ספר

ראבי"ה

שחיבר רבינו אליעזר בן רבינו יואל הלוי

והמה דינים על כמה הלכות, ובתוכם הרבה שאלות ותשובות.
מים התלמוד בבלי וירושלמי ספרא ספרי מכילתא ותוספתא המה חצובות.
וממעייני ישועות שאובות, ופומיה מפיק כדורי להבות, יקרים מאוד וחביבות.

רבינו הגדול הראבי"ה ז"ל הנקרא גם כן בשם רבינו אבי העזרי נודע שמו בספרי הפוסקים הראשונים והאחרונים שהיה מאור הגולה ושר התורה, אחד מרבותינו בעלי התוספות האשכנזים ורבו של רבינו יצחק מווינא בעל אור זרוע, והוא עמוד ההוראה אשר כל בית ישראל נשען עליו בכל פינות התורה, וספרו הגדול הזה היה עד כה בכתובים, ולא ראה אור הדפוס מעולם, והוא מחזיק אלף וקנ"ד סימנים. ועתה זה צאתו ראשונה מבית הדפוס חלק ראשון על מסכת ברכות ושאלות ותשובות ופסקי דינים. עם הרבה תיקונים. להסיר כל הקמשונים והרולי הטעות אשר נפלו על ידי סופרים ומעתיקים שונים, וגם מראה מקומות וציונים, מבבלי וירושלמי ותוספתא ומשאר ספרן של ראשונים,

ועוד גלוה אליו גם כן **הגהות** יקרות הנקראים בשם

לוית ח"ן

אשר חיבר הרב הגאון הגדול המפורסם ונודע בשערים, בפלפולו מקדר הרים, החכם הכולל פאר ישורון מוה' **חיים נתן דעמביצער** נר"ו אור תורתו זורח בק"ק **קראקא** יע"א.

ומדובר בהם נכבדות א) לפרש ולבאר דברי רבינו הראבי"ה ז"ל בכל המקומות הצריכים ביאור. ב) גם בכל מקום אשר דברי רבינו מובאים בספרן של ראשונים ואחרונים יאירו ויזהירו פה ויפורשו באר היטיב בשפה ברורה כדת של תורה. ג) נכלל בתוכם גם כן הרבה פלפולים נחמדים על ערבי הש"ס והפוסקים מיוסדים. ד) וגם הרבה הערות יקרות חדשות ונלורות בתולדות גדולי הראשונים מרבותינו בעלי התוספות ז"ל להעיר לב המעיינים:

קראקא

שנת **תרמ"ב** לפ"ק

בדפוס המשונה של ה"ה יוסף פישער ושותפו ה"ה שאול דייטשער.

SEFER RAWJA

Druck und Verlag von Fischer & Deutscher Krakau 1882.

אזהרה

הנני מעיל גודל רבם שחילם לשום איש מן במדינם זו ומן במדינם אחרת לשניג את גבולי, וחלילם חולין יסי׳ לשם לחזור ולשדפים שנית את ספר **ראבי״ה** שזם מן כולו מן מקלתו, מן בלי סגסות מן עם סגסות, מן כתביתו ומן שלא כתביתו, מבלי רשותי. ומלבד כי מוזהרים באזהרת התורם וים דין למעלה, אף גם ים דין למטה כפי חוקי הקיר״ה ודתו. ולשומעים יועצים ותבא אליהם ברכת טוב, ויהיו חיים נעימים כי מן וכבוד יתן ה׳ לסולכים בתמים:

דברי המוציא לאור.

מודעה רבה

להתודע ולהגלות כי כל תיבת גוי. עכו״ם. נכרי. חו״ם. וכיוצא בזה אשר ימצאון לפעמים בספר זה הכוונה רק על האומות שהיו בזמן רבותינו בעלי המשנה והתלמוד שהעמים ההמה היו עע״ז ומלירים לישראל מאוד כידוע. לא כן אלה אשר בזמנינו כי המה ירחים את ד׳ ומוחנים כבוד לתורתו ועושים חסד עמנו. לכן מחויבים אנחנו, כמצוה עלינו מפי הנביאים הקדושים ורבותינו בעלי הש״ס ז״ל, להתפלל בשלומם ובפרט בשלום אדוניגו הקיסר האדיר יר״ה מלך רחמן המרחם עלינו ודורש טובתינו. ובשלום שריו הנכבדים והעמים אשר אנחנו יושבים בתוכם כי טובתינו המה מבקשים. ומוטל עלינו לדרוש שלומם וטובתם כל הימים:

M. T. AKADÉMIA KÖNYV-TÁRA

הקדמה

תחלת כל דיבור, ופתיחת כל חיבור, לבקש בו רצון מאת ה׳ (רמב״ן בהקדמתו לספר המלחמות).

אודה את ה׳ בכל לבב בתוך קהל ועדה. כל עצמותי תאמרנה תהלה בגיל וברעדה. לאל הרועה אותי מעודי. ובכל צרותי היה מגן בעדי. ועל הכל יתברך שמו על ששם חלקי מיושבי בית המדרש והראה לי אות לטובה. עודני באבי עת הייתי נלמוד בלי תורה. ובלי רב ומורה. וגם ריע וחבר לא היה לי. ומרום שלח אש התשוקה בקרב לבבי לשקוד על דלתות התלמוד והפוסקים יומם ולילה. ואחרי כי יגעתי בכל כחי הפליא ה׳ חסדו עמדי ועליתי מעלה. ולהורות נתן בלבי להבין ולהשכיל מעט בדברי חכמים וחדותם. ועוד בימי חורפי זכיתי לחדש חידושים ולחבר חיבורים בהלכה ובאגדה. וגם שו״ת הרבה אשר היה לי ברצוא ושוב עם כל גדולי הדור גאוני ארץ ועיני העדה. וזכיתי כי מצאו דברי חן בעיניהם. עד אשר העלו אותם על שלחן מלכים הלא בספרתם. אודך ה׳ כי עשית פלא. חסדך ה׳ מעולם ועד **עולם**:

גם היום תהלת ה׳ ידבר פי. גם היום לבי ושפתי ירננו אל אל חי. על כל הטוב והחסד אשר עשה עמי עד להפליא. כי העיר את רוחי ונתון אל לבי לעשות דבר טוב בעמי ולהיות ממצדיקי רבים והיה בעזרי להוציא לאור חלק ראשון מספר **הראבי״ה** ממורינו וממאורינו **רבינו אליעזר בן רבינו יואל הלוי**. הנודע בכל ספרי הפוסקים בשם רבינו הראבי״ה הוא רבינו **אבי העזרי** והוא **אבי אסף** (שו״ת מהר״י מינץ סימן יו״ד). אשר זרח שמשו במחנה העברים בארץ אשכנז מחצית המאה העשירית עד סמוך לסוף אלף החמישי. והופיע באור תורתו בערי בו״ן וקלוני״א ומגנצ״א ווירצבור״ק בינג״א ולובי״ן אשר במדינת הרהיי״ן ארץ מגורי אביו ואבי אמו הראב״ן ז״ל. והיה חי בדור אחד עם רבינו יהודה חסיד ז״ל ברבי שמואל אשר נהג ישיבתו בעיר רעגנשפור״ק ונפטר בשנת ד׳ אלפים תתקע״ו (הרמ״א בסוף ספר יוחסין) ועם רבינו יהודה שירליאו״ן ברבי יצחק הנקרא ג״כ בשם רבינו גור אריה אשר נהג ישיבתו בעיר פארי״ז ונפטר בשנת ד׳ אלפים תתקפ״ד. (רש״ל בתשובה סימן כ״ט) אשר שלשתן היו רבותיו של רבינו יצחק מווינא בעל אור זרוע כנודע. ומזרח שמש עד מבואו גדול ונכבד שם רבינו הראבי״ה בין להקת גדולי הראשונים מבעלי התוס׳ האשכנזים ז״ל הגדולים והמצויינים אשר כבודם מלא **עולם**:

ושם כבוד רבינו אבי העזרי נזכר גם כן בתוס׳ דידן בפסחים דף ק׳ ע״ב סוף ד״ה ידי קידוש. ובחולין מ״ז ע״ב בד״ה אפילו. ובתענית י״ג ע״א בד״ה וכל (ושם נזכר בשם הראבי״ה וכן נזכר בשם זה ג״כ בתוס׳ ישנים כתובות י״ז ע״א). אכן עתה נודע הדבר כי רבינו ז״ל חיבר ג״כ תוספות בפני עצמו על התלמוד כדרך כל הקדמונים בזמן ההוא. וכאשר הודיע זאת בעצמו בתשובתו לאביו רבי׳ יואל הלוי (ראבי״ה סי׳ אלף וכ״ו) ויהיו דבריו תמיד בשאלות ותשובות רצוא ושוב עם אביו ורבו רבינו יואל ז״ל ועם מורו ורבו רבינו אליעזר ברבי שמואל ממי״ץ ז״ל בעל ספר יראים. וגם עם חבריו הגדולים והמצויינים ומהם רבינו שמחה ברבי שמואל משפיר״א. ורבינו אלעזר בן רבינו יהודה מווירמיז״א בעל ספר הרוקח. ורבינו ברוך ברבי שמואל סמגנצ״א בעל ספר החכמה. אשר כולם למדו יחדיו בישיבתו של רבינו משה הכהן תלמיד רבינו תם ז״ל אשר נהג נשיאתו במגנצ״א כנודע. (ראה מזה בספר ראבי״ה סימן קנ״א ובהגהותי שם סק״א וס״ק ל״ד) והן המה גאוני ורבני קהלות הקודש שו״ם אשר הארץ האירה מכבודם. ותקנו ג״כ תקנות בישראל בצירוף רבנים אחרים גדולי הדור ומצוקי ארץ בוועד הרבנים אשר היה בשנת ד׳ אלפים תתק״ס (שו״ת מהר״ם מרוטנבור״ק דפוס פראג בסוף הספר) וגם אח״כ בשנת ד׳ אלפים תקפ״ג (שו״ת מהר״ם מינ״ץ סימן יו״ד) ונתפשטו תקנותיהם בכל נפוצות יהודה עד היום הזה בשם תקנות קהלות שו״ם. ועל התקנות ההם בא גם כן שם רבינו אבי העזרי בראש החתומים. וברבות השנים נתקיימו אלו התקנות גם כן ע״י תלמיד תלמידו מהר״ם מרוטנבור״ק (שו״ת מהר״ם מינץ שם) וכתב שם על מתקני התקנות שהן הם רבותינו עמודי **עולם**:

וגודל יקר תפארת גדולתו של רבינו הראבי״ה ז״ל כבר נודע למדי ע״י תלמיד תלמידו מהר״ם מרוטנבור״ק בשלשה חלקי שו״ת שלו ואחריו ע״י גדולי תלמידיו הרא״ש והמרדכי ובעל הגהות מיימוני אשר ספריהם מצוים ביד כל ומימיהם אנו שותים. וביותר כעת ע״י תלמיד מובהק של הראבי״ה ז״ל אשר יצק מים על ידו והוא רבינו יצחק מווינא ז״ל (רבו של מהר״ם מרוטנבור״ק) בעל ספר אור זרוע. אשר זכינו בימינו לאורו. כי כל ספרו הגדול או״ז הכולל שני חלקים מלא על כל גדותיו מפסקי דינים והלכות מרבו רבינו הראבי״ה ז״ל בכל מקצועות התורה. ובתשובה אחת אשר ערך לפניו בעל אור זרוע באימה וביראה ובהכנעה רבה (או״ז סוף ח״א סימן תשנ״ז) קשר כתרים לרבו בפתיחה שם. ובחתימת דבריו הטיף גם כן אמרי נועם נוכח פני רבו ואמר: לך צפון כל נעלם. כי אתה גאון ויסוד **עולם**:

וכאשר נסקה עין להתחקות על קורות ימי חייו ותרומות מדותיו של רבינו ז״ל. כן עוד נחזה. כי מלבד שהחזיק בעמוד התורה להפיץ מעיינות התלמוד לבני הישיבה. גם עד זקנה ושיבה. ומלבד אשר האיר עיני כל ישראל בתשובות. גם בעת אשר כהו הרואות בארובות (או״ז בסוף ח״א סימן תשנ״ז בפתיחה שם) עוד אחז צדיק ברכו דרך הקודש להחזיק גם כן בעמוד גמילת חסדים. לעשות סדרים ולקבץ נפרדים. ובחכמתו ובתבונתו לכד עיר גבורים. וזרח אור לישרים. הוא עשה שלום בין איש לאשתו. דבר אשר נלאו כל חכמי עיר רבתי לעשותו. וזאת תראה מסה שסיפר רבינו ז״ל בעצמו. כי גאוני עיר מגנצ״א שלחו לפניו איש אשר היה קובל על אשתו שתהיה עמו כמשפט הבנות. וקרובי האשה אמרו שהוא פסול לבא בקהל מפני שהוא פצוע דכא. וגדולי מגנצ״א הילו את פני הראבי״ה להחייץ משפטו על האיש ההוא אם הוא מותר לבא בקהל. ורבינו ז״ל העמיק והרחיב הדיבור בזה בעוצם סלפוקו עד שערתה בידו להתירו. וסיים שם דעל פי דבריו החזירו להאיש את אשתו ויבא עליה ותהר ותלד בן ואביו קרא לו אליעזר על שמו (ראבי״ה סימן תתקפ״ג). גם מצאנו אותו פעם בעיר פראנקפורט דמיין בירת ממלכת אשכנז לפקח בעסק פדיון שבוים וטרח להשתדל לקרוא לשבוים דרור. כאשר יספר לנו רבינו ז״ל בעצמו גם זה בספרו שם. בזה״ל. אני אליעזר הלוי בבואי לפראנקפורט על דבר התפוסים והפנין לפני העלוב ר׳ יצחק עיד הגט שאמר התנו לסופר לכתוב כו׳. ולא יכולתי להתבונן בדבריהם כי הייתי טרוד **בפדיון שבוים**. ואף כלי המלחמה לא נמצאו שמה (ראבי״ה סימן תתקע ג). ומלבד כל זה היה רבינו גם כן בעל מעשים (או״ז ח״ב סוף סימן צ״ד) גודר גדר ועומד בפרץ. גם תקף בדעתו בהוראותיו אף במה שיצא להקל ולא נשא פנים גם לאביו רבינו יואל ז״ל (ראה מזה לדוגמא בתוס׳ תענית י״ג ע״א בד״ה וכל) וכל מעשה תקפו וגבורתו. ופרשת גדולתו וצדקתו. וגם את אשר צוה קודם סטירתו. הכל מבואר אצלינו בארוכה בתולדותיו אשר אקוה להוציא אתהן לפניך קורא יקר בהקדמה שניה ברצון אלקים חיים ומלך **עולם**:

והנה חיבור התוספות אשר יסד רבינו ז״ל על הש״ס כפי אשר הראינו למעלה. לא נמצא זכר ממנו בספרן של ראשונים וסיבת הדבר נתודע לנו ג״כ ממה שסיפר רבינו בעצמו בתשובתו לרבינו שמחה חבירו אשר בהיותו בבינג״א נשללו ממנו שם כל ספריו וכל **תוספותיו**. שהיתה העיר לבז והוא ובני ביתו נמלטו מתוך ההפכה (ראבי״ה סימן אלף וששה.) ואולם שני ספרים הידועים אשר חיבר עוד רבינו ז״ל והם ס׳ **אבי אסף** וס׳ **אבי העזרי** שניהם היו לטראה עיני גדולי הראשונים. והרב בעל שם הגדולים העיד שגם הוא ראה את הס׳ אבי אסף כתוב על קלף ישן נושן

והוא

הקדמה

והוא על סדר נזיקין. ובמרדכי ובהגהות מיימוני העתיקו ממנו דברים. וגם בזמנינו נדפס בלבוב שו"ת מהר"ם מ"רוטנבור"ק ח"ג ובתחלתו שם באו ג"כ הרבה פסקים מס' אבי אסף על סדר נזיקין. ואנחנו לא זכינו עוד לראותו. ואולם הספר **אבי העזרי** הנקרא ג"כ בשם **ספר ראבי"ה** זכינו ה' לראותו. והוא החיבור היקר הזה אשר אנכי נותן לפניכם היום בדפוס. סיבין גדול הכולל פירושים וחידושים ופסקי הלכות על רוב מסכתות הש"ס. גם קונטרס מיוחד הנקרא בשם **משפטי הכתובה** (אשר העתיק ממנו הרבה במרדכי במס' כתובות במקומות שונות). וקונטרס סדר גיטין וחליצה וסדר מגילה והלכותיה (אשר העתיקם מהר"ם מינץ בתשובה סימן ס' וס"א) גם שאלות ותשובות הרבה אשר השיב רבינו ז"ל לרחוקים ולקרובים. וכן באו בתוכו הרבה שו"ת מאביו רבינו יואל הלוי ז"ל אשר היה לו ברצוא ושוב עם חבירו רבינו אפ"ים הגדול מ"ענגשפור"ק ועם שאר גדולי חכמי דורו. גם תשובה אחת מרבינו יצחק הזקן בעל התוס' אשר השיב באהבה ובכבוד גדול לרבינו יואל בנדון גוסס אם הוא ראוי ליתן גט. ועוד באו בתוכו ג"כ הרבה שו"ת ופסקים מן הראב"ן אבי אמו של רבינו ז"ל. והספר הזה היה למעיין ולמקור נפתח לכל גדולי הראשונים אשר באו אחריו והעתיקו ממנו הרבה. והם הריא"ז ותלמידו מהר"ם מ"רוטנבור"ק. וגדולי תלמידי מהר"ם והם הרא"ש והמרדכי ובעל הגהות מיימוני. שלשת הגבורים האלה שאבו מים חיים ממעיין חכמתו. ושתו בצמא את דברי תורתו (וראה מזה ג"כ בשו"ת הרא"ש כלל י"ט סימן א'). וכתב בעל שם הגדולים שהיה החיבור הזה מצוי ביד הרב בעל תוס' יו"ט וביד הרב מהר"ם די לונזאנו. ואני בהגהותי (ראבי"ה סימן קי"א ס"ק מ"ו) הראיתי עוד על כמה גדולים שהיה מצוי בידם החיבור הזה בכתב יד והעתיקו מתוכו לפעמים דברים לעה מגוא אשר על פיהם אנו **חיים**:

ועתה נתגלגלה זכות ע"י זכאי הוא ניהו כבוד ידידי מנוער הרב החריף הגביר החכם הכולל המפורסם מו"ה שלמה זלמן חיים הלברשטאם נ"י אשר הקרה ה' לפניו לקנות את הספר הנחמד הזה (אשר נעתק בפראג בשנת ת"ע לפ"ק) במחיר כסף, ינהג בו טובת עין ושלח: אלי לשים עין עיוני עליו. והנני מגיש לו פה תודתי מקרב ולב ונפש חיים. ואני בשמחת לבבי קבלתי עלי להוציאו לאור עולם עם מראה מקומות וציונים מבבלי וירושלמי ותוספתא ואף גם לציין כל המקומות אשר הובאו דברי רבינו המחבר בספרן של ראשונים. ובכן נגשתי אל המלאכה. וכבר החילותי לעשות. אך האמת אגיד כי כאשר שמתי עין עיוני בקובץ הזה מראשו ועד סופו נבהלתי מאד ונשתוממתי על המראה בראותי כי מלא כולו קמשונים כסו פניו חוולים. ראיתי והתבוננתי כי שתים רעות עשה המעתיק ההוא. כי מלבד עצלות שהיתה בו שלא העתיק כל הספר בשלימות כאשר עינינו הרואות שבמרדכי בחולין פ' אלו טריפות סימן תרכ"ג הביא שם מחלוקת רבינו אפרים עם רבינו יואל אבי רבינו המחבר בענין חלב שעל הכרס וסיים המרדכי שם שקיצר בדבריהם והרוצה לידע הדבר על עיקרו יעיין בספר ראבי"ה בסימן אלף וקנ"ח. ועוד בסמוך לשם העתיק המרדכי ג"כ מספר ראבי"ה בסימן אלף וקנ"ט בהלכות ניקור ויעש"ה. וכל זה נמצא חסר בספר הראבי"ה שלפנינו כי המעתיק לא העתיק רק עד סימן אלף וקנ"ד. ותו לא מידי. וכל דברי רבינו אפרים ורבינו יואל בנדון הלב שעל הכרס ימצא המעיין הכל בארוכה בס' אור זרוע ח"א סימן תי ג. ועוד הרע לעשות עוד יותר כי קלקל ושגה הרבה מרישא לסיפא בחסרון האותיות ובחסרון התיבות והרבה פעמים ערבב ובלבל את הדברים עד שגם לאחר יגיעה רבה אי אפשר לעמוד על כוונת רבינו ז"ל. וכל זה הסיב את לבי אחורנית ובהשקפה הראשונה אמרתי להיות בשב ואל תעשה. כי למה זה איגע לריק בביטול זמן ובריבוי ההוצאות אחרי דסוף סוף לא נוכל לעמוד על דעת רבינו ז"ל ברוב המקומות אשר להורות **נתן**:

ואולם אחרי שובי נחמתי כי יראתי פן ח"ו אבוא בזה בכבודו של רבינו הגדול המחבר ז"ל אחי שכבר פציתי את פי להוציא את ספרו לאור עולם וכבר החילותי לעשות. אי לזאת הרחבתי עוז בנפשי. ואזרתי חיל לגמור את מלאכת הציונים ומראה מקומות כאשר הבטחתי בתחלה. ואף גם זאת לתת עין ולב על כל הקובץ הגדול הזה להגיה ולתקן את כל המעוות ולהרים מכשול ומוקשי הטעיות שנפלו בו. וגם לפרש ולבאר ג"כ עומק כוונת דברי רבינו ז"ל בכל המקומות הצריכים ביאור. ולא מחכמתא דאית בי כי נפשי יודעת מאד כי ערך קטן עלי. רק בעז־ אלקי ממעל אשר אליו יתברך התחננתי כי יאר פניו אלי וגם לקטני ערך כמוני יתן חן. וה' שמע את תחינתי והיה בעזרי להגיה ולתקן ולפרש את דברי רבינו ז"ל ברוב המקומות על פי סופרים וספרים מאירים כספירים ועל פי סברות ישרות נכוחות וברורות הכל כיד ה' הטובה עלי. ולפעמים הוסיף רוח ממרום למצוא מקור נפתח לדברי רבינו ז"ל הסתומים והחתומים אשר כל הרואה ישתומם עליהם. ואני פרשתי אותם בטוב טעם ובסברא ישרה ואדע כי דבר ה' הוא. גם מידי עיוני בדברי רבינו ז"ל העליתי לפעמים ציצים ופרחים בשדה התלמוד והפוסקים בפלפולא דאורייתא להעיר אוזן בלימודים. ועוד זאת ראיתי ונתון אל לבי לשמח לב גם עליזי קדמוניות. והוספתי ג"כ הע"ות יקרות חדשות ונצורות בתולדות גדולי הראשונים מבעלי התוס' ז"ל המובאים בספר זה ובשאר ספרן של ראשונים. ואשר דברנו אודותם הרבה בספרי מאורות נתן על בעלי התוס'. ואת כל אלה ימצא המעיין בתוך ההגהות אשר הכינותי לס' הזה. ואשר קראתים בשם **לוית חן** שהיא ר"ת משמי **חיים נתן**. ויען ראיתי כי תכבד עלי העבודה להוציא לאור החיבור הגדול הזה בבת אחת מרוב הטורח והוצאות הדפוס. נועצתי בלבי להלוק את החיבור לחלקים. והוצאתי לאור כעת **חלק ראשון מספר הראבי"ה** הכולל חידושים ופסקי הלכות על מס' ברכות כולו. וגם שאלות ותשובות הרבה הנוגעים להלכות ברכות ולשאר ענינים שונים עד הלכות שבת. וזכות רבינו הגדול הראבי"ה ז"ל יעמוד לי שאוכל להוציא לאור עולם גם יתר החלקים מספרו זה כאשר עם לבבי עם הגהתי **לוית חן**:

ואני תפלתי לה' כי יחזקני ויאמצני ויזכני להוציא לאור ג"כ החיבורים אשר חברתי בעזה"י בימי חורפי והם שו"ת תורת ח"ן וספר סדרי חכמה וספר מאורות נתן. וספר הדרושים מן הדרשות אשר דרשתי במקהלות עם ה' פה קראקא יצ"ו וגם בעיר המלכה ווינא בבית הכנסת של ק"ק פולין יצ"ו בעת היותי שם. ואין כוונתי בהדפסת החיבורים ח"ו לשם גיאות והתפארות או לשם ממון. כי גאה וגאון שנאתי וגם כסף מאסתי כידוע לכל יודעי ח"ן. **כי בחרתי הסתופף בבית אלקי ולהגות באמרי אל. מדור בהיכלי עונג ולהשתרר על ישראל.** — אמנם לשמים כונתי. לזכות הרבים כל עוד בי נשמתי. וגם להיות לי לזכרון אחרי פרידתי. יען כי בעונותי לא זכיתי לגדל בן כי שני בנים הנולדים לי הבן יקיר לי אפרים ז"ל ועוד ילד שעשועים צבי הירש ז"ל שניהם נקטפו ממני עודם בקטנותם לדאבון נפשי. לכן אמרתי כי טוב להוציא לאור היבוריי למען יהי' לזכרון לי לשמי. וה' יגמור בעדי להפיק זממי. כנפש המעתיר הכותב והחותם ביום ב' לסדר התייצבו וראו את ישועת ה' בעשרה בשבט תרט"ב לפ"ק פה **קראקא**:

והנה יומא קא גרים להזכיר פה ג"כ נשמת אמי מורתי שנפטרה בעשרה בשבט תרכ"א לפ"ק כי היום היא יום זכרון לפטירתה היא האשה הכבודה הצדקת והחסידה מרת מיכלה נ"ע בת הרה"ג מוה' משה ספרא ז"ל בן הגאון הגדול המקובל מו"ה אשר לעמל זצ"ל אבדק"ק אייבעשיטץ. אשר לא נמצא דוגמתה בגודל צדקתה. כי מלבד החסד שעשתה עמי כי קטן הייתי כשנפטר אבי החכם הנכבד מו"ה יקותיאל זלמן נ"ע (יום ב' דסכה תקצ"ג) ואמי ע"ה גדלה אותי ואת שלשת אחי הרבנים הגדולים ז"ל לתורה ולתעודה. עוד הרבתה לעשות צדקה וחסד כל ימיה לעניים ואביונים לחולים ולזקנים ולכל עגומי נפש עד יום פטירתה. בגן עדן מנוחתה וכבר הארך בהספדה אחי הגדול הגאון המפורסם מו"ה משה יעקב זצ"ל ראב"ד דפה"ק יצ"ו בספרו מימי הדעת בסוף חלק הדרושים. זכותה וזכות אבותיה הקדושים יעמוד לי שאוכל לשבת על התורה ועל העבודה השקט ובטח לאורך ימים עד עמוד הכהן לאורים ותומים אכי"ר:

הצעיר **חיים נתן דעמביצער** החונה פה ק"ק **קראקא** יע"א.

א מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן עד סוף המשמורת כו' עד ר"ג אומר עד שיעלה עמוד השחר ואמר רב יהודה אמר שמואל (ברכות דף ח' ע"ב) הלכה כר"ג. ואפי' רבנן דאמרי עד חצות לא אמרו אלא כדי להרחיק את האדם מן העבירה. ונהגו מימות רבותינו הראשונים שמתפללים בארצינו מנחה ומעריב ביחד וקורין ק"ש מבעוד יום ולא כדברי התנאים הללו ופליאה היא מאין הרגלים והיסוד דלכאורה המתני' בק"ש ובברכותיה קמיירי ולא בק"ש שעל מטתו שהיא להגן מן המזיקים כדקתני סיפא (דף י"א ע"א) בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה בערב מברך שתים לפניה ושתים לאחרי' וסתמא דסיפא ארישא קיימא לפרושי. וראיתי שכתבו ראשונים בזה דברים שלא ישרו בעיני ונ"ל. עיקר הטעם (א) כאשר מקובלני בשם ר"ת דלית הלכתא ככל הני תנאי אלא כדתנן בפ' תפלת השחר (דף כ"ו ע"א) תפלת המנחה עד הערב ר"י אומר עד פלג המנחה שהיא י"א שעות חסר רביע דהיינו שעה ורביעית קודם הלילה שהיא צאת הכוכבים ופסקינן התם (דף כ"ז ע"ב) דעביד כר' יהודא עביד מדרב צלי של שבת בע"ש. ולפי מה ששיערו חכמים בפ' מי שהיה טמא (פסחים דף ל"ד ע"א) כמה מהלך אדם בינוני ביום עשרה פרסאות והולך בשעה ורביע יותר מפרסה ומדלא יהבו רבנן שיעורא להתחלת תפלת ערבית ש"מ דבגמר זמן תפלת המנחה דהיינו פלג המנחה מתחיל תפילת ערבית וכן הוכחתי בריש פרק תפלת השחר מחסידים הראשונים שהיו שוהים שעה א'ביום אחר שהתפללו ת"ע. ולית הלכתא כר' יהושע בן לוי דאמר לקמן בפירקין (דף ד' ע"ב) תפילות באמצע תקנום דהא ר' יוחנן פליג עליה ואע"ג דמוכח במגילה (דף כ"ז א') לגבי פלוגתא דר' יהושע בן לוי ור' יוחנן גבי בית הכנסת אי מותר לעשותו בית המדרש ופשיטא ליה לתלמודא (ב) דהלכתא כר' יהושע בן לוי לגבי דר' יוחנן וכן פר"ח וא"כ בעל כרחך קריאת שמע קודם לתפילת ערבית שהיא שעה ורביעית קודם הלילה ומיהו עלינו לצמצם כמו שנוכל לכל היותר כדי שלא יאחר עונת תפלת המנחה ושלא יקדים בתפילת ערב ובק"ש. והרגילים לאכול בין תפילת מנחה לת"ע אין ישר בעיני כמו שפירשתי הטעם בספר זה בתשובת של הלכות שבת בסימן תתקס"ט. (ג) והמאחרים לקרא ק"ש ולהתפלל בלילה ת"ע מיחזי כיוהרא שכל העושה דבר ואינו צריך נקרא הדיוט כדאיתא בירושלמי דמכילתין פ"ב. אך למי שהורגלו בפרישות גם בשאר דברים לדידהו לא מיחזי כיוהרא וגם דבר זה פירשתי בתשובה של הלכות סוכה. וראיתי בפר"ח דקיימא לן דק"ש בשעת צאת הכוכבים. ובירושלמי בתחלת מסכת תני הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו א"כ למה קורין אותה בבית הכנסת א"ר יוסי אין קורין אותה בשביל שהיא חובה אלא כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה לדברי ירושלמי מתני' דברכות בק"ש שעל מטתו עכ"ל. ובפ' תפלת השחר כתוב בפר"ח ראינו לרבותי' הגאונים שפירשו של שבת בע"ש. ומסקנא שאומרים קדושה על הכוס ש"מ שמתפלל מבעוד יום תפלת ערבית ולרבותא נקט של שבת בע"ש א"נ של מוצאי שבת בשבת. וכ"ש בחול לחול. ותפלה בלבד מתפללין אבל ק"ש לא היו קורין עד צ"ה ואנו לא סבירא לן הכי דכי היכי דהוי מצרי ומקדשי קרו נמי ק"ש וכן כשמבדילין קרו ק"ש וכן לשון הירוש' מוכיח א"כ למה קורין אותה בב"ה וכו' לפיכך (ד) אינו דבר (דיקא) למימר שמתפללין עם ק"ש בבית הכנסת בעוד יום ועל מטתו אחר צאת הכוכבים ויש שאמרו שהירושלמי לא מיירי בק"ש אלא כמו שאנו אומרים בשחרית אשרינו שאנו משכימים ומעריבים ואומרים פעמים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד וכן היו נוהגים אז נמי לומר קודם תפילות המנחה כשפותחים באשרי יושבי שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ועומדים ומתפללים. ובשעת השמד תיקנו כן שלא ירגישו בק"ש והיו

הגהות

(א) כאשר מקובלני בשם ר"ת שיעת ר"ת בזה מבואר באריכו' בתו' ריש ברכו' ובתוספי הרא"ש וכמ' הרשב"א שם ובסמ"ג עשין י"ח ובאו"ז ריש הל' ק"ש. וע"ש בביאור שיטות שאר הפוסקים בזה. וע' עוד בהגהות מיימוני בפ"א מה' ק"ש סי' ד'. ובאגודה בריש מס' ברכות שרמזו על דברי רבינו בזה וע' ג"כ בשו"ת מהרי"ק שורש קע"ג שהאריך הרבה בזה: (ב) דהלכת' כריב"ל לגבי ר' יוחנן לשנא קטיעא חזינא כאן. כי רבינו לא סיים למלתיה. ובתוס' ריש ברכות כ' בפשיטות דאגן קיי"ל כר' יוחנן (לגבי ר' יהושע בן לוי) דאמר לקמן מיזהו בן עזה"ב זה הסומך גאולה של ערבית לתפילה. ולאמיתו לפתור זה מסוגיא דמגילה כ"ז ע"א דמשם מוכח דהלכה כריב"ל לגבי ר' יוחנן כמ"ש רבינו כאן ותלמידו בעל אור זרוע בריש ה' ק"ש. וכ"כ התוס' במגילה שם ובקידושין כ"ג ע"א. ובתוס' עירובין ס"ה ע"ב ובביטין ל"ט ע"א כתבו דאיה זו ג"כ בשם ר"ת. ואולם ע' בתוס' חולין ל"ז ע"א ד"ה אמר רבא דשם כ' דר"ת בעצמו חזר וסתר דאיה זו. ופירש סוגיא דמגילה שם בענין אחר באופן דאין משם ראיה כלל. ובאין ספק דעל פירוש ר"ת שם סמך רבינו כאן אלא שקיצר בדבריו. וע' מזה ג"כ בס' יד מלאכי סי' תקע"ב שהאריך בכלל זה והביא שם דעת בה"ג ברים בברכות שהביא מהריק"א בכלליו. ודעת הגאונים שהביא הרשב"א בתשובה דש"ל גם כן דהלכה כר' יוחנן לגבי ריב"ל. והרשב"א והריטב"א סתרו א"ע בזה. ואולם לעומת זה הראה שם גודל בקיאתו והב"א דעת כל גדולי הראשונים הר"ח והרי"ף והרמב"ם תוס' והרא"ש ובעל ס' כריתות. דכלהו ס"ל דהלכה כריב"ל לגבי ר' יוחנן ויע"ש. ואני כתבתי בגליון שם דאחרי המחילה שכח להביא בזה עוד דעת שני גדולי הראשונים דעת רבינו אברהם בר' נתן אבן הירחי בספר המנהיג דף ט"ו ע"ג (נדפס בקוסטאנטינא שנת רע"ט) ודעת מהר"ם בר ברוך בתשובה (דפוס פראג ישן) סי' תתקנ"ג. שכ' דלעולם הלכ' כריב"ל אף לגבי ר' יוחנן וכמ"כ לגבי רב וכן נראה שהיא ג"כ דעת בעל ס' התרומה סי' קס"ט ובאמת שכ"ה גם דעת הרמב"ן בספר הזכות (דף כ' ע"א) אלא שעדיין לא היה ספר זה בדפוס בחיי המחבר ע"כ בגליון שם. וע' עוד מזה בחידושי הרשב"א ביומא ו' ע"א ובדריס מ"ג ע"ב ובתשובותיו ח"א סי' ז' ובשו"ת חות יאיר סי' ל"ד שהאריך בזה. ובדרך אגב ראיתי להרב יד מלאכי שם שתמה בזה על ס' הכריתות דבסוף שער כ' כ' דריב"ל היה תלמיד ר' יוחנן כמו ר"ש בן לקיש ור"א בן פדת. ולפי"ז איך פסק כריב"ל לגבי ר' יוחנן והא אין הלכה כתלמיד במקום הרב עד אביי ורבא. תו הקשה דהא מסקינן ב"פ הוליאו לו דריב"ל קשים מר' חנינא. וכבר יודע דר' יוחנן היה קטן מר' חנינא ותלמידיה נמי הוי באגדה. ואיך אפשר שריב"ל שהי' קשים מר"ח רבו של ר' יוחנן יהי' תלמיד ר' יוחנן יע"ש. ולענ"ד לק"מ דכבר הוכחתי בספרי סדרי חכמה במאמר אנשי שם דתרי ריב"ל הוי אחד קשים מר' יוחנן ואחד קטן ממנו (דומה למ"ש התוס' בחגיגה כ"ב ע"א ד"ה הכי גרסינן דתרי ריב"ח הוי אחד חנא וקשים מר' יוחנן ואחד אמורא שהי' קטן מר' יוחנן יע"ש. וכ"כ במעדני מלך ברכות ר"פ אלו דברים. ובעל קרבן נתנאל כתובות פ' הכותב ס' כ' וע' מזה בסדר הדורות ערך ריב"ח). ומלאתי אח"כ תנא דמסייע לי בזה גאון ספרדי בעל שונה הלכות בספרו לב שלם על הרמב"ם שכ' שם בראש ספרו להוכיח לד' רש"י דבע"כ תרי ריב"ל הוי אחד חנא ואי' אמורא יע"ש. ומני הבאתי ראיה לזה דהרי ראיתו (ברכות כ"ו ע"ב) דריב"ל סובר תפילות כנגד תמידין תקנום ופליג שם על ריב"ח דס"ל דתפילות אבות תיקנם. ובהיפך ראיתו (במדרש ב"ר פרשה ס"ח) אמר ריב"ל אבות הראשונים התקינו ג' תפילות יע"ש וכ"ה בהדיא גם בירושל' ר"פ תפלת השחר הרי דסובר כמו ריב"ח כאן. עוד ראיתו בש"ס (כתובות ע"ז ע"ב) דריב"ל נכנס חי לגנ"ע. וכ"ה במס' דרך ארץ זוטא ספ"א. ובמדרש אמרו כד דמיך ריב"ל וכו'. ובע"כ דשנים היו. וע' ביר שלמי מועד קטן פ"ג הלכה ה' ר' יוסי בר פיטרום חמוה דר"י בן לוי קדמיא וכו'. ופי' בעל ק"ע שם דחוק ולדבריו יוכן בפשיטות. ובספרי שם הארכתי בזה ואכ"מ: (ג) והמאחרים לקרות ק"ש ולהתפלל בלילה ת"ע מחזי כיוהרא וכו'. ע' מרדכי בריש ברכות שמביא דברי רבינו בזה בכתבו ובלשונו. וכ"ה גם כן בהגהות מיימוני פ"ג מה' תפילה בסוף אות ח': (ד) אינו דבר (דיקא) כו' ל"ל אינו דבר רחוק וכ"ה באור

והיו יריאים לקרותו כדינו .ורבינו חננאל כתב לקמן הא דאריב"ל (דף ד' ע"ב) אע"פ שקרא אדם ק"ש בב"ה מצוה לקרותו על מטתו ואינו קורא אלא שמע והי' אם שמוע אבל לא פ' ציצית משמע שב"ש שברכותיה לא יקרא שהרי אותו ק"ש שקורין עם ברכות' קרינן עם פ' ציצית כדאמר בפ"ב (י"ד ע"ב) הלכה אלו בין הפרקים אמר אביי הלכך אנו אתחולי מתחלינן וכיון דאתחלינן מגמר נמי גמרינן דאר"כ אמר רב אם התחיל גומר ובסוף פירקין (י"ב ע"ב) גרסי' א"ר יוסי בר אבין פרשת ציצית מפני מה ק בעוה פי' בערבית הא לאו זמן ציצית ומשני מפני שיש בה חמשה דברים וכו' מכלל אלו דברים שמעינן שאותו ק"ש שבבית הכנסת קרינן כולו עם ברכותיה ותו מדנקט אע"פ שקרא כו' משמע אע"פ שיצא ידי חובתו (ה) מצוה לקרותו על מטתו משמע מצוה משום מזיקים ולא חובה .תדע דמסיק (דף ה' ע"ב) אם ת"ח הוא א"צ אבל פסוקי דרחמי בעי למימר כגון בידך אפקיד רוחי ושיר של פגעים ויהי נועם נמי אמרי' שהוא להגן כדאיתא בפ"ב דשבועת (ע"ו ע"ב) ואי חובה הוא אמאי א"צ . וכל השמועה מוכחת שרק מפני המזיקים קורהו.(ו) (וודאי) שב"ט מ"כ הביא מדגרס בפירקין בירושל' הלכה וחכמים אומרים עד חצות תני הקורא ק"ש בבית הכנסת בשחרית יצא י"ח בערב לא יצא ידי חובתו רבי הונא בשר"י אמר מה טעם אמרו אדם צריך לקרותו בערב בביתו בשביל להבריח את המזיקין ומפרש הכי מפני מה הצריכו אותו ק"ש של ערבית שקורהו בלילה וחובה לקריות על מטתו בשביל לברוח את המזיקין כלומר דהשתא אית ביה תרתי יציאת חובה שהרי בלילה קורהו על מטתו וגם מפני המזיקין ינצל אבל בבה"כ אינו קורא אלא כדי לעמוד מתוך דברי תורה לתפלה והך דאריב"ל אע"פ שקורא אדם ק"ש בבהכ"נ בלילה איירי כדרך שאינו קורין במוצאי שבת ואפ"ה מצוה לקרותו על מטתו דנפיק ידי חובה וינצל מן המזיקים (ז) ואמר רב נחמן בר יצחק (ברכות דף ה' ע"ב) אם ת"ח הוא א"צ שכיון שקרא אותו בלילה בבה"כ ויצא בה י"ח לשמירה א"צ ועל דרך זה נפתר' השמועה .ורבינו אלפס ושאר גאונים נמי פסקו כרבנן דמתני' דהיינו בצ"ה וחוזר וקורא על מטתו רק פ' ראשונה כדאיתא בפ' הרואה (ס' ע"ב) כי אותה הפרשה היא עיקר .ויש שאומרים לקמן בפ"ב פסוק א' ולי אין נראה אלא כאשר פסקתי והסברתי לעיל וגם יש ספרים שכתוב בהם בפ' הרואה הלכה על הגשמים הנכנס לישן קורא שמע והיו אם שמוע ואומר המפיל חבלי שינה וכו' ואמרינן בירושלמי (פאה פ"ז ה"ה) אם ראית הלכה רופפת ראה איך הצבור נוהג ואומר אני שהירושלמי פליג שוודאי מן הירושל' משמע שעל מטתו קורא ליציאת חובה וגם לשמירת מזיקים וגם בברכות היו קורים על מטתו כדאמר בירוש' (ברכות פ"א ה"ב) צריך לקרותו בביתו בערב בשביל להבריח את המזיקים מילתיה אמר שהלכה כחכמים פי' כרבנן דמתנית' ומסיים מילתי' אמר' שאין אומר דברים אחר אמת ויציב מילתיה דר' שמואל בר נחמן אמר כן דר"ש ב"ר נחמן כד הוי נחית לעיבורה הוא מקבל גבי ר' יעקב גרוסה והוי ר' זעירא מיטמרא ביני קופיה בגין משמיעיניה היאך הוי קרא את שמע והיה קורא וחזר וקרי עד דהוי שקע מיניה גו שינתיה שנא' רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה מילתיה דריב"ל פליגא דריב"ל קרי מזמורים בתריה וג"ל שזהו שיר של פגעים וכיוצא בו ופריך והתניא אין אומרים דברים אחר אמת ויציב פתר לה באמת ויציב של שחרית ומייתי עלה ג' תכיפות הם ש"מ שבברכותיה מיירי .ואנן אנמרא דידן סמכינן וכדפסקינן לעיל :

ב תניא (ג' ע"ב) אמר ר' יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי וכו' יש שקורין ברייתא זו כשאין מתפללים בעשרה . בשביל שיש בו אמן יהא שמו הגדול מבורך וכו' ומתני' דשלשה שאכלו שיש בה ברכו וברייתא דריש פ' גיד הנשה (חולין ל"ג ע"ב) חביבים ישראל וכו' שיש בהם קדושה א"נ קורין בשנת מות המלך עוזיהו ומיהו במסכת סופרים תניא קדוש שביוצר אור ושבסדר קדושה אפי' יחיד אומר מפני שהיא כסדר אבל נעריצך ונקדישך אין אומר בפחות מעשרה :

ג צריך אדם לסמוך גאולה לתפלה ואע"ג דא"ר (ברכות ד' ע"ב) יוחנן בתחילה אומר ה' שפתי תפתח ולבסוף אומר יהיו לרצון אמרי פי ובערב מפסקינן בהשכיבנו כולהו נמי כיון דקבעינהו רבנן בתפלה כגאולה ארי'תא דמיין ופסוקים נמי קרינן כגון ברוך ה' לעולם וכו' משום שיש שאינו זהיר בתפלת ערבית דקיימא לן (לקמן ד"ל ע"ב) ת"ע רשות וקבעו מקראות הללו שיש בהם י"ח שמות ואחר מקראות הללו תיקנו ברכה וחתימה כגון ברוך אתה ה' המלך בכבודו ימלוך עלינו :

ד אמר ר"א בר אבינא (דף ד' ע"ב) (ח) כל האומר תהלה לדוד בכל יום מובטח שהוא בן עוה"ב ונהגו העם לומר ג"פ ביום כנגד ג' תפלות (ט) ומיהו לא גרסינן ג"פ ביום בגמ' ותהלה לדוד הוא ראש המזמור ופסוק אשרי יושבי הוא ממזמור אחר משום דאמרינן בפ' אין עומדים (ברכות לב ע"א)

הגהות

באור זרוע ברים הלכות ק"ש : (ה) מצוה לקרותו על מטתו משום מזיקים ולא חובה וכו' . ולכאורה דברי רבינו בזה ל"ע קלת דגרסה דמשמע ליה דלשון מצוה נוטה יותר שהוא משום סכנה טפי מבלשון חובה . ודבר זה לאו כ"ע מודים בזה דהרי נחלקו אחות הגולה רבינו משולם עב רבינו תם בענין אם מברכין על גר שבת (מובא באור זרוע הלכות ערב שבת סי' י"א) שדעת רבינו משולם שאין לברך על גר שבת מדאמרו בש"ס (שבת כ"ה ע"ב) שאני אומר הדלקת גר שבת חובה . וסיה מדקדק מדקרי להו חובה ולא מצוה הרי הוא כמיס אחרוגים שהם חובה ואינם טעונים ברכה . ור"ת הסיב לו שאין מלשון חובה ראיה כלל דיש חובה שהוא משום מצוה כתקיעת שופר ולולב וע"ז מברכין שפיר . ויש חובה שהוא משום סכנה כמיס אחרוגים ואי לאו מלה סדומית אינה חובה כלל ולכך אין מברכין עליהם ויע"ש . והנך רואה דמשמע להו להני רבוותא דלשון מצוה תתפרש יותר שהוא משום מצוה ולא משום סכנה טפי מלשון חובה ולא כדברי רבינו ז"ל . ויעויי' מזה ברש"י חולין ק"ה ע"א בד"ה מצוה לגבי רשות חובה קרי ליה יע"ש ול"ע ויש לחלק ואכ"מ : (ו) (וודאי) שב"ע מ"כ . ל"ל ורבינו שב"ט מנוחתו כבוד . ומזכר הגאון הזה הרבה פעמים בספר זה בשם מורי והוא היה חתנו של הראב"ן . (גיסו של רבינו יואל הלוי אבי המחבר שהיה ג"כ חתנו של הראב"ן כידוע) . והביאו על הריב בספרי אבן העזר שהיה לו עמו הרבה וויכוחים ושו"ת להלכה ולמעשה . וכן מובא הרבה פעמים בספר אור זרוע ובמרדכי ובהגהות מיימוני ובשאר ספרי הראשונים ז"ל בשם רשב"ע . ראשי תיבות רבינו שמואל בר נתרונאי . ולא כמו שטעה בזה הרב בעל קורא הדורות שהוא ראשי תיבות רבינו שמואל בר טוביה . ודבר זה בא מפורש לפנינו בספר זה סי' אלף ועי"ש יע"ש .ומקום מגורתו היה בעיר בון בארץ אשכנז (מקום משכן גיסו רבינו יואל הלוי) וחי בזמן ר"ת ורבינו יצחק הזקן בעל התוס' . וגם הוא חבר תוספות על כל התלמוד כמוהם .כמבואר אצלי הכל באריכה בספרי מאורות נתן על בעלי תוספות ז"ל : (ז) אמר רב נחמן בר יצחק אם ת"ח הוא א"ל . כ"ה הגירסא בהרי"ף ובהרא"ש שם ובאור זרוע הל' ק"ש סי' א' . אבל לפנינו בש"ס שם הגי' פתם רב נחמן . וכבר ידוע מחלוקת רש"י ותוס' בגיטין ל"א ע"ב בענין פתם ר"נ חתנא דבי ריש גלותא מי היה . שדעת רש"י שם דפתם ר"נ הוא ר"נ בר יצחק . ובתו' שם ובחידושי הרשב"א שם הפיגו עליו והוכיחו דפתם ר"נ הוא ר"נ ב"ר יעקב וכ"ה ג"כ בחידושי הרשב"א שבת ל"ז ע"ב . ועי' בגל"ח על מס' פסחים דף מ' סוף ע"ב שהשיג ג"כ על רש"י בזה מסוגיא דהתם ושוב הביר שגם התו' סותרים א"ע בזה מחולין יו"ד ע"א בד"ה עד שיאמר יע"ש : (ח) אמר ר"א בר אבינא כל האומר תהלה לדוד כו' . כ"ה הגירסא בהרי"ף פ' אין עומדין . ואולם לפנינו בש"ס שם הגירסא אמר ר' אלעזר אמר ר' אבינא . וגירסת רבינו והרי"ף לודקא יותר שכן בירושלמי פ"ק דברכות הלכה ח' נזכר אמורא זה בשם ר"א בר אבינא. ולפני הרא"ש שם הי' הגו' ר' אלעזר ויע"ש . וידוע דפתם ר' אלעזר באמוראים הוא ר"א בן פדת : (ט) ומיהו לא גרסינן ג' פעמים

ע"ל) צריך לשהות שעה א' קודם שמתפלל ומהאי קרא נפקא לן (י) ע"כ נהגו לפתוח אשרי יושבי. ושעה א' דצריך לשהות אחר שמתפלל דכתיב אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים וגו' וכן ואנחנו נברך יה אין זה סוף המזמור אלא סדרוהו עם המזמורים שאומרים אחריו שמתחילין וגם מסיימים בהללויה ובפ' כל כתבי (קי"ח ע"ב) גרסי' א"ר יוסי יהי חלקי מגומרי הלל בכל יום. איני והאמר מר הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף כי קאמרי' בפסוקי דזמרה ופירשו רבותינו מתהלה לדוד עד כל הנשמה תהלל יה:

ה אמר ר' זריקא א"ר אמי (ברכות ג ע"ב) (יא) אין אומרים בפני המת אלא דבריו של מת ופירש ר' אבא בר כהנא למעוטי דבר הלכה וכ"ש מילי דעלמא דאסור ופר"ח דקיי"ל כלישנא קמא דד"ת אסור אבל מילי דעלמא שרי דהא מעשים בכל יום דמשתעי במילי דעלמא קדם מיתא במיתיב רבנן קשישא ולא ממחי ב"דם:

ו אמר רבא ואיתימא רב חסדא (דף ס' ע"ל) אם רואה אדם שיסורים באים עליו יפשפש במעשיו. וכל שהקדוש ברוך הוא חפץ בו מדכאו ביסורים ויש שאינם יסורים של אהבה כגון שיש בהם ביטול תורה א"נ ביטול תפלה תניא (סס לד) ארשב"י ג' מתנות נתן הקב"ה לישראל וכולם לא נתן אלא ע"י יסורין וכו'. ומפורש בס"פרי פ' עקב ותני תנא קמיה דר' יוחנן (ברכות ס' ריס ע"ב) כל העוסק בתורה ובג"ח וקובר את בניו מוחלין לו על כל עונותיו ור"י אמר נגעים ובנים אינם יסורים של אהבה ומיהו מזבח כפרה הוי והך דכל שיש בו א' מארבע' מראות נגעים (יב) אית' בתנא דבי אליהו פי' כבוד ועוז לצדיקים. והך דא"ר יוחנן דין גרמא דעשיראי ביר יש מפרשים ביר כמו בר ושן בנו הי' שאינו מטמא ויש מפרשים מלשון להברות שהברוהו באבלו ועצם זה משל בהמה היה שכבר י' פעמים הברוהו והי' נוטל תמיד העצם לזכרון (יג) ואע"פ שלא היה לו בן בנות היו לו דגרס בירושלמי פ' האומר לחבירו כד דמיך ר' יוחנן הוי מפקיד לבנתיה ד'הוון עבדין כר' שמעון בן לקיש: ז לאו כל אדם זוכה לשתי שולחנות (ס' ע"ב) פי' אבל מקצתן זוכין (יד) ומפרש במסכת דרך ארץ:

ח (סס סס) בתר גניבא גניב וטעמי טעים פירות אבל יטול בפרהסיא דקיי"ל עביד איניש דינא לנפשי' במקום פסידא כדאי' בהמניח את הכד (בבא קמא כ"ז ע"ב) בן בג בג אומר אל תכנס לחצר חבירך ליטול את שלך [שלא ברשות] שמא תראה עליו כגנב אלא שבור את שינו ואמר שלי אני נוטל:

ט וכשמתפלל צריך (ס' ע"ב) שלא יהא דבר חוצץ בינו לכותל וצריך להתפלל סמוך למטתו פי' מיד בעמדו ממטתו ושתהא מטתו נתונה בין צפון לדרום כדי שלא תפיל אשתו ותלד זכרים ומקרא נפקא לן: י ואם מתפללים (דף ס' ע"ב) שנים במקום שמתפחדים וקידם אחד מהם להתפלל צריך להמתין על חבירו וזוכה לברכות ואם לאו טורפין לו תפלתו בפניו:

יא תניא אבא בנימין או' (ו' ע"ל) אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבה"כ. ובמס' סוטה (כ"ב ע"ל) נמי גרס' אר"י למדנו קיבול שכר מאלמנה והני מילי לאיניש דעלמא אבל צורבא מרבנן לא דהא ר' אמי ור' אסי אע"ג דהוו להו תליסר בתי כנישתא בטבריא לא הוו מצלי אלא ביני עמידי היכי דגרסי (ברכות ח' ע"ל) דאמר רב חייא בר אמי משמי' דעולא מיום שחרב ביהמ"ק אין להקב"ה בעולמו אלא ד"א של הלכה בלבד ועשרה הוי מכנפי להון וכן מוכח בפרק תפלת השחר:

יב וקודשא בריך הוא מצוי בבה"כ וכן הרגיל לבא לבית הכנסת ויום א' לא בא הקדוש ברוך הוא שואל אחריו וכשלא מצא עשרה מיד כועס שנא' מדוע באתי ואין איש ולכך תיקנו חכמים עשרה בטלנים בעיר ומתפרנסים מן בני העיר ובפ' שלשה שאכלו (מ"ז ע"ב) גרס' אריב"ל לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שימנה מעשרה ראשונים שאפי' מאה באים אחריו נוטל הוא שכר כולם. שכר כולם ס"ד אלא אימא נוטל שכר כנגד כולם (ו' ע"ב) וכל הקובע מקום לתפלה אלהי אביו יהיה בעזרו וכשמת אומרים עליו הי חסיד הי עניו ירושלמי פרק אין עומדין רב הונא אמר כל מי שאינו נכנס לבה"כ בעוה"ז אינו נכנס לבה"כ לעה"ב שנ' סביב רשעים יתהלכון כרום זולת לבני אדם דברים שעומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלים בו וזהו בית הכנסת שזו היא מעין בית המקדש ואהי להם למקדש מעט בגוים ובית המקדש מכוון כנגד כסא הכבוד שנא' כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו: אמר ר' יוחנן כל המתפלל בתוך בה"כ כאילו מתפלל בתוך בית המקדש תניא בשם ר"י צריך אדם להתפלל במקום המיוחד לתפלה ר' אבהו אמר כאן ביחיד כאן בציבור פי' ביחיד במקום שאין עשרה וכשהולך לבה"כ ימהר לרוץ וכן לדרשה ואפי' בשבת אבל בצאתו לא:

יג א"ר זעירא (ברכות ו' ע"ב) אגרא דכלה דוחקא (טו) א"ר אבא אגרא דשמעתא סברא א"ר ספרא אגרא דפירקא דהיטי א"ר ששת אגרא דתעניתא צדקתא אמר מר זוטרא אגרא דהספדא דלויי פי' שמגביה קולו ושמעתי שיש גורסין דלוויי כמו מדלה את הגפן פי' מגביה קולו לומר ו' אגרא דבי טמיא שתיקותא:

יד (ברכות ו' ע"ב) והמתפלל אחורי בה"כ דלא מיהדר אפיה לבי כנישתא נקרא

הגהות

פעמים ביום בגמרא. ובאמת שלפנינו בס"ס סס הגירסא ג' פעמים ביום. וכ"ה הגירסא בהרי"ף פ' אין עומדין. ואולם לפני רבינו לא היה הגירסא כן בס"ס סס וכן לא הי' גירסא זו לפני הרא"ש ע"ש בסי' ו' ובמעדני מלך סס: (י) ע"כ נהגו לפתוח אשרי יושבי. ע' תו' ברכות ל"ב ע"ב בד"ה קודם: (יא) אמר ר' זריקא אמר ר' אמי אין אומרים בפני המת כו'. ולפנינו בס"ס סס הגירסא אמר ר' זריקא אמר ר' אמי אמר ר' יהושע בן לוי כו'. ובעיקר הדין מ"ש רבינו כאן בשם ר"ח. הביאו התוס' סס בד"ה אין אומרים. דכך פסק רב אלפס משום רב האי ויע"ש: (יב) איתא בתנא דבי אליהו וכו'. מכאן ראיה שהמדרש תנא דבי אליהו כבר היה מסודר לפני הקדמונים חכמי אשכנז. שהרי רבינו היה מבית הקדמונים והביאו. וכן מובא מדרש בזה ג"כ בספר הרוקח ובספר התרומה. ובספרי סדרי חכמה הראיתי שגם לפני רבותינו הצרפתים חכמי בעלי התוס' ז"ל היה מסודר. אלא שלא היה מצוי להם כ"כ בכל עת. ע' לדוגמא בתוס' ב"מ קי"ד ע"ל בד"ה מהו שיסדרו שכ' באמצע הדבור שמצאו בתשובת גאון שיש בסדר אליהו רבה. ועוד בתוס' סס פ"ו ע"ב בד"ה גראין ובתוס' כתובות ק"ה ע"ב בד"ה וכי אליעזר. ובתוס' שבת י"ג ע"ב בד"ה בימי יע"ש. ולרך עיון מדברי תוס' שבת פ"ח ע"ב בד"ה ולא כתיב. שכתבו שם בהסך ממה דאיתא בהדיא בסדר אליהו זוטא פ"ד. ובע"כ שלא היה מצוי להם בכל עת וע' ג"כ בסמ"ג לאוין רנ"ד. והארכתי בזה בספרי סס וקצת מדברי העתיק משמי הרב בעל שו"ת אמרי בינה בספרו סס בסי' ע"ז יע"ש: (יג) ואע"פ שלא היה לו בן בנות היו לו דגרס בירושלמי [קדושין] פ' האומר לחבירו כד דמיך ר' יוחנן הוי מפקיד לבנתיה דיהוון עבדין כר"ש בן לקיש. ע' תוס' ברכות ס' ע"ב בד"ה והאמר ר"י דמייתו ראיה דהי' לו לר"י בנות מגמ' דידן (קידושין ע"א ע"ב) גבי זעירי דהוה קא משתמיט מיני' דר' יוחנן דהוה אמר ליה נתיב ברתי וכו' יע"ש. ולכאורה יש לתמוה קצת על רבינו דלמה לא ניחא לי' גם כן לאתויי הך ראיה דמייתו התוס' מן הבבלי ולמה סבית לנו מן הירושלמי. ונראה דס"ל לרבינו דמן הבבלי אין כ"כ ראיה דיש לדחות דאולי מתה גם הבת ההיא בחייו כמו שמתו לו כל בניו בחייו. ומש"ה ניחא ליה עפי' להביא ראיה מן הירושלמי דשם מפורש בהדיא שהניח אחריו בנות שהרי היה מצוה להן בשעת מיתה ופשוט: (יד) ומפרש במס' דרך ארץ. ל"ל וכ"ה במס' דרך ארץ. וכונת רבינו בזה כמ"ש התוס' שם דעיקר הגירסא לא כל אדם זוכה לשתי שלחנות אבל אין לגרוס אין אדם זוכה דהא כמה לדיקים זוכין יע"ש. ועל זה הביא רבינו ראיה שכ"ה הגירסא ג"כ במס' דרך ארץ זוטא פ"ד יע"ש: (טו) אמר ר' זעירא אגרא דכלה דוחקא וכו'. ולפנינו בס"ס סס דף ו' ע"ב הגירסא אמר ר' זירא אגרא דפרקא ריהטא. וכן יש עוד הרבה שינויים

נקרא רשע וצריך להיות בכל התפלות שם שכן מצינו באבות העולם וכן האוכל מסעודת חתן חייב לשמחו. וכל אדם שיש בו יראת שמים שקול כנגד כל העולם כולו שנא' סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגו' כי זה כל האדם:

טו והרגיל ליתן שלום לחבירו ואינו נותן עובר משום בקש שלום ורדפהו.

וכל שיודע בחבירו שרגיל ליתן לו צריך להקדים לו שלום:

טז וצריך אדם (ברכות ז' ע"ב) שלא יכוין בשעה שהקב"ה כועס להעניש את חבירו שנא' גם ענוש צדיק לא טוב פי' מפני שהוא כהורגו בידים שאז בברור נענש אבל בע"א שפיר דמי היכי דלית ליה דינא בארעא ובעינן תפילה למשומדים וכמו שנמצא בספר תהלים:

יז (ברכות ז' ע"ב) וקשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמות גוג ומגוג וצדיק גמור מותר להתגרות ברשעים בעה"ז ובלבד שלא תהא השעה משחקת לו לרשע ושאינו צדיק גמור אל יתגרה בו אלא ידום ויתחולל לו וכל הקובע מקום לתפלתו אויביו נופלים תחתיו:

יח וגדולה שימושה יותר מלימודה מפני שלמד ממנו הלכה למעשה א"ל רב יצחק לרב נחמן (סס סס) ניתי מר לבי כנישתא וניצלי א"ל לא יכילנא א"ל ליכנוף ליה למר בי עשרה וניצלי א"ל טרייחא לי מילתא א"ל רימא ליה לשמעיה כי אצלו ציבורא ניתי ונידעיה למר א"ל מאי כולי האי א"ל הכי אמר ר"י משום ר' יוסי מאי דכתיב ואני תפלתי לך ה' עת רצון אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללים ואמרי' נמי שאין הקב"ה מואס תפלתן של רבים: וארז"ל (ברכות ח' ע"ב) כל מי שיש לו בה"כ בעירו ואינו נכנס שם להתפלל נקרא שכן רע שנ' הוי על כל שכני הרעים וגו' אמר להן ריב"ל לבניה אקדימו עילי ומחשיכו פיקו לבי כנישתא כי היכי דתוריכו חייכו ותלמודייכו מיקיים בידייכו:

יט אמר רב חסדא לעולם יכנס אדם בשתי פתחים לבה"כ ואח"כ יתפלל שנ' לשמור מזוזת פתחיי שני פתחים ס"ד אלא אימא כשיעור ב' פתחים וה"מ שהפתח סמוך למקום דריסת הרבים כגון שהי' בה"כ שלהם בשדה ולא אפשר לכווני. אבל בבה"כ שלנו אין לחוש שהרי יש בנין אחר לפניהם:

כ ואמר עולא גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מיראת שמים. ולעולם ידור אדם במקום רבו והתניא אל ידור ל"ק הא דכייף ליה הא דלא כייף ליה:

כא א"ר יוחנן (ברכות ח' ע"ב) מאי דכתיב ועוזבי ה' יכלו זה המניח ס"ת זיוצא פי' לאחר שנפתח ויוצא בעי ר"פ בין פסוקא לפסוקא מאי תיקו רב ששת מהדר אפיה וגרים אמר אינהו בדידהו ואנן בדידן. והני מילי למי שהשלים פרשיותיו עם הצבור אבל לאינש אחריני לא כדאמרי' בפ' אלו נאמרין (סוטה ל"ט ע"ב) אמר רבא כיון שנפתח ספר תורה אסור לדבר אפי' בדבר הלכה וצריך לכוין לבו לצאת ולשמוע מפי הקורא ור"ח כתב שדווקא לרב ששת הותר שתורתו אומנתו כדגרסי' בעירובין (ס"ה ע"ב) אמרה ליה ברת' לרב ששת [לפנינו אי' שם לרב חסדא] לא בעי מר למינס פורתא וכו' ויש לחלק נמי דכי טהדר אפיה ה"ל כאילו יצא מבית הכנסת ורבינו אלפסי כתב דווקא למי שתורתו אומנתו אבל הבא לשאול בדבר איסור והיתר אסור לדבר עמו באותו שעתא:

כב (ח' ע"ב) א"ר יוחנן כל המשלים פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא וא' תרגום מאריכים לו ימיו ושנותיו ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר יש מפרשים שדווקא ביום השבת משלים. וי"מ שכל ימות השבוע וכל השבת עד מנחה אינו נקרא מקדים ומאחר כיון שהפרשה הוקבעה לאותו שבת ועם הצבור לאו דוקא וצריך לקרות שנים מקרא וא' תרגום ואפי' עטרות ודיבון שאין לו תרגום אלא תרגום ירושלמי יקראנו ב' פעמים מקרא (אם אינו תרגום הירושלמי שנים מקרא להודיע חשיבותו) (טז) ואחד תרגום להודיע הפירוש:

כג וזקן ששכח תלמידו (סס סס) מחמת חליו ואונס צריכים לנהוג בו כבוד ולא יעבור (סס סס) אחורי בה"כ בשעה שהצבור מתפללים מפני החשד ואם אנוס הוא דרו טונא א"נ מנח תפילין לית לן בה:

כד ואסור לישב על מטה ארמית. (סס סס) משום מעשה שהיה דרב פפא וצריך להיות צנוע באכילתו ובבית הכסא נמי:

כה רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר אר"י אמר שמואל הלכה כר"ג ובירושלמי פסקינן דהלכה כחכמים והיא היא דהא מסקינן לקמן דכוותי' ס"ל אלא משום הרחקה הוא ופריך בירושלמי רבנן פליגי עלי' ועבד עובדא בנפשיה ומייתי טובא תנאי דאע"ג דפליגי לא מלאו לבם לעבור על דברי חבריהם ומשני תמן היו יכולים לקיים דברי חכמים [ברם הכא כבר עבר הצות ולא היו יכולין לקיים דברי חכמים] ואמר לון עבידא עובדא כוותי. תניא ר' שמעון בן יוחאי אומר פעמים שאדם קורא קריאת שמע שני פעמים בלילה אחת קודם שיעלה ע"ה ואחת לאחר שיעלה ע"ה ויצא בה ידי חובתו אחת של יום וא' של לילה. אריב"ל הלכה כר"ש בן יוחי איכא דמתני לה אהא דתניא ר' שמעון אומר משום ר"ע וכו' אחת קודם נץ החמה וא' לאחר הנץ החמה ויוצא בהם ידי חובתו אחת של יום וא' של לילה ופסקינן נמי בהא כוותי'. ואית דאמרי דפליג ואמר דדוקא בדאי הוא ר"ש לסמוך עליו בשעת הדחק והכי הילכתא ובירושלמי מוקי להך דר"ש כר"ג א"ר זירא ובלבד [שלא] יאמר השכיבנו והכי מסקנא דמילתא זמן ק"ש עד שיעלה עמוד השחר אפילו לכתחלה דהא פסק' הלכה כר"ג ואי איתנים הוי שעת הדחק ואז קורא עד הנץ החמה (יז) ובלבד שלא יאמר השכיבנו אבל המעריב ערבים יאמר עם כל הברכות שהרי מזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום כדאי' לקמן (י"ח ע"ב) ונראה דהשכיבנו יכול לומר עד שיעלה ע"ה וכן מצאתי: ורבינו אלפסי כתב הא דא"ר שמעון פעמים קורין ק"ש של ערבית קודם נץ החמה דווקא בשעת הדחק ולא במזיד וכן הא דא"רש פעמים שאדם קורא ק"ש של שחרית לאחר שיעלה ע"ה בדיעבד או בשעת הדחק

הגהות

סס בשמות האמוראים. ועוד זאת בס"ס סס חשבו שבעה דברים. ורבינו לא חשב כאן רק חמשה. וגם בגירסת העין יעקב יש סס קלת שינוי בזה ממ"ש בס"ס: (טז) כל מה שסגרתי בין שני חלקי לבנה הוא יתור לשון ואינו מובן ועקר כונת רבינו בזה כמ"ש התוס' ברכות ח' ע"ב בד"ה ואפילו עטרות ודיבון. שהם דברי ר"י בעל התוס' כמ"ש המרדכי ריש ברכות סי' י"ז אלא שרבינו קיצר בדבריו. ושוב מצאתי בתוס' רבינו יהודה (בר יצחק מפארי"ש הנקרא ר"י שירליאו"ן) על מס' ברכות שנדפס מחדש בווארשא שנת תרכ"ג שהביא שם פירוש אחר בס"ס בשם רבו שהוא ר"י בעל התוס כידוע. ואגב ראיתי לעורר כאן כי בשקר יחסו מדפיסי וואַרשא וכן קצת מן הרבנים המסכימים שם את התוס' הנ"ל לרבינו יהודה חסיד ז"ל (שהיה בן רבינו שמואל החסיד בן רבינו קלונימוס הזקן כנודע). וכמדומה שנמשכו בזה אחרי דעת הרב בעל שם הגדולים שכתב כן בערך תוס'. ובמחכ"ת לא ידק בזה כי רבינו יהודה חסיד לא מצינו כלל בשום מקום שחבר תוספות על התלמוד. ולדעתי הדבר ברור שהם מרבינו יהודה בר יצחק מפארי' תלמיד ר"י הזקן בעל התוס' ורבם של בעל הסמ"ג ובעל אור זרוע והוא הנקרא ג"כ בשם ר"י שירליאו"ן. והיה מי בזמן אחד עם רבינו יהודה חס"ד (שהיה דר ברענגשפירק ולא בפארי' ונפטר שנת ד' אלפים תתקע"ו) והיה גם הוא רבו של אור זרוע ומביאו ג"כ לפעמים בספרו. אבל לא למרבה כמו ר"י בר יצחק מפארי' ואשר שמועותיו מרגלא בפיו בכל עת. והנה תראה בעיניך שכל מה שהעתיק בעל אור זרוע בספרו במיני דברכות מתוספותיו של רבינו יהודה בר יצחק מפארי'. הכל נמצא מפורש לפנינו בתוס' רבינו יהודה לברכות הנ"ל שנדפס מחדש בוואַרשא. ודע עוד כי גם שתם רבינו יהודה המובא בכל מקום בתוס' דידן ובשאר ספרי הראשונים הנה הוא זה רבינו יהודה ב"ר יצחק מפארי' המזכר. והוא היה חתנו של רבינו אברהם מאורלייאנס [ע' מזה בתוס' ברכות מ"ה ע"ד בד"ה שאני ובמרדכי פרק ג' שאכלו סי' קנ"ח] בן רבינו יוסף בעל התוס' שהיה חבירו של ר"ת כאשר בררתי כל זה בעזה"י בהריכות בספרי מאורות נתן בערך בעלי תוספות: (יז) ובלבד שלא יאמר השכיבנו אבל המעריב ערבים יאמר כו'. כל דברי רבינו מובאים במרדכי ריש ברכות סי' ב' ובהגהות מיימוני פ"ג מה' ק"ש סי' ז"ין

הדחק כגון שהי' משכים לדרך אבל לכתחלה לא ולפנים כתב דהלכה כוותיקן ומיהו כל איניש לא יכול לכוונא למיעבד הכי ואפ"ה מצוה למיקרי קודם הנץ החמה מעט כדי שלא יתפלל אלא לאחר הנץ החמה נמצא מתפלל ביום ואע"פ שאינו עם הנץ דווקא: מאימתי קורין שמע בשחרית (ברכות ט' ע"ב) משיכיר בין תכלת ללבן ר"א או' בין תכלת לכרתי. וקבלתי שיש מין צבע שקורין כרתי ודומה לתכלת (יח) וגרס בירושלמי בין תכלת לכרתי בין פורפירין ובין פריפינין והוא מעיל שקורין בלשון לע"ז סירפורא ויש שדומה לו קצת: עד הנץ החמה ר' יהושע אומר עד ג' שעות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה וקורין עם ברכותיה והכי מסקנא. (ד' י' ע"ב) וא"ר יהודה אמר שמואל הלכה כר' יהושע תניא אחרים אומרים כדי שיראה חבירו ברחוק ד' אמות ויכירהו. ובירושלמי מוקי לה ברגיל ואינו רגיל אצלו כההוא דאזיל ליה לאכסניא ואתי לקיצין. אמר ר"ה הלכה כאחרים (ט' ע"ב) אמר אביי לתפילין כאחרים פי' ללבוש תפילין לק"ש כוותיקן לעיל כתבתי דברי ר' אלפסי. ופר"ח דקיי"ל כוותיקן דאר"י (ט' ע"ב) וותיקן היו גומרים עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום א"ר זירא מאי קרא יראוך עם שמש וגו' כלומר יקבלו עול מלכות עם שמש ומצות ק"ש מתחיל מעם הנץ החמה וגומר עד שלש שעות ביום כר' יהושע אבל לתפלת השחר עד ד' שעות ביום כר' יהודא בפ' תפלת השחר והכי פסקינן התם הואיל ותנן בברייתא כוותיה עכ"ל. ואין נ"ל דבפ' תפלת השחר (כ"ט ע"ב) תנן ר"א אומר העושה תפלתו קבע וכו' ומפ' בגמ' שאינו מתפלל עם דמדומי חמה כוותיקן ופליג אדר' יהודא ורבנן דמתני' ולכן אין תפלתו תחנונים ופליג אדר"י ורבנן בין בתפילות השחר ובין בתפלות מנחה כך פירשו רבותינו וכיון דפסקינן התם כר' יהודא א"כ ליתא לדר"א דס"ל כוותיקן ומסיים התם (סס) במערבא לייטי מאן דמצלי עם דמדומי חמה מ"ט דילמא מיטרפא ליה שעתא ופי' רבותינו דעל תפלת המנחה קאי דוותיקן היו מצמצמים בבוקר ובערב דדימדומי חמה תרתי משמע אבל לא אתפלת השחר. והתם משמע דמשום התפלה היו עושים כן הוותיקן. ונ"ל דהקורא קודם הנץ החמה לא יצא דהא פסקי' לעיל דהלכה כר"ש שאמר משום ר"ע ומשמע שאין יוצא בשל יום קודם הנץ החמה ואע"ג דלישנא קמא פליג דלאחר זמן עמוד השחר הוי זמן ק"ש הלכתא כאיכא דאמרי וכן משמע בהלכות גדולות ומי שרגיל להשכים ולקרות ס"ל כלישנא קמא כענין שכתוב לעיל (יט) ובדברי ר"ת ראיתי שהשיב שאין הלכה כוותיקן וראייתו מריש פ' תפלת השחר והאריך בדבר וגם אמר שאפי' וותיקן לא היו מקדימין לקרות עם הנץ החמה אלא לסמוך גאולה לתפלה דקרא היינו תפלה הא לאו הכי היו מקדימין או היו מאחרין הק"ש. דהלכה כר' יהושע וכתב קרוב הדבר בעיני שטוב לאחר לקרותו מלהקדים דהא כיון שהוותיקן לא היו גומרים כו' פי' קורין אלא בשביל הקדמת התפלה וא"כ לית הילכתא הכי דהלכה כר' יהודא שאמר דתפילת שחרית עד ד' שעות והלכה כר' יהושע ויכול שניהם לאחרן ואפי' הכי יכול לסמוך גאולה לתפלה ואני אומר נראין דברי רבו' דגרים בפירקין בירוש' וותיקן היו משכימים וקורים כדי שיסמכו תפלתם עם הנץ החמה ותו כמו שהבאתי ראיה לעיל ואין לדחות דכל הני דפסקי' כר' יהושע וכר' יהודא וכר"ש משום ר"ע הני מילי בנאנס ובשעת הדחק דלא (כ) (היו שעת הדחק דמכללא דלעיל דפליג) איפסק הלכה כן לעיל אלא בק"ש דערבית אבל בשל שחרית הילכתא כר' שמעון לכתחלה לדברי הכל וראיתי דגרס בירוש' ר' יהושע אומר עד ג' שעות רב אידי בשם רב הלכה כר' יהושע בשוכח רב הונא אמר תרין אמוראין חד אמר בשוכח מתיב ליה חבריא וכי יש הלכה בשוכח כך היא הלכה. ולמה אמר בשוכח כדי שיהא אדם מזרז עצמו לקרותה בעונתה (שגר' הקורא את שמע והקורא בתורה) וכדתנן הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה ופי' נר' לי כדי שיזרז אדם ולא ימתין בצימצום עד הזמן ולא יעבור הזמן ומיהו לאחר הנץ החמה שפי' דמי. ומיהו ש"מ דלאו בשעת הדחק מיירי אלא לכתחלה הוא דאיפסק הלכ' וא"כ אין הל' כוותיקן שהרי שעה יש בין ק"ש לתפלה אלא מאחרין כדמשני בריש תפלת השחר כי תניא ההי' לוותיקן אבל לדידן אחר הנץ החמה אבל זאת פליאה בעיני אם הלכה כר' יהושע וכר"י ולכתחלה א"כ לא סמכי' גאולה לתפלה אם לכתחלה מתפלל בסוף ד' שעות דהא פשטי' התם דעד ועד בכלל ואפי' אי מפרשינן הך דר' יהושע נמי עד ועד בכלל וא"כ מהתחלת ק"ש עד תפלה יש משך שעה וכ"ש שיש לפקפק עוד דפלוגתא רבי ור' נתן לגבי ג' משמורת (ברכות ג' ע"ב) אייתינן הך דר' יהושע וס"ל עד ולא עד בכלל וא"כ היאך יאריך בק"ש עד תפלה שיעברו ב' שעות שיסמוך גאולה לתפילה ומדפרכינן בשמעתין והא א"ר יוחנן איזהו בן עוה"ב כל הסומך גאולה לתפלה ש"מ דהלכה דבעינן לסמוך גאולה לתפלה. ואם באנו לפרש בריש פ' תפלת השחר (כא) [כי תניא ההוא לוותיקן] אבל לדידן לאחר הנץ החמה ור"ת כן דוותיקן ואפי' לסמוך גאולה לתפלה לא חיישי' הא מילתא מרפסא איגרי ונ"ל אבי העזרי המחבר דתרי ענינים סמיכות גאולה לתפלה הוי חדא שאין לו לדבר מדברים אחרים בינתיים ואפי' כי ליתא להך דוותיקן אסור לדבר בינתיים והיינו דפריך בשמעתין והא"ר יוחנן בתחלה הוא אומר ה' שפתי תפתח וגו' ומשני תהא בתפלת ערבית ותו פריך הא"ר יוחנן איזהו בן עוה"ב זה הסומך וכו' ובכולהו תפלות מיירי שלא ידבר בינתיים וכו' ע"כ כל מה דתיקנו רבנן כגאולה אריכתא דמי וכן יש לפרש בשמעתין אבל אם בין גאולה לתפלה שותקין שעה או יותר אין לחוש לדידן אבל וותיקן היו נזהרים אפי' שלא לשתוק בנתיים וכענין זה מפרשים לה בריש פ' תפלת השחר ודוגמא לזה דהכי אנו רגילים לחלק בין שהיות חקיעות לתקוע שלא כסדר ופירשתי בספר זה במס' ר"ה. ואי מפרשים עם הנץ החמה קודם כמו ג' דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ע"ש עם חשיכה עשרתם ערבתם וכן פותקים מים לגינה עם חשיכה א"כ ס"ל כלישנא קמא דפסק כר' שמעון א"נ כלישנא בתרא ועם הנץ ממש בסמוך ובירושלמי דפרק' גרס' ביומי דר' יוחנן הוי נפקין לתעניתא וקורים שמע בתלת שעון ולא הוי ממחין בידיהון ותוב מייתי דהוו קרו בתר תלת שעין בעא ר' אחא ממחי בידיהון א"ל ר' יוסי והלא כבר קראו אותה בעונתה כלום קורין אותה אלא כדי לעמוד מתוך דברי תורה לתפלה א"ל מפני ההדיוטות שלא יהיה אומר בעונתה הם קורים אותה. ונ"ל דההדיוטות נמי לא ידברו בנתיים אם ישהו בנתיים כלום: כן תנן בפ"ק דשבת (ט' ע"ב) מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה ופי' בתשובתי התם בסימן תתקס"ט. ובירושלמי מפרש הכי ק"ש דבר תורה וזמנה קבוע ודין ג' פסוקים הראשונים צריכין כוונה הילכך מצי מכוין אפי' כשמפסיקין. משא"כ בתפלה: תני כותבים ספרים ותפילין מפסיקין לק"ש ולא לתפלה ור"ת פליג ואמר שמפסיקין גם לתפלה ולתפילין ולשאר מצות שבתורה ומסיים ולא מודה רשב"י שמפסיקין לעשות סוכה ולעשות לולב ומשני שינון מפני שינון אין מבטלים אבל מפני מעשה מבטלים שהלומד שלא לעשות נוח לו שלא נברא ובגמרא דידן אמרי שדווקא כגון רשב"י שתורתו אומנתו אבל אנן מפסיקין גם לתפלה:

כן ירושלמי (פ"א ה"א) שלש תכיפות הם וכו' ולקמן איתא במכילתין בגמ' דידן וחדא מינייהו גאולה לתפלה וכל הסומך גאולה לתפלה אין השטן מקטרגו באותו יום וכל שאינו סומך דומה לאוהבו של מלך שבא והרחיק על פתחו של מלך יצא מלך לידע מה מבוקשו ומצאו שהפליג אף הוא אפליג:

א"ר

הגהות

זיין: (יח) וגרס בירושלמי בין תכלת לכרתי וכו'. חפסתי ולא מצאתיו שם במקומו: (יט) ובדברי ר"ת ראיתי שסיים שאין סלכה כוותיקין וכו'. כן הסיב רבינו תם לרבינו שמשון בן רבינו יוסף והובאה תשובתו באורחות חיים ברכות ט' ע"ב בד"ה ק"ש כוותיקין ע"ש: (כ) [היו שעת הדחק דלעיל דפליג]. כל זה הסגרתי בין ב' חלמי לבנים כי הוא יתור לשון ולינו מובן: (כא) לשנא קטיעא חזינא. ע"כ הגהתי שלי"ל כי תניא הסוא לוותיקו וכו'

כח א"ר שמואל בר נחמני א"ר יוחנן (י' ע"ח) כל פרשה שהיתה חביבה
על דוד פתח בה באשרי וסיים בה באשרי אע"פ שלא מצינו יותר
אלא זאת הפרשה ה"ק כל פרשה (כב) שמענין התחלתה סיומה חביבה
עליו כגון יענך ה' ביום צרה וכו' במאי מסיים המלך יענינו ביום קראינו
ובשוחר טוב אמרו המזמור זה ראשו בענייה וסופו בענייה:

כט (סס ע"ב) (כג) אמר ר' יוסי בר חנינא לעולם אל יעמוד אדם במקום
גבוה ויתפלל ולא מיירי בעלייה דהא כתיב בדניאל וכוין פתיחן ליה
בעלייתה וגו' אלא ע"ג כסא וכיוצא בו כדמוכח בברייתא (סס סס) המתפלל
צריך שיכוין את רגליו שנאמר ורגליהם רגל ישרה וגרס בירושלמי בריש
פירקין זה שהוא עומד ומתפלל צריך להשוות את רגליו ר' לוי ור' סימן
חד אמר כמלאכים דכתיב רגליהן רגל ישרה שהמלאכים אין להם קפיצין
וחד אמר ככהנים שנאמר לא תעלה במעלות וגו' שהיו מהלכים עקב בצד
גודל וגודל אצל עקב פי' כאשר שם בעבודתן הילוכן בשוה כן עמידתם
בתפלה ומיהו בתפלה לא הוי עקב בצד גודל אלא זה אצל זה:

ל (סס סס) ואסור לאדם שיאכל קודם שיתפלל וכן נמי לשתות ונ"ל דוקא
מידי דמשכר מדקא דריש ליה מואתי השלכתי אחר גויך אמר הקב"ה
לאחר שנתגאה זה קיבל עליו עול מלכות שמים (כד) ובמים לא שייך
גיאות וכן משמע בפ' הדר (ס"ד ע"ב) וקיי"ל כב"ה דאמרו שכל אדם קורא
כדרכו בין עומד ובין יושב בין מוטה ובפ"ב (ט"ז ע"ח) אמרי' עושים
מלאכתן וקורין אבל בפ' ראשונה לא (כה) ולדידן רק בפסוק ראשון
דקיימא לן (י"ג ע"ב) כר' יהודא הנשיא:

לא וקיימא לן (ברכות י"ח ע"ח) שהעוסק בתורה פטור מן המצוה והכונס
את הבתולה פטור מק"ש ואת האלמנה חייב והא דגרסי' בפ' היה
קורא (י"ג ע"ב) אמר רב יהודא על לבבך בעמידה ה"פ שאם הי' מהלך
עומד (כו) וכש"כ דיושב שפיר דמי. ירושלמי חמורים דברי סופרים מדברי
תורה שאילו לא קרא ר' טרפון כלל עבר בעשה והשתא נתחייב מיתה
דאמרו לו כדאי היית לחיב בעצמך וכו':

לב בשחר מברך שתים לפניה וא' לאחריה ובערב מברך שתים לפניה
ושתים לאחריה וישתבח שמך כו' הוי חתימה למזמורים דא"ר יוסי
(שבת קי"ח ע"ב) יהא חלקי עם גומרי הלל בכל יום וכו' ואוקימנא בפסוקי
דזמרה שאינו מן המנין וברכה שלפניהן בא"י אמ"ה האל אב הרחמן וחותם
מלך מהולל בתשבחות והמזמורים וישתבח הוי כמו ברכה הסמוכה לחבירתה
כמו שפירשתי בספר זה ובדברי גאונים כתוב שאסור למישתעי בין ברוך
שאמר עד שחותם בישתבח וכן נהגו במגנצא שאין קובלים בבית הכנסת
עד שחותם ש"ץ בישתבח ואומר קדיש ועונש גדול המספר בקדיש כמו
שמפורש באגדה שנידון על דבר זה בגיהנם ובערב נמי יראו עינינו נמי
אינו מן המנין ונתקן לחתימות המקראות ברוך ה' לעולם וכו' שיש בהם
י"ח שמות כנגד י"ח חתימות של ת"ע שהיא רשות ואולי יש המיקל בה
ולכך התקינו קריאות המקראות הללו במקום התפלה:

לג וראיתי בתלמוד ירושלמי בפירקין (כז) ג' ברכות של שחרית וג' פרשיות
של ק"ש וציצית הרי שבע ביום הללתיך בערב ד' ברכות וג' דק"ש
ולפי שאין מצות ציצית בלילה ולפיכך מוסיף שומר עמו ישראל א"ר לוי
הדא תאמר בחול אבל בשבתות וי"ט אומר פורס סוכת שלום וכל המקיים
שבע ביום הללתיך כאילו מקיים והגית בו יומם ולילה ומפני מה קורין
שמע דבפסוק שמע כלולים י' דברות והיה אם שמוע מפני שיש בה שכיבה
וקימה א"ר לוי מפני שעשרת הדברות כלולים בהם אנכי ה' שמע ישראל
ה'. לא יהיה לך כנגד ה' אחד. לא תשא ואהבת את ה' מאן דרחים
מלכא לא משתבע בשמיה ומשקר. זכור למען תזכרו וגו' ר' או' זו היא
מצות שבת ששקולה כנגד כל המצות כבד וכו' למען יאריכון ימיך למען
ירבו ימיכם לא תרצח ואבדתם מהרה מאן דקטל מקטל ואובד לא תנאף לא
תתורו וגו' א"ר יצחק לבא ועינא תרי סרסורי עבירה דחטא תנה בני לבך
ועיניך לי אמר הקב"ה אי יהבת לי לבך ועיניך אנא ידע דאנת מן דידי. לא
תגנוב ואספת דגנך ולא דגן חבירך לא תענה אני ה' אלהיכם וכתיב וה'
אלהים אמת הוא אמת וחותמו אמת אמר ר' בון אם העדת שקר על חבירך
העדת שקר עלי שלא בראתי שמים וארץ. לא תחמוד וכתבתם על מזוזת
ביתך ולא בית חבירך רמ"ח תיבות יש בק"ש חסר ג' כנגד רמ"ח איברים
שבאדם אוספין רבנן עלה שלש אל מלך נאמן עד דהויין רמ"ח ע"כ גמרא
דארץ ישראל ולקמן (דף י"ב ע"ח) אמרי' דהא לא קבעו לומר עשרת
הדברות בכל יום מפני תרעומות המינים שלא יאמרו דאלו לבדם ניתנו
למשה ואף פרשת בלק בקשו לקבוע אלא שלא להטריח על הצבור וה"נ
איתא בירושלמי בפירקין:

לד בשחר מברך שתים וכו' (ברכות י"ח ע"ב) עד אחת ארוכה ואחת קצרה
שניה מאי הוא אמר רב יהודה אמר שמואל אהבה רבה פי' מלבד
יוצר אור ורבנן אמרי אהבת עולם וכן אורי ל' ר"א לבריה אהבת עולם
תנ"ה אינו אומר אהבה רבה אלא אהבת עולם פר"ח ורב אדפס הלכך
אהבת עולם אמרי' והא דאמרי' לקמן שכבר נפטר באהבה רבה שמואל
הוא דקאמר לה ואזל לטעמיה. ונ"ל דאנו נהגינן כתרווייהו ואמרי' בשחר
כדאורי ליה ר"א לבריה ומעשה רב ובערב כשמואל דתניא כוותיה וראיתי
הגירסות חלוקות דתניא נמי הכי אינו אומר אהבת עולם אלא אהבה רבה
וכן נמצא (כח) (בספר הכא ומירושלמי מישיבת ירוש') :
וצריך

הגהות

וכו' : (כב) שמענין התחלתה סיומה. וכ"ה בתוס' סס בד"ה כל פרשה דכוונת סס"ס היא תחימה מענין פתיחה ומייתו ג"כ דוגמאות לזה יע"ש : (כג) אמר ר' יוסי ב"ר חנינא לעולם אל יעמוד וכו' ולפנינו בס"ס סס וכהרי"ף סס הגירסא אמר ר' יוסי ב"ר חנינא משום ר' אליעזר ב"ר יעקב : (כד) ובמים לא שייך גיאות. ע' ברא"ש ובמרדכי ובאגודה סס בפ"ק דברכות שמביאים דברי רבינו כמו שהם לפנינו כאן. וכן בהגהות מיימוני פ"ו מה' תפילה העתיק בזה לשון רבינו עד וכן משמע בפ' הור יע"ש. וכן מצאתי בפסקי רבינו מנחם ריקאנרטי בדיני ק"ש ותפלה סי' ט"ו אב' דרבינו אבי העזרי וריא"ז אומרים דוקא יין או דבש ושכר אסור לשתות קודם שיתפלל אבל מים שרי דאין בהם גיאות וכבר היה מעשה ברבינו אבי העזרי ששתה מים קודם תפילת השחר עכ"ל. ואולם בטור או"ח סי' פ"ט הביא דברי רבינו עם קצת הוספה וז"ל סס וכ' אבי העזרי שמותר לשתות מים דלא שייך בהו גיאות. ודוקא בחול אבל בשבת ויום טוב כתב דאסור משום הקידוש. ואדוני אבי ז"ל היה שותה מים בשבת בבוקר קודם התפילה שאין הקידוש אוסרו כיון שעדיין לא הגיע זמנו עכ"ד. ומובא ג"כ בשלטי גבורים סס בפ"ק דברכות. ולענין הדין ע' בב"י סס שם בזה מחלוקת והביא סס דברי מהר"י אבוהב שכ' דלדעת רבינו אבי העזרי מותר ג"כ לאכול ולשתות אף לרפואה קודם שיתפלל דלא שייך בזה משום גאוה. ואולם דעת הכלבו דאפי' מים אסיר לשתות קודם שהתפלל וכ"ה גם דעת בעל אורחות חיים שאפילו מים או לרפואה אסור. אבל מהרי"א הכריע שדברי רבינו אבי העזרי עיקר והכי נקטינן עכת"ד הב"י סס וכן קבע בש"ע סס סי' פ"ט סעיף ג' וע"ש במגן אברהם ס"ק י"א וי"ב : (כה) ולדידן רק בפסוק ראשון דקיימא לן כר"י הנשיא. מובא בהגהות מיימוני פ"ב מה' ק"ש סימן ו' : (כו) וכש"כ דיושב שפיר דמי. מובא בהגהות מיימוני פ"ב מה' ק"ש סימן ג' : (כז) בירושלמי דידן נמצא סס חסר מה שהעתיק רבינו כאן מהתחלה עד ומפני מה קורין. וגם אח"כ נפל קצת טעות בהעתקה. וכך כתוב לפנינו בירושלמי סס פ"א הלכה ח' מפני מה קורין שתי פרשיות הללו בכל יום ר' לוי ור' סימון. ר' סימון אמר מפני שכתוב בהם שכיבה וקימה ר' לוי אמר מפני שעשרת הדברות כלולין בהן וכו' ע"כ. וגם בסס האמורא יש שינוי בבירושלמי סס הגיה אמר ר' לוי אמר הקב"ה אם העדת לחברך עדות שקר כו'. ורבינו גרס כאן אמר ר' בון אם העדת וכו'. וגם הסיום שמסיים רבינו כאן בסס הירושלמי דבק"ה יש רמ"ח תיבות חסר ג' והוסיפו אל מלך נאמן להשלים. לא נמצא לפנינו בירושלמי סס : (כח) בספר הכא

לה וצריך להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום כגון בשחרית יוצר אור
ובורא חושך ובלילה אומר גולל אור מפני חושך אר"י אמר שמואל
השכים לשנות עד שלא קרא ק"ש צריך לברך משקרא א"צ לברך שכבר נפטר
באהבה רבה ירושלמי א"ר אבין והיא ששנה על אתר פי' לאלתר שלא
יסיח דעתו וקיי"ל דבין אמקרא ובין אמשנה בין אתלמוד ובין אמדרש צריך
לברך וכן פר"ח מאי מברך אר"י אמר רב בא"י אמ"ה אקב"ו לעסוק בדברי
תורה וכו' עד בא"י המלמד תורה לעמו ישראל ורב המנונא אמר אשר בחר
בנו וכו' וזה הוא מעולה שבברכות (כט) אר"פ הילכך לימרינהו לתרוייהו
ובשעה שקורים בתורה בשבת שלהוציא הציבור באים אין מברכים
לעסוק בדברי תורה שאין כוונתם לעסוק ולידע ולמוד וללמד אבל
מיהו מעולה שבברכות מברכין גרסי' בירושלמי בפירקין כל הברכות אחר
חיתומיהם (ל) אין אומרים ברכה פסוק כגון בא"י למדני חוקיך וטעמא נ"ל
משום דתפלה הוא בא"י למדני חוקיך ומסיים התם ואילין דאמרי צהלי
ורוני יושבת ציון אין בו משום ברכה פסוק ובב"מ (דף פ"ח ע"ב) גרסי'
ויאמר ה' על עזבם את תורתי שלא ברכו בתורה תחילה פר"ח קיימא לן
סדר ברכות אינו מעכבות זו את זו ובהקדים אהבת עולם ליוצר אור אבל
אם הניח אחת לגמרי לא יצא :

לז מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר מפורש בתוספתא ובירושלמי
דמכילתין כגון ברכות של ר"ה ויום כיפורים ותענית שמוסיף שש
ברכות מקום שאמרו לקצר כגון ברכות הפירות וברכת המצות וברכת הזימון
(לא) וברכה אחרונה [שבק"ש] אר"א בר"צ אבא הוי מתפלל תפלה קצרה
בלילי שבת ומאהבתך ה' אלהינו וכו' והכל שוחחין עם שליח ציבור
בהודאה לוי בר סיסי היראה כריעה לפני ר' ונפסח ואמר מודים אנחנו לך
כו' עד הודיה לשמך הגדול בו' וכענין זה מפורש במס' סוטה (דף מ' ע"א)
לחתום אינו רשאי שלא לחתום ושלא לחתום אינו רשאי לחתום . ומפרש
בירושל' אלו ברכות שפותחים בהם בברוך וכו' כדאיתא בפ' ערבי פסחים
(דף ק"ד ע"ב) ולשם פירשתי הירושלמי דמכילתין בס' קס"ח :

לח (ברכות י"ב ע"א) פשיטא (לב) היכא דנקיט כסא דחמרא בידיה
וסבר דשיכרא הוא ופתח בברוך אדעתא דשיכרא פי' בא"י אמ"ה
וסיים בדחמרא בפ"ה יצא דאפי' סיים בדשיכרא יצא דתנן על כולם אם
אמר שהנ"ב יצא אלא נקט כסא דשיכרא בידיה וסבר דחמרא הוא פתח
וברך אדעתיה דחמרא וסיים בדשיכרא מאי בתר פתיחה אזלינן או בתר
חתימה אזלינן ולא איפשיטא ור"ח כתב מסתברא שלא יצא ויש שאמרו להקל
ורבי' אלפס פסק להקל . ומיהו הא פשיטא לן היכי דפתח וברך אדעתא
דחמרא וסיים בדחמרא לא יצא דהדא לא איבעיא ליה ומינה נילף על
כל הברכות שהוא דוגמתו דהא אמר דממתני' הוי בעי למיפשט ליה :

לט וקיימא לן (יב ע"ב) כל שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה
ערבית לא יצא י"ח וקיי"ל כרב (סס סס) דכשהוא כורע כורע בברוך
וכשהוא זוקף זוקף בשם פי' לפני הזכרת השם דכתיב ה' זוקף כפופים
ירושלמי (לג) מעשה בא' ששחה יותר מדאי והעבירו רבי . ר' יוחנן נער
בו אך ביומי דרחמי נהגינן דרוב התפלה בכפיפה כגון תעניות וימים נוראים
רב ששת (סס ע"ב) כי הוי כרע כרע כחיזרא כי הוי זקיף זקיף כחיויא והיינו
דאמרי' (נ"ק טז ע"א) דנעשה שדרו של אדם עכנא ומסיים והוא שלא
כרע במודים מדה כנגד מדה כך שמעתי [ע' בתוס' שם ע"ב ד"ה והוא] :
מ וקיי"ל (סס) כל ימות השנה מתפלל אדם האל הקדוש ומלך אוהב צדקה
ומשפט חוץ מעשרת ימי תשובה שמתפלל המלך הקדוש והמלך המשפט
(לד) דפסקי' הילכתא כרבא וג"ל דאם טעה אינו חוזר (לה) ואין לשנות
ולומר מדקאמר ר"א אפי' אמר האל הקדוש יצא מכלל דלרב לא יצא
דהא קיימא לן בפ' במה מדליקין (כד ע"א) דימים שאין בהם קרבן מוסף
טעה ולא אמר וכו' אין מחזירין אותו ואין לחלק דהתם דק דילג והכא
אמר בטעות דה"נ אינו בטעות אלא שלא אמר מלכות . ותו אי בדיעבד
פליגי מאי קמיבעיא ליה מאי הוי עלה הא לדברי שניהם צריך לכתחלה
לומר המלך הקדוש והמלך המשפט וה"ר לאתויי הסלונתא שפליגי בדיעבד
והך דמייתי פלוגתא דר' יוסף ורבא משמע דלכתחלה פליגי והלכך ראוי
לומר על כורחיך דלכתחילה פליגי . ולכתחילה אין מחזירים אותו דלא
עדיף מגברא שמתחיל באתה חונן בשבת דאמרי' לקמן שמסיים אותה
ברכה ומטעות דמשיב הרוח שאינו חוזר וה"פ ר"א אומר אפי' אמר האל
הקדוש יצא כלומר הבא לימלך אמרי' ליה שכך יצא בהאל הקדוש כמו
בהמלך הקדוש ושניהם כא' טובים . אבל לרב עדיף המלך הקדוש לומר
והכי מורינן ליה ובכל זה הוצרכתי להאריך כי רבינו אלפסי כתוב שחוזר .
ודוגמת

הגהות

הכא ומירושלמי מיסיבת ירוש' . הלשון מגומגם ואינו מובן וכפי סגרמה ט"ס יש כאן ויש לתקן ע"פ דברי הגהות מיימוני פ"א מה' ק"ש סוף סי' ב' שהביא דברי רבינו בזה הלשון . וברא"ה כתב שבדבריהם ומנהגיהם נמצא בספר הגא מיסיבת ירושלים עכ"ל ולפי"ז צריך למחוק כאן תיבת [ומירושלמי] ובנוף הדין ע' בתוס' וברא"ש ובאגודה שם : (כט) אמר ר' פפא הלכך לימרינהו לתרוייהו . וברא"ף וברא"ש שם הגי' אמר ר"פ לימרינהו לכלהו ולפנינו בש"ס שם הגירסא ג"כ לימרינהו לכלהו. אבל חסר בו שם האומר ר' פפא : (ל) אין אומרים ברכה פסוק כגון וכו' . חסר כאן תיבה אחת קודם תיבת כגון ול"ל פירוש כגון ברוך אתה ה' למדני חוקך . כי בירושלמי שם לא נזכר כך כגון וכו' ורק רבינו פירש כן . וע"ז כתב הטעם מפוש דתפלה היא . וע' בפירוש הקצר על הירושלמי שם שנדפס פה קראקא אות שם"ט שמביא דברי רבינו בזה : (לא) ברכה אחרונה שבק"ש . ולפנינו בירושלמי שם הגירסא וברכה אחרונה של [ברכת המזון] אחר המזון . והך פיוס שהביא רבינו אמר ר' אלעזר בר"ל אבא היה מתפלל תפלה קצרה לא נמצא שם בירושלמי במקומו : (לב) היכי דנקט כסא דחמרא וכו' . רבינו תפס כאן עיקר כגירסת רש"י ז"ל . בסוגיין שם דברים בגמ' אדעתא דשיכרא ואדעתא דחמרא . וזהו דלא כגירסת הרי"ף ז"ל שם . וכן נראה מדברי התוס' שם ד"ה פתח שמפרשים המיבעיא כפרש"י ז"ל וגם הרמב"ם והרשב"א מפרשים כגירסת רש"י בזה . ואולם הרא"ש שם דחק ג' רש"י והסכים לגירסת הרי"ף . ואולי יקשה לך על רבינו כיון דמפרש המיבעיא בש"ס שם עפ"י גירסת רש"י ז"ל, איך מביא שוב פסק הרי"ף בזה דאזלינן לקולא . והא הרי"ף סי' לו גירסא אחרת בש"ס שם דע דבר חידוש לנו הגאון בעל פני יהושע בחידושיו לברכות שם דאין נ"מ בדבר דלענין דינא דא ודא אחת היא . וע"ש שה"ר מדברי התוס' בסוגיא שם דגם שם ז"ל מפרשים המיבעיא כגירסת רש"י . ואפ"ה הביאו שם בדבור הסמוך פסק הרי"ף בזה (וכ"ה באגודה בפ"ק דברכות שם) אע"כ דלענין דינא אין נ"מ כלל . וע' במעדני מלך על הרא"ש שם ובגל"ח בחידושיו מ"ש בזה ואכ"מ להאריך : (לג) מעשה באחד כו' . ובירושלמי דידן (פ"א הלכה ח') מעשה באחד ששחה יותר מדאי והעבירו רבי . ר' אמי אמר ר' יוחנן הוה מעבר . אמר לון ר' חייא בר בא לא היה מעביר אלא נער עכ"ל : (לד) דפסקינן הלכתא כרבא . ולפנינו בש"ס שם הגירסא [רבנן] . ומספקנא אם יש כאן ט"ס בהעתקה ול"ל גם בדברי רבינו רבנן . או שלפני רבינו הי' באמת הגירסא בש"ס רבא . וזה מפני הסברא שאילו היה הגירסא רבנן היו מקדימים בש"ס דברי רבנן קודם דברי רב יוסף כאשר מצר כן על הרוב בש"ס רבנן קודם רב יוסף . אבל לפני הרא"ש היה הגירסא רבנן כמו שהוא לפנינו בגמ' שם וע"ש שכתב והלכתא כרבנן . ובאמת הלי פסקא קיי"ל כרבנן . דרבנן ורב יוסף הלכה כרבנן עכ"ל הרא"ש וע' מזה ביד מלאכי סוף סימן תקל"ז : (לה) וכ"ל דאם טעה אינו חוזר כו' דקיי"ל בפ' במה מדליקין דימים שאין בהם קרבן מוסף וכו' . כל דברי רבינו בזה מובאים במרדכי ספ"ק דברכות . וכן הביא שם שה"ה גם דעת הר"ר משה מאיורא דאם טעה אינו חוזר . והר"ר משה זה מובא ג"כ בתוס' דידן בברכות שם בד"ה והלכתא . וע' ג"כ בהגהות מיימוני פ"ב מה' תפילה סוף סי' כ' שמביא ג"כ דעת רבינו בזה . וכ"כ ג"כ באגודה ובשלטי גבורים שם . ובעיקר דברי רבינו ע' בתוס' רבינו יהודה שרלאו"ן בברכות שם ובהגהות מיימוני פ"ב מה'

מא ודוגמת המלך המשפט איכא קראי טובא כמו נושאי הארון הברית המסגרות המכונות. העמק הפגרים (לו):

מב כל שאפשר לו לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש נקרא חוטא ואם ת"ח הוא צריך שיחלה עצמו וכל העושה דבר ומתבייש בו מוחלים לו על כל עונותיו:

מג (יב ע"ב) פרשת ציצית מפני מה קבעוה פי' בערב שאינו זמן ציצית מפני שיש בה ה' דברים מצות ציצית יציאת מצרים עול מצות והרהור עבירה ואזהרת ע"ז. (לז) רבה בר נחמן אמר אף הרהור ע"ז. מזכירין יציאת מצרים בלילה כדדרשה בן זומא:

מד ירושלמי אע"פ שהגדולה מקצרת ימים וראב"ע נכנס לגדולה אעפ"כ האריך ימים ותו גרס' התם צריך להזכיר יציאת מצרים באמת ויציב ר' אומר צריך להזכיר בה מלכות אחרים או' צריך להזכיר קרי"ס ומכות בכורות ריב"ל אומר צריך להזכיר את כולן וצ"ל צור ישראל וגואלו ויש שאין אומרים צור ישראל קומה וכו' מפני שאין אומרים בקשה אחר אמת ויציב ואינו נראה דהא בברכה כולל הכל ור"ח ורבינו אלפסי פי' הטעם משום דצריך לסמוך גאולה לתפלה וגם מפני שצריך לסדר שבחו של הקב"ה תחלה קודם שיתפלל כדילפי' ממשה בפ' אין עומדין הילכך אין לבקש דבר אחר אמת ויציב (לח) (כמו כייל) דברי בקשה אין מונעין:

פרק ב

מה (יג ע"א) קיימא לן מצות א"צ כוונה רק שלא יקרא כמו להגיה והילכתא כרבנן דאמרי שמע (לט) בכל לשון שאתה שומע ותנן (סוטה לג ע"א) ואלו נאמרין בכל לשון ותרתי מינייהו ק"ש והפלה וסתמא דמתני' עיקר וגם ראיתי שכתב רבינו אלפסי דהני מילי דתפלה בכל לשון דווקא בציבור אבל ביחיד לא (סס לג ע"א) דא"ר יהודא אמר רב לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמית וכו' וקיי"ל כרבנן דאמרו והוא שלא יקרא למפרע:

מו תנו רבנן שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד עד כאן כוונת הלב דברי ר"מ אמר רבא הלכה כר"מ ור' נתן פליג עליה ואומר עד על לבבך בעמידה ומפורש בירושלמי שאם הי' מהלך עומד ור"י אמר כל הפ' בעמידה משום דכולה צריכה כוונה ואיפלגו בה רבוותא יש שפסקו כרבא דאמר ר"י שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד זו היא ק"ש של ר"י הנשיא (מ) ובשאלתות פ' ואתחנן ור"ח ורב אלפס פסקו כולם כרבא וכן נ"ל אבי העזרי ואמרי נמי בפסוקא קמא צערא טפי לא תצערו ויש שפסקו כר' יוחנן. (נ) תניא סומכוס בן יוסף אומר כל המאריך באחד מאריכים לו ימיו ושנותיו א"ר אחא בר יעקב ובדר"ת א"ר אשי ובלבד שלא יחטוף בחית (ד) ר' ירמיה הוי יתיב קמיה דר' זעירא חזיה דהוי קמאריך טובא א"ל לא צריכת אלא כדי שתמליכהו בשמים ובארץ ובד' רוחות ולכך נהגו לנענע בענין זה בראשו וצריך להרהר בלבו בכל ענין הזה להמליכהו בקרותו הפסוק ולהרהר שהשם הוא היה הוה ויהיה ומה ששוחה מעט למטה כדי שלא יסתכל הנה והנה ויסיח דעתו כדאמרי' אלא בשעה שמעביר ידיו על עיניו מקבל עליו עול מלכות שמים אבל ר"ח פי' כשהי' מעביר ידיו לרחוץ עיניו. ומה שנהגו לומר אחר פסוק של שמע בשכמ"ל ומפורש בפ' מקום שנהגו (פסחים נ"ו ע"א) שצריך לאומרו בחשאי בירושלמי תנא צריך להאריך באחד ר"נ בר יצחק אמר ובלבד שידגיש בדלי"ת ואמרי' נמי בפירקין הלכה הקורא את שמע א"ר לוי וצריך להתיז בז' של למען תזכרו וצריך נמי להתיז בסמך דכי לעולם חסדו א"ר יוסף פרקדן לא יקרא ק"ש ומסיקנא אע"ג שמצלי אסור פי' מוטה על צידו ופרכינן והא ר' יוחנן מצלי וקרי ומשני שאני ר"י דבעל בשר היה והוא הדין לכל אונס. והילכתא (ברכות יד ע"א) הקורא את שמע ופגע בו רבו או מי שגדול ממנו אפי' באמצע פרק משיב לו מפני הכבוד אבל אינו שואל. (ה) ובירושלמי אמרי' הדא אמרי שצריך אדם לשאול בשלומו מי שגדול ממנו בתורה ומפני היראה שואל כגון לגוי אנס ואפי' באמצע הפסוק (ו) כדאיתא בירושלמי שנאמר ודברת בם יש לך רשות לדבר בשעת הדחק. ובפרקים שואל מפני היראה ומשיב שלום לכל אדם דהלכה כר' יהודה לגבי ר"מ (ז) והלכה כרבא שאמר ימים שהיחיד גומר בהם את ההלל בין פרק לפרק פוסק פירוש כדרך שמפסיקינן בק"ש ובאמצע הפרק אינו פוסק כדין ק"ש וימים שאין היחיד גומר בהם את ההלל אפי' באמצע הפרק פוסק ומיהו היכא שלא מפני הכבוד לא כדאמר שם שאני רב בר שבא דלא חשיב עליה דרבינא (ח) וכיון דאסיקנא דמשום פרסומי ניסא שוה לק"ש ה"ה למגילה וכן מצאתי. ויש מפרשים בע"א להך דרבא ואינו נראה בעיני דרבא לא פליג אהא דלעיל דקאמר פוסק ואין בכך כלום ולא אמרי' עדיף ומיהו פשיטא דגריע נמי איננו וכן פי' ר"ח שהוא כק"ש ולגבי תפלה נמי תנן בפ' אין עומדין אפי' המלך שואל בשלומו לא ישיבנו וא"ר לא שנו אלא מלכי ישראל אבל מלכי או"ה פוסק ומסקנא היכי

הגהות

ברכות סס ובסרא"ם סס בסוגיין: (לו) וזה לשון רש"י ז"ל ברכות י"ב ע"ב המלך המשפט. כמו מלך המשפט. כמו נושאי הארון הברית (יהושע ג). וכן המסגרות המכונות (מלכים ב' ט"ז) שהיא כמו מסגרות המכונות. וכן העמק הפגרים (ירמיה לא) כמו עמק הפגרים ע"כ: (לז) רבה בר נחמן אמר אף הרהור ע"ז. ולפנינו בש"ס שם חסר כך רבה בר נחמן. וגירסת רבינו לורקת יותר לגירסת הש"ס שלפנינו קשה דפתח ואמר מפני שיש בה המשה דברים. ובפרטן אתה מוצא ששה (ומגיהי הש"ס שם כתבו בגדו ס"א ששה): (לח) כמו כייל כו' הלשון מגומגם ואינו מובן. ואולי ל"ל אבל בכייל וכו' אין מונעין:

(א) בכל לשון שאתה שומע: ע' מזה בתוס' והרא"ש ובתוס' ר"י שירליאון ובשלטי גבורים שם ר"פ היה קורא: (ב) ובשאלתות פ' ואתחנן ור"ח ורב אלפס פסקו כלם כרבא וכן נ"ל אבי העזרי. ע' בהגהות מיימוני פ"ב מה' ק"ש סי' ה' שמביא דברי רבינו וע' באור זרוע ה' ק"ש סימן ל"א: (ג) סומכוס בן יוסף. כ"ה הגי' בירושלמי ובהרי"ף ובאור זרוע, אבל בהרא"ש שם הגי' סמכוס שם הגי' בשתם סמכוס: (ד) ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר' זירא כו'. לפנינו בש"ס שם בגמרות ישנות הי' הגירסא קמי' דרבי. ואין גירסא זו נכונה כמ"ש במעדני מלך שם ובחידושי הגהות לעור או"ח סי' ס"א. ולכן הוסיפו אח"כ מגיהי הש"ס שם קמיה דר' חייא בר אבא וזה עפ"י גירסת הרי"ף והרא"ש שם. ואולם מאן דגרס כגירסת רבינו ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר' זעירא. ג"כ לא משתבש דכבר מצינו דר' ירמיה הוה רגיל למיתב קמיה דר' זירא ע' ברכות ל' ע"ב ובשבת קמ"ז ע"א ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר' זירא. ובמנחות פ"א ע"ב יתיב ר' ירמיה קמיה דר' זירא. ובירושלמי ר"פ היה קורא ר' ירמיה בעא קמיה דר' זעירא בגין דר' אליעזר ידע כו'. ושם ר"פ כילד מברכין ר' ירמיה הוה בריך קמיה דרבי זעירא כו' ויע"ש. שוב ראיתי שבגירסת רבינו כאן כן משמע ג"כ בירושלמי ר"פ היה קורא ר' ירמיה הוה מאריך סגין אמר לי' ר' זעירא לית את צריך כל הכין וכו' וע"ש. וע' מ"ש הרב בעל מע"מ פ' כילד מברכין סי' ל"ה להוכיח דר' ירמיה ור' זירא לא היו בזמן אחד. וכבר הסינו עליו הרב בעל ברכי יוסף או"ח סי' פ"ו סק"א ובעל יד מלאכי סי' תקפ"ט ויע"ש שהאריכו בזה: (ה) ובירושלמי אמרינן הדא אמרו כו'. ובירושלמי דידן לא נמצא זה במקומו שם: (ו) כדאיתא בירושלמי ודברת בם יש לך רשות לדבר [בשעת הדחק]. ובירושלמי דידן לא נמצא זה הסיום בשעת הדחק שמביא רבינו כאן: (ז) והלכה [כרבא] דאמר ימים שהיחיד גומר וכו'. כ"ה גם גי' הרי"ף ובעל אור זרוע ובאגודה שם. אבל לפנינו בש"ם שם הגי' [רבה] וכ"ה הגירסא בהרא"ש שם: (ח) וכיון דאסיקנא כו' הה"ד למגילה וכן מצאתי. ע' מזה בהרא"ש שם סי'

היכי שאפשר מקצר תפלתו ואינו פוסק וכן אם בא כנגדו אנס כדא' התם משמע שאינו שואל מפני היראה וחמורה תפלה מק"ש כ"כ וגם סמך ראיתי בפסקים של רבותי דקדושה וברכו ויהא שמיה רבה מפסיק לענות אפ' באמצע הפרק דכבוד שמים (ט) אינו (חמור) מכבוד הדיוט וטפי מיראה ומיהו גבי תפלה אינו מפסיק לענות אלא שותק והוי שומע כעונה (י) וגרס לקמן בפ' מי שמתו (דף כ"ח ע"ב) אמר רבא הנכנס לבה"כ ומצא צבור מתפללים אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"ץ למודים יתפלל ואם לאו אל יתפלל ואית דאמרי התם עד שלא יגיע ש"ץ לקדושה והתם מסקינן דגם ליהא שמיה רבה אין מפסיקין ור"ח כתב שיכול האדם להתחיל במגן ומחיה עם השליח ציבור ויאמר עם הצבור קדוש. וג"ל אם מגיע המתפלל שמונה עשרה ברכות וסיים עשה השלום יכול לענות עמהם כי אלהי נצור אינו מן התפלה כדאיתא בסוף פירקין. אלו הם בין הפרקים בין ברכה ראשונה לשנייה בין שנייה לשמע ובין שמע לוה"ה אם שמוע ובין והיה אם שמוע לויאמר ובין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק דפסקי' הלכה כר' יהודה. וא"ר אבהו א"ר יוחנן מ"ט דר"י דכתיב ה' אלהיכם אמת ואינו חוזר לומר שנית אמת (יא) דהילכתא כרבא וג"ל דבכל הני אם הפסיק בשהיות דאינו חוזר כיון שלא שהה לגמור את כולה (יב) ואין לחלק בין הפסק ששותק להפסק בדיבור כדפרי' בהלכות מגילה:

מח אסיקנא דמותר להטעים הקדירה ביום ששרוי בתענית עד רביעית הלוג פר"ח ובלבד שלא יגיע למטה מן החיך. ולא שיטעום רביעית בבת אחת ולא שרינן לה אלא למתרחק מן האיסור הרבה ובהלכות תענית פ' לה וגם א"צ לברך בשם כשטועם ופולט שגרע מבשמים שמברך דאסמכתא מכל הנשמה תהלל יה ויש מפרשים שמיירי שטועם הרביעית ביחד וגם אומרים שיש מחמירים בתענית צבור ואומרים דמדנקט או דילמא הנאה קיבל עליה (יג) דבתענית יחיד מיירי ואינו נכון בעיני:

מט וקיימא לן שאסור לאדם להשכים לפתחו של חבירו כדי לתת לו שלום קודם שיתפלל אבל אם פגעו בדרך מותר ואסור לו לאדם שיעשה חפציו קודם שמתפלל וכל המתפלל ואח"כ יוצא לדרך הקדוש ברוך הוא עשה לו חפציו שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו:

נ וקיי"ל דאתחולי מתחלינן וכיון דאתחלינן מיגמר נמי גמרי' לכולה פרשה דציצית ובערבית מיירי דנהוג עלמא למימר בערבית כמו בשחרית ובספרי בפ' ציצית תניא יכול יהא קורא ג' בערב כדרך שקורא שלש בשחרית ת"ל וראיתם אותו:

נא וכל הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו

א"ר יוחנן הרוצה לקבל עליו עול מלכות שמים שלימה יפנה ויטול ידיו ויניח תפילין ומברך וקורא ק"ש ויתפלל. ירושלמי אר"י לא יעמוד אדם ויתפלל וצריך לנקביו שנא' הכון לקראת ה' אלהיך ישראל ובפ"ק דשבת (דף י' ע"ב) נפקא לן בהאי דרמי פיזמקי ומצלי וגרס בירושלמי א"ר אלכסנדרי שמור רגליך כאשר תלך אל בית אלהים שמור עצמך מבין הטיפין היוצאים מבין רגליך הדא דתימר בדקין אבל לא בגסין ובגסין אם יכול לסבול יסבול ר' אחא אמר שמור עצמך כשתהא נקרא אל בית אלהים שתהא נקי וטהור וקיימא לן שמי שאין לו מים לרחוץ יקנח ידיו בצרור או בקיסם דכתיב ארחץ בנקיון כפי בכל מידי דמנקי מדלא כתיב במים וג"ל דהני מילי שלא הסיח דעתו אלא שנתלכלכו בטיט ויש מי שאומר דהך שלא יהי' מלוכלכים והסיח דעתו לא שייך אלא באכילה אבל לק"ש ולתפלה לא. רב חסדא לייט אמאן דמהדר אמיא בעידן צלותא וה"מ לק"ש אבל לתפלה לא ובס' אלו עוברין (פסחים מ"ו ע"ב) מפ' דלתפל' ממתין למים עד פרסה אבל טפי לא ומתפלל בלא נטילת ידים והני מילי שיש מוצא לפניו וכן לאחריו פחות ממיל. אבל מיל וכ"ש טפי אינו חוזר. ואסקינן דמעשה קודם לק"ש כגון להתעטף ולהניח תפילין וכן תלמוד תורה אבל לכל קריאות כגון מקרא מגילה וכיוצא בו מקדים וקורא ק"ש כדחזינן לר' יהושע בן קרחה דמקדים קריאה לקריאה. וקיי"ל שצריך להשמיע לאזנו בק"ש ואם לא השמיע לאזנו יצא וצריך לדקדק באותיותיה כגון בכל לבבך על לבבכם וכל הדומים להם ואם לא דקדק יצא והכא הוא דאיכא קראי אבל בשאר מצות כגון ברכת המזון ומקרא מגילה לא צריך להשמיע לאזנו והקורא ק"ש ומדקדק באותיותיה מצנין לו גיהנם וכו' וצריך להדגיש באחד ובסמ"ך דכי לעולם חסדו כדאיתא בירושלמי ותו גרסי' התם (יד) אין מעבירין לפני התיבה לא אנשי חיפה וכו' מפני שקורין לעיינין אלפיין ולחתיין ההיין אבל אם הי' לשונו צרור בכל האותיות מותר. ובמדרש אגדה אמרינן מנין לקורא אהרן הרן שיצא ת"ל ודגלו עלי אהבה אפ' דגלים שבך עלי אהבה והקורא למפרע לא יצא כגון פרשה ראשונה למאן דפסק לעיל דבעי כולו כונה אי נמי פסוק ראשון למאן דפסק לעיל שהוא בלבד חובה. ואם טעה בקריאה ויודע באיזה מקום טעה חוזר למקום שטעה ואם אינו יודע חוזר לראש הפרק בין פרק לפרק יחזור לפרק ראשון ואם טעה בין וכתבתם קמא לוכתבתם בתרא חוזר לראש ואם לפי תומו פתח למען ירבו אינו חוזר דסירכיה נקיט וה"ה בברכות ובכל ענין הדומה לו. (טו) ירושלמי א"ר יוחנן קרא ומצא עצמו בלמען ירבו חזקה כוון התפלל ומצא עצמו בשומע תפלה חזקה כוון

הגהות

ה' וכדברי חמורות סס מ"ש בזס: (ט) מינו חמור כו'. ל"ל מינו קל כו'. וע' מזה בהרא"ש סס ובעור מו"ח ס"ו ובע"י סס: (י) וגרס לקמן בפ' מי שמתו אמר רבא הנכנס לבה"כ כו'. ולפנינו סס הני' אמר רב הונא וכ"ה בהרי"ף ובהרא"ש סס. ובעיקר הדין ע' בתוס' ברכות י"ג ע"ב ד"ה שומע סכ' ג"כ כדעת רבינו שמותר לענות קדיש וקדושה באמצע ק"ש אבל באמצע י"ח אסור. וע' ג"כ במרדכי סס סי' מ"א שמביא דעת רבינו בזה אולם הן התוס' והן המרדכי לא הביאו הראיה שהביא רבינו מפ' מי שמתו. רק שיסס הביאו ראיה לזה מפ' אין עומדין מה שלא באמצע סס כלל כאשר כבר הרגיש בזה הרב ת"ס בסי' מ"ב. ועמ"ש בגליון הס"ש סס ובשנהות מהר"מ מטקטין בחידושי אגשי סס על המרדכי סס: (יא) דהלכתא כרבא. כ"ה הני' הרי"ף והרא"ש סס אבל לפנינו בס"ש סס הני' רבה: (יב) ואין לחלק בין הפסק ששותק להפסק בדיבור. דברי רבינו בזה מובאים בהגהות מיימוני פ"ב מה' ק"ש סי' ל' ומסס הובאו ג"כ ביתה יוסף בעור מו"ח סי' ס"ו מסמו: (יג) דבתענית יחיד מיירי. כ"כ בתוס' ברכות י"ד ע"א ד"ה לו דלמא ובמרדכי שם. וע' מזה ג"כ בהגהות מיימוני פ"א מה' תעניות סי' כ' ובמ"ש שם בשם רבינו: (יד) אין מעבירין לפני התיבה לא אנשי חיפה כו' אבל אם היה לשונו ברור בכל האותיות מותר ע"כ. ובירושלמי דידן הני' אין מעבירין לפני התיבה לא חיפין ולא טבעיין מפני שהן עושין היסי"ן חית"ן ועייני"ן אלי"ן. ואם היה לשונו ערוך מותר עכ"ל הירושלמי כאן כמו שהיא לפנינו בבבלי (מגילה כ"ד ע"ב) ויע"ש. ואולם הסיום שמסיים רבינו אם היה לשונו ברור בכל האותיות מותר לא נמצא בבבלי שם. ונם בירושלמי שלפנינו כאן יש שינוי וקילור שכתוב ואם היה לשונו ערוך מותר ע"כ. ויש לזה ב' פירושים אם לשונו ערוך הייבו אם לשונו מתוקן שקורא לחי"ת חי"ת ולעי"ן עי"ן מותר מפני שאין פסול חיפין בגופן אלא בהברתן. ואולם בעל פני משה פי' שם בספר אם לשונו ערוך כמו אדוך כלומר שהיה מנמגם כאלו המנמגמין מחמת שלשונם קלת אדוך וכבר עליהם המבטא יע"ש וגירסת רבינו כאן מסייע לי' לפי' בעל פני משה שם: (טו) ירושלמי אמר ר' יוחנן קרא ומצא עצמו בלמען ירבו חזקה כוון וכו'. כ"ה גם בבבלי ט"ז ע"א אמר ליה ר' יוחנן לא שנו אלא שלא פתח בלמען ירבו ימיכם. אבל פתח בלמען ירבו ימיכם סרכיה נקט ואתי כו' וכמ"ש רבינו כאן. ומה שסביא תו מן הירושלמי הייבו בשביל דין הסני שחדשו שם בירושלמי סמוך לדין זה שגם בתפלה הדין כן

כוון (טז) דתפלל ולא כוון לבו אם הוא יודע שהוא חוזר ומכוין את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל א"ר חייא רובא מן יומי אנא לא כיוונתי אלא חד זמן בעינא למיכוונא והרהרתי בלבי מאן עייל קמיה מלכא (יז) אדכונא או ריש גלותא אמר רב מתניה אנא מחזיק טובי לראשי דכד מטי למודים כרע מן גרמיה :

נג תנו רבנן (ברכות ט"ז ע"ב) האומנין קורים בראש האילן ובראש הנדבך ומתפללים בראש הזית ובראש התאנה ירושלמי מפני שטרחתו מרובה ושאר כל האילנות יורדים למטה ומתפללים בעל הבית בין כך ובין כך יורד למטה ומתפלל מפני שאין דעתו מיושבת עליו ומסקנא דבפ' ראשון פועלים בטלים ממלאכתן וקורין אבל בפ' שני עוסקין במלאכתן וקורין ולפי מה שפסקי לעיל שרק פסיק ראשון בעי כוונה א"צ לבטל ממלאכתו אלא בפסיק ראשון וכן מפרשים נמי במס' יומא (דף י"ט ע"ב) דאסיקנא התם שאסור לרמוז ולקרוץ וגם להראות באצבעותיו בפ' ראשון אבל בפ' שני לא חיישינן ולפיכך כפי מה שפסקנו די לנו להזהר בפסיק ראשון ותניא התם ודברת בם ולא בתפילה ודברת בם. בם יש לך רשות לדבר ולא בדברים אחרים. ודברת בם עשה אותם קבע :

נד תנו רבנן הפועלים שהיו עושים מלאכתם אצל ב"ב קורים ק"ש ומתפללין ואוכלים פתן ומברכים לפניה ולאחריה שתי ברכות כיצד ברכה ראשונה כתיקונה שנייה פותח בברכת הארץ וכולל בונה ירושלים וחותם בברכת הארץ בד"א בעושין בשכרן אבל בעושים בסעודתן או שהי' בעה"ב מיסב עמהם מברכים כתיקון ד' ברכות : ירושלמי תני זאת אומרת שאסור לעשות מלאכה עד שעה שהוא מברך תני הכתף אע"פ שמשאו על כתיפו ה"ז קורא את שמע אבל לא יתחיל לא בשעה שהוא פורק ולא בשעה שהוא טוען מפני שהוא אין לבו מיושב עליו בין כך ובין כך לא יתפלל עד שעה שיפרוק ואם היה עליו משאוי של ארבעה קבין מיתר. והיא ששיקל ותרין חולקין לאחוריו וחד חולק לקמי' ותניא בפ' המקבל (בבא מציעא ק"ס ע"ב) הי' נושא משאוי על כתיפו והגיע זמן תפלה פחות מד' קבין מפשיטן לאחוריו ומתפלל ד' קבין מניח ע"ג קרקע ומתפלל (בראשו) וכו' גירסת (יח) ירושלמי רב הונא אמר לא יעמוד בשום תפלה ובידו מטבע ר' יוסי אמר צוררן ותופסן בידו למדת הדין ומסקנא התם דמחמירין טפי בתפלה מבק"ש :

נו חתן פטור מק"ש לילה הראשון עד מוצאי שבת אם לא עשה מעשה וכגון שכינס בתולה ואפילו הוא אלמן ואם בעל לילה הראשון שוב אינו פטיר ובפ' הישן (שבת כ"ו ע"ב) אמרי' דחתן פטיר מן התפלה ומן התפילין ויש מפרשים דטעם דתפלה בעי כוונה והתפילין צריכין נוף נקי אבל בשאר מצות חייב ויש מי שאומר שפטור לגמרי דכל העוסק במצוה פטור מן המצוה ומסקנא כרשב"ג שאמר לא כל הרוצה ליטול את השם יטול ואע"ג דפליגי רבנן עליה ואמרו חתן אם רוצה רקדות לילה ראשון קו"ל כל מקום ששנה רשב"ג במשנתינו הלכה כמותו (יט) ועל רב ששת (סס י"ז ע"ב) סמכינן ולא אמרי' מוחלפת השיטה וכן משמע בפר"ח וחיישינן ליוהרא ורני מילי לכל אדם אבל לת"ח וגדול הדור לית חישא דיוהרא דלא פליגי אאביה ר"ל דאמר לעיל אני שומע לכם לבטל מלכות שמים אפילו שעה א' וכן משמע הכא בהדיא בירושלמי ונ"ל דבכל מילי שליכא למיחש ליוהרא אע"ג דפטיר או כגון נשים שפטורות מן הסוכה ומכל מצות עשה שהזמן גרמא לא שייך בהו למימר הא דתניא כל העושה דבר וא"צ נקרא הדיוט דהכי נקבע אמילי דיוהרא בירושלמי ודבר זה ביארתי בתשובה בספר זה ריש מסכת סוכה :

נז העבדים אין מקבלים עליהם תנחומין (סס טז ע"ב) אלא אומר לו המקום ימלא לך חסרונך דאיתקש לחמור והוי כבהמה. ואין מספידין עליהם ונ"ל שאין אומרים צדוק הדין עליהם ואין קורין אותן אבא פלוני ואימא פלוני. ת"ר אין קורין אבות אלא לשלשה ואין קורין אמהות אלא ארבעה פי' להתפלל בזכותן כגון זכור לנו ברית אבות :

פרק ג

נח מי שמתו מוטל לפניו פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה ואינו מברך ואין מברכים עליו ואין מזמנים עליו וגם אינו מזמן (כ) ובירושלמי דריש למען תזכור וכו' כל ימי חייך שאתה עוסק עם החיים ולא עם המתים ומסיק התם שאין לענות אמן לא לאחריהן ולא הם אחריו ואסקה רב אשי שאפילו הוא בבית אחר נמי. שכל זמן שהוא מוטל עליו לקברו כמוטל לפניו דמי. ואוכל בבית אחר אין לו בית אחר אוכל בבית חבירו ואם אין לו עושה מחיצה ביניהם אין לו מחיצה מחזיר פניו ואוכל ואינו מיסב ואוכל ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין ומפרש בירושלמי נמסר לרבי' או לכתפי' אוכל בשר ושותה יין ומסקא לן אם הוא הולך עם המת בספינה או בעגלה אי דמי לנמסר לכתפים או לאו. תני הכתפין אסורים בנעילת הסנדל שמא יפסוק

הגהות

דאם התפלל ומצא עצמו בטומעת תפלה חזקה כוון. ודבר זה לא נזכר בתלמודא דידן ורק לקמן דף ל"ד ע"א פליגו שם אמוראי היכי דעביד בתמצע הברכות ופסקינן התם כמ"ד דאמצעיות אין להם סדר וע"ש ברש"י ובתוס' בשם רש"ס וברי"ף ובהרא"ש שם : (עז) התפלל ולא כוון לבו כו'. ע' מזה בשו"ת הרשב"א ס' שנ"ד ובטור וש"ע או"ח סימן ק"א סעיף א' : (יז) אדכונא. לפינו"ד ל"ל ארכונא ובירושלמי שם הגי' ארקנסה ואין זה פי' כלל. ונ"ל שם ארקפתא כמו שהיא לפנינו בירושלמי הנדפס עם פי' יפה מראה. ופי' שם ארקפתא ממונה על ריש גלותא. ובערוך פי' שהוא אלקפתא המזכר בבבלי במס' שבועות והוא כינוי לשר חשוב משרי המלך יע"ש. ולי נראה דגירסת רבינו לודקת יותר דגרס ארכונא שהוא מלשון ארכי ובירושלמי מלינו לשון זה כינוי לשר הממונה על המשפטים עי' לדוגמא בירושלמי ברכות פ' הרואה הלכה א' עובדא בחד ארכון דהוי שמי' אלכסנדרוס והיה קיים חד לסטים (ובבבלי ערכאות) וע' מזה במוסף הערוך בערך ארך. ועוד שם בערך ארכידיקי דפירושו בלשון יווני ראש השופטים יע"ש. ולפ"ז א"ש כאן דזה היא כוונת הירושלמי דכבר ידוע שגם הריש גלותא היקש על עפ"י המלך לדון משפטי ודיני ישראל בכל תוקף ועוז. וא"כ היה דומה במשרה הזאת לארכונא שלהם. ואעפ"כ היה הארכונא שהי' ממונה על משפטיהם חשוב יותר בבית המלך מן הריש גלותא אשר היה ממונה על משפטי היהודים : (יח) ירושלמי רב הונא אמר לא יעמוד בשום תפלה ובידו מטבע וכו' עד למדת הדין. הנה רבינו נקט כאן לשנא קטיעא. ובירושלמי דידן הגירסא מדוייקת יותר ממה שהביא רבינו. וגם בשם האומר יש שינוי כי רבינו כתב כאן רב הונא. ובירושלמי שם כתוב רב שמואל בר רב יצחק בשם רב חונה. והנני מליג לפניך פה גירסת הירושלמי שם ופירושו לא יעמוד אדם ויתפלל ומין מטבע בידו (פי' לפי שהוא עריר על המטבע שלא תפול מידו ואינו יכול לכוון) לפניו אסור (מפני שמסתכל בו ואין לבו מיושב) ולאחריו מותר (ולא חששו שמא יספוק פניו) ר' יסא היה צוררן ותיפסן בידו (פי' דכשהן צרורין נתישבה דעתו ואינו חושש שמא יפלו) ולמדת הדין (פי' ולענין הדין אם אחד מפקיד מעות ביד חבירו היאך יתנהג). אמר ר' יצחק וצרת הכסף בידך ובלבד בידך (פי' וצרת כתיב שיהיה צרורין דוקא. ומע"ש שהן צרורין יהיו בידך דאל"כ הוי ל' פיעל בשמות חבירו) ויע"ש : (יט) ועל רב ששת סמכינן וכו' ולפנינו גם"ס שם הגי' רב שישא בריה דרב אידי. אבל לפי רבינו וכן לפני ר"ח היה הגי' שם רב ששת שהיה מן האמוראים הראשונים. ובעיקר הדין ע' בתוס' שם (ס"פ היה קורא) בד"ה רב ששת ובהרא"ש ובשלטי הגבורים שם ובהגהות מיימוני פ"ד מז' ק"ש סימן ג' : (כ) ובירושלמי דריש למען תזכור כו' כל ימי חיך שאתה עוסק עם החיים ולא עם המתים. ולפנינו בירושלמי שם הגירסא באריכות קצת יותר. וז"ל אמר ר' בון כתיב למען

תזכור

יפסוק סנדלו או רצועותיו ונמצא מתעכב מן המצוה ובשבת אינו מתרחק מכל אלו אלא עשה כמו שעשה בשאר שבתות ובתשמיש המטה נחלקו רבנן ורשב"ג אם מחויב בשבת משום מצות עונה או לאו ובירושלמי אריב"ל הלכה כרשב"ג שאמר חייב בכולם ומיהו רפ' בידי לאוסרו לאונן אפילו בחול בתשמיש המטה אע"פ שאסור לאבל כדאמרי' פ"ק דכתובות (דף ד' ע"ב) מאי קולא אילימא דקתני בועל בעילת מצוה ופורש התם משום דאכתי לא חל עליו אבילות אי לר"א עד שיצא מפתח ביתו וכו' משמע שאין זה קולא כי לכל אדם הותר (אע"ג שאם קורא הוא) (כא) ויש להסב הדבר שלעולם אסור אלא ה"ק אין בו קולא דאבילות אך קולא היא דאנינות ואם הקילו באנינות דלמא באבילות לא נקל והמחמיר יברכהו יוצרינו . ת"ר (ברכות סס י"ח ע"א) המשמר את המת אע"פ שאינו שלו פטור מק"ש ומן התפלה ומכל המצות ומסקנא מתו אע"פ שאינו משמרו משמרו אע"פ שאינו מתו ואם היו שנים זה משמר וזה קורא . ירושלמי תני אם רצה להחמיר על עצמו אין שומעין לו מפני כבודו של מת או מפני שאין לו מי שישא משאו. והתניא פטור מנטילת לולב בחול והתניא פטור מתקיעת שופר אית לך למימר בחול ומשני כיון שמחשיכים על התחום להביא ארון ותכריכין כמו שהוא נושא משאוי דמי וכל זה במתו מיירי ופליאה שנהגו העם אף בחול הולך לבית הכנסת ומתפלל בעוד שלא נקבר מתו ונ"ל שהכא כ"ע מודו אע"ג דגבי חתן פליגי רבנן ורשב"ג באם רצה לקרות הכא הא שייך טעמא מפני כבוד המת (כב) ושמא כיון דלא (אפשר) היכא שיש לו מי שישא המשא הנהיגו שמתפללים כיון שיש קרובין שיעסקו בו . ת"ר לא יהלך בבית הקברות ותפילין בראשו וכו' ודווקא בתוך ד' אמות דאמרינן דתפיסת המת ד' אמות ובפ"ק כתבנו דמילי דעלמא שרי למימר קמיה. ת"ר המוליך עצמותיו של מת ממקום למקום ה"ז לא יתנם בדיסקיא ויניחם ע"ג חמור וירכ וב ואי' דגרם וירכב מפני שנוהג בהם דרך בזיון ובירושלמי מסיים ומפשילן לאחוריו ורוכב וכן לספרים ואם מתיירא מפני גנבים או מפני ליסטים מותר להניחם ע"ג החמור שהוא רוכב עליו וכן בספר תורה א"ר יהודא אמר רב הרואה את המת ואינו מלוויהו עובר משום לועג לרש ואם לוויהו מה שכרו אר"י עליו הכתוב אומר מלוה ה' חונן דל ירושלמי פ"ב העושה צרכיו בבית הקברות עובר משום לועג לרש וכו' אריב"ל כל המספר אחר מטתו של ת"ח נופל בגיהנם שנאמר והמטים עקלקלותם וגו' וזה א' מן הדברים שראוי לנירוי שמנדים על כבוד הרב. נושאי המטה וחילופיהן וחילופי חילופיהן את שלפני המטה ואת שלאחר המטה אלו ואלו פטורים מן התפלה . ת"ר (ברכות יט ע"א) אין מוציאין את המת סמוך לק"ש ואם התחילו אין מפסיקין ת"ר העוסקים בהספד בזמן שהמת מוטל לפניהם נשמטים אחד אחד וקורין אין המת מוטל לפניהם הם יושבים וקורין והוא יושב ודומם הם עומדים ומתפללים והוא עומד ומצדיק עליו את הדין ואומר צדיק אתה ה' על כל הבא עלינו יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתגדור פרצותינו ופרצות עמך ישראל לחיים ירושלמי תני (כג) המספיד וכל העוסקים בהספד מפסיקין לק"ש אבל לא לתפלה. מעשה היה והפסיקו רבותינו לק"ש ולתפלה והא תנינן אם יכולין להתחיל ולגמור מתניתא ביום הראשון ומה דתני תנא ביום השני. קברו את המת וחזרו אם יכולין להתחל ולגמור אפילו פרק אחד או פסוק אחד עד שלא יגיעו לשורה יתחילו ואם לאו לא יתחילו העומדים בשורה הפנימים פטורים והחיצונים חייבים . ת"ר שורה הרואה את הפנימית פטורה ושאינו רואה את הפנימית חייבת ר' יהודא אומר הבאים מחמת אבל פטורים (כד) מחמת [כבוד] חייבים. ירושלמי א"ר חנינא בראשונה היו המשפחות עומדות ואבילים עוברין משרבת החרות בציפורן (כה) התקין ר"י בן חלפתא שיהו המשפחות עוברין והאבילים עומדים א"ר שמעון דתוספאה חזרו הדברים ליושנן. ובענין זה נוהגים עתה שהאונן וגם האבל עוברים ומלוים אחריהם קרוביהם והעם בשובם מן בית הקברות גם בצאתם מבית הכנסת :

ם אמר רב יהודא אמר רב (סס ע"ב) המוציא כלאים בבגדו פושטן אפי' בשוק מ"ט אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' כל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב. ודכוותיה אמר בפרק הדר (עירובין ס"ג

הגהות

תזכור את יום נתתך מארץ מצרים כל ימי חייך ימים שאתה עוסק בהן בחיים ולא ימים שאתה עוסק בהן במתים עכ"ל . וכן העתיקוהו כתים' ברים פרקין בד"ה פטור מק"ש . (כא) כל זה סברתי בין שני חלקי לבנה כי הוא יתור לשון ומינו מובן . ובעיקר הדין שמביא רבינו כאן מן הירושלמי דאמר ריב"ל הלכה כרשב"ג בתשמיש המטה ע' בתידוסי הרשב"א שם ר"פ פני שמתו שב' דמיהו נראה כן מגמרא דידן וע"ש שהביא ראיה מש"ס מועד קטן כ"ד ע"א ומכתובות דף ד' ע"א דדברים שבלבבה נוהג: (כב) ושמא כיון דלא אפשר וכו'. הגהגו שמתפללים כיון שיש קרובים שיעסקו בו . הגה הגה ן מגומגם בזה . וגראה שתיבת [אפשר] טעות סופר הוא ול"ל ושמא כיון דלא איפשטא וכו'. ושוב מצאתי כדברי במרדכי ר"פ מי שמתו סי' כ"ז שמביא שם דברי רבינו בזה"ל וכ' רמב"ה דכיון דלא איפשטא על זה סומכין שמתפללין והולכין לבית הכנסת במקום שיש קרובין שיתעסקו בו ע"כ . ובאגודה שם סי' כ"א מביא ג"כ דברי רבינו אך בשינוי קצת שכ' שם וכתב רבינו מב"ם כשיש עוסקין ומבמרים הולכין הקרובים לפני בית הכנסת ומתפללין עכ"ל ויע"ש . (כג) [המספיד] וכל העוסקים בהספד וכו' וכירושלמי שם הגי' [בהספד] וכל העוסקים בהספד וגי' רבינו נכונה יותר וע' בתוספתא פ"ב דברכות שם הגי' [בסופד] וכל העוסקים וכו' והיא קרוב לגי' רבינו עוד גרסינן שם ואין מפסיקין לתפלה וגם היא קרוב לגי' רבינו כאן ובקצת ספרי הירושלמי הגי' (וש) מפסיקין לתפלה וזה טעות וצריך לתקן וע' ג"כ בפסקי הרא"ש שם: (כד) מחמת (כבוד) חייבים ולפנינו בש"ס שם הגי' מחמת (עצמן) חייבין וברש"י שם מחמת עצמן ולא מחמת [כבוד] שלא כמו לגחם אלא לראות את המתורע עכ"ל ואולם גי' רבינו כגי' הרי"ף שם דמחמת כבוד חייבין וכ"כ בתוספתא וכירושלמי שם ועפ"י גירסא זו הגיהו כן גם בפסקי הרא"ש שם וע"ש במע"מ : (כה) התקין ר' יוסי בן חלפתא שיהי' המשפחות עוברין והאבילים עומדין. כ"כ הגירסא בירושלמי שם וגם בפרק שני דסנהדרין כמו שהעתיק רבינו כאן ואולם בבבלי (סנהדרין י"ט ע"א) ספרו בהפך דברי הגאונים היו אבלים עומדין וכל העם עוברין. והיו שתי מספחות בירושלים מתנרות זו בזו דכל אחת אמרה אני עוברת תחלה התקינו שיהי' העם עומדין ואבלים עוברין כו' ע"כ. ולפי סיפור הירושלמי דברי הגאונים הי' המשפחות עומדות והאבלים עוברין אך משרבה תחרות בציפורן התקין ר' יוסי שיהי' המשפחות עוברין והאבלים עומדין לריכין אנו לפרש דעיקר המחלוקה היתה בין המשפחות בסדר עמידתן שכל אחת אמרה אני אעמוד בפנים. ולכך התקין ר' יוסי שיהי' הן עוברין ולריך לומר דבסדר הענברתן לא היו מקפידין כ"כ אבל בבבלי מפורש שהכל בסדר העברתן אבל בסדר עמידתן לא היו מקפידין ורבינו דתפס עיקר בגי' הירושלמי נגד גי' הבבלי נראה דהטעם הוא דאע"ג דבעניני הדינים במה שנוגע להלכה ולמעשה סמכינן על הבבלי יותר מעל הירושלמי ומן הטעם שכ' בזה הרי"ף סיף מס' עירובין ומהרי"ק שורש פ"ד ובעל כנה"ג בכללי הפוסקים אות ג' דהבבלי הוא בתרא נגד הירושלמי וקיימ"ל דהלכה כבתראי משום דרינהו הוי בקיאי טפי בדינים מן קמאי וע' מזה ביד מלאכי בכללי שני התלמודים סימן ב' אמנם לא כן בעניני הסיפורים במה שנוגע לקורות המומה וכפרט בדברים אשר מירעו להם בארץ ישראל ארץ מגורתם ביה ים אמו לומר בהפך דיותר ים לסמוך על מסדרי הירושלמי מעל מסדרי הבבלי דקמאי הוי בקיאי באחורות שידעו להם טפי מן בתראי דבדברים כמו אלה אשר עקרן תלוי בשמיעת הלחון ובקבלת אים מפי אים הגה מסדרי הירושלמי הם היו קרובים אל הקבלה יותר מן הבבליים מצד המקום והזמן. ולכך הביא רבינו בזה מן הירושלמי ולא מן הבבלי .

ס"ג ע"ב) ומיהו באיסורי דרבנן אמרינן כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה דאסמכוה רבנן למילתייהו אלאו דלא תסור וכו'. וכן בשב ואל תעשה. או בהפסד ממון. חיישינן לכבוד הבריות וחייב אדם למסור עצמו וממונו בשביל קידוש השם (כו) להזכיר למקבלים (מותר) כעובדא דרב אדא בר אהבא (ברכות כ' ע"ב) דקרע לכרבלתא בשוקא להיא כותית דהוי סבר דישראלית היא:

סא (ברכות כ' ע"ב) נשים ועבדים וקטנים פטורים מן הק"ש ומן התפילין דמצות עשה שהז"ג היא ואע"ג דקטן פטור מן התפילין מיהו מעת שיודע לשומרן בקדושה שלא יישן בהם ולא יפיח בהם (כז) אביו לוקח לו תפילין כדי להרגילו ולחנכו וכן מעת שיודע לדבר אביו מלמדו תורה וכו' ופסוק ראשון של ק"ש כדאיתא בפ' לולב הגזול (סוכה מ"ב ע"ב) וחייבים בתפלה ובמזוזה ובברכת המזון, ולא איפשיטא ליה בגמ' האי דתנן נשים חייבות בברכת המזון אי מדאורייתא אי מדרבנן ונפקא מינה לאפוקי גברא ידי חובתו דלא אתי דרבנן ומפיק דאורייתא ואזלי' לחומרא ולא מפקי. ובקידוש היום מפקי לגברי. דאר"א בר אהבה נשים חייבות בקידוש היום דבר תורה דכתיב זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה והיקישא להיפך לא אמרי' דכתיב לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך וכו' ובכל מקום שיש היקש כי האי כגון בחמץ ובמצה. ובגדילים ולא תלבש שעטנז (כח) צריך לתת טעם בדבר אמאי לא מהפכינן ליה ובקידוש היום דימים טובים אע"ג דלא כתיב זכור ושמור איכא למימר דאתי בהיקישא דר' יונה דכתיב אלה תעשו לה' במועדיכם כדאיתא בשבועות (דף י' ע"ב) ושבת נמי כתיב בהאי עניינא וקידוש בכל ימים טובים מאין הרגלים פרשתי בהלכות קידוש בענין ערב פסח. ומהא דתנן בפ' שלשה שאכלו (דף מ"ה ע"ב) נשים ועבדים וקטנים אין מזמנים עליהם ליכא למיפשט דנשים פטורות מברכת המזון לכל הפחות מדאורייתא דדילמא התם מיירי כדאמרי' בריש פרקין דאינם יכולים לזמן יחד משום פריצות. אבל נשים לבדן מיבעי לי' אי דאורייתא אי דרבנן דאי לא תימא הכי קשיא סתם משנה מסתמא אחריתי. ואע"ג דתניא בתוספתא דמכילתין בפ' ה' בסמוך לההיא דבן מברך לאביו ואשה מברכת לבעלה וכו'. נשים ועבדים וקטנים אין מוציאין את הרבים י"ח כיון שלא הובא בתלמוד לפשוט דילמא לא מתניא דבי ר' חייא ור' אושעיא:

סב ירושלמי נשים ועבדים וקטנים פטורים מק"ש ומן התפילין וכו' נשים מנין דכתיב ולמדתם אותם את בניכם ולא את בנותיכם (כט) וכל שאינו מתחייב בת"ת פטור מק"ש ומן התפילין עבדים דכתיב שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד שאין לו אלא אדון אחד זה הקב"ה חייב בק"ש. יצא עבד שיש לו אדון אחר בר מן הקב"ה. קטנים מנין דכתיב ולמען תהיה תורת ה' בפיך. בשעה שהוא רגיל בה. וחייבים בתפלה כדי שיהא כאו"א מבקש רחמים על עצמו. ובמזוזה דכתיב על מזוזות ביתך ובשעריך ובברכת המזון דכתיב ואכלת ושבעת וברכת א"ר אדא וחייבים בקידוש היום ובהבדלה בקידוש דכתיב זכור את יום השבת זוכרהו על היין בכניסתו לקדש על שולחנך א"כ מה ת"ל שמור את יום השבת. שמרהו וקדשהו בעשיית מלאכה ונשים ועבדים וקטנים הואיל שישנן בשמירת שבת חייבים בקידוש היום. ובהבדלה מנין דכתיב ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה וגו' הואיל וחייבים בשימור צריכים להבדיל בין קדש לחול בין שבת לששת ימי המעשה א"כ מה ת"ל ובהמתך וגרך אשר בשעריך אלא קטן ועבד ואמה שישנן במקצת מצות שחייבים בתפלה ובברכת המזון ובמזוזה לפיכך חייבים בקידוש והבדלה כישראל אבל גר תושב אינו אלא בשימור שבת בלבד כבהמה ולפיכך פטור מקידוש ומהבדלה כבהמה תפתר בגר תושב אבל גר צדק הוי כישראל לכל דבריו. בן מברך לאביו בירושלמי פריך ולא כן א"ר אחי בש"ר יוסי כלום אמרו בקטן אלא כדי לחנכו תפתר בעונה אחריהם אמן כדתנן תמן מי שהי' עבד או אשה או קטן

מקרין

הגהות

והמרכתי בענין זה בספרי סדרי חכמה במאמר תקנות אומה ומכ"מ וע' בפני משה בירושלמי ברכות שם שהחליט בדעתו שיש לגרוס גם בירושלמי שם כענין גירסת הבבלי ויע"ש ובמחב"ת אין דבריו מוכרחים כלל: (כו) להזכיר למקבלים (מותר) הלשון מגומגם ויש לתקן ע"י חילוף אות אחת דל"ל להזכיר למקבלים [מוסר] ועל זה מביא ראיה מעובדא דרב אדא בר אהבה שם: (כז) אביו לוקח לו תפילין כדי להרגילו ולחנכו ע' בתוס' דיבן ברכות כ' ע"א בד"ה וקטנים ובתוס' ר"י שרלימו"ן שם ובסרא"ש ובמרדכי שם שבביאו מחלוקת רש"י ור"ת בענין קטן שדעת רש"י דמתני' שם מיירי בקטן שהגיע לחינוך ותפס עליו ר"ת דאי בשהגיע לחינוך הא קיימ"ל דאביו קונה לו תפילין כדאמרי' בסוכה פ' לולב הגזול ע"כ דעת ר"ת דמתני' מיירי בלא הגיע לחינוך וע"ש שהסכימו כלם לדעת ר"ת ולכאורה היה נראה מלשון רבינו כאן דגם הוא ז"ל סובר בזה כד' ר"ת שהרי כתב דאע"ג דקטן פטור מן התפילין מיהו מעת שיודע לשמור אביו לוקח לו תפילין כדי להרגילו ולחנכו ובע"כ דס"ל דמתני' דקתני פטור מיירי בלא הגיע לחינוך ואולם כל דייקת אין מלשון זה שום הכרעה לפמ"ש הרשב"א בחידושיו שם לחרץ דעת רש"י ז"ל דאפילו בהגיע לחינוך יש לחלק בין קטן לקטן והוא דלולב הגזול מיירי בקטן שהוא זריז ונזהר בפני עצמו כמו דקתני יודע לשמור תפילין הא בסתם תינוקת אעפ"י שהוא בכן תשע בכן עשר אם לא ראמוהו זריז ונזהר לא עי"ש. ולפי"ז שוב אין מלשון רבינו הכרע דסובר כד' ר"ת דיש לומר דס"ל כדברי רש"י ז"ל וכמ"ש הרשב"א והו"ק. וע' בפני משה שכ' דמן הירושלמי שם דקאמר קטנים מנין כו' משמע ג"כ כדעת רש"י ואמי מוסיף שיש להביא ראיה לזה ג"כ מן הירושלמי שהעתיק רבינו לקמן (סימן סב) דקאמר דקטן ועבד ואמה חייבים בתפלה וכו' יעו"ש ובע"כ דבהגיע לחינוך מיירי כמובן וע' באגודה שם שהביא ג"כ דעת רש"י בסתם והרב בעל פני משה על הירושלמי שם הראה פניה שגם דעת הרמב"ם כן הוא ממ"ש ברים פ"ד מה' ק"ש ובמחב"ת לא ראה שכבר קדמו בזה בעל מגדול עוז במקומו שם ומת אשר הסיב עליו בעל שלטי גבורים סביב הר"ף בסוגיין שם. וע' בחידושי הגאון בעל פני יהושע שם שהאריך גם כן להלדיק שיעת רש"י ז"ל בזה: (כח) צריך לתת טעם בדבר אמאי לא מהפכינן ליה. ע' עזה בתוס' פסחים מ"ג ע"ב בד"ה שלקא דעתך ובתוס' יבמות ד' ע"א בד"ה דכתיב לא תלבש שעטנז ובתוס' שבועות כ' ע"א בד"ה כל שיסנו בשמירה ובתוס' ערכין ג' ע"ב בד"ה שני כסיס ובחידושי הריטב"א בשבועות שם: (כט) וכל שאינו מתחייב בת"ת פטור מק"ש ומן התפילין לפנינו בירושלמי שם חסר ענין זה אך אין נ"מ בזה כיון שהוא רק פירוש למלתא קמייתא ואולם אח"כ באמצע הענין העתיק רבינו כאן מן הירושלמי מאמר שלם וחדש מן אמר רב אדא וחייבים בקידוש היום ובהבדלה כו' עד בן מברך לאביו מה שלא נמצא לפנינו בירושלמי שם ומזה אנו רואים כי גם הירושלמי מסדר זרעים אין אתנו בשלימות היום כי נאבד ממנו כמה מאמרים שלמים אשר היו למראה עיני הקדמונים וחבל על האבדן והנה שמחתי עכ"פ על מציאה זו שהעתיק לנו רבינו מן הירושלמי שהיה לפניו כי בזה אשכחנא פתרי להראות המקור בהא שנחלקו הפוסקים בענין הבדלה במוצאי שבת אם הוא דאורייתא או דרבנן וגם אם אשה חייבת בהבדלה או לא ע' מזה בסרב המגיד בריש פכ"ט מה' שבת שכ' דלדעת הרמב"ם הבדלה היא דבר תורה שהכל בכלל זכור ומייתי ליה ממכילתא שאמרו קדשהו בכניסתו וקדשהו ביציאתו. והרבה פוסקים ס"ל שהבדלה אינה אלא מדבריהם (ומובא בקצרה במגן אברהם ה' שבת ריש סימן רצ"ו) וכתב עוד לדברי הכל אשה חייבת בהבדלה דלמאן דאית ליה הבדלה דבר תורה נפקא ליה מיובא דאשה מהתם ואם הוא מדבריהם דומיא דקידוש תקנוה עכת"ד הרב המגיד. ובאמת שגם זה לאו דברי הכל הוא כמ"ש הב"י בטור או"ח סוף סימן רצ"ו דלדעת בעל אורחות חיים אין הנשים מבדילות לעצמן דאין הבדלה תלויה בשמירת שבת ולדי

רבינו

מקרין אותו והוא עונה אחריהן מה שהם אומרים וכו' עד תבוא מאירה לבן עשרים שצריך לבן עשר ואם הוא אינו יכול לברך כגון שהוא רוחץ
או קצת חולה נראה שאינו בתבוא מאירה :

סג (ברכות כ' ע"ב) בעל קרי מהרהר בלבו ואינו מברך לא לפניה ולא
לאחריה ירושלמי מהו מהרהר ברכות מתני' במקום שאין מים
וכר"מ דתניא בעל קרי שאין לו מים לטבול קורא את שמע ואינו
משמיע לאזנו ואינו מברך לא לפניה ולא לאחריה דברי ר' מאיר וחכ"א
קורא את שמע ומשמיע לאזניו ומברך לפניה ולאחריה . תני בעל קרי
החולה שנתנו עליו ט' קבים מים וטהור שנפלו על ראשו ורובו שלשת
לוגין מים שאובים טהר לעצמו אבל אינו מוציא את הרבים י"ח עד שיבא
במ' סאה . ר' יהודא אמר מ' סאה מכל מקום (נ) ריב"ל אמר אין קרי
אלא מתשמיש המטה (נא) ר' אבא אמר אפילו רואה את עצמו ניאות
בחלום הוון בעיין למימר ובלבד מאשה. ר' יונה ור"י תרוייהו אמרין אפי'
מדבר אחר ופריך אריב"ל מדתניא בעלי קריין טובלים כדרכם בצנעה ביום
הכיפורים. והתם ליכא לתשמיש המטה ומשני במי ששימש מטתו מבע"י
ושכח ולא טבל . ובפר"ח כתוב נמי מהרהר בברכות אבל קריאת שמע
מוציא בשפתיו . ונראין הדברים מפני שק"ש חמורה משאר ד"ת. וברכות
הרי הן כדברי תורה וכן ברכת המוציא אבל ברכת המזון דמדאורייתא הוא
הרי היא כק"ש ועל דרך זה יש לפרש המשנה :

סד פר"ח דקיימא לן (נב) כר' חסדא דהרהור לאו כדיבור דמי חדא
הא רב אדא בר אהבה מפרש לטעמי' ותו דגרסי' בפ' שואל
אדם (שבת ק"כ ע"א) תניא ר' יהושיע בן קרחה אומר אומר אדם לחבירו
הנראה שתעמוד עמי לערב. ואר"י הלכה כר' יהושיע בן קרחה ודייק
התם דדיבור אסור והרהור מותר. ותפלה דמלכות שמים לית בה לפיכך
לא יתחיל ואם התחיל יקצר וסלקא שמעתתא דברכת המזון לפניו דהיא
המוציא לחם וכן ברכת התורה לאחריה אינו אלא מדרבנן (נג) עוד
פסק דהלכה כר' אלעזר דק"ש דאורייתא ואמת ויציב דרבנן הילכך פסק
אם קרא ק"ש או לא חזר וקורא (נד) ופסק אמר אמת ויציב אינו חוזר
וקורא. ואע"ג דפליגי ב"ש וב"ה בקרא דבשכבך ובקומך בפ"ק (דף י'
ע"ב) מכל מקום מדברי שניהם נלמוד דק"ש דאורייתא ואע"ג דר' אלעזר
תלמיד הוא לגבי שמואל בהא הלכתא כוותיה. אבל פסק התפלל ופסק
לא התפלל אינו חוזר ומתפלל וכן הלכתא ואע"ג דא"ר יוחנן והלואי
שיתפלל אדם כל היום כולו . לא אשכחן שפליג בהדיא לומר חוזר
ומתפלל אלא אמר ולואי שיתפלל וכו'. ומ"מ אין הלכה כר' יוחנן בזו .
אע"ג דרביה דר"א הוא וקבלתי מרבותי שהיו חכמים מוקי להך דר' יוחנן
בתפלת ערבית בלבד וכדאשכחין בפ' מקום שנהגו (פסחים נ"ד ע"ב)
דפריך והא א"ר יוחנן ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו ופריק התם רשות
פ' בשאר יומי הכא בתפלת נעילה דתענית ציבור. דאפילו תפלת נעילה
דחו אותה בט' באב ומכל שכן תפלת ערבית. אבל תפלת שחרית ומנחה
חובה דאריב"ל תפלות כנגד תמידים תקנם ותניא כותיה והכי סלקא
שמעתא דאמרי' דכי היכי דלא מקרבי טפי משני תמידים ואם יקריב
עובר בבל תוסיף כך אין מתפללים בציבור יותר משתי תפלות ביום .
ותפלת ערבית רשות ואפילו הכי מצלי לה יחיד כרבים ערב ובוקר וצהרים
וכו' ובדניאל כתיב נמי וזימנין תלתא ביומא הוא ברך על ברכוהי ומצלא
ותניא כוותי' דר"א (ברכות לא ע"א) יכול יתפלל אדם כל היום כבר
מפורש ע"י דניאל וזמנין תלתא וגו'. הילכך הלכתא כר"א אפילו לגביה
דר'

הגהות

רבינו יונה חייבות בהבדלה כשם שחייבות בקידוש וכן קבע הב"י בש"ע שם סעיף מ' שיש בזה מחלוקת וע' מזה ג"כ בב"מ ובט"ז ובמג"א ובפרמ"ג שם מ"ש בזה ועכ"פ הך רולה שנתלבטו בזה רבוותא. ועתה הנה עיניך לנוכח יביטו שהדבר בא מפורש לפנינו בירושלמי שעתיק רבינו כאן בלי שום מחלוקת דנשים חייבות בהבדלה דבר תורה ומייתי ליה מקרא דשואל ומייתי בשמור לריכים להבדיל בין קודש לחול בין שבת לששת ימי המעשה ויע"ש. וזה גלא כדברי הרב המגיד שם. וע' מזה ג"כ בפרמ"ג לא"ח ס' שבת באמצ' אברהם סוף סי' רל"ו שהביא לדבר פלא מ"ש בשעה מקובלת בילה דף ד' דהבדלה היא ד"ת ופסק תורה לאומרא ודי בזה. ואכ"מ להאריך יותר : (נ) ריב"ל אמר אין קרי אלא מתשמיש המטה ולפנינו בירושלמי שם הגירסא ר' יעקב בר אחא ר' יסא בשם ריב"ל וכו' ודע כי אין זה ר' יעקב בר אחא המזכר בתלמודא דידן (שבת ל"א ע"ב) שהוא היה בזמן התנאים בדור אחר עם רבי (סימון) ור' אלעזר ברבי שמעון וזה כפי גירסת בעל הילקוט על התורה [פרשת עקב] ורמז עליו הרב מהר"י ברלין בהגהותיו בגליון הש"ס שם. וכן ס' גירסא זו ג"כ לפני רבינו בעל אור זרוע כפי מה שהעתיק בזה בראש ספרו (בערך ת"ב סי' מ"ד) ואולם ר' יעקב בר אחא המזכר בירושלמי שאמר בשם ר' יסא משום ריב"ל. היה בזמן מאוחר בדורו של ר' זירא (ויקרא רבה פרשה לב) והוא המזכר ג"כ בירושלמי (שבת פי"ט הלכה ג') שהיה אחר ר' אלעזר ור' יוחנן וכל זה שלא כד' בעל סדר הדורות בספרו שם . ובמאמר אנשי שם האריכתי בזה . (לא) ר' [אבא] אמר אפילו רואה את עצמו וכו' ולפנינו בירושלמי שם הגירסא רב [הונא] וכו'. (נב) כרב חסדא דהרהור לאו כדיבור דמי וכו' מדברי רבינו נראה דרבינו חננאל בעצמו סבירא הך ב' ראיות דהלכה כרב חסדא דהרהור לאו כדיבור דמי חדא מהא דר' אדא דמפרש לטעמי' דרב חסדא ועוד מסהוא דמס' שבת פ' שואל אדם. ואולם בספסקי הרא"ש בסוגיין שם מייתי רק ראיה ראשונה בשם רבינו חננאל. (וכ"ה בתוס' שם בד"ה ורב חסדא ובמרדכי שם סי' ס"ז) וראיה השניה מייתי לה בשם רבינו יונה ז"ל ויע"ש . ועוד יש קצת שינוי בפסקי הרא"ש שם בשם האמורא דבש"ס שם איתא אמר רבינא הרהור כדיבור דמי ובהרא"ש שם הגירסא אמר ר' אבין וכו' ובמעדני מלך שם מלריך גי' הרא"ש בזה משום דאינו סי' הגי' רבינא לא ס"ל לפסוק כרב חסדא מדשקלו וטרו ר' אלעזר ור' אדא לתרוצי לתלתיה דהא רבינא בתרא הוא והלכה כבתרא. ושוב הרגיש דיש לומר דסי' רבינא הקדמון כמ"ש הרא"ש בפ' הנשרפין ויע"ש . ואולם בתוספות שם בברכות סי' נ"ט שהי' לפניו הגי' בש"ס שם אמר ר' [חנינא] הרהור כדיבור דמי יע"ש. ולריך לומר לפי גירסא זו דאע"ג דר' חנינא הי' גדול וקדוש טובא מר' חסדא אפ"ה קיימ"ל כרב חסדא בהא מכח הני ראיות דנעיל. וע' מזה בחידושי פני יהושע שם ובחידושי הגאון הגל"ח שם מה שפלפלו בזה לענין פסק הלכה וע' ג"כ במגן אברהם בסי' ק"א סק"ב שנסתפק אם התפלל בלבו אם יצא או לא דאע"ג דקיימ"ל דהרהור לאו כדבור דמי שאני תפלה דגמרינן ולעבדו בכל לבבכם איזו עבודה שבלב זו תפלה. וכתב דבגמ' משמע דלא יצא ויע"ש שהאריך בזה. ודברי ל"ע ובתשובה טיילתי בזה ארוכות וקצרות והוא בספרי שו"ת תורת חן ואכ"מ להאריך בזה . (נג) ועוד פסק [ר"ח] דהלכה כר' אלעזר דק"ש דאורייתא מכאן ועד סמוך לסוף הסימן העתיק רבינו מפירושיו של רבינו חננאל עד סיום וכך עניין התפלה וליינתי שם בין שני חלקי לבנה קודש תיבת ומסקנא [ע"כ פי' ר"ח] וכל הלשון הזה תמצא ג"כ בספר אור זרוע בפ' תפלה סי' ל"ד שהעתיק שם המחבר ג"כ מפירושי ר"ח וגרשם שם בסופו לאחר סיום כך עניין התפלה ע"כ [פי' ר"ח] והנה מתוך ב' העתקות הללו יש לתקן הרבה שיבושים וחרולי הטעות שנפלו בזו ובזו . ע"י שנגת המעתיקים וחסרון דעתם כי אעפ"י שקלקלו הרבה עכ"ז לא נתכוונו שיהם לטעות אחד בכל מקום ולכן תקנתי הרבה כאן בגוף הספר מן העתקה שבספר אור זרוע . ואולם יותר יש לתקן שם מן העתקה שבכאן כי שם נפל טעות גדול באמצע הדברים ע"י חסרון וחילוף כמה תיבות ומבלי תיקון הוא בספר החתום כאשר יראה המעיין שם בעין חודרת. והמניח שם לא שת לבו להעיר על הסגנונים : (נד) ופסק אמר אמת ויציב אינו חוזר וקורא . כוונת ר"ח בזה לומר כיון דברכות ק"ש אינם אלא מדרבנן והא קיימ"ל ספיקא דרבנן לקולא. ואי משום שיש בו יציאת מצרים שהוא דאורייתא הא כבר הזכיר יציאת מצרים בפרשת לילית. וע' מזה בשלטי גבורים סביב הרי"ף שם בסוגיין.

דר' יוחנן רביה ואפילו תפלת ערבית רשות אין להוסיף דהא חשיב תפלת ערבית שהוא רשות בהדי חשבון תלתא ועוד מדאמר רב יהודה משמיה דשמואל היה עומד בתפלה ונזכר שהתפלל פוסק אפילו באמצע ברכה. ש"מ דהכי סוגיא דשמעתא דלית לן לצלויי צלותא יתירתא כלל דקעבר משום בל תוסיף דהא ליכא מאן דפליג אהא דשמואל ועל כגון דא אמרינן דבר הלמד מעניינו וה"מ בתפלת צבור דת"צ קיימא במקום תמידין ולית לן רשות לאוסופי אי נמי יחיד לחיבה אבל יחיד אי בעי לצלויי תפלת רשות קודם תפלת מנחה כעין תחנונים לא הפסיד שהיחיד מקריב עולת נדבה. ועוד הא שמעתא דשמואל דאמר המתפלל ביחיד ונכנס לבה"כ ומצא צבור מתפללין אם יכול וכו'. כלומר כיון שחידש דבר בתפלה נחשבת הראשונה תחנונים ומותר להתפלל עם הציבור שכן אפילו בתמיד אם הקריב ביחיד תמיד בו ביום ונמצא שהציבור הקריבו יצא בתמיד של ציבור והראשון עולה לו נדבה וכך ענין התפלה [ע"כ פי' ר"ח] ומסקנא שהמתפלל ביחיד בראשונה וביחיד באחרונה ששכח והתחיל פוסק אפי' באמצע הברכה ומכ"ש דלא יתחיל לכתחלה יחיד שהתפלל ונכנס לבה"כ ומצא ציבור מתפללים אם יכול לחדש דבר בתפלתו כמו שפירשנו יתפלל שניהם ואם לאו אל יתפלל עמהם.

ובירושלמי גרס בסוף פרק תפלת השחר ר' שילא בשם ר' התפלל ומצא עשרה בני אדם מתפללין מתפלל עמהם ומשמע אפי' ברור לו וביכול לחדש מיירי גם רב אלפס ספק שציבור או יחיד לשם חובה אינו יכול להוסיף אבל לשם רחמים ותחנונים יכול להוסיף והוי כעולת נדבה (לה) ובשאילתות דרב אחאי פליג וכתב והלכה כר' יוחנן וכי א"ר יוחנן בצלותא דרחמי נינהו דאצלי והדר אצלי שפיר דמי אבל שאר ברכות מדרבנן לא הדר מספיקא ומיהו ברכת המזון דמדאורייתא הוא (לו) או לאחר ז' המינים הדר מספיקא: ס"ה והילכתא אם שכח והתחיל בתפלת חול בשבת ונזכר גומר אותה ברכה דהוי ליה לצלויי כל י"ח ברכות בשבת ואע"ג דאסור לאדם לשאול צרכיו בשבת (לז) מ"מ סדר ברכות אלו דטופס תפלה כך היא ושרי והכי אמרי' בירושלמי דשבת פרק אלו קשרים (הלכה ג) דמה"ט שרי למימר בשבת אבינו מלכינו רענו זונינו בברכת המזון דטופס ברכות כך היא אלא הא דלא מצלי כל י"ח ברכות רבנן לא אטרחיה כולי האי משום כבוד השבת הילכך בכה"ג גומר אותה ברכה:

סו אמר רב הונא (ברכות כ"א ע"ב) הנכנס לבה"כ ומצא צבור מתפללים אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"ץ למודים מיד מתחיל ומתפלל ואם לאו אל יתפלל וג"ל כדי שיוכל לשוח ולסיים עם הציבור ולומר

הגהות

(לה) וכשמלתות דרב אחאי פליג וכתב והלכתא כר' יוחנן ע' מזה בתוס' ובהרא"ש ובמרדכי ובאגודה בשמעתין שם דפסקו כלשם כר' יוחנן בזה. וע' מזה ג"כ בחידושי הרשב"א שם. וכ"פ הרמב"ם פ"י מה' תפלה ה"ו יע"ש ובהגהות מיימוני שם סי' ד': (לו) או לאחר ז"י המינים הדר מספיקא באמת שזהו מחלוקת גדולי הפוסקים אם ברכת מעין ג' על ז"י מינים הוא ד"ת או מדרבנן שדעת הרמב"ם סוף פ"ב מה' ברכות דרק ברכת המזון הוא מדאורי' ומספק לריך לחזור ולברך. אבל כל הברכות ובכללם גם ברכת מעין שלש אינם אלא מדרבנן וספיקן להקל וכמ"ש בזה מרן הכסף משנה בפ"ח מה' ברכות הלכה י"ב. וכ"ה גם דעת הסמ"ג מובא בדרכי משה המרוך בטור או"ח סוף סי' ר"ט. אבל דעת הרשב"א בחידושיו בר"פ כילד מברכין דגם ברכת מעין ג' הוא מדאורייתא יע"ש ובחידושי פני יהושע שם. וכ"ה דעת הרא"ש שם סי' ט"ז יע"ש ובדברי חמודות שם. וכ"ה גם דעת העור באו"ח סוף סי' ר"ט בשם הבה"ג. וכ"ה גם דעת הר"י שירליאו"ן בתוספותיו שם. ודעת רבינו הא קמן דס"ל גם כן כדעת המחמירים. דלאחר ז"י המינים הדר מספיקא ולענין דינא ע' בב"י שם בסוף סי' ר"ט שהביא מחלוקת הפוסקים ועכ"ז קבע בש"ע שם בסעיף ג' כדעת הרמב"ם בזה. וע"ש בט"ז סק"ג. ובמגן אברהם ס' קע"ב סק"ג ובפרישה שם כ' בשיטות דקי"ל דברכה אחרונה דז"י המינים דאורייתא היא ול"ע מנ"ל הא. ומידי שוטטו רעיוני בעינים הלו ראיתי בזה דבר תמוה בלחם משנה שם סוף פ"ב מה' ברכות שהקשה על הרמב"ם כיון דפסק בה' מעשר שני ונטע רבעי. כמ"ד נטע רבעי והרי בש"ס בר"פ כילד מברכין משמע דלמ"ד נטע רבעי אייתר חד הנול לכל דבר נטיעה דעתון ברכה. ואע"ג דבגמ' שם אמרו אלא סברא הוא משמע דמסא לא הדר. ולפי"ז איך פסק שם דכל הברכות הוו מדרבנן הא בכל ברכה דנטיעה משמע דהוי מן התורה עכ"ד ויע"ש. ובמחב"ת לק"מ וכמדומה שלא זכר הגאון ז"ל בעת כותבו זאת מדברי התוס' שם במקומו בשמעתין ברים פרקין בד"ה אלא סברא הוא שכתבו שם בפירוש דקרא דנסיב לעיל אסמכתא בעלמא הוא. והנצרא הי' סבר מתחלה לדימוד גמור הוא עכ"ל. הרי לך מפורש דהש"ס הדר בי' ולפי המסקנא אינו מדאורייתא כלל רק מדרבנן וז"ב. וע' מזה בחידושי הרשב"א ובפסקי הרא"ש שם בסוגיין. וע' ג"כ בפרישה בסוף סי' ר"ט שביאר לישב לשון העור במה שדקדק עליו הב"י שם. וכ' ע"ז דלהפוסקים דברכה אחרונה דז"י המינים דאורייתא היא. אינהו ס"ל שהיא הלכה למשה מסיני וקרא ואכלת ושבעת וברכת נקטו לאסמכתא בעלמא ויע"ש ולכאורה הי' מקום להעיר ולפלפל בדבריו במ"ש דהל"מ היא והא איכא מחלוקת הפוסקים אי ספיקו לחומרא או לקולא וכמ"ש במנחת יעקב בסוף ספרו בכללי ס"ם והביאו הרב פרמ"ג ביו"ד סי' ק"י. ויהי' לפי"ז הברעה מכאן דספיקו לחומרא ואולם אין פה המקום להאריך בזה. כי אין זה מענינו. (לז) [מ"מ סדר ברכות אלו נומר דטופס תפלה כך היא ושרי] כל"ל והגהתי כן עפ"י דברי ספר אור זרוע ה' ק"ם סי' ל"ה שכ' שם בזה"ל. ואע"ג דקיימ"ל דאסור לאדם לתבוע לרבו בשבת ה"מ שלא יעשה תפלה או תחנה מעצמו ומתפלל. אבל הכא טוכס תפלה כך היא ושרי כדאמר בירושלמי דשבת וכו' עכ"ל. ובזה רבינו שתם כאן הדברים ולא פירש דעתו אם גם בעצה בתפלת מוסף הדין כן שגומר אותה ברכה הו לא. ובאמת שזהו מחלוקת הפוסקים ודעת הרמב"ם והסמ"ג ורבינו יונה דזהו רק בתפלת י"ח דערבית ושחרית ומנחה, אבל בתפלת מוסף פוסק אפילו באמצע ברכה. ואולם הראב"ד והרא"ש והעור כתבו דגם בתפלת מוסף דינו כשאר התפלות וע' מזה בספקי הרא"ש ובשלטי גבורים שם בסוגיין. ובעור או"ח סימן רס"ח ובב"י שם. ונראה לפי עכ"ד להוכיח דדעת רבינו בזה כדעת הרמב"ם וסייעתו דהרי רבינו כתב כאן העצה דלכך גומר אותה ברכה משום דהוי ליה לצלויי כל י"ח בשבת. ורק דרבנן לא אטרחוהו מפני כבוד השבת. והנה זהו לדברי הכל בתפלת ערבית ושחרית ומנחה. ומחלוקת הפוסקים הוא רק בתפלת מוסף וכמ"ש הרא"ש שם. ומוכח מדברי הב"י שם דהא בהא תליא דלדעת הראב"ד וסייעתו דס"ל דגומר אותה ברכה סובר דגם תפלת המוספין היתה ראוי' לי"ח. ואם התפלל י"ח ברכות ותדע בה ענין מוסף יצא משום דראויה היתה י"ח להתפלל אותה במוסף אל שבת ורק רבנן לא אטרחוהו מפני כבוד שבת. ומש"ה כיון שהתחיל גומר אבל לדעת הרמב"ם וסייעתו הא דאין מתפללים י"ח במוסף בשבת אין הטעם משום טרחה רק שאינה ראויה לי"ח כלל. ומש"ה פוסק אפילו באמצע ברכה ויעו"ש. והן הן ג"כ דברי המגן אברהם בסימן רס"ח שם סק"א ומקור הדברים היא מן הירושלמי דפ' תפלת השחר שהביא בתוס' דידן ברכות כ"א ע"ב בד"ה עד. ובתוס' ר"י שירליאו"ן שם בשיטתן ובפסקי הרא"ש שם ס' י"ח ורבינו ראבי"ה לקמן סי' ס"ז בשם רבינו מיים כתן. דמשם מוכח דבר"ח ובחוש"מ כשהיו מתפללים מוסף היו מתפללים י"ח ברכות והוסיפו בה של מוסף. ואולם רבינו אלחנן הביא על זה (מובא בפסקי הרא"ש שם ובתוס' ר"י שירליאו"ן שם) דבגמ' דידן מוכח שלא היו מתפללים בשום מוסף י"ח ברכות דהרי אמרו בפ' תפלת השחר דף כ"ט ע"א דתמני סרי תקון תסרי לא תקון ויעו"ש. והנה הראב"ד תפס עקר כד' הירושלמי דזה. והוא ז"ל לא חש להבוא דפ' תפלת השחר שבגמרא דידן ולריך לומר דס"ל כמ"ש רבינו לקמן בשם רבינו מיים כהן דסוגיא דהתם מיירי בחול בלא ראש חודש. והרא"ש שם בסימן י"ז הסכים גם כן לד' הראב"ד בזה מהסוא דירושלמי שם וכמ"ש

הב"י

ולומר מידים דרבנן והוא מפירש במס׳ סוטה (דף ל״ו ע״א) ובפ״ק דמכילתין בירושלמי (הלכה ח) ומס״ים כל שיחותיו במודים ויש מרבותינו שפירשו (לח) שלא יחשדוהו בכופר שאינו שוחה עם הצבור וקשיא לי לדבריהם אם הי׳ מניע למנן אברהם הי׳ די ועוד דמוכח בפ״ק (דף מ׳ ע״ב) אי דמנח תפילין ליכא למיחשדיה וכ״ש הכא שמתפלל ורב הונא לא חיש לקדוש דקסבר יחיד אומר קדוש וריב״ל אמר אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע שליח צבור לקדוש יתפלל ואם לאו אל יתפלל פירוש דקסבר שאין היחיד יכול לומר קדוש של נקדש את שמך וכיוצא בו ובמסכת סופרים (פכ״ז הלכה י״ב) אומר קדוש שביוצר אור אפי׳ יחיד אימר מפני שהוא כסודר פי׳ מספר והולך היאך משבחים המלאכים והוי לי׳ כקורא פרשה בשנת מות המלך עוזיהו שיש בה קק״ק ומסיים התם אבל נעריצך ונקדישך אין היחיד אומר דכל דבר שבקדושה אין אומרים בפחות מי׳ דאתיא תוך תוך והלכתא כריב״ל ובתוספתא דמכילתין תניא אין עונין עם המברך פי׳ עם שליח צבור האומר יוצר אור ומס״ים ר׳ יהודה היה עונה עם השליח ציבור קק״ק וכו׳ וג״ל שהוא מרשון ותען להם מ״ים וגו׳ וענו הלוים וגו׳ דה״ינו בקול רם ור׳ יהודה היה עונה אמן בקול רם ק״ק ואיכא למימר דלא פליגי ואי נמי פליגי נהוג עלמא כר׳ יהודה והשאר אם חפץ יקרא עמו בלחש א״נ מכוון ונפ״ק דשומע כעונה והכי נהוג עלמא ובפ״ק פ״ק כשם שהמים בודקין (סוטה דף ל׳ ע״ב) נרס׳ אמרו ישראל שירה וכו׳ עד ר׳ נחמי׳ אמר כסופר הפורס על שמע בב״ה שהוא פותח תחלה והם עונין אחריו ומפרש התם ויאמרו דאמור כולהו בהדי הדדי דאמר דפתח משה ברישא והך ענייה לאו בקול רם הוא א״צ פליג וקי״ל כרבנן שאף ר׳ יהודא לא הזכיר אלא קק״ק (לט) ויש מפרשים [הטעם שיחיד אומר קדוש של סדר קדושה מפני שהוא כמסדרו ומתרגמי] וליתא והך דמסכת סופרים לאו טעמא ברירא וקי״ל הלכתא שאין מסיקין לא לברכו ולא לקדושה (מ) ולא ליהא שמיה רבה מברך והמ״מ בתפלה כדפרי׳ לעיל פ״ב (מז) ופסקו הגאונים ששותק הוי שומע כעונה ושוב גומר היחיד תפלתו וגם פסקו שיכול להתחיל עם

הגהות

הכ״ו ומס שהעיר ע״ז במעדני מלך שם והרי הרא״ש שם כפ״ י״ח דתה מגמרא דידן ומן התוספתא דברכות דלא כירושלמי לפיענ״ד לק״מ דשם כפ״ י״ח אין זה מדברי הרא״ש עצמו רק הם דברי רבינו אלחנן שבעתיק שם ויש לח ס״ל אלא כר׳ הראב״ד וכמ״ש לעיל בשם הראבי״ש דים לומר דמן הגמרא דידן אין ראיה דלמא מירי בחול בלא רשם חודש וכמו כן יש לומר דגם מן התוספתא אין ראיה לפמ״ש בתוס׳ ר״י שירליאו״ן שם דים תוספתא שברייתא זאת כתובה בערבוביא ויע״ש. (וע׳ עוד בתוס׳ ר״י שירליאו״ן שם שהביא דרבינו יעקב [שהוא ר״ת] הביא ראיה זו מן התוספתא דברכות ומזה אני דן דמ״ש בתוס׳ דידן שם בד״ה עד. ועוד אומר הר״ר חיים דאיתא בתוספתא כי׳ דל״ל ר״ת כמקיש ר״ח דברי אדרבה רבינו חיים תפס עקר כר׳ ירושלמי בזה ולא שמיעא לי׳ הסוגא תוספתא ויבואר עוד להלמה) וע׳ ג״כ מזה בחידושי הרשב״א שם שהביא גם הוא ז״ל דעת הראב״ד בזה ומסיק דירושלמי כב״ז. וכגראה שמסכים עמו בזה. וע׳ עוד מזה בפני משה על ירושלמי שם ובחידושי פני יהושע על התוס׳ בסוגיין שם. ולהמעיין יותר דברי הפני יהושע בזה מדברי הפני משה ויע״ש. ואולם הרמב״ם וסייעתו ס״ל כדעת רבינו אלחנן בזה דתפס עקר כגמ׳ דידן נגד ירושלמי דבהדיא אמרו תמני סרי תקון תפסרי לא תקון ומזה מוכח שבשום מוסף לא הי׳ מתפללין י״ח ברכות. וגם מן התוספתא יש סיוע לזה. ולכך ס״ל דפוסק אפילו באמצע ברכה. ומעתה שוב זהיינו לדין דגם רבינו ראבי״ם סובר ג״כ כד׳ הרמב״ם וסייעתו שהרי נילה דעתו בפירוש (נקמן בסי׳ ס״ז) דחולק בזה על רבינו חיים כהן ודחה דבריו לגמרי וכתב דהעקר כמנהגינו (וכמ״ש בתוס׳ דידן ובתו׳ ר״י שירליאו״ן) ומסיק דירושלמי אין ראיה כלל. ואחרך שם בפירוש הירושלמי ותפס עקר כדברי התוספתא דמכילתין דתפלת מוסף אינה ראויה כלל לי״ח ברכות וממילא מובן דס״ל דפ״ק אפילו באמצע ברכה דהא בכל תנאי וכדלעיל. והנה לדינא נקטינן בזה כד׳ הרמב״ם וסייעתו דבמוסף פוסק באמצע וכמ״ש סב״י בסי׳ רס״ח שם. ובס״ע שם בסעיף ב׳ הביא ב׳ דעות בזה. וראיתי לחרב דברי חמודות על הרא״ש בשמעתין שם שב׳ דאעפ״י שהב״י כתב דנקטינן כד׳ הרמב״ם. אבל בש״ע לא כתב לסברת הרמב״ם וסייעתו אלא בלשון יש אומרים ולא להכריע להלכה עכ״ל. ולדידי תמוה יותר דהרי יש כאן עוד הכרעה להפך דכלל גדול אצלינו דבכל מקום שב׳ בש״ע הכרע אחת בפשט וסברא האחרת בלשון יש אומרים דעתו לפסוק כאותה הסברא שב׳ בפשט כמ״ש בעל כנה״ג בכללי הפוסקים ס״ ב׳ בשם מהרי״ק ז״ל. ושוב מצאתי שגם הב״ח שם סי׳ רס״ח סעיף ג׳ כתבו שהרגיש בזה וכ׳ לישב זה בנעימות לשונו שם דנקטינן כאן כד׳ יש אומרים מכח ב׳ טעמים חדא דאיכא ספק ברכה לבטלה. ועוד שהם רבים יותר. ועי׳ מזה ג״כ ביד מלאכי בכללי הש״ע סימן י״ז מ״ש בזה. (לח) שלא יחשדוהו ככופר שאינו שוחה עם הצבור כ״כ התו׳ ברכות כ״א ע״ב בד״ה עד וע״ש שכתבו בזה״ל ועטמא לפי שלריך לשוח עם הצבור שלא יראה ככופר כו׳. אבל אין נראה דמשום מודים דרבנן נקט הכי שמצוה לעטות שזה לא מצינו לו עקר בגמ׳ עכ״ל. ורבינו כאן חולק ע״ז וסובר דלא פני בשוחה לבד רק שילרף עמו ג״כ האמירה. ונראה בטעם דס״ל לרבינו דמודים דרבנן יש לו עקר בגמ׳. וסיימו מהסיא דמס׳ סוטה (דף מ׳ ע״א) וכן מסיק דירושלמי פ״ק דברכות שמביא כאן (וכן מובא הירושלמי הזה ג״כ בתו׳ סוטה מ׳ ע״א בד״ה על) ודעת התו׳ בזה יש לישב דס״ל כיון שלא נזכר זה בגמ׳ שם רק בלשון הטעם מה הם אומרים וכו׳. מזה משמע שהיה רק מנהג העם לומר כן ולא מצד הדין שחייבו חכמים לומר וכמו כן נראה מלשון הירושלמי פ״ק דברכות שכל אחד מן האמוראים היה לו נוסחא אחרת יע״ש. וגם מה שהקשה רבינו ע״ז דאם היה די בשוחה בלבד בלא האמירה מ״כ היה די אם היה מניע למנן אברהם ע׳ בהרא״ש שם בסוגיין כנראה שהרגיש בזה לאחרי שכ׳ שם דעתו כד׳ התו׳ בזה כ׳ עוד והה״ד אם יגיע למודים או לאחת מן הברכות ששוחין בהן כשש״ץ מגיע למודים שפיר דמי כיון שהוא משתחוה עם חבריו. אבל הגמרא לא הסיק לי׳ למינקט כה״ג יע״ש ובמע״מ שם. וגם מה שהקשה רבינו כאן דמוכח בפ״ק דבמנח תפילין ליכא למיחשדיה וכש״כ הכא שמתפלל יש לישב גם כן דס״ל להתו׳ דיש לחלק דבמנח תפילין כיון דהכל רואים דעריך בטרדא דמצוה ליכא חשד משא״כ במתפלל בלחש ולו״ק. ועי׳ מזה ג״כ בתו׳ ר״י שירליאו״ן ברכות שם בסוגיין בד״ה עד. ומה שהביא עליו תלמידו בספר אור זרוע ה׳ תפלה סימן ל״ז ויע״ש. (לט) ויש מפרשים הטעם שיחיד קורא סדר קדושה מפני שהוא כמסדרו ומתרגמו. כל״ל וכעין זה איתא ג״כ בספרי הרא״ש ברכות שם סוף פי׳ י״ח וז״ל אבל קדוש של סדר קדושה יחיד אומרה שאינו אלא כמי שקורא הפסוק ומתרגמו עכ״ל. ויע״ש ובדברי חמודות שם מ״ש בזה בשם הרשב״א והגהות מיימוני. (מ) ולא ליהא שמיה רבא מברך עי׳ באגודה ברכות שם בסוגיין סימן ס״א שהביא בשם רבינו בזה״ל. וכתב רבינו אביה״ם שלא יתחיל אא״כ יכול לגמור קודם שיגיע שליח לבור ליהא שמיה רבא עכ״ל. והנה דבר זה לא בפירוש אתמר. אלא מכללא אתמר מדכתב רבינו כאן והלכתא שאין מפסיקין לא לברכו ולא לקדושה ולא ליהא שמיה רבא הרי שהשיב אותן לסדרי. וממילא מוכח דג״כ לא יתחיל אא״כ יכול לגמור קודם שיגיע ש״ץ ליהא שמיה רבא. כיון דדינו שוה לגמרי לקדושה ולברכו. ואולם במרדכי שם בסוגיין סי׳ ע׳ הביא דין זה [שהביא האגודה] בשם ר״י וכן הביאוהו אחריו מרן הכ״מ סוף פ״י מה׳ תפלה ובדרכי משה המרוך בעור או״ח סי׳ ק״ט. ובאין ספק שע״ש יש במרדכי שם ובמקום ר״י ל״ל ראבי״ה. וכמ״ש באגודה ומקורו מכאן. ואל תתמה ע״ז כי כבר הראיתי במקום אחר שנמצא במרדכי כמה טעיות ושיבויים וחילופי שמות של גדולי הפוסקים ואכ״מ. (מא) ופסקו הגאונים ששותק והוי שומע כשונה כו׳. זהו דעת הבה״ג ור״ח ורש״י ז״ל והובא בתו׳ דידן ובתו׳ ר״י שירליאו״ן ובספרי הרא״ש בברכות שם בסוגיין. (וכ״ה בתו׳ פוכה ל״ח ע״ב בד״ה שמע) וכתבו עוד שם

עם ש"צ ויאמר מגן ומחיה ונקדש וקק"ס כל דיבור ודיבור יאמר עמו ושבו יגמור תפלתו) שלא הקפידו חכמים אלא בשלא התחיל עם הש"ץ כדקאמר אם יכול להתחיל וכו' (מג) ונ"ל שאם מגיע לעשה שלום שעונה עמהם דאלהי נצור לאו מי"ח ברכות הוא כדאי' לעיל (בסוף פרק ב') :

סז בירושלמי (פ' תפלת השחר הל' ו') ר' אחא ור' יונה בש"ר זעירא לא התפלל שחרית ובא ומצאן מתפללים של מוסף אם יודע שמתחיל ונומר עד שלא יגיע ש"ץ כדי לענות אחריו אמן יתפלל ואם לאו אל יתפלל ובאיזה אמן אמרו תרין אמוראין חד אמר באמן של שומע תפלה וחד אמר באמן של האל הקדוש א"ר פנחס ולא פליגי מאן דאמר באמן של האל הקדוש בשבת (משום קדושה) ומאן דאמר בשל שומע תפלה בחול (מג) [ור' חיים כהן מ"כ] דיקדק מכאן מדקאמר בחול במוסף שומע תפלה ש"מ דבחולו של מועד ובר"ח יש להתפלל י"ח ברכות בתפלת המוסף וראשי חדשים ומפני חטאינו מתפלל בין ברכה לברכה לברכה במקום שירצה ועוד ראיה מדאמרינן לעיל (דף כ"ח ע"ח) דרבנן הוא דלא אטרחוה מפני כבוד שבת (וי"ט כיוצא בו) הא בכל שאר מקום אטרחוהו הא דאמרינן בפ' תפלת השחר (דף כ"ט ע"ח) תמני סרי תיקון תשסרי לא תיקון יש לומר דבחול בלא ר"ח מיירי ואין נ"ל דבריו חדא דבתוספתא דמכילתן איתא בהדיא כמנהגינו ותו דהא דלא אטרחוהו רבנן דלמא לאו במוסף מיירי אלא בערבית ושחרית ומנחה ותו בירושלמי דידן בדקתי בסוף תפלת השחר וכתוב בו התפלל שחרית וכו' כדלעיל (מד) ולא גרס של מוסף אלא בא ומצאן מתפללים הרי דיש חלוקים בגירסא ותו תמה על עצמך אמאי נקט תפלת מוסף טפ' מתפלת מנחה ויוצר והלא לא התפלל שחרית אך קיא הכל עד גאל ישראל כשהתחיל ש"ץ במגן ומחיה של שחרית והיה מוצא פלוגתא שפיר. כי כל פלוגתא בענית אמן בשבת ובחול תלוי ומה תלוי בפלוגתא דמוסף הלא האמור אין שום חידוש בדקדוק הרב ותו דבפ' מי שמתו איתא נמי בירושלמי בלשון אחרת וה"ג התם (הלכה קברו את המת) א"ר שמואל בר אבדומי זה הוא שנכנס לב"ה ומצאם עומדים ומתפללים אם יודע שהוא יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"ץ כדי לענות אמן יתפלל ואם לאו אל יתפלל באיזה אמן אמרו תרין אמוראי פליגי עלה כדלעיל וכו' הלכך ההיא גירסא עיקר ולא מיירי הפלוגתא במוסף ואם באנו לקיים שתי גירסות יש לקיים הך דתפלת השחר דהכי קאמר באיזה אמן אמרו פ' שמענו מדבריו שמצוה גדולה לענות אמן ומסתמא כמו בתפלה זו דמוסף כך כל התפלות של יוצר ומנחה שהרי יש בהם אמן ור'

הגהות

ר"ת ור"י בן אחותו חולקים על זה. דאי שומע כעונה א"כ הוי הפסקה אם שותק ומ"מ נהגו העם לשתוק ולשמוע וגדול המנהג יע"ש. וכ"ה במרדכי שם בסוגיין סי' ס"ד ודעת רבינו כאן כד' הגאונים בזה ודלא כר"ת ור"י בן אחותו. ועי' בהגהות מיימוני סוף פ' י' מה' תפלה שמנה ג"כ את רבינו ראבי"ה בין הגאונים החולקים על ר"ת ור"י ויע"ש. ושוב מצאתי באגור בדיני ברכות דף י"ד ע"א שכ' דפסקו הגאונים כר"ת ור"י דבשותק הוי הפסק וכ"כ ברוקח ויע"ש. וזה הפך ממ"ש רבינו כאן בשם הגאונים. וע"ל דסמי גאונים אחריני ניהו. ועי' מזה ברבינו יונה שם בסוגיין שכ' שאין לו כח להכריע ודעבד כמר עביד. ודעבד כמר עביד עכ"ל ובכסף משנה פ"י מה' תפלה מ"ש בזה. ומ"ש רבינו וגם פסקו שיכול להתחיל עם הש"ץ ויאמר מגן ומחיה וקדש וכו'. כ"כ גם כן התוס' ברכות שם בסוגיין בד"ה אין יחיד. וכ"ה בפסקי הרא"ש שם סימן י"ח וברבינו יונה שם. וכ"כ הרמב"ם פ"י מה' תפלה ה' ט"ז ע"ש ובכ"מ שם ובטור וש"ע או"ח סימן ק"ט ובמגן אברהם שם : (מב) ונראה לי שאם מגיע לעשה שלום שעונה עמהם דאלקי נצור לאו מי"ח ברכות הוא. דברי רבינו בזה מובאים בשמו במרדכי שם סימן ע' ובהגהות מיימוני סוף פ"י מה' תפלה ובאגור בדיני ברכות דף י"ד ע"א. (מג) ורבינו חיים כהן מנוחתו כבוד כו'. כל"ל ובכתב יד אשר לפני היה חסר כאן שם הפוסק וסי' כתוב אחר תיבת ור' ח' ב"ה מ"כ ואני הגהתי כאן שם הפוסק עפ"י דברי הרא"ש בסוגיין סי' י"ח. ועפ"י דברי ר"י שירליאון בתוספתו שם שהעתיקו שניהם הדברים (שהעתיק רבינו כאן) בשם רבינו חיים כהן. ובתוס' ר"י שירליא"ון מזכר שם רבינו חיים בשתם והוא הוא רבינו חיים כהן עצמו הידוע אחד מבעלי התוס' המלויים ב"ר חננאל הכהן כמ"ש הש מ"ג והביאו בעל קורא הדורות ומובא הרבה פעמים בתוס' דידן ועוד מזכר פעם בשם החכם רבינו חיים כהן ל"ע. ע' תוס' (בכורות מ"ה ע"ב) בד"ה ובשאר ופעם בשם רבינו חיים כ"ץ זל"ל ע' תוס' (ב"ב ל"ב ע"ב) בד"ה אי ומזכר כמה פעמים בתוס' ב"ב שם ועל הרוב בשתם וכבר דברנו אודותיו בס' מאורות נתן אשר לי ושם הוכחנו דשתם רבינו חיים המזכר בכל מקום בתוס' דידן אף בלא כינוי כהן הוא זה רבינו חיים כהן ב"ר חננאל ולאפוקי מדעת חכם גדול אחד בדורינו אשר אמר לי שנראה לו דשתם רבינו חיים בלי כינוי כהן הוא רבינו חיים ב"ר יוסף המזכר בתוס' מנחות פ"ח ע"א. ואני הראיתי לו שדבריו לא יתכנו בזה ולדוגמא תראה בתוס' (זבחים ס"ט ע"ב) בד"ה קל וחומר שמזכר שם הר"ר חיים בשתם בלי כינוי כהן. ויגיד עליו רעו בתוס' (ב"ב קי"א ע"א) בד"ה קל וחומר שהוא רבינו חיים כהן ועי"ש (ומרשום פה בקצרה קצת מתולדותיו להעיר אוזן הקוראים דע כי בנו או בן בנו היה רבינו נחמן הכהן אשר יסד ספר הנחמני על הלכות ודיניה (מובא בשו"ת מהרי"ק שורש קמ"ה וקמ"ט) ותתנו הר"ר יעקב הוליד את רבינו משה מקולי המזכר ג"כ בתוס' דידן והוא יסד הסמ"ג בשנת ד' אלפים תתקל"ו. (כמזכר בסמ"ג שם והוא היה תלמיד רבינו יהודה בר' יצחק מפאריז הנקרא ר"י שירליאון שהיה תלמיד ר"י הזקן בעל התוס' בן אחותו ותלמידו של ר"ת כנודע. ורבינו חיים כהן עצמו היה תלמיד מובהק לרבינו תם הראש והנעלה בין שמונים תלמידים אשר שימשו לפני ר"ת בפרק אחד וכל אחד מהם הגיע להוראה ומכונים הר"א ממי"ץ והר"ש משאנץ בעלי תוספות הגדולים והמלויים (מהרש"ל בהקדמתו ליש"ש על מס' ב"ק ומס' חולין) ואמנם לא היה עמו בעור אחת בשעה שנפטר רבינו תם (תוס' כתובות ק"ג ע"ב בד"ה אותו היום) כי מקום מגורתו של ר"ת כהן הי' בפאריז ור"ת נפטר בעיר ערוי"ש אשר לעת זקנתו נסע מעיר רומרו"ג מקום בית אביו רבינו מאיר ז"ל וקבע ישיבתו ובית מדרשו בעיר ערוי"ש מקום זקינו רש"י ז"ל (אור זרוע ח"א הלכות בהמה המקשה סוף סי' תמ"ב) ושם הי' בית דינו קבוע (חידושי הרשב"א קידושין כ"א ע"ב) ודי בזה כעת ובספרי שם הארכתי ואכ"מ) והנה כבר כתבתי לעיל (בעמ' ל"ז) כי ברור בעיני שריכין להגיה בתוס' דידן בסוגיין שם בד"ה עד במ"ש ועוד אומר הר"ר חיים דאיכא בתוספתא בהדיא כמנהגינו וכ' דבמקום רבינו חיים ל"ל ר"ת כפי דברי תוס' ר"י שירליא"ון. (אי ל"ל רבינו אלחנן כפי דברי הרא"ש שם בסוגיין) ועתה עפ"י דברי רבינו יתברר הדבר יותר דאי אפשר לגרוס בזה רבינו חיים שהרי הרא"ש בשמעתין ור"י שירליא"ון בתוספותיו שם ורבינו כאן העתיקו כולם בשם רבינו חיים כהן דתופס עיקר כד' הירושלמי שהיו מתפללין במוסף שבחול המועד ובר"ח י"ח ברכות שלא כמנהגינו (וזה הספק ממ"ש בתוס' דידן בשמו) והוא דתוספתא שהוא כמנהגינו לא שמיעא ליה כלומר לא סבירא ליה. רק רבינו אלחנן הביא הוא דתוספתא אם בשם עצמו או בשם ר"ת ורבינו כאן הביא התוספתא בשם עצמו ולפ"ז הרי לנו שלשה גדולי קמאי שהעידו שלא יצאו הדברים הללו (שכ' התוס' דידן) מפי רבינו חיים כהן וכדלעיל והא לך בזה ג"כ לשון הגהות מיימוני פ"ב מה' תפלה סי' ה' שכ' שם דעל התוספתא דברכות אנו סומכין להתפלל רק ז"י"ן במוסף דר"ח והוס"מ. ולא כ רבינו חיים כהן שפי' שם להתפלל כל י"ח ברכות ומעין המאורע בין ברכה לברכה במקום שירצה ועי' בתוס' פ' מי שמתו וברא"ש שם סימן ס"ז עכ"ל. הרי לך מפורש כדבריו. ועוד הראה מקום לעיין בדברי רבינו כאן לאות שגם רבינו חולק בזה על ר"ת כהן ותופס עיקר כהתוספתא : (מד) ולא גרס של מוסף אלא בא ומצאן מתפללים כל"ל והגהתי כן) עפ"י דברי תוס' דידן בסוגיין סוף ד"ה ע"ד. ותוס' ר"י שירליא"ון שם ופסקי הרא"ש שם שכתבו כלם כהתוס'

נשנה

ור' אחא ור' יונה אמרי בשבת וגם בחולו של מועד ובראש חודש ובאיזה אמן אמרו ובאו האמוראים ופירשו חד אאמן של שבת ועל כל תפלותיו וחד פי' אאמן של חולו של מועד ואתפלותיו דנהגו בחול קאי דהיינו יוצר ומנחה והיינו דקאמר ולא פליגי כ"נ"ל וראייה לדבר שגרס בירושלמי פ' תפלת השחר (סלכה ה) ר"ח שחל להיות בתענית (מה) הראשון מזכיר כו' עד במוספין היכי אמרי' ומסיק' אבא אומר של ר"ח ברכה רביעית בכל השנה ושל תענית ברכה חמישית ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים ש"מ דאין בו גואל ורופא ולא שומע תפלה ולהכי בעי טפי אמוסף מביוצר ומנחה ואני פירשתי ירושלמי בספר זה פירוש מבואר. ומנהגינו עיקר ולא מהלכה רופפת: ס"ח. בעניין בעל קרי מתשמיש או הניאות בחלום כדאיתא בירושלמי פליגי בה טובא תנאי ואמורא' ובמסקנא (סס כב ע"ב) אמר רבא הלכתא חולה המרגיל ובא לאונסו ט' קבין אבל חולה לאונסו פטור מכלום וכן הגירסא בספרים מדוייקים ויש גירסא אחרת ולא דייקא. והך חולה בתלמיד חכם מירי כדאמרינן בעלמא מאן חולים רבנן ומסקנא דאפילו להתפלל ולהוציא אחרים י"ח א"נ אפי' לברכת המזון א"צ טבילה ואנו בזמן הזה סמכינן אהא דאר"נ בר יצחק (סס כב ע"ב) נהוג עלמא כהני תלת סבי כר' אילעאי בראשית הגז וכר' יאשיה בכלאים וכר"י בן בתירה בדברי תורה דאמר דברי תורה אין מקבלין טומאה וא"צ ט' קבין אפי' לבריא המרגיל ולא שנא מקרא והלכות מדרש ואגדה רגילות ישאינו רגילות ולא צריך למימר בלחישה מדקאמר לי' ר"י בן בתירה בני פתח פיך ויאירו דבריך וכן לק"ש ולתפלה ולברכו ואפי' להוציא את אחרים י"ח דהא נהוג נמי בכל הני כריב"ב ולא סמכינן אמתני' (סס כ"ב ע"ב) דתנן היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק אלא יקצר ותנן נמי אם ירד לטבול אם יכול לעלות ולכסות ולקרות וכו' ותו דבק"ש לעיל פסקנו שקורא ומוציא בשפתיו וכיון דבק"ש לא סמכינן עלה ה"נ בתפלה א"נ ה"פ ירד לטבול והחמיר מעצמו לגבי ק"ש א"נ טבל משום ברכותיה וכי מעיינו בה ברכות ודברי תורה שנים הם וכיון דנהוג כר"י בן בתירה אזלי לה לחומרא דמתני' בכולהו וכש"כ דנדה וזב וזבה ומצורע ומצורעת מותרים בכל אלו כי כל סוגיא דידן מוכחת שבעל קרי חמור מאלו מדקאמר מכאן אמרו הזבים וכו' ותו דק"ש וברכותיה משמע שהקילו בהם דמסיים עלה עשאום כהלכות דרך ארץ. וכיון דקיימא לן לקולא בדברי תורה כ"ש באלו (מו) והנשים נהגו [סלסול] בעצמן ופרישות בעת נדותן שאין נכנסות לבה"כ [ואף] כשמתפללות אינן עומדות לפני חברותיהן וכן ראיתי כתוב בדברי הגאונים בענין לשון ברייתא ואינו בתוספתא שלנו וכשר המנהג כדאמרי' (סס כ"ב ע"א וכירושלמי בפרקין סוף סלכה ד') אבעל קרי שמעתי שמקילין בה ושמעתי שמחמירין בה וכל המחמיר בה מאריכין לו ימיו ושנותיו ומינה נלמוד אשארא ואמרי' (סס דף כב ע"א) דכי אתא זעירא אמר בטלוה לטבילותא ובכללא בטלו נמי ט' קבין דסברי כר' יהודא בן בתירא ואמרי לה בטלוה לנטילתא כדרב חסדא דר"ח לייט אמאן דמיהדר אמיא בעידן צלותא כנ"ל. אבל רבינו אלפס כתב איכא מ"ד הא דאמרינן בטלו לטבילותא בין לדברי תורה בין לתפלה ואיכא מ"ד ה"מ לד"ת אבל לתפלה צריך טבילה ולאו טבילה דווקא אלא רחיצה בט' קבין וכתב רבינו האי גאון (מז) כיון דבגמרא ליכא האי מילתא נקוט מנהגא דכל ישראל בידך שכל בעלי קריין אע"פ שאין להם מים אין מתפללים עד שירחצו ובפר"ח נמי פסק נשים נידות וזבות ויולדת מברכות ומתפללות כמקודם וכדרבינא דאמר נדה קוצה לה חלה וכך להוציא אחרים י"ח מברכות אבל להתפלל כ"ע נהגו להחמיר בט' קבין ליתן עליהם וכדתנן היה עומד בתפלה וכו' ואפי' ר"י בן בתירא לא אמר שפטור אלא לד"ת אבל לתפילה לא ובדברי תורה קיימ"ל האידנא כריב"ב ואני הכל כתבתי והמחמיר יאריך ימים ושנים כי בתלמוד ארץ ישראל (ירושלמי סס סלכה ה') ראיתי אמתני' דהיה עומד בתפלה וכו' מתני' ברבים (מח) אבל בינו לבין עצמו מפסיק ור' מאיר הדא תימא בשאין לו מים לטבול אבל יש לו מים לטבול אף ר' יהודא מודה שהוא מפסיק ורפיא בידי (מט) אי ר' יהודא בר' אילעאי הוא או ר"י בן בתירה הוא דבסוף פרקן מוכח דר' יהודא מחייב בבעל קרי גרידא דהא דפוטר התם משום דאיכא עליה זיבה (כ) ומסיק ר' זכריה בריה דר' יעקב בר זבדא בשם ר' יונה עיר שמעיינה רחוק הרי זה קורא ק"ש ויורד וטובל ועולה ומתפלל. ואם הוא אדם מסויים עשו אותו כמעיין רחוק. ת"ר היה עומד בתפלה וראה צואה כנגדו מהלך לפניו עד שיזרקנה ד' אמות לאחוריו והתניא לצדדין ל"ק הא דאפשר הא דלא אפשר והמתפלל ומצא צואה במקומו צריך

הגהות

לשנה על הך דירושלמי סס: (מה) הראשון מזכיר כו' עד במוספין היכי אמרינן כו' לפנינו בירושלמי סס יש גירסא אחרת ממה שכ' רבינו כאן ועי' ג"כ בפסקי הרא"ש פ' אין עומדין סימן יו"ד שהביא גם הוא ז"ל הירושלמי הזה אבל גם כן בקצת שינוי ממה שהוא לפנינו סס ושוב מסיק דע"ש נפל בירושלמי סס וצריך לגרוס גירסא אחרת ע"ש ובמע"מ סס: (מו) והנשים נהגו [סלסול] בעצמן ופרישות בעת נדותן שאין נכנסות לבית הכנסת וכו' כנ"ל וכך העתיק בשמו המרדכי ברכות ס"פ מי שמתו ובהגהות מיימוני פ"ד מ"ה תפלה סי' ג' העתיק שם כל הלשון מכאן ועד וממנה נלמד אשארא ומשם הובא ג"כ ביתה יוסף (בטור או"ח סוף סי' פ"ח) ככתבו וכלשונו וכן בדרכי משה בטור יו"ד סי' קצ"ה אות ח' ובאגודה סוף מס' נדה העתיק ג"כ לשון רבינו מתחלת דבריו כאן וסיים ע"ז שם ועכשיו יש נכנסות לבה"כ מפני כבוד הברייות ואין רואות בספר תורה ע"ש. ומהא שמעינן דחמירא להו רמיה בש"ת יותר מליכנס לבית הכנסת • ומעתה יש לתמוה על המנהג אברהם שבסי' פ"ח סוף סק"ב הביא דבר זה בשם הב"ז (הוא הבנימן זאב) שכ' שנהגו הנשים שלא ליכנס לבה"כ ולא לראות ספר תורה כו' ומשום מנהג וכבוד עושין כן ולא משום איסור ע"ש. וסיים ע"ז. וכן עיקר וכאלו מליתא מלא מרן המנ"א בהב"ז. ותמהני על שלא הביא זה מן המוקדם שכ"כ בהגהות מיימוני ובאגודה בשם הראבי"ה. ובפרט שכבר העתיקו בב"י שם. ומה חידש יש בזה בהב"ז. ואי משום שכתב שאין רואות ס"ת שלא מזכר זה בראבי"ה הא מלתא דפשיטא היא. דאם אין נכנסות לבה"כ כש"כ שאין רואות ס"ת דחמירא להו ול"ע. ועי' בדרכי משה בטור יו"ד סי' קל"ה שם שקבץ כל דעות הפוסקים בזה והביא מתחלה דברי הגהות מיימוני בשם הראבי"ה. ושוב הביא דברי האגור והב"ז שכוונו שייסד לדבר אחד בזה. (מז) כיון דבגמרא ליכא הא מלתא נקוט מנהגא דכל ישראל [בידך] כו' כנ"ל. וכן העתיק הרא"ש בשמעתין שם סי' כ"ג לשון רב האי גאון בזה. ושוב מצאתי בהגהות מיימוני פ"ד מה' תפלה סי' ד' שהעתיק שם כל לשון רבינו בזה באריכות מכאן ועד סוף הדיבור שכ' והמחמיר יאריך ימים ושנים. ומסיים עכ"ל הראבי"ה וע"ש ומשם תקנתי אזה שיבושים שנפלו כאן ע"י שגגת המעתיק: (מח) אבל בינו לבין עצמו מפסיק (וכר' מאיר הדא תימא בשאין לו מים לטבול. אבל יש לו מים לטבול) אף ר' יהודה מודה שהוא מפסיק כו' כנ"ל. וגרמה קצת שהיה לו לרבינו נוסחא אחרת בירושלמי שם. אבל אין כ"מ לדינא דהכונה אחת היא: (מט) אי ר' יהודה בר' אילעאי הוא או ר' יהודה בן בתירה הוא וכו'. מדברי רבינו נראה דס"ל דשע"ג דכללא היא דשתם ר' יהודה בתנאים בכל מקום הוא ר' יהודה בר' אילעאי ולא ר' יהודה בן בתירה מ"מ הייגו על הרוב אבל לפעמים נקרא גם ר"י בן בתירה בשם ר' יהודה שתם. והרב בעל שה"ד בערך ריב"ב כתב כן מדעתא דנפשי' ומכאן ראיה לדבריו ועל תתמה ע"ז דכבר הוכחתי בספרי סדרי חכמה במאמר אנשי שם דכיולא בזה מצאנו ג"כ בשאר הכללים. ודוגמא לדבר הראתי על שתם ר' יהושע דהוא על הרוב ר"י בן חנניה כנודע ומ"מ לפעמים הוא ר"י בן לוי וכן שתם ר' ישמעאל דהוא על הרוב ר"י בן אלישע ומ"מ לפעמים הוא ר"י בר' יוסי ועוד ומכ"מ להאריך בזה (כ) ומסיק ר' זכריה בריה דר' יעקב בר' זבדא בשם ר' יונה וכו'. לפנינו הגי' שם בירושלמי זבדיה בריה דר' יעקב בר' זבדא: צריך

(נא) צריך לחזור ולהתפלל במקום טהור. הי' עומד בתפלה ומים שותתן לו על ברכיו פוסק עד שיכלו המים וחוזר ומתפלל אפי' דלא נגבו שלא אסרה תורה אלא כנגד עמוד בלבד וכ"ש שמכוסים בבגדיו ואפי' בצואה על בשרו פליגי לקמן. ומתחיל במקום שפסק ובדלא שהה ואם שהה כדי לגמור את כולו חוזר לראש (נב) וכן פסק רב האי גאון דהלכתא כמ"ד למקום שפסק:

סט גרסינן בפרק בני העיר (מגילה כ"ז ע"ב) תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק המתפלל מרחיק ד' אמות ומשתין והמשתין מרחיק ד' אמות ומתפלל ומסקנא תני ישהא וכו' כדאיתא התם ואם אינו יכול לעמוד עצמו עד פרסה אל יתפלל כיון שנצרך לנקביו משום שנא' הכון לקראת אלהיך ישראל אי נמי משום דכתיב שמור רגליך באשר תלך שמור נקביך ובפ' אלו הן הלוקין (מכות ט"ז ע"ב) אמר המשהה נקביו אומאן דשתי בקרנא דאומנא לוקה משום בל תשקצו את נפשותיכם: ת"ר הנכנס לבית הכסא חולץ תפילין ברחוק ד' אמות וכשהוא יוצא מרחיק ד' אמות ומניחם (נג) (ובבית הכסא עראי א"צ אלא כשהוא יוצא מניחן לאלתר) והכי אסיקנא. ת"ר (ברכות כ"ב ע"ב) לא יאחז אדם תפילין בידו וס"ת בזרועו ויתפלל ולא ישתין בהם מים ולא ישן בהם לא שינת קבע ולא שינת עראי אמר שמואל סכין וקערה ומעות [וכסר] הרי אלו כיוצא בהם לבית הילל מסיק דדברים שהתרתי לך כאן בבית הכסא קבוע דהיינו להשתין בתפילין כשהם בידו מפני שיש לו מקום המתוקן שיזוב שם וגם כורע כשיוצא וליכא למיחש לניצוצית אסרתי לך בב"ה עראי וכן פר"ח דבב"ה קבוע אסור להניחם בראשו אבל בידו שרי דליכא למיחש לניצוצות ולשפשף ולהפך בב"ה עראי שהמקום קשה שאסור לאוחזם בידו משום ניצוצות אלא מניחם בכיסם אבל מותר כשהוא בראשו וא"צ לחלוץ רק שיכסה אותם וכן פסק נמי בשאלתות אבל לתשמיש המטה צריך להניחם כלי בתוך כלי ומעתה הא דאיבעיא לן מהו שיכנס אדם בתפילין בב"ה קבוע להשתין בהם מים מיירי דרך לבוש ומסקנא אסור גזרה שמא יפנה בהם אבל בב"ה עראי של מקרה בעלמא נפנו שם שדרך לבושים לא גזרו שמא יפיח בהם כשמשתין. ומרחיקים ד' אמות מצואת אדם ומצואת כלבים שיש בהם עורות. ירושלמי פ' מי שמתו (הלכה ה) ומצואת הבהמה הרכה ובלבד בשל חמור ומנבילה סרוחה וממי המשרה ששרו בה כובסים ומצואת קטן שיכול לאכול כזית דגן מרחיק ד' אמות וכן מימי רגליו ומצואת חזיר מפני שאוכל מאכל אדם מסריח ומצואת הנמיה ומצואת תרנגולים (נד) בירושלמי מפרש בתרנגולים אדומים בלבד ומעביט של מימי רגלים מרחיקין ד"א ואם נתן לתוך המי רגלים רביעית מים שרי דהלכה כר' זכאי ומעשה רב דרב יוסף ובירושלמי מפרש שאפי' כלי גדול די לו ברביעית מים לא שנא בתחילה ול"ש בסוף וגרף של רעי פליגי בה ר' זכאי (נה) ורבנן (ברכות כ"ה ע"ב) ודינו כמו עבי' של מימי רגלים. ואסור לקרות ק"ש בין לפני המטה ובין לאחר המטה (נו) רשב"ג אומר לאחר המטה קורא לפני המטה אינו קורא עד שירחיק ד' אמות רשב"א אמר אפי' בית של מאה אמות לא יקרא עד שיניחם תחת המטה או שיוציאם (נז) (או יניחם כלי בתוך כלי) מ"ט דרשב"א קסבר כל הבית כולו כד' אמות דמי (נח) וה"נ אית ליה בפרק עושין פסין (עירובין כ"ג ע"ב) אמר רבא אין הלכה כרשב"א ואסיקנא בתחת המטה שגבוה י' או פחות עד שלשה לא הוי כיסוי דכיון דלא איפשיטא אזלי' לחומרא אבל פחות משלשה מותר דהוי כיסוי וכן פר"ח: ע. ושנים שישנים בטלית א' קיי"ל כר' יוסף (ברכות כ"ד ע"ב) שאמר ענבות אין בהם משום ערוה אע"ג דנגעי אהדדי כיון שאין נראין הלכך אשתו כיון דכגופו דמיא מותר להחזיר פניו

הגהות

(נא) צריך לחזור ולהתפלל במקום טהור. ע' תוס' ברכות כ"ב ע"ב בד"ה והא ובהרא"ש סס סי' כ"ב שהביאו בשם הר"י דמיירי דוקא במקום שראוי להסתפק אם יש שם לותה דאז פשט מתחלה ולכך תפלתו תועבה אבל אם אינו מקום שראוי להסתפק לא מקרי זבח רשעים ופ"ל לחזור ולהתפלל וכ"ה גם דעת הרמב"ם והטור כמ"ש בשלטי גבורים בפרקין ובהרא"ש שם הביא בשם רבינו יונה ראיה לזה מברייתא דהיה עומד בתפלה וראה כנגדו דלא אמרינן שם שיתפלל פעם אחרת ובע"כ דשם מיירי במקום שלא היה ראוי להסתפק. ועי' בב"י בטור או"ח סי' פ"א שהביא בזה דעת הרשב"א שיש חילוק בין ראה כנגדו למלא במקומו דבכנגדו קיל טפי ופ"ל לחזור ולהתפלל אעפ"י שהוא מקום שראוי להסתפק וסיים שם דלענין הלכה נקטינן כהרשב"א דבתרא הוא ואולם בש"ע שם סעי' ב' הביא גם דעת רבינו יונה בזה להחמיר ומלאתי שכבר העיר ע"ז הרב בעל לחם חמודות שם וע' מזה ג"כ באליהו רבא בש"ע שם סק"ז ודבריו אינם מוכרחים כנראה להמעיין שם. (נב) וכן פסק רב האי גאון דהלכתא כמ"ד למקום שפסק. ע' מזה בפסקי הרא"ש שם בפרקין סי' כ"ג ובלחם חמודות שם: (נג) ובבית הכסא עראי א"ל אלא כשהוא יולא מניחן לאלתר אולי היה כן הגירסא לפני רבינו ואולם בש"ס שלפנינו ברכות כ"ג ע"א איתא בזה"ל אבל בית הכסא עראי חולץ וגפנה לאלתר וכשהוא יולא מרחיק ארבע אמות ומניחן מפני שעשוי בית הכסא קבוע והנה הרי"ף והרא"ש שם בסוגיין לא הביאו הלכה זו וגם הרמב"ם פ"ד מה' תפילין השמיטה וכבר העיר ע"ז בכסף משנה שם בהלכה י"ז וסיים שם שלריך טעם על השמיטה וע"ש ובאמת שכפי הגראה לא היה נמצא גירסא זו בש"ס שלפניהם: (נד) ובירושלמי מפרש בתרנגולים אדומים בלבד והנה לפנינו בירושלמי שם הגי' ובלבד באדומים וכך הי' הגי' גם לפני התוס' והרא"ש והרשב"א בשנעתין שם ואולי הי' כן הגירסא גם לפני רבינו אלא שמפרש דכונת הירושלמי דקאי על תרנגולים אדומים וכמ"ש הרשב"א בחידושיו שם וע' בפני משה בירושלמי שם שהביא בזה דעת הראב"ד בהשגות פ"ג מה' ק"ש הלכה ו' שהיה לפניו הגי' בירושלמי שם האדומה יע"ש ותמהני שלא העיר שגם לפני רבינו יונה היה הגי' כן בירושלמי שם וע' מזה באגודה בפרקין סי' פ' שכ' ובירושלמי יש שם להרחיק מצואת תרנגולים אדומים (והיא כגי' רבינו כאן) ואין ידוע פירושו אבל יש מפרשים תרנגולים שבארץ אדום לפי שאוכלין שם שעורים כדאיתא במס' כתובות דמחשיב שם שעורי אדום ויע"ש ובגליון הש"ס ברכות כ"ה ע"א הביא דבר זה בשם גדולת מרדכי ולא ידע שכבר קדמו בזה באגודה שם: (נה) ורבנן ברכות כ"ה ע"ב כל"ל ובכתב יד אשר לפני היה כתוב ור' בני תוספות ואין לזה הבנה כלל. (נו) רשב"ג אומר לאחר המטה. כל"ל ובכתב יד אשר לפני נמצא חסר: (נז) (או יניחם כלי בתוך כלי) לפנינו בש"ס שם ברכות כ"ה ע"ב לא נמצא דבר זה כאן וכן לא נמצא דבר זה בהרי"ף והרא"ש ובאגודה שם דבכולם הגי' כאן לא יקרא עד שיוציאם או שיניחם תחת המטה ותו לא והך דינא דכלי בתוך כלי לא אתמר רק לגבי תשמיש המטה לקמן בברייתא בית שיש בו ס"ת או תפילין אסור לשמש עד שיוציאם או שיניחם כלי בתוך כלי ובכאן הוא ט"ס ולריך למחקו וע' בב"י בטור או"ח סי' פ"ז שהביא בשם אוהל מועד דאם הגרף הוא בתוך כלי אחר מותר וכ"כ הרי"ץ גיאות וסיים שם דטעמא דמסתבר היא ויש"ש ומיהו אין זה מקור בש"ס וגם בלא"ה דין זה ל"ע דגראה דלא קיימ"ל כן אע"ג דכ' הב"י דטעמא דמסתבר היא מ"מ מסתימת הפוסקים לא משמע כן וכפי הגראה גם הב"י חזר בו שהרי בש"ע סי' פ"ז סעי' ג' הביא דדוקא כפיית כלי הוא דמהני בגרף משום דהוי כקבור יע"ש ומשמע דאם נתן בתוך כלי אחר דלא מהני כיון שגראה ול"ע: (נח) וה"נ אית ליה בפרק עושין פסין וכו'. כונת רבינו בזה על הא דאמרו בש"ס ברכות כ"ה ע"ב גבי פלוגתא דר"ש בן גמליאל ור"ש בן אלעזר אם מהני הרחקת ד' אמות בבית דב' ברייתות סותרות זו את זו דברייתא קמייתא רשב"ג לקולא ורשב"א לחומרא וברייתא בתרייתא רשב"ג לחומרא ורשב"א לקולא ומשני הש"ס איפוך בתרייתא ופריך ע"ז מאי חזית ומשני מאן שמעית ליה דאמר כולהו בית כד' אמות ר"ש בן אלעזר הוא

פניו ולקרות אבל אחרים לא אלא א"כ טלית מפסקת ביניהם וצ"ל שאינו שוכב ממש על צדו דהא לע"ל אמר דאסור א"נ בפרשה שנייה מיירי ואסיקנן דבניו ובנותיו הקטנים לא צריך כלל ויהבו רבנן זמן לתינוקת י"א שנים ויום א' ולתינוק י"ג שנים ויום א' ואידי ואידי בכדי שדיך נכונו ושערך צומח. ת"ר היד ישן בטליתו ואינו יכול להוציא את ראשו מפני הצנה חוצץ בטליתו עד צווארו וקורא ק"ש וי"א עד לבו ות"ק סבר לבו רואה את הערוה מותר ואם עקבו נוגע לערוה אסור לקרות ומקצת דין תפילין פסקת' בהלכות תפילין: ע"א. המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה (פס ע"ב) והמגביה קולו בתפלתו ה"ז מגסי הרוח ואם אינו יכול לכוין בלחש מותר והני מילי בינו לבין עצמו אבל בצבור לא דאתי למיטרח ציבורא (נט) ודכוותא איתא בירושלמי פ' תפלת השחר שמותר להגביה קולו בתפלתו בביתו כדי שילמדו ממנו בני ביתו המגחק והמפהק מרצונו ה"ז מגסי הרוח אבל שלא מרצונו לא והמתעסק והמתעטש מלמטה סימן רע לו מלמעלה סימן יפה לו הרק בתפלתו כאילו רק בפני המלך אלא מבליע בכסותו ואם היתה טליתו נאה מבליע באפרקסותו ואי אגינא דעתו זורקו לאחוריו ירושלמי (בפרקין הלכה ה) זורקו לימינו ולא לשמאלו הה"ד יפול מצדך אלף ורבבה מימינך ריב"ל אומר הרק בבית הכנסת כאילו רק בכבת עינו ר' יונה רקק ושייף ברגליה המתפלל לא ירוק עד שהוא מהלך ד' אמות (ס) ר"י אמר רוקק כדי שיהא כיסוי נאה כי גופו ואל יניח ידיו על סנטרו כשהוא מתפלל תניא הי' עומד בתפלה ונתעטש ממתין עד שיכלה הרוח ומתפלל בקש להתעטש מהלך ד' אמות מאחוריו ומתעטש וממתין עד שיכלה הרוח ואומר רבון העולמים יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפניך חרפתינו ובושתינו בחיינו ותולעה ורמה במותינו ומתפלל א"ר הונא ת"ח אסור לעמוד במקום הטינופת שאי אפשר לו בלא היהור וא"ר' בכל מקום מותר להרהר חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא תניא לא יהלך אדם במבואות המטינפות ויניח ידו על פיו ויקרא ק"ש ולא עוד אלא שאם היה קורא ובא פוסק לא פסק מאי א"ר מייאשי בר בריה דריב"ל עליו הכתוב אומר ואני נתתי להם חוקים אשר לא טובים. וגו' רב אדא בר אהבה אמר כי דבר ה' בזה וכו' וכשהוא חוזר חוזר למקום שפסק ואע"פ ששהה כדי לגמור את כולה וכן בהלל וכן בתקיעות וכן במגילה (סא) אבל בתפלה אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש ובהלכות מגילה וראש השנה הרחבתי לפרש בזה פלוגתא דרבוותא: ע"ב. א"ר הונא היתה טלית חגורה על מתניו קורא ק"ש ותניא כוותיה והילכתא כר"ה ולתפלה עד שיכסה את לבו ואם שכח ונכנס בתפילין בבית הכסא מניח ידו עליהם עד שיגמור עמוד הראשון כי סכנה הוא עמוד החוזר ובענין פלוגתא דצואה על בשרו וכו' (סב) פסק ר"ח לחומרא כרב חסדא אע"פ שמכוסה בבגדו אסור לקרות ק"ש ורבינו אלפסי כתב כרב הונא לקולא (ובספרים שלנו הפירוש פלוגתא להיפך) וראיתו מדגרסי' בפ' אמר להם המטונה (יומא ל ע"א) אר"פ צואה במקומו אסור לקרות ק"ש ומוקי לה ביושב ונראת עומד ואיגה נראת ופריך ליה תלמודא מצואה על בשרו מרב הונא ששרי ומשני במקומה נפיש זוהמא ומדפריך מניה ש"מ. דהילכתא כוותיה:

עג וריח רע שיש לו עיקר קי"ל כרב חסדא שמרחיק ד' אמות ממקום שפסק הרוח וקורא דהא תניא כוותיה ואם הי' מקום גבוה עשרה או נמוך י' והוציאוהו מגולה לפניו מרחיק מלא עיניו: (סג) וכן לתפלה. וריח רע שאין לו עיקר (סד) כגון רוח (מפה) א"צ להרחיק כלל

הגהות

הוא וכ' סס רס"י ע"ז לא ידעתי היכן הוא יע"ש וגילה לנו רבינו כאן דהיינו רשב"א דמס' עירובין פ' עושין פסין דסס מפירש דאמר רשב"א כל היקף שתשמישו לדירה כגון הדיר והסהר והגינה אפי' בת חמשת כורין הרי הן כרשות אחד ומותר לטלטל בכולו כיון שהוקף מתחלה לדירה דכולהו חשוב כד' אמות יע"ש ובאמת שבדברי רבינו נמצא ג"כ בפירוש ר"ח וכמו שהביאו משמו בתוס' ר"י הירליא"ן ובשטה מקובצת בברכות סס ובאור זרוע ס' עהרת ק"ס ותפלה סי' ק"ל ואולם בתוס' ר"י הירליא"ן סס הקשה ע"ז סס חדא דמאי שייך לשמעתין דהוי טעמא משום והיה מהיך קדוש ושוד דליכא מאן דפליג בההוא ארשב"א ויע"ש ובשטה מקובצת סס הביא ב' קושיות הללו בשם תוס' בשתה (ובע"כ כונתו על תוס' ר"י הירליא"ן דבתוס' דידן לא נמצא מזה דבר) ומתרץ לזו בדוחק כמראה להמעיין סס ולפענ"ד נראה דכונת הש"ס כאן במה דקאמר מאן שמעית ליה כו' רשב"א על תלמודא דבני מערבא ויהי' מזה ראיה לדעת הרי"ף בסוף מס' ערוכין (והביאו מהרי"ק בתשובה שורש פ"ד) דהירושלמי היה כבר מסודר לפני מסדרי תלמודא דידן ומש"ה הלכה כבבלי נגד הירושלמי דבתרא הוא וכ"כ ג"כ רבינו יונתן בשטה מקובצת לב"מ והביאו ביד מלאכי בכללי שני התלמודים (ובגליון סס כתבתי שכ"כ גם כן הרב בעל מגדול עוז בדעת הרמב"ם פ"ג מה' ק"ש הלכה ו' וכ"כ גם הרב בעל סדר מעלה בדעת הרמב"ם פ"ד מה' יסודי התורה הלכה ט') והנה תראה שהירושלמי סס בפרקין הלכה ה' מפורש בהדיא בברייתא קמייתא דרשב"ג לקולא ורשב"א לחומרא שכתוב סס בזה"ל רשב"ג אומר שלאחר המטה יקרא ושלפני המטה לא יקרא. רשב"א אומר אפי' טריקלין עשר על עשר לא יקרא עד שיכסנו לו עד שיניחנו תחת המטה ע"כ ופי' בתוס' מהר"א פולדא סס דהא דקאמר רשב"ג ושלפני המטה לא יקרא היינו עד שיריחק ד' אמות וע"ז פליג רשב"א ואמר אפילו טריקלין כו' והיינו דקאמר בש"ס דידן מאן שמעית ליה כו' רשב"א הוא והא דנקט בש"ס כאן כולהו בית כל' אמות דמי אע"ג דלשון זה לא נזכר בירושלמי יש לומר דהש"ס רגיל ג"כ לשמעתין בדרך אגב טעמא דמלתא ובימי הרפי בשנת תר"ט הארכתי בזה בתשובה לידידי הרב הגאון בעל שו"ת אמרי בינה ואכ"מ להאריך עוד: (נט) ודכוותא איתא בירושלמי פ' תפלת השחר שאיתר להגביה קולו בתפלתו בביתו וז"ל הרא"ש בפרקין ס' מ' והכי איתא בירושלמי פ' תפלת השחר רבי אבא בר זבדא מצלי בקלא רבי יונה כד הוי מצלי בכנישתא הוי מצלי בלחישא כד הוי מצלי בביתא הוי מצלי בקלא עד דיקפון בני ביתיה לגותא מיניה פי' כל כך היה מתפלל בקול להעיר רוח הכוונה עד שבני ביתו היו שומעין ולומדין התפלה מיני' עכ"ל וע' בלחש חמודות שם שדעת הרא"ש לומר שהוא לא היה נתכוון לכך שילמדו ממנו בני ביתו רק שהוא היה מתכוון עקר להעיר את הכונה וממילא למדו מאתו בני ביתו יע"ש. ואולם מדברי רבינו כאן מבואר שבין בכונת הירושלמי שהיה מתכוון בקולו עקר כדי שילמדו מאתו בני ביתו וכ"ה גם דעת הטור והביאו בלחש חמודות שם ובעיקר הדין ע' בטור וש"ע או"ח סי' ק"ל סעי' ב' ובמגן אברהם שם. ובתבואות שור בחידושיו לברכות דף ל"ז ע"א מ"ש ב"ה: (ס) ר"י אומר רוקק כדי שיהא כיסוי נאה כי גופו ואל יניח ידו על סנטרו כשהוא מתפלל כל זה לא נמצא לפנינו בירושלמי שם. (סא) אבל בתפלה אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש ע' מזה בבעל המאור ובמלחמות שם בשמעתין וע' עוד בפסקי הרא"ש שם סי' כ"ג וסי' מ"ב ובמרדכי שם סי' ע"ד מ"ש בשם הר"ם מקולי לחלק דגם בתפלה דאם שהה בלא אונס אינו חוזר לראש וע' ג"כ במע"מ ובלחם חמודות שם שהאריך בביאור הסיעות בזה: (סב) פסק ר"ח לחומרא כרב חסדא ע' תוס' ברכות כ"ד ע"ב בד"ה פסק שביאים ג"כ מתגוקת הר"ח והרי"ף כזה כמ"ש רבינו כאן וכ"ה גם כן בהפסקי הרא"ש שם סי' מ"ה ובמרדכי שם סי' ע"ה ובתוספות שם סי' ע"ע. והנה מ"ש רבינו כאן באמצע הדבור ובספרים שלנו הפירוש פלוגתא הפך. אינו מובן כלל וגראה דכל הנך תיבות ט"ס הם ועל כן הסגרתי תוך ב' חצאי לבנה: (סג) וכן לתפלה כן היא בש"ס שם דף כ"ה ע"א וכה בהרי"ף ובהרא"ש שם בסוגיי' סי' מ"ו והנה גם לקמן בדף כ"ו ע"א גבי דין כמה ירחיק מהם ד' אמות בש"ס שם אמר רבי סחורה אמר רבי הונא לא שנו אלא לאחוריו אבל לפניו מרחיק מלא עיניו וסיים הש בש"ס ג"כ וכן לתפלה ומייתי ליה ג"כ ברי"ף וברא"ש שם סי' כ"ו ושם תמה רבינו יונה על זה דלמה הולרך למימר וכן לתפלה דזה פשוט הוא דכיון שמרחיק לק"ש כש"כ לתפלה שהחמירו בה יותר משאר דברים עכ"ל. והביאו ג"כ במע"מ שם ופליאה בעיני על רבינו יונה על שלא הציר לתמוה בזה על המוקדם והליג תמיהתו על דין הסני ולע"ע: (סד) כגון רוח מפה ע"ש הוא ול"ל רוח הפתח וע' רס"י

כלל לענין ללמוד תורה אבל לק"ש לא ובד"ת נמי לא אמרו אלא בדחבריה אבל לדידיה לא :

עד (סה) א"ר יוחנן (ברכות כ"ה ע"ב) צואה מועטת מבטלה ברוק אמר רבא וברוק עבה וה"ה מכסה בכל דבר. צואה בגומא מניח סנדלו עליה וקורא אבל אם דבוקה בסנדלו אסור. משום דסליק בתיקו : צואה בעששית מותר לקרות. ערוה בעששית אסור לקרות דכתיב ולא יראה בך ערות דבר והנה נראית. גוי ערום שנראית ערותו וכ"שכ ישראל אסור לקרות ק"ש כנגדו. ועביט של צואה ושל מי רגלים שכפאו על פיו יש אומרים שמרחיקים ממנו מפני שנבלע בו ומאוס ומדמין ליה כמו צואה הדבוקה בסנדלו : (סו) [ולא נהירא לי] דהא מכוסה הוא ולא עדיף מצואה בעששית. ולא דמי לדבוקה בסנדלו. שהוא לבוש בו אתמר צואה עוברת (סז כ"ה ע"ב) אביי אמר מותר לקרות ורבא אמר אסור והלכתא כרבא :

עה (סז) אמר רבא פי חזיר כצואה עוברת דמי ואע"ג דסליק מנהרא . והילכתא ספק צואה בבית מותרת באשפה אסורה ספק מי רגלים אפילו באשפה נמי מותרת דלא אסרה תורה אלא כנגד עמוד בלבד. ולכן בשל מי רגלים לארעא שרי ורבנן גזור בהם וכי גזרו בוודאן אבל בספיקן לא גזרו ובוודאן גזרו כל זמן שמטפיחין דהילכתא כרב יהודה אמר שמואל אבל רישימן ניכר שרי (סח) ופר"ח דבעינן טופח ע"מ להטפיח כת"ק דר' יוסי. וצואה כל זמן שזורקה ואינה נפרכת אסור לקרות לפניה ואמרי לה כל זמן שגוללה ואינה נפרכת ואע"ג שספק רבא אפי' יבישה כחרס אסור לקרות לא סמכינן עלה ויש שספק כרבא דבתרא הוא :

עו (סט) ספק בהלכות גדולות דכל הני דאמרי' הכא טפח באשה ערוה ואפילו היא אשתו ובאשה אחרת אפילו דבר קטן מטפח וכן שוק באשה ערוה וכן שער באשה ערוה כל הני אסור לקרות ק"ש כנגדם וכן פר"ח (ע) ואומר אני דטעמא דאע"ג דאין הקול נראה לעין מיהו הרהור איכא (עא) וכל הדברים (שהוצרכו) לערוה דווקא בדבר שאין רגילות להגלות אבל בתולה הרגילה בגילוי שער לא חיישי' דליכא הרהור וכן בקולה כו' וקול ליכא לדמויי לערוה בעששית שמוהר לקרות ק"ש כנגדה דהכא הקול שהוא הערוה גלוי אלא שאין העין שולטת בו לראות ודמיא לערוה מגולה לפני סומא כנ"ל וראייה דגרסינן בירושלמי הכא ר' אילא וחברייא הוי יתבין קמיה סונדקיא ברמשא אמרי מהו מימר מילי דאורייתא (עב) אמר להו מכיון דאלו הוי חזינן מה קומי ברם כדון אסור. ואע"פ שראוי להקל בקול שאינו ראוי בשום ענין לראיה לא לו ולא לאחרים אפ"ה ראוי להחמיר. ובמס' חלה גרס בירושלמי אהא דתנן האשה יושבת וקוצה לה חלתה ערומה הדא אמרו ענבות אין בהם משום ערוה הדתימר לברכה. אבל להביט אפילו היה קול אסור דכתיב והיה מקול זנותה ותחנף הארץ וגו'. ויש מפרשים מפני שדרכו להביט בה כשמנגנת כהדא רתניא המסתכל בעקיבה כמסתכל בבית הרחם. והמסתכל בבית הרחם כאילו בא עליה משמע דלברכה אינו אסור בשאינו מביט אבל להביט אסור :

עז בתנא דבי אליהו (סדר אליהו רבא פרק מ') לא יעמוד אדם ויתפלל כדרך אומות עולם (עג) [ברשות הרבים] ויתפלל מפני דעת נשים

הגהות

ברכות כ"ה ע"א בד"ה שאין לו עיקר : (סה) אמר ר' יוחנן צואה מועטת מבטלה בריק ולפנינו בש"ס שם הגי' אמר אביי צואה כל שהוא מבטלה ברוק וכ"ה הגי' בהרי"ף ובהרא"ש שם : (סו) [ולא נהירא לי] דהא מכוסה הוא כן נראה לי להגיה ובכתב יד אשר לפני נפל ט"ס בזה ומ"א להביטו וע' בטור או"ח סי' פ"ז שמביא דעת רבינו בזה וחולק עליו. ושוב מצאתי במרדכי בפרקין סי' פ"ב שהעתיק ג"כ דעת רבינו בזה ומשם הובא ג"כ ביתה יוסף בטור או"ח סי' פ"ז יע"ש ונראין הדברים כמו שהגהתי ובב"י שם הכריע דהלכתא כהטור וע"ש בש"ע ובמגן אברהם שם סק"ד : (סז) אמר רבא פי חזיר כצואה עוברת דמי ואע"ג דסליק מנהרא כן היא הגי' לפנינו בש"ס שם דף כ"ה ע"א אלא דבמקום אמר רבא הגי' אמר רב פפא וכ"ה בהרא"ש שם בסוגיין סי' מ"ח וברבינו ירוחם ב"ה תפלה ובטור ובש"ע שם סי' ע"ו סעי' ג' דאפילו עוצה מן הנהר אין הרחיצה מועלת לו דהוי כגרף של רעי והרי"ף והרמב"ם (פ"ג מס' ק"ש הי"ג) השמיטו ההוא אע"ג דסליק מנהרא . ומ"מ כתבו רבינו יונה והכסף משנה שם דגם דעתם מסכמת לזה וע"ש מלתא בטעמא והנה לא נתברר אם דין זה שייך דוקא בחיים או גם לאחר מיתה ולפום ריהטא היה נראה דהדבר תלוי במחלוקת דהנה הטעם שאסרו בגרף מבואר בראשונים ב' טעמים ויש בזה ג' שיטות דעת רש"י ותוס' ברכות כ"ה ע"ב דבבליעה תלוי מלתא ולכן כל מיני כלים הן של חרס ושל עץ ומתכות כולם אסורים משום דבלעי מלבד כלי זכוכית דלא שייך בי' בליעה (וע' מזה בט"ז או"ח סי' פ"ז סק"ב) ודעת הרשב"א ורבינו יונה דלא תלוי בבליעה כלל רק במאיסותא ולכן גם כלי עץ וכלי מתכות מותרים מלבד כלי חרס דאסירי משום דמאיסי טובא . ודעת הרא"ש והטור גם הם ס"ל דעיקר תלוי במאיסותא אלא דמ"מ אוסרים בשל עץ משום דבלע טובא ומלא זוהמא אבל כלי מתכות אע"ג דבליעי מותרים והה"ד נמי כלי חרס המלופין ומכש"כ כלי זכוכית וע' מזה בב"י בטור או"ח סי' פ"ז (ולא זכיתי להבין דברי קדשו של רבינו ב"י שם שכ' לדברי הרמב"ם והרא"ש דמדמין גרף לבה"כ נראה דגם של זכוכית אסור שהרי בה"כ היא ומיהו אפשר לומר דכיון דלא בלע אין דין ב"ה עליו עכ"ל ומה מאד הדבר תמוה שהרי מבואר בהרא"ש שם בסוגיין סימן כ"ד דדוקא בשל עץ אסור מפני שהוא מובלע בתוכו ומלא זוהמא ע"כ ומשמע הא בכלי מתכות שרי אע"ג דבליעי ועוד איך ס"ד לומר דדעת הרא"ש לאסור בכלי זכוכית משום דמדמה לי' לבה"כ והא בפירוש כתב הרא"ש שם דבכלי זכוכית שרי ולע"ג) והנה בכ"ד דדמי לגרף יש לומר דלהפוסקים דהטעם הוא משום מאיסותא פשיטא דל"ש בחיים ול"ש לאחר מיתה דעכ"פ מאיס טובא ואולם להפוסקים דהטעם הוא משום בליעותא והרי בכ"ד הא לא שייך בליעה וצריך לומר כמו שכתב רבינו יונה והכסף משנה שם דהטעם הוא כיון דדרכו לנלגלך פיו כל היום דייניגן ליה כגרף ויע"ש ולפ"ז יש לומר דזה לא שייך רק בחיים דטבעו בכך . ולא לאחר מיתה שוב ראיתי דזה ליתא דנראה ברור דאפילו להפוסקים דס"ל דבבליעה תלוי מלתא מ"מ מודו דהיכי דמאיס טובא אסור אפילו בלא בליעה דעכ"פ מאיסותא היא אלא דאסרו נ"כ בשאר כלים דלא מאיסי היכי דשייך בהו בליעה ודו"ק. כן נ"ל בהשקפה הראשונה ואכ"מ להאריך עוד . (סח) ופיר"ח דבעי טופח ע"מ להטפיח כת"ק דר' יוסי ע' מזה בהרא"ש בפרקין סי' מ"ט ובטור או"ח סי' פ"ב : (סט) פסק בה"ג כו' ובאשה אחרת אפילו דבר קטן מטפח והנה מדברי רבינו נראה שמסכים בזה לדעת הבה"ג וכ"כ גם כן בהגהות מיימוני פ"ג מ"ה ק"ש בשם בה"ג ואולם לדעת הרא"ש בפרקין אינו כן אלא דלכל אשה אמרו לענין ק"ש דלא הוי ערוה פחות מטפח וכמו שהוכיח בזה במע"מ ובלחם חמודות שם באות קט"ו. (ע) ואומר אני דטעמא דאע"ג דאין הקול נראה לעין מיהו הרהור איכא. ע' מזה בהגהות מיימוני פ"ג מה' ק"ש ס' ס' שכ' טעם זה מדעת עצמו ותמהני שלא זכר בזה שם רבינו כדרכו בכל מקום וכן העתיק אח"כ שם כל דברי רבינו שבסמוך מבלי הזכיר שם רבינו עליהם והמרדכי ידע שהם דברי רבינו וכמו שמזכיר בסמוך . (עא) וכל הדברים (שהוצרכו) לערוה וכו' יש כאן טעות וגם חסרון . וכנ"ל וכל הדברים שהזכרנו למעלה לערוה וכו'. וכך העתיק המרדכי בפרקין סי' פ' בשם רבינו הראבי"ה מתחלת הדבור עד לליכא הרהור ויע"ש . (עב) אמר להו מכיון דאילו הוה חזינן מה קומי ברם כדון אסור ולפנינו בירושלמי שם הגי' מכיון דאילו הוה יומא חזיין חזיין מה קומין ברם כדין אסור עכ"ל וכן העתיק המרדכי בפרקין סי' ע"ו . ופירושו מכיון דאילו היה יום הייו רואין אותו אסור לנו לעסוק בדברי תורה לפניו מרחיקין מלא עיניו. ומש"ה לף עתה אסור (עג) ברשות הרבים . כנ"ל ובכתב יד אשר לפני נפל כאן ט"ס . ודע כי גי' רבינו כאן משונה קצת ממש לפנינו במדרש תנא דבי אליהו שם בפרק ח'

נשים ויקדש אדם מחניהו ד' אמות לצפון ד' אמות לדרום ד' אמות למזרח וד"א אמות למערב ואם היו בתוך הבתים יקדש כולם ואפילו כ' אמות שנ' כי ה' אלהים אש אוכלה הוא וגו'. ולפ"ז הוי ליה לגרוס הלכה כרשב"א דהך דתניא דבי אלי' מסייע ליה. ותנן כמה ירחיק מהם ממים הרעים וממי משרה כו' ומן הצואה ד' אמות ומסקנא (ברכות כ"ו ע"ב) ה"מ לאחורי' אבל לפניו מלא עיניו ולצדדים כלפניו דמי היכי דאפשר לזורקה לאחריו כדאמר לעיל. וב"ה חדש שאין בו ציאה מתפלל כנגדו בלי ריחוק ד' אמות: (עד) אבל בתוכו לא אבל ישן לא אפילו אין בו עתה צואה. וכן נמי דין בית המרחץ חדש אמר רבא הני בתי כסאות דפרסאי אע"ג דיש בהם צואה כסתומות דמיין (עה) שהיא קמיר מלעיל והצואה בשיפוע מתגלגל ויורדת מרחוק כך פירש"י אבל בערוך פי' מפני שהם עמוקין בקרקע והיינו כעין שלנו ונראין הדברים דמיירי בשאין כתלים סביב סביב אלא שהחפירה קמורה ולהכי אשמועי' חידוש דאפ"ה אם הוא כבתי כסאות דפרסאי כסתומים דמיין אבל אם יש לו כתלים אפילו אם הקמירה יוצאות חוץ לכתלים יכול לעמוד בחוץ על הקמירה ולהתפלל דהא אמרי' לעיל היה מקום גבוה עשרה או נמוך י' יושב בצדו וקורא ואפילו אם ישרה שהיא עיקר (עו) כיון דאיכא מחיצה א"צ להרחיקותו שלא חמור מצואה בגומא דאמרי' מניח סנדלו עליה וקורא אע"פ שיש לחלק

הגהות

כי סם כתוב בזה"ל ולמדו חכמים ארבעה דברים בתפילה אחד שלא יעמוד אדם בבקעה להתפלל כדרך עכו"ם שנית שלא יעמוד ברשות הרבים ויתפלל מפני דעת הבריות ומפני דעת הנשים שלישית שיקדש אדם את מחנהו ד' אמות לצפון וד' אמות לדרום וד' אמות למזרח וד' אמות למערב ואם היתה התפילה בביתו צריך לקדש את כל הבית אפילו מאה אמה למה כי ה' אלקיך אש אוכלה היא. רביעית למדו חכמים שלא יעמוד אדם בלך עץ או בלך לבן ויתפלל אלא בלך הכר וכו' עכ"ל. (עד) אבל בתוכו לא ומבואר בפוסקים דאפילו בהרהור אסור ומדברי הכסף משנה פ"ג מק"ש הלכה ד' נראה דאין לחלק בזה בין אדם לישן דבתרווייהו אסור להרהר בד"ת וע' עוד שם שמביא בזה מחלוקת הבבלי וירושלמי ולדעת הראב"ד לא פליגי דלכ"ע לכתחלה אסור ולאנסו מותר. וע' מזה בש"ע או"ח סי' פ"ה סעי' ב' ובאחרונים שם. וע' עוד בהגהות מיימוני פ"ג מה' ק"ש סי' ג' שם שכתב ג"כ שאין לחלק בזה בין בתי כסאות שלהן שהיו מגולין לבתי כסאות שלנו שהן מכוסין יע"ש. (ולא אוכל לעלות במילין מלעורר כאן על דבר אחד מה שנתחדש לי עפ"י דברי הגהות מיימוני הנ"ל הראיתי שמביא שם דבר זה בשם התוס' דסנהדרין פ' כהן גדול. ובאמת שלא נמצא דבר זה בתוס' שם בשם מקום לא בפ' כהן גדול ולא בכל מס' סנהדרין ורק בפסקי תוס' בסנהדרין פ' כהן גדול סימן מ"ח שם נמצא דבר זה בהדיא. וטוב מצאתי שגם הב"י בעור או"ח סי' פ"ג דלאחר שהעתיק בזה דברי הגהות מיימוני המזכירים כ' שם אח"כ וכ"כ בפסקי תוס' בסנהדרין פ' כהן גדול יע"ש ונראה אפשר מזה דמ"ש בהגהות מיימוני בשם התוס' דסנהדרין כונתו גם כן על פסקי תוס' שם והוא ז"ל קורא להפסקי תוס' בשם תוס' שתם כמו שקורא בכל מקום לחידושי תוס' דשניהם נקראו בפי הראשונים בשם תוספות אך המדפיס הראשון שהדפיס הש"ס בראשונה עם הפסקי תוס' בעיר שונסינו בשנת ג"מ"ר"א לפ"ק (ע' מזה בשם הגדולים ח"ב אות ג') נתן להם השם פסקי תוס' אם מפני שהם פסקים קצרים או שרצה לעשות הבדל בין חידושי תוס' לפסקיהם ובזה אשכחנא פתרי למה שנשתפק בשו"ת מהר"י הלוי סי' כ"ד והביאו מהרי"ט אלגזי בפ"ו מ"ה בכורות להרמב"ן (דף פ' דפוס פ"ב) ובשם הגדולים ח"ב באות פ' אם יש לסמוך על פסקי תוס' דידן דאמריגן שהם מבעלי התוס' בעצמם או דאין לסמוך עליהם משום דאינם מבעלי תוס' רק אים אחד בא ונקט הדינים מבין הדברים ועשה להם סימנים ואני בספרי מאורות נתן מדי דברי אודות הפסקי תוס' שבידינו הראיתי דמה דמיבעיא לי' למהר"י הלוי מיפשט פשוטא לי' לרבינו מהרש"ל ז"ל בש"ס שלו בפ"ק דקידושין ס"י י"ב דלאחר שהביא שם דין אחר מפסקי ת"ס כ' שם וקבלתי שיש לסמוך עליהם היכי דלא נחלקו עלייהו גדולי המחברים כי פסקי תוס' נקראים ולא סימני התוס' ע"כ לשונו ונראה מדבריו אלה דכונתו לומר דהפסקים הן המה מבעלי התוס' בעצמם דאל"כ על מי נסמוך ואולם עדיין היה לבי מהסס בזה. דע"ז ילדק לומר דאם קבלה היא נקבל ואם לדין יש תשובה דאם כדברי מהרש"ל שהם מבעלי התוס' בעצמם תגדל הפליאה מאד מדוע לא נזכרו הפסקי תוס' ג"כ בספרן של ראשונים שהיו אחרי חכמי בעלי התוס' כמו שנזכרו חידושי התוס' בחיבוריהם למרבה ואמנו לא מצאנו זכרון של הפסקי תוס' רק בספרן של המחברים שהיו אחרי הדפסת הש"ס עם פסקי תוס' ושני גדולי האחרונים הב"י ומהרש"ל כמדומה אני שהם הראשונים שהביאו הפסקי תוס' בחיבוריהם אכן עתה עפ"י דברי הגהות מיימוני שוב נחה שקטה הפליאה דבאמת היו הפסקי תוס' גם הם למראה עיני הראשונים ז"ל והביאו מהם כמו שהביאו מחידושי תוס' אלא שלא קראו אותם בשם פסקי תוס' רק בשם תוס' שתם כמו שקראו ג"כ לחדושי התוס' וכנ"ל. ואם נפשך לומר שעדיין אין מזה ראייה דאולי מ"ש בהגהות מיימוני בשם התוס' דסנהדרין פב"ג. כונתו על תוס' דר"ש משאנץ ולא על תוס' דידן שהם מרבינו אליעזר מטו"ך דכיולא בזה כ' ג"כ הגאון מהר"א שעיין בביאוריו על הסמ"ג (עשין פ"ב בה' שופטים) דבכל מקום שמזכיר הסמ"ג ושאר פוסקים ישנים בשם התוס' כונתם על תוס' דר"ש משאנץ ולא על תוס' דידן שסידר ר"א מטו"ך. וה"כ דכותיה ועוד כיולא בזה כ' ג"כ הרבה פעמים הרב המרשים על פסקי תוס' שבידינו. דבר זה לא נמצא בתוספות שלפנינו ואולי הוא בתוס' שאנץ ואולם כד דייקת תשוב ותראה שאין כאן שום השגה לא מזה ולא מזה דמן הסמ"ג אין להשיג דהא כ' הגאון מהר"א שעיין בעצמו שם טעמא למלתא דבימי רבינו הסמ"ג עדיין לא היו בעולם התוס' שלנו שסדרם ר"א מטו"ך יע"ש ובסוף הלכות שלוחין (דף קס"ו ע"א ד' ווייגלה) הוסיף עוד לאמר דלפסר דהסמ"ג היה קשים יותר מר"א מטו"ך שסידר תוס' שלנו יע"ש וא"כ אפשר בע"כ כונתו על התוס' שאנץ דקדמו טובא מתוס' טו"ך (ע' מזה בשו"ת מהרי"ק שורש ק"ס) לא כן בעל הגהות מיימוני שחי בזמן הרא"ש והמרדכי ובשתן היו תלמידי רבינו מאיר מרוטנבורק ז"ל כידוע שהיה חי זמן רב אחרי ר"א מטו"ך. ובוודאי כונתו על תוס' דידן שהם תוס' טו"ך או על פסקי תוס' דידן ולא על תוס' שאנץ כמובן מעצמו ומן הרב המרשים על הפסקי תוס' פשיטא שאין ראיה כלל דהוא סבר שהם רק סימני התוס' מה שנלקטו מבין הדיבורים של חידושי תוס' ולכן בכל מקום שלא מצא הדבר בתוס' דידן כ' דאולי הוא בתוס' שאנץ ובמחכ"ת טעה בזה להן הן פסקים של רבותינו בעלי התוס' בעצמם כמו שנראה מדברי מהרש"ל שהבאתי לעיל אכן הם ז"ל הוסיפו לפעמים בהפסקים חידושי דינים מה שלא זכרו בחידושיהם כלל רק מה שחידשו מדעתם או מה שהוליאו מן הבבלי וירושלמי כאשר הראיתי על זה במקום אחר וע' מזה בשם"ג ח"ב באות פ' שמביא דעות שונות מי חבר הפסקי תוס' שבידינו ובעיני קרוב מאד לומר דר"א מטו"ך בעצמו שסידר התוס' דידן שעל רוב הש"ס הוא הוא שחבר ג"כ הפסקי תוס' עליהם והוא ג"כ בעל גליון התוס' כנודע וכמו כן שאר מסדרי תוס' כמו תוס' דיומא שבידינו שהם מהר"ם מרוטנבורק כנודע הוא עצמו חבר ג"כ הפסקי תוס' שם. וכמו כן תוס' דע"ז שבידינו שהם מרבינו פרץ כידוע גם הפסקי תוס' שם ממנו הם וכדומה עוד ובספר מאורות נתן אשר לי דברתי הרבה מזה ואכ"מ. (עה) שהיא קמיר מלעיל וכו'. כך פירש"י אבל בערוך פי' מפני שהן עמוקין בקרקע וכו' בנוסחי רש"י דידן ברכות כ"ו ע"א כתוב בזה"ל דפרסאי בחפירה היו ופיהם ברחוק מן הגומא והוא בשיפוע והרעי מתגלגל ונופל לגומא עכ"ל ובעור או"ח סימן פ"ג סיים בנוסחת רש"י ופיהם ברחוק ד' אמות מן הגומא והרעי מתגלגל ונופל למרחוק ויע"ש בב"י שהעיר מזה וכן היה נוסחא זו גם כן לפני הרב בעל שלטי גבורים שם וע' מזה בלחם חמודות על הרא"ש בפרקין סי' כ"ו באות קס"ט: (עו) כיון דאיכא מחיצה פ"ל להרחיק ע' מזה בב"י בעור או"ח סימן פ"ג שהאריך קצת בזה להתיר במחיצות דקורא כנגדו

בסמוך

לחלק דשאני ב"ה דנפיש זוהמיה אפ"ה נראה כמו שפסקנו דהא ההיא דתניא ואם היה מקום גבוה י' וכו' קאי אאשפה שריחה רע דהא מייתינן לה אריח רע שיש לו עיקר. בתוספתא בפ"ק דסוכה (בס"ס סס דף י' ע"ב) הישן בכילה ערום לא יוציא ראשו חוץ לכילה ויקרא ק"ש ואם אדם ערום ואין לו כסות ללבוש היאך תקנתו שנינו בתוספתא פרק הקורא הרי שהי' עומד ערום בשדה או שהיה עושה מלאכה ערום ה"ז מכסה את עצמו בתבן ובקש וקורא. וגרסינן בירושלמי (פ"ע דברכות הלכה ג' פסקא על הברקיס) היה יושב בב"ה או (עז) בבית ספקריא אם יכול לצאת ולברך בתוך כדי דיבור יצא ואם לאו לא יצא ר' ירמיה בעי היה יושב בתוך ביתו ערום מהו שיעשה לו ביתו כמין מלבוש ויוציא ראשו חוץ לחלון ויברך. היה ערום במגדל מהו שיעשה לו מגדל כמין מלבוש ויוציא ראשו חוץ לחלון ויברך כו' והכי מסקנא:

עח בית שמונה בו ס"ת או תפילין אסור לשמש מטתו באותו בית עד שיוציאם משם (ברכות כ"ה ע"ב) ואם א"א לו להוציאם דאין לו בית אחר אסור עד שיניחם כלי בתוך כלי ודוקא שיניחנו בכליו בתוך כלי אחר שאינו כליו ואם אי אפשר לו בבית אחר או בכלי בתוך כלי עושה להם מחיצה גבוה י' טפחים עד שמפסקת בינו לבינם וה"מ בדלית ליה בית אחר שראוי להשתמר וכו' אמר רבא גלימא דציירין ביה תפילין ומנח אקמטרא ככלי בתוך כלי דמי ונ"ל דאקמטרא מירי שהוא עשוי לצורך הספר והוא כליין והוא נופיה קדוש וכן משמע בהלכות גדולות וגם מפי' ר"ח אלא שנכתב בשיבוש למדקדק בפירושו ונראה בסוף מגילה (דף כ"ו ע"ב) הנהו דבילי דחומשי ואקמטרא דסיפרא תשמיש קדושה וכן לאשר על המלתחה (מלכים ב' י') מתרגמי' לדממנין על אקמטרא. פי' ארגז הילכך לא סגי ליה בכליין אלא בכלי אחר ואשמעי' דאפילו גלימא הוי ככלי ומאי דאמרינן שבעינן כלי בתוך כלי כגון שהפנימי כליין הילכך צריך כלי אחר וסתם ספרים אית להם תיק ואשמעי' רבותא שהכל קדוש ובעינן כלי בתוך כלי והא דאמר אביי ל"ש אלא בכלי שאינו כליין אחיצין קאי אבל אפנימי כליין (עח) אבל אי מנח ספר בכלי שאינו כליין א"נ שדי גלימא עילייהו בלא אקמטרא תו לא צריך וגלימא ואקמטרא נקיט משום דאכלי בתוך כלי קאי וכל עיקר חידוש אשמעי' דבאקמטרא לא סגי ליה ואשמעי' נמי רבותא דבגלימא הוי חשיב כלי ואע"ג דבפירקין דלעיל הלכה היה עומד בתפלה משמע דבכלי שהיא כליין סגי ליה בבית הכסא בטפח. גבי תשמיש המטה החמירו בכליין ובכלי שאינו כליין שרי בתרוייהו (עט) ובשאלתות פר' (ואתחנן) גרס בית שיש בו ספרים וכו' עד שיוציאם או שיניחם כלי בתוך כלי ומפרש ואזיל דוקא ספרים או תפילין אבל ס"ת עושה לו מחיצה עשרה. ור"ח גרס בית שיש בו ס"ת וכו'. ע"ט. ועוד כתב בשאלתות מהו שיניח אדם תפילין תחת מראשותיו מן הצד מי אמרי' כבודן עדיף וחיישי' דילמא מתהפך וגני עלייהו והילכך לא נניחנהו אלא מאבראי. א"ד שמירתו עדיפא ולא חיישינן ואת"ל במקום שאין אשתו עמו מותר אבל אשתו עמו מאי מי אמרינן אע"ג דאמור רבנן כי מחתו כלי בתוך כלי מותר לשמש מטתו באותו בית. ה"מ דלאו על המטה אבל על המטה זילא להו מילתא. א"ד שמירתו עדיפא ואפילו על המטה נמי ש"ד. ת"ש דבעי מיניה וכו' עד לאגמירן הלכה למעשה הוא דעביד וכן פר"ח דמניחים בין כר לכסת שלא כנגד ראשו ואע"ג ששימש מותר ולפי דבריהם יש לפרש אם טבילת אשתו הוה וסוגיא מוכחא דמייתי לה הכא לסייעתא אהא דאמרי אפילו אשתו עמו שרי ומינה שמעינן דבעל קרי מותר בתפילין וה"ג מסקנא בפ"ב דסוכה (דף כ"ו ע"ב) דמשני אביי בילדים בעלי נשים עסקינן ונשותיהם עמהם וכו'. ולהכי מייתי להא לסייעתא הכא ולא מייתינן להך דסוכה לסייעת' דבעל קרי מותר ומיהו ממילא שמעינן מניה להתירא בבעל קרי ויש שאמרו לאיסור ואמרו דהך דסוכה דחיה בעלמא הוא למימר דמהתם לא תפשוט לאיסור ומיהו אסור בתפילין ומפ' הכא יום טבילת רבא הי' ושבל כדי להניח תפילין ור"ח פסק נמי בפ' הישן להתירא:

פ גרסינן בירושלמי בפירקין תיבה שהיא מלאה ספרים נותנה מראשית המטה אבל לא תחת מרגלות המטה והוא שתהא המטה גבוה י' טפחים (פ) ובלבד שלא יהא חבלי חמטה נוגעת בתוכה הורה ר' יוסי שלא ישמש אדם מטתו וספר תורה עמו בבית ואם הי' כרוך במפה או שהיה

הגהות

בסמוך ומינו חוסם דכיון דמחיצה מפסקת הוי רשות בפ"ע ואפילו אינן גבוהות עשרה והכ"ח סס חילק עליו דבעינן מחיצות גבוהות עשרה והמנן אברהם סס סק"א הכריע כדבריו. וע' בדרכי משה סס סמביא בשם המרדכי שראה מדבריו שחולק ע"ז. וע' נ"כ נע"ז סס סק"ג ובאחרונים סס ודברי רבינו כאן המה לנו לעניים בזה: (עז) בבית ספקריא ולפנינו בירושלמי סס הגי' ספיקריא ובהרא"ש סס בפ' הרואה סימן י"ג הגי' בכספיקלריא ופירושו בית המרחץ או בית המטבחיים וע"ש במע"מ מ"ש בזה והנה כל מה שהעתיק כאן רבינו מן הירושלמי סס גם להלאה מה דבעא ר' ירמיה התם היה יושב בפוף ביתו ערום וכו' וכן היה יושב במגדל ערום וכו' הכל נמצא לפנינו בירושלמי סס בשנימות ואולם הרא"ש סס בפ' הרואה לא העתיק מבעיית ר' ירמיה רק הסיפא דהיה יושב במגדל ערום. והשמיט הריטא דהיה יושב בביתו ערום. וכנראה שלא הי' זה בגירסתו בירושלמי שלפניו. וכ' עוד דמשפקא ליה אם לבו רואה את הערום אסור או מותר ונמצא פסקנו שאסור עכ"ל. ומביאו ג"כ הב"י בטור או"ח סימן ר"ו. ועי' מה שהתפלא עליו בזה המנן אברהם ברים סימן ע"ד. ומה שהשיבו עליו הרב בעל אליהו רבא ובעל ברכי יוסף שם. והרב בעל פני משה בירושלמי שם בפ' הרואה גם הוא כגן הגיו להשיג על דברי המג"א בזה. אבל במחכ"ת לא קלא אל המערה. כי כל דבריו בזה אינם מוכרחים כלל כמבואר אליבו בכתובים והדברים עתיקים ומכ"מ: (עח) אבל אי מנח ספר בכלי שאינו כליין כו' תו לא צריך. ולשון הראב"ד בספר בעלי הנפש הביאו הכ"י בטור או"ח סימן ר"מ בית שיש בו תפילין או חומשים כו' אסיר לשמש כו' עד שיתנם כלי בתוך כלי ויסי' עליון כלי שאינו כליין כגון גלימא עלוי קמטרא וכו' עכ"ל. ועי' מזה ג"כ בב"י בטור או"ח סימן מ' סכ' דאין חילוק בין עליון כליין ותחתון אינן כליין להיכי דהוי איפכא דבכל גונא שרי יע"ש. ומביאו הרב בלחם תמודות על הרא"ש בפרקין סימן י"ה באות קס"ג. ועי' מזה ג"כ בטו"ז או"ח סימן מ' סק"ב מ"ש בדעת רבינו יונה ז"ל בזה: (עט) ובשאלתות פרשת ואתחנן גרס בית שיש בו ספרים וכו'. ע"ש הוא כי לא נמצא שם בפ' ואתחנן רק בפרשת בא בחמצא פ' מ"ה שם נמצא דין זה בפירוש. וכן כל מה שהעתיק רבינו גם להלאה מן השאלתות מהו שיניח אדם תפילין תחת מראשותיו מן הצד כו' עד ולאגמורן הלכה למעשה הוא דעביד. הכל כתוב שם בשאלתות פרשת בא סימן הכ"ל. ואולם הגי' שם משונה קצת אך כל מעין ראיה שגירסת רבינו כאן מדוייקת יותר ממה שכתוב שם כי שם הגי' שלא בדיוק כי בלו הדברים כפולים ובשפת יתר וים לתקן שם עפ"י גירסת רבינו כאן: (פ) ומלבד שלא יהא חבלי המטה נוגעת בתוכה הורה ר' יוסי שלא ישמש אדם וכו' לפנינו בירושלמי שם בפרקין הלכה ה' הגי' משונה ממה שהעתיק רבינו כאן וז"ל הירושלמי שם תיבה שהיא מלאה ספרים נותנה מראשותיו המטה ואינה נותנה מרגלות המטה רבי אבין בשם ר' חונא והוא שתהא המטה גבוה עשרה טפחים. ובלבד שלא יהא חבלי המטה נוגעין בתוכה. הורה ר' יסא במקומיה דרבי שמואל בר' יצחק כסדא דר' חונא. לא ישמש אדם מטתו וספר תורה עמו בבית. ר' ירמיה בשם ר' אבהו אם היה כרוך במפה וכו'. ר' הושע בן לוי עושה לו כיליין (פי' תדר קטן והיינו מחיצה וכמו דאי' בבבלי ברכות כ"ו ע"א אמר ריב"ל ס"ת צריך לעשות לו מחולה עשרה). לא יישב אדם על גבי ספסל שם"ת נתן עליו מעשה בר"א וכו' עכ"ל הירושלמי. ומבואר שיש כאן ג' דינים א' דין תיבה שהיא מלאה ספרים שהורה ר' יסא

שהיה נתון בחלון גבוה י' טפחים מותר מעשה בר"א שישב בספסל וראה ס"ת עליו והרתיע מלפניו כמרתיע מלפני הנחש (פא) ואם היה נתון ע"ג דבר אחר מותר לישב באותו ספסל ודכוותי' איתא בפרק הסומך רבה.

פא זב שראה קרי ונדה שפולטת ש"ז א"נ בעל קרי שראה זיבה איכא פלוגתא לרבנן צריכה טבילה ור"י פוטר והכי מסקנא ופר"ח קי"ל כרבנן וכדתני ר"ת שמצריכי טבילה לטומאה קלה ואע"ג דהוא נשאר עדיין בטומאה חמורה והשתא אינו עולה לטהרה ואפ"ה מצוה קעביד ש"מ אע"ג דאנחנו האידנא בארץ טמאה ואין לנו טהרה לגמרי אנו צריכים טבילה מכל טומאה דמצות עשה הוא דכתיב ורחץ במים. ול"נ כיון דנהוג כר"י בן בתירה אפילו בבעל קרי גרידא כ"ש באלו דלא צריך טבילה:

פב תנו רבנן מים צלולים יושב בהם עד צוארו וקורא וי"א עוכרן ברגלו וקורא (ברכות כ"ס ע"ב) והלכתא כיש אומרים דכל שלבו רואה את הערוה אסור וכן פסקו הגאונים אך בתשובת הבבלים פסקו להיתר ואין נראה וכן לישב בגיגית ורוחץ אם יש בגד סביב הגיגית אינו יכול להוציא ראשו סביב צווארו ולברך כדפסקינן לעיל גבי היה ישן בטליתו וכו' וה"נ תניא בתוספתא דסוכה הישן בכילה ערום לא יוציא ראשו חוץ לכילה ויקרא ק"ש ואפילו לברך לו אחר לא. דאי אפשר בלא הרהור ואר"י בכל מקום מותר להרהר חוץ מבית המרחץ ומב"ה הילכך אין לו תקנה אם לא שיחוץ על לבו. ושמעינן מהכא דאיש ואשה הטובלים יכולים לעבור המים ברגליהם ולברך על הטבילה ובלבד שיתכסה גופם בהם ותכסה שערה בבגד ותברך עובר לעשייתן דהא נדה קוצה לה חלה ומברכה והה"א דפ"ק דפסחים (דף ז' ע"ב) גרס' חוץ מן הטבילה (פג) מיירי בטבילה דגרים דלא חזיא מעיקרו לברוכי ויש שפירשו התם שלא חזי לברך מעיקרא כל זמן הטבילה מפני שהוא ערום וליתא דהא אפשר לעיכרן כדפרישית:

פרק ד

פג תפלת השחר עד חצות ר' יהודה אמר עד ד' שעות ואסקינן עד ועד בכלל ופסקי' בגמרא (סס כ"ז ע"א) הלכה כר' יהודה והוותיקין הי' מחמירים ומתפללים עם דמדומי חמה בשחרית ובמנחה. ואמנחה אמרי' דבמערבה לייטי עלה דחיישי' שמא יעבור זמן המנחה. מד' שעות ואילך שכר תפלה יהבי ליה שכר תפלה בזמנה לא יהבי לי' ובתפלת המנחה אמרו רבנן עד הערב ור' יהודה אמר עד פלג המנחה שהוא י"א שעות חסר רביע ומסקינן דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד (פד) פי' מי שינהוג כל ימיו בחד מנייהו לא ממחינן בידו ולא שיעשה פעמים

הגהות

כר' יוחנן שלריך שתהא סמוכה גבוה עשרה טפחים. ב' הדין דלא יסמך אדם מטתו וס"ת עמו בבית שהידם ריב"ל ע"ז שעושה לו כילין. ג' הדין דאסור לישב על גבי ספסל שס"ת נתון עליו. ורבינו כאן הביא הולאת ר' יסא על הדין הסני דלא יסמך אדם מטתו וס"ת עמו בבית. והשמיט הך דריב"ל עליו. וגם השמיט הדין הג' דאסור לישב ע"ג ספסל שס"ת נתון עליו והביא רק מעשה בר"א ומו לא: (פב) ואם היה נתון ע"ג דבר אחר מותר לישב באותו ספסל. גם זה בירושלמי שם. ומסיים שם ע"ז עד היכן (פי' כמה צריך להרחיק מן אותו דבר שהס"ת מונח עליו. ובעל פי מעשה פי' שם בענין אחר). רבי אבא בשם רבי יוחנן עפה ר' ירמיה בשם ר' זעירא אפילו כל שהוא עכ"ל. וכן העתיק המרדכי שם בפרקין סי' פ"ד אלא שבמקום ר' יוחנן גריס רב הונא ויע"ש: (פב) מיירי בטבילה דגרים. עי' מזה בפסקי הרא"ש שם בפ"ק דפסחים דף ז' ע"ב סי' יו"ד. ובהר"ן שם בשמעתין מ"ש בזה:

(פא) פי' מי שינהוג כל ימיו כחד מנייהו לא ממחינן בידו. מלשון רבינו מבואר שדעתו בזה כדעת רוב הפוסקים שפירשו הא דאמרו בש"ס דעביד כמר עביד היינו שינהוג כל ימיו או כרבנן או כר' יהודה ולא שיתפלל היום מנחה אחר פלג המנחה כרבנן ולמחר יתפלל שוב תפלת ערבית מיד אחר פלג המנחה כר' יהודה. וזה שלא כדעת המרדכי בריש פרקין סי' פ"ט שפירש דהא דאמרי' בש"ס דעביד כמר עביד היינו לגפעמים עושין כרבנן ולפעמים עושין כר' יהודה. וזה אינו ע"ש. ועי' מזה ג"כ בפסקי הרא"ש פ' תפלת השחר סוף סי' ג' וברבינו ירוחם ב"ה תפלה (נתיב ג' ח"ג) שכתבו כן בשם הגאון ז"ל. וכ"כ רבינו יונה בריש פרקין ובטור ובש"ע או"ח סימן רל"ג. ובמגן אברהם שם סק"ס ואולם דעת ר"ת שהביא הרא"ש ורבינו בריש ברכות דנהגו העולם להתפלל אחר פלג המנחה תפלת מנחה וחזרין ומתפללין גם כן ערבית באותה שעה דס"ל כר' יהודה ורבנן ועבדי כתרוייהו ואע"ג דהוי תרי קולא דסתרן אהדדי לענין תפלה הקילו. ומבואר בדברי הגאונים מיימוני בסוף פ"ג מה' תפלה דלר"ת אין חילוק בזה בין יחיד לגבור דאפילו יחיד יכול לנהוג תרי קולי אלא דהעולם לא סמכו עליו רק בציבור משום דוחקא דציבורא: אבל יחיד יכול לעולם לו כר' יהודה או כרבנן ע"ש. ואולם הב"י בטור או"ח בסי' רל"ג הביא בשם בעל ההשלמה שעכשיו שנהגו ע"י הדחק שעושים פעמים כר"י ופעמים כרבנן שפיר דמי דלא גרע ממשכים לילה לדרך שמקדיר וקורא וע"ש וגראין הדברים כמ"ש המחבר כאן דבשעת הדחק אין קפידא. ועי' עוד מזה בכסף משנה פ"ג מה' תפלה ה"ד ובש"ע או"ח סי' רל"ג סעיף ג'. ואגב ראיתי לעורר כאן בהא דאמרינן בש"ס דעביד כמר עביד שגראה מדברי כל הפוסקים קמאי ובתראי דקאי בין אתפלת מנחה ובין אתפלת מעריב אבל לדעת הרמב"ם אינו כן. דלדידיה לא קאי רק אתפלת ערבית דהיא רשות ומש"ה יכול להתפלל אותה מפלג המנחה ולמעלה וכר' יהודה. משא"כ בתפלת מנחה ס"ל דלעולם הלכה כרבנן ולא כר"י וזה מוכח ממ"ש מה' תפלה ס"ז ויש לו להתפלל תפלת ערבית של ליל שבת בערב שבת קודם שתשקע החמה. וכן יתפלל ערבית של מוצאי שבת בשבת לפי שתפלת ערבית רשות אין מדקדקין בזמנה עכ"ל. והא גם בתפלת מנחה שהוא חובה גם כן אין מדקדקין בזמנה ויכול להתפלל מנחה אחר פלג המנחה כרבנן וכבר הרגיש בזה הלחם משנה שם. ואולם הדברים מוכיחים כמ"ש ומסתייעין לזה מה שפסק הרמב"ם בפ"א מה' תמידין ומוספין ה"ג דזמן תמיד של בין הערביים הוא משש שעות ומעלה עד סוף היום יע"ש. והיינו משום דס"ל דהלכה כרבנן בזה דיכול להתפלל מנחה עד הערב שהוא בקיעת החמה והו"ק כי קארתי בזה. והנה עוד רגע אדבר בהא דאמרו רבנן תפלת המנחה עד הערב שתה רבינו ולא פירש לנו עד כמה הוא הסיעור. ובאמת ש"ס בזה פלוגתא דרבוותא כי רש"י ז"ל פי' בריש פרקין עד הערב עד חשכה. והכוונה עד לאת הכוכבים ורבינו יונה פי' שם עד הערב עד בקיעת החמה משום דתפלת המנחה היא נגד התמיד ועקר התמיד היא זריקת הדם שנפסל בבקיעת החמה יע"ש. וכ"ה גם דעת הרמב"ם בפירוש המשנה שם ובחיבורו פ"ג מה' תפלה ה"ד וכן הכריע ג"כ בשלטי גבורים שעל המרדכי בריש פרקין סי' י"ב בשם תוס' שעה יע"ש ואולם מן הירושלמי פ"ק דשבת הלכה ג' יש ראיה לפי' רש"י דפריך התם על המשנה דקתני לא יסד אדם לפני הספר סמוך למנחה והא תני ר' חייא סמוך להשיכה ומשני שם בשיטויא בתרא רבנן דקסרין אמרין מתני' כר' יהודה מן מה דתני ר' חייא כרבנן יע"ש. הרי מבואר כפי' רש"י דהא דאמרו רבנן עד הערב היינו עד השכה דקתני בברייתא דר' חיא. ולריך לומר דס"ל לרש"י דתפלת המנחה הוא נגד התמיד עצמו ולא נגד זריקת הדם. ונעקר הדין עי' בשו"ת תרומת הדשן סימן ל' שמוכח מדבריו דחשבינן שעה ורביע דפלג המנחה היינו קודם לאת הכוכבים יע"ש. ולפי"ז ממילא מוכח דלרבנן דאמרו עד הערב היינו עד לאת הכוכבים אבל מקמי הכי אף לאחר בקיעת החמה

מדיין

פעמים כר' יהודה ופעמים כרבנן (ב) דה"ל תרי (חומרי) דסתרי אהדדי בתפלת המנחה ובתפלת ערבית ומיהו בשעת הדחק אין קפידא ואע"פ שבקושי יש לכוון שלא יאחר המנחה ושלא יקדים תפלת הערב (ג) ואמרי' רב צלי של שבת בע"ש פי' כר' יהודה ומסקנא דאומר מיד הקדושה על הכוס אם ירצה וכן מתפלל של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה מבעוד יום אם יחפוץ ובפ' אין עומדין (דף ל"ב ע"ב) גרס' חסידים הראשונים היו שוהים וכו' עד וכי מאחר ט' שעות ביום היו עוסקים בתפלה וכו' ופר"ח התם תנינא האי סתמא כר' יהודה דאמר תפלת המנחה עד פלג המנחה שהיא י"א שעות חסר רביעי ומתפלל של ערבית ושוהים י"ב שעות אחר תפלת ערבית דלרבנן דאמרי עד הערב לא משכחת שלש תפלות ביום ולכל אחת שלש שעות ביום וקודם דימדומי חמה היו שוהין שעה א' ביום כי מעלות השחר ועד הנץ החמה ה' מילין ובהלכות גדולות פי' אהא דאמרו אומר קדושה על הכוס שבשעת הדחק שאין לו יין בביתו מיירי שהולך לסוף התחום להתפלל שם בעשרה ומקדש שם בעוד היום וכן מבדיל ושוב חוזר לביתו ומכוון לכך שיאכל בביתו כדי שיהיה קדוש במקום סעודה ובשל מוספין קיימ"ל כרבנן דאמרי כל היום מיהו לא יפה עושה דא"ר יוחנן נקרא פושע (ד) וקיי"ל טעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתים והעיקר מתפלל בתחלה כדאמרי' מבדיל בראשונה ואפילו למ"ד רשות גם עתה יתפלל ותהא רשות וא"נ לדידן דקבלנו עלינו כחובה והיינו דאמרי' לקמן טעה ולא הזכיר של ראש

הגהות

עדיין יממא הוא לרבנן . וסנה המעיין בעין חודרת יראה שזהו ג"כ מחלוקת המחבר והרמ"א בס"ע או"ח סימן רל"ג סעיף א' שדעת המחבר שם כדעת הרמב"ם ורבינו יונה דלאחר שקיעת החמה לכ"ע הוי לילה לענין ת"ע. ודעת הרמ"א שם כדעת רש"י וסייעתו ומש"ה כתב שם דבדיעבד יצא אם התפלל מנחה עד הלילה דהיינו לאת שכוכבים יצא"ם . ועי' ג"כ מזה בשו"ת שאגת אריה סי' י"ז שהאריך הרבה בזה והדברים עתיקים ואכ"מ להאריך עוד : (ב) דהוי ליה תרי (חומרי) דסתרי אהדדי. ע"ש הוא ול"ל תרי [קלי] דסתרי אהדדי ועי' מזה בפסקי הרא"ש ריש ברכות ובמרדכי ר"פ תפלת השחר סימן פ"ט ובגליון שם : (ג) ואמרינן רב צלי של שבת בע"ש פי' כר' יהודה וכו'. דברי רבינו בזה מובאים במרדכי ר"פ תפלת השחר סי' פ"ט וז"ל שם וכתב ראבי"ה דסמכינן אדרב דצלי של שבת בע"ש . ובאמת שרבינו אזיל בזה בשיטת ר"ת כמו שהאריך ברים פ"ק דברכות ועי' מזה ג"כ בפסקי הרא"ש שם וברבינו ירוחם ספר אדם נתיב ג' בה' תפלה ובהגהות מיימוני פ"ג מה' תפלה סימן ג' ובשו"ת הרמ"ע מפאנו סימן א' : (ד) וקיימ"ל טעה ולא התפלל ערבית יתפלל שחרית שתים והעקר יתפלל בתחלה ע' תוס' ברים פרקין בד"ה טעה שכתבו דאם איחר עד המנחה לא מהני תשלומין דלאחר זמן ב' תפלות לא מצאנו שתקנו חכמים לחזור ולהתפלל אם שכח יע"ש. וכ"כ בתוס' ר"י שירליאו"ן שם ובפסקי הרא"ש שם וברשב"ם . וברבינו ירוחם נתיב ג' בה' תפלה וכ"ה גם דעת הרמב"ם ורבינו יונה ברים פרקין בשם רבני לרפת וזה שלא כדעת הבה"ג שהביא בעור או"ח סי' ק"ח והיש מפרשים שהביא רבינו יונה שם דס"ל דמהני תשלומין גם בעובר ב' זמני תפלות יע"ש. ובלע"ח שם בחידושיו ברים פרקין נסתפק בשכח ולא התפלל ערבית ולא נזכר רק לאחר שעברו ד' שעות היום מהו. מי נימא דהוי כעבר ב' זמני תפלות ואין לו תשלומין או לא כיון דעדיין לא סגיב זמן תפלת מנחה ויע"ש. ולפיענ"ד נראה דאין מקום לספק זה . דפשיטא מלתא טובא דאפילו נימא דלא הוי כעבר ב' זמני תפלות מ"מ הוא מלתא דאתיא מסברא דלא שייך בזה תשלומין דדוקא בזמן תפלת חובה אז תיקנו תשלומין משא"כ לאחר ד' שעות אעפ"י שמתפלל תפלת שחרית וכמ"ש הרא"ש בשם מעתין והוא ג"כ בש"ע או"ח סי' פ"ט מ"מ הא אין לו שכר תפלה של חובה רק שכר תפלה דרחמי . ובכה"ג לא אלים כחה של תפלה ולא תקנו בזה השלמה וז"ב ואין צריך לראיה . שהרי גדולה מזו העלה בעטרת זקנים בש"ע סי' ק"ח דעצה ולא התפלל מנחה דלא יצלים אותה אלא בזמן תפלת ערבית ולא כל הלילה יע"ש הרי דס"ל דלאחר חצות הלילה לא תקנו להשלים ואע"ג דמן הדין זמן תפלת ערבית כל הלילה . מ"מ לא מקרי זמן תפלה לענין השלמה קל וחומר בכ"ד . ויש לי בזה עוד איזה הרהורי דברים אבל אין פה המקום להאריך בזה ובדרך לגב ראיתי עוד בלע"ח שם שהקשה לשיטת התו' וסייעתם דלאחר ב' תפלות אין לו תשלומין מה פריך הש"ס שם בסוגיין מברייתא דמעות לא יוכל לתקן זה שביטל וכו' דלמא הך ברייתא מיירי שעבר זמן ב' תפלות ויע"ש שהאריך בזה . ומצאתי להרב פרי חדש באו"ח סי' ק"ח סעיף ד' שהעיר ג"כ כיולא בזה להביא ראיה מסוגיא זו לשיטת הש"ס אומרים שהביא רבינו יונה ברים פרקין שם וכשאני לעצמי אמרתי דיש לישב קושיא זו עפ"י שברא אחת אשר העליתי בעזה"ר כעת והיא כי יצאתי לדון בדבר החדש ולהכריע דהך סלוגתא דרבוותא דלעיל אי תקנו תשלומין בעובר ב' זמני תפלות או לא מישך שייך בסלוגתא דרבוותא אם תקנו תשלומין גבי ק"ש או לא שהביא בש"ע או"ח בסוף סי' כ"ח ב' דעות בזה. דיש אומרים שיש לה תשלומין ויש חולקין יע"ש . ואמינא מלתא בטעמא דהנה מקור דין זה הביא רבינו בית יוסף שם בסוף סי' כ"ח בשם הכלבו בזה"ל . טעה בק"ש של שחרית יש אומרים שאין לה תשלומין בערבית ולא של ערבית בשחרית . ורבינו חיים כתב דק"ש שוה לענין תפלה עכ"ל ויש לערף לדעת רבינו חיים גם דעת הרוקח כפי מה שהביא משמו רבינו בית יוסף בטור או"ח סי' תרע"ב גבי מר חנוכה דאם עבר לילה אחד ולא אדליק לא ידליק למחר או בלילה מה שהיה לו להדליק ולא דמי לק"ש ותפלה דאמרינן בפ' תפלת השחר שיחזור ויקרא ויתפלל יע"ש . הרי שהשוה הרוקח ק"ש לתפלה לענין תשלומין , ובהגהות משנה למלך פ"ג מה' תפלה ה"ט העתיק גם הוא לשון הב"י בשם הכלבו בסוף סי' כ"ח וכתב ע"ז ותמיה לי שהרי לימוד ערוך הוא בידינו מעות לא יוכל לתקן זה שביטל ק"ש עכ"ל . והנה קילר מאד בלשונו ולא פירש על מה תמה ועל מי תמה . ובבאר היטב שם בסוף סי' כ"ח הבין דכוונתו להקשות על הסוברים דיש לו תשלומין ולכך תמה על תמיהתו וכ' שלא עיין יפה בסוגיא דר"פ תפלת השחר דשם מסקינן שביטל במזיד וק"ש שוה לתפלה מדקאמר זה שביטל ק"ש או תפלה וע"ז משני דביטל במזיד יע"ש . ואולם בשערי תשובה שם השיב על דבריו וכ' דכונת הרב המגיה להקשות עקר על הסוברים דאין לו תשלומין כיון דהתם ביטל ק"ש ותפלה בחדא מחתא מחתינהו . וכיון דמוקמינן בתפלה דדוקא במזיד ה"ל מעות לא יוכל לתקן הה"ד גם ביטל ק"ש דוקא בכה"ג הוא עכת"ד . ועדיין לא נתקררה דעתי בזה דאף אם נחליט כדבריו שכך היה כונת הרב המגיה מ"מ קושיא דחיקא היא דאטו בחדא מחתא מחתינהו לק"ש ותפלה לכל מילי ודלמא רק לענין ביטול במזיד מחתינהו דבהכי איירי הברייתא שם . אבל לענין טעה באמת חלוקים הם דלתפלה תקנו תשלומין ולא לק"ש ואין כאן קושיא כלל. ושוב מצאתי להרב פרי חדש שם בסוף סימן כ"ח שגם הוא ז"ל מייתי ראיה זו מסוגיין להוכיח כדעת הסוברים דלק"ש יש לה תשלומין יע"ש . ולפיענ"ד אינו מוכרח כלל וכמ"ש . ובאמת שכבר האריך הגאון בעל ברכי יוסף בש"ע שם להוכיח בהפך דנקטינן כמ"ד דאין לק"ש תשלומין ושכן הוא גם דעת המחבר לפי הכלל דכיילי לן דכי נקיט לה בלשון יש אומרים ויש אומרים דעתו לפסוק כסברא אחרונה ויע"ש שהביא עוד ראיות לזה . וכן האריך בזה הגאון הנ"ל ברים סיטן תרפ"ז בדין דקריאת המגילה אין לה תשלומין וכ' דהיינו טעמא משום דדמי לק"ש דפסק הב"י דאין לה תשלומין. ושם סתר כל ראיותיו של הפרי חדש שרצה להוכיח דקיימ"ל דק"ש יש לה תשלומין ויע"ש . ועי' עוד בעור ובש"ע או"ח סי' תרע"ב דפסקו ג"כ בנר חנוכה דאם עבר כל הלילה ולא הדליק דאין לו תשלומין יע"ש . וזהו ג"כ דעת הרוקח שהביא הב"י שם אלא שהרוקח פסק שיש חילוק בין נר חנוכה לק"ש לענין תשלומין ולהמחבר אין חילוק ביניהם כלל דבתרווייהו לא שייך בהו תשלומין וכמ"ש בעל ברכי יוסף בזה. והנה אומר אני כמחלוקת בק"ש אי מהני תשלומין או לא . כך מחלוקת בעבר ב' זמני

תפלות

ראש חודש ערבית אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין את החודש בלילה משמע הא לאו הכי מחזירין אותו (ה) ואע"פ שיש לומר דלדברי האומר חובה [היא כמו] דמשנינן בסוף מסכת יומא (דף פ"ז ע"ב) אתפלת נעילה פוטרת של ערבית הא קמן דנהוג בה כחובה (ו) ויש שאמרו שכיון

חגהות

תפלות אי מהני תשלומין או לא והני פוסקים כהני פוסקים דהא בהא תליא כמו שנראה. דנחזי אנן טעמו של דבר דבמאי פליגי הנך פוסקים גבי ק"ש לענין תשלומין דעדיין לא נתאחר יפה באיזה בברא פליגי. ונראה לפענ"ד דהנך פוסקים דס"ל דמהני תשלומין גבי ק"ש אע"ג דיש לומר דמודו דגבי נר חנוכה וגבי קריאת המגילה לא מהני תשלומין מ"מ שאני ק"ש כיון דילפינן לה מקרא בשכבך ובקומך כמבואר בש"ס ופוסקים. ולכן בין אם נימא כדעת מרן הכסף משנה סוף פ"א מה' ק"ש. דק"ש מן התורה זמנה כל היום. וזמן דג' שעות אינו אלא מדרבנן ומצא דמן התורה ס"ל ג' זמנים סמוכים זה לזה מבלי שום הפסק. ובין אם נימא כדעת החולקים דס"ל דזמן ג' שעות הוי מני מן התורה ומצא דמן התורה הוי מרוחקים זה מזה שהרי יש הפסק ביניהם עי' מזה במגן אברהם סימן כ"ח סק"ז ובפרי חדש שם שהאריך בזה. (ועי' מזה ג"כ בפרמ"ג במשבצות זהב שם סק"ד). מ"מ איך שיהיה סברא להו לאותן הפוסקים דהכמים תקנו גם בק"ש תשלומין מעשם דסמכו חכמים תקנתם ג"כ על סמך מקרא זה משום דהוי ליה כענין היקישא. הוא"ל והקישן הכתוב להדדי דכתיב בשכבך ובקומך. אמריגן דאסמכתא היא ללמדנו ג"כ דמהני תשלומין זה לזה. וזהו הטעם שתקנו תשלומין לק"ש משום דסמך היקישא יש כאן. ומעם זה לא שייך לומר בנר חנוכה וגם לא במגילה ומש"ה לא תקנו בהו תשלומין וממילא מובן דטעם זה ישנו גם כן בתפלה ומינה דהה"ד בעבר ג' זמני תפלות ג"כ תקנו חכמים תשלומין דהרי גם כאן יש סמך היקישא לתקנתם. דאע"ג דתפלה דרבנן היא מ"מ הא אסמכינהו מקרא ערב ובוקר ולהרים כמבואר בש"ס (ברכות ל"א ע"א) יכול יהא כולן בבת אחת. כבר נפורש ע"י דוד ערב ובוקר ולהרים וגו' עי"ש. ומדהיקשן הכתוב שלשתן להדדי מלמד דמהני תשלומין זו לזו ד"ז שיינו אפילו בעבר ג' זמני תפלות דסמך היקישא יש כאן לשלשה תפלות. ומעילא שמעינן דהתקנה היתה להשלים הראשונה בזמן תפלה השלישית. וממילא דגם בעבר ג' זמני תפלות שייך השלמה ולאו משום דתפלה דרחמי נינהו אלא משום סמך היקישא וכנ"ל. אמנם לשיטת הפוסקים דלא מהני תשלומין לק"ש. אינהו לא שמיעא להו ולא סבירא הך סמך היקישא כלל לא בק"ש ולא בתפלה. והא דתקנו תשלומין לתפלה ה"ט כיון דרחמי נינהו כולא יומא מצלי ומזיל. אבל בק"ש דלא שייך למימר הכי משה"ה לא תקנו בה תשלומין (עי' מזה בפרי חדש או"ח סוף סימן כ"ח) והיינו טעמא דחנוכה והיינו טעמא דמגילה כמבואר בטור ומש"ע או"ח בסי' תרע"ג ובברכי יוסף בסי' תרפ"ז סק"ח. ובתפלה מני דתקנו תשלומין מטעמא דרחמי נינהו פשיטא דלא היתה התקנה רק בעבר זמן תפלה אחת דוקא דלא בעדיפא הוה טעמא כולא האי לתקן גם בעבר ג' זמני תפלות כיון דיש הפסק זמן תפלה אחרת ביניהם. וסמך היקישא ליתא להו ומש"ה ס"ל דלא מהני תשלומין בעבר ג' זמני תפלות כמו דלא מהני תשלומין לק"ש לדידהו דהא בהא תליא וכנ"ל. ואם כנים אנחנו בזה הרווחנו לייסד קושיית הלב"ח הנ"ל בסוגיין שהקשה דלשיטת הסוברים דלא מהני תשלומין בעבר ג' זמני תפלות מה"ם מנברייתא דקתני מעוות לא יוכל לתקן זה שביטל וכו' דלמא מיירי הברייתא בעבר ג' זמני תפלות אבל בעבר זמן תפלה אחת מהני תשלומין. ולפיש"ש הדבר נכון ולק"מ דהא להסוברים דלא תקנו השלמה בעבר זמן ג' תפלות שבדו מני דהה"ד דלא תקנו השלמה לק"ש אפילו בפעם א' דהא בהא תליא וכדלעיל ולפי"ז אפיר פריך כיון דקתני בהך ברייתא זה שביטל ק"ש או תפלה. ומשמע דתפלה דומיא דק"ש היא. ובק"ש היכי שביטל פשיטא דלא מהני השלמה אפילו בפעם א' ומעילא דהה"ד מני בתפלה כן היא דלא מהני השלמה אף בפעם א' ודו"ק כן נראה לפענ"ד בהשקפה הראשונה והמעיין יבחן הדברים:

ודע שדעת הרשב"א בחידושיו דדוקא בזמן תפלה והוא עוסק בתפלתו אז מהני תשלומין אבל שלא בזמן תפלה לא יעו"ש (והביאו הב"י בטור או"ח סימן ק"ח ובש"ע סס סעי' ג') ובחלקו רבותא בכוונתו דהב"י בריש סי' פ"ט מפרש שבא לומר חלי שעה שביעית שאינו לא זמן שחרית ולא זמן מנחה אבל אם ריחק תפלותיו זו מזו מהני שפיר תשלומין. ואולם הט"ז בסימן פ"ט סק"א והפר"ח בסימן ק"א הבינו בכוונתו דדוקא בעודו עוסק בתפלתו העקרית אחר שסיים כל סילוך ד' אמות אז מהני תשלומין. ומשא"כ בהפסיק והלך לעסקיו יעו"ש. וזהו ג"כ דעת הראב"ד בהשגות פ"ג מה' תפלה. ושם לדינא פשיטא דבזה יוכל להתפלל שנית בתורת נדבה מבלי שום חידוש כיון דאיכא בזה פלוגתא דרבותא ודמי למ"ש בעור ובש"ע או"ח סימן ק"ח סעי' י"א יע"ש ובמגן אברהם שם ס"ק ט"ו. אלא שעיקר דין זה נ"ע קלת מע"ש המחבר בעצמו בש"ע שם סעי' ה' דלריך שם לחדש דבר. אע"ג דגם שם יש פלוגתא וכמ"ש לעיל ויש לחלק. ועי' ב"ח בסי' ק"ח ואכ"מ להאריך עוד: (ה) ואעפ"י שיש לומר דלדברי האומר חובה [היא כמו] דמשנינן בסוף מס' יומא כנ"ל. ובכתב יד אשר לפני מצאתי אמר הנך ב' תנות ומע"ע דברי רבינו נ"ע וכנראה שחוסר לשון יש כאן כי קושיא חזינא ופירוקא לא קא חזינא דמתחלה כ' רבינו לייסד דלכך בטעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתיים הטעם הוא משום דלדידן דקבלנו עלינו לחובה ומייתי ע"ז דהכי מני אמרינן לקמן בטעה ולא הזכיר של ר"ח ערבית דאין מחזירין משום דאין מקדשין החדש בלילה הא לאו הכי מחזירין ושוב הקשה ע"ז ואעפ"י שיש לומר דאתיא כמ"ד שהיא חובה כמו דמשנינן בסוף מס' יומא אתפלת נעילה פוטרת של ערבית דרב אמר כן למ"ד שהיא חובה. והכא ע"ז לא תירץ רבינו כלום ורק מסיים הא כמאן דנהוג בה כחובה וזה מחוסר הבנה דהאיך מוכח דנהוג בה כחובה כיון דאתיא כמ"ד שהיא חובה וכ"ע. ובעיקר הדבר עי' מזה בתוס' בריש פירקין בד"ה טעה ובתוס' ר"י שיריאו"ן שם ובפסקי הרא"ש ובריבינו יונה שם שהקשו כלם אמאי בטעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתי' והא אמר רב לקמן דתפלת ערבית רשות וקיי"ל כרב באיסורי (ובמעדני מלך שם בשות ט' ובשות י' תמה ע"ז דהך דרב לא אתמר בפרקין. וגם כיון דשמואל לא פליג לא היו לריכין לומר דקיי"ל כרב באיסורי. ובמחכ"ת אין כאן תמיה כלל דכך הי' הגירסא בש"ס לפני רבותינו בעלי התוס' ז"ל וקלת מן הראשונים שזהו מחלוקת רב ושמואל בעקום אביי ורבא וכמ"ש בחידושי הרשב"א שם. ועי' מזה בתוס' בפרקין דף כ"ז ע"ב בד"ה והלכתא כרב שנראה בהדיא שהי' לפניהם גי' זו ועמ"ש בגליון שם ועי' ג"כ בחידושי הגאון בעל פני יהושע מה שתמה ע"ד התוס' בפ"ק שם. אולם לפני הרי"ף והרא"ש הי' הגי' אביי ורבא כמו שהיא לפנינו בנוסחאות דידן) וכן הקשו מהך דטעה ולא הזכיר ר"א בגילה ותירלו בשם ר"י דאעפ"י שהיא רשות מ"מ אין לנו לבטלה בתנא אם לא משום מנוה עובדת או שרי היינייה דפ"ק דשבת או בעלה על מטתו דירושלמי ויע"ש שכתבו ג"כ לייסד הך דסוף מס' יומא ובהא דאמר רב תפלת נעילה פוטרת של ערבית ומייתו בזה מחלוקת בבלי וירושלמי ובחידושי הרשב"א שם האריך בזה וכן האריך בזה הרא"ש שם שכל דבריו כתובים בתוס' שלפנינו בסוף מס' יומא (דף פ"ז ע"ב בד"ה והא אמר רב) שהם מרבו רבינו מאיר מרוטנבורק כידוע (ודע כי בהגהות מיימוני פ"ג מה' תפלה סי' ה' הביא ג"כ מזהו דברים מנה שלקט מתוס' רבו הר"מ מרוטנבורק על סוף מס' יומא ולא נמצא לפנינו בתוס' שם ונראה לפוא מזה שלא בא בדפוס רק הקיצור מתוספותיו ועי' מזה ג"כ בפסקי הרא"ש בסוף מס' יומא שם). ועי' עוד בשלטי גבורים בריש פירקין שהביא שזהו מחלוקת גדולי הראשונים בלדעת התוס' הא דאמרו תפלת ערבית רשות מנמה רק מנוה דעלוה על כל אדם להתפלל ערבית וכ"ה דעת הטור וכ"ד רבינו יונה אבל לדעת הבה"ג והרי"ף והרמב"ם הוי רשות מנמה. והסמ"ג והרא"ש סתרו א"ע בזה ועי' מזה ג"כ ברבינו ירוחם נתיב ג' בה' תפלה: (ו) ויש שאמרו שכיון שהתפלל ערבית בלי דעתיה דחובה היא עליו כ"כ הרי"ף בשמעתין וכ"כ בחידושי הרשב"א שם בריש פרקין בשם בלון ז"ל דאי בלי ליה חדא זימנא מויא עליה כחובה והרא"ש בסוגיין שם ובריבינו יונה שם (וכן בריבינו ירוחם נתיב ג' בה' תפלה) וכן בתוס' ר"י שיריאון

שכיון שהתפלל ערבית גלי דעתיה דחובה הוא עליו ולהכי חוזר בשטעה ויש שאמרו דלכ"ע ביום שיש בו [הבדלה] תפלת ערבית חובה מפני חידוש התפלה. ואם טעה ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית שתים ודווקא שכח אבל ביטול במזיד לא ואם טעה ולא התפלל מנחה בע"ש מתפלל בערבית שתים של שבת ולא תפלת חול ואם שכח ולא התפלל מנחה בשבת מתפלל במוצאי שבת [שתים] של חול מבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה ואם הבדיל בשניה ולא בראשונה שנייה עלתה לו ראשונה לא עלתה לו ואם הבדיל בשתים יצא דהא מבדיל על הכוס וכן פסק ר"ח וגם פסק עוד הא דאמר ר' יוחנן (ברכות כ"ח ע"ב) הלכה מי שהיה לפניו שתי תפלת אחת של מנחה ואחת של מוסף מתפלל של מנחה ואח"כ של מוסף דתדיר ושאינו תדיר קודם זמן מנחה גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה (ז) וביום הכיפורים אע"פ שנמשכת עד שעת המנחה כיון שהתפללו הצבור כבר בלחש בעונתה לא מפסיקין ודוקא בטעה או בשכח יש לתפלה תשלומין אבל במזיד לא כדאמרי' בריש פירקין דייקא נמי דקתני טעה ואפילו לר"י האמר ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו אין לו שכר דאינו אלא שמקבל עליו תחנונים בעלמא. והמתפלל תפלה של שחרית לאחר ד' שעות לר' יהודה או המתפלל של מוסף לאחר שבע שעות לר' יהודה עליו הכתוב אומר נוגי ממועד אספתי וגו' מאי משמע וכו':

פד אריב"ל (סס דף כ"ז ע"ב) אסור לעבור כנגד המתפללין (ח) לא שנא פונה פניו כנגדו ולא שנא לאחוריו אינו והא ר' אמי ור' אסי עברו ומשני חוץ לד' אמות של תפלה עברו (ט) ונראה שאם נמשך לאחוריו בג' פסיעות של אחר התפלה עד שעומד שלא בפניו שאין זה נקרא אסור לעבור ומעשה שהיה כך היה שלא נמשך רב בדרך שפירש ולהכי תו לא אפסיקינן לצלותיה דר' ירמיה בר אבא (י) תניא ר"א בן חסמא אומר המתפלל אחורי רבו או כנגד רבו והאומר דבר שלא שמע מפי רבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל:

פה א"ר יוחנן (סס דף כ"ח ע"ב) אסור לאדם שיקדים תפלתו לתפלת הצבור (יא) אמר רבא ובציבור שנו ואמ' רב הונא אסור לו לאדם שיטעום כלום קודם תפלות המוספין ולית הלכתא כוותי' דר"ה ולית הלכתא כוותיה דריב"ל דאמר כיון שהגיע זמן תפלת המנחה אסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפלת מנחה ובתשובת של ה' שבת בסימן תתק"ס ביארתי זה הדבר אם בסעודה גדולה מיירי או לאו ואם במנחה קטנה או גדולה מיירי. פיסקא ר' נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש ובציאתו תפלה קצרה וכו' ר"ג אמר בכל יום מתפלל אדם שמונה עשרה והכי הלכתא דהא כ"ע מודו בששגורה לו תפלתו בפיו וי"ח נינהו מלבד ברכת המינים שתיקן שמואל הקטן א"ר יהודה אמר רב (ברכות כ"ט ע"ב) טעה בכל הברכות כולן אין מעלין אותו בברכת המינין מעלין אותו הייש' שמא מין הוא ודוקא שלא התחיל בה אבל התחיל בה גומ"ה אריב"ל (סס כ"ח ע"ג) המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה. עולא אמר עד שיראה איסר כנגד לבו (יב) פי' ענין קשר נראה באדם כנגד לבו. ור"ח פי' שאלו היה איסר שהוא קטן מונה ע"ג קרקע היה מבחינו ר' חנינא אמ' כיון שמנענע ראשו שוב א"צ והלכה כר' חנינא מדמפרש רבא למילתיה והוא דמצער נפשי' פי' כגון זקן או חולה ואם בריא הוא שוחה יותר קצת עד שירגיש דמצטער במקצת ובפ"ק דמכילתין בירושלמי (סס הלכה ה') גרסי' דתני ר' חלפתא בן שאול הכל שוחחין עם ש"צ בהודאה. ובמס' סוטה (דף ג' ע"ב) מפ' שקורין מודים דרבנן והוא מפורש שם וגרסי' בירושלמי מחזיק טיבותא לרישיה כי מטא למודים מנפשיה כרע וצריך לזקוף שם כדאיתא בפ"ק (סס הלכה ח') וסימנך ה' זוקף כפופים אר"ג אמר שמואל כל השנה כולה מתפלל אדם הבינונו חוץ ממוצאי שבת וממוצאי י"ט מפני שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת. אמר ר' ביבי בר אביי כל השנה כולה מתפלל אדם הבינונו חוץ מימות הגשמים מפני שצ"ל שאלה בברכת השנים (יג) ופסקו רבנן דה"מ בשעת הדחק אבל שלא בשעת הדחק אין מתפלל הבינונו אלא י"ח. א"ר תנחום אמר רב אסי טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מחזירים אותו שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה. ודבר

הגהות

סס ונתום' דידן נסוף מס' יומא ונתום' יסניס סס כתבו דבר זה בסס בס"ג והר"י בעל התוספות הקשה עליו יעו"ש. ובכה עוד כתב רבינו כאן ויש שאומרו דלכ"ע ביום שיש בו [הבדלה] ת"ע חובה מפני חידוש התפלה כן נראה לי להגיה ובכתב יד אשר לפני נמצא חסר תיבת הבדלה וכוונת רבינו בזה עפ"י ס"ס בבלי בסוף מס' יומא דבמולאי יו"כ מתפלל שמונה עשרה שליחות מפני שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת ועפ"י הירושלמי ריש פ' תפלת השחר (ומובא ג"כ בפסקי הרא"ש בסוף מס' יומא בשם רבו מהר"ש מרוטנבורק) דתני ר' חייא בכל יום אדם מתפלל שמונה עשרה במולאי שבת ובמולאי יו"כ ובמולאי תענית לבור ועי"ש בפני משה הטעם דחייב להתפלל י"ח של ערבית מפני שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת: (ז) וביום הכיפורים אעפ"י שנמשכת עד שעת המנחה וכו' עי' מזה ברבינו יונה בריש פרקין גבי ר' יהודה אומר מתפלל של מוספין ואח"כ של מנחה ועי' ג"כ בכסף משנה פ"ג מה' תפלה הלכה ה' מ"ש בשם הרמב"ן שם: (ח) ולא שנא פונה פניו כנגדו ולא שנא לאחוריו בגמ' וכן בריש"ף ובהרא"ש לא גרסים כן ומשפקנא אם היש כן הגי' לפני רבינו בש"ס שלפניו או שהוא רק פירוש מה שהוסיף רבינו מדעתו ועי' ברבינו יונה שם בסוגיין שפי' דדוקא נגד פניהם אבל בלדם לא חיישינן להעברה בעלמא עכ"ל. וכ"ה בטור או"ח סוף סי' ק"ד ועי"ש בב"י ובלחם חמודות על הרא"ש בריש פרקין באות ט"ו ובמנן אברהם בסוף סי' ק"ג סק"ו: (ט) ונראה שאם נמשך לאחוריו בג' פסיעות של אחר התפלה עד שעומד שלא בפניו שאין זה נקרא אסור לעבור. הנה כדברי רבינו כאן כן משמע ג"כ מפי' רש"י שם בסוגיין גבי עובדא דרב דסיים תפלתו ולא פסקיה לצלותיה דר' ירמיה וכ' שם רש"י כלומר לא הפסיק בין ר' ירמיה ולכותל ולעבור לפניו ולישב בעקומו אלא עמד על עמדו עכ"ל. ומשמעות לשונו דדוקא החזרה הוא דאסור אבל לפסוע לאחוריו אמר סיום י"ח שרי ועי' מזה במנן אברהם בסוף סימן ק"ג סק"ז ובפרי מגדים שם והוא להליא כדעת רבינו כאן וכל זה שלא כדעת הב"י שם בשם הרב הגדול מהרי"א ז"ל ופסק הש"ע שם סעי' ה' שגם זה נקרא אסור לעבור וע"ש ועי' ג"כ במחצית השקל שם שהאריך הרבה בדין זה: (י) תניא ר"א בן חסמא אומר המתפלל אחורי רבו או כנגד רבו והאומר דבר שלא שמע מפי רבו וכו' רבינו לא מציב כאן רק ג' דברים ובש"ס שלפניו שם מציב חומשה דברים וכ"ה בהרי"ף ובהרא"ש שם תניא ר' אליעזר בן חסמא אומר (ובש"ס לא גרים בן חסמא) המתפלל אחורי רבו והמוחזיר שלום לרבו (ובריי"ף ובהרא"ש לא גרסו המחזיר שלום לרבו רק המתפלל כנגד רבו) והחולק על ישיבתו של רבו והאומר דבר שלא שמע מפי רבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל: (יא) אמר רבא ובלבור שנו ובש"ס שלפניו שם הגי' אמר ר' (אבא) ובלבור שנו. ובהרא"ש שם הגי' אמר ר' (נחמן) אסור לאדם שיקדים תפלתו קודם תפלת הצבור ובלבור שנו יעו"ש ותמהני על המעדני מלך שלא העיר שם על הרא"ש כדרכו בכל מקום דבש"ס ובריי"ף הגי' אמר ר' (יוחנן) אסור לאדם שיקדים וכו' ולא ר' נחמן: (יב) פי' ענין קשר נראה כנגד לבו ור"ח פי' שאלו היה איסר שהוא קטן מונה ע"ג קרקע וכו' הנה הפי' הראשון שמביא רבינו כאן הוא פי' רש"י שם בסוגיין והפי' השני שמביא רבינו כאן בשם ר"ח הביא הרשב"א בשמעתין שם בשם רב האי גאון ז"ל וכ"ה בטור או"ח סימן קי"ג ועי"ש בב"י ובדרישה ופרישה מ"ש בזה: (יג) ופסקו רבנן דה"מ בשעת הדחק אבל שלא בשעת הדחק אין מתפלל הבינונו כ"כ בריי"ף ובהרא"ש שם בפרקין סי' י"ג ובטור או"ח סי' ק"י וטעמם משום דאמריכן בגמ' דלייט עלה אביי אמאן דמלי הבינונו וקשבי רבנן דגולאי בשעת הדחק דלא עלה לייט אביי וכתבו

(יד) ודבר זה פירשתי יפה בספר זה בפ"ק דתענית (עו) א"ר תנחום אריב"ל טעה ולא הזכיר של ר"ח בעבודה חוזר לעבודה נזכר בהודאה חוזר לעבודה בשים שלום חוזר לעבודה ואם סיים חוזר לראש ולא אמרן אלא שעקר את רגליו אבל לא עקר את רגליו חוזר לעבודה. וכי לא עקר רגליו נמי דחוזר לעבודה דוקא שרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו אבל אין רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו אע"ג דלא עקר את רגליו חוזר לראש (עז) וכן פסקו הגאונים כלישנא בהרא. ובירושלמי פרק אין עומדין (הלכה ד') ר' יהודה בן פזי אומר היסח הדעת כמי שעקר את רגליו ואילין תחנוניא צריכה. וכי היכי שמצוה להזכיר של ר"ח ה"נ מצוה לברך על הלבנה בחידושה דה"ל כמקבל פני השכינה כראיתא בפ' היו בודקין (סנהדרין נ"ב ע"ב) ובפ' בתרא דמכילתין בירושלמי גרסי' בהרואה (הלכה ג') אמר שמואל (יז) והשיאנו ה' אלהינו את ברכת מועדיך דכתיב והיו לאותות ולמועדים. ואם גמר עבודה ושכח עד שלא התחיל במודים אינו חוזר לתחלת עבודה אלא אומר יעלה ויבא וכו' ומסיים בתחזינה עינינו עד המחזיר שכינתו לציון כדאמרינן לקמן (דף מ"ט ע"ב) לא שנו אלא שלא פתח בהטוב ומטיב וכו'. ומיהו ברוך שנתן ראשי חדשים וכו' לא נתקן בתפלה אלא בברכת המזון ואם טעה ולא אמר של ראש חודש בברכת המזון אין מחזירין אותו (יח) ואם טעה ולא הזכיר בערבית או בשחרית או במוסף אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה במנחה (ברכות כ' ע"ב) א"ר יוחנן בצבור שנו פירש"י משום דהדר שמע רה משו"צ ואפי' יחיד המתפלל בצבור ולא יתכן דא"כ מפני שיכול לאומרו במנחה מפני ששומע משליח צבור איבעי' ליה כדפי' לעיל אהא דא"ר תנחום טעה ולא הזכיר שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה ופרכינן עלה ומשנינן הא ביחיד הא בצבור ופרכינן אי הכי מפני שיכול לאומ"ה בשומע תפלה משום ששומע מש"ץ מבעי' ליה אלא נ"ל עיקר כדפירש בהלכות גדולות בש"ץ שאני וחיישינן לטורח הצבור כיון שיכול לאומרו במנחה אבל יחיד בצבור מחזירין והא ודאי אי כיון דעתו נפיק בתפלת הש"ץ אלא דהלשון דחקו דביחיד מיירי. וא"ר ענן אמר רב טעה ולא הזכיר של ר"ח בערבית אין מחזירין אותו מפני שאין מקדשים את החדש אלא ביום. והך דרב ענן אמר רב ביחיד ומסקנא דלא שנא בחדש מלא ולא שנא בחדש חסר (יט) ר' אליעזר אומר העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים והמהלך במקום סכנה או במקום

הגהות

התוס' לייט עלה אדיי אמאן דעבלי הבינו והכי קיימא לן ויש ספרים דמסיק ה"נ במתא אבל בדרך סרי כדמסמע במכילתין גבי ר' יוסף עכ"ל המעדני מלך סס בסעיף ג' ועי"ש גם כן בלחם תמורות בלות מ' מ"ש בזה: (יד) ודבר זה פירשתי יפה בספר זה בפ"ק דתענית עי' לקמן בהלכות תענית סימן תתמ"ו שכתב סס רבינו דהא דאמרינן דאם לא אמר מוריד הגשם בימות הגשמים מחזירין אותו פי' שאינו לריך לחזור לראש הברכה אלא חוזר ומוריד הגשם מכלכל חיים וכו' ולא דמי לאומר מוריד הגשם בימות החמה שלריך לחזור לראש הברכה דהתם אם לא היה חוזר לראש הברכה אלא היה אומר מכלכל חיים לא היה מבטל מה שהזכיר שלא כדין אבל בימות הגשמים יש היכרא כשחוזר ואומר מוריד הגשם שהרי בימות החמה אינו מזכירו עכת"ד סס. וכל דברי רבינו בזה ככתבם וכלשונם מובאים בעמדכי ברים מס' תענית סי' תרי"ב ובהרא"ש סס ברים פ"ק סי' א' ובדבינו ירוחם נתיב ג' בהלכות תפלה בשם רבינו. ואולם הרא"ש סס ברפ"ק דתענית חולק על רבינו בזה וכתב דלדעתו הא דאמרינן דאם לא אמר מוריד הגשם מחזירין אותו היינו כשמסיים כל הברכה ואז חוזר לראש התפלה אבל אם נזכר קודם שסיים הברכה יאמר בעקום שנזכר יעו"ש והביאם הטור באו"ח סימן קי"ד ועי"ש בב"י ובב"ח ובדרישה ובהגהות מהרל"ח מ"ש בזה. ועוד זאת חידש רבינו לקמן בהלכות תענית סי' הכ"ל שאם סיים ברכת מחיה המתים ולא הזכיר מוריד הרוח ומוריד הגשם ועדיין לא התחיל אתה קדוש שא"ל לחזור אלא יאמר מוריד הרוח ומוריד הגשם ומתחיל ואתה קדוש. וכן בשאלה אם נזכר קודם שהתחיל תקע בשופר אומר ותן טל ומטר ולא יותר ושוב מתחיל תקע בשופר כדאמרינן בפ' שלשה שאכלו טעה ולא הזכיר של ר"ח אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל וכן הדין ביעלה ויבא ויע"ש. וגם דין זה מובא בעמדכי ובהרא"ש שם וברים פ"ק דתענית ובדבינו ירוחם נתיב ג' בה' תפלה ובהגהות מיימוני פ"ג מה' תפלה סימן ו' וכולם בשם רבינו אבי העזרי והוא הראבי"ה וגם קיימא לן כוותיה ועי' מזה בטור או"ח סי' קי"ד ובש"ע שם סעיף ו' ועי' עוד מה שהאריכו בדין זה רבותינו הגאונים בעלי בתים הבית יוסף והבית חדש שם ואחריהם יאיר נתיב הגאון בע"ז שם ס"ק י"ב ובמשבצות שם. וכאשר יזכנו ה' ויגיענו להלכות תענית לדברי רבינו שם במקומו לדבר מזה גם אנחנו בעניותינו ברלות ה' דרכיו: (עו) אמר ר' תנחום אמר ריב"ל טעה ולא הזכיר של ר"ח וכו' לפנינו בש"ס שם הגי' אמר ר' תנחום (אמר רב אסי) אמר ריב"ל וכ"ה הגי' בהרי"ף ובהרא"ש שם: (עז) וכן פסקו הגאונים כלישנא בתרא כ"כ ברי"ף ובהרא"ש שם בשמעתין סי' ט"ז וסיים שם הרא"ש וכן הלכתא דלעולם חוזר עד דאיכא תרתי דלא עקר את רגליו וגם רגיל לומר תחנונים אחר תפילתו עכ"ל. וכן פסק הרמב"ם בפ"י מה' תפלה הלכה י' וע"ש בכסף משנה וכ"ה בטור וש"ע או"ח סימן תכ"ב סעיף א' ועי"ש במגן אברהם סק"ב דמייתי ג"כ הראיה מן הירושלמי דפ' אין עומדין שמביא רבינו כאן דכל שהסיח דעתו מלהתפלל הוי כאלו עקר רגליו והנה בבבינו יונה ובאגודה שם בפרקין העתיקו שניהם בשם הבה"ג דכי אמרינן שלריך לחזור ולהתפלל ה"מ ביחיד אבל בצבור אי שמע תפלת י"ח ומסליח ליבור מראש ועד סוף שגי ויעו"ש. ובאגודה שם הוסיף להעתיק סמוך לדין זה עוד דין אחד מדיני שליח ליבור בשם רבינו אבי העזרי אשר לא נמצא כתוב בספר זה ואמרתי להעתיקה פה ולהשיב האבדה לבעליו וז"ל שם בס' י"ח בספר אבי העזרי מסוס רבי אלי בר יעקב שליח ליבור שאמר ברכו אם אין שם אלא עשרה לריך לענות אבל אם לא ענה עמהם לא יצא ידי חובתו ואם הי' עשרה בלא החזן אם רלה לענות עמהם תבוא עליו ברכה ואם לאו אין עליו כלום עד כאן עכ"ל האגודה ולא נמצאתי דין זה כתב בספר ראבי"ה אשר לפני: (יז) והשיאנו ה' אלקינו את ברכת מועדיך דכתיב והיו לאותות ולמועדים יש קצת יתור וגם איסור לשון ממה שהוא לפנינו בירושלמי שם כי ז"ל הירושלמי שם פ' הרואה ה"ג שמואל אמר לריך לומר והשיאנו (פי' בתפלת מוסף) רב אמר לריך להזכיר בה זמן תני רב הושעיא והיו לאותות ולמועדים ולימים ולשנים ופי' מהר"א פולדא שם דדרשינן בב"ר פרשה ו' לאותות אלו שבתות ולמועדים אלו רגלים ולימים אלו ראשי חדשים וכיון שהשוו לרגלים מה התם לריך לומר זמן וגם והשיאנו ה"כ בר"ח כן פירשו הראשונים עכ"ל ועל פירוש זה של הראשונים אנו מלטערים כי לפי פירושם עיקר חסר מן הספר וגם לא נודע על מי מן הראשונים כוון מהר"א פולדא ובאמת שהדבר נכון בפשיטות דכוונת ר' הושעיא לומר דגם ראש חודש אקרי מועד ובכלל שפיר בתבת ולמועדים וכמבואר בתלמודא דידן (פסחים ע"ז ע"א) דר"א אקרי מועד דכתיב קרא עלי מועד לשבר בחורי יעו"ש ומש"ה אומר בו זמן וגם והשיאנו כמו ברגל: (יח) ואם טעה ולא הזכיר בערבית או בשחרית או במוסף אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה במנחה כן היא הגי' לפנינו בש"ס אבל הרי"ף והרא"ש שם בגוריין לא גרסי בערבית רק בשחרית וגם התוס' שם כתבו דל"ג לי' דהא אמרינן בסמוך טעה ולא הזכיר של ר"ח בערבית אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין את החדש אלא ביום ועוד זאת לא גרסי כגירסתינו שבגמ' שם. בעמוקים אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה במנחה. וזה מן הטעם שכ' הרא"ש שם דלא סמכינן על מה שיכול לומר במנחה כי דוקא שחרית ומוסף שרגילים להתפלל כאחד הוא דסמכינן מתפלה לתפלה. אבל לא מתפלת המוסף לתפלת המנחה ועי' בתע"מ שם. ובעיקר הדין עי' בטור או"ח סימן קכ"ו שהביא מחלוקת הפוסקים בדין דשבת ויו"ט. והאריכו בזה הב"י והב"ח שם ועי' גם כן במגן אברהם שם סק"ד: (יט) ר' אליעזר אומר העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים. מעשיתינו היא זו (ברכות כ"ח ע"ב) ובגמרא שם (דף כ"ט ע"ב) מאי קבע אמר ר' יעקב בר אידי אמר ר' אושעיא כל שתפלתו

דומה

במקום גדודי חיה וכסטים מתפלל תפלה קצרה כדתניא (סס כ"ט ע"ב) אחרים אומרים צדכי עמך ישראל מרובים ודעתם קצרה יהי רצון מלפניך ד' אלהינו שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה די מחסורה והטוב בעיניך עשה בא"י שומע תפלה אר"ה הלכה כאחרים: **פן** והיוצא לדרך מתפלל תפלת הדרך יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתוליכני לשלום ותצעידני לשלום ותסמכני לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך ותתני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי (כ) ותחזירני לביתי לשלום בא"י שומע תפלה. ואם יצאה יוסיף כפי הענין ויכלול באמצע ברכה כגון אם עובר בים יאמר ותצילני ממים רעים והזידונים וכגון אם הולך במקום מדברות ויערים וירא מגדודי חיות ולסטים יתפלל כפי הענין ולא חשו חכמים להאריך במקום סכנה לפתוח בברוך ודיו בחתימה אמר אביי לעולם נישתף אדם בהדי ציבורא פי' לאומרה בלשון רבים אימת מצלי לה אמר ר' יעקב אמר רב חסדא משעה שהתחיל בדרך ועד כמה עד פרסה (כא) יש מפרשים דוקא כשרוצה לילך מביתו לכל הפחות עד פרסה יש תקנה לחזור ולהתפלל אבל מכי עבר פרסה לא שנא בספינה ולא שנא ביבשה הוי מעוות שלא יוכל לתקן. היכי מצלי לה ר' חסדא אמר מעומד רב ששת אמר במהלך והיכי דאפשר עבדינן כר"ח. מאי איכא בין הביננו לתפלה קצרה הביננו בעי תלתא קמייתא ותלתא בתרייתא ומעומד וכי מטי ליישוב לא בעי לצלויי. תפלה קצרה במהלך ולא בעי תלתא קמייתא ותלתא בתרייתא וכי מטי ליישוב בעי למהדר ולצלויי (כב) ש"מ דסתמא דתלמודא סבר במהלך כרב ששת. וש"מ דוקא מדוחק אמרו חכמים להתפלל כל אלו: **פן** היה רוכב על החמור ירד ויתפלל ואם אין יכול לירד יחזיר את פניו ואם אינו יכול לחזור את פניו יכוון את לבו כנגד ב"ת ק"ק היה יושב בספינה או באסדה יכוון את לבו כנגד קדשי קדשים ורבי פליג עליה דרישא ואמר בין כך ובין כך יושב במקומו ויתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו אמר רבא ואיתימא ריב"ל הרכה כרבי ונראה לי דלא שנא ביחיד ול"ש בעשרה. ת"ר סומא ושאינו יכול לכוון את הרוחות יכוון לבו כנגד אביו שבשמים שנא' והתפללו אל ה' אלהיכם היה עומד בח"ל יכוון לבו כנגד א"י שנ' והתפללו אליך דרך ארצם (כג) ואית דלא גרסי' הכא לבו דבפניו מיירי נמי כדאמרי' בסיפא דברייתא נמצא עומד במזרח וכו' ובירושלמי גרס אכולהי הופכים פניהם, היה עומד בא"י יכוון לבו כנגד ירושלים שנ' והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת. היה עומד בירושלים יכוון לבו כנגד בית המקדש שנא' והתפללו אל הבית הזה. היה עומד במקדש

הגהות

דומה עליו כמסאוי. ורבנן אמרי כל מי שאינו אומרה בלשון תחנונים. רבה ורב יוסף דאמרי תרווייהו כל שאינו יכול לחדש בה דבר. אמר ר' זירא אנא יכילנא לחדושי בה מלתא ומסתפינא דלמא מערידנא אגיי בר אבין ורבי חגיגא בר אבין דאמרו תרווייהו כל שאינו מתפלל עם דמדומי חמה כו' לייטו עלה במערבא אמאן דמלי עם דמדומי חמה מ"ט דלמא מיטרפא ליה שעתא עכ"ל הס"ם. ויש לתמוה על רבינו על שהשמיט ולא הביא בהלכותיו כל הני שמעתא דאמוראי שבאו לפרש דברי רבי אליעזר בשמה שם ואף אם נימא דס"ל דלית הלכתא ככללו אמוראי דהך דינא דרבה ורב יוסף אידחי' לה מטוס דר' זירא. והך דינא דאבאי בר אבין ור"ח בר אבין אידחי' לה מטוס דלייטו עלה במערבא מ"מ היה לו להביא או הך דר' אושעיא או הך דרבנן דעכ"פ הלכה כחד מיניהו ולע"ג. והנה הרי"ף והרא"ש בשמעתין והרמב"ם בפ"ל מה' תפלה והטור באו"ח סימן ל"ח ורבינו יהושע בתיב ג' בה' תפלה כלם הביאו להלכה הך דר' אושעיא והך דרבנן. והשמיטו ולא זכרו כלל לא דין דרבה ורב יוסף שלריך לחדש בה דבר וגם לא דין דאבאי בר אבין ור"ח בר אבין שלריך להתפלל עם דמדומי חמה ונע"כ דס"ל דלית הלכתא כוותייהו ומעטעמא דכתיבנא ופסקו כלם כר' אושעיא וכרבנן והיינו מטוס דס"ל דלכתחלה לריך לקיים דברי שניהם וכמ"ש הרב הב"ח בטור או"ח סי' ל"ח שם. וזן אמת דמדברי ר"ח שהביאו התוס' והרא"ש בשמעתין שכ' דלרבנן אם אומרה בלשון תחנונים אפילו "דומה עליו כמסאוי תפלתו תפלה גרולה דס"ל דרבנן פליגי אדר' אושעיא והלכה כרבנן (עי' מזה ברבינו יונה שם בשמעתין ובב"ח בסי' ל"ח שם) ומ"מ אין קיי"ל כדעת כל הראשונים בזה וכמ"ש וכ"ה גם כן בש"ע או"ח סימן ל"ח סעיף ג' ובמגן אברהם שם סק"ד. ודע דמעה שנתבאר מתוך דברינו אלה דהרי"ף לית ליה הא דרבה ורב יוסף בשוגיין מדלא הביא בהלכותיו רק הא דר' אושעיא ורבנן בלבד מה מאד טורחות נפלאתי על דברי המגן אברהם שכתב בסימן ק"ז סק"ד דגירסת הרי"ף היא אם יכול לחדש בה כדי שתהא תפלתו תחנונים יתפלל מעמד דס"ל כרבה ורב יוסף דלא מתקרי תפלת תחנונים בלא חידוש וכו' עכ"ל יע"ש. ואני שותא דמרן לא ידענא דהאיך יעלה על הדעת לומר דהרי"ף ס"ל כרבה ורב יוסף בזה והרי הרי"ף לא זכר ולא פקד דין זה בהלכותיו שם בעקומו הראוי לו ולא הביא שם אלא דינא דר' אושעיא ורבנן בלבד ולע"ג: (כ) ותחזירני לביתי לשלום כן הוא גי' הרי"ף והרא"ש שם בשוגיין ואולם בס"ם שם ל"ג ליה רק הגי' שם ותשלח ברכה בעשה ידי מה שלא היה כן בגי' הרי"ף והרא"ש שם. ותמהני על המע"מ שכ' בביאורו על הרא"ש בפרקין שם באות ס' דגם ברי"ף לא גריס ותחזירני לביתי לשלום וזה ליתא דבספרי אלפסי דידן איתא לגירסא זו. ועי' גם כן בעור או"ח סי' ק' שהביא שם מוסחא אחרת בזה (כא) יש מפרשים דוקא כשרולה לילך מביתו לכל הפחות עד פרסה יש תקנה לחזור ולהתפלל לישנא קטיעא חזינא כאן. וזה לשון רש"י שם בשוגיין (דף ל' ע"א) עד פרסה אבל לא לאחר שהלך פרסה ובה"ג מפרש עד כמה יבקש לילך שיהא לריך להתפלל עד פרסה אפילו אין לו לילך אלא עד פרסה אבל דרך פחות מפרסה א"ל להתפלל תפלה זו עכ"ל. והנה התחלת דברי רבינו כאן משמע כפי' הבה"ג שהרי התחיל וכתב ויש מפרשים דוקא כשרולה לילך מביתו לכל הפחות פרסה ובתוך כדי דיבור כ' יש תקנה לחזור ולהתפלל אבל מכי עבר פרסה הוי מעוות שלא יוכל לתקן והוא שוב כפי' רש"י. ומזה אני דן שהסופר דילג כאן איזה תיבות וקודם יש תקנה ל"ל ויש מפרשים עד פרסה וע"ז קאי יש תקנה וכו' והיינו דבתחלה הביא רבינו פי' הבה"ג ואח"כ פי' רש"י וז"ב. ועי' בהרא"ש שם בפרקין סי' י"ח שהביא גם כן שני פירושים הללו והסכים לדעת הבה"ג ורבינו יונה שם כתב שפירוש הנכון הוא דעד כמה הוי אחיזת הדרך להתפלל אותה לכתחלה לאחר שילא מן העיר בתוך הפרסה הראשונה. ואם שכח ולא אמר בתוך הראשונה אומר אותה אח"כ על מה שיש לו ללכת כל זמן שרב מנגנו הדרך עד שיתקרב למקום שהולך ע"כ. ועי' מזה בטור ובש"ע או"ח סימן ק"י סעיף ז': (כב) ש"מ דסתמא דתלמודא סבר במהלך כרב ששת. הנה רבינו הביא כאן ג' חילוקי דיניס מה שיש בין תפלת הביננו לתפלה קלרה. וכ"ה גם כן בהרי"ף והרא"ש שם בשמעתין. ואולם בס"ם שם לא מייתי רק ב' חילוקים דהביננו בעי לגלויי ג' קמייתא וג' בתרייתא וכי מטי לביתיה לא בעי למיהדר לגלויי. ושוב שיים בס"ם שם והלכתא הביננו מעומד תפלה קלרה בין מעומד בין מהלך ע"כ. ומדברי רבינו כאן נראה דלא היה בגירסתו בס"ם שלפניו הך והלכתא. דאל"כ לא היה לריך לסוכיא מסתמא דתלמודא דסבר במהלך כרב ששת כיון דבפירוש אתמר כן בס"ם דהלכתא כרב ששת, ונראה שלא היה גירסא זו ג"כ לפני הרי"ף והראשונים ז"ל שם שהרי נחלקו אם הלכה כר"ח או כרב ששת ודעת הרי"ף שם דר"ח עדיפא ליה עפי וכ"כ התוס' שם בשם תוספות רבינו יוסף דהלכה כר"ח דבעי מעומד. אבל התוס' בעלמם כתבו שם דקיי"ל בזה כרב ששת וכ"כ רבינו יונה שם בשם רבינו לרפת ועי' מזה בתוס' ר"י שירליאו"ן שם. ומה דסיים רבינו כאן וש"מ דוקא מדוחק אמרו חכמים להתפלל כל אלו. כ"ה גם כן בהרי"ף ובהרא"ש שם וכ"פ הרמב"ם פ"ג מה' תפלה וכ"ה בטור ובש"ע או"ח סימן ק"י סעיף א': (כג) ואית דלא גרסי הכא לבו דבפניו נמי מייתי כדאמרינן בסיפא דברייתא. כ"כ רבינו יוסף בתוספותיו לברכות שם הביאו בתוס' ר"י שירליאו"ן בפרקין וז"ל שם לא גריס לבו דאפיו קאי כדקתני בסיפא היה עומד במזרח מחזיר פניו עכ"ל. ומשם יש לתקן ג"כ דברי רבינו כאן דל"ל

במקדש יכוון לבו כנגד בית ק"ק שנא' והתפללו אל המקום הזה. (כד) היה עומד אחורי בית הכפורת יראה את עצמו כאלו הוא לפני הכפורת נמצא עומד במזרח הופך פניו למערב למערב הופך פניו למזרח בדרום הופך פניו לצפון בצפון הופך פניו לדרום נמצאו כל ישראל מכוונים את לבם לאביהם שבשמים אמר ר' אבין מאי קרא בנוי לתלפיות תל שהכל פונים בו (כה) ירושלמי עד כדון בבנוי. אף בחורבנן כל פיות מתפללים עליו בתפלות בונה ירושלים וכן בברכת המזון ושבת וי"ט פורס סוכת שלום עלינו ועל כל ישראל ועל ירושלים. גרסי' בפ' לא יחפור (ב"ב כ"ה ע"ב) ואף ר' ישמעאל סבר ששכינה בכל מקום וכו'. א"ל רב ששת לשמעיה לכל רוחות אוקמיה (כו) לבר ממדינחא לא תוקמי משום דמידו בה מינאי. א"ר אבהו שכינה במערב דאמר ר' אבהו מאי אורה אויר י"ה. א"ר יצחק הרוצה שיחכים ידרים ושיעשיר יצפין וסימנך שולחן בצפון ומנורה בדרום ריב"ל אמר לעולם ידרים ומת"ך חכמתו יתעשר שנא' אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד. והא אמר ריב"ל שכינה במערב ההוא דמצדד אצדודו. א"ל ר"ח לרב אשי כגון אתון דיתביתו לצפונה דארעא דישראל אדרימו. ממאי דבבל לצפונה דא"י קיימא דכתיב מצפון תפתח הרעה על כל יושבי הארץ. אבוה דשמואל ולוי כי הוי בעו למיפק לאורחא הוו מקדמי ומצלו (ברכות כ' ע"ב) (כז) אם הוא דמיא דשופר ולולב שהם דוקא ביום דמייתי עלה דכי הוי מגיע זמן ק"ש קרו.

כמאן כי האי תנא וכו' מרימר ומר זוטרא כי הוו שבתא דריגלא מיכנפי להו בי עשרה ומצלו והדר נפקי לפירקא:

פ"ח רבי אשי מצלי מיושב כי הוי מטי לביתיה מצלי מעומד אמרי ליה רבנן נעביד מר כמרימר ומר זוטרא אמר להו טריחא לי מילתא נעביד מר כאבוה דשמואל ולוי אמר לא חזינא להו לרבנן קשישי מינן דעבדי הכי (כח) ופסק ר"ח הלכה כאבוה דשמואל ואדם שאינו יכול למהר ולסיים תפלתו בהדי ציבורא מצי לצלויי ולגמור מיושב כר' אשי. ראב"ע אומר אין תפלות המוספין אלא בחבר עיר פי' מפני שאינה מתוקנת כנגד אבות לא החמירו על היחיד להתפלל אותה אלא בחבורת עיר שיש עשרה וחכ"א בין בחבר עיר ובין שלא בחבר עיר. ר"י אומר משמו כל מקום שיש חבר עיר היחיד פטור מתפלות המוספין (כט) והלכתא כחכמים דעובדא דר' ינאי מסייע ליה וכן פ"ח ותו דר' יוחנן משתעי להך דר' ינאי ש"מ דהכי ס"ל כוותי' שגער [בר' מכיגא קלא] שפסק כר' שאמר משום ראב"ע והכי נהגו (ל) וכן ר' אמי ור' אסי היו כל תפלותיהם ביני עמודי דגרסי ביחיד ונפיקו ומייתי ליה הכא:

פ"ט ר' חייא [ב"ר אבא] צלי והדר צלי א"ל ר' זעירא מ"ט אילימא משום דלא כוון מר דעתיה והא אמר ר' אלעזר לעולם ימוד אדם את עצמו אם יכול לכוון את לבו יתפלל פי' אם יכול לכוון לבו לכל הפחות (לא) בברכת אבות יתפלל אי נמי בהודאה. והכי מוכח בסוף פ' אין

הגהות

דאפניו עייכי: (כד) היה עומד אחורי בית הכפורת וכו'. כל הלשון הזה מתחלתו ועד סופו היא ג"כ גירסת הרי"ף [רק באומרו יש שיטוי קצת שרבינו כ' נעלמו כל ישראל מכוונים לאביהם שבשמים וכ"ה ג"כ גירסת הרא"ש שם. ובר"ף הגירסא נעלמו כל ישראל מכוונים את לבם למקום אחד. והיא כמו שהיא לפנינו בש"ס שם]. ואולם בש"ס איתא שם כל הענין בשיטוי לשון קצת. וגם יש הוספה שם באומרו מכתוב מקודש היה עומד בבית קדשי הקדשים. יכוון את לבו כנגד בית הכפורת. ולא"כ מתחיל היה עומד אחורי בית הכפורת. וכ"ה הגירסא בהרא"ש שם. ועי' מזה בגליון הש"ס שם: (כה) עד כדון בבנוי אף בחורבנן כל פיות מתפללים עליו וכו' עד ועל ירושלים. ולפנינו בירושלמי שם בפרקין הלכה ה' ומשונה הגירסא קצת ממה שהעתיק רבינו כאן וז"ל הירושלמי שם. עד כדון בבנוי בחורבנן מנין אמר רבי אבין בנוי לתלפיות תל שכל הפיות מתפללין עליו. בברכה. בקריאת שמע. ובתפלה. ברכה (פי' בברכת המזון כמ"ש רבינו כאן) בונה ירושלים. בתפלה אלקי דוד ובונה ירושלים (לפי עי"ד יש להגיה בירושלמי שם כמא דוד ובונה ירושלים) בקריאת שמע פ' בברכת ק"ש פורס סוכת שלום עלינו וכ. עמו ישראל ועל ירושלים. ע"כ: (כו) לבר ממדינחא לא תוקמי משום דמודו בה מינאי. ולפנינו בש"ס שם (ב"ב דף כ"ה ע"ב) הגירסא אמר ליה רב אסי לשמעיה לכל רוחתא אוקמן לבר ממזרח ולאו משום דלית בי' שכינה אלא משום דמודו בה מיני ע"כ. (ועי"ש בתס"י ובתוס' בד"ה לכל רוחתא). ולפני רבינו היה הגירסא בש"ס שם עדיכתא שהיא תרגומו של מזרח וכ"ה הגירסא בעין יעקב שם: (כז) אם הוא דומיא דשופר ולולב שהם דוקא ביום. כוונת רבינו בזה כמ"ש התו' בפרקין שם בד"ה אבוה דשמואל שהולקין על פי' רש"י שם והסכימו לפי' ר"ח דמשעלה עמוד השחר קאמר וכ"ה בתוס' ר"י שירליאו"ן שם ובפסקי הרא"ש שם סימן כ' וע"ש ובמעדני מלך שם מ"ש בזה: (כח) ופסק ר"ח הלכה כאבוה דשמואל עי' מזה בתוס' שם בד"ה מסמך שהביא ג"כ שיטת ר"ח בזה וכתבו עליו ומיהו מדקאמר רב אסי לא חזינן לרבנן קשישי דקא עבדי הכי משמע דאין הלכה כמותו יעו"ש. ובפסקי הרא"ש שם הביא בזה דעת הגה"ג דפוסק כר"ש בן אלעזר ומ"מ הכריע שם כדעת ר"ח בזה ומטעם דאפילו רב אסי דבמקום לא פליג עלייהו אלא לא חזינן לרבנן קשישי הוא דקאמר יעו"ש ובמע"מ שם וכ"ה דעת רבינו כאן ועי' מזה ג"כ בתוס' ר"י שירליאו"ן בפרקין שם: (כט) והלכתא כחכמים דעובדא דר' ינאי מסייע ליה וכן פסק ר"ח. כ"ה גם כן בתוס' דידן ובתוס' ר"י שירליאו"ן שם בסוף פרקין ובפסקי הרא"ש שם סימן כ"ש: (ל) וכן ר' אמי ור' אסי היו כל תפלותיהם ביני עמודי דגרסי ביחיד ונפיקו ומייתי ליה הכא. הגה הלשון מגומגם קצת. וכוונת רבינו בזה הוא כמ"ש התוס' והרא"ש על זה בסיף פרקין וז"ל שם ולהכי מייתי נמי לאא דר' אמי ור' אסי דלא הוו מלי אלא ביני עמודי (פי' אע"ג דכבר אתמר לעיל בפ"ק דף מ' ע"א) ואשמעינן דאפילו תפלת המוספין היו מתפללים ביחיד כרבנן עכ"ל. ובזה יובנו דברי המחבר כאן: (לא) בברכת אבות יתפלל אי נמי בהודאה. הגה כדברים האלה כתב גם כן רבינו לקמן בפ' אין עומדין סיף פ' ל"ה דלריך לכוון בברכת אבות ויש אומרים בהודאה. ואני בהשקפה הראשונה עמדתי מתמוהה ובורחות נפלאתי על רבינו בזה דמאין הוציא דין זה דלריך לכוון בהודאה. והרי בגמ' שם (ס"פ אין עומדין) לא אמרו רק דלריך לכוון באבות. אבל כוונה בהודאה לא נזכר שם כלל לא בש"ס ולא בכל ספרי הראשונים אשר מפיהם אנו חיים כמו הרי"ף והרמב"ם הסמ"ג תוס' הרא"ש והמרדכי והטור ורבינו ירוחם. ואין אחד מהם שזכר מדין זה ואין לומר דרבינו חידש דין זה מדעתו זה אינו אחא דלפי"ז היה לריך להביא ראיה לדבריו ועוד הא לקמן כתב זה בשם יש אומרים. וסן אמת דלאחר הע"ן מצאתי אחר לרבינו ז"ל בעיקר הדין והוא בספר כלבו ברים דיני תפלה בשם רבינו יצחק ז"ל שכתב דאם אינו יכול לכוון בכל י"ח ברכות יכוון באבות ובמודים יעו"ש. וכן מצאתי דין זה ג"כ בספר חסידים סי' קמ"ח ומ"מ גם עליהם תיקשי מנ"ל הא. ושוב כשלמדתי בב"י בטור או"ח סימן ק"א ראיתי שהביא גם הוא ז"ל דעת הסמ"ק בזה שכ' גם כן דאם אינו יכול לכוון בכל י"ח ברכות יכוון באבות ובמודים ואם אינו יכול לכוון בשניהם יכוון באבות ע"כ. ועל זה תמה שם וכ' דהדבר לריך תלמוד דמנין לו דעדיף מודים מאחר ברכות יעו"ש. ועכ"פ הנך רואה השלשה מגדולי קדמאי קיימי בשיטת רבינו ז"ל בזה (ולבי אומר לי שאין כאן רק שנים דע"ש הכלבו בשם רבינו יצחק ז"ל הגה לא פירש לנו מיהו זה רבינו יצחק ז"ל אם הוא רבינו יצחק בעל התוס' הידוע או דהוא ר' יצחק אחר דהא כמה ר' יצחק איכא בין הפוסקים. ואשר אני אחזה בזה דהא ודאי מלתא דפשיטא ליה שלא כוון הכלבו בזה על רבינו יצחק בעל התוס' דכבר הוכחתי בנקוס אחר דבדוב המקומות שמביא הכלבו דבר בשם הר"י בעל התוס' הוא מזכירו תמיד בראשי תיבות והר"ץ כתב. וכן מזכר בקיצור שם זה גם כן הרבה פעמים במרדכי שלפנינו. ולדעתי קרוב מאד לומר שהכלבו כוון כאן על רבינו יצחק מקורבי"ל שהוא בעל הסמ"ק עצמו. ולפעמים מזכירו הכלבו ג"כ בשם רבינו יצחק החסיד ז"ל עי' מזה במקומות שונות שם ומעתה לא תיקשי על

רבינו

אין עומדין (דף כ"ד ע"ב) ואם לאו אל יתפלל וכו'. ומ"מ שמעינן מיניה שאם לא כוון הדר מצלי (לב) אלא [שצריך] להמתין עד שתחונן עליו דעתו כדאמרי' בסמוך כמה ישהה בין תפלה לתפלה רב הונא ורב חסדא ח"א כדי שתחונן דעתו עליו וח"א כדי שתחולל דעתו עליו ובירושלמי מפרש שבכדי הילוך ד' אמות צריך לשהות בין יוצר למוסף (לג) וכן הדין בטעה ושחוזר ומתפלל כמו בין יוצר למוסף. ולהכי תיקנו שפותח באשרי יושבי בנתיים. וכן ביום הכפורים מפטירים בנתיים:

צ בירושלמי צריך אדם לייחד לו מקום להתפלל בבית הכנסת שני' ויהי דוד בא עד הראש אשר השתחוה שם לא נאמר אלא אשר ישתחוה שם לאלהים (לד) מקום המיוחד לו לתפלה דכתיב כל מקום אשר אזכיר את שמי וגו' היה מקום מיוחד לתפלה שם השכינה שורה. ובפ' אין עומדין בירושי' (סס הלכה ח') גרסי' אמר ר' יוחנן המתפלל בתוך ביתו (לה) כאלו התפלל בבית המקדש דוקא ביחיד אבל בצבור צריך להתפלל במקום המיוחד לתפלה פי' ביחיד במקום שאין עשרה, ותו גרסי' בפירקן (סס הלכה ד') זה שהוא מתפלל (לו) אין אומר לו התפלל בעדינו אלא עשה קרבינו וזה שיסדו בתפלה גשים מוד שוד להלחמה (לז) ירושלמי המתפלל ולא נענה צריך תענית הרי פרשה יענך ה' קבוע אחר מזמורים. א"ר מנא רמז לת"ח הוא שצריך לומר לחבירו אחר תפלתו תעתר ותשמע תפלתך:

פרק ה'

צא אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין (א) כדי שיכוונו את לבם למקום ולהכי פתחינן באשרי יושבי (ב) משום דמהאי קרא גמרי לה. ירושלמי הבא מן הדרך אל יתפלל (ג) עד שינוח וכן המיצר אל יתפלל אמר רב כר שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל עד דיצלי דעתיה ודכוותא איתא בגמרא בפ' הדר (עירובין ס"ה ע"א) ויליף לה מדכתיב שמעו נא זאת עניה ושכורת ולא מיין תפתר בעינוי הדרך ולא מיין אלא מטירוד הדעת, תניא לא יעמוד אדם ויתפלל לא מתוך שחוק (ד) דכתיב עבדו את ה' ביראה ולא מתוך קלות ראש אלא מתוך דברי תורה ואל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך וכו'. שכן מצינו בכל הנביאים שהתמו בשבח ובנחמות (ה) ובירושלמי פריך טובא ומשני שיש מקום שכפלו בתוך הספר כדי לחתום בנחמה כגון בסוף איכה ישבה בדד. וקהלת וישעי' ות"י עשר (ו) [גרסינן בפ"ק דגטין (דף ז' ע"א) זימרא] מנלן דאסור וכו' ומשמע התם דלא

הגהות

רבינו ב"י שהביא דין זה בשם הסמ"ק ולא הביא לו תגא דמסייע לי' שכ"ה גם דעת רבינו יצחק שהביא הכלבו בזה דהא ספר כלבו הי' מונח לפני הב"י והעתיק מתוכן כל דבר חדש ומועיל אלא דהוא רבינו יצחק הוא הסמ"ק עצמו וכמ"ש). ובגוף הדבר ראיתי בפרישה שם בעטור או"ח בפי' ק"א שכ' לייסב דעת הסמ"ק בזה דס"ל דסברא היא דצריך בעודים כוון יותר מעשאר ברכות שהרי לא תקנו כריעה כי אם באבות ובהודאה יע"ש. וכ"כ גם הב"ח שם והוסיף ביאור דעה שהזכירו בגמ' אבות אינו אלא בדבעבד אפילו לא כוון אלא באחת שהוא אבות ולא לחזור אבל לכתחלה צריך ליזהר בעודים כמו באבות עכת"ד. וכל זה לא יספיק לנו לייסב עפ"ז גם דעת רבינו בזה שכתב דצריך לכוון לכל הפחות בברכת אבות אי נמי בהודאה דעשמע מלשונו דסגי בחדא מנייהו או באבות או בהודאה וזה דבר תימה דמנ"ל הא. ובהיותי נבוך בזה האיר ה' את עיני ומצאתי באגודה בסוף פ' אין עומדין סימן קכ"א שהביא שם גירסת הש"ס בזה"ל איכא דאמרי בברייתא המתפלל צריך שיכוון את לבו בכולו ואם אינו יכול יכוון את לבו באחת מהן אחד אומר באבות ואחד אומר בהודאה עכ"ל. ומעתה שוב נחה שקטה הכל. ואין כאן שום פליאה. והך דינא דהודאה לאו סברא היא כמ"ש הפרישה והב"ח. רק גמרא היא ושכן היה הגירסא בש"ס גם לפני רבינו וגם לפני הסמ"ק ובעל ספר חסידים. ואולם רבינו הביא הפלוגתא ולא הכריע. והסמ"ק הכריע דלכתחלה צריך כוונה בתרוייהו. ואל תתמה על הב"י על שלא זכר בזה מדברי האגודה שם דזהו מפני שלא היה ספר האגודה מצוי לפניו כ"כ בכל עת כדמוכח מכמה דוכתי. ושוב אהבירין לעיין בס' אליהו רבא בריש סי' ק"א וראיתי לו שם שגם הוא ז"ל ראה את המליצה הנ"ל בספר האגודה וכ' לתמוה על הב"י על שלא ראהו גם הוא ז"ל. ובאמת שאין כאן תמיה כלל שלא הי' ספר זה מצוי לפניו בכל עת וכמ"ש: (לב) אלא [שצריך] להמתין עד שתחונן עליו דעתו כנ"ל. ובכתב יד אשר לפני נפל בזה ט"ס: (לג) וכן הדין בטעה שחוזר ומתפלל כמו בין יוצר למוסף. עי' מזה בתוס' דידן בסוף פרקין דף כ' ע"ב בד"ה כמה ישהה: (לד) מקום המיוחד לו לתפלה. דכתיב בכל מקום אשר אזכיר את שמי. ליישבא קושיא יש כאן ויש לתקן ע"פ גירסת ירושלמי דידן שהוא משונה ממה שהעתיק רבינו כאן בהיפך מרישא לסיפא וז"ל הירושלמי שם (פרק ד' הלכה ד') ר' אבא ר' חייא בשם ר' יוחנן צריך אדם להתפלל במקום המיוחד לתפלה ומה טעם בכל מקום אשר אזכיר את שמי וגו' אמר ר' תנחום בר' חנינא צריך אדם לייחד לו מקום בבית הכנסת להתפלל ומה טעם ויהי דוד בא עד הראש אשר השתחוה שם לאלקים אין כתיב כאן אלא אשר ישתחוה שם לאלקים עכ"ל הירושלמי שם. ודע שהסיום מה שהעתיק רבינו כאן בשם הירושלמי היה מקום מיוחד לתפלה שם השכינה שורה. לא נמצא שם במקומו: (לה) כאלו התפלל בבית המקדש. ולפנינו בירושלמי שם (פרק ה' הלכה א') הגירסא כאלו מקיפו חומה של ברזל ועי' בפני משה שם: (לו) אין אומר לו התפלל בעדינו אלא עשה קרבינו. ולפנינו בירושלמי שם הגירסא זה שעובר לפני התיבה אין אומרי' לו בא והתפלל. אלא בא וקרב עשה קרבינו עשה לרבינו עשה מלחמותינו פיים בעדינו עכ"ל. וע"ש בפני משה: (לז) ירושלמי המתפלל ולא נענה צריך תענית הרי פרשה יענך ה' קבוע אחר מזמורים וכו'. תפסתי ולא מצאתי זה בירושלמי דידן ועי' ג"כ בעטור או"ח סוף סי' קל"א שכ' ומוהגין עתה לומר אשרי יושבי. ויענך ה' ביום צרה. לפי שיש בו מענין הישועה עכ"ל. הרי שגם העטור ז"ל לא זכר דמקורו הוא מן הירושלמי שהביא רבינו כאן:

(א) כדי שיכוונו את לבם למקום. כ"ה הגירסא בסדר המשנה שבמשניות וגם בר"ף ובא"ש בר"פ אין עומדין יע"ש (ובסדר המשנה שבירושלמי לא גרים למקום).

ועי' מזה בבבינו יונה ובתוס' יו"ט ובלב"ח שם. ואולם בהמשנה שבסדר הבבלי הגירסא כדי שיכוונו את לבם לאביהם שבשמים. (ב) משום דמהאי קרא גמרי לה. עי' בברכות ל"ב ע"ב ובתוס' שם בד"ה קודם. בהרשב"א שם. ובתוס' ר"י שיריליאו"ן ובתוספי הרא"ש שם. ובשטה מקובצת שם. וכבר הביא רבינו דין זה בפ"ק דברכות סימן ד'. (ג) עד שינוח. ולפנינו בירושלמי שם ר"פ אין עומדין ליתנהו הכא ב' תיבות (עד שיניח). וכן לא נמצא שם הא דהביא רבינו כאן דאמר רב דכל שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל עד דילבי דעתיה. ורק היא מיימרא בבבלי (עירובין ס"ה ע"א) וכמו שהביא רבינו כאן. ועי' בתוס' עירובין שם בד"ה בלר אל יורה. דמייתי ג"כ הך דירושלמי שמביא רבינו כאן דהבא מן הדרך אסור להתפלל. וג"כ לא גרים (עד שיניח): (ד) דכתיב עבדו את ה' ביראה. ולפנינו בבבלי ובירושלמי שם גרים פירקין לא נזכר הרוח קרא בברייתא אלא מייתי לי' על המשנה דרים פרקין דקתני אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש וקאמר בש"ס מה"מ אמר ר' נחמן בר יצחק מסכא עבדו את ה' ביראה וגו'. ובירושלמי שם ר' יוסי בר חנינא אמר עבדו את ה' ביראה וגו'. יע"ש:

(ה) ובירושלמי פריך טובא ומשני שיש מקום שכפלו בתוך הספר כדי לחתום בנחמה כגון בסוף איכה ישבה בדד וקהלת וישעיה ותרי עשר. כל זה לא נמצא בירושלמי דידן גרים פירקין שם רק הכי גרסינן התם. שכן מצינו בנביאים הראשונים שהיו חותמין את דבריהם בדברי שבח ובדברי נחמות. אמר ר' אלעזר חזן מירמיהו שחתם בדברי תוכחות כו' ויע"ש. והעתיקו גם כן בתוס' ר"י שיריליאו"ן גרים פירקין שם: (ו) גרסינן [בפ"ק דגיטין זימרא] מנלן דאסור. ומשמע התם לא שבא בנגינה ולא שבא בשומא. [ואמרינן עוד שם] בזמן שמלכות בראש כהן גדול עטרה בראש כל אדם וכו'. כל"ל. ובכתב יד אשר לפני הדברים מקוטעים ומעורבבים. ובעזה"י

תקנתי

דלא שנא במנא ולא שנא בפומא. [ואמרינן עוד שם] בזמן שמצנפת בראש כהן גדול תהא עטרה בראש כלאדם וכו'. ובסוף סוטה (דף מ"ח ע"ב) אמרי זימרא בביתא חרבנא בסיפא וה"מ זמ' של לענ אבל זמירות המיוסדת מחיבת כנסת ישראל וקידושא ב"ה ועניני גלות שרי וכן פסק הגאון. ובפ' חלק (סנהדרין ק"ל ע"ב) גרס הקורא פסוק ועושה אותו כמין זמר וכו' מביא רעה לעולם אלא עסקו בהלכות ובהגדות. ונוהגים לשבר זכוכית בבית החתונה כדרב אשי דתבר כסא דזוגיתא חיורתא ונהגו כולם בשוה כדי שלא לבייש מי שאין לו ואמר ר"י אסור לו לאדם שימלא את פיו שחוק בעוה"ז וצריך לנאות את עצמו בשעת תפלה דרב יהודה מציין ומצלי (שם ר"פ אין עומדין) ובפ"ק דשבת (דף י' ע"ב) אמרינן רב הוי (ז) שדי גרימיה ופכר ידיה ומצלי אמר כעבדא קמיה מריה רבא הוי שדי פיזמקי ומצלי שנ' הכון לקראת אלהי' ישראל: **צ"ב** ת"ר אין עומדין להתפלל אלא מתוך הלכה פסוקה דאי לא מיטרדה דעתיה כגון הך דר' זירא דאמר בנות ישראל החמירו על עצמן וכו' (ח) ירושלמי כגון מאי הלכה פסוקה ר' ירמיה אמר העוסק בצרכי צבור כעוסק בד"ת וקאי ומצלי אמר ר"י לעולם אל יזוז הפסוק הזה מתוך פיך ה' צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה. ר' יוסי בר בון אומר ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך ואע"ג שאין לעמוד להתפלל אלא מתוך הלכה פסוקה מיהו בלא עידן צלותא שציר דמי דגרסי' בירושלמי (ט) בפ"רוש א"ר אחא ברית כרוהה היא שכל היגע בתלמודו בבית הכנסת לא במהרה היא משכח, וכן כל הלומד אגדה מתוך הספר. ומהטעם ואת צנועים חכמה (י) וכן כל [הסובר] תלמידו שנא' פן תשכח הדברים האלה אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך. אמר רב חנה בר ביזנא אר"ש חסידא (סנהדרין כ"ב ע"ב) המתפלל צריך שיראה את עצמו כאלו שכינה שרויה כנגדו שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד ובפ' מצות חליצה (יבמות ק"ס ע"ב) גרסי' ר' חייא ור"ש בר רבי הוו יתבי נפקת מילתא מביניהו פתח חד מנייהו ואמר המתפלל צריך שיתן עיניו למטה שנאמר והיה עיני ולבי שם כל הימים. וחד אמר עיניו למעלה שנאמר נשא לבבנו אל כפים. אדהכי אתא ר' ישמעאל ב"ר יוסי דגבייהו וכו' ואמר המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה כדי שיתקיימו שתי המקראות הללו ומיהו לא כן בשעה שאומרים ק"ק"ק דבספר היכלות בפ' א"ר ישמעאל סח לי סוריא"ל הכי תניא התם ברוכים אתם לשמים וארץ יורדי מרכבה. אם תאמרו ותגידו לבני מה שאני עושה בתפלת שחרית ובתפלת מנחה בכל יום ובכל שעה שישראל אומרים לפני קדושה. למדו אותם ואמרו להם שאו למרום עיניכם כנגד בית תפלתכם בשעה שאתם אומרים לפני קדוש כי אין לי הנאה בעולמי שבראתי כאותה שעה שעיניכם נשואות בעיני ועיני נשואות בעיניכם [בעת] שאתם אומרים לפני קדוש שהכל היוצא מפיכם באותה שעה שיורד ועולה לפני [הוא לפני] כריח הניחוח ואני כורע ומנשק ג' פעמים קלסתר פניו של יעקב החקוק בכסא כבודי כנגד ג' פעמי' שאתם אומרים לפני קדוש כדבר שנא' ק"ק"ק ה' צבאות. איר יהודא (ברכות לא ע"ב) כך היה מנהגו של ר"ע כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה מפני טורח צבור וכשהיה מתפלל בינו ובין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומצאו בזוית אחרת מפני רוב הכריעות והשתחויות. יכול יתפלל אדם כל היום כולו כבר מפרש ע"י דניאל וזימנן תלתא ביומי הוי כריך על ברכוהי. (יא) יכול משבא [דניאל] לגולה הוחלה ת"ל כל קביל דהוי עביד מקדמת דנא יכול יתפלל לכל רוח שירצה, כבר פי' בדניאל וכוין פתיחין ליה בעליתי' נגד ירושלים פי' מן הדין ה"ל לצלויי רק כנגד א"י כדאמרי' בפ' תפלת השחר אלא שהיה יכול לכוון מבלי טורח כנגד ירושלים ותו שלא היו משנה בהיותו בא"ץ כדכתיב כל קבל דהוי עביד מקדמת דנא. יכול יהיו כוללן בכת אחת כבר פירש דוד ערב ובקר וצהרים. יכול ישמע קולו בתפלתו פי' בצבור ת"ל בחנה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע. יכול ישאול אדם צרכיו ואח"כ יתפלל כבר מפורש ע"י שלמה לשמוע אל הרנה ואל התפלה רנה זו תפלה. תפלה זו בקשה. אין אומר דבר בקשה אחר אמת ויציב (יב) פי' רבינו [אלפס] ור"ח כדי שיהא סמוך גאולה לתפלה, משמע שזורת הכלילים בברכה שפיר דמי לומר בהם בקשה. וכן צור ישראל קומה בעזרת ישראל שהיא קודם חתימת גאל ישראל אבל בפ"ק בירושלמי איתא הכי צור ישראל וגואלו. ובפ"ק דע"ז (דף ז' סוף ע"ב) גרסי' (יג) תניא ר' יהושע אומר מתפלל אדם ואח"כ ישאל צרכיו ור"א סליג עליה וחכ"א לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא שואל אדם צרכיו בשומע תפלה ומסקנא הכי כרבנן ואפ"ה אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין כל ברכה וברכה אומר כגון אם יש לו חולה בתוך ביתו מתפלל ברפאנו ה' וכו' ואם צריך לפרנסה אומר בברכות השנים ולאחר שסיים כל י"ח ברכות אם רצה לומר אפילו כסדר יום הכיפורים אומר. וכל זה מיירי בתפלות צרכי יחיד אבל לשאול צרכי צבור וגם שבחות (יד) אפי'

בשרש

הגהות

תקנתי הכל על מכונו. ומה שהוספתי סגרתי בין ב' חלקי מרובע. [] ועי' מזה בריש פרקין שהביאו כל ענין זה. וגם מה שמביא רבינו כאן בשם הגאון ז"ל. ומה שכתב רבינו כאן מן המנהג לשבר כלי זכוכית בבית חתונה. כ"ה גם כן בתוס' שם בריש פרקין בד"ה אייתי: (ז) רב הוי שדי גלימיה כו' רבא הוי שדי פיזמקי כו' ולפנינו בש"ס שם (שבת י' ע"ב) הגירסא רבא בר רב הונא רמי' פוזמקי וכו' רבא שדי גלימיה וכו' וכ"ה הגי' בהרי"ף ובהרא"ש שם בפ"ק דשבת סימן י"ט: (ח) ירושלמי כגון מאי הלכה פסוקה ר' ירמיה אומר העוסק בצרכי צבור כעוסק בדברי תורה וקאי ומצלי. ובירושלמי דידן לא נמצא כלשון זה. דשם הגי' כך היא. ר' ירמיה אומר לא יעמוד אדם ויתפלל אלא מתוך דין של הלכה ר' ירמיה אומר העוסק בצרכי צבור כעוסק בדברי תורה ע"כ. והן העתיקו הרא"ש שם בריש פרקין פי' ג' (אלא שהוא ז"ל היה לו הגי' שם מתוך דברי הלכה וגירסתו נכונה מאד עי' מזה בריש פרקין). וכן העתיק ג"כ בטור או"ח סימן נ"ג והביא שם ב' פירושים על הא דאמר ר' ירמיה העוסק בצרכי צבור כעוסק בתורה. הא' היינו לענין לעמוד מתוכו להתפלל שגם זו שמחה היא לו שעוסק בצרכי צבור. ויש מפרשים אותו לענין שאין צריך לפסוק כמו שאין צריך לפסוק מת"ת להתפלל למי שתורתו אומנתו עכ"ל הטור. והביאו ג"כ בתע"מ על הרא"ש שם בריש פרקין ומדברי רבינו כאן כפי מה שהעתיק מלשון הירושלמי בסוף וקאי ומצלי. נראה בהביא כפי' הראשון: (ט) בפירוש אומר ר' אחא בריה כרותה היא שכל היגע בתלמודו בבית הכנסת לא במהרה הוא משכח. ולפנינו בירושלמי שם בריש פרקין הגי' אומר [ר' יוחנן וכו'] וגם לא גרים שם הך תיבה (בפירוש) שכתב רבינו: (י) וכן כל [הסובר] תלמודו כמ"ל. וכ"ה הגירסא לפנינו בירושלמי שם. ובכתב יד אשר לפני נכל בזה ט"ס: (יא) יכול משבא [דניאל] לגולה הוחלה כמ"ל. ולפנינו בש"ס שם הגי' יכול משבא לגולה הוחלה כבר נאמר וכו'. עוד יש קלת שינוי בלשון. דלפני רבינו היה הגירסא יכול יתפלל לכל רוח שירצה כבר פירש בדניאל וכוין פתיחין ליה בעליתיה נגד ירושלים ולפנינו בש"ס שם הגי' יכול יתפלל אדם לכל רוח שירצה ת"ל לקבל ירושלים. ושוב ראיתי שכגירסת רבינו כ"ה גירסת הרי"ף והרא"ש שם בסוגיין: (יב) פי' [רבינו אלפס] ור"ח כדי שיהא סמוך גאולה לתפלה כמ"ל. ובכתב יד אשר לפני נמצא בזה ט"ס ועי' מזה בריש"ף שם ובטור או"ח סימן ס"ו ובפי' קי"ו ובדרכי משה פי' ס"ו שם: (יג) תניא ר' יהושע אומר יתפלל אדם ואח"כ ישאל לרצון ור' אליעזר סליג עליי' ובש"ס שלפנינו (ע"ז דף ז' סוף ע"ב) הגי' תניא ר' אליעזר אומר שואל אדם לרצון ואח"כ יתפלל כו' ע"כ ואח"כ בא דברי ר' יהושע יעו"ש: (יד) אפילו בשאר בקשות שפיר דמי והרי ר' אליעזר הקליר ושאר גאוני עולם פייטן בהם קרוב"ץ וכו' עי' מזה בתוס' דידן בפרקין (דף ל"ד ע"ב) ובתוס' ר"י שירליאו"ן שם שכתבו כן בשם הר"ח ורבינו האי גאון ז"ל. וכ"כ בספקי הרא"ש שם בסימן כ"א בשם ר"ת ור"ח. ובתוספותיו שם הוסיף בזה גם דעת הש"ג. (וכ"ה גם בתוס' ר"י שירליאו"ן ברכות י"א ע"א. בשם הש"ג). וכ"כ רבינו יונה שם בשם הגאונים. ובחידושי הרשב"א שם בשם רבינו האי. ובספר תניא בדיני תפלה בשם כ"ח. ובהגהות מיימוני פ"ו מה' תפלה בש' ר"ת. ועי' מזה ג"כ בטור או"ח סימן קי"ב ובבי שם מ"ש בזה. ומה שכתב רבינו כאן דר"ח אומר דלא יפה עושה האומר

קרוב"ץ

בשלש ראשונות שפיר דמי שהרי ר"א הקליר ושאר גאוני עולם פייטו בהכי קרוב"ץ ושבחות ודברי בקשות וצרכי ישראל וגם זכרינו לחיים תד"ע דהא אחר ש"ת אומרים רצה ושים שלום והן הן בקשות אלא שצורכי צבור הם ור"ח אמר דלא יפה עושה האומר קרוב"ץ אך זכרינו לחיים יוכל לומר ואינו נראה דבריו כלום וכן פסקו הגאונים ולקמן בהאי פרקין (דף ל"ד ע"ח) גרס נמי א"ר יהודא לעולם אל ישאל אדם צרכיו לא בג' ראשונות ולא בג' אחרונות אלא באמצעות (טו) אמ' רבא ראשונות דומות לעבד וכו'. דרש ר' שמלאי (ברכות ל"ג ע"ח) לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל מנלן ממשה דכתיב ה' אלהים אתה החלות וגו' וכתיב אעברה נא ואראה וגו' ובסוף מסכת ר"ה (דף ל"ה ע"ח) אמר ר' אלעזר לעולם יסדר אדם תפלתו ואח"כ יתפלל וכו' והתם פירשתי להך מילתא, בספר זה, א"ר המנונא כמה הילכתא גבורתא איכא למשמע מהנהו קראי דחנה (טז) וחנה היא מדברת על לבה אר"א מכאן שמתפלל שצריך שתהיה תפלתו בלחש. ויחשבה עלי לשכורה מכאן לשכור שאסור להתפלל ויאמ' אליה עד מתי תשתכרון אר"א מכאן לרואה בחבירו דבר שאינו הגון שצריך להוכיחו. ותען חנה ותאמר לא אדוני אשה קשת רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי מכאן לנהשד בדבר שאין בו שצריך להודיעו. ויען עלי ויאמר לכי לשלום אר"א מכאן לחושד בחבירו דבר שאין בו שצריך לפייסו ולא עוד אלא שצריך לברכו שנא' מאלהי ישראל יתן את שאלתך וגו' אני האשה הנצבת עמך בזה. א"ר יהושע בן לוי מכאן שאסור לישב בד' אמות של תפלה (יז) פי' לכל צדדים וכן מצאתי ומיהו אם יושב וקורא בתורה מותר וגרסי' בפ' הדר עם דנכרי (עירובין ס"ד ע"ח) אמר רבה בר רב הונא שתוי אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה שכור אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה, היכי דמי שתוי היכי דמי שכור שתוי שיכול לדבר לפני מלך שכור שאינו יכול לדבר לפני המלך:

צ"ג אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו שלא יפסיק תפלתו וה"מ למלכי ישראל אבל למלכי א"ה אם אפשר לקצר ולענות יקצר ואם ראו יפסיק וכן לאנס או ראה קרון בא כנגדו אם אפשר לקצר יקצר ואם ראו יפסוק ואם לא ש"ה כדי לגמור את כילה חוזר למקום שפסק. ואם שהה חוזר לראש:

צד ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק אמר רב ששת ל"ש אלא נחש אבל עקרב פוסק (ברכות ל"ג ע"ח) וכן בשור נגח ובכל דבר המסוכן להזיק (יח) [באותה שעה אמרו אוי לו לאדם שפגע בו ערוד ואוי] לו לערוד שפגע [בו רבי חנינא] בן דוסא, ודוגמתו של זה בירושלמי ומפ' התם שנעשה לו נס ונבקע מעיין תחתיו וכיון שקדם הוא למעיין מת הערוד ואלו קדמו העיזד היה ר"ח מת. מזכירים גבורות גשמים בתחיית המתים ושואלים את הגשמים בברכת השנים והבדלה בחונן הדעת והלכתא כרבנן (יט) וא"ר חייא אנשי כנסת הגדולה תקנו להם ברכות ותפלות וקדושות וכו' עד והם אמרו המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס כ'עיקרא ושוב אם התפלל ולא הבדיל בתפלה אין מחזירין אותו מפני שאמרה על הכוס. (כ) ואם שכח וטעה בזה ובזה חוזר לראש בקידוש מה קידוש דמקדש בצלותא ושוב מקדש על הכוס וכן להבדלה. וביו"ש שחל להיות במוצאי שבת קיי"ל כ"ב ושמואל דתקינו מרגניתא בבבל ותודיענו ה' אלהינו וכו' ואפי' כשחל כן בראש השנה אע"ג דראו חג מיקרי אמרי' חגינת הרגל דלא משנינן כדאמרי' בעלמא סדר הבדלות הוא אומר. וכן כתב רבינו שב"ט (כא) ובהלכות (גדולות) הרחבתי לפרש (כב) האומר יברכוך טובים ה"ז דרך המינות. והא דאמרי' בפי ישרים תתהלל שאני

התם

הגהות

קרוב"ץ אך זכרינו לחיים יוכל לומר ואינו נראה וכו'. כ"כ גם כן בספר תניא (בדיני תפלה סס) ובהגהות מיימוני (סס פ"ו מה' תפלה פי' ג') בסס ר"ח. (ולפי"ז לריכין אנו לומר דמ"ש בתוס' דידן ובתוס' ר"י טירליא"ן וכן בפסקי הרא"ש ובתוספותיו סס. לאחר שהגיאו בזה דעת הר"ח ור"ת ורב האי גאון ובה"ג דלרכי לבור שרי לשאול בג' ראשונות. וסיימו ע"ז ומעעם זה נהגו ג"כ לומר קרוב"ץ בג' ראשונות. דבע"כ דלא כתבו זה אליבא דר"ח דהא הוא ז"ל אוסר לומר קרוב"ץ בג' ראשונות וכמ"ש בשמו רבינו כאן בספר תניא ובהגהות מיימוני. אלא אליבא דשאר הקדמונים שזכרו שם כתבו כן). וכתבו ג"כ דנחלקו עליו רבותא. ובתניא שם מסיים ע"ז דמנהג טוב לומר פיוטים וקרוב"ץ. וסרי חכמים גדולים וקדמונים כמו הקלירי (הוא ר' אלעזר ב"ר שמעון) ור' יאלי ור' שמעון הגדול המה יסדו קרוב"ץ ופיוטים וכבר נחלקו על הקרוב"ץ רבינו יוסף טוב עלם ורבינו אליעזר הזקן ועלתה בידם דמותר ויע"ש. ובדבר יש לי לרלות בזה ולדבר על הפיוטים ועל הפייטנים הנזכרים אך אין פה מקומם. ועי' מזה בתע"מ על הרא"ש בפרקין סי' כ"א מ"ש בענין ר"א הקליר ומה שהשיג עליו הגאון מו"ה יוסף שטייהארט בשו"ת זכרון יוסף חאו"ח באמלע סי' י"ג. ועי' ג"כ מזה בשו"ת תשובה מאהבה ובתשובת הגאון מהרא"ז מרגליות הנדפסי' בראש מחזור קרבן אהרן שהאריכו בזה הרבה: (טו) אמר רבא ראשונות דומות לעבד וכו'. ולפנינו בש"ס שם (דף ל"ד ע"ח) הגירסא דאמר ר' חנינא ראשונות דומות לעבד וכו' ובריש שם הגירסא אמר רב הונא: (טז) וחנה היא מדברת על לבה אמר ר' אלעזר מכאן למתפלל שלריך שתהא תפלתו בלחש. ולפנינו בש"ס שם (דף ל"א ע"ח) הגירסא מכאן למתפלל שלריך שיכוון לבו. וכ"ה הגירסא בריש"ף וברא"ש ובאגודה שם. עוד גרסינן שם בש"ס רק שפתיה נעות מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו וקולה לא ישמע מכאן שאסור להגביה קולו בתפלתו. וכ"ה הגירסא בריש"ף וברא"ש שם ורבינו השמיט כל זה. ואולי לא היה כן הגירסא בש"ס שלפניו. ומ"מ עיקר הדין כבר הביא רבינו לעיל בפ"ג סימן ע"ב דהמגביה קולו בתפלתו הרי זה מנסי הרוח יעו"ש. ובהגהותי שם ס"ק כ"ט: (יז) פי' לכל לדדים וכן מלאתי ומיהו אם יושב וקורא בתורה מותר כ"כ גם כן בתוס' בפרקין (דף ל"א ע"ב) בד"ה מכאן שאסור. ובפסקי הרא"ש שם סימן ח' סכ' דנין מלפניו ובין מלאחריו ובין מן הלדדין לריך להרחיק ד' אמות יעו"ש ובגליון שם. ועי' ג"כ מזה בחידושי מהרש"א שם ובמע"מ על הרא"ש מ"ש בזה. ועי' בטור או"ח סימן ק"ב ובב"י ובב"ח שם ובמגן אברהם שם סק"א. ומ"ש רבינו ומיהו אם יושב וקורא בתורה מותר. לכאורה לאו כ"ע מודים בזה שהרי כבר הוכיח הטור שם מהכתבו הגאונים (שהביאו בתוס' ובהרא"ש שם) דוקא ביושב ובטל. אבל אם היה עוסק בא"ש ובברכותיה וכיולא בו שפיר דמי. מזה משמע שאם עוסק בתורה אסור שלא הזכירו אלא ק"ש וברכותיה והכי משתבר וע"ש שהביא עוד ראיות לזה. ואולם הב"י שם דחה כל ראיותיו. וגם הביא מדברי הסמ"ג בשם רבו רבינו יהודה שהביא בשם תשובות הגאונים דאם עוסק בתפלה או עוסק בתורה שפיר דמי. וכ"כ גם בסמ"ק בסימן ס"א ובסוף דבריו העלה דגם הגאונים לא פליגי על זה ולא הזכירו ק"ש וברכותיה אלא משום אורחא דמלתא הכי הוא. אבל אם"כ שאם הוא עוסק בתורה שפיר דמי ויע"ש. וכ"כ גם הב"ח שם. והסכימה דעתן לדעת רבינו בזה: (יח) באותה שעה אמרו אוי לו לאדם שפגע בו ערוד. ואוי לו לערוד שפגע בו ר"ח בן דוסא כל"ל. וכ"ה הגירסא בש"ס שם. ובכתב יד אשר לפני נמלא כאן ע"ש ומסרון: (יט) ואמר ר' חייא אנשי כנסת הגדולה תקנו להם וכו'. ולפנינו בש"ס שם הגי' אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן וכו' ובריש"ף וברא"ש שם הגי' ואמר ר' חייא בר אבא. ולא גרים אמר ר' יוחנן: (כ) ואם שכח וטעה בזה ובזה חוזר לראש. כ"ה בש"ס שם (דף ל"ג ע"ח) ופסקום הריש"ף והרא"ש שם בפרקין סימן י"ד. ויע"ש ברבינו יונה ובלחם חמודות מ"ש בביאור הדברים. והרמב"ם השמיט דין זה מהלכותיו וכבר תמה עליו הב"י בטור או"ח סימן רל"ד יעו"ש. ועי' גם כן בתוספי הרא"ש בפרקין מ"ש בזה: (כא) ובהלכות (גדולות) הרחבתי לפרש כפי הראוי כך (גדולות) ט"ש הוא ול"ל בנוקמו [מולאי שבת] אם לא שנאמר דרבינו קורא להלכותיו בשם הלכות גדולות ומפני שהרחיב הדיבור בהם ועי' מ"ש רבינו מזה לקמן בהלכות מולאי שבת סימן שע"ח: (כב) האומר

יברכוך

התם דמסיים אח"כ ובמקהלות רבבות עמך בית ישראל ברינה יתפאר וכו' שעתה כולל רעים וטובים. וכל השמועה פירשתי בפ"ג דמגילה בסופה. ההוא דנחית ומצלי קמיה דר"ח ואמר האל הגדול הגבור והנורא החזק האמיץ והעזוז א"ל סיימתינהו לכולהו שבחיה דמרך הגי תלת אי לאו דאמר משה באורייתא ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו אנן לא מצינן למסרינהו וכו' (כג) וה"מ להוסיף בתפלות שתיקנו אנשי כנסת הגדולה. אבל בענין אחר שפיר דמי:

צד העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו ומתחיל מתחלת הברכה שטעה זה. ולא יהא סרבן באותה שעה אבל איניש בעלמא צריך לסרב פעם ראשונה כשאומר לו עמוד והתפלל שנייה מהבהב שלישית פושט את רגליו ויורד ואם לא סירב כלל דומה לתבשיל שאין בו מלח ואם סירב יותר מדאי דומה לתבשיל שהקדיחתו מלח. העובר לפני התיבה (כד) לא יענה אמן אחר (ברכת) הכהנים מפני הטירוף ואם אין שם כהן אלא הוא לא ישא את כפיו ואם הבטחתו שהוא נושא את כפיו וחוזר לתפלתו רשאי. אמר רב הונא טעה בג' ראשונות חוזר לראש באמצעות חוזר לאתה חונן וכו' ורב אסי אמר אמצעות אין להם סדר. יש שפסקו כרב הונא (כה) ור"ח פסק כרב אסי דגרסי' בירושלמי הכא (כו) ר' אליעזר הוי יתיב בחר בי כנישתא על חזיא ואטרח על חד דייעול ולא על. לסופה על לגביה דר"א א"ל לא יכעיס מרי עלי בגין דלא הוינא מעתר לא עלית א"ל עליך לא כעסתי אלא על הדין שאטרח עליך. בטיטיי אשתתק באופנייה אתו שאלין לר' אבין אמר להון זה שעובר תחתיו יתחיל ממקום שפסק אמרין ליה והא תנינן מתחיל מתחלת הברכה שטעה זה, אמר להון מכיון דעניתון קדושתא כמי שהיא תחלת ברכה, ואינה ראיה בעיני דרב הונא מודה בהא אלא דאיהו חשיב לכולהו אמצעות בחדא ברכתא. ואני פירשתי בה דעתי בהלכות תענית (כז) אמר רבי יוחנן כל המבקש רחמים על חבירו א"צ להזכיר שמו מנ"ל ממשה שנאמר אל נא רפא נא לה. ת"ר אלו ברכות שאדם שוחה בהם תחלה וסוף באבות ובהודאה אבל אם בא לשחות בתחלה וסוף של כל ברכה וברכה (כח) מלמדין אותו שלא ישחה וה"מ בי"ח ברכו' אבל בשאר תחנוני' הא אמרי' לעיל כשהיה ר"ע מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזויות זו ומוציאו בזויות אחרת מפני השתחוואות וכריעות. ובירושלמי פ"ק דמכילתין (סס הלכה ה') גרס תני ר' חלפתא בן שאול הכל שוחחין עם ש"ץ במודים וקורין מודים דרבנן והוא מפורש נמי במס' סוטה. ושיעור כריעות במודים פירשתי לעיל בפ' תפלת השחר. והכורע בהודאה של הלל ובהודאה של ברכת המזון הרי זה מגונה וביום תענית ובימים נוראים כל עיקר תפלותיהן בכריעה משום דיומי דרחמי נינהו. המתפלל וטעה סימן רע לו ואם ש"ץ הוא סימן רע לשולחיו משום ששלוחו של אדם כמותו וכששגורה תפלתו בפיו סימן טוב לו שמקבלים תפלתו כר"ח בן דוסא. בירושלמי מפרש מה טעם תכין לבם תקשיב אזניך. אריב"ל אם עשו שפתותיו של אדם תגובה יהיה מבושר שנשמעת תפלתו מ"ט בורא ניב שפתים. ובגמרא דידן נמי ילף לה מבורא ניב שפתים. וצריך לכוון באבות ויש אומרים בהודאה:

צו בפרק הוציאו לו (יומא כ"ג ע"ב) גרסי' א"ר אלכסנדרי אריב"ל המתפלל (כט) צריך שיפסיע ג' פסיעות לאחוריו ואחר כן יתן שלום ואם לא עשה כן (ל) ראוי לו כאלו לא התפלל וכשהוא נותן שלום נותן שלום לימינו ואח"כ לשמאלו שנא' מימינו אש דת למו (לא) רבא חזייה לאביי דהוי יהיב לימיניה ברישא. א"ל מי סברת לימין דידך לימין של הקב"ה שהוא שמאל דידך (לב) אר"ח בר אבין חזינא להו לאביי ורבא דפסעי להנך שלש פסיעות בכריעה אחת ואמרי' כיון שפסע ג' פסיעות התם איבעי ליה למיקם כתלמיד הנפטר מרבו ואם חזר לאלתר דומה לכלב ששב על קיאו. ורבינו אלפסי כתב קאים עד דפתח ש"ץ וכד פתח ש"ץ הדר לדוכתיה, ואית דאמרי עד דמטי ש"ץ לקדיש (לג) והורגלו רבים לומר שלום בשמאלי ושלום בימיני. ואני המחבר לא קבלתי כי שנו במה שכתב במחזורים ונותן שלום בשמאלו כדלעיל וכו' וסבורים כזה הלשון לומר וליתא דנותן שלום כשיאמר עושה שלום במרומיו הוא משתחוה לשמאלו. וכשהוא אמר הוא יעשה שלום עלינו משתחוה לימינו ומסיים על כל ישראל והורגלו להשתחות לפניהם כעבד הנפטר מרבו תדע דמה נשתנה [סוף] י"ח ברכות מסוף הקדיש של כל התפלות:

צז אמר ר' יוחנן אל יתפלל אדם אלא בבית שיש בו חלונות שנאמר וכוין פתיחין ליה וגו' אמר רב כהנא חציף עלי מאן דמצלי בפקתא

הגהות

יברכוך עובדים הרי זה דרך הטיעות וכו'. מסכתינו היא זו בפרקין (דף ל"ד ע"א) וזהו ע"פ גירסת הרי"ף והרא"ש סס וכן שטויס מעתה זו ג"כ בתוס' מגילה כ"ה ע"א. וגם בסדר המסכיות סס. אבל בסדר המסכיות כאן ל"ג ליה (וכן ל"ג בסדר המסכיות בירושלמי כאן ועי' בתוס' יו"ט בפרקין מסכת ג' שסעיר בזה.) ועי' פירושו ברש"י ובתוס' סס במגילה דרש"י פי' סס דלכך הוי דרך מיעוט מפני שאינו כולל רשעים בשנאו של עקוס. והתוס' פירשו סס מעוס דמעזי כשתי רשויות. והכא מדברי רבינו כאן נראה שמסכים ג"כ לפי' רש"י ז"ל. ומ"ש דהא מפורש בהדיא בירושלמי כפי פי' התוס' בזה וכבר העיר ע"ז בקרבן עדה סס ואכ"מ להאריך בזה: (כג) וה"מ להוסיף בתפלות שתקנו אנשי כנסת הגדולה. אבל בענין אחר שפיר דמי. עי' מזה בתוספי הרא"ש על מס' ברכות שנדפס מחדש סס בפרקין בד"ה ההוא דנמית: (כד) לא יענה אמן אחר (ברכות) הכהנים. ולפנינו במעתה סס דף ל"ד ע"א לא גרים (ברכות) רק אחר הכהנים וגם בר"ף וברא"ש סס ל"ג ליה: (כה) ור"ח פסק כרב אסי. עי' בתוס' בפרקין בד"ה אמלעות שכתבו כן בשם ר"ג ובפסקי הרא"ש סס הביא ג"כ פסק בה"ג בזה וסייס וכן פסק ר"ח יע"ש. וכן הוא ג"כ בתוס' ר"י הירליאו"ן סס בשם ר"ח: (כו) ר' אליעזר הוי יתיב בחד בי כנישתא וכו'. ובירושלמי בפרקין (סוף הלכה ד') הגירסא רבי חונא הוי יתיב בי כנישתא וכו'. וגירסת רבינו נכונה יותר דהא מסיק בירושלמי סס בעובדא זו דבסיפא אתי לגבי דר' אליעזר ואמר ליי לא יכעס מרי עלי וכו'. וכמו שהעתיק רבינו כאן. ובע"כ דגם בריסא הגי' ר' אליעזר ולא רבי חונא כמובן. והעיקר מה שהעתיק רבינו בסמוך מן הירושלמי בעובדא דבטיטיי אשתתק וכו' מובא גם כן בתוס' דידן בפרקין (דף ל"ד ע"א) בד"ה מהיכן ובפסקי הרא"ש סס סי' י"ח במעתה סס. וכ"ה בתוס' ר"י הירליאו"ן סס. ועי' בפני מעשה בירושלמי סס שהאריך לבאר הטעות הראשונים בזה: (כז) אמר ר' יוחנן כל המבקש רחמים על חבירו וכו' ולפנינו בש"ס סס הגי' אמר ר' יעקב אמר ר' חסדא כל המבקש וכו'. וגי' הענין יעקב סס אמר ר' יעקב בר אידי אמר ר' יוחנן: (כח) מלמדין אותו שלא ישחה. וא"ת ויישחה ומה בכך. ויש לומר שלא יבא לעקור דברי חכמים שלא יאמרו כל אחד מתמיר כמו שהוא רולה ואין כאן תקנת חכמים וחייביכן ליזהרא. כ"כ התוס' (דף ל"ד ע"א) בד"ה מלמדין ועי' בחע"מ על הרא"ש בפרקין בעי' ז' שהביא סמך לדבריהם ויע"ש. (כט) צריך שיפסיע ג' פסיעות לאחוריו. הרבה טעמים נאמרו על זה עי' מזה בטור או"ח ובבית יוסף בסימן קכ"ג. ועי' ג"כ בלחם חמודות בפרקין בסעיף ס"ה שהאריך בזה: (ל) ראוי לו כאלו לא התפלל. כ"ה גם גירסת הרא"ש בסוף פרקין שהעתיק ג"כ מעש"ס דיומא פ' הוליאו לו. אבל לפנינו בש"ס סס (יומא כ"ג ע"ב) הגירסא ראוי לו שלא התפלל: (לא) רבא חזייה לאביי דהוי יהיב לימיניה. כ"ה הגירסא בש"ס ביומא סס. וכן העתיק הרא"ש בפרקין. אבל בהרי"ף הגירסא רבא חזייה לאביי ועי' במע"מ סס בלות כ': (לב) אמר ר"ח בר אבין חזינא להו לאביי ורבא וכו' ולפנינו בש"ס ביומא סס הגי' אמר ר' חייא בריה דרב הונא. וכ"ה הגירסא בהרא"ש. אבל בהרי"ף הגירסא אמר ר' חייא בר אבא: (לג) והורגלו רבים לומר שלום בשמאלי ושלום בימיני. ואני המחבר לא קבלתי וכו'. דברי רבינו בזה מתחלתם ועד סופם מובאים במרדכי סוף פ' אין עומדין סימן קי"א בלי שום סימן. וכן

פי' כיון שיכול להתפלל בביתו הרי הוא כמראה עצמו לכל שהוא רגיל בתחנונים (לד) ואמר רב ששת חציף עלי מאן שמפרש חטאיו שנאמר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה:

פרק ו'

צ"ח כיצד מברכים על הפירות. על פירות האילן הוא אומר בורא פרי העץ חוץ מן היין שעל היין אומר בורא פרי הגפן ועל פירות הארץ אומר בורא פרי האדמה חוץ מן הפת שעל הפת הוא אומר המוציא לחם מן הארץ ועל הירקות הוא אומר בורא פרי האדמה ר"י אומר בורא מיני דשאים (א) וכל הני ברכות צריכים הזכרת שם ומלכות. ת"ר (ברכות ל"ה ע"א) קדש הלולים לה' מלמד שטעון ברכה לפניו ולאחריו מכאן אמר ר' עקיבא אסור לאדם שיטעום כלום וכו'. יש שטעון ברכה לפניו ולאחריו כפניו מדרבנן ולאחריו מן התורה. (ב) ויש דבר שטעון ברכה לפניו מן התורה ולאחריו מדרבנן ויש דבר שלא טעון ברכה כלל לא לפניו ולא לאחריו אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא ותנן כל הטעון ברכה לאחריו טעון ברכה לפניו ולפי חשיבותן הן הברכות כגון על לחם שמברכים לפניו המוציא שלא נקבע ברכה זו אלא על הלחם וגם אחריו מברכים שלש ברכות הזן את הכל על הארץ ועל המזון בונה ירושלים וברכת הטוב והמטיב אינה נחשבת עמהם שתקנוה שוב על הרוגי ביתר. וכל דבר שמברכים לפניו בורא מיני מזונות מברך אחריו ברכה מעין ג' ושאר דברים שמברכים לפניהם שהכל נהיה בדברו מברכים לאחרי' בורא נפשות רבות וחסרונם על כל מה שבראת (ג) בא"י (אמ"ה) חי העולמים. וכל שהוא מז' מינים כגון ענבים וזתים מברך לפניו בורא פרי העץ ולאחריו ברכה אחת מעין ג' ושאר כל המינים מברך לפניו בורא פרי העץ ולאחריו בורא

הגהות

הביאו בטור לו"ח סימן קכ"ג. ועיי"ש בבית יוסף שכתב שכ"ה גם בסמ"ק סימן י"ח: (לד) ואמר רב ששת חליף עלי מאן שמפרש חטאיו. ולפנינו בש"ס שם הגירסא ואמר רב כהנא:

(א) וכל הני ברכות צריכים הזכרת שם ומלכות. הנה עיקר דין זה פלוגתא דרב ור' יוחנן היא (ברכות מ' ע"ב) דרב אמר כל ברכה שאין בה הזכרת השם איננה ברכה. ור' יוחנן אמר כל ברכה שאין בה מלכות (והזכרת השם. כן הוא הגי' בר"ף ובאגודה שם) איננה ברכה. ובתוס' שם בד"ה אמר אביי נראה כמתפקים בדבר אי הלכה כרב או כר' יוחנן בזה. וכ"כ הרא"ש שם והטור באו"ח סימן רי"ד דר"י היה מסופק בזה. וכ"כ בתוס' ר"י טירליאו"ן בפרקין שם שיש ספק בדבר ונעשה דהרי אמר אביי כוותיה דרב מסתברא יע"ש. ומכל מקום דעת רבינו בזה כדעת רוב הפוסקים דס"ל דהלכה כר' יוחנן דבעינן שם ומלכות. והתוס' בעלמא כתבו שם דהר"ף פסק כר' יוחנן. וכן פסק הרמב"ם פ"א מהלכות ברכות הלכה ה' ויע"ש בכסף משנה. וכן פסק הרא"ש שם ואחריו בטור באו"ח סימן רי"ד וסייעם כתבו שכן הוא גם דעת רב האי גאון ז"ל (ויע"ש בפריעה ובב"ח) וכ"ה גם כן בחידושי הרשב"א שם ובהגהות מיימוני פ"א מה' ברכות. ובאגודה בפרקין ס' מ"ח וכלם בשם רב האי ז"ל. וכ"כ בשלטי גבורים על הר"ף שם ובשטה מקובצת בפרקין שם. ועי' עוד בחידושי הרשב"א ובפסקי הרא"ש בר"פ הרואה מה שכתבו בשם הירושלמי שם לענין ברכת הרואה יע"ש ובמעדני מלך שם. (ודברי המפרש מהר"א פולדא בירושלמי שם ר"פ הרואה תמוהים מאד בזה שכ' שדעת הרא"ש כדעת הראב"ד דבברכת הרואה א"ל שם ומלכות. ובמחכ"ת שגה ברואה. דהרא"ש ס"ל בהדיא דלריך שם ומלכות ושלא כדעת הראב"ד ז"ל. ושוב מצאתי שכבר העיר עליו ג"כ הרב בעל ברכי יוסף באו"ח סימן קפ"ח סק"ה). וגדולה מזו כתבו בתוס' שם דאפילו לא דילג אלא תיבת לעולם בלבד ג"כ לריך לחזור ולברך המלך בלבד איננה מלכות (והכי נקטינן כמי שמ"ע או"ח סי' רי"ד) ומיהו כתבו שם דאלקי אברהם הוי כמו מלכות מעשה דאברהם אבינו ע"ה המליך את הקב"ה על כל העולם שהודיע מלכותו ויעמ"ה. ודע דדין זה שכתבו התוס' דאלקי אברהם אשוב כמו מלכות הביא ג"כ הכסף משנה פ"א דברכות הלכה ה'. אבל חזות קשה ראיתי שם בדברי מרן ז"ל שכתב דעפ"י דברי התוס' הללו ניחא ליה ג"כ ברכת אלקי נשמה שאין בה מלכות וגם איננה מעוכה לאשר יצר. ומ"מ כיון דקאמר אלקי אשוב כמו מלכות יע"ש. ובענ"ד לא זכיתי להבין דברי קדשו. דמה זו ראיה. והא התוס' לא כתבו שם רק דאלקי אברהם אשוב כמו מלכות ומן הטעם דאברהם ע"ה הודיע מלכותו בעולם. אבל לא באלקי בלבד ולע"ג: (ב) ויש דבר שטעון ברכה לפניו מן התורה ולאחריו מדרבנן. ובאמת שעיקר דבר זה הוא מחלוקת בין גדולי הראשונים ז"ל כאשר כבר הרגיש הביבור בזה גאון ספרדי מהר"ם בנבנשתי בספרו שו"ת פני משה מ"א סימן א' והביאו הפרי חדש באו"ח סימן מ"ז שדעת הרמב"ם והרא"ש והטור דאינו רק מדרבנן. אבל דעת הרמב"ן בחידושיו סימן ט"ו והרשב"א בחידושיו לברכות והרא"ה בספר החינוך דברכת התורה לפניה היא מן התורה. ומקור הדבר הוא מן הש"ס (ברכות כ"א ע"א) מנין לברכת התורה לפניה מן התורה שנאמר כי שם ה' אקרא הבו גודל וגו'. והיה ס"ד דהש"ס שם למד ג"כ ברכת המזון לפניה שהוא מן התורה מקו' דברכת התורה. והשיבו ע"ז שם יע"ש. ואולם הנך פוסקים דס"ל שהיא מדרבנן שברי דהך סוגיא דעייתי מקרא דהבו גודל אסמכתא בעלמא נקטי' יע"ש. והרב בעל פר"ח שם הרבה להשיב על דברי הרב פני משה בזה. והאריך להוכיח שם דנקטינן להלכה דברכת התורה לפניה היא מדאורייתא. ותוך דבריו שם כיון דהרמב"ן והרשב"א ובעל החינוך ס"ל דהוי דאורייתא ולא אשכחינן מאן דפליג עלייהו בהדיא והך סוגיא דעייתינן מוכחא הכי בלי ספק מילתא דפשיטא היא דהכי נקטינן יע"ש. ותמהני עליו על שלא הביא ג"כ סייע לדבריו מן הירושלמי דר"פ כיצד מברכין דגרסינן התם ומנין שכל המלות טעונות ברכה. ר' תנחומא בשם ר' אלעזר ואתה לך את לוחות האבן התורה והמצוה הקים תורה למלות מה תורה טעונה ברכה אף מצוה טעונה ברכה יע"ש. הרי דס"ל לירושלמי דברכת התורה מדאורייתא היא. ועוד זאת יש לתמוה עליו דאיך כתב דלא אשכחן מאן דפליג עלייהו בהדיא. והא איכא הרמב"ם דפליג עלייהו בהדיא שהרי כתב בריש פ"א מה' ברכות מצות עשה אחת לברך את השם אחר אכילה יע"ש. הרי שלא זכר רק ברכת המזון ולא ברכת התורה. ונראתי שכבר העיר עליו בזה הרב פרמ"ג בפתיחה כוללת לאו"ח ה' ברכת השחר. ועי' מזה ג"כ בשבלות זהב סימן מ"ז סק"א. ומ"מ לדינא עי' בשו"ת שאגת אריה סימן כ"ד שגם הוא ז"ל האריך בזה להוכיח דקיימ"ל כדעת הפוסקים דברכת התורה היא מדאורייתא ומ"מ לספק אם ביכך לברך פעם שנית יע"ש והכי נקטינן. והוא כדעת רבינו כאן. ועי' מזה ג"כ בברכי יוסף סימן מ"ז מה שכתב בזה: (ג) בורא נפשות רבות וחסרונם על כל מה שבראת ברוך אתה ה' (אמ"ה) חי העולמים. נראה לי ברור דהך ג' אותיות (אמ"ה) שכתוב כאן טעות סופר הוא ואשגרא דלישנא של המעתיק הוא. דהא גם בענין הזכרת השם בלבד בסיום ברכה זו יש ג"כ מחלוקת הפוסקים כידוע. דהגם שבירושלמי יש שלריך לסיים ברוך אתה ה' חי העולמים ומובא ג"כ בתוס' דידן ובתוס' ר"י טירליאו"ן (ברכות ל"ז ע"א) בד"ה בורא. ובהרא"ש בפרקין סי' ח'. מ"מ כיון דבבבלי לא נזכר בה חתימה כלל מש"ה אנו חותמים אותה בלא שם. וזהו דעת רבינו יונה ז"ל שם וכן קבע הב"י דין זה בש"ע או"ח סימן ר"ז ועי"ש בט"ז סק"א ונמנגן אברהם בפתיחה שם. ואולם דעת הרא"ש שם דחותם בשם וכן הביא הטור בסימן ר"ז שם ומשמו משמע דס"ל כהירושלמי בזה יע"ש. אבל לומר ג"כ אמ"ה שהוא מלכות. זה לא נזכר שם כלל לא בירושלמי ולא בפסקי הרא"ש שם ולא בטור שם. ובע"כ שט"ס הוא ולכן הסגרתו בשני חלקי לבנה. ובעיקר הדין כבר העתיק לפנינו מרן המגן אברהם שם בפתיחה הנוסח לחתום ברוך אתה ה' חי העולמים בלא שם. והוא כדעת רבינו יונה ז"ל. אך הגאון ר' אליהו מווילנא ז"ל בביאוריו בש"ע שם סי' ר"ז חולק ע"ז וכתב דהעיקר הוא כדעת הרא"ש לחתום בשם. ועוד פליגי הני תרי אמלי דבדבי ג"כ בענין הנוסח אם לומר ברכת אלו שברא שדעת המגן אברהם שם לומר שברא לבוכה והסכים עמו בא"ר שם וכ"ה הסכמת שאר פוסקים שם. ודעת הגר"א ז"ל לומר שברא

לשון

בורא נפשות רבות וחסרונם על כל מה שבראת. ועל היין מברך לפניו בפה"ג משום דאישתני לעילוי דסעיד ומשמח ולהכי מברכים נמי על שינוי יין הטוב והמטיב משא"כ בשינוי הפת. ומיהו כיון שאין רגילים לקבוע סעודתם על היין לבדו לא מברכים עליה ג' ברכות ואי אתי אניש ואמר קבע בטלה דעתו אצל כל אדם. ודין קבע סעודתו ומה נקרא קביעות וגם פירושו של טובא מיגרר גריר וכו' פירשתי הכל בתשובות בספר זה בסוף מס' ברכות וגם פירשתי שם חמרא אית ביה תרתי סעיד ומשמח. ועל היין מברך לאחריו ברכה אחת מעין ג'. (ד) וגרסינן בירושלמי כל הפירות בין בעינם בין שחוקים כל זמן שלא נשתנו ע"י האור אומר ב"פ העץ חוץ מן היין ומה נשתנה יין ממנו לקידוש ולהבדלה ולאירוסין ולנישואין וכן מפרש דפת נשתנה לברך שעסקיו רובא. ממנו לחולה ממנו למצורע ממנו לכל שלחן אבל לשאר ירקות מברכים עליהם בבעינם וכדאמרי' בפרקין. מיא דכולהו סילקי שעוצרים אותם כסילקי גופייהו ומברך ב"פ האדמה ויש מפרש מיא דסילקי שבשלם במים ודוקא ורקות שהמשקה היוצא ממנו עיקרו עומד למבלם וחשיב מאכל כמקודם אבל מי תותים ויין תפוחים שעומדים אחר סחיטתן לשתיה מברך שנ"ב ולאחריה בנ"ר ודכוותה אמרי' בפרקין משקה הבא למאכל כאוכל דמי. ת"ר אסור לאדם שיהנה כלום מן העוה"ז בלא ברכה ואם נהנה מעל מאי תקנתיה ילך אצל הבקי מעיקרא וילמדנו ברכות כדי שלא יבא לידי מעילה. א"ר יהודה אמר שמואל כל הנהנה בעוה"ז בלא ברכה כאלו נהנה מקודש שנאמר לה' הארץ ומלואה וגו' ר' לוי רמי כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב והארץ נתן לבני אדם ל"ק כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה. והשותה שמן זית בעיניה (ה) כיון דאזוקי מזיק ליה לא מברך כלל עלויה שאין כאן הנאה ואם עירב אותו ע"י אניגרון ויש בו שמן זית כ"כ שהוא עיקר (ו) והחושש בגרונו רגיל לשתותו אע"פ דלרפואה קא שתי ליה כיון דמתהני נמי מיניה מברך ב"פ העץ ואם לא חש בגרונו השמן טפל ומברך אמיא דסילקא כי סילקי אבל טבל בו את הפת הו"ל פת עיקר ואפי' השמן בעיניה וכתנן מברך על העיקר ופוטר את הטפילה:

האוכל

הגהות

לשון כסתר יע"ש. ומדברי רבינו כאן איכא סייעתא לגר בחדא ולגר בחדא. דבענין סיום הברכה עם הזכרת הסם כהגר"א ז"ל. ובענין הנוסח שבראת כהמנהג אברהם יעיהו מנהג העולם גם בענין סיום הברכה כהמנ"א: (ד) וגרסינן בירושלמי כל הפירות בין בעינם ובין שחוקים כל זמן שלא נשתנו על ידי האור וכו'. הכא כל לשון זה שהעתיק רבינו כאן מן הירושלמי עד סוף כל הענין לא נמצא בנוסחי ירושלמי דידן במקומו שם: (ה) כיון דאזוקי מזיק ליה לא מברך כלל עלויה כו'. שאין כאן הנאה. כן הוא גם דעת הרי"ף והרא"ש והאגודה ורבינו יהוסף והטור ושאר פוסקים וכתב רבינו יונה שם ברים פרקין הטעם שאין זה דרך הנאה שכל דבר שמזיק אין מברכין עליו כלל יע"ש. ואולם דעת הרמב"ם בפ"ח מה' ברכות ה"ג דאם שתה השמן לבדו מברך שהכל. וביאר הכסף משנה שם דס"ל שלא אמרו אלא לאפוקי ברכת ב"פ העץ. אבל כיון דאפילו אזוקי ליה מ"מ נהנה ממנו משה"ה מברך יע"ש. ולפי"ז צריך לומר דפליגי בשברא שיכי דים הנאה וגם אזיקי אי מברכין או לא אמנם מדברי רבינו כאן שכתב שאין כאן הנאה משמע קצת דס"ל דבשמן לבדו ליכא שום הנאה ולכך אין מברכין עליו ודו"ק. ועי' מזה בב"ח בטור או"ח סימן ר"ב סע' ד' מ"ש בזה בשיטת הרמב"ם: (ו) והחושש בגרונו רגיל לשתותו כו' כיון דמתהני נמי מיני' מברך ב"פ העץ. כן הוא הסכמת כל הפוסקים. ודעת הב"ח בטור או"ח בסימן ר"ב שם דאפילו השמן הוא מועט מ"מ השמן הוא העיקר. ומביאו בשמן אברהם שם סק"ט. אך אמנם באינו חושש בגרונו מבואר בטור שם שיש בזה מחלוקת הפוסקים שדעת רבינו יונה דלאו דוקא חושש בגרונו אלא אורחא דמלתא נקט. והס"ד נמי אם אינו חושש בגרונו אם נותן שמן הרבה לתוך אניגרון מברך עליו שהרי נהנה ממנו. אבל דעת בה"ג והרמב"ם ומהר"ם מרוטנבורק שאם אינו מתכוון לרפואה אפילו נותן שמן הרבה אינו מברך על השמן דהוי אניגרון עיקר ומברך שהכל יע"ש. וכן כראה דעת רבינו כאן. ועי' מזה בב"ח ובט"ז שם בשיטתן ר"ב שהאריכו בזה. והנה זה מכבר נסתפקתי בשותה שמן ע"י אניגרון היכי דמברך לפניו ב"פ העץ למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה אם מברך ג"כ לאחריו ברכה אחת מעין שלש היכי דשתה כשיעור רביעית. מי אמרינן דדינו כמו ביין דמברך אחריו ברכה א' מעין שלש. הואיל דשניהם מעין ז' מינהו. וגם דמי להדדי במעלה כנד שאר המינים. דבשאר מיני פירות אף שהן מעין ז' המשקין היוצאין מהן אינן בכלל הפרי וגרעיני מנייהו סובא כמו לענין עלה ותרומה וביכורים. משא"כ ביין ושמן דרבינהו קרא בהדיא לענין תרומה דאקרי פרי ומנייהו יצפינן עלה וביכורים בגז"ש כמבואר בחולין (דף ק"כ ע"ב) וכמו כן מצינו שילאו אלו השנים מכלל שאר מיני פירות גם לענין הברכה דבמשקין של שאר המינים קיימ"ל דאין מברכין עליהם אפי' ב"פ העץ אלא שהכל. משא"כ ביין ושמן (ועי' מזה בתוס' בפרקין דף ל"ח ע"א בד"ה האי דובשא. ובחידושי הגאון בעל פני יהושע ברים פרקין גבי יין דאשתי לעילוי). ומהילא לפי"ז גבי שמן כיון שמברך לפניו ב"פ העץ מעשה דהוי כמו הפרי. הס"ד נמי דמברך לאחריו ג"כ ברכה א' מעין שלש מעשה זה עצמו דאשתו כמו הפרי. והא פשיטא דהטעם דקאמר בש"ס ברים פרקין גבי יין דאשתו משום דשעיד ומשמח לא אמרו זה רק לענין ברכה ראשונה דבשביל כך קבעו לו ברכה לעצמו לברך עליו בתחלה ב"פ הגפן. אבל לא לענין ברכה אחרונה. דאפילו אם היו מברכין עליו בתחלה ב"פ העץ נמי היו מברכין אחריו ברכה א' מעין ג' מטעם דאשיב כמו הפרי. והכי נמי גבי שמן. או דלמא שאני שמן כיון דאין דרכו למשתי' בעינו' כי אם ע"י אניגרון משה"ה לא מדמיכין לי' שוב ליין לענין ברכה א' מעין ג'. דאע"ג דלענין ברכה ראשונה מברכין עליו ב"פ העץ. ה"ט משום דברכה זו לא אחשבוה לקבוע אותה דוקא על מיני פירות של ז' המינים דהא גם על שאר פירות העץ שאינן מז' המינים נמי מברכין ב"פ העץ. משא"כ ברכה א' מעין ג' דלא נתקנה אלא על ז' המינים דוקא. והמשקה היוצא ממנו לריך קרא לריבויי דהוי כמו הפרי. בזה יש לומר דלענין ברכה א' מעין ג' בעינן שתהא שתיה קבועה בפ"ע. ולא ע"י תערובות אניגרון. ובדולה מזו מצינו גבי כוסם את החטה דמברך לפניה ב"פ האדמה כמבואר בש"ס (ברכות ל"ז ע"א) וכתבו שם התוס' והראשונים דאע"ג דהיא מן ה' המינים מ"מ אינו מברך אחריו ברכה א' מעין ג' אלא במ"ל מטעם דלא אשיבא אכילתו כ"כ ועיי"ש בתוס' דידן ובתוס' ר"י שירליאו"ן ובהרא"ש ובריבינו יונה שם שכתבו דגם ר"ת במחזור שלו חזר בו (ועי' מזה ב"כ בטור וש"ע או"ח סימן ר"ח סע' ד'). ואע"ג דיש לחלק את המינים דהתם שאני דהטעם הוא משום דלא אשכחן בשום מקום הך ברכה א' מעין ג' גבי ברכת בורא פרי האדמה וכמ"ש התוס' בעצמם שם. משא"כ בנד"ד גבי ברכת ב"פ העץ. מ"מ מהא גופא ראיה ממה שלא תקנו ברכה"ג ברכה א' מעין ג' דבע"כ הטעם היא משום דלענין ברכה א' מעין ג' בעינן אכילה אשיבא ואיכא (ומ"מ כתבו התוס' והראשונים שם דהר"י בעל התוס' נשאר בספק שם ועיי"ש עלתא בטעמא). והנה גבי דבש תמרים שדעת בה"ג (מובא בתוס' ברכות ל"ח ע"א ועוד בספרן של ראשונים) דאם שתי ליה בעיניה בלי תערובות מים מברך עליו ב"פ העץ. דאשתי לעילוי כמו שמן זית. וכתב שם הרא"ש דמיירי בדבש הזב מאליו מן התמרים ובכלל ז' המינים הוא ומברך עליו ב"פ העץ ולאחריו ברכה א' מעין ג' יע"ש. ומשמע לכאורה מזה דהס"ד בשמן זית הדין כן דהא הבה"ג בעצמו מדמי התם דבש תמרים לשמן זית. אבל באמת אין מזה ראיה כלל. דבע"כ הא דכ' הבה"ג בזה דאשתי לעילוי כמו שמן זית לדוגמא בעלמא נקטיה. ולקושטא דמלתא לא דמי להדדי. דבדבש תמרים לאו מריבויי דקרא אתיא לי' וכמ"ש הרא"ש שם בהדיא דאפשר דטעמא דגאון משום דבקרא כתיב ודבש ולא כתיב תמרים. וא"כ קרא גופי' איירי בדבש הזב מאליו מן התמרים יע"ש. משא"כ בשמן זית דלא מזכר בקרא בהדיא רק אתיא לי' מריבוייא וכנ"ל יש לומר דלא עדיפא כולא האי לענין ברכה א' מעין ג' ויש סברא לכאן ולכאן. איברא דמשתיית כל הפוסקים הראשונים והאחרונים דגבי יין כתבו דמברכין לאחריו ברכה א' מעין ג' וגבי שמן שתמו דבריהם ולא כתבו כלום מן הברכה האחרונה וגם בטור ובש"ע סי' ר"ב לא נזכר מזה מאומה. נראה בעליל דס"ל דבשמן אין מברכין אחריו ברכה א' מעין ג' רק בג"ר. ועדיין הדבר צ"ע. ודכירנא שזה רגוש בשנים שהיה לי

צ"ט האוכל קמח של חטים (ז) מברך שנ"ב דהלכתא כרב נחמן וכן פסקו רבותינו דכיון דאית ליה עירוי אחרינא ע"י פת לא חשוב לברך עליו בפה"א והא דאמר רב נחמן קמחא דשערי מברך עליו שנ"ב וה"ה דחיטי אלא דסד"א כיון דקמחא דשערי קשה לקוקיאני לא אכלי אינשי מיני' ולא בעי ברכה קמ"ל דכיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברכה הלכך כל מידי דמזיק ונהנה ממנו קצת או שאכל ממנו ברפואה וגם נהנה החיך בעי ברכה כיון דנהנה ואם אינו נהנה לא מברך כלום ואם כל כוונתו רק לאכול אפי' אם אינו נהנה מברך רק שלא יזיק לו:

ק על המלח ועל הזמית מברך שהכל (ח) יש מפרשים זמית מרק בלשון יון. קורא הוא הרך שבראש הדקל ר' יהודא אמר בפה"א ושמואל אמר שנ"ב ואע"ג דקלסיה שמואל לר"י אפי' הכי הלכתא כשמואל דלא דמי לצנון דצנון נטעי אינשי אדעתא דפוגלא אבל דיקלא לא נטעי אינשי אדעתיה דקורא. וקרא חייא מברך עליה שנ"ב אבל מבושלת מברך בפה"א א"ר יהודה אמר רב (ט) צלף של ערלה זורק את האביונות ואוכל את הקפריסין (י) וכיון דלגבי ערלה לאו פירי נינהו לגבי ברכה נמי לא מברך עליה בורא פרי העץ אלא ב"ש האדמה. ובערוך בערך צלף פי' פרחא

הגהות

ג"כ פלפול עמוס בספק זה פש"פ עם ידידי רחימא דנפשאי הגי' חסיד מעלום"ג מו"ה קייס סלברשטאם זל"ל אבד"ק לאנז (בהיותי אצלו בשבת פ' בראשית בשנת תר"ל) ומשכנו לפלפל הדבה מענין לענין. ומ"מ מיבעין לא איפשטא. ועד כה לא מצאתי למי שהתעורר לדבר מזה. ומקום שיחו לי. והנה לאחר כותבי כל זה אחיר ה' את עיני ומצאתי דאתי לידי ספר שטה מקובצת על מס' ברכות שנדפס מחדש ורא"יתי לו שם בדף מ"ט ע"ב שכתב בהא דקאמר בש"ס התם דר' מאיר סבר ואוכלת זו אכילה ושבעת זו שתיה. דאשתיה נמי חייב רחמנא ברכה אחת מעין שלש בשותה יין דלא תימא דוקא מעבים חייב רחמנא. ופייס שם ובשמן נמי כתיב זית שמן משמע דאשמן נמי מברך מדאפקיה בהאי ליסנא עכ"ל. הרי שנא הדברי מפורש בספרן של רשאונים דמברך ג"כ על השמן ברכה אחת מעין שלש ושמעתי מאד כי נפשט בעיין בעזה"י. ודעת לבבון נקל שגם דעת הרא"ש בשם בה"ג שהבאתי לעיל נוטה לסברא זו ודו"ק ואל"מ להאריך יותר: (ז) מברך שנ"ב דהלכתא כרב נחמן וכן פסקו רבותינו. כ"ה הסכמת הרי"ף והרמב"ם והטור ושאר פוסקים. ובתוס' ר"י טירל"אי"ן שם הביא שכן פסקו גם בה"ג ור"ח. ועי' מזה בהגהות מיימוני ריש פ"ג מה' ברכות סי' ח' שכתב ג"כ שכן פסקו בה"ג ור"ח ו"ראבי"ה יע"ש. ומה שהעתיק רבינו מזה לשון הש"ס (ברכות ל"ו ע"ח) והא דאמר רב נחמן קמחא דשערי מברך עליו וכו' ואבלי"ה היה כן הגירסא בש"ס שלפניו. אבל בש"ס שלפנינו שם הגי' ר' זירא אמר רב הונא אמר רב מתנא אמר רב שמואל וכו'. וגי' הרי"ף אמר שמואל כו' ובהרא"ש הגי' אמר ר' זירא אמר רב הונא אמר שמואל: (ח) יש מפרשים זמית מרק בלשון יון. כ"ה בערוך בשורש זמ"ת. וכ"ה בתוס' ר"י טירליא"ן בפרקין שם בשם ר"ח. ובטור או"ח סימן ר"ד פי' שסוא מי מלח ובשם רבינו אבי' שסוא הקלף העולה על רתיחת הקדירה יע"ש: (ט) צלף של ערלה זורק את האביונות וכו' ובש"ס שלפנינו שם (דף ל"ו ע"א) הגי' צלף של ערלה בחוצה לארץ זורק את האביונות. וכ"ה הגי' בפסקי הרא"ש. ואולם רבינו נמשך בזה אחר גירסת הרי"ף שם דלא גרים בחולה לאחר ועי' מזה ברבינו יונה שם שהאריך בזה: (י) וכיון דלגבי ערלה לאו פרי נינהו לגבי ברכה לא מברך עליה ב"ש העץ אלא ב"ש האדמה. כן היא לפי הגירסא שהיא לפנינו בש"ס שם (דף ל"ו ע"ב) וכ"ה גם כן הנוסחא בהרי"ף שם. ואולם רבינו יונה כתב שם שאין זה מנוסחת התלמוד אלא פי' הוא והגאונים הראשונים כתבו אותו בספרים ואין הלשון מכוון כ"כ יע"ש. ובתוס' ר"י טירליא"ן שם כתב שהוא לשון הבה"ג. וכ"כ הרא"ש בפרקין סי' ו' שנוסחא זו מן בה"ג הוא ולא נהירא לי' ויע"ש. (ועפי"ז יש להגיה בדברי רבינו יונה שם ולהוסיף תיבה אחת וכל"ל אלא פי' (בה"ג) היא וכו'). ובגליון הש"ס שם נרשם בלהו שהמהרש"ל מחק נוסחא זו מן התלמוד כי הוא מבעל ה"ג ואינו מן הגמרא. ועי' מזה ג"כ בתוס' דידן שם בד"ה והלכתא שהביאו בשם הר"מ דקובר נ"כ דמנבך על הקפריסין ב"פ העץ הוא יל והוא פרי בארץ ישראל לגבי ערלה יע"ש. ואולם הב"י בעור או"ח סימן ר"ג הביא דדעת הרשב"א והרמב"ם כדעת הרי"ף בזה דמברכין על הקפריסין ב"פ האדמה וכ"ה גם דעת בעל אור זרוע ה' שעורה סימן קס"ג והוא ג"כ דעת רבינו כאן. ובדבינו ירוחם כתיב ט"ז אלא ב' הביא ב' דעות הללו ולא הכריע ביניהם. ועי' מזה ג"כ בלחם תמורות על הרא"ש שם באות ז' מ"ש בזה. (ובדרך אגב אמרתי להעיר אחז הקורלאים כי הר"מ זה שהביאו בתוס' שם בד"ה והלכתא. אינו רבינו מאיר הידוע (תתנו של רש"י ז"ל ואביהם של שלשת האחים רשב"ם ור"ת וריב"ם). שמזכר על הרוב בתוס' בכל מקום בשם ר"מ סתם. וכבר נודע שאבר תוס' על התלמוד כמ"ש ר"ת בזו בספר היסר שלו. ועי' מזה בשה"ג ח"ב בערך תוס' ואולם הר"מ זה שבכאן הוא רבינו משה מאיבר"א כמ"ש המגדלי בפרקין (סי' קט"ו) והוא המזכר ג"כ בתוס' (ברכות כ"ו ע"ב) בד"ה טעה בשם רבינו משה מאלאוור"א. ועל הרוב בשם רבינו משה מאיבר"א כמו (ברכות מ"ו ע"ב בד"ה לחיכן. ובתוס' בילה כ"א ע"ב בד"ה לכם. ובדף ל"ו ע"ב בד"ה אלא. ועוד בשאר מקומות) אבל סתם רבינו משה שהביאו בתוס' ברכות ס"פ כילד מברכין (דף מ"ה ע"א) בד"ה דחנקתיה. במה דפסק דהשותה מים שלא לרוות מאלאו אינו מברך לא לפניו ולא לאחריו. שם בע"כ הוותם על הרמב"ם וכמ"ש במגדלי שם ס"פ כילד מברכין סי' קכ"ח. וכן היא בהדיא ברמב"ם בריש פרי"ח מה' ברכות הל"א. ודע דגם הר"מ מאיבר"א מבר תוספות על התלמוד ומזכרים בתוס' (ערכין ו' ע"ב בד"ה עד) דשם באמצע דבריהם כתבו. כך מצאתי בתוספות הרב רבינו משה מאיוור"א מכתיבת אחיו ויע"ש. (ומי היה אחיו מפורש בתוס' בילה כ"א ע"ב בד"ה לכם אומר הרב רבינו שמואל מאיבר"א בשם אחיו הרב רבינו משה כו' ורבינו שמואל זה היה רבו של רבינו פרץ הידוע בעל התוספות). ובתוס' שעל מס' שבועות בדף ל"ה ע"א העתיקו שם שני דיבורים מתוספות רבינו משה זה. ואף שמזכר שם בסתם רבינו משה בלי כינוי מאיבר"א מ"מ אין כוונתם שם על הרמב"ם רק על ר"מ זה מאיבר"א. דבדבריהם כמו אלה בלעוד סתום מן המפורש. והרי מפורש לפניהם דהיה למראה עיניהם תוס' דרבינו משה מאיבר"א. ולא עוד אלא שבדור בעיני שגם כל סתם רבינו משה שמזכר בכל מקום בתוס' שלפנינו ובאו דבריו בדרך שקלא וטריא בסוגיית הש"ס הכוונה רק על ר"מ מאיבר"א זה ולא על הרמב"ם. מלבד מקום אחד שבתוס' ברכות ס"פ כילד מברכין בד"ה דחנקתיה שזכרו למעלה שמזכר שם סתם רבינו משה וכוונתם על הרמב"ם. דשם אינו בדרך שקלא וטריא רק פסק דין ממה שמצאו כתוב בספרו הי"ד. ואם אמנם שכבר הראיתי לדעת (בספרי מאורות נתן על בעלי תוס') שגם הרמב"ם חבר חידושים ותוספות בדרך שקלא וטריא על התלמוד. ומזכרים למרבה בתוספות שמתחברו בארץ ספרד הנקראים בשם תוספות ספרדיות. והיו נמצאים ביד מהרי"ק (עי' לדוגמא בשו"ת מהרי"ק שורש ע"ג שכ' וכן ראיה מתוך מה שמצאתי בתוספות ספרדיות בשלהי נדרים ואיכא למידק כו'. ותיכף הרמב"ם וכו' יעו"ש). אולם לא נתפשטו כ"כ חידושיו של המיימוני בעולם ולא הגיעו לארץ צרפת גם בזמן רבותינו בעלי התוס' המאוחרים. ועיניהם לא ראו רק חיבורו הגדול הי"ד בלבד שנתפשט עד מהרה לכל קצוי ארץ. (והוי יודע כי התוס' דידן שעל מס' ברכות המה ג"כ מן בעלי תוס' המאוחרים כדבר אים המלקים מהרש"ל ז"ל בתשובה סימן מ"ד שכתב שם וז"ל אף שבתוס' שלנו ברכות מ"ה ע"ב בד"ה רב אמי עני ליה בלחישא מעלה כן (כמ"ש בהגהות מיימוני בשם בה"ג דקיימ"ל כרב אמי דעני אמן בלחישא אחר ברכת בונה ירושלים) אינו לא מתוספות דטו"ך ולא מתוספות דשאר"ן אלא הוא מדברי האחרונים כאשר הוא לרוב בזו המסכתא. והא ראיה שהרא"ש לא הביאו ואף הגהות מיימוני לא הזכירו דברי התוס' עכ"ל. ולא הודיע הגאון ז"ל מי מביאן. ולדעתי ברור שנתחברו התוס' ומאחד מתלמידי ר"י טירליא"ן שכן אנו רואים שרוב הדברים שבתוס' שעל מס' זו נמצאים ב"כ לפניהם בתוס' ר"י טירליא"ן כמעט בכל דף ודף וגם כל אותו דבור שבתוס' מ"ה ע"ב דרב אמי עני ליה בלחישא שהביא מהרש"ל שם נמצא ב"כ בתוס' ר"י טירליא"ן שם

פרחא בלשון ארמי והוא שם האילן. ובערך תמר פי' תמרות הן לולבי נצפה ואוכלים אותם כשהם רכים וכיון דאדעתא דהכי נטעי להו מברך עליהם בורא פרי האדמה אבל לולבי גפנים דלאו אדעתא למיכל לולבים נטעי להו מברכים עליהם שנ"ב. (יא) והתמרות בעודם רכים נקראים שותים והאביונות הם הפרי ונקראים עור בוטיתא והקפרס הוא שומר לפ"י ומברך אפריו בורא פרי העץ אם גדול כפול הלבן ובפחות מכאן מברך שנ"ב. ושאר פירות שלא נתפרש שיעורן והוא מסופק יברך שנ"ב שכן ראיתי בפר"ח דכל היכי דמספקא ליה לבריך הכי דתנן ועל כולם אם אמר שנ ב יצא ומוטב שיעשה בו לכתחלה ממה שיהנה בלא ברכה. וקיי"ל לגבי ערלה בזמן הזה דכל היכי דאיכא פלוגתא בערלה בארץ הלכה כדברי המיקל בח"ל וכיון דפליגי לעיל דחד תני נטע רבעי וחד תני כרם רבעי ופלוגתייהו בארץ הלכה כדברי המיקל בח"ל (יב) ולא נהגו דין פדיון אלא בכרם רבעי ולא בנטע רבעי כך משמע מלשון שאלתות דרב אחא בפ' קדושים תהיו ובח"ל נוהג דין ערלה היכי דוראי לגבו. ובפ"ק דקידושין (דף ל"ט ע"א) אמרי' סתום ספיקא אבד ודאה, וכל האומר אין ערלה בח"ל לא יהא לו בין ונכד וגו' ואפי' בשל גוים נוהגות כראיתא בירושלמי בשילהי מס' ערלה:

ק"א (יג) פלפלי רטיבתא וזנגבילא רטיבתא וכל מיני בשמים וכן המלתא רטיבתא מברך עליהם ב"פ האדמה יבשתא ולא כלום דהלכתא כרבא וכן פסקו הגאונים. האי המלתא דאתי מבי הנדואי שריא. ר"א ורוב רבותי פירשו המלתא היינו זנגבילא (יד) וצ"ל דאינה נחתכת בסכין של גוים אלא נתלשת דלא גרע מקורט של חילתית דאמרי' בפ"ב דע"ז (דף ל"ט ע"א) אפי' למ"ד נותן טעם לפגם מותר אגב חורפיה דחילתית מחליא ליה ומשוי ליה נותן טעם לשבח ודוכוותי' אמרי' בפ' כל הבשר (חולין קי"ד ע"א) גבי צנון. אי נמי יש להם כלים המיוחדים לך. ורבינו שלמה פי' שהמלתא מתוקנת כעין שקורין בלע"ז ליטוארי"ו וצ"ל שנתערב

הגהות

דברים ככתבן והרב בעל תס"ד בתשובה סימן ק"ח קרא לי' להתוס' ברכות דידן בשם תוספות קלרות יעו"ש. ומובא ג"כ בע"ז באו"ח סימן תרפ"ה סק"ב ובמג"א בפתיחה שם ועי"ש בתחלית השקל מ"ש בזה. ועוד זאת ראוי לך לדעת כי גם תוספות הרא"ש שעל מס' ברכות גם הם לקוחים רובם מתוס' ר"י שירליאו"ן שלפנינו והרבה פעמים נעתקו הדברים מבלי שום שינוי כלל. וכתבתי זה להוליא מלב חכם אחד מחכמי זמנינו שעלה על דעתו לומר בהיפוך כי התוס' דרבינו יהודה על מס' ברכות נתחברו מאחד מתלמידי הרא"ש ז"ל ותוספותיו הם העתקות של תוס' הרא"ש רבו. וקראו בכל מקום בשם מ"ר ע"כ. ואני הראיתי לו שאין הדבר כן כי ברור הוא שהתוס' דרבינו יהודה על מס' ברכות נתחברו מר"י שירליאו"ן אשר היה חי זמן רב לפני הרא"ש כידוע. והשער על זה תלמידו רבינו בעל אור זרוע שהעתיק רוב התוספות שנמצאו בספר תוס' רבינו יהודה בשם רבו ר"י שירליאו"ן ובכל מקום שליין מ"ר כוונתו על רבו ר"י הזקן בעל התוס'. דוק ותמצא. וכבר דברנו מזה לעיל בפ"ק דברכות סימן כ"ב בהגהותי שם ס"ק ט"ז). וגם רבינו בעל העיטור שחי בזמן בעלי תוס' הראשונים ועוד בימי ר"ת כמודע. גם הוא הביא דבריו ממה שראה בספרו ה"ד. (ובמקום אחר הראיתי שראה ג"כ פירוש המשנה של הרמב"ם שחיבר בשפת ערבי). ולכן אני מחליט שבכל מקום שמובא בתוס' שלפנינו איזה קושיא או תירוץ בשם רבינו משה סתם כמו (יבמות ג' ע"א בד"ה אשת אחיו. שם דף ס"ד ע"ב בד"ה תתכן. מנחות ע"ט ע"ב בד"ה דאית ועוד בשאר מקומות). בכלל הכוונה על ר"מ מאיבר"א. ולא כמ"ש בזה בעל קורא הדורות דבכלל הכוונה על הרמב"ם. וזה ליתא וכמ"ש. וכל זה היה בהעלם עין מהגאון בעל שם הגדולים מ"ב בערך תוס' שלא זכר ולא פקד את רבינו משה מאיבר"א זה בין שאר מחברי תוספות על התלמוד שמנה שם וכבר דברנו אודותיו הרבה בספרי שם ומ"מ) : (יא) והתמרות בעודם רכים וכו'. עי' מזה בערוך ערך לבף שכתב גם כן כדברי רבינו ובאריכות קצת יותר. ובראה אפוא מזה שרבינו הוליא דבריו ממה שלא שקילר בדבריו (וכ"ה להליא באור זרוע ה' סעודה פי' קס"ג בשם הערוך). ואף גם זאת כשתדקדק יותר בדברי רבינו בזה תמוה ותראה שגם בסוף דבריו במה שמוגע לדיבא לענין ברכה שיבא את לשונו נגד מה שכתוב בזה בערוך. דבעל הערוך כתב שם וגם על הקפרס שהוא שומר האביונות נמי מברכין ב"פ הען. שהוא שומר הפרי ונקרא בלא דפרחא עכ"ל. ומפורש יולא דס"ל להערוך כדע' הסוברים דעל הקפריסין מברכין ב"פ הען. ואולם רבינו דברים לעיל בש"ס בגירסת הרי"ף ובה"ג ובע"כ דסובר דמברך על הקפריסין ב"פ האדמה. ולכך לאחר שהביא מענין קפריסין דהוי שומר לפרי דקדק וכתב ומברך אפריו ב"פ הען. ומיהו בעיקר הדבר מ"מ הערוך וגם רבינו כאן דקפריסין הוא שומר לפרי מ"ע קלת דהא בש"ס (ברכות ל"ו ע"ב) מסיק רבא דקפריסין לא הוי שומר לפרי מכיון דאלו שקלית ליה לא מייתי פרי ויעו"ש. ועי' מזה ג"כ בא"ז או"ח סימן ר"ד ס"ק ט"ו. ומענין קפריסין עי' בחידושי הגאון בעל פני יהושע ברים פרקין בהגותו על מרן המגן אברהם סי' ר"ב ס"ק י"ז בתה דפסק שם דעל קליפת מראלנ"ן מברכין ב"פ הען מעטה דס"ל דשומר לפרי דינו כפרי גמור וכו' יעו"ש. ועי' עוד בש' ברכי יוסף בסימן ר"ב סק"ו. ובשו"ת תפארת לבי חלק או"ח סי' ס' באות ב' שהאריך בזה. ויש לנו בזה איזה הרהורי דברים. אבל אין המקום והזמן גורם להאריך בזה: (יב) ולא נהגו דין פדיון אלא בכרם רבעי כו' ובחוץ לארץ נוהג דין עולה. כ"כ גם כן בתוס' דידן ברים פרקין ובתוס' ר"י שירליאו"ן שם בשם השאלתות. ובאור זרוע ה' עולה סוף סימן שכ"ז העתיק בזה לשון רבו ר"י שירליאו"ן בתוספותיו שם והסכים עמו. וכ"ה גם דעת הרשב"א והרא"ש ברים פרקין ויעו"ש בתע"מ. ועי' מזה ג"כ בדבינו יונה שם שהאריך בזה ואף הוא ז"ל הביא בזה דעת השאלתות ודעת רבינו משה הזקן וסיים דהעולם נהגו כדע' השאלתות והגאונים ז"ל יעו"ש. וכל זה אלא כדע' הרמב"ם ברים פ"ט מה' מעשר שני ועי"ש בכפף משנה מ"ש בשם הרמב"ן בתשובה. ועי' מזה ג"כ בטור יו"ד סימן רל"ד ובבית יוסף שם שהאריך בזה: (יג) פלפלי רטיבתא כו' מברך עליהם ב"פ האדמה. כן הוא דעת הרי"ף והרמב"ם והרשב"א בשם רב האי גאון הובאו בית יוסף בטור או"ח סי' ר"ב (ועי' בפרישה שם). וכ"ה בהדיא גם בתוס' שלפנינו שם (ברכות ל"ו ע"ב) דברטיבא מברך ב"פ האדמה ותמהני על מרן הב"י על אלא הביא דעת התוס' בזה. אבל דעת הרא"ש ורבינו יונה שם בסוגיין והטור בסי' ר"ב שם דעל פלפלי רטיבתא ב"פ הען. ועל זנגבילא רטיבתא ב"פ האדמה ועיי"ש בלחם משנה על הרא"ש בסוגיין סי' ו' ע"ש בזה. ודע כי בדבינו ירוחם (נתיב ט"ז ח"ב) נפל בזה ט"ש שכתב שם שהתוס' כתבו דעל פלפלי מברך ב"פ הען ועל זנגבילא ב"פ האדמה וזה ליתא וכמ"ש. ובגליון רבינו ירוחם שם ליישבו דל"ל הרא"ש בתקום התוס' ועי' מזה ג"כ בתוס' ר"י שירליאו"ן שם בפרקין ובאור זרוע ה' סעודה סימן קס"ד ובשו"ת מהרשד"ם יו"ד סי' קל"א ובתוס' יו"כ לרמב"ם יומא דף פ"א ע"ב: (יד) ולריך לומר דאינה נתחבת בסכין של גוים אלא נתלשת וכו' מכאן ועד סוף הסימן הובא בקצרה בתרדכי ברים פרקין סימן קט"ז. בשם רבינו ובעיקר הדין הנה המעיין בדבינו יונה בסוגיין ברים פרקין שם ירא"ה שהביא שם בדין המרקחת שמביאין ממקומות אחרים שים שהשבו נפני שמבשלים אותם בכלים של איסור ואף דאינם בני יומן מ"מ לא הוו כ"ש לפגם מפני שטעם האיסור ממתיק אותם (וכוונתם מבואר שם בחידושי אגסי שם) ורבינו יונה ז"ל דחה סברתם שם ולבסוף סיים ועוד יש לפתור דבריהם מהא דאמריבן הכא האי המלתא דאתי' מבי הנדואי שריא. דמשמע שלא נאסר אפילו שנעשה בכליהם עכשיו ויעו"ש. וכ"ה גם כן באו"ה בשם הסמ"ג להתיר בזנגבי"ל שעשאם גוים בסכין שלהם מעטעם דשתם כלים ש"ג אינם ב"י. והביאו הרמ"א בדרכי מנה בטור יו"ד סימן ל"ר. ושם התעסקו ע"ז גם גדולי האחרונים. שהרמ"א מסיק שם לאסור היכי דידעינן בודאי שנחתך בסכין של נכרים. אבל דעת מהרש"ל בביאוריו על הסמ"ג ודעת הש"ך שם ביו"ד סי' ל"ר ס"ק י"ז להתיר. ויעו"ש בדגול מרבבה ובפרמ"ג שם מ"ש בזה. ועכ"פ פליאה בעיני על כל הכך גאוני בתרא על שהעלימו עין מדברי רבינו יונה ז"ל בזה שהוא חנא דמסייע להם. ועי' מזה ג"כ בטור ובש"ע יו"ד סימן קכ"ב ובש' תוס' יו"כ לרמב"ם ביומא פ"א ע"ב:

שנתערב בו זנגבילא ושאר שרשי בשמים ואשמעינן דשריא דאין בו משום בישולי גוים דהא נאכל כמות שהוא חי (טו) ולית ליה כלישנא אחרינא דר' יוחנן (ע"ז ל"ח ע"ב) דא"כ אסור דנהי שאינו עולה על שולחן מלכים ללפת בו את הפת מיהו כיון דבתר אכילת מלכים עולה מסתבר דחשוב טפי. א"נ אית ליה וס"ל דדוקא ללפת בו את הפת נקרא חשוב. ומשום גיעולי גוים אין לחוש דסתם כליהם בחזקת שאינן בן יומן. א"נ יש להם כלים המיוחדים לכך. ולתערובות יין ולשאר דברים האסורים לא חיישינן דאומן לא מרעי' נפשיה:

ק"ב דייסא גרידתא דברי הכל בורא מיני מזונות (ברכות ל"ו ע"ב) ואם היא כעין חביץ קדרה שנתערב דגן עם הדבש ר' יהודא אומר שנ"ב דדובשן עיקר ורב כהנא אמר בורא מיני מזונות דסמידא עיקר (ט"ז) א"ר יוסף נקוט דרב כהנא ביידך דרב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שיש בו מחמשת המינים מברך עליו בורא מיני מזונות ורבא נמי הדר אמר הכי (סס ל"ז ע"ב) האי ריהטא דמחוזא אע"ג דלא מפשי ביה קמחא מברכים עליו בורא מיני מזונות וכש"כ ריהטא דחקלאי דמפשי בה קמחא דסמידא עיקר הוא. הכי פסק ר"ח וכש"כ כל שהוא מחמשת המינים בלא תערובות שמברך במ"מ כדאידך דרב ושמואל ואע"ג דאיתותבו רב ושמואל לא איתותבו אלא באורז דס"ל דאפי' בעיני' לא מברך עליה במ"מ ואותביה עלה מברייתא דמברך אאורז במ"מ ונדחו דבריהם אבל בתערובת חמשת המינים לא נדחו דבריהם והלכתא כוותייהו ומברכים במ"מ עכ"ל ר"ח. (יז) ומצאתי בכל הספרים והלכך פת אורז ודוחן וכן מעשה קדירה דידיה לא מברך עליה בורא מיני מזונות דלא קיימא לן כר"י בן נורי ויש שאמר ששיבוש הוא. ואני פרשתי בה דעתי בתשובות של ברכות בספר זה בסימן קמ"ח. ושוב אחר זמן מצאתי סעד לדברי בתלמוד. ורבי' אלפסי כתב דאורז כד מבשל להו מברך בתחלה בורא מיני מזונות ולבסוף בורא נפשות רבות וה"מ כדאיתי' לאורז בעיניה אבל ע"י תערובות לא דקיי"ל בהא כרב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שיש בו מחמשת המינים וכו'. ופת אורז דינו כמין אורז המבושל בעיניה. והלכתא מאכל ווריטזלי"ש המבושל ים מברך בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין ג' וכך פשטיד"ש וקלשינ"ש דלא קבע סעודתייהו עלייהו לא הוא ולא אחריני וכן כל כיוצא בזה כמו שפירשתי בתשובה של ברכות. והיכי שנותנים קמח בקדירה כדי להדביק המינים שבקדירה ביחד [שקורין] באשכנז מלואי"ר לא מברכים בורא מיני מזונות כדאמרי' לקמן (דף ל"ט ע"ב) לגבי תבשיל דסילקא דשדו ביה קמחא דמברכים בפה"א וכן כל התבשילין שבענין הזה:

פסק בהלכות גדולות (יח) בדין אורז וכן מעשה קדירה (סל קטניות) [דידיה] בתחלה במ"מ ולבסוף בורא נפשות רבות והאי דקאמר ולא כלום למעוטי שא"צ ברכה אחת מעין ג' דלא ממעטי' לקמן (ברכות נ"ד ע"ב) אלא ריחני שא"צ ברכה לאחריו. וכן מסקינן בירושלמי אאורז ודוחן ומסיק כשהיה רבי אוכל בשר או ביצה היה אומר אשר בורא נפשות רבות להחיות בהם נפש כל חי בא"י חי העולמים. ולי נראה דכל היכי שמברכים לאחריו בנ"ר מברך לפניה שנ"ב והכי סוגיא דכל פירקין. ומאן דאמר לגבי אורז לאחריו ולא כלום פליג נמי בלפניו דלא מברך בורא מיני מזונות. ומתוך פסקי רבותינו בינותי דס"ל דלעולם במ"מ מברך עלייהו ולהכי איתותבו רב ושמואל ואין הדעת נוטה לכך. והכוסס את החטה וכן אורז ודוחן מברך בפה"א (יט) ויש שפסק דבדוחן אפי' מבושל מברך עליה בפה"א דאפי' ר"י בן נורי לא פליג אלא באורז. ואומר אני דבהא תליא אי איתותבו רב ושמואל או לא כדפרישית לעיל. ואומר אני דאותן שקורין גריני"ץ ואכמל"א הם מה' מינים ומברך עליהם במ"מ ואחריה' ברכה מעין ג' ודוחן הוא הנקרא היר"ז באשכנז. והא דתניא זה הכלל כל שהיא משבעת המינים ר"ג אומר וכו' צריך לפרש ממין ז' של פירות. אבל בחטים ושעורים כ"ע מודו שמברך בפה"א ולבסוף בנ"ר וכן משמע לקמן (דף מ"ד ע"ב) היה אוכל תאנים וענבים שמסיק פרט לכוסס את

הגהות

(טו) ולית ליה כליסנא אחרינא דר' יוחנן. ולפנינו בס"ס סס (ע"ז ל"ח ע"ב) לא נזכר ר' יוחנן בזה רק תרי ליסנא דרב נינהו. דבסורא מתני הכי. ובפומבדיתא מתני הכי. ואולי כוונת רבינו בזה על הא דקאמר בס"ס סס (דף מ"ט ע"ב) דר' יוחנן ס"ל כליסנא אחרינא דרב שמואל בר יצחק אמר רב וכו' ויעי"ש:

(מח) אמר רב יוסף נקוט דרב כהנא ביידך דרב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שיש בו מחמשת המינים מברך עליו בורא מיני מזונות כ"ה הגירסא בהרי"ף ובהרא"ש ובאגודה סס ובאור זרוע ה' סעודה סימן קס"ה. אבל בס"ס שלפנינו סס הגי' אמר רב יוסף כוותיה דרב כהנא מסתברא וכו'. ובעיקר הדין עי' בעור ובס"ע או"ח בסימן ר"ח סעיף ג'. ועי' ג"כ בא"ש בזה הגאון מכסה לבי שהוא הרב המגיה לס' טו"ז על מושן משפט שבדפס בהמנהג"ג ובסוף הספר סס האריך לפלפל בדברי הרמב"ם בפ"ג מה' ברכות ובכל דברי האחרונים והעלה סס לפסק הלכה. דבדבר שהוא אחד מחמשת המינין ומותנין אותו כדי ליתן טעם בתבשיל מברך עליו במ"מ אף שהוא המעט. אבל כל שאר המינין שבעולם אף שמותנין אותו כדי ליתן טעם אינו מברך אלא על העיקר ולכן אותן המרקחת כגון תבושים ווריזין וכו' אף שמותנין בהם בשמים הרבה ודבר חשוב אינו מברך אלא על הבשמים ודלא כרמ"א ויעו"ש שהאריך בזה. ומביאו ג"כ הרב בעל מקנה בהלכות ברכת הפירות סימן ר"ג בשולת בלולה סס סק"ט בשם חידושי המגיה וכמדומה שלא ידע שהמגיה הזה הוא הגאון המודע מכסה לבי ז"ל:

(יז) ומצאתי בכל הספרים והלכך פת אורז ודוחן כו' עד דלא קיימ"ל כר' יוחנן בן נורי. עי' מזה בפסקי הרא"ש בפרקין פ' ח' שכתב וים ספרים שכתוב בשם מלכות הלכות גדולות. אבל אורז לא מברכין עליו במ"מ דלא קיימ"ל כר' יוחנן בן נורי אלא שהכל. ולאו מלתא היא דר"י בן נורי ס"ל דאם אפאו מברך עליו המוציא דלחם גמור מציב ליה. אבל רבנן לחם לא מצבי ליה. אבל מזון מצבי ליה עכ"ל. וכ"ה בהליה בלשון זה ג"כ באור זרוע ה' סעודה סוף סימן קס"ה: (יח) בדין אורז וכן מעשה קדירה [דידיה] בתחלה במ"מ כו' כל"ל. והך (סל קטניות) ט"ס הוא. דהא בקטניות ליכא מאן דסובר דמברך לפניה במ"מ רק שב"ב דהא לאו מזון הוא. איברא שגם בדין אורז שזכר רבינו כאן בשם בה"ג דמברך במ"מ מעינו לבאורה סתירה לזה שבהגהות מיימוני בפ"ג מה' ברכות סי' ח' לאחר שהביא הדין דבאורז ודוחן מברך עלייהו במ"מ כתב ולאפוקי מהלכות גדולות שכתב שאורז ודוחן מברך עלייהו בתחלה שהכל ויעו"ש שסיים ג"כ שרבינו הראב"ה הסכים לדבריהם בזה (והביאו הב"י בטור או"ח סימן ר"ח) והן הן הדברים שנאמרו לבעלה בתוך דברי רבינו. שמלא בכל הספרים. והלכך פת אורז ודוחן וכן מעשה קדירה לא מברך עלייהו במ"מ. ומפורש לעיל בסס דברי בה"ג כמ"ש הרא"ש ובעל אור זרוע בזה. ואולם לאחר העיון מצאתי שרבינו בעצמו לקמן בסימן קמ"ח הביא סתירה זו שב בה"ג. וכתב דבאמת בתחלה פסק דבאורז ודוחן מברך שב"ב. ושוב חזר בו ופסק דמברך עלייהו במ"מ וכן פסקו ג"כ רבינו אלפסי ורבינו שב"ט ורא"ש מדאיתותבו רב ושמואל בהא. ורבינו סס חולק עליהם וכתב דלא איתותבו ולא גרים תרי זימנא תיובתא דסיבום הוא ויעו"ש שהאריך בזה וכבר הובאו תוכף דברים הללו בקלרה בשם רבינו בהגהות מיימוני בפ"ג מה' ברכות סס ועי' לקמן בסימן קמ"ח ובהגהותי סס סק"ח:

(יט) ויש שפסקו דבדוחן אפילו מבושל מברך עליה בורא פרי האדמה. כבר הבאתי למעלה בס"ק הקודם בשם רבינו שכתב לקמן בסימן קמ"ח שבה"ג הסוס דין דוחן לאורז לענין הברכה ומתחלה פסק לברך עליהם שב"ב. ושוב חזר בו ופסק דמברך עליהם במ"מ. ועתה לך נא וראה בעור או"ח סימן ר"ח ותמצא סס שמביא עוד דעה שלישית בשם בה"ג דעל פת דוחן מברך בורא פרי האדמה יעו"ש וצ"ע. ובעור סס מבואר עוד שמחלקו בזה רבותא דלדעת הרי"ף והרמב"ם מברכין על פת דוחן שהכל. ולדעת הרא"ש במ"מ כמו על אורז יעו"ש וכ"ה גם דעת רבינו יונה בסוגיין סס ועיין בזה בכסף משנה בפ"ג מה' ברכות הלכה י' מ"ש בזה.

ואמן

את החטים דלא. והיינו לר"ג. והא דגרסי' בתוספתא כל שהוא ממין שבעה או מין דגן ר"ג אומר שלש ברכות היינו שעשה הדגן כמין קדירה כך פי' רבינו שב"ט מ"כ. ושיבולת שקורין גלינות בל"א דינם ככוסס החטה:

ק"ג א"ר יוסף האי חביצא אי אית בה פירורין כזית מתחלה מברך עליה המוציא ולבסוף ג' ברכות ואי לית ביה פירורין כזית מתחלה מברך בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה א' מעין ג' ורב ששת אמר אפי' פירורין שאין בהם כזית. ואמר רבא והוא דאיכא עלייהו תוריתא דנהמא ופסקו רבותי' כר"ש דהא רבא פרישא למילתיה ובשבשלו ובזמן שאין הפריסות קיימות והיינו דליכא עלייהו תוריתא דנהמא מברך עליהם בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה א' מעין ג' (כ) ועל זה הדרך צריך לפרש הברייתא דלעיל (כא) וכש"כ חביצא דאית ביה קמחא ודובשא ומישחא דעבדינן אברוש"ך שאין צריך לברך עליה אלא במ"מ ולאחריו ברכה א' מעין ג'. חילקא טרגים סלת זריז וערסן שהיא כעין מאכל שקורין טריי"ש ובשלם מברך במ"מ ולאחריו ברכה א' מעין ג' ואי תברינהו ולא בשלם מברך עליהם בפה"א וראיתי שפירש"י חביצא שלונקי"ק שמפורר פירורים דקים ומבשלים אותם ונראה שמתוך הבישל מדבק כמו חביצי דתמרי. ולקמן (דף ל"ט ע"א) פליגי אמוראי בפת צנומה בקערה ויש שאומר דרב יוסף פליג עליה וס"ל דמברך בורא מיני מזונות ור' חייא התם אית ליה דלא מברך המוציא וגם ג' ברכות אפת צנומה והוא דק מאוד אבל אפירורין שגסין קצת אף שאין בהם כזית ויכול לבצוע מהם איכא למימר דמודה לרב ששת ובריתא דלעיל דמפליג בין פריסות קיימות לשאין פריסות קיימות נוכל לפרש שנימוחי לגמרי ולא דמי לפת צנומה א"כ כל חד וחד פי' כפי שיטתו ולא תקשה ליה (כב) ובערוך פי' חביצא שפירר הפת בקערה ושפך מרק עליהם כדאמרי' בזבחים פ' טבול יום ואם חיבץ כל מקום שהולך השמן פסול פי' כשיתערב הלחם במקפה ויעשה אחד כמו חביצא דקדירה [עכ"ל הערוך] ויש מרבותי שפירשו דר"ח נמי. לא פליג בברכת המוציא וה"פ אמר רב חייא בר אשי פת צנומה פי' מפורר דק דק מאוד בקערה דא"א לבצוע מהם א"צ לחזור אחר פת גדול כדי לבצוע ואפי' שפך מים עליהם ופליגא אדר"ח דס"ל שצריך שתכלה הברכה עם הפת (כג) ומיהו אם אין לו פת אחר אפי' רבי חייא מודה דמברך המוציא ולהכי לא קאמר אדרב ששת ופליגא אדר"ח כדאמר לקמן וכן משמע בהלכות גדולות שכתוב פת צנומה בקערה כי ליכא ריפתא שלימה אחריתא מברך עליה המוציא ושלש ברכות וא' איכא ריפתא צריך שתכלה ברכה על הפת והך דאין פרוסות קיימות רב ששת מוקי לה בכלי ראשון ובשנימוחו והיינו כמו שפירש בהלכות גדולות פת צנומה בקערה דווקא כד שדי עליה רותחין הו"ל כלי שני אבל צנומה בקדירה דהו"ל כלי ראשון ואע"ג דאיתיה בעיניה נפקא ליה מתורת לחם. והא דמייתי עלה ממנחות משום דקס"ד דע"י דבר קל בטל מתורת לחם בשפיתתו. א"ג לתנא דבי ר' ישמעאל דאמר מפרכין עד שמחזירן לסולתן. ופר"ח (כד) בפת צנומה ששפך עליה מרק ומתקיף לה רבא עליה דר"ח ומסקנא אלא אמר רבא מברך ואח"כ בוצע אם הוא פת שלימה ואם היא צנומה אומר המוציא ופושט ידו ואוכל והלכתא כרבא. ובתלמוד ירושלמי גרס עד כמה יפרוס ר' חנינא ור' מנא ח"א עד כזית אחרינא אמר עד פחות מכזית מאן דאמר עד כזית כדתנינן תמן וכולם פותתן כזית ומ"ד פחות מכזית דתני ר' ישמעאל אפי' מחזירן לסולתן. (כה) ויש לפרש כמה גדולים יהי' הפתיתין [שיהא שרי] לבצועין כדי להשוות הירושלמי לגמרא דידן ומיהו פתיתין רבים יש לפניו והמפרש דבשיעור פליגי ליתא וכן יש לפרש הך דבתר הכי מייתי (כו) בירושלמי תני כל [שאומר אחריו שלש ברכות אומר לפניו המוציא לחם מן הארץ. וכל שאין אחריו שלש ברכות אין אומר לפניו המוציא לחם מן הארץ. התיבון הרי פחות מכזית הרי אין] אומר לאחריו שלש ברכות מעתה לא יאמרו לפניו המוציא לחם. ר' יעקב בר אחא אמר לשאר המינים נצרכה ונראה דהמקשה ס"ל דאפתיתין מכזית מברכין המוציא ולא ברירא ליה מנ"ל דאין אומר אחריו ג' ברכות. תני אין מברכין על הפת אלא בשעה שהוא פורס א"ר חייא הדא אמרו (כז) הדין [דנסיב] עיגולא ומברך עילויה והוא לא אתי לידיה צריך לברוכי עילויה זמן תניינות א"ר תנחום ב"ר יודין צריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד כדי שלא להזכיר שם שמים לבטלה וגם בסוף פרקין נבאר עוד. ואם בירך על הכוס ונשפך מידו צריך לברך שנית על

הגהות

ומן נקטינן בש"ע סימן ר"ח סעיף ח' כדעת הרי"ף והרמב"ם בזה ויעו"ש ובמגן אברהם סס ס"ק י"ב: (כ) ועל זה הדרך לריך לפרש הברייתא דלעיל. עי' מזה בדש"י ובתוס' סס בשמעתין דחגילא (ברכות ל"ז ע"ב) ועי' ג"כ ברבינו יונה ובפסקי הרא"ש סס שמולקים על פי' רש"י בזה והעלו דיש בזה ג' חלוקי דינים ויע"ש בשם רבני לרפת. אבל דעת רבינו בזה כפי' רש"י סס דרב יוסף ורב שסת מייתי ג"כ בביטול וכן הוא נס דעת תלמידו רבינו בעל אור זרוע ה' ברכת המוליא סימן קמ"ז יע"ש. ועפ"י דבריו סס תבין ג"כ דברי רבינו כאן: (כא) וכש"כ חבילא דאית בי' קמחא ודובשא ומשחא דעבדינן אברוש"ך וכו'. כוונת רבינו בזה על חבין קידרא שבזכר בש"ס סס (דף ל"ו ע"ב) דבעשה ע"י קמחא ודובשא ומשחא וקרו לי' אברוש"ך ע"ש רש"י סס. ובערוך ערך חבן כתב חבין קידרא הוא אברוש"ך יע"ש וכ"ה באור זרוע ה' קערה ריש סימן קס"ה: (כב) ובערוך פי' חבילא שפורר הפת בקערה ושפך מרק עליהם וכו'. עי' מזה באור זרוע ה' ברכת המוליא (סוף סימן קמ"ז) שהקשה על פי' הערוך בזה דא"כ הייבו פת לטונה. ואמאי קרי לי' חתם פת לטונה והכא קרי לי' חבילא ולפירש"י א"ש. ועי' סס שכתב עוד דהא דאתי' רב יוסף ראיה לדבריו ממנחות מעשה דקובר חואיל ומנחה מטוגנת בשמן הוי ליה כמבושלת ע"כ. וכדברים האלה כתבו ג"כ התוס' בקוגיין סס בד"ה חבילא. ועי' מזה ג"כ בתוס' ר"י איליאו"ן בקוגיין סס שפלפל ג"כ בשיטת רש"י בזה ולבסוף העלה להעיקר כפי' ר"ת סס ויעש"ה: (כג) ומיהו אם אין לו פת אחר אפי' רבי חייא עודה דמברך המוליא. עי' מזה בתוס' דידן בקוגיין סס (דף ל"ט ע"א) בד"ה פת לטונה. ובתוס' ר"י איליאו"ן סס בשם רבו. וברבינו יונה ובפסקי הרא"ש סס שפירשו ג"כ קוגיא דשמעתין סס כל אחד לפי דרכו ומסקנת כלם כמ"ש רבינו כאן דאם אין לו פת אחר אפילו ר' חייא עודה דמברך המוליא יע"ש. ועי' מזה ג"כ באור זרוע ה' ברכת המוליא סימן קמ"ג. ומה שהביא רבינו בשמוך בשם בה"ג דפת לטונה בקערה דוקא. אבל פת לטונה בקדרה הוי ליה ככלי ראשון ונפיק לי' מתורת לחם. כן הביא ג"כ בעלדכי בפרקין סימן קכ"ו בשם בה"ג. ואולם בתחלה סס בסימן קי"ט הביא דבר זה בשם הראבי"ה ובשם בה"ג ויע"ש: (כד) בפת לטונה ששפך עליהם מרק כו'. מכאן ועד הלכתא כרבא. הכל הוא מפי' ר"ח. ורבינו קילר בהעתקתו. ובס' אור זרוע בסימן קמ"ג העתיק סס בשלימות כל פירוש ר"ח בזה: (כה) ויש לפרש כמה גדולים יהיו הפתיתין שיהא שרי לבלוענן. כל"ל. ובכתב יד אחר לפני כפל בזה ט"ס. ובעיקר פי' הירושלמי שכתב רבינו כאן בכדי להשוות הירושלמי לגמרא דידן עי' גם כן באור זרוע ה' ברכת המוליא (סוף סימן קמ"ג) שהביא בשם רבו ר"י איליאו"ן לפרש דהני אמוראי דירושלמי סס פליגי בפלוגתא דאמוראי שבגמרא דידן גבי חבילא דלמר הוה תוריתא דנהמא בכזית. ולמר אפילו בפחות מכזית. ובגי חבילא קיימ"ל כרב ששת דאפילו פירורין שאין בהם כזית מברך עליהם המוליא ויע"ש. וכ"ה בהדיא בתוספות סל ר"י איליאו"ן הנדפס מחדש בזמנינו בטעות ע"ש ר"י החסיד ויע"ש בקוגיין: (כו) בירושלמי תני כל [שאומר אחריו כו' עד הרי אין] כל מה שהגרתי פה בשני חלקי מרובע הכל העתקתי מכוסח הירושלמי שבידינו בפי' כילד מברכין הל' ח'. ובכתב יד אחר לפני בגלא חסר וכגראה שהשמיט הסופר מתחת ידו שורה שלימה. ועי' מזה בפסקי הרא"ש בפרקין ובכסף משנה פ"ג מה' ברכות הל' י"א: (כז) הדין [דנסיב] עיגולא ומברך עליה וכו' כל"ל וכ"ה הגירסא בירושלמי סס בפרקין הל' ח' ופי' עיגולא ככר. ואולם בפסקי הרא"ש בפרקין פי' כ' העתיק

כום שני. וראייה מירושלמי ופירשתי' בפ' ערבי פסחים. וגרס התם ר' אבא בשם רב אין המסובים רשאים לטעום עד שיטעום המברך ריב"ל אמר שותין אע"פ שלא שתה המברך מאי פליגי מאן דאמר רב כשהיו כולם זקוקין לכבר אחד ומ"ד ריב"ל (כח) אמר [כשהיה כל אחד ואחד] כוסו בידו. וכן מוכח בפ' ערבי (פסחים ק"ו ע"ח) גבי ההוא סבא דהוה גחין והתם הארכתי. תני (ירושלמי בפרקין ה"ח) המברך המוציא פושט ידו תחלה ואם רצה לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו בתורה הרשות בידו ודכוותא איתא לקמן בפ' שלשה שאכלו (דף מ"ז ע"ח) רב כד הוה קצי (ירושלמי סס) הוי טעים בשמאלא ומגלגל בימינא (כט) וצריך לפשוט עשר אצבעות כשהוא בוצע כנגד עשר מצות שנעשו בדחם קודם בציעה כדמפרש בירושלמי:

ק"ד טרוקנין חייב בחלה מאי טרוקנין (ל) כוכא דארעא מלשון כוך ואפייתו בו וחשיב ליה כתנורא. וכי אתא רבין אמר ר' יוחנן טרוקנין פטור מן החלה. ובפ' כל שעה פליגי במעשה אילפס ובתשובות פירשתי הכל. אמר אביי טריתא פטור מן החלה מאי טריתא איכא דאמרי גביל מרתח וא"ד נהמא דהנדקא ואיכא דאמרי לחם העשוי לכותח

והיכי דעשאם כעבין חייבין כלמודין פטורים. וטריתא מברכים עליה במ"מ ואם קבע סעודתו עליה מברך עליה המוציא וג' ברכות לאחריה כדחזינן מעשה רב דמר זוטרא. אמר מר בר רב אשי ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח מ"ט לחם עוני קרינא ביה ואע"ג דגמרי להו לחם לחם מהדדי בריש מסכת חלה בירושלמי ובפ' כל שעה (פסחים ל"ז ע"ח) מ"מ (לח) כיון דע"י קביעות נקרא לחם נפיק ביה נמי בפסח. אמר מר בר רב אשי דבש תמרים מברך עליה שנ"ב דזיעה בעלמא היא כר' יהושע שפוטר מחומש וטעמא דלמשקה קאי והא דאמר מיא דכולה סילקי כסילקי לדברי המפרשים שעוצרים ממנו משקים. שאני התם דלאכילה ע"י טיבול קאי ומשקה הבא לאוכל כאוכל דמי. תמרי דעבדי מינייהו טרימא במילתייהו קיימו ומברך עליהם ב"פ העץ (לג) דלאו מזיק הוא. ופר"ח אבל דקורטמי דפורצני דשומשמי לא איפשטא והלכך מברך עלייהו שנ"ב דתנן ועל כולם אם אמר שהכל יצא. שתיתא עבה מברך במ"מ ואם היא רכה מברך שנ ב אע"ג דרכה עבדי להו לרפואה מיהו כיון שמתהני מיניה בעי ברכה ומיהו במ"מ לא מברך כיון דעיקרו לא בא לאכילה גרידא. וסלקא לך הלכתא דדבש תמרים וכל כיוצא בו כגון יין תפוחים ומי תותים וחומץ של ענבים סתוונית מברך שנ"ב (לג) והוא הדין לחומץ סתם וחומץ סתוונית

נקיט

הגהות

לסון הירושלמי בזה הדין דנסיב פוגלא וכו' יע"ש. ס"ה הגירסא באור זרוע ס' ברכת המוציא סימן קמ"ב. ופי' פוגלא לטון. ועי' מע"מ שם: (כח) אמר [כשהיה כל אחד ואחד] כוסו בידו. כן היא הגירסא בירושלמי שם בפרקין הל' א'. וכך הערתיק ג"כ בספר אור זרוע ס' ברכת המוציא סימן קמ"ד ועיי"ש עוד שכתב בזה: (כט) וצריך לפשוט עשר אצבעות כנגד עשר מצות שנעשו בלחם קודם בציעה. כ"כ גם בכלבו ובארוקה סי' שכ"ו בשם הירושלמי פ"ק דחלה ומדרש ויכולו. ועי' מזה ג"כ בתוס' בפרקין דף ל"ח ע"ב בד"ה והלכתא דמייתי מקרא מספר תהלים מלמעלה אליר לבטחה וגו' וסיימו שם דים לבטוע בשתי ידיו בעשר אצבעות כנגד עשרה תיבות שבמקרא זה ועי"ש. ועי' ג"כ מזה בטור או"ח סימן קס"ז דחשיב שם הכך עשר מצות התלויות בפת קודם הבציעה ועוד מביא שם גם הך קרא דמלמעלה אליר וגו' ועוד פסוקים אחרים שיש בהם עשרה תיבות. ועי' בב"ח שם מ"ש בזה ע"ד הנסתר. ועי' עוד בלחם חמודות על הרא"ש בפרקין סימן י"ד ס"ק מ"ג:

(ל) כוכא דארעא מלשון כוך ואפייתו בו וחשיב ליה כתנורא. ומראה דרבינו גרים בש"ס שם כוכא ולא כובא. וע"כ פי' שהוא מלשון כוך. ואולם בש"ס שלפנינו הגירסא כובא דארעא ופי' רש"י שם עושה מקום חלול בכי ה ומוחן בתוכו מים וקנמא כמו שעושין באילפס עכ"ל. והוא מכוון לפי' רבינו. אבל עיקר גירסת רבינו כוכא היא כפלא קלת בעיני כי לא מצאתי גירסא זו בספרן של ראשונים. וגם בספקי הרא"ש בסוגיין ובחידושי הרשב"א ובאגודה שם ובס' אור זרוע ס' ברכת המוציא סימן קמ"ח ובבית יוסף בטור או"ח סימן קס"ח ובשאר ספרי הפוסקים בכולם הגירסא כובא דארעא ולא כוכא. ולא נתקררה דעתי עד שמצאתי שרבינו ז"ל איננו יחיד בגירסא זו. ומכן הוא בהליה גם בערוך ערך ככא ח"ל שם (ברכות ל"ז ע"ב) מאי טרוקנין אמר רב יוסף כוכא דארעא פי' עושה גומא בכירה כמו ספירסנו בענין הערבייס מערב קמח ומים בתוכה ומשליך באותה גומא עכ"ל. הרי שגם לפני בעל הערוך היה הגירסא בש"ס כוכא ולא כובא וכמ"ש רבינו כאן. אבל הדבר הקשה בזה הוא דבעל הערוך בעצמו סותר את מסכתו בזה שבערך טרקנין הביא גירסת הש"ס ומברכות ל"ז ע"ב מאי טרוקנין אמר ר' יוסף כובא דארעא פי' הוא גובלא שאופין על האדן ולא בתנור עכ"ל. ולע"נ. ומפסתי ומצאתי שגם הגאון מהר"י ברלין בספרו הפלאה שבערכין שם בערך ככא הסאיר דברי בעל הערוך בל"ע: (לא) כיון דע"י קביעות נקרא לחם נפיק בי' נמי בפסח. עי' מזה באור זרוע ס' ברכת המוציא (סימן קמ"ח) שהעתיק דבר זה מפירוש ר"ח. ומאריך שם הרבה בדיבים הללו. ועי' גם כן מזה בתוס' ר"י סירלי"ון בסוגיין שם: (לב) דלאו מזיק הוא. כוונת רבינו בזה על מה דמייתי רבא שם (ברכות ל"ח ע"ח) מנה"מ דאמר רב אסי האי תמרי של תרומה מותר לעשות מהן טרימה ופי' רש"י שם שאינו מפסידם. אלמא דבמלתא קאי וכיון דהכי הוא מברכין עליה בורא פרי העץ ויע"ש. וזהו כוונת רבינו כאן. במ"ש דלאו מזיק הוא הייכו דאינו מפסידם. ומה"ה במלתא קאי ומברכין עליהם בורא פרי העץ. והכי נקטינן ג"כ בש"ע או"ח סימן ר"ב סעיף ז': (לג) והוא הדין לחומץ סתם. עי' בהרא"ש בפרקין פ' כ"ג שהקשה דהאיך מברכין על החומץ הא אמרינן ביומא דף פ"ח ע"ב דהשותה חומץ ביום כיפור ולעיל גבי פלפלא יבשתא מסוייגן בברכה ליום"כ. ותירץ דמיירי בזמנו קלת דלא מייבש הרעת אי נמי מיירי בחומש בשיניו ונתן חומץ הרבה לתוך המרק ושותה לרפואה וחומץ עיקר מ"מ אגב המרק אית ליה הנאה מיהו ובעי ברוכי כדאמרינן גבי שמן זית שבתנו לתוך אניגרון עכ"ל. והסכים עמו בנו בטור או"ח סימן ר"ד שם שפסק דעל החומץ לבדו אין מברכין מפני שהוא מזיקו אא"כ ערבו במים עד שראוי לשתותו ואז מברכין עליו שהכל. ואולם מסתימת דברי הרי"ף בשמעתין ומדברי הרמב"ם פ"ח מה' ברכות ה"ח ומדברי רבינו כאן שכתבו סתם ולא חילקו מוכח דס"ל דגם על החומץ לבדו מברכין. ואי מסוס קושיית הרא"ש יש לומר דאינהו ס"ל כמו שתירץ בזה רבינו יונה בסוגיין שם ומביאו הבית יוסף בסימן ר"ד שם דהשותה חומץ ביומ"כ אע"פ שהוא פטור בשיעור רביעית כיון דקיימ"ל שאם שתה ממנו הרבה חייב שהרבה ממנו בשתיה מרובה. לענין ברכה נמי לא יצא מתורת אוכל ולפיכך מברך עליו ויע"ש. ותירץ זה יתכן גם לדעת הרמב"ם ד"ל"ג דפסק בפ"ב מה' ע"ג דשעור הלכה ה'. דבשתה משקין שאינן ראוין לשתיה כגון ליר ומוריים וחומץ אי אפילו שתה ממן הרבה פטור. מ"מ כבר כתב הבית יוסף בטור או"ח סי' תרי"ב דהך אפילו שתה ממן הרבה שכתב הרמב"ם לא קאי אלא אליר ומוריים בלבד ולא אחומץ. ועי"ש גם כן בלחם משנה. וגם בב"ח וגם' ברכי יוסף בסי' תרי"ב שם מ"ש בזה. אך לפמ"ש עדיין יקשה דלמה קבע רבינו בית יוסף בש"ע עכ"פ דעת הרי"ף והרמב"ם מיהא סמיעא ליה שסתמו דבריהם בזה ובע"כ דס"ל דגם בחומץ לבדו מברכין. ומה שהראה לפיענ"ד בזה דים לומר דגם דעת הרמב"ם בזה לא סמיעא להבית יוסף כלומר לא סביראה ליה. וה"ט דהרי הרא"ש מדמי לי' חומץ לשתן זית דכמו דבשתן לבדו קיימ"ל דאין מברכין עליו מפני שהוא מזיקו ואעפ"י שהרבה קלת ממנו מ"מ לא מיחשב הנאה אא"כ שותהו ע"י אניגרון. ה"כ בחומץ דאעפ"י שהרבה קלת ממנו. מ"מ הוא מזיקו ולכך אין מברכין עליו אא"כ ערבו במים. ואולם הרמב"ם לשיטתי' דס"ל דגם בשותה שמן לבדו מברכין שהכל דאעפ"י שמזיקו מ"מ נהנה קלת ממנו וכמ"ש בזה הכסף משנה פ"ח מה' ברכות ה"ג והבאתיו לעיל בס"ק הנ' ומש"ה ס"ל דגם בשותה חומץ לבדו ג"כ מברכין עליו ומשום דאעפ"י שמזיקו מ"מ נהנה קלת ממנו. ואולם אכן דלא קיימ"ל

כוותי'

נקיט משום תרומה דאלו יין שנתחמץ חייב בתרומה דמפריש בה. ותנן לקמן (ברכות מ' ע"ב) על הנובלות ועל החומץ ועל הגובאי מברך שנ"ב. וכן שכר שעורים מברך שנ"ב. ולא דמי לתערובות חמשת המינים שהם דרך אכילה וכן למיא דסילקי נמי לא דמי שמטבל בהם ואוכל דלא עדיף שכר שעורים משתיתא הרכה דאמרי' מברך שנ"ב. ותו דת"ר בפ' המוכר פירות (ב"ב כ"ו ע"ב) אחד שכר תמרים ואחד שכר שעורים ואחד שמרי יין מברכין עליהם שנ"ב. אחרים אומרים שמרים שיש בהם טעם יין מברך עליהם בורא פרי הגפן רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו אין הלכה כאחרים:

ק"ה והלכתא המוציא לחם מן הארץ (ברכות כ"ח ע"ב) האי הלכתא פשיטא דאשמעינן דאפי' המוציא מצי למימר (לד) וכש"ב מוציא דלכ"ע להבא משמע ומשום דפליגי בהמוציא רבנן ור' נחמיה איצטריך לפסוק דהמוציא נמי להבא משמע. וכן עמא דבר לגלות שהלכה כרבנן. כדחזינן התם שהקפיד ר' זירא ואמר זהו שאומרים עליו אדם גדול הוא. (לה) ודוגמתו בפ"ק דפסחים (דף ז' ע"ב) והלכתא על ביעור חמץ. ואמרי' התם בלבער כ"ע לא פליגי דלהבא משמע. אך בתלמוד ירושלמי גרס' הכי ר' ירמיה ברוך קומי ר' זעירא המוציא לחם מן הארץ וקלסיה מה כר' נחמיה שלא לערב ראשי אותיות פי' מ"ם דהעול"ם עם מ"ם דהמוציא ולכך מטיל ה' להפרידן. ופריך מעתה המן הא"ץ שלא לערב ראשי אותיות. על דעתי' דר' נחמיה הבורא פרי הגפן ועל דעתיהון דרבנן בפה"ג ולא משני מידי אליבא דר"נ. ויפה הקשה לו מדסמיך העולם למן הארץ וכן מ' דהעולם לבפ"ג (לו) דמ"ם וב' הברה אחת להם. ועיקר טעם פלוגתייהו נראה כמו שמפרש בגמרא דידן. ולפי' הירושלמי ה"פ מה כר' נחמיה יכול להיות גם כר' נחמיה או לאו דילמא ר"ג מודה להו לרבנן (אלא) דמ"ם ממוציא אין לטעות או דילמא פליג ומשני לא פליגי ואפי' [הכי] (ה"מ) המוציא עדיפא שלא [לערב] (לפרש) ולכאורה פליגי הירושלמי והבבלי ואנן אגמרא דידן סמכינן דהמוציא מברכין. וגם הירושלמי מודה בהא אך משמע אחרינא:

כן על ענין שלקות רבו המחלוקת בגמ"א ולפי דרך האמת שלקות מברך בורא פרי האדמה דבמילתייהו קיימא אע"ג דמישתנו (לז) ובפ"ח פסק דהלכה כרב חסדא דכל שתחלתו שנ"ב בגון קרא חייא וסלקא וכ"ב שלקו ב"פ האדמה דאישתנו לעילויא ומיהו בסיפא דמילתא א"ח כל שתחלתו בפה"א כגון תומי וכרתי שלקו שנ"ב בהא לית הלכתא כוותיה דר' יוחנן לא קיימא כוותיה. דא"ח בר אבא אני ראיתי את ר' יוחנן שאכל זית מליח ובירך עליו מתחלה וסוף והמליח קיי"ל הרי היא כרותח והנה היא כשלוק ומברך עליו תחלה בורא פ"י העץ ולבסוף על העץ ועל פרי העץ וכו' ש"מ דבמלתיהו קאי ואי אמ"ת בתחלה שנ"ב ולבסוף בורא נפשות א"כ מאי אסהדותי' דר"ח בר אבא. ואיני יודע אם בגירסתו איתא כמו בגמ"א דידן שכתוב דלמא בתחלה שנ"ב ולבסוף בנ"ר ונשאר הדחיה ומה שפי' ר"ח א"כ מאי אסהדותי' איצטרך לאפוקי כמו שאמר לקמן

הגהות

כוותי' גבי שמן הס"ד דלא קיימ"ל כוותי' גם גבי חומץ. ומעתה לא נשאר לנו בזה רק דעת הרי"ף בלבד דאעפ"י שסובר דנשמן נבדו אין מברכין מ"מ גבי חומץ ס"ל דמברכין ומן הטעם שכ' בזה רבינו יונה שם. ומיהו נגד דעת הרי"ף הא איכא דעת הרא"ש והטור דרבים ובתראי כיתהו לגבי הרי"ף ומעה"ה פסק הב"י הל"ן כמותם ומ"ש ודו"ק. כן הי' נראה לי לומר בהשקפה הראשונה. ושוב נתיישבתי וראיתי דאין נוטו לריכין לכל זה. לפיומ"ש בתוגן אברהם שם ס"ק י"ג דהא דכ' המחבר שם דאינו מברך על החומץ דהיינו דוקא בחומץ חזק שמבעבע כשמטליכין אותו על האור. אבל בחומץ שאינו חזק כ"כ ודאי אית ליה הנאה מיני' ובעי ברוכי וכו' וי"ש. ולפי"ז הדבר נכון בפשיטות דיש לומר דאין כאן מחלוקת כלל דהרא"ש והטור מיירי בחומץ חזק. אבל הרי"ף והרמב"ם והראב"ד מיירי בחומץ שאינו חזק כ"כ. ולכך מברכין עליו. וקרוב בעיני מאד שגם המגן אברהם בעצמו כוון לזה אלא שקילר בדבריו כדרכו. ועי' בא"ר שם סק"ט שמולק ע"ז אבל הדין עם המג"א בזה: (לד) וכש"כ מוליא דלכ"ע להבא משמע וכו'. גירסת רבינו בה"ם שם הוא כפי הטוסאפות שהיה לפני רבינו בית יוסף בספר הטורים באו"ח סימן קס"ז שהיה כתוב בו ואע"ג דמוליא עדיף עפי דכ"ע מודו דלהבא משמע וכו'. וכתב הב"י שם שמלא ג"כ גירסא זו בספר מערכת אלקות בשער הברכות דרך ו' שכתב בזה"ל. בפ' כילד מברכין אמרינן דעל הפת מהו מברך המוליא ר' נחמיה אומר מוליא כ"ע לא פליגי דמפיק משמע. כי פליגי בהמוליא. ורבנן סברי המוליא נמי דמפיק משמע והלכה כרבנן דאמרו המוליא עכ"ל (וסיים שם הב"י שכן נראה גירסת התוס' שם שכתבו ואע"פ' דבמוליא כ"ע לא פליגי דמפיק משמע כו' יע"ש. ובאמת שבתוס' שלפנינו שם הגירסא כ"ע לא פליגי דאפיק משמע יע"ש והיא כמו שהוא לפנינו בש"ס שם. ונראה דלפני הב"י היה הגירסא שם בתוס' דמפיק אלא שאח"כ הגיהו והלינו דאפיק כמו שהוא בש"ס) ועי' מזה בתוגן אברהם שם סק"ח מה שהקשה על גירסא זו. וכ' על זה דאפשר דיש טעות בטוסאפות וכתבו דמפיק במקום דאפיק ובתחלף להם מי בא' ויע"ש. וכבר העיר ע"ז בתלית השקל שם דהא תיבת בטוסאפות שבספר מערכת אלקות ושבתוס'. אבל מה נאמר בטוסאפת הטור שהי' לפני הב"י שהי' כתוב בו בהדיא שלריך לבדא להבא משמע. וכן מה נאמר אמתו בטוסאפת רבינו כאן שהוא מפורש יותר מטוסאפת הטור. ובעיקר הדבר עי' מזה בתוס' בקוביין שם בד"ה והלכתא. ובפסקי הרא"ש ובחידושי הרשב"א שם מ"ש בזה: (לה) ודוגמתו בפ"ק דפסחים והלכתא על ביעור חמץ. כוונת רבינו בזה לומר דלכך מברכין המוליא ולא מוליא משום דלריך להשמיענו חידוש בברכות. ומביא ראיה לזה מפ"ק דפסחים גבי על ביעור חמץ. וכדברים האלה כתב גם כן הרא"ש בפ"ק דפסחים סימן י"ד בקוביין שם והוא ז"ל מביא ראיה מקוביא דכאן לקוביא דהתם שכ' שם גבי ברכת על ביעור חמץ דאע"ג דבלבער כ"ע לא פליגי דודאי להבא משמע. ובעל ביעור פליגי מ"מ מברכינן על ביעור להשמיענו חידוש בברכות משום דאמרינן מברכותיו של אדם כיכר שת"מ הוא והמברך על ביעור כיכר שת"מ הוא ויודע דעל ביעור נמי להבא משמע. וכדאמרינן בפ' כילד מברכין גבי ברכת המוליא משום שלריך חידוש בברכותיו: (לו) דמ"ש וב' הברה אחת להם. נראה כוונת רבינו בזה על בני ארץ ישראל אשר נודע שהיה מבטא שפתם לפעמים באיזה אותיות בהברה כבדה נגד הבבליים. ובטאו גם כן את הב' כהברת המ"ם (ולדוגמא תראה במשנה במס' ב"ז בבלי מ"ח ע"ב וירושלמי פ"ג. משנה י"ג שם הגירסא מפני שהכביה נוטרת יע"ש. והכוונה כפיה מלשון נוף. ובמשנה שבסדר המשניות פ"ג משנה ח' אתה מולא שם הגירסא מפני שהמייה נוטרת יע"ש. הרי שדברו את הב' כהברת המ"ם). ולכן לריך לומר כאן הנורא שלא יפגע במ"ם של העולם. ובעיקר מ"ש רבינו כאן לפרש דברי הירושלמי בזה לי אפשר לעמוד כ"כ על כוונתו מפני שהלשון מגומגם מאד ובאין שפק שט"ם יש כאן. ועי' מזה בחידושי הרשב"א בקוביין שם מ"ש בפירוש הירושלמי בזה: (לז) ובפר"ח פסק דהלכה כרב אסדא וכו'. דע כי בספר אור זרוע ס' קעודה (סימן קס"ח) העתיק שם כל ענין זה בשלימות יותר. ואולם טעות סופר נפל שם בשם הפוסק שכתב בתחלה כתב רבינו יצחק אלפסי כו'. וזה טעות שלא נמלא כן בספרי אלפסי דידן. ול"ל שם כי בפר"ח וכמ"ש רבינו כאן. והמגיה שם לא הרגיש בזה. ועוד ראיתי לעורר דמה שהעתיק רבינו כאן בסמוך הטוסאפת א"כ מאי אסהדותא דר"ח בר אבא וכ' ע"ז ואיני יודע אם בגירסתו איתא כמו בגמרא דידן וכו'. ומובן לכל מעיין דקאי הכל על פר"ח בזה שמלא רבינו בפירושו הטוסאפת הנ"ל. והוא מסופק אם הוא מטוסאפת הש"ס או שהיא מדברי ר"ח. ובספר אור זרוע שם בסימן קס"ח הביא הטוסאפת הנ"ל בתחלה ולא הזכיר שם ר"ח עליה. ובאין שפק כי אשר שם גם בזה מיד בתחלת הדיבור שם ר"ח שטוסאפת זו נמלאת בפירושיו. והמגיה שם שלא ידע מכל זה העיר שם בגליון וכתב דבגמרא דידן ליתא. ועשה ג"כ מסגר על טוסאפת זו בפנים הספר בשני חצאי

לקמן בסוף פרקין (דף מ"ד ע"ב) לאפוקי ירקא שאינם טעוני' ברכה לאחריהם. ומיהו נראין הדברים כמו שפסק ולא סמכינן אדיחוי. (לח) וכל הדברים שראויים לאוכלם חיין ומבושלין וצלוין כגון בצלים ומיני קטניות ותפוחים ואגסים נראין הדברים כיון שלא אישתני לא לגרייעותא ולא למעליותא דבמלתייהו קיימא ומברך עליהם תחלה וסוף כאשר בהיותם חיין ובדבר זה לא הוצרכנו כלל לר"ח דמתא דפשיטא היא. אבל תומי וכרתי עיקר מאכלם חיין ולהכי הזכיר רק אלו שנים כי יש הרבה חיין ומבושלים בשדה כגון קיטניות וירקות שאדם יוצא בהם בפסח דמברך עלייהו בפה"א חיים ומבושלים כשאינם טפילים לפת. ומ"ד שלקות בפה"א ס"ל אישתני למעליותא כדמוכח ליה מתורמסן דאמרי' ביבמות (דף ס"ו ע"ב) ובע"ז בסוף פ' ר' ישמעאל (דף כ"ט ע"ב) דאינו נאכל כמות שהוא חי ולגבי בישול גוים מייתי לה התם ולכך שולקים אותו ז' פעמי' (לט) ומיהו אנן קיימ"ל דבכל ענין שלקות במלתיה קאי ואפי' תומי וכרתי. וליפתות הרי הם כתומי (מ) ולאפוקי מר"ח דפסק ליפתות חיין שנ"ב דלא דמי לקרא חייא דהיינו דלעת כדאי' בנדרים גבי דלעת החמוצה ותו דגרגלידי דליפתא משמע חיין מדקאמר בסמוך תבשיל דליפתא. ואע"פ שיש לדחות שמיירי במבושל ואפ"ה מסתברא כדפרישית ומברך עליהם כין חיין בין מבושלין בפה"א וכן הדין בפירות האילן הנאכלים חיין ומבושלין דבמלתייהו קיימי. אם הם מה' המינים כדינם ואם הם משאר המינים כדינם וכן הדין בכבוש בחומץ בלא בישול. ויש מפרש שהוא מבושל אך לא כשיעור בישול:

ק"ן אמר ר"ח בר אבא אני ראיתי את ר"י שאכל זית מליח וביריך עליו תחלה וסוף ופריך כיון דשקלת ליה לגרעיניתיה בצר ליה שיעורא ומשני כזית גדול הוה דכי שקלת לגרעיניתיה נשאר בו כזית בינוני שזהו זית אגורי וראיתי לרבינו אלפסי שכתב דאפי' פחות מכזית מברך לפניו שאסור ליהנות מעוה"ז בלא ברכה אבל לאחריו לא בעי ברכה. ויש ספרים דגרסי' בהדיא בצר ליה לשיעוריה בסופא אמאי מברך מכלל דבורא פרי העץ פשיטא ליה דמברך אפחות מכזית דהכי פסקי' לעיל דבורא פרי העץ ביריך ר' יוחנן ומזה נלמד אפת ושאר דברים דמברך בתחלה אפחות מכשיעור כמו אכשיעור בשוה (מא) אבל לבסוף לא מברך כלל. ובתלמוד ירושלמי ראיתי בפרקין ר' יוחנן נסיב זיתא וביריך לפניו ולאחריו והיה ר"ח בר אבא מסתכל ביה וא"ל בבלאה למה את מסתכל בי ליית לך כל שהוא מז' המינין טעון ברכה לפניו ולאחריו אית ליה ומה צריכא לי' שגרעיניתי' ממעטתו ומאי עביד ליה ר' יוחנן משום בריה [מלתא דר"י אמרה שכן אפילו אכל פרידה אחת של ענב או פרידה א' של רמון שהיא טעונה ברכה לפניה ולאחריה (מב) ואומר אני דשני מעש"ם היו תדע דבירושלמי לא

הגהות

לבנם. ועתה עיניך לטוכח יביטו שמוסמת ר"ח היא: (לח) וכל דברים שראויים לאוכלם חיים ומבושלים וצלויים כו'. כן הוא הסכמת כל הפוסקים ועי' מזה בסוד או"ם סימן ר"ה ובב"ח סס סעי' ה': (לט) ומיהו אנן קיימ"ל דבכל ענין שלקות במלתי' קאי ואפילו תומי וכרתי. דעת רבינו זה כדעת הרי"ף בסוגיין וכפי הבנת רבינו יונה בדבריו סס דבתומי וכרתי בין חיים ובין מבושלים מברכין בפה"א. אלא הטור בסימן ר"ה הבין בדעת הרי"ף דס"ל דבחיים שהכל ובמבושלים בפה"א וכ"כ הגאונים. וכתב ע"ז הטור דהכי משמע ובבית יוסף סס תמה עליו בע"ס בדעת הרי"ף. והב"ח סס האריך ביסודו ועי' ג"כ בדרישה סס ובמנן אברהם סס סק"ד. וגם בספר ברכי יוסף סס חתר לייחס דעת הטור בזה ויע"ש. ועכ"ז אנן נקטינן בס"ע סס סעי' א' הפך מדעת הטור בזה אלא דבחיים מברכין בפה"א ולאחר בישולם שהכל דאיתמו לגריעותא. והוא כדעת התוס' בסוגיין סס דף ל"ח ע"ב. וכ"ה דעת הר"י שירליאו"ן בתוספותיו סס ודעת תלמידו בעל אור זרוע בסימן קס"ח סס: (מ) מלאפוקי מר"ח דפסק ליפתות חיים סס"ב. עי' מזה בטור או"ח סוף סימן ר"ה שהביא דבר זה ג"כ בשם רבינו האי גאון ושכ"כ גם הה"ג. והסכים עמהם סס. וכן קבע הב"י לדינא בשם"ע סס סעי' ה' ועי"ש בב"ח ובמנן אברהם סס סק"ט ובמ"ז שאפילו בולא בזה: (מא) אבל בסוף לא מברך כלל. כראה דעת רבינו בזה כדעת התוס' בפרקין (דף ל"ט ע"א) בד"ה בלר ליה שיעורא. וכדעת הרא"ש סס בסוגיין סוף סימן ט"ז שאפילו בולא בפשות רבות לא יברך בפחות מכשיעור. ושלא כדעת הרי"ף בעל התוס' סס שה"ה אומר כיון דבמ"ל לאו ברכה משובה היא לכן אפי' בבליר מכשיעורא מברכין ובתוס' ובהרא"ש סס דאו זה. וגם כל הראשונים חולקים עליו בזה. ועי' מזה בדמ"ש והגהות מיימוני פ"ג מה' ברכות בלות כ' ובחידושי הרשב"א בסוגיין סס ובטור ובבית יוסף בא"ח סימן ר"י מ"ש בזה. והלוט ראיתי בתוס' ר"י שירליאו"ן בסוגיין סס שגם הוא ז"ל הבינה בזה דעת רבו שהוא ר"י בעל התוס' הב"ל. ואולם לא כמנהגינו רק דבפוקי מספקא ליה אם יברך ברכת במ"ל על פחות מכשיעור לבסוף או לא. אך מתוך דבריו יש ללמוד שדעתו דעת מוטה שיברך. ומ"מ סייס ר"י שירליאו"ן סס דמסתברא שלא לברך בר"ר היכי דלא מתקנה ברכה אחת מעין שלש ויע"ש. וכ"כ בעדרכי בפרקין סימן קכ"ג דהר"י מתפקח בזה ומסקינן דאין לברך אחריו כלל. ודע דבגליון הש"ס הגיה הב"ח בתוס' סס במקום והר"י היה אומר כו' דל"ל והר"ר יוסף היה אומר כו'. וזה לא נכון כי בתוס' ר"י שירליאו"ן סס מביא דבר זה בשם רבו וכבר ידוע כי רבו היה הר"י בעל התוספת הידוע ולא הר"ר יוסף שמביא גם אותו הרבה פעמים בתוספותיו סס בשמו ולא בשם רבו. ועי' מזה ג"כ בעמ"מ על הרא"ש (סוף סימן מ"ז) סס בתות מ' שכ' גם כן שהוא ר"י בעל התוספת: (מב) ואומר אני דשני מעשים היו. עי' מזה בתוס' דידן בסוגיין סס בד"ה בלר ליה שיעורא דמייתי ג"כ הירושלמי דפרקין שהביא רבינו כאן דמפורש התם דר' יוחנן בריך על זית אף בפחות מכשיעור ומשום דהוה בריה ומ"כ חולק על גמרא דידן ולכך לא קיימ"ל כהירושלמי בזה. אבל רבינו יוסף היה מפרש שהירושלמי אינו חולק על הגמרא שלנו דהכא מיירי שהוקרו הגרעינים ומלא מ"כ לא היה כבריתו. וגמרא ירושלמי היה סבור שהזית היה שלם ולכך הוצרך לתרץ בחותו ענין דאכל פרידה דבריה הוה ואינם חולקין יחד ויע"ש. וכ"כ גם כן בתוס' ר"י שירליאו"ן סס בשם ר"ת שהיה אומר שאין תלמוד שלנו חולק על הירושלמי בזה. ועי' סס ובחידושי הרשב"א ובפסקי הרא"ש סס סימן ט"ז שכתבו כלם להשוות בזה הבבלי והירושלמי קרוב לומ"ש התוס' בזה בשם רבינו יוסף. והיינו שמחלקים דבגמרא דידן מייתי שהסיר הגרעין קודם שמלא דאז לא הוצא לפניו שלש ולכך בעל חסיבתו. אבל ההוא דהירושלמי מייתי שהוצא לפניו שלש ואעפ"י שהסליק הגרעין אח"כ לא בעל חסיבתו ומברך עליו בתחלה ובסוף יע"ש. ובבבינו יונה שם מחלק באופן אחר שכתב דלענין הדין אפשר להעמיד התלמוד שלנו עם התלמוד ירושלמי דבדבר שאין דרך לאכלו עם הגרעין כגון זית וכיוצא בו אז אף אם הוצא לפניו שלש עם הגרעין לריך שיהי' בו שיעור מלבד הגרעין דבכה"ג לא חשיב בריה כיון כשתוליא הגרעין כמו שדרך להוליאו לא יצאו שלש. אבל אם הוא דבר שדרך לאכלו עם הגרעין שפיר חשיב בריה ויע"ש. ולריך לומר לפי דבריו דהוא דירושלמי לא בזית מיירי רק בפרי אחר ובשיעור זית. ועי' מזה במנן אברהם בסימן ר"י סק"ד מ"ש בזה ובפרמ"ג סס. והנה כל הני רבוותא לא כתבו הדבר בדרך החלט רק כמסופקים דאפשר לומר דהך דבבלי וירושלמי ב' מעשים היו. ואולם רבינו כאן כ' בדרך החלט דב' מעשים היו וכדעת רבינו יוסף שהביאו בתוס' סס. וכן הביאו ג"כ בשם זרוע ה' שעורה (סימן ק"ע) בשם רבינו יוסף (מאור לייט"ש) ויע"ש. וגם בעיקר החילוק מה שיש בזה בין בבלי לירושלמי נעם רבינו כאן קלת מדרכם ומחלק באופן אחר מרווח יותר. (ובדרך אגב ראיתי לעורר כאן על מתם רבינו יוסף שהביאו בתוס' סס בד"ה בלר לי' שיעורא שהוא אינו ר' יוסף מאורלייב"ם הידוע כאשר נרשם עליו באור זרוע בסי' ק"ע סס. וכבר היה לי ויכוח בזה עם חכם גדול אחד מגדולי דורינו אשר הביע לפני ב' כללים בענין שני רבינו יוסף מבעלי התוס'. הא' דשתם רבינו יוסף המובא על הרוב בתוס' ברכות ובשאר מקומות הוא ר"י מאורלייב"ם. והב' שרבינו יוסף

לא נרסי' זית מליח. הילכך יש ליישב דלא פליגי בבלי והירושלמי דההוא דהכא זית מליח הוה ונשתנה מבריתו ובטל חשיבתו ובתיך מלחו היה מ־וסק ואע"ג דכולהו כעץ בטל מחשיבות בריה כדאמר בפ"ב דמכות (דף ט"ז ע"ב) ריסק ט' נמלים והביא אחד והשלימו לכזית וכו' ובנמלה שלימה תנן במתני' התם (דף י"ג ע"ב) דלוקה בכל שהוא ונמלה שחסרה מיבעי' לן בפ' ג"ב ונזיר (נזיר כ"ח ע"ב) ומיירי שאינה מרוסקת רק מעט חסירה והכי נמי תנן נבלו ונתפצעו (ערלה פ"ג מעשה ח') משום דמעתה אינו חשוב והלכך איצטרי' לאוקמי הכא בכזית גדול וסתם מליח הוא נדרס ונתרסק ומיירי בשאינו נאכל מחמת מולחו מדמדמה לי' לשלוק. אבל בירושלמי מיירי בשאינו מליח ובשאינו מרוסק ומהני ליה חשיבות בריה דסבר ר"ח הלכה כרי' חדא דרביה הוא ותו שלא מצינו מי שנחלק עליו בהדיא. וכן בקטניות אחת מברך בפה"א וגם לאחריו. ואפי' [דרבנן] דר' שמעון דפליגי בחטה לענין מלקות (מכות י"ג ע"א י"ז ע"ב) לענין ברכה (מודה) [מודו] דחשוב רק שיהא שלם. וכל היכי שצריך כזית צריך שיהי' מאכל בהרווחה לפי שאין אנו בקיאין בשיעור זית כדי שלא תהי' ברכה לבטלה:

ק"ח וקי"ל (ברכות ל"ט ע"ב) מיא דליפתא כליפתא וכן מיא דכולהו שילקי כשילקי ומברך בפה"א ויש מפרש בסוחט העשויה חיים ויש מפרש שנסחטו מעצמן בהתבשלם במים וכן במי שבת דלטעמא עבידא

וכן

הגהות

יוסף פורת המובא על הרוב בתוס' בעמ' שבת הוא כמו של רשב"ם כאשר הסכימו בזה היוחסין ובעל קובץ הדורות ובעל סה"ד. ואני סתרתי את כלליו בזה והראיתי לו בראיות ברורות שלא לדק בשכיחם. כי סתם רבינו יוסף איננו ר"י מאורלי"ם. רק הוא עלמו רבינו יוסף פורת המובא בתוס' שבת ולא היה כמו של רשב"ם רק תלמידו. ויש לי בזה אריכות דברים ופה אבא בקצרה ואגע רק בראשי דברים. דע כי רבינו יוסף מאורלי"ם שמו ושם אביו מזכר בספרן של ראשונים בשם רבינו יוסף ברבי יצחק בן הרב רבי יוסף מקינו"ן. ראה לדוגמא בתוס' (חולין ל"ח ע"ב בד"ה רבא אמר זבחים ע"ט ע"א בד"ה אמור רבנן) שהביאו שם דעת רבינו יוסף מאורלי"ם בענין טעם כעיקר ומזכר בספר רוקח ה' איסור והיתר סימן תע"ה. ובספר התרומה ה' איסור והיתר סי' מ"ט ע"ם אביו רבי יצחק ברבי יוסף מקינו"ן. ועוד בתוס' (חולין קי"ב ע"ב בד"ה ודגים). שהביאו ג"כ שם דעת ר"י מאורלי"ם בענין מליחת בשר ע"ג בשר. ומזכר גם בזה בספר התרומה (בסימן ס"ח) ע"ש אביו רבי יצחק. והוא היה חי בזמן אחד עם רבינו אפרים הגדול הידוע ועם רבינו אליעזר ממי"ץ שהיה תלמיד ר"ת (הלכות שמחות לר"מ מרוטנבורק סי' ה') ועם רבינו יצחק ב"ר שמואל שהיא ר"י הזקן בעל התוספת בן אמותו ותלמידו של ר"ת. וגם ר"י מאורלי"ם היה תלמידו של ר"ת ומעידו אורלי"ם הרין ספיקותיו אל ר"ת רבו לפעמים לבדו עי' מזה בספר היטר סי' תרי"ג ותרי"ד ובשו"ת ר"ח אור זרוע סי' קט"ו. ובשלטי גבורים סביב המרדכי בגיטין ר"פ המגרש. ולפעמים ביחד עם חבירו שהיה קלת זקן ממנו והוא רבינו שלמה ב"ר יצחק. עי' מזה בספר היטר (בסימן תר"ז ועד סוף סימן תרי"ט). ומרשם שם בתחלה מאלה מאורלי"ם. ובסוף סימן תר"ט שם בא על החתוס שלמה ב"ר יצחק. יוסף ב"ר יצחק. ובסימן תר"י שם הביא להם ר"ת בכבוד גדול לבני שרי לבאות ישראל הרב רבי שלמה. ובאור זקן המבר רבי יוסף וכו'. וכראה מזה שהיו שניהם תלמידי ר"ת (ובזה אשבחנא פתרי למה שנסתפק רבינו הראבי"ם לקמן בסי' תתקכ"ח שהביא שם מה שראה בקובץ התשובות שהיו חתומים על תשובה אחת ר' יוסף ב"ר יצחק ור' שלמה ב"ר יצחק. וכתב על זה לא ידעתי אם הוא רש"י ז"ל עכ"ל. ואחר כשיקת עפר רגליו של רבינו הגדול מנוחתו כבוד אומר דדעתי הענים חשבה בזה דבודאי רבינו שלמה זה איננו רש"י ז"ל רק ר"ש ב"ר יצחק אחר שהיה תלמיד ר"ת. ובזה יביד עליו ריעו החתום עמו ביחד שם ר' יוסף ב"ר יצחק הנודע בשם ר"י מאורלי"ם שהיה ג"כ תלמיד ר"ת כנודע). ואולם רבינו יוסף סתם המובא על הרוב בתוס' שלפניו הוא מזכר בספרן של ראשונים בשם רבינו יוסף ברבי מעשה עי' לדוגמא בתוס' (ברכות כ"ב ע"ב) בד"ה מעתין שכתבו כן פי' הרב רבינו יוסף. ובפסקי הרא"ש שם (פ' מי שמתו סי' כ"ג) פירש לנו שהוא רבינו יוסף ברבי מעשה. וכ"ה בתוס' ר"י שילליאו"ן שם. וזה בכן אב לכל המקומות שמזכר בהם הר"ר יוסף סתם כי הוא זה. ועי' עוד בתוס' (שבת ל"ט ע"ב) בד"ה והא מעשה. שהביאו ג"כ הר"ר יוסף סתם. ומפורש בספר התרומה (ה' שבת סי' רל"ב) שהוא ר' יוסף ברבי מעשה. ועוד בתוס' (שבת קמ"ו ע"ב בד"ה מגילה. מנקות ל"א ע"ב בד"ה עשאה) שמזכר שם הר"ר יוסף סתם. ובספר התרומה (ה' ס"ת סימן קל"א) מזכר ע"ש אביו רבי מעשה. וכן בתוס' יבמות דיומא שמזכר ברוב המקומות הר"ר יוסף סתם. וגילו לנו בתוס' (יומא כ' ע"ב בד"ה והיה קולו) שהוא ר' יוסף ברבי מעשה. וכאשר תחקור עוד יותר תשוב ותראה כי הר"ר יוסף זה הוא עלמו רבינו יוסף פורת המובא על הרוב בתוס' שעל מס' שבת. ראה לדוגמא בתוס' (שבת ס"ה ע"ב בד"ה הקיטע) שכ' בסוף דבריהם והרב פורת פי' יע"ש. ומפורש בספר תרומה ה' שבת סוף סי' ר"מ שהוא ר' יוסף ברבי מעשה המכוונה די בבדי"ט. וכ"ה בסמ"ג לאוין ס"ה והגהות מיימוני סוף פ' י"ט מה' שבת. ועי' עוד בתוס' (שבת ק"ז ע"ב בד"ה הלך) שכ' ואומר ר"י בשם הרב פורת וכו'. ומפורש בספר התרומה (ה' שבת סימן רי"ח) שהוא ר' יוסף ברבי מעשה. ובקצת פוסקים מזכר בשמו ובכיוצ' שלו בלבד בלי שם אביו. עי' לדוגמא (בכלבו סי' מ"ח ובסמ"ק סי' רכ"ב) שכ' וכ"ע לפנס בפסח פסק רבינו יהודה דעותר אך רבינו יוסף המכוונה די בבדי"ט אוסר יע"ש. והוא רבינו יוסף פורת המזכר. ויצא לנו מזה שרבינו יוסף פורת איננו בן רשב"ם כאשר חשבו מוני הדורות רק הוא רבינו פורת הוא רבינו יוסף ברבי מעשה והוא המכוונה די בבדי"ט. והיה חי בזמן אחד עם ר"ת וחבירו היה ובסיבה שמעשה לפני רשב"ם (רש"ל בתשובה סימן כ"ט) והחליפו שו"ת זה לזה כמפורש בספר היטר סימן תקל"ה. (והתשובה שם הועתקה בקצרה בתחלת הגהות מרדכי לסמ' ניטין אלא שנרשם שם בתחלה שאל הר"י מאורלי"ם את ר"ת. וזה טעות וצריך לגמוק תיבת מאורלי"ם כי בספר היטר שם מפורש שהיה השואל ר' יוסף ברבי מעשה. ור"י מאורלי"ם היה שמו ר' יוסף ברבי יצחק כנודע). ומקום מגורתו היה בערוי"ם אשר בגליל אוב"ע (ולא באורלי"ם). הנודעת לעיר מולדת רש"י ז"ל ולעיר מגורת ר"ת לעת זקנתו כמבואר אצלינו בתולדות ר"ת. וראה מזה בשו"ת רבינו חיים לוז זרוע סימן קע"ד בתשובה ר"י הזקן באמצע דבריו שם שכ' ושמעתי מפי הרב רבינו יוסף ברבי מעשה מערוי"ם וכו'. והיה תלמידו של רשב"ם שכן נראה מדברי"ם בתוס' (שבת כ"ח ע"ב בד"ה מתיב. קל"ד ע"ב בד"ה ואין מוציאין) ובסמ"ק סימן רפ"ח ובספר ירא"ים סי' ק"ב. ובתניא סי' י"ח. ובשלטי גבורים להגהות מרדכי (שבת פ' כירה סי' ג'). וחבר ג"כ תוספות על התלמוד עפ"י סיעת רשב"ם רבו ראה לדוגמא בתוס' (כתובות ע' ע"א) בד"ה הכא מני. שכ' ובתוספות הרב רבינו יוסף שפירש לפני רבינו שמואל מנוחתו כבוד יע"ש. וכן תמצא הרבה פעמים מזה בתוס' ר"י שילליאו"ן שהעתיק מתוספותיו של הר"ר יוסף בשם רבינו שמואל. וכ"ה באור זרוע ובמרדכי. ודע כי רבינו אברהם חמיו של רבינו יהודה שילליאו"ן המובא בתוס' (ברכות מ"ה ע"ב בד"ה שאני) הוא היה בנו של רבינו יוסף זה כמפורש באור זרוע (סוף סימן קפ"ד) וכ"ה גם כן בתוס' ר"י שילליאו"ן שם בסוגיין אלא שנשמט שם בדפוס תיבת חמיו. ולפני בעל שם הגדולים (ח"ב בערך תוס') היה כתוב לכאן. והוא היה נקרא רבינו אברהם מאורלי"ם כמפורש במרדכי (ברכות פ' ג' שאכלו פי' קמ"ח). ואולם כבר כתבתי בעמקות אחר דאין לסמוך כ"כ על ספר המרדכי כי בדברים כמו אלה הטעות מצוי בו. ולדוגמא תראה גם בענין זה עי' במרדכי בע"ז פ' אין מעמידין סימן תת"ל שהביא שם דרבינו אברהם מאורלי"ם חולק עם ר"ת בענין שלקות שבישלם הנכרי בביתו של ישראל יע"ש. ושם בע"כ הך מאורלי"ם ט"ס הוא דבתוס' שם דף ל"ח ע"א בד"ה אלא. כתבו בפירוש שהוא רבינו אברהם ב"ר דוד יע"ש. והוא הראב"ד הידוע והוא איננו מאורלי"ם. ודי' בזה. והארכתי בכל זה בספרי בענין תולדות ר"י פורת בעל התוספות):

ובפר"ם

וכן בתבשילא דליפתא אע"ג דמפשי מיהא ולא שנא פרמינהו לליפתא פרימא דברבי או זוטרי מברך בפה"א אפי' שלקינהו:

ק"ט היו לפניו שני מינים אחד ברכתו חשובה כגון ב"פ העץ או בורא פרי האדמה והשני ברכתו שנ"ב ואפי' תאיב וחביב לו מה שאינו חשוב מברך על החשוב תחלה ואם שניהם חשובים מברך על החביב תחלה וכן מוכח הסוגיא:

ק"י פת צנומה בקערה פירשתי כבר לעיל מה דינה:

ק"א הביאו לפניו פתיתין ושלמין (ברכות ל"ט ע"ב) הפתיתין באו מלחם גדול ולעיל תרצינן נמי גבי חביצא הכא במאי עסקי' בבא מלחם גדול ומהני נמי לפירורין והפתיתין יותר גדולים מן השלם דאל"כ מה חשיבות יש לפתיתין הלא ממין א' הם ובזה לא היה חולק רב הונא על ר' יוחנן אלא עיקר כדפרישת. וקיימ"ל כל כה"ג מניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע כמ"ב ריה דרבינא. יש מפ' מאיזה מהם שירצה מדקאמר סתם ובוצע ויש לפרש לשון בתוך תחת שלימה אי נמי עליה באמצעה כדי שתראה השלימה לכל צדדים לשון תוך. ומשום דאין מעבירין על המצות נראה טפי שבוצע על העליון לפירוש הא' וכן לפירוש הב' בשלימה הבולטת לכל צד אבל אי הוי השלם גדול מברך על השלם לבדו לכ"ע. וה"מ כשהם ממין א' אבל פרוסה של חטים ושלימה של שעורים דתני רב שלמן עלה מניח פרוסה בתוך השלימה ובוצע ההוא מיירי אפי' הפרוסה קטנה מן השלימה שמתוך חביבותא נחשבת כשלימה של שעורים. והאי דקאמר ששמת שלום בין התלמידים אע"ג דלעיל קאמר אבל פרוסה של חטים ושלימה של שעורים ר"ה מברך על הפרוסה של חיטים ופוטרת את השלימה של שעורים כבר היה ידוע בימיו מחלוקת גם בדבר זה. ובמקצת מה שפסקתי בדבר זה מצאתי סעד בפסקי רבינו שמעיה אבל רש"י פי' כתנאי אפרוסה של חטין ושלימה של שעורים ובדתני רב שלמן לא גרים אלא בסתם פרוסה ושלימה וכששמת שלום בין התלמידים היינו רב הונא ור"י. (מג) ובפר"ח גרסי' בהא דתני רב שלמן פרוסה של חטין ושלימה של שעורים וכו'. ומיהו אפי' לר"י אם בירך על הפרוסה יצא אע"ג דחיסר מצוה מן המובחר ור"ה סבר שיכול לברך על איזה מהם שירצה. א"נ יש לומר שמברך על הפתיתין מפני שהם גדולים. ואם שניהם מין אחד והאחר טולת או רק יפה מחבירו במקצת והטולת פרוסה ושאינו יפה שלם דהוי בכל חד וחד חדא לטיבותא וחדא לגריעותא מברך על איזה מהם שירצה. וכן מוכח לשון הירושלמי דגרס בפרקין (הלכה ח') תני מברכין על הדגן כשהוא מן המובחר גלוסקין ושלימה של בעל הבית אומר על הגלוסקין פי' דכברות של בעל הבית גדולים מאוד וקורא אותה שלימה לגבי גלוסקא כדתנן ר"ע מוסיף אף כברות של בעה"ב. ולכך כיון שהן מין אחד מברך על הגלוסקאות שהם שלימות ונקיות והן מובחרות. ותו גרס' התם פרוסה של גלוסקא ושלימה של בעה"ב אומר על השלימה של בעה"ב. פת חטים ופת שעורין אומר על של חטין. פרוסה של חטין ושלימה של שעורין אומר על הפרוסה של חטין. פת שעורין ופת כוסמין אומר על של שעורין. הלא של כוסמין יפה הימנה אלא שזה ממין שבעה וזה אינו ממין שבעה ר' יעקב בר אחא אמ' דר' יהודה היא דאמר אם יש ביניהם ממין שבעה עליו הוא מברך. פת טמאה ופת טהורה אומר על הטהורה. פת נקייה טמאה ופת קיבר טהורה אומר על איזה מהם שירצה. פירוש חדא לטיבותא וחדא לגריעותא בכל חדא וחדא והם מין אחד מדקתני סתמא והן שוים. והלשון משמע כן מדנקט בגמרא דירן שלימה של שעורים שהוא מין אחר לגבי חטים. ושמעתי מן הירושלמי שאם יש לפניו לחם של גוים נקי כגון גלוסקאות נקיות אך שאין הכל אוכלים אותו מפני חומר פת של גוים ודמי לפת טמאה ויש לפניו כברות של בעה"ב שאין בו משום פת של גוים ואינן נקיות אם שניהם שלימים (מד) מברך על איזה

הגהות

(מג) ובפר"ח גרסינן בהא דתני רב שלמן פרוסה של חטין ושלימה של שעורין וכו'. הנה גירסת הר"ח ז"ל מתייע לי' לפיעת התוס' ורבינו יונה אליבא דר"ת בסוגיין שם דף ל"ט ע"ב בד"ה מניח. (וכ"ה בתוס' ר"י שירליאו"ן שם ובאור זרוע סימן קמ"ו ובפסקי הרא"ש שם בסימן כ"א) דהא דקאמר בש"ס שם מניח פרוסה בתוך השלימה ובוצע קאי על פרוסה של חטין ושלימה של שעורין ודלא כפי' רש"י שם וכן בחידושי הרשב"א שם בשם הראב"ד דש"ל דקאי על פלוגתא דרב הונא ור' יוחנן בפתיתין ושלימין מנין אחד. והרשב"א שם מתייע ליה להראב"ד בזה מהא דרב שלמן דתנא קמיה דר"ל ילחק סתנא פרוסה ושלימה מניח פרוסה בתוך השלימה ובוצע. ולא פירש פרוסה של חטין ושלימה של שעורין אע"כ דעל פלוגתא דרב הונא ור' יוחנן קאי יע"ש. ועתה הכך דוחה שכן הוא באמת גירסת הר"ח ז"ל. והנה דעת רבינו כפי הגרא"ה ס"ל גם כן בזה כדעת ר"ת וסייעתו. אלא דהמעתק דבריו בזה ל"ע. דהרי מסוגיא דמעתתין למדנו דבין לרש"י ובין לר"ת הא דאמר ר"נ בר ילחק אמנים יולא ידי מניסס ומנו מר בריה דרבינא דמניח פרוסה בתוך השלימה ובוצע אחד הוא עם מה דתני רב שלמן שם קמי' דר"נ בר ילחק דמניח פרוסה בתוך השלימה ובוצע. דלרש"י וסייעתו קאי הכל על פלוגתא דרב הונא ור' יוחנן בפתיתין ושלימין מנין אחד. ולר"ת וסייעתו קאי הכל על פרוסה של חטין ושלימה של שעורין ומנדברי רבינו כאן מבואר שיש לחלק דהתוא דמר בריה דרבינא מייירי במין אחד ומשום דרב שלמן מייירי בפרוסה של חטין ושלימה של שעורין וכפי גירסת הר"ח ז"ל. וע"ע דמנ"ל לחלק בכך. והנה בעיקר הדבר הסכימו רוב הראשונים לדעת ר"ת בזה. דהכל קאי אפרוסה של חטין ושלימה של שעורין וכפי גירסת הר"ח ז"ל עיש"ב ובכתות ה"ד ע"ש פ"ז מה' ברכות ה"ד ע"ש ונכסף משנה שם. והתוא דירא שמיס יולא ידי שניהם דקאמר ר"נ בר ילחק התם כתבו התוס' והרא"ש שם דקאי על שני לחמים ויע"ש ובחידושי הגל"ח שם. ונסיתי בזה ראיתי להגאון בעל חידושי פני יושיע שכ' בחידושיו ע"ז דאכתי יש לתמוה דלפי' ר"ת לא א"ש הא דאמר ר"נ בר ילחק בסמוך לרב שלמן שלוש אתה שמעת שלוש בין התלמידים. ומאי מתלוקת התלמידים שייך בזה וכו' ועי"ש שהניח בצ"ע. ומולאות נפלאתי על הגאון ז"ל הלא שאילת הראשונים היא זו. וכבר עמדו על קושיא זו הרז"ה בספר המאור שם ורבינו יונה והרא"ש בסוגיין שם, ותירצו לנכון כל אחד לפי דרכו יע"ש. וגם בדברי רבינו כאן תמצא שהוא מתיב לי' והוא מפרק לי' ודו"ק ומכ"מ להאריך עוד: (מד) מנהג על איזה מהם שילה ולא מחמירים בזה שפי מנפת טמאה לאוכלי חולין בטהרה. כ"כ גם כן התוס' והרא"ש והמרדכי בסוגיין שם ומייתי ראיה מן הירושלמי שהביא רבינו כאן דגרסינן התם דפת נקייה טמאה ופת קיבר טהורה מנהג לאיזה מהם שילה. ומדמינן פת ישראל לפת טהורה. ופת עכו"ם לפת טמאה. ואולם סיימו בתוס' שם שרבינו שמשון לוה לסלק הפת לגבן של ככרים מן הסלסן עד לאחר ברכת המוציא יע"ש. וכ"כ המרדכי שם סוף פי' קכ"ט. והגהות מיימוני פ"ז מה' ברכות סימן ד' בשם הגר מקולי שהוא רבינו שמשון הנזכר בתוס' שם. ועי' מזה באגודה בפרקין סימן קמ"א שהביא בזה ג' דעות. דהא דמנהג על איזה מהם שילה דמייירי בני שאינו נזהר מפת של עכו"ם ויש אומרים דמייירי אפילו בנזהר. ועל זה הביא דרבינו שמשון היה רגיל לסלק הפת לגבן של ככרים מן הסלסן. ועי' מ"ש בזה בגנגן אברהם בסימן קס"ח סק"ט ובביאור מחלית הסקל שם. ותוקף דבריו דג' דעות שהביא האגודה שם מולקים בפירוש הירושלמי. דדעה א' ס"ל דהירושלמי מייירי באינו אוכל חולין בטהרה ולכן מנהג על איזה מהם שילה ולפי"ז אין ללמוד ממנו לפת ככרים אלא לני שאינו נזהר. ודעה שניה ס"ל דהירושלמי מייירי אפילו באוכל חולין בטהרה ומש"ה שפיר יליפינן מינה לפת ככרים דאפילו הנזהר מנהג על איזה מהם שילה עכו"ד ויע"ש. ואין הדברים מכוונים לפי שיטת רבינו כאן שהרי כתב בפירוש דיש ראיה מן הירושלמי אליבא דכ"ע אף לני שנזהר מפת ככרים דלא מנעינא אם נפרש דמייירי באוכלין חולין בטהרה דשפיטא דלא מחמירינן בפת ככרים שפי מנפת טמאה. אלא אפילו אם נפרש דמייירי בזמן הזה לאוכלין חולין בטומאה

איזה מהם שירצה ולא מחמירים בזה טפי מכפת טמאה לאוכלי חולין בטהרה. ואי נמי אם נפרש בזמן הזה לאוכלין בטומאה מיהו איסורא מיהא איכא כדכתיב ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים. ובפ"ק דנדה (דף ו' ע"ב) גרס' חבריא מדכן בגלילא והיו מזין עליהם ולישנא נמי משמע הכי שאם הטמאה כטהורה פשיטא שיברך על הנקייה ופת של גוים לא חמור (מה) שהרי יש אמורא שאמר שהפת של גוים הותרה בב"ד. ובירושלמי תלה לה במנהג כדפרשתי בתשובה ע"ז בספר זה. ואומר אני (מו) שאם הסיב על השולחן אצלו ישראל האוכל פת של גוים אפילו הכי יכול לבצוע מי שאינו רגיל לאכול ולא אמרינן הכא דאם אתה יכול לקיים את שניהם מוטב ולא דמי נמי להך דעירובין דאמרי' ליתביה לינוקא דהתם מיידי באיסורא דאורייתא ועוד דכשנאסר פת של גוים לשניהם נאסר וא"כ מצינו חוטא נשכר. ומוטב שיברך בעה"ב שמצוה מוטלת עליו או אם ראוי לברך עליו מפני פרישתו כיון שהתירו לו ואי לא מיחזי כיוהרא. תדע דהא שקולים הם פת טמאה נקייה ופת קיבר טהורה ואפילו הכי קדשוהו לברך על הטמאה ולא אמרי' יכול אתה לקיים את שניהם דלא החמירו בהכי מפני חביבות היפה להידור מצות ברכה וכיון שהותר בו לבצוע הותר לו בכל הסעודה הזאת וזכר לדבר דאמרינן מתוך שהותר לצרעתו הותר לקריו (יבמות ז' ע"ב) ובר"פ מי שהוציאוהו (עירובין מ"ח ע"ב) גר' אמרי נהרדעי א' פקח הוא עייל לתחומין וכיון דעל על משמע אפי' רחוק קצת לצד תחומין. דלא החמירו באיסורי דרבנן דאינו כבוד שמים ששוב יחדל משום איסור והוא כבר בצע וביך ואין זה מברך אלא מנאץ. והא לא אמרי' דלבצוע (מז) אכולה שירותא דהא מחזי כרעבתנותא אם לא מטעם שפירשתי. הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע פירשתי בספר זה בערבי פסחים. והא דר' זירא דהוה בצע אכולה שירותא פירשתי בהלכות שבת:

קי"ב אמר רב טול בריך טול בריך א"צ לברך (ברכות מ' ע"ח) והלכתא דאפי' הביאו מלח הביאו ליפתן (מח) וגביל לתורי א"צ לחזור ולברך דלא הוי הפסק בין טעימות המוציא כיון שהכל מענין הסעודה אבל מילי אחרנייתא הוי הפסק דומיא דסח בין תפילין לתפילין (מנחות ל"ו ע"ח) ומיהו אם הסיח דברים אחרים בין נטילת ידים אחרי קינוח ידיו לברכת

הגהות

בטומאה נמי יש רמיה. דהא עכ"פ מיסורא מיהא איכא מדכתיב ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים. ואפ"ה אמרו בירושלמי דמברך על מיזה מהם שירצה ולא מחמירים בזה טפי מכפת טמאה לאוכלי חולין בטהרה. ואי נמי אם נפרש בזמן הזה לאוכלין בטומאה מיהו איסורא מיהא איכא כדכתיב ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים. ובפ"ק דנדה (דף ו' ע"ב) גרס' חבריא מדכן בגלילא והיו מזין עליהם ולישנא נמי משמע הכי שאם הטמאה כטהורה פשיטא שיברך על הנקייה ופת של גוים לא חמור (מה) שהרי יש אמורא שאמר שהפת של גוים הותרה בב"ד. ובירושלמי תלה לה במנהג כדפרשתי בתשובה ע"ז בספר זה. ואומר אני (מו) שאם הסיב על השולחן אצלו ישראל האוכל פת של גוים אפילו הכי יכול לבצוע מי שאינו רגיל לאכול ולא אמרינן הכא דאם אתה יכול לקיים את שניהם מוטב ולא דמי נמי להך דעירובין דאמרי' ליתביה לינוקא דהתם מיידי באיסורא דאורייתא ועוד דכשנאסר פת של גוים לשניהם נאסר וא"כ מצינו חוטא נשכר. ומוטב שיברך בעה"ב שמצוה מוטלת עליו או אם ראוי לברך עליו מפני פרישתו כיון שהתירו לו ואי לא מיחזי כיוהרא. תדע דהא שקולים הם פת טמאה נקייה ופת קיבר טהורה ואפילו הכי קדשוהו לברך על הטמאה ולא אמרי' יכול אתה לקיים את לחמם דלא החמירו בהכי מפני חביבות היפה להידור מצות ברכה וכיון שהותר בו לבצוע הותר לו בכל הסעודה הזאת וזכר לדבר דאמרינן מתוך שהותר לצרעתו הותר לקריו (יבמות ז' ע"ב) ובר"פ מי שהוציאוהו (עירובין מ"ח ע"ב) גר' אמרי נהרדעי א' פקח הוא עייל לתחומין וכיון דעל על משמע אפי' רחוק קצת לצד תחומין. דלא החמירו באיסורי דרבנן דאינו כבוד שמים ששוב יחדל משום איסור והוא כבר בצע וביך ואין זה מברך אלא מנאץ. והא לא אמרי' דלבצוע (מז) אכולה שירותא דהא מחזי כרעבתנותא אם לא מטעם שפירשתי. הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע פירשתי בספר זה בערבי פסחים. והא דר' זירא דהוה בצע אכולה שירותא פירשתי בהלכות שבת:

(דף ל"ה ע"ב) ובירושלמי פ"ק דשבת ובתוס' בע"ז סס בד"ה מכלל. ובפסקי הרא"ש סס סימן כ"ז שהאריכו בזה ועי' גם כן בפלפלא חריפתא סס מ"ם בזה: (מו) שאם הסיב על השלחן אצלו ישראל האוכל פת של גוים אפ"ה יכול לבצוע מי שאינו רגיל לאכול וכו'. כל דברי רבינו בזה מכאן ועד סמוך לסוף הסימן מובאים במרדכי בע"ז פ' אין מעמידין סימן תמ"ל בשם רבינו אבי העזרי ומשם הובאו ג"כ ביתה יוסף בטור או"ח סימן קס"ח. ובטור יו"ד סימן קי"ב. וכן מובאים דברי רבינו בזה ג"כ באו"ה שער מ"ד בשינוי לשון קלת וכן העתיקם ג"כ בקלרה באגורה בפ' אין מעמידין סי' כ"ט בשם רבינו (ועי' מזה ג"כ בלחם חמודות על הרא"ש בפרקין סי' כ"א סק"ח סק"ט ומ"ש בזה). ומן המרדכי שם תקנתי פה איזה ט"ס שנפלו בכתב יד אשר לפני. וכן נמצא גם במרדכי שם קלת חסרון ודילוג בדברי רבינו. ויש לתקן שוב עפ"י כתב יד זה. ובעיקר הדבר עי' מזה בתה"ד סימן ל"ב מ"ש על דברי רבינו בזה. וגם בדרישה בטור או"ח סימן קס"ח שם ובפקק הש"ע שם סעי' ה' ובמה שהאריך בזה הט"ז שם סק"ה ובי"ד סימן קי"ב סק"ח ובפרמ"ג במשבצות זהב שם. וכן האריך למעני יתו ג"כ רבינו הב"ח בטור או"ח ובי"ד שם וכן בשו"ת החדשות סימן כ"ז אבל הש"ך ביו"ד שם ס"ק כ"א השיג עליו בזה והעיקר כדבריו. ובפסק הש"ע באו"ח שם. וגם הפרי חדש ביו"ד שם דחק דברי הב"ח בזה והרב בעל תוס' יו"ט כתב להרב ב"ח בעצמו (בשו"ת גאונים בתראי סימן י"ח) שלא כוון יפה בדעת רבינו הראב"י בזה והעתיק לו שם לשון רבינו מספר הראב"י"ה אשר היה נמצא תחת ידו בכתובים מראשו ועד סופו אשר מתוכו ידאה שאין פירושו מחוור. ועי' מזה ג"כ בדברי יוסף ביו"ד שם. ותמצא דכל רז לא אניס ליה ושם רמז לנו לעיין ג"כ בעם שהאריך בזה גם הוא ז"ל באו"ח סימן ע"א ע"ב. ונלמדא אגב אורחא כתוודע לנו מזה שביד הגאון בעל תוס' יו"ט ז"ל היה נמצא ספר הראב"י"ה בכתב יד אשר לא היה מצוי אז לשאר גדולי זמנו. וכבר הראיתי לדעת מי מהגדולים שנמצא תחת ידם ספר הראב"י"ה דמלבד גדולי קנאי והש הרא"ש והמרדכי ובעל הגהות מיימוני (כלם תלמידי מהר"מ מרוטנבורק) שראינו שהיה מצוי לשם ספר ראב"י"ה והעתיקו ממנו הרבה בספרתם. ראינו שהיה נמצא ג"כ אחי"כ ביד הגאון מהר"ם מינץ וביד הגאון מהר"ר אייזיק שטיין ז"ל. ושניהם העתיקו ממנו דברים. (אמנם ביד הגאון מוה' אליעזר ז"ל בעל תרומת הדשן אשר היה חי בזמנם נראה שלא היה מצוי בידו וע"כ העתיק רק ממה שמצא ממנו במרדכי בכל מקום) ולאחריהם היה נמצא ג"כ ביד הגאון בעל באר שבע ז"ל (אשר היה חי בזמן מהר"ל מפראג ומהר"ם יפה בעל הלבושים) ואחריו בזמן גם ביד הגאון בעל תוס' יו"ט כפי מה שכתב בעצמו בשו"ת גאונים בתראי סימן י"ח. וגם בסימן א' שם העתיק להב"ח ג"כ מספר הראב"י"ה בדין איסור חדש ונמצא הכל לפנינו בספר זה במקומו: (מז) אכולה שירותא דהא מחזי כרעבתנותא. עי' מזה ברש"י ברכות ל"ט ע"ב גבי ר' זירא דהוה בצע אכולה שירותא שפי' דהוה בצע פרוסה גדולה שהיה די לו לכל הסעודה בשבת עכ"ל. וכ' על זה באור זרוע סי' קנ"ג שמדבריו למדנו שאין דרך אדם לבצוע פרוסה גדולה משום דמחזי כרעבתנותא מיהו בשבת מנהג כשר היא לבצוע פרוסה גדולה יעי"ש. ואולם בחידושי הרשב"א שם מולק על פי' רש"י בזה וכ' דאין זה מחזי כרעבתנותא דאדרבה דהיינו עין יפה דעלה אמרו בעה"ב בוצע. אלא עיקר הפי' שם דר' זירא בצע על כל הבכרות המונחות לפניו לאכול והא ודאי מחזי כרעבתנותא עכת"ד. ובאמת שדבריו בזה לע"ג כאשר כבר תמה על פירושו בזה הגאון הנלא"ח בחידושיו שם ועי"ש שהעלה דהעיקר כפי' רש"י. ועתה עיניך הרואות שגם דברי רבינו כאן מסייעין לפי' רש"י בזה. וכפי שלמד מדבריו בש' אור זרוע שם. וכ"ה גם דעת הרמב"ם פ"ז מה' ברכות הל' ג' יע"ש ובכסף משנה שם. ועי' גם כן בלחם חמודות על הרא"ש בפרקין סימן י"ט ס"ק כ"ה מ"ש בזה: (מח) וגביל לתורי א"צ לחזור ולברך דלא הוי הפסק וכו'. רבינו פסק בזה כרב ששת בגמרא שם (דף מ' ע"א) דאמר דגביל לתורי נמי א"צ לברך. וכ"ה הסכמת כל הפוסקים וכן פסק הרמב"ם פ"א מה' ברכות הל' ח' וכתב שם הכסף משנה דמש"ה פסק כרב ששת משום דבתרא הוא. וראיתי להגאון הנלא"ח בשוגיין שם שתמה עליו בזה דהא הך כללא שהלכה כבתראי הוא רק מאביי ורבא ואילך. אבל באמוראי קדמאי לא אתמר הך כללא ואדרבה אין הלכה כתלמיד במקום הרב עכ"ל. ואני תמה על תמיהתו. דהא זהו רק לטיעת ר"ת שהביאו התוס' (ברכות ל"ט ע"ב סד"ה מבדך) דשל דדוקא באמוראי בתראי אמרינן הלכה כבתראי יעי"ש. וכ"ה גם דעת הרא"ש בכמה דוכתי. אבל לדעת הרמב"ם הא כבר הוכיח הרב יד מלאכי (מ"א סימן קס"ז) דשל כדעת הרי"ף ותוס' והרשב"א ושאר הראשונים דכולהו ס"ל דאמרינן דהלכה כבתראי אף באמוראי קדמאי קודם לאביי ורבא. אלא שמאביי ורבא ואילך הלכה כתלמיד במקום הרב אף אם חולק עמו פלא"פ. ומאא"כ בקודמים דאם פליג בהדי רבי' לית הלכתא כתלמיד. אבל אם בתר הכי פליג נקטינן כותיה דבתרא הוא ויעי"ש שהאריך בזה. (ונאמת שכל דבריו שם לע"ג. והרבה יש לי לדלות בזה אלא שאין פה המקום להאריך. ומ"מ אחת היא אמרתי לעורר כאן בהא דפסיטא לי' להרב יד מלאכי שם דשתם תוספות דידן ס"ל דהלכה כבתראי אף בקדמאי והביא ע"ז ג' ראיות מתוס' דר"ה ומתוס' דבילה ומתוס' דע"ז. ואחרי בקשת הסליחה מכבוד גאונו אומר אני שאין כאן שום ראיה דלכולהו אית להו פרכא. דמ"ש מתוס' דר"ה (דף ל"ד ע"ב בד"ה לדידי) שכ' דכיון דר' אבוהו פליג על ר' יוחנן היה קלת נראה לפסוק כמותו דבתראה הוא יעי"ש. הנה מדבריהם אין ראיה כלל דהא כת בו כמתפקים בדבר. ומן התוס' דמס' בילה (דף מ' ע"א בד"ה גלגל) שכתבו בפשיטות ונראה דהלכה כרבה דהוא בתראה יע"ש. גם כן אין ראיה מהם לתוס' דידן שכבר

לברכת המוציא (מט) אין כאן בית מיחוש ליטול שנית דתרתי מילי נינהו והיסח הדעת ממש לא הוי כיון שיושב ודעתו לאכול. תדע שהרי שנינו בפ' אמר להם הממונה (יומא ל' ע"ב) ת"ר הלכה בסעודה וכו' עד והפליג נוטל שתי ידיו הא הפליג בדברים ולא יצא לא הוי היסח הדעת וכש"כ אחרי שטעם המברך לבדו שאין לחוש שיצאו כולם בטעימתו אע"פ שחיבב מצוה הוא שיטעמו כולם שהרי צריך להביא מלח וליפתן לפני כל אחד ואחד כדי שיהנו גם הם מפרוסה הבצועה. אר"י אמר רב אסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיתן מאכל לבהמתו שנאמר ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת. וקיי"ל שאין הבוצע רשאי לבצוע עד שיביאו מלח או ליפתן לפני כל אחד ואחד כדפרישית טעמא. ואם הפת מליח היא כעין שלנו או מתובל בתבלין אפי' אינו נקי (כ) א"צ בשש פי' להביא [מלח או ליפתן מלשון] היאכל תפל מבלי מלח תרגומו [דלא מתאכיל מידי] בשש. ורש"י פי' לית דין צריך בשש פת נקייה היה בשש איחור מלשון כי בשש משה ולדבריו אפי' אינו מליח רק שיהא נקי. והלכתא כרבא שאמר מברך ואח"כ בוצע וגם צריך להמתין קודם שיבצע עד שיענו אחר הברכה אמן דגרסינן בריש פ' שלשה שאכלו (דף מ"ז ע"ב) אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיכלה אמן מפי רוב העונים:

קי"ג ביריך על פירות האילן בורא פרי האדמה יצא ועל פירות הארץ בורא פרי העץ לא יצא וקיי"ל כסתמא דמתני' ואע"ג דמוקמי' כר' יהודה ודילמא סתם ואח"כ מחלוקת היא (כא) כיון דלא ברירא לן דדילמא מחלוקת ואח"כ סתם הוא הוי לי' כספיקא דרבנן בברכתו כדפסקינן בסוגיא דספק קרא ק"ש ולא יחזור ויברך. וכן פסק בשאלתות דכל ברכה שאינה דאורייתא מספיקא לא יחזור ויברך. פסק ר"ח היכי דשקלת לפירא וכו' תניא בתוספתא כל שהוא מוציא עליו מעיקרו עשב הוא ומברך בפה"א וכל שמוציא עליו מעצו אילן הוא ומברך עליו ב"פ העץ. (כב) וראינו לרבותינו שאמרו משם רבותיהם כל אילן דבסיתוא נתרי טרפי מגווזי' ועייל מוהא בגווזי' ואפיק טרפא מגווזי' אילן הוא וכל דלא פארי אילן משרשיו כגון מוז"י ושימשמי עשב וא. כללא דמלתא הני עשבי דיבשי בסיתוא באילני ובקייטא מלבלבי והני ירקי דיבשין בוסיתוא לגמרי והדר פא"י משרשיו בר מניצפה שהוא צלף. דאע"ג דפארי משרשיה עץ הוא דעיינו רבנן דמקצת פארי נמי מן העץ. ולפי זה אותן הנקראין ברנברש"ט בלשון אשכנז שעושין מי תותים מהם ומדנפר"ש ובלשון לע"ז פריז"ש הם נקראים עשב כי חוזרים וגדלים מן השורש שנתייבש ומברך עליהם בורא פרי האדמה:

ועל

הגהות

הוכיח העתרס"ל ביש"ם שלו (בילה פ"ד סימן כ') דסתום' שעל מנס' בילה אינם מתום' דרביו אליעזר מטו"ך שסס סתס תוס' דידן רק ליקוטים מן האחרונים ויע"ש ומבואר אלליבו עוד מזה בספרי מאורות כתן על בעלי התוס'. וגם מן התוס' דע"ז (דף ע"ב ע"ב בד"ה אמר להו) שכתבו דהלכה כרב ששת דבתרא הוא עפי' ערב מקדא יע"ש. גם כן אין ראיה לסתס תוס' דידן דכבר ידוע דגם התוס' שעל מנס' ע"ז אינם מתום' טו"ך שלנו רק מתלמידי רביו פרץ וכמ"ש בשם הגדולים. ובר מן דין הכה המעיין בתוס' בע"ז שם ירא בפירוש שהם דברי ר"ת דפסק שם דבלוק אינו מיבור משום דס"ל כרב ששת דהוא בתרא עפי' מר"ח יע"ש. והרי ר"ת סותר את מסכתו בזה ממ"ש בשמו בתוס' ברכות ל"ט ע"ב בד"ה מנבך. וכבר התעורר על הסתירה בעל פלפלא חריפתא שם אלא שלא העמיד קושייתו בפרטות על דברי ר"ת שם. וזה גרם לו לסרב יד מלאכי לסייג עליו שם כפי שיעתו שהיה סבור שהוא סתס תוס' וזה אינו וכמ"ש. ועי' מזה ג"כ ביש"ם בפ"ק דבילה סימן כ"ח ובבבא קמא פ' כילד הרגל סימן י"ד). והכה הגאון הלל"ח בחידושיו שם סקל לו דרך אחר לייסב דעת הרמב"ם בזה דיש לומר דגם רב בסוגיין שם ס"ל כרב ששת בזה דדוקא בעלה ונפתן בהו קאמר רב דלריך לבדך. אבל בגביל לתורי עורה דא"ל לבדך דהא רב גופי' ס"ל דאסור לאכול עד שיתן לבהמתו וכיון שאסור לאכול פשיטא דלא הוי הפסק אלא אפילו טול ברוך שהוא לעורך אכילת חבירו קאמר רב דג"כ לא הוי הפסק עכת"ד. וכעין זה תירץ ג"כ הגאון בחידושי פני יושיע שם. והעיבו את אשר דברו בזה. אלא שאני תמה על שני גדולי הדור אלו על שלא ראו בזה דברי המע"מ על הרא"ש בפרקין סימן כ"ב סק"ו שכתב שם היפוך מדבריהם שהקשה שם על הא דאמר ר"י אמר רב שאסור לאדם שיטעום. דלפי"ז אמאי אמר רב דגביל לתורי לריך לבדך דמשמע דרב הוא דקאמר הכי. ותירץ דאעפ"י דאסור לאדם לטעום. מ"מ ס"ל דלא הוי מגילי דסעודה ממש ודומה למלח וליפתן דס"ל לרב כמי דלא הוי מגילי דסעודה עכת"ד. והרי זה שלא כדברי הגאונים הנ"ל. ומיהו לקושטא דמלתא לדקו דבריהם מדברי דאחרי המחילה מכבוד הגאון בעל מע"מ דבריו אינם מדוקדקים בזה דאיהו כראה סוס מסמעות בגמרא שם דרב אמר הכי ודבריו לע"ג. ובעיקר הדין עי' מזה בתוס' דידן בסוגיין שם בד"ה הביאו ובתוס' ר"י שילביאו"ן שם ובפסקי הרא"ש שם. וגם בפ' אור זרוע סימן קמ"ה מ"ש בזה בשם הערוך. ובעור ובמ"ע או"ח סימן קס"ז סעי' ו': (מט) אין כאן בית מיחוש ליטול שנית דתרתי מילי נינהו. עי' בעור או"ח סימן קס"ו שכתב דין זה בשם רביו יואל (והוא אבי רביו הראבי"ה) שאין לחוש על הפסק בין מעילה להמוליא כיון שהשלחן לפניו ודעתו לאכול לא חשיב היסח הדעת עכ"ל. ונאמת שהם דברי רביו. ולא ידעתי מאין הוציא העור שהם דברי רביו יואל. וגם הב"י שם לא העיר על המקור. ובעיקר הדין הכה הרא"ש והעור חולקים ע"ז. וגם"ע שם סי' קס"ו הביא המחבר ב' דעות בזה: (כ) א"ל בשם פי' להביא מלח או ליפתן מלשון היאכל תפל כו' ורש"י פי' וכו'. כ"ל וכן הביא הרא"ש בפרקין סוף סימן כ"ב ב' פירושים הללו. ומה שהעתיק רביו כאן מנוסחת רש"י שפי' לית דין לריך בשש פת נקיה היה. בשש איחור מלשון כי בשש משה עכ"ל. אולי היה כן בגירסתו. אבל לפנינו הנוסחא ברש"י שם בשש עכוב כמו בשש רכבו (שופטים ה') כלומר פת נקיה היא ואין לריכה ליפתן עכ"ל. ונוסחת רביו ברש"י לודקת יותר דלפי הנוסחא דידן יקשה דלמה הביא רש"י מן הקרא כי בשש רכבו הגאמר בשופטים ולא הביא מקרא כי בשש משה הנאמר בתורה. וכבר תמה ע"ז בעמ"מ שם סק"ח. ועכ"פ אידוש גדול בעיני על הני אבות העולם רש"י ולאבי"ה והרא"ש על שלא הביאו בזה דברי הערוך בערך בשש שבכלל דבריו דבריהם. וגם' אור זרוע סימן קמ"א העתיקם לגכון. ועי' מזה ג"כ ברמב"ם פ"ו מה' ברכות הל' ג' ובכסף משנה שם וגם בספרו בית יוסף בעור או"ח סימן קס"ז וגם"ע שם ובע"ז ובמסבלות זהב שם סק"ו: (כא) כיון דלא ברירא לן דדלמא מחלוקת ואח"כ סתם הוא הו"ל כספיקא דרבנן בברכתו כו'. הכה דברי רביו כאן מפורשים היטב ואינם לריכים לתוספת ביאור. ואולם עי' בתוס' דידן בסוגיין (דף מ' ע"א בד"ה ר' יהודה) ובתוס' ר"י שילביאו"ן שם ובחידושי הרשב"א שם שכתבו כלם דראה דהלכה כר' יהודה דסתם לן תנא כוותי' עכ"ל. ודבריהם באמת לריכין ביאור דמה בכך דסתם לן תנא הכא כוותי'. והא אכתי הוי לי' סתם ואח"כ מחלוקת ואין הלכה כסתם. ומלאתי להגאון בעל פני יושיע בחידושיו שם שכ' לייסב דבריהם דעיקר כוונתם לומר כיון דהך סתנא ואח"כ מחלוקת בתרי מסכתות ניהו. ובתרי מסכתות קיימ"ל דאין סדר למשנה. והרי יש כאן ספק אי הוא דברכות בסניא בריסא והו"ל סתם ואח"כ מחלוקת. או הך דביכורים בסניא בריסא והו"ל מחלוקת ואח"כ סתם והלכה כסתם. וכיון דהך מלתא ספיקא הוא הא קיימ"ל דספק ברכות להקל ומש"ה כתבו דהלכה כר' יהודה דמיקל דבדיעבד ילא עכת"ד. וקיים שם דזהו כוונת התוס' שם אלא שקילבו במקום שהיה להם להאריך. ועתה הכה עיניך לעוכא יביטו כי דבר ד' אמת בפי הגאון ז"ל ושכוון בזה לדעת הגדול רביו הראבי"ה ז"ל. ועי"ש שכתב ג"כ לייסב עפי"ז סתירת פסקי הרמב"ם דלעניין ברכה פסק כסתם מתני' דהכא ולעניין ביכורים פסק דהלכה כחכמים. והעלה דלהרמב"ם כמי מספקא לי' אי הוה סתם ואח"כ מחלוקת או מחלוקת ואח"כ לעניין ברכה פסק לקולא ולעניין ביכורים פסק לחומרא ויע"ש ובלל"ח שם שהשיג עליו בזה ויש לפלפל בדבריהם ואכ"מ: (כב) ורביו לרבותינו שאמרו משם רבותיהם כל אילן דבסיתוא נתרי טרפי וכו' עד סוף הסימן. הכה הלשון כאן מגומגם. וגם קצת קטוע וכפול. ומ"מ כוונתו מבוארת לכל מעיין. ובספר אור זרוע סוף סימן קע"ב הובא ג"כ דבר זה ושם הלשון מדוייק

יותר

קי"ד ועל כולם אם אמר שנ"ב יצא אמר רב הונא חוץ מן הפת ומן היין ור' יוחנן אמר אפי' פת ויין (כג) והלכתא כר' יוחנן אפי' לגביה דרב וכש"כ לגבי רב הונא תלמידיה וכן פסקו הגאונים יתו דר' יוחנן אוקי למילתיה אפי' כרבי יוסי. וקיימא לן כר' יוחנן שאמר כל ברכה שאין בה מלכות לא שמיה ברכה פי' שצריך מלכות עם הזכרת השם משום דר' יוחנן מוסיף אדרב. ותו דבברייתא דמסייע לרב קתני מלהזכיר שמך עליו וכי מחדיש לה ר' יוחנן לא אלא שמוסיף לומר מלהזכיר שמך ומלכותך וכן נהגו העם. וגרסינן בירושלמי דפיאה פרק כל זית (פ"ז סוף הלכה ו') כל הלכה שהדין רופפת ואין אתה יודע מה טיבה צא וראה האיך צבור נוהגים. ואם לאחר שכיתו אמר בריך רחמנא מריה דהאי פיתא יצא ידי הזן את הכל רק שינמור השלש ברכות. ובכל ענין שירצה יגמור דתניא ואלו גומרים בכל לשון והדא מינייהו ברכת המזון (כד) ירושלמי א"ר שמואל הלכה כר' מאיר שאפי' אמר מה נאה חבץ זה ברוך האל המלך שבראו יצא. ובפ' הרואה [דף כ"ד ע"ב] גרסי' נמי בריך רחמנא דיהבך ניהלן. ובירושלמי פרק הרואה (הלכה ה') גרסי' רב יהודה בשם רב כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה רב אמר צ"ל ברוך אתה ה' שמואל אמר צריך לומר אלהינו תני הפותח ביו"ד ה"א וחותם ביו"ד ה"א הרי זה חכם הפותח באל"ף למ"ד וחותם ביו"ד ה"א ה"ז בינוני ביו"ד ה"א וחותם באל"ף למ"ד ה"ז דרך אחרת. וראינו בשם רבינו שמעיה (כה) דבתפלה בי"ח ברכות ובשתים לפניה ולאחריה לא אמרי' מלכות משום דרחמי נינהו. וכל מלך הוי משמע מדת הדין דכתיב מלך במשפט וכו'. ותו שכיון שביוצר בתחלתו ובמעריב בתחלה איכא שם תו לא צריך בכל השאר. וגם י"ח הוי בברכה הסמוכה להברתה. ור"י לא בעי מלכות בסוף הברכה ומיהו פתחינן בי"ח בברוך מפני דתפלת מנחה אינו סמוך לשום ברכה ומיהו לא מצינן למימר בדהוא שעתא מלכות ואומר סמוך לחתימה מלך עוזר ומושיע. וברכה א' מעין שבע בלילי שבת הוא אומר במקום מלכות האל הקדוש שאין כמוהו:

קט"ו וקיימא לן כל דבר שאינו יונק מן הארץ ואוכלו לבדו שאינו נלפת כגון על בשר ודגים והפת שעיפשה ומיהו נאכל ע"י הדחק וכמיהין ופטריות דמא ויראה רבו והיין שהקרים והפיג טעמו ועל החומץ ועל התבשילים שעיברו צורתן ועל הנובלות דהיינו ענבים רעים והם בושלי כמרא והגובאי וההלב והגבינה והביצים והזומת אומר שנ"ב ולאחריהם מברך בנ"ר. ולית הלכתא כר' יהודה דאמר כל שהוא מין קלדה אין מברכין עליו. ותמרים וכן כל פירי דשדי להו זיקא וראוים לאכול מברך עליהם בורא פרי העץ ולאחריהם כדינם:

קט"ז היו לפניו מינים הרבה ר' יהודה אומר אם יש ביניהם ממין שבעה עליו הוא מברך (כו) וחכ"א מברך על איזה מהם שירצה והלכתא כרבנן. ואמר עולא מחלוקת כשברכותיהם שוות כגון אתרוג וזית ואינם טפילים לפת דלר' יהודה מין שבעה עדיף ורבנן סברי חביב עדיף ואע"ג דקאמרי רבנן על איזה מהם שירצה סתמא דמילתא כיון שתלוי בו החביב הוא

הגהות

יותר שכתוב שם בזה"ל כ' רבינו ילחק אלפסי ראיתי לרבותינו הגאונים שאמרו משם רבותיהם כל אילן דבסיתוא כתרי טרפי ופייסו גוזי' ועיילא מוחא בגווזי' ומפיק טרפי מגווזי' אילן הוא ומברכין עליו בפה"ע. אבל מאן דיביש בסיתוא וכלו גווזי' וטרפי לגמרי וסדר פארי מסרסיו מברכין עליו בפה"א עכ"ל. ודע דע"ש שם בתחלת הדיבור כ' רבינו ילחק אלפסי ע"ש הוא כי לא נמלא דבר זה כלל בספרי דידן. ובמרדכי בפרקין סימן קנ"א שהעתיק ג"כ כלשון הזה של ס' אור זרוע כתוב שם בתחלת הדיבור בשם תשובות הגאונים. והנה במרדכי מסיים שם דמכאן פסק רבינו יוסף והראבי"ה דאותן תותים ופריז"ש וכוסמ"ש וכיולא בהן שיש לברך בפה"א עכ"ל. וכוונתו על דברי רבינו כאן. ובבית יוסף בטור או"ח סימן ר"ג שעתיק ג"כ דברי המרדכי הללו וחסר שם בשעתקה שם ראבי"ה ויע"ש: (כג) והלכתא כר' יוחנן אפילו לגבי דרב וכש"כ לגבי רב הונא תלמידיה. כ"כ גם בתוס' דידן (דף מ' ע"ב בד"ה ור' יוחנן) ובתוס' ר"י סירליאו"ן שם ובשם אור זרוע סימן קע"ג. וכן פסקו ג"כ הרי"ף והרא"ש בסוגיין והרמב"ם פ"ח מה' ברכות הלכה י' ועי"ש ובכסף משנה שם: (כד) ירושלמי אמר ר' שמואל הלכה כר' מאיר שאפילו אמר מה נאה חבץ זה ברוך האל המלך שבראו אפילו אמר ברוך אתה ה' הגירסא נשנה קצת מע"ש רבינו כאן. וה"ג שם ר' מאיר אומר אפילו אמר ברוך שבראו חבץ הזה מה נאה זה יצא. ר' יעקב בר אחא בשם שמואל הלכה כר' מאיר ע"כ. וכן אח"כ שהעתיק רבינו גירסת הירושלמי בפ' הרואה הלכה ה' תני הפותח בי' ה' וחותם בי' ה'. הרי זה חכם. נמצא כאן עוד בנא אחת מה שבשמע לפנינו בכתב יד זה. והיא הפותח באל"ף למ"ד וחותם באל"ף למ"ד הרי זה בור ע"כ: (כה) דבתפלה בי"ח ברכות כו' לא אמרינן מלכות וכו'. עי' מזה בתוס' בסוגיין דף מ' ע"א בד"ה אמר אביי ובחידושי מהרש"א שם ובפסקי הרא"ש סימן כ"ג ובמע"מ שם. ובשלטי גבורים סביב הרי"ף בסוגיין שם מ"ש בזה: (כו) וחכמים אומרים מברך על איזה מהם שירצה והלכתא כרבנן. בשם (ברכות מ"א ע"א) היו לפניו מינים הרבה אמר עולא מחלוקת בשברכותיהן שוות דר' יהודה סבר מין שבעה עדיף ורבנן סברי מין חביב עדיף. אבל בשאין ברכותיהן שוות דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה. ונחלקו רבוותא הלכה כמאן ורבינו מן הסוברים דהלכה כרבנן בזה. וכבר מובא דעתו ג"כ בהגהות מיימוני פ"ח מה' ברכות בשות ר' שהביא שם מחלוקת הפוסקים בזה וכתב שדעת רש"י ורבינו שמעיה בשם רב האי גאון והראבי"ה דהלכה כרבנן דמין חביב עדיף. אבל דעת מורו הר"ם מרוטנבורק והתוס' ובס"ג ורבינו שמחה דהלכה כר' יהודה דמין שבעה עדיף. וגם יוסף בטור או"ח סימן ר"ל מביא דעת הרא"ד והרשב"א והרא"ש ורבינו יונה וסבור דכולהו ס"ל דהלכה כר' יהודה. וכ"ה גם דעת המרדכי בפרקין סימן קנ"ב ומאי מוסיף שכן הוא גם דעת האגודה שם וכן פסק גם מהר"י סירליאו"ן בתוספותיו בסוגיין שם. ואולם דעת תלמידו רבינו בעל זרוע בסימן קע"ו דהלכה כרבנן והוא כדעת רבו רבינו הראבי"ה כאן. ודע דאעפ"י שדעת רבינו בזה כדעת הרמב"ם דהלכה כרבנן דמין חביב עדיף היינו דוקא בשברכותיהן שוות. אבל כשאין ברכותיהן שוות יש חילוק ביניהם. דלדעת הרמב"ם פ"ח מה' ברכות הל"ג דלעולם חביב עדיף בין שברכותיהן שוות ובין שאין ברכותיהן שוות. וזה מפני שהוא ז"ל מפרש דהא דאמר עולא אבל בשאין ברכותיהן שוות דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה לא בא להשמיענו דין הקדמה כלל אלא שאין האחד פוטר את חבירו וכמו שפירש הרא"ש לדעת בה"ג. ועי' מזה בכסף משנה שם ובבית יוסף בסימן ר"ל ובש"ע שם ובלחם חמודות על הרא"ש שם. ואולם היכי דליכא חביב דעת הרמב"ם שם דאם אינו רוצה בזה יותר מבזה יש שם אחד מבשבעת המינים שמקדים מין שבעה יע"ש (ול"ל דס"ל להרמב"ם בזה כדברי רבינו שמעיה שהביאו התוס' והרא"ש בשמעתין שם דקדא ארץ חטה ושעורה אתי להקדים אפילו לרבנן היכי דליכא חביב. ואי מטוס קושיית הרא"ש ורבינו יונה שם מעובדא דרב חסדא ורב המנונא (שם בסוגיין) דאייתי לקמייהו תערי ורימוני וקדים רב המנונא ובריך אתמרי בריסא ואי"ל לא סבר לה מר דכל המוקדם בפסוק זה מוקדם לברכה והשיב לו זה שני לארץ וזה חמישי לארץ. ומאי קא קשיא לי' ולמא תמרי חביבי לי'. יש לומר דאי"כ אלא דעדיפא מיני' מאני ליה דהשמיענו חידוש בברכתו דזה שני לארץ וזה חמישי לארץ מה שלא עלה כן על דעת רב אסדא. אבל טעמא דחביב אינו אפילו יש בהן מין ז' יכול להקדים אפילו את שאינו חביב מדלא קאמר עולא מברך על החביב והוא כדעת הרא"ש שם בסוגיין. וכן אתה מוצא בכה"ג גם לאידך גיסא בדעת הרא"ש והמרדכי דאע"ג דתרוייהו ס"ל דהלכה כר' יהודה דמין שבעה עדיף זהו דוקא בשברכותיהן שוות. אבל בשאין ברכותיהן שוות יש חילוק ביניהם לדינא לדעת הרא"ש אעפ"י שיש בהן מין ז' איזה מהן שירצה יקדים ואפילו אינו חביב. ודעת המרדכי כשאין ברכותיהן שוות

הוא נהדר לברכה אבל כשאין ברכותיהם שוות כגון צנון וזית (מז) דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה ובלבד שיהיו השתי הברכות חשובות כגון ב"פ העץ ובפה"א ואפי' כל שאינו חביב יכול להקדים מדלא קאמר מברך על החביב או על איזה מהם שירצה דסתמא דמברך בחביב וכן משמע בפרש"י. אבל בפר"ח לא משמע הכי. (מח) ואם אין מין שבעה ביניהם דברי הכל מין חביב עדיף וכן הדין במיני ירקות. וקרוב הדבר בעיני שאם בא לימלך לא שבקינן ליה לברך על שאינו חביב. והאי דנקיט שירצה יש לפרש נמי לענין לקדם דאמר רב יוסף ואיתימא ר' יצחק ארץ חטה ושעורה וגו' כל הקודם בפסוק קודם לברכה. ומיהו תמרים קודמים לרימונים שזה שני לארץ דכתיב ארץ זית שמן ודבש וזה המישי לארץ. ועל סדר זה יש להבחין כל הכתובים בפסוק וצריך לפרש (מט) שהראשונות הסמוכות לארץ כגון חטה וזתים שקולים הם. ואיזה שירצה איקרי. וכן השניות שקולים כגון דבש ושעורים דלהכי לא ערבינהו ק"א לכותבן על הסדר והפסיקן בארץ. והלכה כעולא וכרבנן דמתני' דהא איכא נמי אמוראי דקיימי כוותיה והלכה כרבים (ס) (אבל ר"ח פסק דקדים ובריך על החביב כשאין ברכותיהם שוות [ובדליכא חביב מברך על מין שבעה]. ונראה שהוא מפרש דאם אין שוים בברכות גם חכמים מודים שמברך על מין שבעה וכל הקודם בפסוק קודם לברכה על שני דרכים דאם ברכותיהם שוות מברך על הקודם בפסוק ופוטר המין השני. אבל עולא סבר כר' חנן ולא חיישינן להקדמה דקרא) ואם שניהם ממין ז' וגם שניהם חביבים אם אין ברכותיהם שוות מברך על זה וחוזר ומברך ע"ז וחטה ושעורה דקרא או התאינה וגפן ברכותיהן שוות אבל חטה וגפן אין ברכותיהן שוות וזהו עיקר פלוגתא דעולא ובר פלוגתיה ויש גירסא אחרת. וגם בנימוקי רב האי גאון ראיתי פתרונו מפורש ויש להשיב על פתרונו ואך זה נ"ל עיקר. ופירי ובשרא או ירקי ובשרא כולם מודים דמקדים לברך אפירי וירקי שהם ברכה חשובה. ולא אבישרא שברכתו שנ"ב (סא) כדחזינן בענין תרי תלמידים דבר קפרא (ברכות ל"ט ע"א). והיכי דתרוייהו ברכות שנ"ב חביב עדיף כדחזינן נמי התם. והיכי דתרוייהו ברכות שאין ברכותיהן שוות דמברך וחוזר ומברך דוקא בנמלך ומכוון למצוה מן המובחר ואין דעתו לפטור זה בזה לכתחלה. אבל אם טעה תנן בירך על פירות האילן בפה"א יצא. ואם הובא לפניו צנון וזית והיה הצנון עיקר והזית הובא רק להיות טפל לו לבטל חריפות הצנו

הגהות

שוות דמקדים מין ז' והוא כדעת הרמב"ם דפסק דבאין ברכותיהן שוות ואינו רולה בזה יותר מבזה שמקדים מין ז'. וכל זה כפי הבנת הרמ"א בדרכי משה בסימן ר"מ דהמדרכי מייירי נמי בדליכא חביב שהרי מסיים שם שגם בסמ"ק כתב כדברי המרדכי והוסיף דאפילו אשני חביב יותר אפ"ה מין ז' קודם יעש"ה. ומוכח דהמרדכי מייירי באינו חביב. ואולם הבית יוסף שם הבין בכוונת המרדכי דמייירי אף בחביב. וכתב שהוא מפרש להא דעולא דקאמר אבל בשאין ברכותיהן שוות מברך על זה וחוזר ומברך על זה. היינו לומר דבכה"ג אפילו רבנן מודו לרבי יהודה דמקדים מין ז' יע"ש. ולפי דבריו עיקר דברי המרדכי תמוהים מאד דהא כיון דס"ל לרבנן דלא אזלינן בתר מין ז' לפטור את החביב בשברכותיהן שוות כש"כ דלא אזלינן בתר מין ז' להקדים בשאין ברכותיהן שוות ולע"נ. ועי' מזה ברש"י בסוגיין שם בד"ה אמר ר' ירמיה להקדים ובתוס' שם בד"ה אבל. ובד"ה בתאי. ובמרדכי"א שם ובחידושי הגאון בעל פני יושיע שם מ"ש בזה ויש לפלפל עוד אבל שאין כאן מקום להאריך עוד: (מז) דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה. עי' בסוגיין שם שכתב ע"ז ואע"ג דתנן בירך על פירות האילן בורא פרי האדמה יצא הכי מילי בחד מינא וטעה ובירך עליה בפה"א. אבל לגון זית ובירך על הגפן לא נפטר זית יע"ש. וכ"ה בתוס' שם בד"ה אבל. ובמרדכי בפרקין שם סוף סימן קנ"א. ואולם ברבינו יונה שם בשמעתין כתב דהיינו דוקא שבשעה שמברך בפה"א לא נתכוון לפטור פרי העץ א"ל לחזור ולברך יע"ש. והביאו הב"י בטור או"ח סימן ר"ו וגם בש"ע שם בסעיף ג' הביאו לפסק הלכה. ובשו"ת שאלת אריה בסימן כ"ז האריך לחלוק על רבינו ב"י בזה וכתב דהעיקר כדעת רש"י ותוס' שם. ואני בחידושי זה מבאר כתבתי בעזה"י יסוד נכון לדברי הב"י בזה והעלתי דהעיקר כדבריו. והדברים ארוכים. ועי' מזה בפרי חדש בליקוטים בסימן ר"ו שהעלה ג"כ דהעיקר כפסק הש"ע בזה. ואכ"מ להאריך: (מח) ואם אין מין שבעה ביניהם דברי הכל מין חביב עדיף. הנה זה קאי על ברכותיהן שוות דכיון דליכא מין ז' גם ר' יהודה מודה לרבנן דמין חביב עדיף. ודע כי בפירוש מין חביב נחלקו הרמב"ם והרא"ש דלהרמב"ם מה שרולה לאכול עתה בתחלה זה שבוב לחביב. ואולם דעת הרא"ש דחביב היינו אותו שחביב עליו ברוב הפעמים ואפילו רולה עתה לאכול מין אחר תחלה מברך על החביב. וכן הוא גם דעת רבינו יונה שם בסוגיין ועי' מזה בכסף משנה פ"ח מה' ברכות הל' י"ג ובטור ובב"י סימן ר"א ובש"ע שם בע"ז סק"א. והנה מדברי רבינו כאן לכאורה אין הכרע כלל כמאן ס"ל דמה"מ לעיל דהא דקאמרו רבנן על אזה מהם שירלה דעלתא כיון שתלוי בו החביב הוא כהדר לברכה עכ"ל. אבתי לא שמעינן מיני' אם כוונתו לומר החביב עליו תדיר או החביב עליו עתה. ובאמת שבדברי רבינו כתב ג"כ רש"י בסוגיין שם בד"ה חביב עליו. שפי' דאיזה שירלה דמתני' את החביב עליו משמע יע"ש. וכתב שם הלב"ש לייסב הא דלא נקט רש"י פירושו על המשנה שם משום דבמשנה יש לפרש כפשוטו דעל איזה שירלה עתה לאכול יברך. אבל בגמרא דקאמרו רבנן מין חביב עדיף דזה אין לפרש שחביב לו עתה לאכלו תחלה דבזה לא שייך לומר מין והוי לי' למימר רבנן סברי חביב עדיף. אבל באמרו מין חביב פירושו שיש מין שחביב עליו תדיר ויע"ש. ולפי"ז יש לומר דגם דעת רבינו כן הוא וכדעת הרא"ש ורבינו יונה בזה: (מט) שהראשונות הסמוכות לארץ כגון חטה וזתים שקולים הם וכו'. כל זה שלא כדעת התוס' בסוגיין שם (דף מ"א ע"ב בד"ה זה) וכן הרא"ש שם בסימן כ"ה ובמרדכי שם בסימן קל"ד שכתבו כלם דחטה וזית או שעורים ותמרים אע"ג דסויס לארץ מ"מ מוקדם בפסוק דסיימו לארץ ראשון יקדים לברכה יע"ש וכ"כ גם בתוס' ר"י שירליאו"ן שם ובספר אור זרוע סוף סימן קע"ו ושביאים בשם הרשב"ם. ועי' מזה ג"כ בטור ובש"ע או"ח סימן רי"א סעיף ד' בהג"ה ובמנהג אברהם שם סק"ח: (ס) אבל ר"ח פסק דקדים ובריך על החביב בשאין ברכותיהן שוות וכו'. הנה הלשון מגומגם מאד וגם נראין הדברים סותרים זא"ז דפתח בחביב ומסיים בסימן שבעה וגם חפשתי ולא מצאתי דברי ר"ח אלו בספרן של ראשונים למען נוכל להגיה מתוכם דברי ר"ח כאן. וברור בעיני כי ט"ס יש כאן וגם הסדרן ודילוג בשמעתא המעתיק ואני הנראה לפיענ"ד אחר העיון הנתתי בדבריו באופן שיהי' להם ענ"פ מקום בהלכה כפי דעת הרמב"ם והמרדכי שהבאתי לעיל בס"ק מ"ו. אך עכ"ז עדיין לא מתקררה דעתי בזה ולכן הסברתי כל הענין בשני חלקי עגולה: (סא) כדחזינן בענין תרי תלמידים דבר קפרא. עי' מזה בתוס' (ברכות ל"ט ע"א בד"ה חביב עדיף) שכתבו ג"כ כדעת רבינו דבורא פרי האדמה עדיפא מש"ב דמברכת טפי וחשובה לעלמה מקרית יע"ש. וכ"ה בתוס' ר"י שירליאו"ן שם. וכ"כ עוד בתוס' (שם דף מ"א ע"א בד"ה אבל). וכ"ה בפסקי הרא"ש וברבינו יונה ובאגודה שם בסוגיין. ובשלטי גבורים סביב הריי"ף שם. ועי' מזה ג"כ בטור ובש"ע או"ח סימן רי"א סעיף ג' וסכי נקטינן. והנה לא ביאר רבינו הדין דבפה"א ובפה"ע הי מיניהו קדים. ויש בזה מחלוקת הפוסקים כמבואר בתוס' דידן ובתוס' ר"י שירליאו"ן שם בסוגיין בד"ה אבל. וכן בפסקי הרא"ש שם סימן כ"ה שדעת הבה"ג דבפה"ע קדים והסכים עמו ר"י שירליאו"ן שם. וכתב דלא כפירש"י ורב האי גאון שפירשו לעיל דברכת גפן תקדום לשל זית דהתם היינו כרבנן. אבל הני אמוראי דלקמן סבירא להו כרבי יהודה וסכי קיימ"ל עכ"ל. ואולם הרא"ש שם הסכים בזה לדעת רש"י ורב האי גאון המובאים לעיל מזה עכ"ל. ועי' מזה ג"כ בטור או"ח סימן רי"א ובדברי הגאונים בעלי בתים שם הבית יוסף והבית חדש מ"ש בזה. ובש"ע שם בסעיף ג' הביא המחבר ב' דעות בזה ועי' בגמן אברהם שם סק"ד ובאליהו רבא שם וגם בביאורי הגר"א שם מ"ש בזה:

הצנון מברך על העיקר ופוטר את הטפל וכן להיפך אם הובא הצנון לבטל מתק הזית. ורבנן נמי מודו בהא לר' יהודה. ואם אין הצנון עיקר ולא הזית נמי לשיטת עולא מברך על זה וחוזר ומברך על זה:

קי"ן אתמר הביאו לפניהם תאנים וענבים בתוך הסעודה אמר רב הונא מברך לפניהם וכו' וא"צ לפרש (סג) שהביאו לפניהם תאנים וענבים ביחד אלא או זה או זה. ולא נרחיב לפרש הפלוגתא דרב הונא ורב ששת ודר' חייא כי העיקר כאן מה שפסק ר' פפא ודברי ר' פפא נפרש בשתי לשונות ובפי' זה מתפרש מחלקותם והמבין יבין (סג) וז"ל הלכות גדולות וגם של רוב הגאונים אר"ם הלכתא דברים הבאים מחמת הסעודה כגון בשרא וכוורא וכל מיני בישולא דדרכייהו למיכל בהו ריפתא וירקא וביצים אינם טעונים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם. דברים הבאים שלא מחמת הסעודה כגון חביצא ודייסא טעונים ברכה מלפניהם ולא לאחריהם ודברים הבאים לאחר הסעודה ונאכלים לאחר הסעודה כגון תמרי ורימוני ושאר מגדים ואייתינן ואכלו להו בתוך הסעודה טעונים ברכה לפניהם ולאחריהם. וחביצא ודייסא כיון דאכיל להו בתוך הסעודה (ס"ט) א"צ ברכה לאחריהם משום דמין מזון נינהו. אבל תמרי ומיני מגדים דלאו מיני מזון נינהו לא מיפטרי בברכת המזון. ולפי לשון זה אינו תלוי בדעת האוכל אך ברגילות שאר בני אדם תלוי מה נקרא לייפות ומה נקרא מילוי כרס ומה נקרא קינוח סעודה. ואפי' שינה זה האיש והביאם בתוך הסעודה כיון שרגילות לאוכלם לאחר הסעודה אזלינן בתר רוב בני אדם. וכן נראה עיקר כדאמרי' לקמן בשמעתין (דף מ"ב ע"ח) כל שאחרים קובעים עליו סעודה צריך לברך. ולפי זה פליג עליה דר' חייא כי היכי דפליג אאינך אמוראים דגרסינן בפ' כל הבשר (חולין קי"ח ע"ב) ומר אייתו ליה תאנים וענבים בתוך הסעודה ולא בריך וכו' עד אנא כר' חייא ס"ל דתני ר' חייא פת פוטרת כל מיני מאכל וכו' וצריכין אנו לחזור הדברים למען ירוץ הקורא בהם דכר הך מילתא מיירי כגון שישב על הלחם ג'אכול בסתמא ודעתו סתמא דמילתא כשאר בני אדם. ושוב הובא לפניו כענין שדיבר בזה חילק רב פפא ואמר הלכותיו אכל אם בתחלה ישב על הלחם ללפת בדייסא או בתאנים ורימונים ומיני מגדים והיו לפניו בשעת בציעת המוציא או שאמר להביאם ללפת ולא יכלו מיד להביאם בזה ודאי פת פוטרתן כהתנן בירך על הפת פטר את הפרפרת. ובגמ"א (ברכות מ"ב ע"ב) אמרינן וכש"כ מעשה קדרה ובריש פרקין (דף ל"ז ע"ח) גרס' אלו הן מעשה קדרה חילקא טרגים וכו'. ולא גרע פת מצנון דאמרי' דהיכי דהצנון עיקר פוטר את הזית ומדלא חלקה המשנה לפרש ש"מ דבכל ענין פרפראות מיירי ובענין הזה רוב בני אדם הרוצים לאכול בליפות מביאים אותם קודם המוציא ובענין הזה אזלי מילתא דר"פ ומסתמא מהני הרגילות של רוב בני אדם. וגם לגבי רב הונא דאכל תליסר ריפתי צריך לפרש שבסתם היה ולא פירש אני רוצה לקבוע אבל הך דמייתי בסמוך לה פת הבאה בכיסנין ולחמניות דמשני דקבע סעודתיה עלייהו יש לפרש שפיר דאמר קבענא. ומהני מסני שלא שינה. שרוב בני אדם מראים

הגהות

(סג) שהביאו לפניהם תאנים וענבים ביחד אלא או זה או זה. עי' בחידושי הגאון פני יושיע שם שהאריך ג"כ לתת טעם להא דנקטו בש"ס דוקא מג' המיני ולא מעשר פירות. וגם למה נקטו דוקא תאנים וענבים טפי מעשר ז' המינים יעש"ה ודבריו דברי טעם הם: (סג) וז"ל הלכות גדולות כו'. אמר ר' פפא הלכתא דברים הבאים מחמת הסעודה כגון בשרא וכוורא וכו'. הנה דברי בה"ג מוכחים גם כן בפסקי הרא"ש בסימן כ"ו. אך לא בסליומות. כי רבינו פה העתיק דברי בה"ג על כל הג' דינים של ר' פפא בשמעתין שם (דף מ"א ע"ב). והרא"ש העתיק שם דברי בה"ג רק על דין הראשון והסליסי. אבל על הדין השני העתיק פי' רש"י והביא עליו קושית התוס' שם וגם קושיית רבינו יוסף שם. ובאמת שגם הפי' על הדין השני מקורו מן בה"ג וכמו שהעתיק רבינו כאן. ובתוך המשך דברי רבינו כתיבתו ג"כ קושיית התוס' וקושיית הר"ר יוסף שהביא הרא"ש בזה. וכדי להבין הדברים בשורשן אמרתי לסליע פה בקצרה מחלוקת רש"י והתוס' בפירוש ג' דינים של רב פפא שם ולעומתם גם דברי הבה"ג ומהילא רוחא שמעתתא. הנה בדין הראשון דפסק רב פפא דדברים הבאים בתוך הסעודה אינם טעונים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם. ועוד קשה הא דפריך בסמוך יין נמי נפטרים פת. ומאי קושיא והלא כששותה יין אין טפל לפת. ולכן כתבו התוס' והרא"ש לפרש דהיינו בשר ודגים וירק ודייסא שרגילים לקבוע עיקר סעודה עליהם ולאכול בהם את הפת. והלכך אפילו אכלן בלא פת אינם טעונים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם דברכת הפת וברכת המזון פוטרתן ועל זה הביא הרא"ש שם שכ"כ גם בה"ג והעתיק שם לשונו על דין זה כמו שהעתיק רבינו כאן. ובדין השני של רב פפא דדברים הבאים בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה טעונים ברכה לפניהם ולא לאחריהם. ופי' רש"י כגון דיימא כרוב ותרדין שאינן נלפת רק למזון ולשובע. וע"ז הקשו התוס' והרא"ש שם מן המשנה דבריך על הפת פטר את הפרפרת ומפרש בגמרא שם דה"ה מעשה קדרה. ובהרא"ש שם הביא ג"כ קושיית הר"ר יוסף ע"ז דלעיל אמרינן דמברך על הצנון ופוטר את הזית משום דצנון עיקר ומכש"כ הכא דפת עיקר. ולכן פירשו דהיינו תאנים וענבים וכל מיני פירות וינ"ש. והנה רבינו כאן העתיק גם על דין זה השני דברי בה"ג שכתב דברים הבאים שלא מחמת הסעודה כגון חביצא ודייסא טעונים ברכה לפניהם ולא לאחריהם עכ"ל. והרי היא כמו שפי' רש"י ז"ל. ואי משום קושיית התוס' והר"ר יוסף בזה כבר הרגיש בהם גם רבינו ז"ל בתוך המשך דבריו ותירץ להו שפיר עפ"י החילוק שכתב בזה דר' פפא מיירי דוקא ביושב לאכול בשתמא כשאר בני אדם. אבל אם בתחלה ישב על הלחם ללפת בדייסא או בתאנים ורימונים ומיני מגדים והיו לפניו בשעת בציעת המוציא או שאמר להביאם ללפת. בזה ודאי הפת פוטרתן כדתנן בירך על הפת פטר את הפרפרת ואמרינן בגמרא דכש"כ מעשה קדרה. וגם לא גרע פת מצנון דאמרינן דהיכי דהצנון עיקר פוטר את הזית זהו תורף דברי רבינו כאן בדין השני. ומבואר דס"ל כדעת רש"י ז"ל בזה. ושוב מצאתי שכבר הובא דעת רבינו בזה ג"כ באגורה בפרקין סימן קכ"ח שכתב שם בזה"ל מיהו בשעריס דרבינו שמואל בן חפני פסק כרש"י בדייסא ורומזיל"ם דטעונים ברכה לפניהם בורא מיני מזונות כיון דדרכו לאכול בלא פת כדאמרינן הני בבלאי טפשאי דאכלי נהמא בנהמא וכן פי' רבינו ראבי"ה. ואם פירש בפירוש אני רוצה ללפת בו את הפת אינו מברך וכן נכון לעשות עכ"ל. ועכ"פ הנך רואה מכל זה דרש"י ז"ל לאו יחידאי הוא דבה"ג ורש"ם בן חפני ורבינו הראבי"ה והאגורה קיימו כוותיה. ועל דין השלישי דפסק רב פפא שם לאחר הסעודה ופירש"י שם דהיינו דברים הרגילים לבא לאחר הסעודה כגון פירות אפילו הביאו בתוך הסעודה שלא מחמת ליפתן טעונין ברכה לפניהם דלאו עפילה נינהו ולאחריהם דלאו מזון נינהו ואין ברכת המזון פוטרתן. וע"ז הביא הרא"ש שם שכן כתב גם בה"ג והעתיק שם לשונו ג"כ כמו שהעתיק רבינו כאן. ומסיים שם הרא"ש ולפי דבריהם פסק ר"פ כרב ששת עכ"ל. וכוונתו על קושיית התוס' בשוגיין שם שהקשו דלשיטת רש"י נמצא דאתיא הך דינא דר"פ כרב ששת דאמר לעיל הביאו לפניו תאנים וענבים בתוך הסעודה דטעונים ברכה בין לפניהם ובין לאחריהם והוי דלא כהלכתא דקיימ"ל כר"נ וכרב הונא וינ"ש. ומכח קושיא זו כרו מפי' רש"י בזה וכתבו שם על דין הג' דהכי פירושו דאם הביאו לפניו דברים שהזכרנו למעלה לאחר הסעודה דהיינו לאחר שמשכו ידיהם מן הפת שוב אין הפת פוטרתן כלל דהוי כמו שאכלן בלא שום סעודה וטעונים ברכה לפניהם ולאחריהם עכת"ד. ולפענ"ד נראה דיש להגדיק שיטת רש"י ובה"ג גם בזה דיש לומר דהם ז"ל סבירא להו דאה"כ דמאן מפיס דהלכה כר"נ וכרב הונא נגד רב ששת בדין דהביאו לפניו תאנים וענבים בתוך הסעודה. ודלמא ר' פפא ס"ל דהלכה כרב ששת בזה ושוב ליכא לדידן יחיד במקום רבים דהא תרי ותרי נינהו ומהילא דנקטינן טפי כרב ששת ורב פפא דבתרא נינהו. וכל כך הדבר

מראים בדיבורם קביעותם בענינים הללו אפי' אם אינו אוכל הרבה כתליסר ריפתי דאכל רב הונא. דקתני הואיל ואחרים קובעים עליהם סעודה אפילו בסתמא מהני למהוי קביעות ואם שינה בטלה דעתו. ואם אינו ראוי לקביעות לשום אדם ובדיבורו משנהו לקביעות בטלה דעתו אצל כל אדם כההוא דלעיל (ברכות ל"ה ע"ב) גבי יין דגרסינן התם אי אמר קבענא מאי ומשני דאי אתי אליהו ויאמר דהוי קביעותא מברכים אחריו ג' ברכות שזהו ברור שבטלה דעתו אצל כל אדם. ועל דרך זה הולכים כולם. ולפ"ז פרימזולי"ש ופרטרי"ש אם פירש בתחלה בשעת המוציא שרוצה ללפת פטור בין מברכה שלפניהם ובין מברכה שלאחריהם דהרי הם כדייסא שפירשתי שאין רגילות ללפת אלא למילוי כרס כדאמר ר"פ (בילה ט"ז ע"ל. נדריס נ"ט ע"ב ופס הגירסא ר' זירא) בבלאי טפשאי דאכלי נהמא בנהמא שלא הי' מברכים עליהם לא לפניהם ולא לאחריהם אפי' בסתם. ולכך היה מגמגם כי אינם ללפת ומיהו אם שינה להביאם אחר הסעודה דינם כבתוך הסעודה ואינו מברך לאחריהם דהא מיד יברך ברכת המזון וגם דמו למזון וכן בדייסא. ולא דמי לתמרי ומגדי דאי אכלינהו בתוך הסעודה דינם שצריך לברך אחריהם דהא עקרינהו וארחיקינהו מברכת המזון. ותו דהא אפי' כשנאכלים בקינוח סמוך לברכת המזון מברך לאחריהם משום דלאו מזון נינהו משא"כ באלו. ובשרא וכווורי דאייתי בתר הסעודה נראה שלא בעי כלל ברכה כיון שאין ברכתם חשובה. וגם אינם נאכלים לקינוח סעודה. וכל שאר הפירות שאינן מז' המינים מברכין עליהם דלא גרעי ממגדים שאע"פ שאין ברכתן חשובה מיהו לקינוח סעודה אכלי להו וכן אגוזים בדבש. ויש שפירשו דברי ר"פ שבדעת האוכל תלוים כולם ושוין דינם בין בשר ודגים ודייסא דאם אמר הביאו ללפת הדין הראשון. ואם אמר בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה למילוי כרס הדין השני. ואם אמר לאחר הסעודה שלא מחמת הסעודה הדין השלישי. ועל דרך זה מפרשים פלוגתא דאמוראי ור' חייא ואינם תלויים ברגילות בני אדם כלל אם הוא בסתם. ותפיס לשון ראשון והוא עיקר. (סד) ור"ח פירש דברים הבאים בתוך הסעודה מחמת הסעודה כגון מיני תבשילין ויש אומרים אפי' ענבים ורימונים שהרבה בני אדם מלפתן בהם פיתן פת פוטרת וכן דייסא ואע"ג דאמרי' בבלאי טפשאי דאכלי נהמא בנהמא מ"מ פת פוטרת שהרי אם פת הוא הרי נפטרו ואם אינו פת הרי נלפתין עמו אבל דברים הבאים בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה. כגון מיני מתיקה וחביצא בדובשא טעונים ברכה לפניהם ולא לאחריהם [דברים הבאים שלא מחמת סעודה לאח' סעודה כגון אבטיחים וענבים ורימונים וכיוצא בהם שאינם באים ללפת בהם את הפת שכבר סילקו את הפת מלפניהם ועדיין לא רחצו ידיהם הרי אלו טעונים ברכה בין לפניהם בין לאחריהם שכיון שלא באו ללפת בהן אין ברכת המזון פוטרתן מלברך אחריהם הלכך צריכין ברכה לפניהם ולאחריהם זהו פ' דברי ר' פפא עד כאן פי' ר"ח] ובתשובת רבינו שלמה מצאתי כשהיו מביאים לו אגוז בדבש בתוך הסעודה היה מברך לפניו שנ"ב לפי שנשתנה האגוז מבמות שהיה ולדברי פר"ח נראה דדמי לחביצא בדובשא. ירושלמי (בפרקין הלכה ה') רב בשם ר' חייא רובא פת הבאה בכיסנין (סה) לאחר המזון טעונין ברכה לפניהם ולאחריהם

א"ר

הגהות

פטור בעיני עד שאכי תמה על רבותינו בעלי התוס' ז"ל על שהקשו קושיא זו על פי' רש"י ז"ל. והנה הפשתי ומצאתי שכבר התעורר ע"ז הגאון בעל פני יושיע בחידושיו שם ועי"ש שתירץ בדוחק. ומיהו עדיין שיטת בה"ג תמוה בזה דלכאורה שתרו את דברי שם אהדדי דכאן כתב הרא"ש דס"ל לבה"ג דרב פפא פסק כרב ששת. ובתוס' שם בשמעתין סד"ה אלא. כתבו בשם בה"ג דסוברים דלא קיימ"ל כרב הונא ור"ל דאין הלכה כיחיד בנמקום רבים ויע"ש. ולריך לומר דאחזו מדבריהם דלעיל ול"ע. ועכ"פ זכינו לדון דדברי רש"י ז"ל נכונים בשני דיניס דהן הן דברי בה"ג וכמו שכתבנו. ועי' מזה ג"כ בטור או"ח סימן קע"ז שהביא בשם הגאון מהרי"א ז"ל שכתב דיש לחוש לדברי רש"י ז"ל בשני דיניס הללו ויע"ש. ולכאורה יפלא שחש לדעת רש"י כאן בנמקום שכל הראשונים חולקים עליו. ולדבריו ניחא דבה"ג קאי כווותיה. ומיהו עכ"ז עדיין לא נחה דעתי והפשתי לענות גם כן תנא דמסייע לרש"י ז"ל גם לפירושו על דין הראשון של ר' פפא. דשם אין דברי בה"ג מסייעין לו רק לפי' התוס' וכמ"ש הרא"ש שם. והנה האיר ה' את עיני ומצאתי לו חבר גם בזה והוא הרז"ה בספר המאור שכתב כן בשוגיא דשמעתין שם. והגם דבשני דיניס האחרונים פי' לנו כפי פי' התוס' מ"מ בדין הראשון פי' בהדיא כפי' רש"י ז"ל. והרז"ה הרגיש שם ג"כ בקושיית התוס' על פי' רש"י דלפי דבריו מה קמ"ל רב פפא והא מתניתין היא דמנרך על העיקר ופוטר את הטפל. וע"ז תירץ דהא דר"פ מיירי בשעה שבירך על הפת. והוי אמינא דטפלה לא מיפטרה אלא בשהיתה לפניו מעיקרא דדעתיה עליה בעידנא דבריך המוציא קמ"ל דטפלה ניהו ולא בעי ברכה עכת"ד יע"ש. וחוץ מזה הנה שערי תירוצים בזה לא נעלו וכמ"ש בחידושי הרשב"א שם. ובאמת גם קושיא בתרייתא מה שהקשו התוס' על רש"י שם מהא דפריך הש"ס בשמוך יין נמי נפטריה פת. ג"כ יש ליישב להמעיין היטב בהרא"ש שם. ועי' מזה ג"כ בתוס' ר"י שירליאו"ן שם בשוגיין ובספר אור זרוע סימן קי"ח ובשו"ת בנו רביו חיים אור זרוע סימן ס"ח. ובמ"ש רביו לקמן בסימן קי"ח בשם אביו שהוא רביו יואל הלוי ואכ"מ להאריך יותר: (סד) ור"ח פירש דברים הבאים בתוך הסעודה וכו'. כל דברי ר"ח שהעתיק רביו כאן מובאים גם כן בספר אור זרוע בסימן קי"ח. ואולם שם באו הדברים יותר בשלימות לפרש כל ג' דיניס של רב פפא וכאן בכתב יד אשר לפני נעלם אשר פי' ר"ח על הדין השלישי ואני העתקתיו עשה לפניך בשני חלקי מלומד: (סה) לאחר המזון טעונין ברכה לפניהם ולאחריהם אמר ר' אמי ר' יוחנן פליג ומשיק דפליג אפילו לא אכל מאותו המין באמצע המזון ע"כ. והנה מלשון הירושלמי כאן מוכח דפליג ר' יוחנן על ר' חייא לגמרי והייבו דסובר דבפת הבאה בכיסנין אינו מברך לא לפניה ולא לאחריה דאי פליג רק על ברכה שלאחריה מה שייך לחלק בזה בין אכל באמצע המזון מאותו המין או לא וכ"כ הפני משה שם. ולפי"ז יש מכאן ראיה לשיטת התוס' בסוגיין (דף מ"א ע"ב) נגד דעת רש"י שמפרש שם דהא דאמר רב ששת פת הבאה בכיסנין טעונה ברכה לפניה ולא לאחריה מיירי אפילו באכל מהן לאחר גלגת המזון והתוס' שם חולקים ע"ז וכתבו דבע"כ מיירי קודם ברכת המזון יע"ש ובתוס' ר"י שירליאו"ן ובחידושי פני יושיע שם. והרי בירושלמי כאן מפורש דר' יוחנן אית ליה דפת הבאה בכיסנין לאחר המזון אינה טעונה ברכה לא לפניה ולא לאחריה ובע"כ דסך לאחר המזון אין פירושו לאחר ברכת המזון וכדעת רש"י. דא"כ אמאי אינה טעונה ברכה לפניה אלא ע"כ דהפירוש לאחר המזון הייבו לאחר שנשכו ידיהם מן הפת וקודם ברכת המזון הוא וכשיטת התוס'. ומ"מ לפי"ז יש בזה ג' דעות דר' חייא סובר דטעונה ברכה לפניה ולאחריה. ור' יוחנן פליג עליו וסובר דאינה טעונה ברכה לא לפניה ולא לאחריה משום דדעתיה עלויה מיד בתחלת הסעודה. ורב ששת בבבלי היא דעה שלישית המכרעת ביניהם וס"ל דטעונה ברכה לפניה ולא לאחריה. ומיהו כל זה מיירי לאחר שנשכו ידיהם מן הפת אלא שהוא עדיין קודם ברכת המזון. אבל בתוך הסעודה מ"מ משמע מדברי התוס' שם בסוגיין דאינה טעונה גם לפניה ויע"ש. ולריך לומר דס"ל דבכה"ג הפת פוטרתן. ולאיתי להגאון בעל פני יושיע שם שהקשה על זה מ"ש הטור והש"ע בסימן קס"ח דפת הבאה בכיסנין אפילו תוך הסעודה מ"מ טעונה ברכה לפניה וכ"כ גם רביו יונה ולא"כ התמיה קיימת על הב"י ומפרש הש"ע שלא הרגישו התוס' לית להו הך סברא ויע"ש שהביא בש"ע ואני בעניותי שותא דמרן לא ידענא. דהרי בש"ע שם בסעיף מ' מדייק דהייבו דוקא דאי אכיל ליה בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה אז טעונה ברכה לפניה יע"ש. ומיהא דאם הוא בתוך הסעודה מחמת הסעודה דאינה טעונה ברכה לפניה. ועי' בגגן אברהם שם ס"ק כ"א שביאר דשלא מחמת הסעודה הייבו שאין אוכלין אותו לשובע אלא לתענוג להקל מכובד המאכל. ומחמת הסעודה הייבו שאוכל בשביל סעודה לשובע. ועוד שם בס"ק כ"ב מפורש יותר יע"ש. ולפי"ז לק"מ ודו"ק כי

קלרתי

א"ר אמי ר' יוחנן פליג ומסיק דפליג אפי' לא אכל מאותו המין באמצע המזון:

קי"ח שאלו את בן זומא מפני מה אמרו דברים הבאים בתוך הסעודה מחמת הסעודה וכו' עד אי הכי יין נמי נפטרי' פת. ופי' רבינו אבא מורי אם הלפת את הפת ביין. (סו) ומשני שאני יין דגורם ברכה לעצמו דאישתני לעילויא. וקיימ"ל דבכל ענין שהוא נהנה מן היין מברך בפה"ג למעוטי שאר משקים והני מילי דרך לייפות (סז) אבל אם שותה אפי' מים טעונה ברכה לפניה דאין פת הנאכל פוטר השתיה. וכן משמע בסוף פירקין דתנן השותה מים לצמאו מברך שנ"ב ואמרי' לאפוקי מאן דחנקתיה אימצא ולא אמרי' לאפוקי מאן דשתי מיא בתוך הסעודה. ובהלכות גדולות כתב מאן דשתי מיא אפי' תלתא זימני בסעודתא אינו צריך לברוכי אלא זימנא קמייתא אבל זימנא וזימנא לא וכן חמרא ושכרא דכי מברך זימנא קמייתא לא צריכתא תו לברוכי. ופת הבאה בכיסנין ולחמניות אי אמר קבענא סעודתיה עליה מברך המוציא ושלש ברכות לאחריהן ואי לא קבע מברך במ"מ וברכה אחת מעין ג'. ואם אכל כ"כ שאחרים קובעים סעודתם עליהם אפי' לא אמר הוי קביעות דסתמא דעתו כשאר בני אדם והיינו דאמר ר' נחמן לעיל לרב הונא עדיין מר כפין הוא. וקי"ל דאפי' גמר סעודתו מצי לאכול קודם שיברך ברכת המזון ואפי' גמר סעודתו וסילק עד שיטול ידיו. ומיהו יש דברים שצריך לברך לפניהם ולאחריהם כדפרישית לעיל בפסק ר"פ. ובגמרא אמרינן דלית הלכתא ככל הני שמעתתא אלא כי הא דאר"ח בר אשי אמר רב שלש תכיפות הם תיכוף לסמיכה שחיטה דכתיב וסמך ושחט. תיכף לגאולה תפלה דכתיב ה' צורי וגואלי וסמוך ליה יענך ה' וגו'. תיכף לנט"י ברכה דכתיב שאו ידיכם קדש וברכו את ה' והכי נמי איתא בירושלמי:

קי"ט בירך על היין שלפני המזון וכו' (ברכות מ"ב ע"ב) כבר ביארתי שמועה זו בהלכות קידוש והבדלה. (סח) בירך על הפת פטר את

הגהות

קלרתי: (סו) ומשני שאני יין דגורם ברכה לעצמו דאישתני לעילויא. הנה רבינו קילר בדבריו. וכוונתו לע"ס התוס' בסוגיין בד"ה אי הכי יין נמי נפטריה פת שכתבו ולשב"א פירש מעוס דלריך לברך על היין בורא פרי הגפן. ובתחלה כתבוה ענבים בורא פרי העץ ועל שאר משקין שהכל נהיה בדבלו עכ"ל. וכן הוא בהדיא בתוס' ר"י שירליאו"ן שם ובספר אור זרוע ברים סימן קכ"ה והיינו דאישתני לעילויא וסיים בתוספות ר"י שירליאו"ן שם וכיון דמעוס חשיבתו כשתיית ברכתו אין לנו לבטלה מעוס ברכת הפת יע"ש. ודע כי ע"ס נפל בכל הדפוסים בתוס' דידן שכתבו שם ורשב"א פירש (שהוא רבינו שמשון בן אברהם הנודע ג"כ בשם ר"ש משאנ"ץ בעל התוספת). והוא טעות ומ"ל ורשב"ם פירש כו'. שהוא רבינו שמואל ב"ר משאיר הידוע אחיו של ר"ת. וזה בא מפורש בתוס' ר"י שירליאו"ן שם וכן בספר אור זרוע בסימן קכ"ה שם: (סז) אבל אם שותה אפילו מים טעונה ברכה לפניה כו'. יש בזה מחלוקת הפוסקים ומקור הדבר בתוס' בסוגיין דף מ"ח ע"ב בהא דפריך הש"ס שם אי הכי יין נמי נפטריה פת. ומשני שאני יין דגורם ברכה לעצמו וכתבו שם התוס' דדעת בעל מחזור ויטרי דמברכין למים ברכה בכל פעם ופעם ואפילו בתוך הסעודה דהוי כמלך וכ"כ הרא"ש בשם בה"ג שיש לברך על המים תוך הסעודה (ומיהו לא בכל פעם ופעם כדעת בעל מחזור ויטרי אלא בזימנא קמייתא בלבד כמ"ש רבינו בשמוך בשם בה"ג וכן הוא בהדיא גם במרדכי בפרקין סוף סימן קל"ו בשם בה"ג). ופי' הרב רבינו יום טוב ז"ל הטעם דכי פריך הכא יין נמי נפטריה פת דיין שייך לאקשוי' הכי משום דזיין (וגם קובע סעודתו עליו דאי לאו הכי תקשה דייסא לבה"ג דזיין ולא נפטר בפת בברכה שלפניו. מע"מ שם סק"ו) אבל מים לא זייני כדאמרינן בנדרים עכ"ל הרא"ש. ובתוס' סיימו שם ומיהו ר"י ור"ת היו אומרים שלא לברך כלל על שאר משקין הבאים בתוך הסעודה וטעמא דפת פוטר כל הדברים הבאים בשבילו יע"ש. ורבינו פוסק בזה כדעת בה"ג ורבינו יום טוב (וכ"ה גם דעת אביו רבינו יואל הלוי מובא באגודה בפרקין בסימן קכ"ג) ודלא כר"י ור"ת. ומיהו רוב הפוסקים הסכימו לדעת ר"י ור"ת. ועי' מזה באור זרוע סוף סימן קכ"ה ורבינו יונה ובחידושי הרשב"א בסוגיין שם שהאריכו בזה. ועי' עוד מזה בטור ובבית יוסף בסימן קע"ד ובש"ע שם סעיף ז' בהג"ה שם. ובט"ז ובמגן אברהם שם כתבו לחלק בזה בין יין שרף למים בתוך הסעודה. ועי' ג"כ בעטרת זקנים בסימן קע"ז מ"ש בזה בשם הגאון מוה' פייביש מקרלקא. (ובדרך אגב ראיתי במרדכי בפרקין בסימן קל"ו שהעתיק שם תשובה אחת בזה"ל ומשאלתם אם אני רגיל לברך על המים באמצע הסעודה וכתבתם שמעתם בשם דודי הרב רבינו יום טוב כי הא דפריך הכא יין נמי נפטריה פת. דוקא ביין שייך לאקשוי' הכי משום דזיין. אבל מים אין פת פוטרתן ולא קשיא לי' מידי משום דלא זייני כדמוכח בנדרים. ועל דבריו אלה קשה לי הלא יין פוטר כל מיני משקה אעפ"י שעיקר ברכתו הוא פרי הגפן כו' כמו כן פת. לפי שעיקר סעודתו מפת חשובה עיקר לענין ברכה עכ"ל. והנה הרא"ש בפסקיו הביא ג"כ דברי רבינו יום טוב בזה כמו שהביאם המרדכי כאן. ואולם שניהם סתמו ולא פירשו לנו מי הוא רבינו יום טוב זה. וגם כותב התשובה במרדכי שם שקורא לרבינו יום טוב בשם דודי ג"כ לא נרשם עליו שם מי הוא זה. והן אמת שמזכר גם כן סתם רבינו יום טוב גם בתוס' שלפנינו בהרבה מקומות עי' לדוגמא בתוס' עירובין (מ"ט ע"א בד"ה היה) ובמועד קטן (י"ט ע"ב בד"ה אתיא. כי' ע"א בד"ה שכבר). ולדעת קלת הוא רבינו יום טוב בר יצחק המזכר בתוס' (מנחות פ"ח ע"א בד"ה רביעית) ונקרא לפעמים ג"כ על שם עירו רבינו יום טוב מיוני. עי' בתוס' (יבמות כ"ז ע"ב בד"ה רב) והוא המזכר ג"כ בתוס' (יומא מ"ח ע"א בד"ה או דלמא) שמאל מן הריצב"א ושם נקרא בשם הר"ר יום טוב הקדום מפני שקדם את השם ברבים בשנת תתקי"א. ע"כ תוך דבריהם. ואולם בעיני כל זה הוא רק ע"ד ההשערה בלבד. כי לא הביאו ראיה לדבריהם. ועתה פה עמוד עמדי ואראך כי רבינו יום טוב המזכר כאן בשתים בהרא"ש ובמרדכי. נזכר בפירוש בשמו ובשם אבי אמו בתוס' ר"י שירליאו"ן בסוגיין שם ובספר אור זרוע בסימן קכ"ה בשם רבינו יום טוב בן הרב רבינו יהודה חתן רבינו שלמה ז"ל ויע"ש. ונתוודע לנו אפוא מזה שהיה לו בן להריב"ן חתנו של רש"י ז"ל. וראה זה חדש הוא וגם כותב התשובה במרדכי שם נתוודע לנו ג"כ מתוך דברי בעל אור זרוע שם שהיה רבינו יצחק ב"ר שמואל שהוא ר"י הזקן הידוע בעל התוספת שהוא הביא שם על דברי רבינו יו"ט זה בלשון זה עלמו שהביא המרדכי שם. ולפי שהיה ג"כ בן נכדו של רש"י ז"ל ע"כ קרא לרבינו יו"ט זה בשם דודו מפני שהיה שאלו וקרובו בן דודו הריב"ן חתנו של רש"י ז"ל. והיה מי בזמן אחד עם רבינו תם כמפורש בספר היאר סימן תקל"ט שכתב אליו ר"ת בתוכחת מגילה ומכנהו בשם קרובי רבי יום טוב. ובתשובות הגאונים שנקבנו ובאו בס' בית האוצר תמצא בסימן כ"ב שם ג"כ מכתב מרבינו יו"ט ברבי יהודה שניקא מאחיו רבי אליעזר שיאל לר"ת. וגם תשובת ר"ת שם ע"ז יע"ש. ולפ"ז נתוודע לנו עוד דבר חדש שהיה לו להריב"ן שני בנים שם האחד אליעזר ושם השני יום טוב. והנה רבינו יו"ט זה היה ג"כ אחד מרבותיו בעלי התוס' ונזכר בתוס' שלפנינו בשמו ובשם אביו ע"י תוס' (בזיר ל"ז ע"א בד"ה שאין) שכתבו והרב רבינו יום טוב בן הרב רבינו יהודה פירש כו' יע"ש. ולדעתי הוא ג"כ שתם רבינו יום טוב המזכר בכל מקום בתוספת שלפנינו. וקרוב בעיני מאד כי בכל מקום שמזכר ג"כ בתוס' שלפנינו רבינו יהודה בן הרב רבינו יום טוב. עי' תוס' (מנחות פ"ח ע"א בד"ה רביעית. נדה י"א ע"א בד"ה תניא. שם ע"א ע"א בד"ה הא"ג). הנה הוא בנו של רבינו יום טוב שלנו שהיה בן הריב"ן חתנו של רש"י. ולדבריהם היו ג' רבינו יהודה ואחד רבינו יו"ט. והיינו שרבינו יו"ט אבי רבינו יהודה שבנו של רבינו יהודה (בן נתן) והוא הריגין חתנו של רש"י. וכבר היה לי וויכוח בזה עם חכם גדול אחד בדורינו אשר אמר לי כי לדעתו היו ג' רבינו יו"ט ואחד רבינו יהודה. והיינו שרבינו יו"ט (בן הר"ר יהודה) היה בנו של רבינו יהודה בן רבינו יו"ט. ואני הראיתי לו הפך הדברים. ובספרי **מאורות נתן** דברנו הרבה מזה ופה לא נאתי רק להעיר את המעיין: (סח) בירך על הפת פטר את הפרפרת וכו'. רבינו השמיט הדין השנוי בשמתיו שם (ברכות מ"ב ע"ב) דבירך על הפרפרת שלפני המזון פטר

את הפרפרת וכש"כ מעשה קדרה וכשהובאו בראש הסעודה מיירי ואם ביך על הפרפרת לא פטר את הפת. היו יושבין כל אחד ואחד מברך לעצמו. הסיבו אחד מברך לכולן (סט) פר"ח היו יושבין בעסק אחר שלא לשם סעודה. פי' אחר היו יושבין כל אחד ואחד לבדו. הסיבו סביבות הפת. (ע) והך מתני' מיירי בין בברכת המוציא ובין בברכת המזון מדמייתי עלה בתר דכריכו וכו'. מיהו יש ספרים דלא גרסי' לה וגם מיירי ביושבים רק לשתות מן הטעון ברכה לפניו ולאחריו דכי מעיינת בה מוכח הכי מפלוגתא דרב ור' יוחנן ומדמשני מגו דמהניא הסיבה לפת וכו' מכלל דהפלוגתא בלא סעודת פת ואמתני' קיימא. ומדקתני בא להם יין בתוך המזון כל חד וחד מברך לעצמו אין להוכיח. דדילמא בבא באפי נפשיה היא. ואם מהלכים ברך ואמרו נקבע מקום פלוני לאכול כמו שהסיבו דמי ואע"פ שכל אחד ואחד אוכל מכברו. (עא) ויין נמי בעי הסיבה כר' יוחנן ואז אחד מברך לכולם ואם לא הסיבו כל אחד ואחד מברך לעצמו ונראין הדברים דבסתמא מיירי כדתנן שרשה שאכלו ביחד חייבים לזמן ואם אמרו נאכל ביחד הרי הוא כקבעו מקום. וכן אם אמרו לאחד תברך בשבילנו להוציאנו י"ח. וכשאמרו חכמים שנים שאכלו מצוה ליחלק דווקא בשנים אמרו אבל בענין אחר לא. וכן ביין גרידא תלוי [בקביעות] מקום:

קי"ך שאלו את בן זומא (ברכות מ"ג ע"א) מפני מה אמרו בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו אמר להם הואיל ואין בית הבליעה פנוי. ירושלמי א"ר מנא הדא אמרו ההוא דעטיש בגו מיכלא (עב) אסור למימר ליה זימן מפני סכנתא דנפשא זימן בלשון יון חיים. ולכך נהגו לומר סברי שיתנו לב לברכה ויפנו בית הבליעה לענות אמן ולצאת י"ח. ויש שפירשו משום דיין מביא קללה לעולם ויענו ויאמרו לחיים. והוא אומר על המוגמר (עג) פר"ח הבוצע הוא אומר ברכה על המוגמר ומיהו ברכת המזון אורח מברך כדאמרי' בפרק ג' שאכלו ויש שאמרו

האחד

הגהות

את הפרפרת שלאחר המזון וגם הרמב"ם הסמיט דין זה בהלכותיו בפ"ד מה' ברכות בדיני פרפרת. וכבר עמדו ע"ז גאוני בתרא' בעל פני יושיע והלל"ח בחידושיהם סם בקוגיין ותירלו כל אחד לפי דרכו יעויין עליהם. ואין מן הצורך להעתיק דבריהם כאן. והנה לא ביאר רבינו מהו פרפרת ומחלקו בזה רש"י ותוס' בקוגיין סם דרש"י פי' דקודם אכילה היו נוהגין להביא לפניהם פרפראות להמשיך אכילה כגון פרגיות ודגים ואח"כ מביאין הבלאן ולאחר גמר סעודה היו מביאין לפניהם פרפראות כגון כיסני דמעלי לביאה ולחמניות יע"ש. ובתוס' סם הביאו תחלת דברי רש"י דפי' פרפרת מיני דגים ופרגיות וכתבו ע"ז וקלת קשה א"כ מה קמ"ל דביך על הפרפרת לא פטר את הפת. ונראה כפי' ר"ח דפי' דפרפרת פת לגומה בקערה דאית בה תוריתא דהמא עכ"ל. וכ"כ בתוס' ר"י טירליאו"ן סם ובדבריו יוכה סם ובאור זרוע סימן קי"ט. ועי' מזה ג"כ בהרא"ש ובמע"מ סם. ומעורי נתקשיתי על דברי רבותיו בעלי התוס' בזה שהתעוררו להקשות קושיא קלה על תחלת דברי רש"י ז"ל. ולא הקשו קושיא היותר חמורה על סוף דברי רש"י סם שכתב דהפרפרת שלאחר המזון הייבו כיסני ולחמניות. דקשה דאיך יפטור פרפרת שלפני המזון שהן פרגיות ודגים שברכתן שב"ב את כיסני ולחמניות שברכתן בנ"מ. והנה מצאתי להגאון בעל פני יושיע שעמד ג"כ על דברי רש"י הללו. וכתב לישב דרש"י לשיטתו דמשמע מפירושו דלעיל בפלוגתא דרב הונא ור"ל ורב ששת דהכל בתפילה תליא מלתא. ולפי"ז מליגן למימר שפיר דכיסנין ולחמניות לפי שאינן אלא דבר מועט כמו שפי' רש"י לעיל בד"ה פת הבאה בכיסנין ומש"ה אע"ג דפת אינו פוטר אותן שלאחר המזון כיון ששוב אין לחם שייכות להפת אפ"ה הוי תפילה לגבי פרפרת שלפני המזון עכ"ל. ובעניותי לא זכיתי להבין דברי הגאון ז"ל בזה. והרי הדברים קל וחומר דאם ברכת הפת שהיא ברכה חשובה אינו פוטר את הפרפרת שלאחר המזון שהן הכיסנין ולחמניות מפני דאין לחם שייכות להפת מעשה שהפת מוקדם לפניהן שעה מועטת. כש"כ דלא יפטור ברכת פרגיות ודגים שנאכלו עוד קודם הפת לפני המזון וזה ברור בעיני. ומה שדעתי העניה חשבה בזה שלא היה לפני בעלי התוס' הנוסחא ברש"י דידן הכך תיבות כיסנין ולחמניות. ומש"ה לא הקשו עליו מידי בזה. וכן חפשתי ולא מצאתי נוסחא זו ג"כ בספרן של ראשונים המביאים דברי רש"י ז"ל בזה. ועיינתי גם בפירוש המיוחס לרש"י על הרי"ף אשר זה דרכו על דרוב להעתיק כל דברי רש"י שעל הש"ס בלשון קצרה. והנה כתוב שם שהיו נוהגין לשתות קודם אכילה ולאכול פרפראות כגון פרגיות ודגים. ואחר אכילה ג"כ קודם ברכת המזון עכ"ל. הרי שלא הזכיר כלל מהך כיסנין ולחמניות שנמצא בנוסחאי רש"י דידן וז"ב. ועי' עוד מענין פרפרת ברמב"ם בפירוש המשנה כאן ובתוס' פסחים קטו ע"א בד"ה והדר. ודבריהם ל"ע קלת ואכ"מ להאריך: (סט) פר"ח היו יושבים בעסק אחר שלא לשם סעודה. לשנא קטיעא חזיא. כי רבינו קילר מאד בהעתקת דברי ר"ח בזה. ויותר מפורשים בזו דברי ר"ח בהרא"ש בקוגיין שם סימן ל"ג שכתב שם בזה"ל. ור"ח ז"ל פי' היו יושבים לעסק אחר ונזדמן להם לאכול מברך כל אחד לעצמו. אבל הסבו לאכול ולא לעסק אחר אחד מברך לכולם. וים מפרשים היו יושבים זה כאן וזה כאן שלא בסדר. הסבו שיסבו בביבות השלחן כמו ויסבו לאכול להם דמתרגמין אתחרו למיכל לחמא עכ"ל. ומסיים הרא"ש שם על זה ופירש"י עיקר דלכלהו קשה מתלמידי דרב יע"ש ובמע"מ שם מ"ש בביאור דבריו. ועי' מזה בתוס' רי' טירליאו"ן שם שהעתיק ג"כ דברי ר"ח בזה כקגנון שהעתיק הרא"ש. אך דעת הים מפרשים העתיק שם בשם רבינו יוסף ז"ל. וסיים ג"כ דפירש"י אתי שפיר טפי: (ע) וסך מתניתין מיירי בין בברכת המוציא ובין בברכת המזון מדמייתי עלה בתר דכריכו וכו'. ר"ל מעובדא דתלמידי רב בקוגיין שם דף מ"ב ע"ב. וכדברי רבינו כתבו ג"כ התוס' והרא"ש ובתוס' ר"י טירליאו"ן בקוגיין שם ויותר מפורש הדבר ברבינו יוכה שם בשם רבינו יצחק ז"ל. והביא שם ג"כ שים שהיו מעמידין המשנה בברכת המוציא בלבד והוא ז"ל דחה את דבריהם בזה שם. ועי' ג"כ בתה שכתבתי בזה לקמן ברים פ' בלשם שאכלו סימן קכ"ד בהגהותי שם סק"ם: (עא) ויין נמי בעי הסיבה כרבי יוחנן ואז אחד מברך לכולם וכו'. זהו לשון הרי"ף בקוגיין שם וכתב שם רבינו יוכה דאתי לאשמעינן דדווקא לענין ברכה לאשוכה הוא דמועיל הסיבה לפירות והאחד פוטר את האחרים. אבל לא בברכה אחרונה שאין זימון לפירות. ושוב הביא שם ע"ז שאלת חכמי לוניל לרבינו יצחק בן אברהם מטנפור"א מעובדא דר"ג וזקנים שהיו מסובין ביריחו והביאו לפניהם כותבות ואכלו ונתן ר"ג רשות לר' עקיבא לברך. והלא אינם יכולים לצאת בברכה שלו דאין זימון לפירות. והשיב להם דר"ג אזיל לטעמיה דס"ל דעל ז' המינים מברך ג' ברכות ומש"ה שייך זימון אף בפירות. ור"ע דביך ברכה אחת מעין ג' לא כוון לפטור את אחרים רק לפטור את עצמו בלבד יע"ש. ותירוץ זה עצמו כתב ג"כ הרשב"א בחידושיו לברכות דף ל"ז ע"א בבי עובדא דר"ג וזקנים. ועי"ש שהביא עוד תירוץ אחר בזה בשם הראב"ד. (ומ"ע קלת דבשו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן בסימן קיו מחלק הרשב"א בזה בין לכתחלה לדיעבד ויעש"ה). ועי' עוד מ"ש רבינו בזה בשם רב האי גאון לקמן בר"פ שלשה שאכלו. ובהגהותי שם סק"א: (עב) אסור למימר לי' זימן מפני סכנתא דנפשא זימן בלשון יון חיים וכו'. ולפנינו בירושלמי שם בפרקין הלכה ו' הגירסא אסור למימר לי' יים בגין סכנתא דנפשא. ופירושו אסור עי' פני משה שם. והערוך בערך זעא הביא הגירסא בירושלמי שם אסור למימר לי' זב. ופירושו יחי. ורבינו יוכה והרא"ש ור"י טירליאו"ן בתוספותיו שם ובאור זרוע בסימן קע"א כולם הביאו הגירסא אסותא. אבל כגירסת רבינו לא מצאתי בשום מקום. ומ"ש רבינו ולכך נהגו לומר סברי שיתנו לב לברכה. ועי' מזה ג"כ בתוס' דידן בקוגיין דף מ"ב ע"א בד"ה הואיל. ובתוס' ר"י טירליאו"ן שם ובהגהות מייימוני פ"ז מה' ברכות בהא ט' ובמרדכי בפרקין סימן קמ"ה ובש"ע או"ח סוף סימן קע"ד בהג"ה שם: (עג) פר"ח הבולע הוא אומר ברכה על המוגמר כו'. ים שאמרו האחד שבירך לכולם וכו'. עי' בבית יוסף בטור או"ח סימן קע"ד שהביא ג"כ מחלוקת הפוסקים בזה דלפירש"י קאי על אותו שבירך על היין לאחר המזון. וכן הוא דעת הרמב"ם פ"ז מה' ברכות הל' י"ג. ואולם רבינו יוכה פירש בשם הגאונים דקאי על אותו שבירך

המוליא

האחד שבירך לכולם כיון שנתנו לו רשות לברך מסיים בלא רשות. אי נמי בסתמא בירך הרי לא מיחו וניחא להו ביה ולכך אומר גם על המוגמר. ומסייע ליה לרבא דאמר הניטל ידיו באחרונה תחלה הוא מזומן לברכה בלא נטילת רשות עוד. ומאימתי מברכין על המוגמר משתעלה תמרתו (עד) אמר רב על כל המוגמרות כולם מברכין עליהם בורא עצי בשמים ומשחא דאפרסמין מברכים עליו בורא שמן ערב. וכשרתא ומשחא כבישא ומשחא טחינא כולהו מברך עלייהו בורא עצי בשמים. וסמלק וחלפי דימא מברכים עלויה בורא עצי בשמים ונרקום דגנוניתא מברכים עלויה בורא עצי בשמים דדברא בורא עשבי בשמים. אמר מר זוטרא (עה) האי מאן דמורח באתרוגא או בחבושא אומר ברוך שנתן ריח טוב בפירות. א"ר יהודה האי מאן דנפיק ביומי דניסן וחזי אילנא דקא מלבלבי אומר ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ונאות ואילנות טובות כדי ליהנות מהם בני אדם (עו) ויש מי שאמר דרק בפעם ראשון מברך כן ואין נראה לי. אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב מניין שמברכים על הריח טוב שנאמר כל הנשמה תהלל יה איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו הוי אומר זה הריח (עז) ולאחריהן אין מעוגין ברכה כדאמרינן (ברכות מ"ד ע"ב) ראפוקי ריחני. הביאו לפניו שמן והדס בית שמאי אומרים (עח) מברך על השמן ופוטר את ההדס וב"ה אומרים מברך על ההדס ופוטר את השמן. ובהלכות גדולות מפרש משחא דשומשמי דהיינו משחא כבישא שברכותיהן שוות אבל באין ברכותיהן שוות מברך על זה וחוזר ומברך על זה כדאמרינן לעיל (דף מ"ח ע"ב). אמר ר"ג אני אכריע שמן זכינו לריחו וזכינו לסיכתו הדס לריחו זכינו לסיכתו לא זכינו א"ר יוחנן הלכה כדברי המכריע (עט) רבא אמר הלכה כב"ה והלכתא כרבא דבתראה הוא: ת"ר הביאו לפניהם שמן ויין. ובחול מיירי שיין שלפני המזון אינו פוטר את היין שלאחר המזון. ב"ש אומרים אוחז את השמן בימינו ואת היין בשמאלו ומברך על השמן וחוזר ומברך על היין וב"ה אומרים אוחז את היין

הגהות

המוליא ומיירי כשהביאו בחמלע הסעודה יע"ש. והוא כדעת ר"ח שהביא רבינו כאן. וכ"ה גם דעת הראב"ד בהשגות שם. ועי' בכסף משנה שם שהאריך בביאור הדברים ועי' ג"כ מזה בבעל המאור מ"ש בזה בסוגיין שם. ועי' עוד במעדני מלך על הרא"ש בפרקין סימן ל"ג ס"ק מ' מ"ש לדקדק ע"ד רבינו יונה שם: (עד) אמר רב על כל המוגמרות כולם מברכין וכו'. ולפנינו הגירסא בש"ס שם (ברכות מ"ג ע"א) אמר ר' חייא בריה דאבא בר נחמני אמר רב אסדא אמר רב. ואמרי לה אמר רב אסדא אמר זעירי כל המוגמרות מברכין: (עה) האי מאן דמורח באתרוגא או בחבושא מברך ברוך שנתן ריח טוב בפירות. עי' במרדכי בפרקין סימן קמ"ז ובאגודה שם סימן קכ"ח ובטלטי גבורים סביב הרי"ף בשמעתין שם שהביאו פלוגתא דרבוותא באתרוג. של מצוה שדעת רבינו הראב"ד דיש לברך עליו אשר נתן ריח טוב בפירות. ורבינו שמחה כתב דאין לברך עליו דלאו לריח עבידא עכ"ל. והנה דין זה לא כתבו רבינו כאן רק לקמן בהלכות אתרוג בסימן תרפ"ב כי שם מקומו והביאו ג"כ במרדכי שם במס' סוכה סימן תשמ"א ומשם העתיקוהו ג"כ בהגהות אשרי פ' לולב הגזול סימן כ"ה וסטור באו"ח בסימן רט"ז ובסימן תרכ"ג. ולענין דינא כתבו רבותינו בעלי בתים הב"י והב"ח שם דהסמ"ק פסק כרבינו אבי העזרי בזה אך מה שכתב עוד הב"ח שם דמלשון המרדכי שם משמע דס"ל כרבינו שמחה. אני בעניותי לא ראיתי שום משמעות לזה שם. כי המרדכי הביא רק ב' הדעות ולא הכריע ביניהם. ועי' מזה ג"כ בש"ע שם סימן רט"ז סעיף י"ד שהביא המחבר ב' דעות בזה יע"ש ובמגן אברהם שם ס"ק כ"א בשם רש"ל. ועי' עוד במג"א בסימן תרכ"ג בפתיחה שם. ושוב מצאתי בהגהות מיימוני פ"ט מה' ברכות בהות ה' שהביא בשם מורו הר"ף מהכריע שהכריע ג"כ כדעת הראב"ה בזה יע"ש. וקרוב בעיני מאד דכוונתו על רבינו פרץ הידוע בעל הגהות סמ"ק שכתבו דפוסק כרבינו בזה: (עו) ויש מי שאומר דרק בפעם ראשון מברך כן וכו'. כן כתב המרדכי בפרקין סימן קמ"ח וכ"כ גם בהגהות מיימוני פ"י מהלכות ברכות בהות ט' בשם רבו (שהוא הר"ש מרוטנבורק) והביאם ג"כ הבית יוסף בסימן רכ"ו ופסק כן להלכה גם בש"ע שם. ועי' ב"ח שם מ"ש בזה: (עז) ולאחריהן אין מעוגין ברכה כדאמרינן לאפוקי ריחני. עי' רש"י בנדה דף כ"ג ריש ע"א שכתב הטעם דלכך אין מעוגן ברכה לאחריו משום דהנאה מועטת היא ע"כ. והביאו ג"כ בלחם תמודות בפרקין ס"ק ק"כ וכתב שם דלטעם רש"י כתיב בו מני הא דאין מברכין שהחיינו על הריח משום דלא נתקנה אלא על הנאה מרובה יע"ש. ולפענ"ד אין הדבר מוכרע כ"כ מפי' רש"י. דאולי כוונת רש"י במ"ש הנאה מועטת היא לומר דהו"ל כאוכל פחות מכשיעור דקיימ"ל דלא תקנו לברך אחריו. ועי' מזה ג"כ במגן אברהם בסימן רט"ז סק"א שכתב עוד איזה טעמים לזה: (עח) מברך על השמן ופוטר את ההדס. וב"ה אומרים מברך על ההדס ופוטר את השמן וכו'. גירסת רבינו בזה כגירסת הרי"ף בסוגיין שם וכ"ה גירסת הרמב"ם פ"ט מה' ברכות הל' ג' דפלוגתא דב"ש וב"ה היא לענין לפטור אחד את חבירו. ואולם גירסת הרא"ש שם כמו שהיא לפנינו בש"ס שם (ברכות מ"ג ע"ב) דב"ש אומרים מברך על השמן ואח"כ מברך על ההדס. וב"ה אומרים מברך על ההדס ואח"כ מברך על השמן. וכתב שם על גירסת הרי"ף ולא נהירא דהא אין ברכותיהן שוות יע"ש. ובאור זרוע בסימן ק"פ הביא ג"כ בשם ר"ח דמברך על ההדס ופוטר את השמן. וכתב ע"ז ואיני יודע דהא לא פליגי אלא להקדים אבל לכולא עלמא על השמן לריך לברך עכ"ל. ואני איני יודע ג"כ תמיהת רבינו בעל אור זרוע בזה. דהא כראה לענין כל דלפני הר"ח היה הגירסא בש"ס שם פוטר את השמן שכן היה גירסא זו ג"כ לפני הרי"ף והרמב"ם. וכבר עמד הסואל ושאל את הר"א מזרחי (בשו"ת מים עמוקים בסימן י"א) על פסקו של הרמב"ם בזה. והשיב לו ג"כ שטוסקת הרמב"ם היא כגוסקת הרי"ף דהיה לסם הגירסא בש"ס פוטר ויעש"ה. והנה הרמ"ע מפאנו בתשובה סימן ה' הקשה דבין לגירסת הרי"ף והרמב"ם ובין לגירסת התוס' והרא"ש במאי מיירי אי בברכותיהן שוות כגון שמן זית שאין דבר אחר מעורב בו. הא איפליגו בהא ר"י ורבנן וקיימ"ל כרבנן דתביב עדיף וכש"כ בריחא. ואי בשאין ברכותיהן שוות כגון שמן שמיני בשמים מעורבים בו הא לדברי הכל איזה מהן שילה יקדים כדעולא התם וקשיא להרא"ש עכת"ד. ותמהני על הרב הקדוש ז"ל על אלא הביא דברי הטור באו"ח סימן רט"ז שביאר שם הך פלוגתא דרבוותא דלהרא"ש מיירי באין ברכותיהן שוות כגון שמן אפרסמון שאין האחד פוטר את חבירו ולכך מברך על ההדס תחלה ואח"כ על השמן דהלכה כב"ה. ולפרי"ף מיירי במשחא כביסא שברכתו בורא עצי בשמים כמו ההדס. ופיים הטור שם דכל הפירושים אמת. וביאר רבינו ב"י שם דכוונתו לומר שאין מחלוקת בין הרי"ף והרא"ש אלא בגירסת הברייתא ופירושה. אבל לענין הדין ליכא פלוגתא ביניהם כלל ויע"ש. ובעיקר קושית הרמ"ע על הרא"ש. הנה ראיתי להפרישה שם שהקשה קושיא זו ג"כ על הטור. דהרי ס"ל בסימן רי"א. דאיזה מהן שילה יקדים. וכתב לישב דשאני הכא דברכת הדס שהיא בורא עצי בשמים מקומה ומבורכת יותר מברכת שמן שהיא בורא מיני בשמים עכ"ל. ודבריו תמוהים מאוד דהא הכא בשמן אפרסמון מיירי וכמ"ש הטור שם בסימן רט"ז דברכתו בורא שמן ערב והיא מבורכת יותר מברכת הדס. וא"כ הוי ליה לאקדומי בריתא. ובאמת שגם מרן המגן אברהם בש"ע שם ס"ק י"ט הקשה כן על הרא"ש ועל הטור ועי"ש שליישב דעת הרא"ש שהוא ז"ל כתב דמיירי בשמן אפרסמון. ואפשר דמיירי בשמן בעשבי בשמים. ואולם דעת הטור הכיא שם בש"ע. והנה בזמן בעל מגן אברהם עדיין לא היה בדפוס ס' דרישה ופריסה והגהות הטמ"ע על טור או"ח ולא ראה אותו המג"א. אבל הס' לחם תמודות. ומעדני מלך שחבר בעל תוס' יו"ט על הרא"ש כבר היה בדפוס בימיו. והיה למראה עיניו בכל מקום. ע"כ פליאה בעיני על המג"א שלא ראה שכבר קדמו בקושיא זו המע"מ בביאורו על הרא"ש בסוגיין שם בסימן ל"ט סק"א ויע"ש שהאריך בזה ובכלל דבריו גם דברי המג"א בזה שכתב לישב דעת הרא"ש. ובכסוף העלה דבר חדש דלכך יש להדס דין קדימה נגד השמן הואיל דמליו דהכתוב החשיבו להלריכו בד' המינים יש לו ג"כ החשיבות לענין קדימה בברכה ויעש"ה וים לפלפל בדבריו הרבה אלא שאין כאן מקום להאריך בזה: (עט) רבא אמר הלכה כב"ה והלכתא כרבא דבתראה הוא. כן הוא גירסת הרי"ף בסוגיין שם. ואולם בש"ס שם

היין בימינו ואת השמן בשמאלו ומברך על היין וחוזר ומברך על השמן. (פ) ומינה שמעינן שכל דבר של ברכה ושל מצוה ראוי לו שיאחז בימין וכן בהבדלה אוחז היין בימין ומברך בפה"ג ושוב נוטל את ההדס בימין והיין בשמאל ומברך על ההדס ושוב מחזיר היין בימינו ומבדיל. בירושלמי פ' אלו דברים (הל' ה') בענין הבדלה מייתי נמי להההוא פלוגתא ומוכח התם שאין ליטול שניהם ביד אחת שאין זה הידור מצוה שהרי נזקק בו רבה וא"ל מה ידך אחריתי קטיעא וכן בשאר מצות. והשמן טחו בראש השמש ואם שמש ת"ח הוא טחו בכותל מפני שגנאי הוא לתלמיד חכם שיצא מבושם לשוק ואל יצא יחידי בלילה ואל יצא במנעלים המטולאים ואל יספר עם אשה בשוק ואל ישב עם חבורה של עמי הארץ ולא יהלך בקומה זקופה דכתיב מלא כל הארץ כבודו:

קכ"א הביאו לו מליח תחלה ופת עמו מברך על המליח ופוטר את הפת שהפת טפלה לו זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה (ברכות נ"ד ע"ח) ומי איכא מידי דהוי מליח עיקר ופת טפל א"ר אחא בר ענן באוכלי פירות גינוסר שנו. אבל תאנים וענבים ורמונים ר"ג אומר מברך את־יהם ג' ברכות ר"ע אומר אפילו וכו' פירשתי בתשובות של הלכות ברכות. והך אפי' דר"ע אפת קאי דאלו בתאנים וענבים הא אמרי' לעיל דר"ע סבר ברכה אחת מעין ג'. וכן על פת הבאה

הגהות

(ברכות נ"ג ע"ב) הגירסא אמר ליה הכי אמר רבא הלכה כב"ה. ולא היא לאסתמטוי נפשיה הוא דעביד. וכתבו סס התוס' כך כתוב בספרים שלנו ובפי' רש"י. אבל רב אלפס פסק כרבא משמע שלא היה גורס בספרו ולא היא וכו' עכ"ל. (ובאור זרוע סימן ק"פ כתב שכ"ם גם גירסת הרי"ף. וליתא וכבר העיר ע"ז המגיה בגליון שם) וכתב ע"ז הרא"ש וכן משתברא דהלכה כב"ה דהכרעה דר"ג לאו שכרעה היא אלא שנתן טעם לדברי ב"ש יע"ש. ובמע"ג שם. ובכסף משנה פ"ט מה' ברכות הל' ג' הוסיף לומר שאעפ"י שיש בספרו לא רצה לפסוק כר"ג משום דלאו מכריע הוא אלא נותן טעם לדברי ב"ש. ומה שאמרו ולא היא לא נתכוונו לומר שאין הלכה כב"ה אלא שרבא לא אמר כן יע"ש. ובמשנה למלך שם תמה עליו דלא היה לריך לטעם זה דאפילו אית"ל דר"ג היה מכריע גמור. מ"מ לא היה הלכה כמותו ומשום דכלל זה לא נאמר כי אם במשנה ולא בברייתא עכ"ל. והנה הגאון ז"ל קילר כאן וכוונתו לשא דאמרינן בגמ' שבת דף ל"ט ע"ב דאמר ר' יוחנן כל מקום שאתה מוצא חולקין ואחד מכריע הלכה כדברי המכריע. ומשיק שם בש"ם דלמא הני מילי בתנאים. אבל בברייתא לא יעש"ה. ובאמת שמלשון זה משמע דשקיל להו. וכבר הרגיש בזה המשנה למלך בעצמו בפ"א מהלי' בית הבחירה הלכה ה' ושם האריך להוכיח דדעת התוס' דאליבא דב"ע אף בברייתא נאמר כלל זה דהלכה כדברי המכריע ויע"ש. ומיהו בעיקר הדבר אני תמה על תמיהתו דאמר אין בסוגיא דידן מכח ההוא כללא דר' יוחנן דמשמע דשבת קא אתיין עלה. והא כאן בפירוש אמר ר' יוחנן למלתי' בפרטות על ברייתא זו שבכיון בה שאמר ר"ג אני אכריע וע"ז אמר ר' יוחנן הלכה כדברי המכריע ומה ענין זה למשמע שבת דהתם לא אמרו רק על מה דכייל לן ר' יוחנן דבכל מקום הלכה כדברי המכריע וע"ז אמרו דזהו רק במשנה ולא בברייתא אבל לא היכי שאמר ר' יוחנן בפירוש על איזה הכרעה שבברייתא דהלכה כדברי המכריע. ויותר מלינן למימר דלכך אמר ר' יוחנן כאן למלתיה אע"ג דכבר כייל לן בגמ' שבת. דבכל מקום הלכה כדברי המכריע. דה"ט משום דהסוא כללא לא אתמר רק במשנה ולא בברייתא ומש"ה אלטריך ר' יוחנן למימר כאן בפירוש על הכרעת ר"ג אע"ג דשנוי בברייתא מ"מ הלכה כדברי המכריע וז"ב. ודברי המשנה למלך תמוהים בזה. ועדי דברי לא אכחד כי בעניותי גם דברי רבותינו בעלי התוס' בהסוא ענייא שגבו ממני ולא אוכל להבין דעת קדושים שכתבו (פסחים כ"א ע"א בד"ה אין. ב"ק קע"ז ע"א בד"ה הכרעה) דהסוא הכרעה של ר"ג כאן דקאמר עלה ר' יוחנן הלכה כדברי המכריע לא שייכא לשאר הכרעות שבש"ם דהא לא ס"ל פלגא כמר ופלגא כמר אלא דמפרש טעמא דחד מנייהו. וכבר אמר בגמ' שבת דבכל המקום הלכה כדברי המכריע אלא ודאי דהך דהכא לא שייכא להסוא הכרעה דשבת עכת"ד. וקשיא לי טובא דמה זו ראיה. והרי שפיר אלטריך ר' יוחנן כאן למימר הלכה כדברי המכריע כיון שהוא ברייתא ומתילא דליתא בהך כללא דמש' שבת דהתם לא אתמר רק במשנה ולא בברייתא ועי"ג. ושוב מלאתי שכבר קדמני להעיר על דבריהם בזה ג"כ הרמ"ע מפאנו בסימן ה' בסוף התשובה שם. אבל גם הוא ז"ל לא בא לכלל יישוב. ועי' מזה בס' יד מלאכי מ"א סימן פ"ג שהאריך בכלל זה שם. ובהיותי בזה ראיתי ג"כ דבר תמוה להגאון הלל"ח בחידושיו שם בסוגיין בהא דאמר ר"ג התם אני אכריע שמן זכיכו לריחו וזכיכו לסיכתו וכו'. וכתב ע"ז הלל"ח דכל הרואה יתמה דאיך שייך כאן לשון אכריע שהכרעה בכל מקום דבר ממולא מזכה קלת בזה וקלת בזה. אבל כאן הרי ר"ג פוסק לגמרי כב"ש עכ"ל. ואחרי המחילה מכבוד תורתו אומר גם אני עם דבריו בזה דכל הרואה יתמה דאיך לא זכר הגאון ז"ל בעת כותבו זה מדברי התוס' דפסחים ודב"ק שזכרו לעיל שכתבו בפירוש בשם ר"י דהסוא הכרעה דר"ג לא דמי לשאר הכרעות שבכל הש"ם דהא לא ס"ל פלגא כמר ופלגא כמר אלא דמפרש טעמא דחד מנייהו. וסיימו שם דלא קרי ליה הכרעה אלא מפני שהכריע דברי ב"ש על דברי ב"ה ויעש"ה. הרי שכתבו התוס' בהדיא לחלק דשאני הך הכרעה דר"ג משאר הכרעות דעלמא. וזה שלא כדעת ר"ת שהביאו שם ונתוס' דשבת דף ל"ט ע"ב בד"ה הלכה יע"ש. ודע כי גם בשאר הכרעות שבש"ם דעת רש"י בגמ' נזיר (דף נ"ג ע"א בד"ה מנכדי) דכל הכרעה שהיא במקלת כדברי זה ומקלת כדברי זה אינה הכרעה עד שתהא כולה כדברי אחד מהם דהכרעה לשון שיקול שטוקל דברי שניהם יותר מאחד עכ"ל. ולע"ג דזה הפך ממ"ש רש"י בעצמו בשבת ל"ט ע"ב ובב"ק קט"ז ע"א. אם לא שנאמר דרש"י שעל מש' נזיר אינו מדש"ש ז"ל רק מאחר וכמו שהעירותי ע"ז מכבר בספרי מאורות נתן על בעלי תוספת. ומה שהקשה עוד בגל"ח שם על גירסת הש"ם שם ולא היא לאסתמטוי נפשיה הוא דעביד. דאיך יוליא ר' פפא דבר שקר מפיו לומר דבר בשם רבא מה שלא אמרו רבא מעולם. כבר קדמו בזה הרמ"ע מפאנו בתשובה שם סוף סימן ה' וכתב דר' פפא מסברא דנפשיה פליג על ר' יוחנן ולא מחמת כסופא הוא לאסתמטוי אלא מחמת חסידות ותלה הגדולה ברבו ויע"ש. וכבר נדפס דבר זה ג"כ בגליון הש"ם שם. ועי' מזה ג"כ במע"מ על הרא"ש בסוגיין מ"ש בזה: (פ) ומינה שמעינן שכל דבר של ברכה ושל מצוה ראוי לו שיאחז בימין וכן בהבדלה כו'. כל דברי רבינו בזה עד סוף כל הענין מובאים ג"כ בעמדכי בפרקין סימן קמ"ט בשם רבינו (וגם בהגהות בפרקין סימן קכ"ט מובא כל ענין זה ככתבו וכלשונו בכתב) אלא דיש קלת שינוי כי כאן כתב רבינו שכל דבר של ברכה ושל מצוה ראוי לו שיאחז בימין דמשמע דתרי מילי קאמר דבין של ברכת הנהנין ובין ברכת המצות לריך שיאחז בימין. ובעמדכי שם העתיק בשם רבינו שכל ברכה של דבר מצוה ראוי לו שיאחז בימין דמשמע דוקא של דבר מצוה ולא של ברכת הנהנין. ואולם התחלת דברי רבינו כאן מכרעא דתרתי קאמר דהא התחיל וכתב ת"ר הביאו לפניהם שמן ויין דבשול מיירי דיין שלפני המזון אינו פוטר את היין שלאחר המזון. הרי דס"ל לרבינו דיין של רשות מיירי ולא בכוס של ברכת המזון וזהו כדעת רש"י בסוגיין שם גבי הביאו לפניהם שמן ויין דפי' דזהו יין שלאחר המזון ואין זה כוס של ברכה ומיירי בחול שאין היין קבע ואין היין שלפני המזון פוטרו יע"ש. וכ"ה גם דעת הראב"ד בהשגות פ"ז מה' ברכות הל' י"ד דביין של רשות מיירי וכמ"ש מרן הכסף משנה שם שהוא מפרש ג"כ בפירש"י בסוגיין ושלא כדעת הרמב"ם שם. ומשמע שכל דבר של ברכה הנהנין ובין ברכת המצות לריך שיאחז בימין. והשעתקה שבעמדכי הוא שלא בדקדוק (ובהגהות שם העתיק בתם. משמע שכל דבר של ברכה ראוי שיאחז בימינו וכו' עכ"ל. ולא הזכיר כלל של דבר מצוה יע"ש). וכן פסק הטור בא"ח בסימן ר"ו ובסימן רי"ב דכל דבר שמברך עליו לאכלו או להריח בו לריך לאחזו בימינו כשהוא מברך ושם הביא רבינו בית יוסף ג"כ דברי רבינו המתבר בזה ומפרש אותם וכתב שהם כדברי הטור שם וכן קבע להלכה בש"ע שם בסימן ר"ו סעיף ד' וכ"ז ברור.

ומכלל

הבאה בכיסנין ועל שאינו אפוי על כולם מברך אחריהן בא"י אמ"ה
על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה
(פח) ברית ותורת חיים ומזון ועל שהוצאתנו מארץ מצרים רחם ה' אלהינו
עלינו ועל ישראל עמך ועל עירך והיכלך ועל מקדשך ובנה ירושלים
עיר הקודש במהרה בימינו ונחמינו בה כי אל טוב ומטיב אתה ברוך אתה י"י
על הארץ ועל המחיה:

קכ"ב כל שהוא מז' המינים ואינו מין דגן בתחלה מברך בורא פרי העץ
ולבסוף על העץ ועל פרי העץ וכו'. ביין בתחלה בפה"ג ולבסוף
על הגפן ועל פרי הגפן וכו' וחותם על הפירות בחוצה לארץ על הארץ
ועל הפירות. ובארץ ישראל חותם על הארץ ועל פירותיה. ועל כל שאר
פירות כגון אתרוגים ותפוחים ואגוזים ושקדים וכיוצא בהם שאינם מז'
המינים בתחלה בורא פרי העץ ולבסוף בנ"ר וחותם בא"י אל חי העולמים.
(פג) והיכי שאכל מיני מזונות דהיינו כגון מין דגן מבושל ושתה יין
ואכל פירות משבעת המינים בתחלה מברך על זה בפני עצמו וע"ז בפ"ע
ולבסוף כולל ברכתו ומברך בא"י אמ"ה על המחיה ועל הכלכלה ועל הגפן
ועל פרי הגפן ועל העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה וכו'
וחותם ברוך אתה ה' על הארץ ועל המחיה ועל פרי הגפן
ועל הפירות ושפיר דמי. ולא הוי בכהאי גוונא חתימה בשתים
דאמרי' (ברכות מ"ט ע"ב) דאין חותמין בשתים. דמהאי טעמא חותמין הכא
דהארץ היא המוציאה המחיה והיא המוציאה הגפן ופרי העץ וכן פ"ח
ובהלכות גדולות. ובירושלמי (בפרקין הלכה ח') גבי כוסם את האורז משמע
שאם אפאן ובשלן והוסיף לתקנן דרך מעדנים וכו' עד בסוף מאי מברך
(פג) ר' יונתן אמר אשר ברא מעדנים לעדן בהם נפש כל חי בא"י על
הארץ ועל מעדניה. וירקא ומיא נמי טעונים ברכה גם לאחריהן לבר מריחני
שאינן טעונין ברכה לאחריהן. (פד) ורגיל היה מורי אבי לברך על כל
המצות אחריהם ולהזכיר לשמור. מצות פלונית כי חוקה לא נאמרה אלא
בתפילין כדמפרש בירושלמי (פ' היה קורא הלכה ג') מדלא משכח למעוטי
אלא ריחני. ונחלקו עליו ואמרו מדקאמר בגמרא ולבני מערבא
דמברכים כו' מכלל דבבבל לא נהוג לברך אפי' אתפילין ואנן בתר בני בבל
גרינן ורובא דאינשי לא נהגו לברך אחריהם אפי' אתפילין ובמאי
דנהוג נהוג וכן נראה בעיני:

קכ"ג השותה מים לצמאו אומר שנ"ב לאפוקי דחנקתיה אומצא דהוי
כשותה לרפואה שאינו מברך כלום (פה) וממיא לא מתהני. ר'
טרפון אומר בנ"ר וחסרונן א"ל רבא בר"ח לאביי הלכתא מאי א"ל פוק חזי
מאי עמא דבר. ולכן יש מפרשים דר"ט פליג שואל רבא בר"ח הלכתא
מאי כלומר נהגו כר"ט או לא. ובירושלמי דפיאה גרסי' אם ראית הלכה
רופפת ראה האיך הצבור נהגו. ירושלמי יין מבושל מברך עליו שנ"ב
ובתשובות פרשתי הדבר הזה. ירושלמי בסוף פרקין השיחה מי דקרים
אומר ברוך שברא מי רפואות. וצ"ל שגם נהנה מהם. ירושלמי אכל במזרחה
של תאנה ובא לאכול במערבה צריך לברך ומכ"ש מתאינה לתאינה. ירושלמי
מוגמר משתעלה תמרתו מברך דבעי לאוריחי. יין משהובא לפניו ונוטלו
בידו צריך לברך. דהרי דעתו למיכל בידו ושוב מברך עליו. ולעיל בריש
פרקין

הגהות

ומכלל הדברים האמורים תסובה מולאת לנה שהעלה הגאון הלל"ח בחידושיו בסוגיין שם שכתב להוכיח דרביו הראבי"ז מוכן בזה על הטור והאריך להשיג על
רביו בית יוסף שם וכתב דלדעתו אין זה דעת הראבי"ה. דהרי הראבי"ה דקדק בלשונו שכל ברכה של דבר מלוה ולמה האריך לומר של דבר מלוה
ולא קאמר סתם שכל ברכה של איזה דבר רצוי לו שיאמר בימין ולכן נראה שעל דבר מאכל או ריח שהוא של רשות אין לריך שיאמר בימין. אבל הראבי"ה מפרש
דהאי יין ושמן הייבו כוס של ברכת המזון וכדמפרש לי' הרמב"ם. וגם הבושם הוא ליקרא דכוס של ברכה וכו' עכ"ל. ועוד האריך שם לפלפל ג"כ בדעת הרמ"א
ומסיק דגם הרמ"א ס"ל כדעת הבית יוסף. וסוף דבריו שם. אבל אני לעצמי פשוט אצלי שהראבי"ה ומחלק בין ברכה שעל דבר מלוה ובין ברכה של דבר
רשות ושלא כדעת הטור אלו דבריו ז"ל. ומתוך מה שכתבנו למעלה הנה עיניך לנוכח יביטו שאין דברי הגאון הלל"ח מכוונים בזה במה שכתב בדעת הראבי"ה.
וזה מפני שהגאון ז"ל ראה רק מקלת דברי רביו כפי מה שהעתיקם במרדכי שם. אבל אנו זכינו לראות גם התחלת דברי רביו מתוך החיבור הגדול הזה. וראינו
שכתב בפירוש דסוגיא דמעתתין מיירי בחול שאין יין שלאחר המזון. וא"כ מפרש הסוגיא ביין של רשות וכדמפרשי לה רש"י והראב"ד
והטור ודלא כדמפרש הרמב"ם. וממילא דאין חילוק לדעתו בין ברכה של דבר מלוה לברכה של דבר רשות. ועי' מזה ג"כ בהרא"ש בפרקין סימן ל"ט ובלחם חמודות
שם ס"ק קכ"א: (פא) ברית ותורת חיים ומזון ועל שהוצאתנו מאלץ מלרים וכו' עד סוף הברכה. כל הנוסח הזה מובא ג"כ במרדכי בפרקין סוף סימן ק"כ ובאגודה
שם בסימן קס"א בשם רביו ולא נמצא כנוסחא זו בש"ס. וגם לא בספרן של רשאנים ואחרונים ועי' מזה בטור ובש"ע או"ח סימן ר"ו ובמנגן אברהם שם ס"ק
ט"ז: (פב) והיכי שאכל מיני מזונות וכו' עד וכן פר"ח. כל הלשון הזה הביאו ג"כ התוס' והרא"ש והמרדכי ורביו יונה והרשב"א והאגודה בסוגיין שם בשם
ר"ח. והטור באו"ח סימן ר"ח הביא זה בשם בה"ג. וכ"פ הרמב"ם בסוף פ"ח מה' ברכות. ועי' ברביו יונה שם שהביא שגם רביו יעקב (שהוא רביו תם ז"ל)
הורה כן. ובתוס' ר"י שירליאו"ן שם העיד שכן היה נוהג גם כן רבו (שהוא ר"י הזקן בעל התוספת) וכן הם גדולי רבותיו הלרפתים שרמז עליהם הרשב"א
בחידושיו שם שהסכימו לדעת הר"ח בזה והכי נקטינן. ודע כי שבור הייתי שלא נמלא שום חולק על כל הני רבותא. ועתה ראה זה מלאתי בשלטי גבורים שביב
הרי"ף בסוף פרקין שהביא דין זה בשם יש אומרים וחולק עליהם וכתב שאין שיטת התלמוד כדבריהם. אלא לריך לבדק על כל דבר בפני עצמו שאין עושין מלות
חבילות חבילות כמבואר בקונטרס הראיות ראיה ב' עכ"ל. ואנו עוד לא זכינו לראות הספר קונטרס הראיות מרביו יעביה אחרון ז"ל: (פג) ר' יונתן אומר אשר
ברא מעדנים וכו'. ולפנינו בירושלמי שם הגירסא רבי יוסה בשם רבי שמעון חסידא וכו' וכן היא הגירסא גם בספר אור זרוע בסימן קס"ט: (פד) ורגיל היה מורי
אבי לברך על כל המלות ולהזכיר לשמור מלות פלונית וכו'. הנה דין זה כתבו רביו ג"כ לקמן בסימן קס"ח שכך היה מקובל ממורו אביו. ולקמן בסימן תרל"ג
כתב שוב דין זה בשתם ולא בשם אביו. ואולם בשני מקומות הללו מפורש יותר דמדלא קאמר הכא לאפוקי שאר מלות ש"מ דכל המלות הטעונות ברכה לפניהם
טעונות ברכה לאחריהם. ולכן מברך לאחריהם לשמור מלות ליצית לשמור מלות סוכה ולולב. אבל לשמור חוקיו אינו מברך אלא על תפילין דוקא כדאיתא בירושלמי
פ' היה קורא ויע"ש. ומיהו לא קיים שם למלתים שנחלקו עליו בזה כמ"ש כאן. ובמרדכי כאן בסוף פרקין העתיק לשון רביו בזה מסימן קס"ח ויע"ש. והנה
מ"ש רביו כאן שנחלקו על אביו בזה מדקאמר בש"ס דלבני מערבא מברכין. מכלל דבבבל לא נהוג לברך אפילו אתפילין. כ"כ רבותינו בעלי התוס' בסוגיין שם בסוף
פרקין בד"ה ולבני מערבא. דאמן לא עבדינן כבני מערבא משום דאנן קיימ"ל דלילה זמן תפילין היא ואין מלוה בסילוקן (וכ"כ בהגהות מרדכי בהלכות קטנות
בשם רביו אלחנן) וכתבו עוד דאפילו בני מערבא לא היו מברכין על שאר מלות רק בתפילין דוקא. וזהו לשיטת ר"ת כמבואר בתוס' סוכה ל"ט ע"א בד"ה אבל ובתוס'
נדה מ"א ע"ב בד"ה ולבני מערבא. ושם תירלו ג"כ להא דמשני הש"ס כאן לאפוקי ריחנא ולא משני לאפוקי שאר מלות. דה"ק משום דריחא לחו טפי למינקט ריחני
משום דפסיקא דעל כל ריחני אין מברך עליהם יע"ש. ועי' מזה ג"כ בהגהות מרדכי בהלכות קטנות מ"ש בזה. ועי' מ"ש רביו לקמן סימן קמ"ו ובהגהותי שם ס"ק
כ"ז: (פה) וממיא לא מתהני. נראה דכוונת רביו בזה כמ"ש התוס' בסוף פרקין בד"ה דמקנתיה אומנא. דדוקא מים שאין לו הנאה. אבל שאר משקים שלעולם הנוף
נהנה מהם בכל ענין מברך. ואפילו מנקתיה אומנא ויע"ש. וכ"ה בהרא"ש ובמרדכי שם בסוף פרקין. וגם בתוס' ר"י שירליאו"ן בשם רבו שהוא ר"י הזקן בעל
התוספת. וגם באור זרוע בסימן קפ"ג ועי' מזה ג"כ בטור ובש"ע סימן ר"ד סעיף ז' ובמנגן אברהם שם ס"ק י"ח:

פרקין גרסי' בירושלמי ההוא דנסיב עיגולא ומברך עילויה והוא לא אתי בידיה צריך למיברכיה עליה זמן תניינות:

פרק ז'

קכ"ד שלשה שאכלו כאחת חייבים לזמן ושנים אם רצו לזמן אין מזמנין דהלכתא כר' יוחנן (ברכות נ"ה ע"ב) (ת) וכתב רב האי גאון דה"ה ג' שאכלו א' מז' המינים חייבים לזמן. אבל בשאר פירות אין בהם זימון ובמרך כל אחד ואחד בפני עצמו כדאיתא בפ' כל הכשר (חולין ק"ו ע"ת). אבל דמאי ומעשר ראשון שנטלה תרומתו וכו' והשמש שאכל כזית והכותי מזמנין עליו. אבל טבל וכו' והנכרי אין מזמנין עליו. וגרסינן בריש מס' ערכין (דף ד' ע"ת) הכל חייבים בזימון כהנים לוים וישראלים פשיטא א' הני לא מחייבי מאן מחייבי לא צריכא דקא אכלי קדשים סד"א ואכלו אותם אשר כפר בהם אמר רחמנא והאי בר כפרה הוא קמ"ל ואכלת ושבעת כתיב והא איתנייהו וכש"כ שאר אכילה דמצוה כגון מצה דליל פסח דמחייבי. הכל מצטרפים לזימון כהנים לוים וישראלים פשיטא אי הני לא מצטרפא מי מצטרף לא צריכא דקאכלי כהנים תרומה או קדשים וזר קאכיל חולין סד"א הואיל ואי בעי זר למיכל בהדי כהן לא מצי אכיל אימא לא ליצטרף קמ"ל דאע"ג דזר לא מצי אכיל בהדי כהן אבל כהן בהדי זר מצי אכיל. (ג) ומינה שמעינן דמיצטרפא אוכלי פשטיד"א עם אוכלי פלדי"ן של גבינה כיון דאוכל גבינה מצי לאכול פשטיד"א

הגהות

(ת) **וכתב** רב האי גאון דה"ה ג' שאכלו אחד מז' המינים חייבים לזמן וכו'. דין זה הביא ג"כ המגדלי בריש פרקין בשם רבינו ומשם העתיקוהו הבית יוסף והבית חדש בסימן קכ"ג. ושניהם כתבו דהרמב"ם חולק על זה וס"ל בהדיא בפ"ה מה' ברכות דאין מזמנין אלא על הפת לבדו יע"ש. והכה בהשקפה הראשונה עלה על רעיוני לומר דעיקר דין זה תליא בפלוגתא דרבותא אי ברכה אחת מעין שלש על שבעת המינין היא מדאורייתא או מדרבנן. וכל אחד לשיטתו אזיל דהראב"ד דאית ליה דברכה אחת מעין שלש על ז' המינים היא מן התורה עי' מזה לעיל בסימן ס"ה ובהגהותי שם ס"ק כ"ו ושם כתבתי שכן הוא גם דעת הבה"ג ור"י סירליאו"ן והרשב"א והרא"ש והטור. ועתה מצאתי שכן הוא גם דעת רב אחאי גאון בשאלתות פ' יתרו סימן כ"ג ודעת הרא"ש בספר המיוחס פ' עקב סימן ת"ל יע"ש. וא"כ דמי לברכת המזון שעל הפת ומש"ה ס"ל כמי דחייבים לזמן בשבעת המינים כמו על הפת. והא דקיימ"ל דאין זימון לפירות הייבו בשאר פירות שאינן משבעת המינים. והרמב"ם גם הוא לשיטתו דס"ל בסוף פ"ב מה' ברכות דרק ברכת המזון בלבד הוא מן התורה. אבל כל הברכות כולן ובכללן גם ברכה אחת מעין שלש אינן אלא מדרבנן. ומש"ה ס"ל דאין מזמנין אלא על הפת בלבד. אך אמנם אחרי שוני נחמתי דהא קמן השאלתות דר"א גאון דס"ל גם כן דברכה אחת מעין שלש היא מן התורה וכמ"ש בהדיא בפ' יתרו סימן כ"ג. ואפ"ה פשיט ופסק שם בסימן נ"א דאי קבעי תלתא ואכלי פירות בהדדי א"ל לאזמוני אהדדי דאין זימון לפירות וקאי שם אדלעיל מיני' דמיירי בין בפירות משבעת המינים ובין בשאר פירות. ועוד הא קמן הרשב"א לסובר ג"כ דברכה אחת מעין שלש הוא מן התורה וכמ"ש בהדיא בחידושיו בר"פ כילד מברכין ואפ"ה כתב בחידושיו שם בשמוך (דף ל"ז ע"ת) גבי עובדא דר"ג והזקנים שהביאו לפניהם כותבות ואכלו ונתן ר"ג רשות לר' עקיבא לברך וביך ברכה אחת מעין שלש. וע"ז כתב הרשב"א שלא כוון ר"ע לפטור את אחרים אלא לפטור את עצמו משום דאמרינן אין זימון לפירות יע"ש (ועי' מזה גם בשו"ת הרשב"א המיוחסות להרמב"ן סימן קכ"ו) הרי דס"ל כדעת הרמב"ם בזה דאין מזמנין אלא בפת בלבד. ועוד הא קמן הרא"ש דהוא ג"כ מן הסובבים דברכת שבעת המינים הוא מן התורה כדמוכח ממה שכתב בפ' שלשה שאכלו שיטן כ"א דלהוליא אחרים י"ח לריך כזית דגן וכתב הטור בסימן קכ"ז דלהרא"ש לא מהני אלא מאמשת המינים דוקא. וקשה דאמאי לא מהני בכל שבעת המינים והא ברכת שבעת המינים הוא מדאורייתא אלא ע"כ דסובר דאין זימון לפירות. ועי' מזה בפרמ"ג באשל אברהם בסימן קכ"ז ס"ק י"א שכתב ג"כ הוכיח זו. ובאמת שהגאון הלב"ח בחידושיו לברכות דף מ"ח ע"א לידד מתחלה לומר דהרא"ש ס"ל בזה כדעת הראב"ד דעל כל שבעת המינים מזמנין. אלא דשוב קשיא לי' קושיא דלעיל דאמאי נקט דגן ולא נקט שאר שבעת המינים וכנ"ל ויע"ש. ועכ"פ שמעינן מכל זה דלאו הא בהא תליא. אלא דאפילו להסובבים דברכה אחת מעין ג' הוא מדאורייתא מ"מ אית להו דאין מזמנין על פירות משבעת המינים. ושוב מצאתי שכוונתי בעיקר דבר זה לדעת הדרישה בריש סימן קכ"ב. ותוכף דבריו שם דלדעת הראב"ד וכמה גאונים דס"ל דברכה אחת מעין ג' הוא ג"כ מדאורייתא א"כ כמו שדרשו מש"ם ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך זה זימון דקאי על הפת כן ס"ל דקאי נמי אברכת ז' המינים שכתובים לפניה ארץ חטה ושעורה. ולאפוקי מהרמב"ם דס"ל דארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם הפסיק הענין ועליה דוקא קאי ואכלת ושבעת וברכת עכת"ד. ולכאורה ל"ע דמה יענה הדרישה לדעת השאלתות והרשב"א והרא"ש בזה. וראיה לפענ"ד דגם הדרישה לא אמר דבר זה בדרך החלט רק בדרך אפשרות וכוונתו לומר שאין ראיה מן הרמב"ם דכיון שהוא סובר דעיקר ברכה מעין ג' אינו אלא מדרבנן לכך ס"ל דלא שייך בזה זימון. משא"כ לדעת הראב"ד דס"ל שהוא מדאורייתא יש מקום לומר דס"ל נמי דשייך בי' זימון כמו בפת. אבל אין הכרח לנו לומר שכן הוא גם דעת שאר הפוסקים. דאמתי יש לומר דפליגי על הראב"ד בזה דאעפ"י דבברו שהוא מדאורייתא מ"מ ס"ל דלא שייך בי' זימון. ויש לנדד ולומר דמסולקים בזה דלדבריו י"ל דנפקא לי' שהוא מדאורייתא מקרא ולכך דמי לפת לענין זימון. ולשאר פוסקים אינו אלא הלכה למשה מסיני וקרא אסמכתא בעלמא הוא וכמ"ש בזה הפרישה בסוף סימן ר"ע והבאתיו לעיל בסימן ס"ה ס"ק כ"ו. והכה ראיתי להרב בעל פרי חדש בסימן קכ"ב שהרגיש להסיב על דברי רבינו בזה. ומדבריו ניכר שלא ראה דברי הב"ח שם בריש סימן קכ"ב שהם לדעת רבינו בזה וכתב דלריך ליזהר שלא יעשו שלשה קביעות על אחד מז' המינים לאפוקי נפשין מפלוגתא דרבותא יע"ש. ובאמת שכל דברי הפרי חדש שם אינם מוכרחים כלל. דנ"ש ראיה מהא דמפקינן ברכת זימון מברכת את ה' אלקיך. והך קרא לא קאי אלא אלחם ואפילו למאן דס"ל דברכה מעין שלש דאורייתא ארץ הפסיק הענין. הכה כבר הרגיש בעיקר ראיה זו ג"כ הדרישה שם ודחאה בטוב טעם. וגם הראיה שהביא עוד בפר"ח שם מהא דאמרינן בברכות דף מ"ח ע"א דאפי' לא אכל עמהם אלא גרוגרות אחת או שתה כוס יין מצטרף מהא שמעינן דדוקא לאצטרופי אמרינן דמהני גרוגרות וכוס יין הא אם כולם אכלו גרוגרות או שתו יין ודאי דליכא זימון עכת"ד. הכה במחכ"ת ראיה זו לריכה ראיה דמכ"ל הא. ודלמא לעולם אימא לך דאי אכלו כולם גרוגרות או שתו יין דחייבים בזימון וכל אחד מהם יוכל להוליא כולם. מהא"כ היכי שכולם אכלו פת ואחד אכל גרוגרות או שתה יין דאין ברכותיהן שוות די לנו לומר שמצטרף לזימון. אבל אין מוליאין זה את זה דהא אפילו המצטרף אינו יולא בברכת המזון דידהו ולריך לברך ברכה אחרונה בפ"ע וכמ"ש בזה בחידושי הרשב"א בסוגיין שם. וכן הוא בטור ובב"י בסימן קל"ז ובש"ע שם סעיף ג' בט"ז ובמגן אברהם שם. (ועי' בשו"ת הרדב"ז סימן תשע"ה שכתב ג"כ הטעם לזה משום דהמברך מכוון לפטור עצמו מאכילת דגן שהוא שלש ברכות והמכוון לגאת הוא מכוון לפטור עצמו מברכה אחת מעין שלש ולכך לא יולא שהמברך מכוון לענין אחר והשומע לענין אחר ויע"ש. והביאו ג"כ בברכי יוסף בסימן קכ"ג סק"ב. וגם בשערי תשובה שם). ועי' ג"כ מזה בלב"ח בחידושיו לברכות שם דף מ"ח ע"ת וא"כ"מ להאריך יותר: (ג) ומינה שמעינן דמצטרפא אוכלי פשטיד"א עם אוכלי פלדי"ן של גבינה וכו'. עי' מזה בתוס' בריש פרקין שהביאו ג"כ קוגיא דריש פ"ק דערכין שהביא רבינו כאן וכתבו דמכאן היה אומר רבינו יהודה דג' שאכלו ביחד ואחד היה מורה הבאה מן הסכים והוא אוכל משלו יכול להצטרף עמהם לזימון דבינו דהוא אינו רואי לאכול עמהם הם רואיים לאכול עמו וכן לענין הבזהר מפת של בכרים יע"ש. והכה מ"ש התוס' כאן בשם רבינו מלא בספרן של רשאיים בשם רשב"ם. עי' מזה ברבינו יוכה ובהרא"ש ובמגדלי בריש פרקין ובאור זרוע סימן קכ"ה ובטור או"ח סימן קל"ו. ועתה זכינו שלא לאור תוס'

פשטיד"א. נשים ועבדים וקטנים אין מזמנים עליהם (ג) אבל נשים לבד ועבדים לבד מזמנים דהשתא ליכא פריצותא. עד כמה מזמנין עד כזית ר' יהודה אומר עד כביצה ומקרא נפקא להו (ברכות מ"ט ע"ב) דכתיב ואכלת ושבעת וברכת (ד) יש מפרשים דאסמכתא בעלמא הוא. אבר שביעת כריסו היא מן התורה. ויש מפרשים דמדאורייתא הוא. והא דמוקי לה בפ' מי שמתו (דף כ' ע"ב) כגון דאכל שיעורא דרבנן מירי [בלחמניות או בפחות מכביצה לר' יהודה ולר"מ בפחות מכזית וקרא דמייתי בסמוך לה הוא להודיענו שבפחות מכביצה למר או פחות מכזית למר הוא מדרבנן. מנהני מילי דבשלשה חייבים לזמן א"ר אסי דאמר קרא גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדיו. ותו שמעינן מהאי קרא שהעונה אמן לא יגביה קולו יותר מן המברך. ושנים שאכלו והם סופרים מצוה ליחלק בברכת המזון אבל לא לברכת המוציא (ה) ויש שפירשו לברכת המוציא נמי מצוה ליחלק ואין נראה לי. ואם אחד סופר ואחד בור סופר מברך ובור יוצא וכן איש מברך ואשה יוצאה ובלבד שיתכוין לצאת ויענה אמן ואם שמע ולא ענה אמן יצא. אמר רב ג' שאכלו כאחת ויצא אחד מהם לשוק קוראין לו ומזמנים עליו אמר אביי והוא דקרי ליה ועני שאז הוא ראוי לענות ברוך הוא שאכלנו משלו וה"מ בתלתא אבל בעשרה עד דנייתי. ג' שאכלו כאחת אחד מפסיק לשנים (ו) ופר"ח ואחר שברכו ברכת המזון אם רוצה לגמור סעודתו לעצמו מברך המוציא ואוכל כל צרכו ושוב מברך ברכת המזון לעצמו ולא נהירא. שנים אינם מפסיקין לא' ואם רוצים לכבדו יכולים להפסיק (ז) וג' שאכלו כאחת הגדול שבהם מברך או למי שירשה הגדול לברך ואם שלשתן שוים בהפלגה וחלקו עצמן וברכו כל אחד ואחד לבדו ידי ברכה יצאו וידי זימון לא יצאו. ואם רצו שוב לזמן לא שבקינן להו דאין זימון למפרע ואם נזכרו באמצע ברכת

הגהות

ר"י סירליאו"ן על מס' ברכות שהוא סתם רבינו יהודה המזכר בתוס' שם. ולאינו לו שם ברים פרקין שכתב שגם הוא ז"ל שמע דבר זה בשם רבינו שמואל (שהוא רשב"ם) ויע"ש. ובאגודה ברים פרקין מביא שם הגר"ם ושל רשב"ם דיניס של רשב"ם ושל רבינו כאן בשתמא. ועי' מזה ג"כ במנגן אברהם בסימן קל"ו סק"א שהאריך בענייניס האלו: (ג) אבל נשים לבד ועבדים לבד מזמנים. כן הוא בש"ס שם ברים פרקין ומחלקו רבותא אם נשים מזמנות לעצמן רשות או חובה והביאם הטור באו"ח סי' קל"ט כי לדעת רש"י ותוס' שם איכו אלא רשות ולדעת הרא"ש שם חייבות. וכן הוא דעת רבינו יונה בשוגיין שם. ועי' בתוס' שם ובמרדכי ובאגודה שם ברים פרקין וגם בש' אור זרוע סימן קפ"ד שהביאו כולם דרבינו אברהם בן רבינו יוסף אמיו של רבינו יהודה הנהיג את בנותיו בביתו לזמן כשהן שלש יע"ש. וכ"ה בהדיא גם בתוס' ר"י סירליאו"ן שם. ובאור זרוע שם כתב דאפשר דמה שהנהיג כן לאו משום שהיה סבור שהן חייבות אלא שהיה סבור שהן רשות. ועי' מזה בטור ובב"י בסימן קל"ט מ"ש שם בשם הסמ"ג ובש"ע שם בט"ז סק"ג: (ד) יש מפרשים דאסמכתא בעלמא הוא וכו'. כן הוא דעת רש"י ותוס' והרא"ש בפרקין (דף מ"ט ע"ב בד"ה ר' מאיר) וכן פסק הרמב"ם ברים הל' ברכות ועי' מזה במנגן אברהם בסוף סימן קפ"ד ס"ק י"א ובסוף סימן קל"ז ס"ק י"ב. ומ"ש רבינו אח"כ דיש מפרשים נמי דמדאורייתא הוא. כן הוא דעת הראב"ד בהשגות פ"ה מהל' ברכות הל' ט"ו. ודעת חכמי לוניל מובא בכסף משנה ובלחם משנה שם. וכ"ה גם דעת הר"א מגין בספר ירחים שביאו במרדכי בפרקין סימן קע"ד. ופירש דהא דקאמר בש"ס ברכות פ' מי שמתו וסס מדקדקים עד כזית ועד כביצה שייכו בסס מדקדקים ודורשים עד כזית וכביצה שהוא דאורייתא יע"ש. וכ"ה גם דעת רבינו יעקב מקורבי"ל הקדום שביאו בתוס' ר"י סירליאו"ן בשוגיין שם שכתב דמדאורייתא הוי שיעורא בכזית. ושיעורא דפחות מכזית דרבנן בברים בעלמא כגון בגרגיר עבנים אחד שלריך לברך אחריו מדרבנן. אבל בפחות מכזית ומכביצה בדבר שאיכו ברים אין לריך לברך. ומייתי ראיה מן הירושלמי ר"פ כילד מברכין יע"ש. וכן הוא ג"כ הסכמת דעת רבינו לקמן בסימן קכ"ט. ועי' מזה ג"כ בש"ס בסימן קל"ז במה שהשיג על בב"י בזה. אבל דבריו שם תמוהים מאד וכבר רמז ע"ז במנגן אברהם שם ס"ק י"ב. ועי' ג"כ בפרי חדש שם וגם בשאריך בזה הרב בעל פרי מגדים בהקדמה פרים בירושלמי ר"פ כילד מברכין ובקונטרס אחרון שם. ודע כי יש עוד דעה שלישית בזה המכרעת ביניהם והייכו דיש פוסקים דס"ל דשיעור כזית איכו אלא מדרבנן אבל שיעור כביצה הוי שיעור שביעה דאורייתא. והיא שיטת רבינו יונה בשוגיין שם והרא"ש בספר שחיטה בסוף סימן קפ"ד ועקב סימן ת"ל ורבינו ירוחם נתיב ט"ז חלק שביעי. ושנה מהר"ם יפה בלבוש או"ח סימן קפ"ד החזיק ג"כ בשיטה זו ותפס עליו מרן המגן אברהם בסוף סימן קפ"ד שם. ובאמת שאין בזה כדי תפיסה דהא קמן דגם מגדולי קמאי קיימו כוותיה. וגם באליהו רבה שם העלה כן לדינא ועי' במה שכתב רבינו לקמן בסימן קכ"ט. ובמה שכתבתי גם אני בעניותי בהגהותי שם ס"ק כ"ב: (ה) ויש שפירשו לברכת המוציא נמי מצוה ליחלק וכו'. כן פירש"י בשוגיין שם וכתבו עליו בתוס' שם ברים פרקין בד"ה אם. דלא נהירא. וגם הרא"ש כתב שם דהעולם לא נהגו כן. וגם רש"י בעצמו לא שמעכו שהיה נוהג כן בברכת המוציא יע"ש. ודעתם בזה כדעת רבינו כאן וכן הוא גם דעת ר"י סירליאו"ן בתוספותיו שם דבברכת המוציא מוציאין זה את זה לכ"ע כשהם שנים. והטעם לזה כתבו התוס' שם משום דבתחלת הסעודה כולם יושבים לאכול יחד ודעתן ללרף ומש"ה אחד מברך להוציא את חבירו. אבל בסוף הסעודה בעל הקבע ומחלקין זה מזה הלכך כל אחד מברך לעצמו. ויש מתרלים דיש חילוק בין ברכת המוציא דלא הוי אלא מדרבנן ומש"ה מוציאין זה את זה. אבל בברכת המזון שהוא מדאורייתא המעיכו ויע"ש. ובתוס' ר"י סירליאו"ן שם מייתי תירולא קמא בשם רבו ר"י הזקן ותירולא בתרא מרבינו יוסף בשם רשב"ם. וכ"ה בהרא"ש שם ובאור זרוע סימן קנ"ח. והכא בלב"ח שם העלה דיש מ"מ לדיבא בין הכי ג' תירולים לענין ברכה אחרונה של פירות ומאר מיכים שהוא מדרבנן דלתירוץ קמא איכו מוציא את חבירו כיון שמתפרדים זה מזה. אבל לתירוץ בתרא שפיר מוציא ויע"ש. וכבר קדמו בזה מהר"ם יפה בלבוש או"ח סימן קל"ג והביאו ג"כ בלחם חמודות על הרא"ש בפרקין סימן ו' ס"ק י"ג ועי"ש מה שכתב בזה. ודע שהגאון בעל פני יושיע בחידושיו שם הקשה על התוס' בזה דלשני התירולים שכתבו כאן משמע דפשיטא להו דיש לחלק בין ברכת המוציא לברכת המזון. ולפ"ז דבריהם כאן סותרים דברי עלמם דלעיל סוף פ' כילד מברכין דף מ"ב במשנה דהסבו אחד מברך לכולן כתבו התוס' לסדיא דאייבי בין בברכת המוציא ובין בברכת המזון והוכיחו כן בראיות ברורות מסוגיא דהתם עכ"ל הגאון ז"ל. ואני בעניותי לא זכיתי להבין דברות קדשו בזה דמה שתירה יש כאן והלא רב המרחק ביניהם דלעיל בסוף פ' כילד מברכין במשנה דהסבו אחד מברך לכולן הא מייבי שם בשלשה שאכלו כאחד. ובכה"ג שפיר כתבו התוס' דברכת המוציא וברכת המזון שוין הם דמשנה נפשך אם הסבו אחד מברך לכולן בין בברכת המוציא ובין בברכת המזון. ובלא הסבו כל אחד מברך בפ"ע. ומשא"כ כאן דמייבי בשכים שאכלו כאחד שדעת רש"י דאע"ג דהסבו מ"מ כל אחד מברך בפ"ע בין ברכת המוציא ובין ברכת המזון. ועי"ז כתבו התוס' שפיר ולא נהירא ומחלקים דבברכת המוציא מוציאין זה את זה שנים לכ"ע כיון דהסבו. ובברכת המזון כל אחד מברך בפ"ע אע"ג דהסבו ועי"ז כתבו ג' טעמים שם וז"ל ודברי הפרי"ש לע"ג בזה: (ו) ופר"ח ואחר שברכו ברכת המזון אם רוצה לגמור סעודתו לעצמו מברך המוציא וכו'. עי' במרדכי בפרקין סימן קכ"ט ובאור זרוע סימן קפ"ז שהביאו ג"כ דין זה בשם ר"ת. ובחידושי הרשב"א ובפסקי הרא"ש שם בשוגיין הביאו דין זה בשם רב האי גאון ז"ל. ובשם הראב"ד כתבו שלריך גם כן בטילת ידים. אבל דעת רבינו יונה והרא"ש והטור דא"ל בטילת ידים ולא המוציא וכ"כ בש"ג. וכן הוא גם דעת רבינו כאן וסכי נקטינן עי' מזה באגודה בשוגיין שם ובטור ובש"ע או"ח סימן ר' סעיף ג' ובמנגן אברהם שם סק"ה: (ז) וג' שאכלו כאחת הגדול שבהם מברך וכו'. כן הוא בש"ס שם (ברכות מ"ז ע"א) והטעם מבואר בתוס' ר"י סירליאו"ן ברים פרקין (דף מ"ה ע"ב) דילפינן מקראי דמשה ודוד כי שם ה' אקרא. וגדלו לה' אתי ונסה שמו גדולי הדור ויע"ש. ומ"ש רבינו או למי שירשה הגדול לברך. כ"כ גם בתוס' ובחידושי הרשב"א בשוגיין שם ולאייתם מדאמר ליה רבי לרב קוש מסי ידך (ברכות מ"ו ע"ב)

ובמרדכי

ברכת הזן אינם חוזרים להפסיק ולזמן. בא ומצאן כשהם מברכים ואומר נברך שאכלנו משלו (ח) אומר ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד וכך הוא בהלכות גדולות. ואי אשכחינהו דקאמרי ברוך הוא שאכלנו משלו עונה אחריהם אמן. ואי כך הוא בעשרה גם הוא אומר באותו ענין כשהוא עונה. ודכוותה בכל ברכה כמו שהוא שומע כך הוא עונה על דרך שפירשנו אע"פ שאינו מחויב בברכתם. העונה אמן אחר ברכתו ה"ז מגונה (ט) אבל אחר בונה ירושלים ה"ז משובח (ובה"ג) מפרש טעמא משום היכירא דלקמן פועלים לעבידתייהו וכדאמר אביי עני לי' בקלא רב אשי עני לי' בלחישא כי היכי דלא נזלזלו בהטוב והמטיב והלכתא כרב אשי. וגרים בירושלמי בפרק אין עומדין (הלכה ד') (י) [לא יענה אחר עצמו אמן ואם ענה הרי זה בור ואיתימא אית תנא דתני הרי זה חכם אמר רב חסדא מ"ד הרי זה בור] בעונה אמן אחר כל ברכה וברכה ומ"ד ה"ז חכם בעונה אמן בסוף. רב אמר כגון אילין תלתא עונה אמן אחר עצמו בהבוחר בעמו ישראל באהבה. ובאוהב עמו ישראל. ובבונה ירושלים בין בתפלה בין בברכת המזון. ובפר"ת וכן בכל ברכה אחרונה. והלכתא בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה ואורח מברך כדי שיברך לבעל הבית ומברך אפי' לפני כהן או לפני מי שגדול הימנו (יא) והא דאמר (ברכות מ"ז ע"א) הבוצע הוא פושט ידו תחלה ואם בא לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו הרשות בידו. לענין לפשוט ידו תחלה מיירי ולא לבצוע וכן פר"ח. וגרסינן בירושלמי (פ' אלו דברים הלכה ג') בעל הבית בוצע שהוא יודע כח כברו ואורח מברך כדי שיברך לבעל הבית יהי רצון שלא יבוש בעל הבית וכו'. (יב) והגדול שבאורחים יברך או למי שירשה ואפי' בעה"ב גדול מהם הרי

הגהות

ובמרדכי בשם מגילה סימן תתכ"ח הביא ג"כ ראיה לזה מעובדא דבר קפרא דנתן רשות לאחד מתלמידיו לברך (ברכות ל"ט ע"א) וסכי נקטינן ג"כ בטור ובש"ע או"ח סימן ר"א סעי' א' ועי' מ"ש בזה לקמן בהגהותי ס"ק י"א: (ח) אומר ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד וכך הוא בהלכות גדולות וכו'. כ"כ גם כן בתוס' דידן בריש פרקין בד"ה רב זביד ובתוס' ר"י סירליאו"ן שם בשם בה"ג. וכ"ה בהרא"ש ובמרדכי שם ובאור זרוע בסימן קפ"ט ועי' מזה ג"כ בטור ובש"ע סימן קל"ו: (ט) אבל אחר בונה ירושלים הרי זה משובח (ובה"ג) מפרש טעמא משום היכירא דלקמן פועלים לעבידתייהו וכו'. הנה דבר זה כ"ע דבתוס' ובהרא"ש ובמרדכי שם בשוגיין הביאו כולם בשם בה"ג איפכא ממ"ש רבינו כאן וז"ל הרא"ש שם פר"ח והלכות גדולות דלאו דוקא בונה ירושלים אלא כל סיום ברכה כעין בונה ירושלים. דליכא למימר דוקא נקט בונה ירושלים משום היכירא דפועלים דהא לרב אסי דעני ליה בלחישא מאי איכא למימר וכו' עכ"ל. וכן מובא בלשון זה ג"כ בתוס' ר"י סירליאו"ן שם ובאור זרוע סימן ק"ץ וגם בבית יוסף בסימן כ"א בשהביא שם מחלוקת הפוסקים בזה העתיק שם ג"כ דברי הרא"ש בשם בה"ג כמו שהוא לפנינו שם. ע"כ נראה לפענ"ד ברור דהנך תיבות (ובה"ג מפרש) שכתוב כאן הוא טעות המעתיק וכ"ל [ובגמ' מפרש] ובזה א"ש ודו"ק. ומה דמסיים רבינו כאן הלכתא כרב אסי. כן כתבו התוס' בשוגיין שם דף מ"ה ע"ב בד"ה רב אסי שכן פסק בה"ג. וכן הוא גם בתוס' ר"י סירליאו"ן שם ובהגהות מיימוני פ"א מהל' ברכות באות ט' בשם בה"ג. ובסי' אור זרוע סימן ק"ץ כתב ג"כ קלת מזה וכפי הנראה יש שם איזה חסרון ודילוג בזה. והנה הרי"ף והרמב"ם והרא"ש השמיטו ולא הזכירו הא דאביי עני ליה בקלא רב אסי עני לי' בלחישא. ועי' זה במע"מ ובלחם חמודות על הרא"ש בשוגיין סימן י' סק"ג שהביא בש"ע על הרי"ף והרא"ש. ואת הרמב"ם לא זכר שם ותמהני עליו שלא זכר שכבר קדמו בזה רבינו בית יוסף בסימן קפ"ח אלא שהוא ז"ל העיר שוב על הרי"ף והרמב"ם ואת הרא"ש לא זכר שם: (י) [לא יענה אחר עצמו אמן ואם ענה הרי זה בור ואי תימא אית תנא דתני הרי זה חכם אמר רב חסדא מ"ד הרי זה בור] כל"ל. וכך העתיק ג"כ הרי"ף והרא"ש והרשב"א ובתוס' ר"י סירליאו"ן בשוגיין שם (ברכות מ"ה ע"ב) מן הירושלמי דפ' אין עומדין הלכה ד'. ואולם הסיום שהעתיק רבינו כאן מן הירושלמי שם רב אמר כגון אילין תלתא עונה אמן אחר עצמו בהבוחר בעמו ישראל באהבה. ובאוהב עמו ישראל. ובבונה ירושלים בין בתפלה ובין בברכת המזון. כל זה לא נמצא עתה לפנינו בירושלמי שם וכן לא העתיקוהו גם כן הרי"ף והרא"ש והרשב"א ור"י סירליאו"ן בשוגיין שם. וגם גוף הדין תמוה שהרי אפילו לדעת ר"א ובה"ג ורש"י דס"ל דבונה ירושלים לאו דוקא אלא דה"הד כל סיום ברכות (עי' בתוס' שם בד"ה הא) הא פשיטא דאין בכלל זה הברכה דהבוחר בעמו ישראל באהבה. אלא כמו דחשבי הרא"ש והמרדכי בשוגיין שם כגון שתבא דסוף פסוקי דזמרא. וכן יהללוך דסוף הלל וסוף ברכות די"א. וכן אמן אחר גאל ישראל. ורב"י מוסיף בה דברים בטור או"ח סימן כ"א בשם מהר"ל בן חביב. דה"הד כמו אחר ברכת שומר עמו ישראל לעד. ואחר הפורס סוכת שלום. והביאו ג"כ הרמ"א בהגהות הש"ע בסימן רט"ו סעיף א'. אבל מעניין הברכה דהבוחר באהבה לא נזכר מאומה. וכך דייקת תשובה ותראה עוד הפך הדברים ברבינו יונה בשוגיין שם דלאחר שכתב שם שדעתו נוטה כדעת הגאונים דלריך לענות אמן אחר סיום כל הברכות ואפילו בברכה אחרונה שאומר אחר אכילת פירות אעפ"י שאינה אלא ברכה אחת. סיים שם דלענין עניית אמן אחר הבוחר בעמו ישראל באהבה דעת גדולי הראשונים שאין לו להפסיק כלל בין הברכה לחבר שמברכין עליו ויע"ש שכתב כן בשם הרמ"ה והרמב"ן ז"ל. ושוב מצאתי שעיקר דין זה פלוגתא דרבוותא היא שהעתיק בסימן ס"א הביא בזה דעת הרמ"ה בתשובה דאם הקדים וסיים הבוחר בעמו ישראל באהבה קודם ש"ץ יכול לענות אמן יע"ש. וכן הוכיח רבינו בית יוסף שכן הוא ג"כ דעת הרא"ש בתשובה כי באה בטור בסימן כ"ט שם וזה הפך מדעת הרבינו יונה וסייעתו שהביא שם. ובתי ראיתי שדין זה בא ג"כ מפורש באגודה בפרקין סימן קס"ח שכתב שם דלאחר בונה ירושלים עונה אמן וה"הד בכל מקום דהוא בסוף ברכות כגון יתברך או יהללוך והבוחר באהבה יע"ש. ואין ספק אצלי שבעל האגודה לקח דין זה מדברי רבינו כאן ואף שכתב שם דבר זה בפתם כבר הראיתי לדעת שכן דרכו של בעל האגודה להעתיק לפעמים דברי רבינו מבלי הזכיר שמו עליו. ועתה מתוך דברי רבינו כאן נתוודע לנו ג"כ שמקור דין זה הוא מן הירושלמי שהיה לפניו. ואם תשוב ותשאלני והלא גדולי הראשונים לא ידעוהו. ע"ז אשיבך מילין דאין מזה ראיה דאולי רק בקלת ספרי הירושלמי היה כתוב נוסחא זו ולא בכל הספרים שהיו לפני שאר גדולי הראשונים. ואל תתמה על זה שכן מצאתי הדבר מפורש ג"כ בספר אור זרוע סימן ק"ץ שכתב שם באמצע דבריו. בזה"ל. ואני כתבתי בליקוטי בסוף פ' אין עומדין דבירושלמי איתא אמר רב כגון אילין תלתא אדם עונה אמן אחר עצמו בהבוחר בעמו ישראל באהבה. ובאוהב עמו ישראל. ובבונה ירושלים בין בתפלה ובין בב"ה. ולא מצאתי אותו בירושלמי שלפני עכ"ל. הרי שגם הוא ז"ל העתיק נוסח הירושלמי הזה ג"כ כמו שהעתיקוהו רבינו כאן אלא שאח"כ לא מצא אותו בירושלמי שלפניו וכוונתו בזה לומר שלא בכל ספרי הירושלמי נמצא כן רק בקלתם וז"ב ובגוף הדין עי' מזה בשו"ת מהרי"ק בשורש ל"א מ"ש בזה וכבר הביאו ג"כ רבינו ב"י בטור או"ח סימן כ"א אלא שהרשם שם המראה מקום בטעות שכתוב בשורש מ"ב ולא נמצא שם רק בשורש ל"א וכמ"ש. ויע"ש במהרי"ק שהביא עוד מה שראה בתוס' רבינו יהודה מפאריז יע"ש. וכוונתו על תוס' ר"י סירליאו"ן שהבאתי בזמנינו: (יא) והא דאמר הבוצע הוא פושט ידו תחלה וכו'. עי' מזה בתוס' בשוגיין (דף מ"ז ע"א בד"ה אין המסובין) מ"ש לפרש השוגיא עפ"י דברי הסר מקולי שם ועי' ג"כ ברבינו יונה מ"ש בזה בשוגיין שם: (יב) והגדול שבאורחים יברך או למי שירשה ואפילו בעל הבית גדול מהם כו' וכדאשכחן בדבי ר' חייא ורב שאמר רבי לרב לברך וכו'. הנה כדברי רבינו כאן הביא ג"כ הרא"ש בשוגיין שם סימן י"א וכ"כ בתוס' ר"י סירליאו"ן שם ובאור זרוע סימן ק"ץ הביאו והסכים עמו. וכולם הביאו ג"כ הראיה שהביא רבינו כאן מעשה דרבי דנתן רשות לרב לברך אע"ג דרבי היה גדול מרב וגם בעל הבית היה. וסכי נקטינן ג"כ בטור ובש"ע או"ח סימן ר"א סעי' א' יע"ש. והנה לא אכחד כי בעניותי לא זכיתי להבין דעת קדושים בזה שעיקר דין זה תמוה בעיני לפענ"ד דאתי מנ"ל דאורח מברך היכי שבעה"ב גדול ממנו. והרי כבר כתבו התוס' והרשב"א והמרדכי דאם הגדול נותן רשות לקטן לברך ספיר דמי וכמ"ש לעיל

בהגהותי

הרי הוא חפץ בדבר ומוחל על כבודו כדי שיברכו אותו ואם חפץ לברך יברך וכדאשכחן ברבי ור' חייא ורב שאמר רבי לרב לברך אע"פ שרבי גדול ובעל הבית היה. עד היכן ברכת הזימון ר"נ אמר עד נברך ורב ששת אמר עד הזן את הכל (יג) יש מפרשים לענין להפסיק אחד לשנים ויש מפרשים לענין שישב עד הזן ושוב יוצא לשוק אם צריך לו. ובלשון אחרת איתא בירושלמי ופר"ח לענין שאין היחיד אומר אותה כל עיקר. והאי דנקט בברייתא שנים ושלשה לשון זכר לאו אברכות קאי אלא אי א' מהשלשה שאכלו יודע ברכה הראשונה והשני השנייה והשלישי השלישית כל א' וא'

מוציא

הגהות

בהגהותי סק"ז. ולפי"ז סוב אין מכאן ראיה כלל מהך עובדא דרבי ור' חייא ורב דאורח מנכך אף היכי שבעל הבית גדול מעמו דיש לומר דשאני התם דנתן לו רבי רשות לברך. אבל בלא רשות לעולם אימא לך דאין לאורח שום קדימה נגד הגדול מעמו. ומ"כ קשה על הטור והש"ע דזה שכתבו שם בריש סימן ר"א גדול מברך ואפילו בא לבשוף ואם רולה ליתן רשות לקטן רשאי (וכתב הב"י שם שדין זה הוא מן התוס' בפרקין מדאשכחן בעובדא דרבי שם. ועי' ג"כ בפריש שם דמיירי שכל המסובין היו בעלי בתים) והני מילי כשאין שם אורח אבל יש שם אורח הוא מברך אפילו אם הוא קטן (וכתב הב"י שם שדין זה הוא מן הרא"ש שכתב דאפילו בעה"ב גדול הוא מן האורח כדאשכחן בעובדא דרבי שם) עכ"ל. ואיך נקטו שני דינים אלו מן התוס' ומן הרא"ש בחדא מתתא והשם נפרדים זה מזה. ועל דנינו קשה יותר שהוא ז"ל הוסיף וכתב דהגדול שבאורחים מברך או לומי שירשה כדאשכחן בעובדא דרבי. והא התם בעובדא דרבי היה ג"כ ר' חייא באותה שעורה. וא"כ היה הוא הגדול שבאורחים לגבי רב שהיה קטן מעמו. והשתא אם איתא דהיכי דאיכא אורח אין מסגיחין בבעל הבית אף שהוא גדול. רק דהגדול שבאורחים מברך או לומי שירשה. יקשה למה א"כ היה נותן רבי שהיה בעה"ב רשות לרב לברך והלא ר' חייא שהיה הגדול שבאורחים היה לריך ליתן הרשות. אלא ע"כ מוכח מזה דיש לבעה"ב דין קדימה נגד האורחים. ובר מן דין כד דייקינן מלינן לה דבא עוד ראיה להיפך דהיכי דבעה"ב הוא גדול יש לו דין קדימה נגד האורח מהא דאמרינן (ברכות מ"ו ע"א) גבי עובדא דרבי אבהו דעביד שעודתא לכולהו רבנן ואמר לי' לר' זירא ליסרי לן מר והשיב לו מהא דאמר ר' יוחנן בעה"ב בולע. ובלע ר' אבהו. כי מטי לברוכי אמר לי' לר' זירא נברוך לן מר והשיב לו מהא דאמר רב הונא בולע מברך. ופריך ור' אבהו כמאן ס"ל ומשני כי הא דאמר ר' יוחנן בעה"ב בולע ואורח מברך. והקשה בחידושי מהרש"א שם כיון דתרוייהו ידעו להא דאמר ר' יוחנן בעה"ב בולע ואורח מברך. וא"כ קשה על ר' אבהו אמאי קאמר לר' זירא מעיקרא ליסרי לן מר. וגם על ר' זירא קשה דסבר כתחלת דבריו של ר' יוחנן דאמר בעה"ב בולע ולא כסוף דבריו. ומכח זה הכריח דיש חילוק בין דאיכא גדול ובין דליכא גדול. ולכך מתוך מנותתו של ר' אבהו מעיקרא היה משום לר' זירא גדול מעמו. ולכך אמר לו לבלוע ור' זירא אמר לו אדרבא אתה הוא גדול. וכיון שאתה בעה"ב יש לך לבלוע כדאמר ר' יוחנן בעה"ב בולע בשאין שם גדול וה"הד בגדולים הסוין דבעה"ב בולע ואורח מברך ומיהו ר' זירא לא רלה לברך דהיה משביב לר' אבהו גדול מעמו עכת"ד מהרש"א שם. והעולה מדבריו דבע"כ הך מלתא דר' יוחנן דאמר בעה"ב בולע ואורח מברך לא אתמר רק בשאין רק אורח אבל לא היכי דאיכא גדול ביניהם. והן אמת דהוכחת המהרש"א מה שהוכיח מר' אבהו דבע"כ היה משביב את ר' זירא לגדול מעמו ממה שהיה אומר לו מעיקרא לבלוע יש מקום לבע"ד לדחות ולומר דאין הדבר מוכרח לפמ"ש הרשב"א בחידושיו בשוגיין שם שהקשה ג"כ קושיא זו על ר' אבהו דהיכי קאמר לר' זירא לבלע. וע"ז תירץ שם דיש לומר דשאני ר' זירא דסוי לי' בשעודה זו כבעה"ב דמחמתי' עביד לה יותא עבא לרבנן ויע"ש. אך עכ"פ מה שכתב שוב להוכיח מר' זירא דלכך לא רלה לברך ברשב"ז אע"ג דאמר ר' יוחנן אורח מברך משום דהיה משביב את רבי אבהו לגדול מעמו ובכה"ג לא אמר ר' יוחנן אורח מברך בזה דבריו מוכרחים מאד ואין להרהר אחריהם ומעילא דזכינו לדין דהיכי שבעה"ב גדול מן האורח אז יש לבעה"ב דין קדימה נגד האורח וכדבר האמור לעיל ולע"ג:

ודע שהמנהג אברהם בשימן קס"ז ס"ק כ"ב מייתי ראיה מהך עובדא דר' אבהו ור' זירא לדינו של בעל לחם תעודות שכתב דאע"ג דקיימ"ל דבעה"ב בולע. מ"מ נהוג עלמא לחלוק כבוד לגדול גם בבליעה וע"ז כתב המג"א שם שכן משמע ג"כ בגמרא דהא ר' אבהו חלק כבוד לר' זירא לבלוע יע"ש. ובע"כ עיקר כוונתו בזה עפמ"ש המהרש"א שם שהוכיח מר' אבהו כיון דידע להא דר' יוחנן דאמר בעה"ב בולע למה אמר לר' זירא מעיקרא לבלוע. ובע"כ דהיה משביב לר' זירא לגדול מעמו ומש"ה נתן לו רשות לבלוע. וכ"כ במחלית השקל שם ולפמ"ש לעיל בשם הרשב"א שכתב בחידושיו שם דשאני הכא דר' זירא הוי לי' בשעודה זו כבעה"ב דמחמתי' עביד ר' אבהו יותא עבא לרבנן. ולפי"ז הן נשתר מחמתו הוכחת המהרש"א שם וכמ"ש לעיל ומעילא אזדא לה ג"כ דאיית המנהג אברהם בזה ודוק. והנה בגליון חידושי הרשב"א שלי כתבתי דבירושלמי ברכות פ' אלו דברים הלכה ג' איתא ג"כ כהשוא עובדא דר' זעירא קליב לגבי רבי אבהו לקיסרין אשכחיה אמר אזל למיכל כו'. אמר לי' שב בריך אמר לי' בעה"ב יודע כהו של כבוד מן דאכלין אמר לי' שב בריך אמר לי' מהא דאמר רב הונא הפותח הוא חותם יע"ש. וכפי הנראה לאו היינו עובדא דבבלי אלא תרי עובדי הוו ולא כמ"ש בעל פני משה שם. דהרי בהשוא עובדא דבבלי מפורש דר' אבהו עביד שעודתא לכולהו רבנן בשביל ר' זירא שעמד מחליו והוא דירושלמי מפורש שם דאשכחיה בקיסרין והזמינו לשעוד אצלו ולא נזכר שם דעביד יותא עבא לרבנן בשבילו. ודעת לבדון נקל דלא היה ר' זירא בשעודה זו כבעה"ב רק כאורח ואפ"ה יהיב לי' לר' זירא מעיקרא לבלוע. ובע"כ דהיה מהסיבו לגדול מעמו וכמ"ש המהרש"א. אך זהו לשיטת הירושלמי משא"כ לשיטת הבבלי וכו"ל. ודברי הפני משה בירושלמי שם במחכ"ת אינם מוכרחים כלל. וגם נראה דאשתמיטתי' ג"כ דברי המהרש"א בזה ודו"ק: (יג) י"מ לענין להפסיק אחד לשנים וכו'. דנינו קילר מאד בזה וגם הלשון מגומגם ולהבין הדברים אמרתי להביא פה בקלרה שיטת הראשונים ז"ל מה שכתבו בפירוש סוגיא דשמעתין שם (ברכות מ"ו ע"א) והנה יש לנו בזה ג' שיטות. רש"י ז"ל פי' שם עד היכן ברכת הזימון שלריכין להיות שלשה וכשהם שנים לא יאמרוה רב נחמן אמר עד נברך פי' ועד ועד בכלל. ורב ששת אמר עד ברכת הזן שגם היא מברכת הזימון. ובתוס' ובהרא"ש וכן בחידושי הרשב"א ובדבריו יונה שם דחו פירושו בזה ועיקר קושייתם היא דהרי ברכת הזן דאורייתא היא ואיך יחיד פטור ממנה. ועוד הקשו עליו כמה קושיות. וגם בתוס' ר"י שירליאו"ן ובאור זרוע שימן קמ"א הרבו להקשות עליו בזה (ואולם הגאון בעל פני יושיב בחידושיו שם עמד ליישן לדקו של רש"י ז"ל בזה ליישב כל הקושיות ודבר ה' אמת בפין במ"ש ליישב ג"כ קושיא הראשונה דלשיטת רש"י יש לומר דהני דג' ברכות מדאורייתא הם היינו שלריך להזכיר ברכת המזון וברכת הארץ וברכת ירושלים. אבל מ"מ אינם לריכים להיות בפרדות זו מזו בשם ומלכות כדס"ל להתוס' אלא שאפילו בירך אותם בברכה אחת כמי שבי וכמ"ש הב"י בשימן קנ"א. ולפי"ז לדידן שאנו כולנין ברכת המזון בברכת הארץ עצמה וגם אותם בה על הארץ ועל המזון שפיר יש לומר דיולא מ"ש מן התורה מעיקר ברהמ"ז ויע"ש שהאריך ובחידושי עשיתי עוד שמוכין לדבריו ואכ"מ להאריך בזה). ולכן פירשו התוס' שם עד היכן ברכת הזימון אדלעיל קאי דאמרינן ג' שאכלו אחד מפסיק לשנים ובעי כמי עד היכן לריך להמתין עד שיברכו השנים ר"ל אמר עד נברך ואח"כ יתחיל לאכול ורב ששת אמר עד הזן והזן בכלל משום דנברך אינה ברכה. הלכך מתבר שיפסיק אכילתו בשביל ברכה אחת כדי שיהי' ניכר שמזמנין עליו. ולאו משום דחשיב ברכת הזן מזימון דהא כל יחיד כמי אומר הזן אלא לענין זה שיפסיק עד שיברכו ברכה אחת וע"ז קאמר בש"ש לימא כתנאי דתני חדא ברכת המזון ב' וג' ותניא אידך ג' וד' וכו' זהו תורף דברי התוס' שם והיא שיטת הר"י בעל התוס' כמ"ש

בתוס'

מוציא את חבירו ועל דרך זה פירש רבינו אלפסי. ופסק הלכתא כר"נ וכן עמא דבר דהא כל יחיד רגיל לברך ברכת הזן. (יד) ולהיכן הוא חוזר המברך שעונין אחריו ברוך הוא שאכלנו משלו רב זביד אמר חוזר לראש לומר שנית נברך שאכלנו משלו ורבנן אמרו למקום שפסק עונה ברוך הוא שאכלנו משלו כו' וכן הלכה כרבנן. ויש שפירשו כשיצא לשוק או אחד שהפסיק לשנים וחבירו מזמני' ובעי להיכן הוא חוזר. והראשון עיקר וכן פירשו הגאונים. וקיי"ל דהטוב והמטיב לאו דאורייתא וכן פר"ח דהלכה כרבי מחבירו ולא מחבירו והלכתא כר"ע. תניא מהו אומר בבית האבל בא"י הטוב והמטיב ר"ע אומר ברוך דין האמת ות"ק הטוב והמטיב אין דיין אמת לא אלא אימא אף הטוב והמטיב. מר זוטרא איקלע לבי רב אשי איתרע מילתא בבריה (טו) פתח ואמר ברוך המלך החי הטוב והמטיב דיין האמת נותן בצדק ולוקח במשפט ושולט בכל ענין ובכל מעשיו שאנחנו עבדיו ובכל אנו חייבים להודות לו ולברכו:

קכ"ה סלקא שמעתא דנוטל ידיו תחלה ואוכל וא"צ להמתין לשאר המסובים ולא מיחזי כרעבתנותא ואם רוצה להמתין ימתין כיון שמוחל על כבודו. (טז) ומים אחרונים נוטל הגדול תחלה אם חמשה הם המסובין ואם יש שם מאה או יותר מתחילין מן הקטנים דרך קטנותם עד שיגיעו לחמשה ושוב יקדים ליטול הגדול שבהם ושוב יטלו דרך גדולתם. ובירושלמי נמי בפרק אלו דברים (הלכה ג') איתא הכי ומסיים באמצע המזון מתחילים מן הגדול לאחר המזון מתחילים מן המברך. והנוטל ידיו באחרונה תחלה הוא מזומן לברכה אפילו איכא דעדיף מיניה וה"נ אמרי' בסוף פ' כיצד מברכין. אבל בפר"ח כל הגדול קודם אבל כל הקודם ונטל זריז ומשובח. ומדקאמר תחלה שכולם צריכים ליטול מהא שמעינן שאם רוצים לברך ושוב ליטול ידים הרשות בידם. וה"מ שלא אכלו דבר מזוהם כגון בשר בהמה ועוף א"נ דגים אבל אכלו דבר מזוהם קיי"ל לקמן פרק אלו דברים דידים מזוהמות פסולות לברכה וה"מ לברכת המזון אבל לבורא פרי הגפן לא. ת"ר אין מכבדים לא בדרכים ולא בגשרים ולא בידים מזוהמות אלא בפתח הראוי למזוזה וגם בפתחי בתי כנסיות ובתי מדרשות מכבדים (יז) ובדרכים דסכנה מיירי כי היכי דלא תקשה ההוא דפ' במה בהמה (שבת כ"ח ע"ב) דקדמי' חמרי' דרב הונא לחמרא דלוי בעא רב הונא לאבוקי מדעתיה דלוי וכו' אלמא דמכבדים בדרכים. ויש מפרשים דהכא מיירי בפגעו זה בזה ולכך אמר דאין מכבדים מדאמר כי מטא לפתחא וכו' ולא נקיט לפתח שער העיר ש"מ שאפי' בלא סכנה מיירי. ת"ר שנים ממתינין זה לזה בקערה ג' אין ממתינין הבוצע הוא פושט ידו תחלה ואם בא לחלוק כבוד לרבו

הגהות

בתוס' ר"י סירליאו"ן וברבינו יונה שם. והנה רש"י פי' שם כל המשך הסוגיא עפ"י שיטתו והרא"ש שם בשיטת ר"ג פי' ג"כ הסוגיא שם עפ"י שיטת התוס' בזה אלא שהקשה על עיקר שיטת התוס' דלפירושם לא הוי לי' למימר בש"ס עד היכן ברכת הזיון בתמה כיון דלא קאי אלא אאחד מעפיק לבניה (ועי' מזה ג"כ בחידושי הרשב"א שם שרחה ג"כ פי' זה לפי שיטתו שם) ולכן הביא בזה שיטת הרי"ף בסוגיין אחר עפ"י הירושלמי ועפ"י גירסת רוב הספרים שכתוב בהם לימא כתנאי דתני חדא שניים ושלשה מברכין ברכת הזיון ותניא אידך שלשה ואחד ואם כן מאי אמר עד היכן ברכת הזיון כלומר שאם אכלו ג' והולך אחד מהם לגאת שיוסב עד שיגמרו אותם ברכה ר"ל אמר עד נברך ורב ששת אמר עד הזן את הכל. לימא כתנאי דתני חדא ג' וג' מברכין ברכת הזיון ותניא אידך ג' וד'. פי' שניים ושלשה שאכלו ואין אחד מהם יודע ברכת המזון כולה מברכותיה אלא אחד יודע ברכה ראשונה והב' השניים והג' השלישים דחייבין בברכת המזון לפי שכל אחד מברך ברכה שלו ומעלת ברכת המזון עולה מהשנים מהם או מג' ומגריגן מיני' דברכת המזון עם הזיון איכו כי אם ג' ברכות בלבד. ולאידך ברייתא עם ברכת הזיון הם ד' ברכות וקיימ"ל כרב נחמן דאמר עד נברך וכן עמא דבר דכל יחיד מברך ברכת הזן אלמא דברכת הזן אינו בכלל זיון עכ"ל הרא"ש. וכתב ע"ז במערבי מלך שם סק"א דזהו לשון הרי"ף. אבל הרא"ש כתב לעיל בשם בה"ג דקיימ"ל כרב ששת יע"ש. ובאמת שכבר קדמו בזה רבינו בית יוסף בשיטת הרא"ש כדעת התוס' בזה לפסוק בהא כרב ששת יע"ש. ואני בעניותי לא ידעתי לעומק כוונתם בזה דאם כדבריהם כן הוא דהרא"ש ס"ל כפי' התוס' בזה מה יענו על קושיית הרא"ש מה שהקשה שם על פי' התוס' דלפי פירושם יקשה דלמה אמרו בש"ס עד היכן ברכת הזיון בתמה. וע"ז לא תירץ הרא"ש כלום. ונראין הדברים דמכח קושיא זו נטה מפי' התוס' להביא בזה פי' הרי"ף. ומה שיש לתמוה עוד יותר בזה היא. דבפירוש הסוגיא האריך שם הרא"ש לפרש הך לימא כתנאי עפ"י שיטת התוס' שם. והתוס' בעצמם שם בד"ה ולמאן. לא פירשו הסוגיא עפ"י שיטתם בזה. רק עפ"י פירוש הרי"ף שם. ולענין כל רואה יפלא הדבר. ועי' מזה בחידושי מהרש"א ובס' תפארת שמואל שם וגם בחידושי פני יושיע שם מ"ש בזה. ועכ"פ מכלל הדברים המאורים הנה דברי רבינו כאן מובנים לפניך אף שבאו בקצרה. והיינו דבתחלה הביא שיטת התוס' ואח"כ שיטת הרי"ף והסכימה דעתו לדעת הרי"ף בזה. וכן הוא דעת רוב הראשונים ועי' מזה ברבינו יונה ובחידושי הרשב"א ובתוס' ר"י סירליאו"ן בסוגיין שם ובס' אור זרוע בשיטת קל"א שהאריכו כולם בדברי הרי"ף בזה. ועי' ג"כ מזה בטור ובש"ע או"ח סוף סימן קל"ד ובסימן ר' שם: (יד) ולהיכן הוא חוזר המברך שעונין אחריו ברוך הוא שאכלנו משלו וכו'. זו שיטת הרי"ף בסוגיין שם. וכן הוא גם דעת הבה"ג ורבינו יוסף הובאו בתוס' ר"י סירליאו"ן שם. אבל לדעת רש"י ותוס' קאי על אחד מעפיק לבניה ורבינו כאן הביא ג' דעות הללו והכריע כדעת הרי"ף ובה"ג בזה. ועי' מזה במרדכי בפרקין סימן קס"ג דלאחר שהביא בזה שיטת הרי"ף ובה"ג כתב וכן נראה לרבינו אבי העזרי עיקר יע"ש וכוונתו לדברי רבינו כאן. ועי' עוד מזה בבעל המאור בסוגיין שם ובמה שהסיגו עליו הרמב"ן במלחמות שם והראב"ד בהשגות שם. ועוד לך כא ורא מ"ש בזה בטור זרוע בסימן קל"א ובטור ובש"ע סוף סימן קל"ד ובמגן אברהם שם סק"ג שהאריך בזה: (טו) פתח ואמר ברוך המלך החי כו' עד ולברכו. הנה בש"ס (ברכות מ"ו ע"ב) המוסחא באריכות יותר קצת וכ"ה גם בספקי הרא"ש ובתוס' ר"י סירליאו"ן שם בסוגיין ואולם גירסת רבינו כגירסת הרי"ף שם שהיה לו נוסחא קצרה ומ"מ קצת שינויים יש ביניהם ובפרט שרבינו גורס כאן ולוקח במשפט שכן היא הגי' גם בש"ס שם ובהרי"ף לא גרים ליה והטעם כתבו הרא"ש ור"י סירליאו"ן שם בשם בה"ג שאין לומר לוקח במשפט דאמרינן (שבת מ"ה ע"א) דיש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון ומ"מ מיימו שם דאין למחקו בכך. ועי' ברבינו יונה שם מה שתמה ע"ז. ומ"ש בזה בגליון שם ובמע"מ על הרא"ש שם: (טז) ומים אחרונים נוטל הגדול תחלה אם מאשה הם המסובין וכו'. כן הוא ג"כ בש"ס שם (דף מ"ו ע"ב) וטעמא דמלתא כתב הרשב"א שם בחידושיו דמאשה היינו כדי שמי שמזומן לברך יסדר בינו לבין עצמו ברכת המזון בעוד שאחרים נוטלים ידיהם וכדאמר ליה ר' חייא לרב עיין בברכת מזונא' קאמר לך ושיערו חכמים שבשיעור נטילת האדבעה יש לעיין באדבע ברכות של מזון. וכן מי בשיעור זה ליכא הפסק בין נטילה לברכה ומעיינן מאי מ יכי דהא דאמריכן תיכף לנטילת ידים ברכה לאו דוקא תיכף ממש אלא בכדי שיעור זה עכ"ד הרשב"א שם ועי' מזה ג"כ בחידושי הגאון פני יושיע שם מ"ש בזה וגם בשו"ת הרש"ל סימן כ"ד לענין מים ראשונים ועי"ש שבביאור ג"כ דברי הרשב"א הללו: (יז) ובדרכים דסכנה מיירי כי היכי דלא תקשה ההוא דפ' במה בהמה וכו'. עי' מזה בתוס' בסוגיין שם (דף מ"ו ע"ב בד"ה אין מכבדין) שהקשו ג"כ קושיא זו מהמוא דפ' במה בהמה. ותירצו דכשילמו לדרך כאחד מכבדין בדרכים. אבל כשפגעו זה לזה בדרך אין מכבדין יע"ש וכ"ה בספקי הרא"ש שם ותירוץ זה הביא רבינו כאן בשם יש מפרשים. ורבינו תירץ דבדרך סכנה אין מכבדין. ועי' מזה במרדכי בפרקין סימן קס"ו שהביא תירוץ הראשון בשם ר"י. ותירוץ השני בשם רבינו וכמ"ש כאן. ומה שהקשה ע"ז בעל גדולת מרדכי שם בחידושי אגדות שם דהכא

או למי שגדול ממנו הרשות בידו. ואין המסובים רשאים לטעום עד שיטעום הבוצע. (יח) ובירושלמי (ר"פ כילד מברכין הלכה ח') מפרש דוקא כשסמוכין על כבר אחד. וכשבוצע בוצע מהיכי דבשיל שפיר כדאי' בפרק חלק (סנהדרין ק"ב ע"ב) ואין הבוצע רשאי לבצוע עד שיכלה אמן מפי רוב העונים וכל העונה אמן יותר מדאי אינו אלא טועה (יט) ואית דגרסי אין הבוצע רשאי לטעום עד שיכלה אמן מפי רוב העונים:

קכ"ו ת"ר אין עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא אמן יתומה ולא יזרוק ברכה מפיו וכו' וכל המאריך בה מאריכים לו ימיו ושנותיו. ירושלמי אמן ארוכה מאריכין לו ימיו בטובה כמה שיעור כדי שיכול לומר אל מלך נאמן ודכוותה אמרי' בפ' כל כתבי. מאי אמן יתומה ר' הונא אמר דין דיתיב למברכה והוא עני ולא ידע על מה הוא עונה והוא בירושלמי בסוף אלו דברים (כ) ולפי"ז לא קשה מפרק החליל (סוכה מ"ח ע"ח) ואני פרשתי זה בתשובות של ברכות בסימן קנ"ט:

קכ"ז והיכי שגמרו שנים סעודתן ובא שוב אחר (כח) ולא נטלו מים אחרונים עדיין כל זמן שאלו יביאו להם מיני מעדנים יחזרו ויאכלו מצטרף עמהם כעובדא דרב ושמואל. והלכתא גדול מברך ואע"פ דאתא לבסוף וכגון שאכל כזית ואם לא אכל כזית מצטרף עמהם ואפי' לא טיבל עמהם רק בציר ודוקא שהרוב אכלו כזית. וכהן ת"ח קודם לו ופירשתי הדבר הזה בספר זה באר היטב בפ' בתרא דמגילה:

קכ"ח כתב רבינו אלפסי והכותי מזמנין עליו הני מילי בימיהם אבל עכשיו גוים גמורים הם ואין מזמנין עליהן. ולית הלכתא ככל הני שמעתתא לא בקטן המוטל בעריסה ולא בתשעה ועבד ולא בט' ונראין כעשרה ולא בשני ת"ח המחדדים זה את זה בהלכה ולא בקטן פורח אע"ג דתניא כוותיה שבכל אלו אין מזמנים בג' וגם אין מצטרפים לעשרה אלא הכי הלכתא כדאמר רב נחמן קטן היודע למי מברכים מזמנים עליו בג' וגם מצטרף לי' לעשרה (כט) וכתב רב האי גאון והוא שהביא שתי שערות ונכנס לשנת י"ג וה"מ לזימון אבל לתפלה ולשאר מצות ולהוציא אחרים י"ח עד שישלים י"ג שנים ויום א' וכן משמע בריש ערכין (דף ג' ע"ח) דגרסינן התם הכל מצטרפין לזימון לאתויי הא דא"ר נחמן היודע למי מברכין מזמנין עליו משמע דלזימון מיירי וכן כתב בפר"ח דבעינן תרוייהו יודע למי מברכים ושיהא פורח תחילת גידול שערות [ודוקא לזימון והא דאביי ורבא לא לזמן עליהם אלא להודיע בינתם] ולא בעי כדי לקרוץ בציפורן כדאיתא במס' נדה (כג) וכן כתב רב נטרונאי גאון ורב שר שלום ורבינו שב"ט ואפי' ר' אסי דאמר קטן המוטל בעריסה מזמנים עליו ה"מ לזימון של י' אבל לא לזימון של ג' דהא אוקימנא להך דרב אסי כריב"ל ולהדרינהו אמתני' דתנן נשים וקטנים אינם מזמנין עליהם דמה הועיל בתירוצו הוא דאמר כריב"ל אלא על כרחך מתני' בזימון של ג'. וגרסינן בירושלמי בפירקן (הלכה ג') קטן עושין אותו סניף לעשרה והתניא אין מדקדקין בקטן (כל) פי' מדקאמר אין מדקדקין בקטן משמע שקרוב לגדלותו הוא אבל קטן ממש לא ומשני לשני

הגהות

גבי חמריה דרבין דקדמני' לדאבי' מעמע דבכל ענין אין מברכין והניח זה בג"ע ולדידי אין זה נ"ע כלל כי אין כאן התחלת קושיא דבבר ידוע שכן דרך התום' לחלק את הענינים שלא יסתרו הדברים זה לזה וכה"ג מצינו בכמה דוכתי בתוס' וכן בספרן של ראשונים ואחרונים: (יח) ובירושלמי מפרש דוקא כשסמוכין על כבר אחד. עי' מזה בתוס' בסוגיין (דף מ"ז ע"א בד"ה אין המסובין) ובתירוצי הרשב"א שם בסיגון קס"ז שהביאו ג"כ הירושלמי הזה ובאריכות כמו שהוא לפניהם שם בר"פ כילד מברכין: (יט) ואית דגרסי אין הבולע רשאי לטעום עד שיכלה אמן מפי רוב העונים. עי' ברש"י בסוגיין (דף מ"ז ע"א בד"ה עד שיכלה אמן) שכתב דענינית אמן אחר ברכת המזון מן הברכה היא ואמרי כן בפ' כילד מברכין לריך שתכלה ברכה קודם בליעה ויע"ש. ולפי"ז לריך לומר דעיקר הגירסא היא אין הבולע רשאי לבלוע וכמו שהוא לפניהם בש"ס שם שיגון ע"ז ובלאסא חמודות שם: (כ) ולפי"ז לא קשה מפ' החליל דאמרו שם פרשתי זה בתשובות של ברכות שיגון קמ"ט. הנה רבינו קילר כאן וסמך עלמו מ"ש לקמן דשם הארלך קלת בזה לייחד הקושיא מהשוא דפ' החליל דאמרו שם דבאלכסנדריא של מלרים היו מניחין בסודרים כדי שידעו מתיחת הברכות ויענו אמן. ואמאי והא הוי אמן יתומה וכן הקשו בתוס' ובהרא"ש ובמרדכי וגם בתוס' ר"י שילליאו"ן כאן ותירלו דהתם היו יודעים סדר הברכות ועל איזה ברכה עונים אמן דבכה"ג לא הוי אמן יתומה יע"ש. וזהו ג"כ כוונת רבינו כאן. ולקמן בסיגון קנ"ט כתב עוד תירוץ אחר לזה. ועי' מזה ג"כ בהרא"ש שיגון י"ז ובלאסא חמודות שם: (כא) ולא נטלו מים אחרונים עדיין וכו'. כ"כ גם המרדכי בפרקין שיגון קעיגא והביאו הרע"א בהגהות ש"ע בסיגון קס"ז סעי' א' דנטילת מים אחרונים כתב לן ונבלך דמי. ועי' מזה ג"כ בתוס' (ברכות מ"ב ע"א) בד"ה תיכף לנטילת ידים ברכה. ובהרא"ש שם בסיגון ל"ח: (כב) וכתב רב האי גאון והוא שהביא שתי שערות ונכנס לשנת י"ג והכי איילי לזימון וכו'. הנה שיטת רב האי גאון בזה הביא ג"כ רבינו תם בתשובה כי בלא בתוס' ר"י שילליאו"ן בסוגיין שם ובספר אור זרוע שיגון קל"ו ובמרדכי בפרקין שיגון קע"ב. לראיה על מה שהעלה שם להלכה דקטן המוטל בעריסה עושין אותו סניף לעשרה לכל דבר שבקדושה וכריב"ל שם והייגו בין לברכת המזון בעשרה ובין לתפלה בעשרה. אבל לזימון בשלשה עד שיביא שתי שערות וע"ז כתב וכן כתב רב האי גאון ז"ל דקטן עולה למנין עשרה ור"ח חולק עליו ולא מכח הלכה אלא שכן דרכו לתפוס חומרא שלא להוליא שם שמים לבטלה ע"כ. ולכאורה היה נראה דאין כוונת ר"ת שם לומר בזה דגם רב האי גאון קאי לגמרי בשיטתו והייגו דסובר גם הוא ז"ל דקטן ממש מצטרף לעשרה דא"כ יהיה זה סותר לע"ש רבינו כאן בשם רב האי גאון דש"ל דבעינן שיביא ג' שערות ושיהא נכנס לשנת י"ג וגם זה דוקא לברכת הזימון. אבל לתפלה ולשאר מצות ולהוליא אחרים י"ח עד שישלים י"ג שנים ויום אחד. אבא ודאי דכוונת ר"ת רק לומר דרב האי גאון קאי ע"פ בשיטה זו דלא בעינן לענין לירוף עשרה דוקא גדול ממש רק הבאת ג' שערות ושיהא נכנס לשנת י"ג דאז הוא עדיין קטן מופלא שמוך לאיש ואפ"ה מצטרף. ומיהו אחרי שוכי נחמתי דהרי דעת הרי"ף בסוגיין שם דקיימא"ל כרב נחמן בשמעתין דאפילו קטן שלא הביא ג' שערות והייגו כגון עשר וכגון תשע כשהוא יודע למי מברכין מזמנין עליו וסיים שם והכי חזינן לגאון. וכוונתו על רב האי גאון ז"ל וכמ"ש רבינו יונה שם. ובע"כ לריכין אנו לומר דמ"ש ר"ת שם בשם רב האי גאון דש"ל דקטן עולה למנין עשרה כוונתו לקטן ממש. וכ"ה גם כן בהגה"ר בחלאות שם בסוגיין בהסגותיו על בעל המאור דהביא שם דברי ר"ח בשם רבינו הגאון דקיימא"ל כרב נחמן ולית הלכתא ככל הני שמעתתא בסוגיין שם ובכלל זה נראה גם דברי ר' יוחנן בקטן פורח ויע"ש. וכל זה הפך מש"ש רבינו כאן בשם רב האי גאון ז"ל. ועי' מזה ג"כ בטור ובב"י בסיגון קל"ט. וגם בשיטת ר"ח יש קלת סתירה דרבינו כתב כאן בשמו דסובר דבעינן תרוייהו יודע למי מברכין ושיהא פורח תחלת גידול שערות וכ"ה בטור בסיגון קל"ט (ועי' מזה ג"כ בערוך ערך פרח) ור"ת בתשובה שם הביא דבר זה בשם בה"ג ולא בשם ר"ח. ופירש שם דאו לו קאמר לו פורח לו יודע למי מברכין יע"ש. ובשלטי גבורים סביב הרי"ף הביא שוב בשם ר"ח ובה"ג שכתבו שניהם דדוקא בנכנס לשנת י"ג מזמנים עליו. ואז אפילו לא הביא ג' שערות אין להקפיד. וכן כתב ג"כ רבינו לקמן בסמוך בשם בה"ג. וכל זה נ"ע. ועי' מזה בב"ח בסוף סיגון קל"ט ואכ"מ להאריך בזה: (כג) וכן כתב רב נטרונאי גאון ורב שר שלום ורבינו שב"ט וכו' כנ"ל. וכן הגהתי עפ"י דברי הגהות מיימוני פ"ה מה' ברכות בלות ו' שכתב כן בשמם. ובכתב יד אשר לפני נמלא חסר כאן שם הפוסק: (כד) פי' מדקאמר אין מדקדקין בקטן משמע שקרוב לגדלותו הוא אבל קטן ממש לא ומשני לשני נראה שהאחד היה ספק (פי' לגדלותו) והשני קטן וכו'. כפי הנראה היה כן הגירסא בירושלמי שהיה לפני רבינו. אבל בירושלמי שם נמלא חסר הך תיבות שהאחד ספק והשני קטן. וגירסת רבינו לודקא יותר שכן הוא ג"כ הגירסא לפניהם בבראשית רבה (סדר מקץ פרשה ל"ח) שהביא רבינו לקמן בסמוך. והנה הרבה פירושים נאמרו

לשני קטנים נצרכא שהאחד היה ספק [פי' לגדלותו] והשני קטן הקטן עושים אותו ספק והספק עושים אותו ודאי ומצטרפים שניהם דנחשב הספק ודאי גדול ומסיים דלעשרה קטן מצטרף ובעי התם בירושלמי כמה דאמר אחד קטן עושים אותו סניף לעשרה דכוותא נעשהו סניף לג' דמה שבמקום אזכרות השם נעשה סניף קל וחומר לג' א"ל תמן ע"י שמזכיר את השם נעשה סניף פי' היא הנותנת כדמקילינן בריש פרקין בעשרה מבשלשה גבי ג' שאכלו ויצא א' מהם לשוק (כה) אע"ג דאינו נשאר דהא פסק הלכתא כמר זוטרא ואנן אגמרא דידן קא סמכינן ומסיים בירושלמי תני קטן וס"ת עושים אותו סניף ויש מפרשים התם שהוא יודע בטיב ברכה וחרנא אמר שהוא יודע למי הוא מברך א"ר נסה אכלית כמה זימנין עם ר' תחליפא אבא ועם ר' אימא בר חכינאי ולא זמנין עלי עד שהבאתי שתי שערות וכעין הירושלמי איתא בבראשית רבה (סדר מקץ פרשה ל"ח) ומשמע נמי לאיסור ומסיים התם הדא אמרה לברכת המזון אבל לתפלה עד שיביא שתי שערות דהא דחמיר ג' דזימון יותר מי' מפני שאין להם ליחלק לזמן אבל לעשרה יחלקו אעפ"י שבטל אזכרת השם משא"כ בתפלה כך פי' רבינו שב"ט. ולי נראה הטעם כדפרישית לעיל דכיון דהלכתא כמר זוטרא וא"כ חמירי י' מג' ואגמרא דידן סמכינן וכיון שבג' לא יצטרף אפי' לריב"ל כ"ש בעשרה ולגבי דידן ליתא למילתיה וכש"כ שפסקנו דלית הלכתא ככל הני שמעתתא (כו) ואע"פ שר"ת פי' שלא קאי אדריב"ל דהא אפסקא [מלתיה דריב"ל במילי אחריני] ופסק דקטן המוטל בעריסה מצטרף לכל דבר וכד מעיינת בה אין הדברים נראין דדרך התלמוד אגב טענה אחת של האמורא מביא שתים וג' מדבריו ויפסיק. וההוא דקטן וספר תורה איתא נמי בבראשית רבה ודחי לה דהיינו קטן לס"ת וכדתני במגילה קטן קורא ומתרגם ותניא התם הכל עולים למנין שבעה ואפי' אשה ואפי' קטן. (כז) ור"נ בעל הערוך השיב נמי בתשובתו דלא מהני מה שמטילין לקטן ס"ת בחיקו דכשאמרו חכמים דלית הלכתא שיהיו ט' וארון מצטרפים ואפי' שס"ת בו קאמרו שאין הארון ריקם וה"נ לס"ת לקרות קאמר ולא כדנהגינן לתת ס"ת בחיקו. וצריך לזימון ולתפלה שיהא בן י"ג שנה. ובהלכות גדולות בעניני הלכות צבור כתב להשלים לתפלה ולברכת הזימון אם קטן פורח הוא משלימים עליו ומזמנים עליו ואיזהו קטן פורח מבן י"ב שנה ועד י"ג שנה ואע"פ שלא הביא שתי שערות והוא שיודע למי מברכים (כח) וכיון שנחלקו בדבר גאוני עולם ראוי וטוב להחמיר ליראי שמים אך במקום הדחק נעשה כההוא דקתני אין מדקדקין בקטן ואע"פ שאין בענין הזה פתרון. ורבינו אלפסי נמי פסק אפי' בן ט' שנים ולא הביא שתי שערות

מזמנים

הגהות

על הירושלמי הזה בקושיא ובפירוקא. בעל מתנת כהונה בג"ר סס בסס רס"י ז"ל. ומהר"א פולדא ובעל פני משה בירושלמי כאן וכולם פירשו כל אחד לפי דרכו. אבל המחוור על כל הפירושים הוא מה שפירש רבינו כאן שפירושו אמת וברור יותר מכולם ושיטת דקושיית הירושלמי היתה עיקר על ריב"ל דאיך קאמר סס דקטן עושין אותו סניף לעשרה והא תניא אין מדקדקין בקטן לבדוק אחריו ולבדר סהוא גדול. הא אם הוא ודאי קטן אין מלרפין אותו. ועז מסני לסני קטנים נלרכה אחד ספק והסני קטן. הקטן עושין אותו ספק. והספק עושין אותו ודאי פי' הא דאין מדקדקין מיירי בשם כאן ח' ודאי גדולים וסנים אחד מהם ספק קטן ואחד ודאי קטן ואין מדקדקין בספק גדול ומחזיקי בן אותו לגדול. והקטן עושין אותו סניף כן הוא כוונת רבינו והוא הפי' הנכון. וכוונו ג"כ לפירוש זה הרב בעל סדה הוסיע בירושלמי סס ובעל ידי משה בב"ר סס. והמעיין היטב בדברי הרמב"ן במלחמותיו בסוגיין סס ירלה סגם הוא ז"ל הבין כן בכוונת הירושלמי כמ"ש רבינו כאן. ואמנם הרב בעל פני משה בתוכ"ת פי' סס בירושלמי פירוש זר ורחוק מאד שכתב דהא דמסני לסני קטנים נלרכה פירושו לסני קטנות וכו' ויע"ש ומלבד שדבר זה קשה לשמוע מלד עלמו עוד נראה דאשתמיטתי' בזה דברי בעל המאור ודברי הרמב"ן במלחמות סס בסוגיין. וגם הפרז סס על המדה שכתב דמה שפי' סס בעל מתנת כהונה בסס רס"י אינו מאמין שיצא זה מפי רס"י ז"ל. ובאמת שמצא דבר זה לפנינו ברס"י שעל המדרש סס. והגם שיש עליו עוררין אם הפירוש ההוא הוא מרס"י ז"ל או לא (וכמ"ש בהקדמת ס' עץ אבות להגאון מהר"י עמדן) אבל עכ"פ הרי הוא מאחד מן הראשונים. וכן תמה סס ג"כ על הגירסא שבב"ר דמסני לסני קטנים נלרכה אחד ספק ואחד קטן וכו'. וע"ז כתב סס מי יודע מי עשה ופעל גירסא זו דאין לה הבנה ע"כ. ועיניכם הרואות מתוך דברי רבינו כאן שגירסא זו היתה כתובה ג"כ לפניו בירושלמי סס כמו שהיא לפנינו בבראשית רבה סס והיא העיקרית: (כה) אע"ג דאינו נשאר דהא פסק הלכתא כמר זוטרא ואנן אגמרא דידן קא סמכינן וכו'. כוונת רבינו בזה לדמות הך דקטן עושין אותו סניף להסוא דלעיל (ב"כות מ"ה ע"ב) גבי ג' שאכלו כאחת ויצא אחד מהם לשוק קורין לו ומזמנין עליו. ופליגי סס מר זוטרא ורב אסי דמר זוטרא ס"ל דוקא לשלשה מקילינן אבל לעשרה לא. ורב אסי ס"ל איפכא דמקילינן בעשרה ולא בשלשה ופסיק תלמודא הלכתא כמר זוטרא. וס"ל לרבינו דהא דמסיק בירושלמי דלענין סניף לגבי קטן מקילינן בעשרה טפי מבשלשה ה"ט מנסוס דסובר כדס"ל לרב אסי בגבלי סס גבי ג' שאכלו ויצא אחד מהם לשוק. ואמ"ג דאינו נשאר כן בס"ם סס דהא מסיק סס בגבלי דהלכה כמר זוטרא דאמירי עשרה טפי מבשלשה מ"מ הירושלמי מוכן בזה. וע"ז בא מסקנת רבינו בסמוך דלדינא כיון דפליגי בענין זה הבבלי והירושלמי ואנן אגמרא דידן סמכינן. ואע"כ כיון דקטינן דבשלשה לא מצטרף כש"כ בעשרה דאמירי. ועי' מזה ג"כ דרבינו יונה ובהרא"ש בסוגיא דלקמן גבי שבעה שאכלו דגן וג' אכלו ירק דמצטרפין שדעת הרי"ף בסס הגאונים דדוקא לגבי עשרה מצטרפין אבל לגבי תלתא אינו מצטרף עד שיאכל כזית דגן. וע"ז הקשו דהכא מאמירין טפי בשלשה מבעשרה. ולעיל מאמירין טפי בעשרה מבשלשה ועי"ש שכתבו שיש סברא לחלק את הענינים אבל אין דעת רבינו יונה נוחה בסברא זו ויע"ש. ובהרא"ש בסיומן כ"א ובמע"מ סס וגם בחידושי הגאון הלל"ח מ"ש בזה בסוגיין סס. ועי' ג"כ מ"ש רבינו לקמן בסיומן קכ"ט ובהגהותי סס ס"ק ל"א: (כו) ואעפ"י שר"ת פי' שלא קאי אדריב"ל דהא אפסקא [מלתי' דריב"ל במילי אחריני] ופסק דקטן המוטל בעריסה מצטרף לכל דבר כו'. כל"ל וכל דברי ר"ת בזה מפורשים היטב בתוס' בסוגיין סס (דף מ"ח ע"א בד"ה ולית הלכתא) וסס מפורש ג"כ דר"י בעל התוס' העיד שגם ר"ת עצמו לא היה נוהג לעשות כן לעשות קטן סניף לעשרה ולא עשה מעשה וכ"ה גם כן בהרא"ש ובמרדכי סס בסוגיין ובהגהות מיימוני פ"ה מה' ברכות ועי' ג"כ במע"מ על הרא"ש סס. ודע כי בתוס' ר"י שירליאו"ן בסוגיין סס נדפס תשובת רבינו תם בלאורכה בזה. וגם התשובה מה שהשיב ע"ז ר"י בעל התוס' סס. והיא נדפסה ג"כ בספר אור זרוע בסיומן קל"ו יע"ש. ובמרדכי סס בסיומן קע"ב העתיק ג"כ בקלרה דברי ר"ת בזה ותשובת ר"י בעל התוס' עליו ובתוך התשובה הזאת נזכר ג"כ לשני מהגדולים שערך ר"ת תשובתו בזה. והוא לרבינו שלמה. אבל לא נדסס עליו מי הוא זה רבינו שלמה. ולדעתי הוא רבינו שלמה ב"ר יצחק מגינו של רבינו יוסף מאורלייני"ש שנזכרו שניהם בספר היסר לר"ת שדרשו מאתו דבר ה' זו הלכה. והנאתים לעיל בהגהותי בסיומן ק"ז סוף ס"ק מ"ב: (כז) ור"נ בעל הערוך השיב נמי בתשובתו דלא מהני מה שמטילין לקטן ס"ת בחיקו וכו'. עי' במרדכי בסוגיין סס שהביא ג"כ דברי הערוך בזה מה שהשיב כן בתשובתו. ועי' ג"כ מזה בבעל המאור ובמלחמות סס וגם בשלטי גבורים שביב הרי"ף בסוגיין סס: (כח) וכיון שנחלקו בדבר גאוני עולם ראוי וטוב להחמיר ליראי שמים וכו' עד שאין בענין זה פתרון. הנה כל לשון זה הכתוב כאן לפנינו העתיק ג"כ בהגהות מיימוני פ"ה מה' ברכות בסוף אות ו' בסס רבינו. דברים ככתבן. ואולם במרדכי בפרקין סס בסוף סיומן קע"ב העתיק בסס רבינו בזה בתוספת דברים וז"ל סס וגם רא"ש כתב כיון שנחלקו גאוני עולם בדבר ראוי להחמיר לכל יראי הסס שלא להצטרף קטן לא לזימון ולא לתפלה עד שיביא ב' שערות ע"כ. ובעזקר הדבר לך נא וראה מ"ש בזה בסו"ת מהרי"ק בשורש מ"ט. וסס הביא בזה דעת רבינו יהודה מפאריז (והוא ר"י שירליאו"ן בעל התוס'). וגם דעת הסמ"ג שהסכימו ג"כ לדעת ר"י הזקן בעל התוס' שאין לעשות פחות מי"ג שנים סניף לעשרה והוא כמ"ש רבינו

כאן

מזמנים עליו רק שיודע למי מברכים (כט) וראיתי שיש שפסקו שכיון שאמרו חכמים דלית הלכתא ככל הני שמעתתא ותלו הדבר רק בקטן היודע למי מברכים וה"ה לגדול ע"ה וליתא לכל הני דלעיל דאמרינן אין מזמנין על עם הארץ וכנ"ל. וכן נהגו עלמא ואמרי' בעלמא (מגיגה כ"ב ע"א) כמאן מקבלי' האידנא סהדותא מעם הארץ כמאן כר' יוסי דחייש לאיבה ור"ח כתב לעיל וסוגיין כאחרים ואין נראה לי:

קכ"ט והלכתא ט' שאכלו דגן ואחד שאכל ירק או טיבל רק בציר או שתה עמהם כוס של יין מצטרף (ל) ונראה שצריך לטבל או לאכול כזית ירק או לשתות רביעית הלוג דתני קולא לא אמרי' ורובא דמינכר בעינן כגון לכל הפחות שבעה שאכלו דגן אי נמי תרי מגו תלתא וה"מ לאצטרופי אבל להוציא אחרים י"ח עד שיאכל כזית דגן (לא) כתוב בדברי רבינו אלפסי אמרו רבנן דוקא לאצטרופי לבי עשרה אבל לתלתא אינו מצטרף עד שיאכל כזית דגן וגם אני שמעתי כן ואינו נראה בעיני דהא פסקינן בריש פרקין הלכתא כמר זוטרא דחמיר י' מג' ואין בידי לחלק בין הפרקים ותו דבהדיא גרס' בירושלמי תני שנים שאכלו פת וא' ירק מזמנים מתני' כרשב"ג דאמר עלה למטה והיסב עמהם אפי' לא טיבל עמהם אלא בציר מזמנים עליו ומייתי התם עובדא דשמעון בן שטח והא דאמרינן עד שיאכל כזית דגן פירש רבינו שלמה דכזית שיעורא דרבנן הוא ופלוגתא דר"מ ור' יהודה בשיעור דרבנן דמדאורייתא שביעת כרס בעינן והיינו לישנא דהם דקדקו וכיון שמחויב מיהא מדרבנן הוא כאלו מחויב מדאורייתא ומוציא את הרבים י"ח ואפ' הם חייבים מדאורייתא כך פי' כאן וגם בפ' מי שמתו (דף כ' ע"ב) פי' שכזית וכביצה הם מדרבנן. ובהלכות גדולות פ' דמאן דאכל כזית מפיק למאן דאכל כזית אבל לא לאוכל שביעת הכרס ורש"י הקשה עליהם מינאי המלך דאלו אכל שמעון בן שטח כזית הוי מפיק להו אבל השתא שלא אכל כזית לגרמיה הוא דעביד. ור"ח פירש ביך להוציא עצמו ולא לינאי וחבריו שהם היו צדוקין. וכל זה אינו נכון בעיני דכי היכי דבפ' מי שמתו דקיל שיעורא דרבנן וקטן מפיק לאוכלו ואמרינן התם דלא אתי דרבנן ומפיק לדאורייתא הכי נמי הכא ופתמא דמילתא ינאי המלך אכל שביעת הכרס דאין עניות במקום עשירות ומשמע נמי שאם היה אוכל כזית דגן הוי מפיק להו מדמייתי עלה אבל להוציא וכו' (לב) הלכך מסתבר דכזית וכביצה הם מדאורייתא כאשר דקדקו לה מקראי לקמן בפרקין ובסוף פ' כיצד צולין. ושיעור דרבנן הם לחמניות ופת הבאה בכיסנין ואע"ג דמייתי עלה הך דר"מ ור' יהודה אינו ארא להודיענו שיש דבר שחייב מדאורייתא ויש מדרבנן כדפרישית. אמר רב נחמן משה תיקן להם לישראל הזן בשעה שירד להם המן. יהושע תיקן להם ברכת הארץ כשנכנסו לארץ. דוד ושלמה בנו תיקנו בונה ירושלים דוד תיקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ושלמה תיקן על הבית הגדול והקדוש. הטוב והמטיב ביבנה תיקנוה בשעה שניתנו הרוגי ביתר לקבורה (לג) ואע"ג

דאיכא

הגהות

כאן. ועי' עוד מה שהאריכו בזה רבותינו בעלי הבתים הבית יוסף והבית חדש בסימן קל"ט ובס"ע שם בענין אברהם סק"ו וסק"ז מ"ש בזה: (כט) ורא"ת שיש שפסקו שכיון שאמרו חכמים דלית הלכתא ככל הני שמעתתא וכו'. זהו שיטת רבינו שמעיה ז"ל מובא בתוס' ר"י שילליאו"ן וגם בפסקי הרא"ש בסוגיין שם (אלא דבהרא"ש שם כתב והרב רבינו שמעון ז"ל והוא ט"ס ול"ל רבינו שמעיה וכמ"ש בתוס' ר"י שילליאו"ן וכן בדבינו ירוחם כתיב ט"ז חלק ז') שפירש דלית הלכתא ככל הני שמעתתא דקיימ"ל דהיודע למי מברכין מזמנין עליו ומשמע אפילו עם הארץ. והגם דהם ז"ל סתרו זה שם וכתבו דלא דמיא להא שמעתתא כלל דעם הארץ פטע במה דלא למד יע"ש ובמע"מ שם. מ"מ לדינא הסכימו דהאידנא אין מדקדקין בכך ומגילין אמו לזמן בעם הארץ והטעם בזה כמ"ש התוס' בסוגיין שם (דף מ"ז ע"ב בד"ה אמר רב הונא) כדי שלא יהא כל אחד בונה במה לעצמו יע"ש והסם דברי ר"י בעל התוס' כמ"ש התוס' בחגיגה (דף כ"ב ע"א בד"ה כמאן) ורבינו כאן תפס הטעם מעוס אינה והסם דברי רבינו אלחנן שהזכירו התוס' בחגיגה שם. ומ"ש רבינו כאן בשם ר"מ מובא ג"כ בתוס' ר"י שילליאו"ן ובהרא"ש שם. ועי' מזה ג"כ בשלטי גבורים פרק הרי"ף שם: (ל) ורלה שלריך לטבל או לאכול כזית ירק או לשתות רביעית הלוג וכו'. כן כתב ג"כ המרדכי בפרקין סימן קע"ג. וחידוש בעיני על רבינו מרדכי שהביא דבר זה בפתם ולא הביאו בשם רבינו ראבי"ה שכן דרכו תמיד להביא כל דינים ומחודשים בשם רבינו. ואולי נשמע שם ראבי"ה מתחת ידי המעתיק. ועיקר דין זה הביא ג"כ הב"י בסימן קל"ז בשם המרדכי. וכן קבע להלכה בס"ע שם בסעיף ב' ויע"ש. ובדרך אגב ראיתי להרב פרמ"ג שם באשל אברהם סק"ד שליין לעיין בב"י שכתב בשם המרדכי דספק הוא ובשלשה למ"ד מלטרף בעינן כזית ירק או רביעית מעקה אבל לעשרה יש לומר דא"ל כזית עכ"ל. וט"ס נפל בדבריו ול"ל ע"י בב"י בשם הכלבו. כי לא בשם המרדכי הביא רבינו ב"י שם דין זה רק בשם הכלבו: (לא) כתוב בדברי רבינו אלפסי אמרו רבנן דוקא לאצטרופי לבי עשרה אבל לתלתא אינו מלטרף עד שיאכל כזית דגן וגם אני שמעתי כן ואינו נראה בעיני וכו'. הנה מחלוקת הרי"ף ורבינו בזה מובא ג"כ בקצרה במרדכי בפרקין שם בסימן קע"ג. וכן נחלקו ג"כ בזה הר"י בעל התוס' עם הסר מקולי מובא בתוס' דיבן בסוגיין שם (דף מ"ח ע"א בד"ה תשעה) שכתבו דיש מרוצים לומר דהיינו דוקא לזימון עשרה. אבל לשלשה לא מלטרפי ומיהו בירושלמי תני שנים שאכלו פת ואחד ירק מזמנין וכן פסק ר"י בתוספותיו. והסר מקולי מפרש דאין הלכה כאותה ברייתא שהרי מסיק שם דמתניתין כרשב"ג כלומר ורבנן פליגי וסברי דלא מלטרפי ואין הלכה כיחיד יע"ש ובחידושי הרשב"א בסוגיין שם. והנה כבר כתבנו לעיל בהגהותי ס"ק כ"ה שעל דעת הרי"ף הקשו רבינו יונה והרא"ש שם בסוגיין דהכא מתחילין טפי בג' ומבעשרה ולעיל דף מ"ח ע"ב גבי ילא אחד מהם לסוף אמרו ולא אמרן אלא בשלשה אבל בעשרה עד דייתי אלמא דמתחילין טפי בעשרה מבג' ועי"ש שכתבו לחלק עפ"י סברא אבל לא הסכימו עליה ולדעתם דאין לחלק כלל בין עשרה לשלשה והוא כדעת הר"י בעל התוס' וכדעת רבינו כאן וכן הסכימו לזה הר"י שילליאו"ן בתוספותיו שם ובעל אור זרוע בסימן קל"ח ועי' מזה ג"כ בחידושי הגאון הלל"ח שם בסוגיין מ"ש בזה. ואולם הסמ"ג והרמב"ם והרשב"א ס"ל כדעת הרי"ף בזה ועי' בדבינו ירוחם כתיב ט"ז חלק ז' שהביא מחלוקת הפוסקים ולא הכריע ביניהם והב"י בסימן קל"ז הכריע כדעת הרי"ף וסייעתו. אבל בדברי מעה שם הביא בשם הסמ"ק שנהגו העולם להלטרף ויע"ש: (לב) הלכך מסתבר דכזית וכביצה הם מדאורייתא כאשר דקדקו לה מקראי לקמן בפרקין וכו'. כבר הבאתי לעיל בהגהותי סק"ד שדבר זה פלוגתא דרבותא הוא ושם בזה ג' שיטות לדעת רש"י ותוס' והרא"ש והרמב"ם הא דמברכין ברכת המזון בכזית וכביצה אינו אלא מדרבנן דמדאורייתא בעינן שביעה גמורה וקראי דר' מאיר ור' יהודה אסמכתא בעלמא ניהו ולדעת הראב"ד ור"א מגיץ והר"י מקורבי"ל כזית וכביצה הם מדאורייתא. וכ"ה גם כן דעת רבינו כאן. וכן מעיש לזה ג"כ דברי הרשב"א בחידושיו בסוגיין שם שכתב מכאן נראה דכזית לר"מ וכביצה לר"י הוי דאורייתא דהא בקראי פליגי וכב עוירא דאמר בפ' מי שמתו דכזית וכביצה מדרבנן אית ליה כר' יוחנן דאמר מוחלפת הטעם ומיהו אנן כאביי ס"ל דבתרא הוא ומיהו אף ר' יוחנן מסמע דס"ל דכזית מדאורייתא וכו' עכ"ד. והחזיק על ידו ג"כ הגאון בחידושי פני יושיע שם שכתב דסוגיא דהתם מכרעא כשיטת הפוסקים דלאביי שיעור כזית וכביצה הם מדאורייתא ועי' מזה ג"כ בס"ע בסוף סימן קל"ז בהגה"ה שם ובב"ח ובפרי חדש שם מ"ש בזה. והרא"ש בספר המיכוך ורבינו יונה ורבינו ירוחם יראו לחלק דכזית הוא מדרבנן וכביצה הוא מדאורייתא. והלבוש בסימן קפ"ד החזיק ג"כ בשטה זו ומה שהשיג עליו בענין אברהם שם בסוף סימן קפ"ד כבר דחה בא"ר שם סק"ט ועי"ש שהאריך בזה ומסיק לדינא דברי הלבוש הם עיקרים בזה ודלא כמג"א: (לג) ואע"ג דאיכא תנא שאמר הטוב והמטיב דאורייתא קוגיא אזלא דלאו דאורייתא היא. הנה בש"ס (ברכות מ"ט ע"א) פליגי בה אבא יוסי בן דוסתאי ורבנן

דאיכא תנא שאמר הטוב והמטיב דאורייתא סוגיא אזלא דלאו דאורייתא הוא ולהכי פתחינן לה בברוך ולא הויא כמו סמוכה לחברתה ובסופה אין חתימה (דהודאה בעלמא היא) [משום דקצרה היא] שבכל יום ויום הוא גמרנו וכו' אינו מגוף הברכה אלא ענין אחר הוא כמו שנתקן אלהי נצור אחר התפלה וכן מצאתי. ת"ר סדר ברכת המזון כך היא ברכה ראשונה ברכת הזן שניה ברכת הארץ שלישית בונה ירושלים רביעית הטוב והמטיב ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה (לד) נחמינו ה' אלהינו וכו' עד ונחמינו בה כי אתה בעל הישועות ובעל הנחמות בא"י מנחם ציון ובונה ירושלים ואומר קידוש היום באמצע כדאמרי' בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו. ובתשובת רבינו יצחק כתב שאומר רחם ה' וכו' כמו בחול וגם רש"י פ' ב' לשונות ואין לך נחמה גדולה ממה שירחמנו ולא חידוש אלא שסיים בנחמה משא"כ בחול. ואין להשיב על דבריו דהרי אסור לשאול צרכיו בשבת דבהדיא גרסי' בירושלמי דשבת (פ' אלו קטרים הלכה ג') מהו לומר בשבת (לה) אבינו מלכנו רוענו וכו' ומסיים שאמרו דטופס ברכות כך הוא ולפ"ז מתחיל בנחמה (לו) [ואומר רצה והחליצנו פירש זרזנו] כמו ועצמותיך יחליץ. אבל בפרקי דר"א בן הורקנוס בפ' עשרים תניא ר' יהודה אומר הקב"ה שמר את השבת ראשון ואדם שמר את השבת תחלה בתחתונים והיה יום השבת משמרו מכל רע ומנחמו מכל שרעפי לבו שנאמר ברוב שרעפי בקרבי תנחומיך וגו'. ולפי שהשבת ניחמה את אדה"ר לפיכך אומרים נחמינו ה' אלהינו כו' בכל שבת ושבת. והא דאמרינן לקמן פתח ברחם וכו' משמע מפר"ח דאשבת קאי ולעיל מינ"ה פירוש מתחיל בנחמה נחמינו ה' אלהינו וכו' :

ק"ל תניא ר' אליעזר אומר (לז) כל שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה בברכת הארץ לא יצא י"ח נחום הזקן אומר צריך שיזכור בה ברית ר' יוסי אומר צריך שיזכור בה תורה פלימי אומר צריך שיקדים ברית לתורה שזו נתנה בג' בריתות וזו ב"ג בריתות רבי אבא אומר צריך שיאמר בהודאה תחלה וסוף והפוחת לא יפחות מאחת וכל הפוחת מאחת הרי זה מגונה. וכל שאינו אומר ברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא י"ח ועבדינן ככל הני תנאי וגם י"ל דלא פליגי. ויש אומרים שאין לומר ברית ותורה וחיים (לח) דמה לנו להודות על החיים שהנחיל לאבותינו אלא ברית ותורה וחיים היינו על בריתך שחתמת בבשרינו ועל תורתך שלמדתנו ועל חיים שחוננתנו ועל אכילת מזון וגו'. ת"ר מהו הותם בהבונה ירושלים ר' יוסי ב"ר יהודה אומר מושיע ישראל ומסקנ' אף מושיע ישראל ובונה ירושלים והלכתא כרבנן דהא אין חותמין בשתים דהא איקפד רב חסדא ומסקנא אפי' פתח רחם ה' על ישראל

הגהות

מד אמר הטוב והמטיב לריכה מלכות וחד אמר אינה לריכה מלכות מ"ד לריכה מלכות קסבר דרבנן ומ"ד אינה לריכה מלכות קסבר דאורייתא וכתבו סס התוס' (סוף ד"ס מלמן דאמר) ומיהו אכן קיימנ"ל סהיא מדרבנן ולכך לריכה מלכות כדאמר לריכה סתי מלכיות בר מדידה ויע"ש וזהו ג"כ כוונת רבינו כאן בגמ"ס דסוגיא אזלא דלאו דאורייתא היא חדא מהא דמייתי בתוס' ועוד מהא דאמר רב נחמן דהטוב והמטיב ביבנה תקנוה. ומ"ש רבינו ובסופה אין חתימה (דהודאה בעלמא היא) אינו מובן כלל. וגם אינו המשך למה שכתב בזה אמ"כ. וכראה לפענ"ד סהוא ט"ס בסגנת המעתיק וצ"ל [מנהוס דקלרה היא] סכן היא ג"כ בתוס' בברכות מ"ו ע"ב בד"ה והטוב והמטיב. סכתבו וא"ת אמאי אינה חותמת בברוך ויש לומר מנהוס דקלרה היא רק סתקנו אח"כ סלא מלכיות וסלא גמולות וסלא הטובות ויע"ש. וכ"ה גם בהרא"ש סס בפרקין סוף סימן כ"ג (ועי"ש ג"כ במע"מ ובלחם חמודות סס). ובזה יש ג"כ המשך למ"ש רבינו אח"כ. דהנוסח שבכל יום ויום הוא גמלנו אינו מגוף הברכה אלא ענין אחר הוא: (לד) נחמינו ה' אלקינו וכו' עד ונחמינו בה כי אתה בעל הישועות ובעל הנחמות בא"י מנחם ציון ובונה ירושלים. עי' מזה בתוס' ברכות מ"ח ע"ב בד"ה מתחיל בנחמה. סכתבו ויש שמתחילין בנחמינו ותותנים בנחמות ציון עירו ובבניו ירושלים ונותנים טעם לדבריהם דרחם הוי לסון תחנה ואין אומרים תחנה בשבת אבל נחם אינו לסון תחנונים ויע"ש. וכ"ה בתוס' ר"י שילליאו"ן סס והוא ז"ל הביא דבר זה בשם רבינו יום טוב. והרא"ש בסוגיין סס בסימן כ"ג ובמרדכי סס בסימן קע"ה הביאו זה בשם רבינו יוסף ז"ל ואולם כולם כתבו ע"ז ולא הביאה הכל משמע לסון תחנונים. ואין להקפיד אפילו אי הוי לסון בקשה כדאמר ביושלמי דשבת פ' אלו קטרים דטופס ברכות כך הוא וכמ"ש רבינו כאן בשמוך. ומ"ש רבינו מענין התיבה שלריך לתתוס בא"י מנחם ציון ובונה ירושלים. כ"ה גם כן בתוס' סס שהעתקנו לעיל. ובכה"ג לא חשיב כחותם בשתים וכמ"ש הרא"ש בסוגיין סס. והיינו דמתחלה הביא סס דעת הרי"ף בזה שכתב דלריך לחתום מנחם עמו ישראל ובבנין ירושלים (וכ"ה ברמב"ם פ"ג מה' ברכות הל' ד' ועי"ש בלחם משנה) ועי"ז הקשה רבינו אפרים דהרי אין חותמין בשתים. ויש מתרלים דמנחם עמו ובבנין ירושלים חדא הוא שינחם עמו ע"י הבנין. אבל רבינו יונה היה אומר דגם זה חשיב כשתים כמו שמלינו בתפלת הביבנו (ומ"מ רבינו בית יוסף בסימן קפ"ח תפס עיקר לתירוץ זה ויע"ש ובפרישה סס) ומנסיים הרא"ש אבל החותם מנחם ציון ובבנין ירושלים לא הוי כחותם בשתים דירושלים וציון חדא הוא עכ"ל (והיינו דשתיהן נכשבות לעיר אחת מע"מ סס). וברור הדבר דהך סיום דסיים הרא"ש בזה אינו מדברי רבינו יונה ז"ל רק דברי עלמו הם שהרי רבינו יונה לא הזכיר כלל בדבריו סס חתימה זו ודעתו סס דיש לחתום בבונה ירושלים לבוד. וכן מלאתי להגאון בעל תפארת שמואל שכתב כן בהגהותיו על הרא"ש סס אלא דקשיא ליה על מה שכתב הטור בסימן קפ"ח וכן היה א"א ז"ל נוהג בפתיחה כרי"ף ובחתימה כר"י. והיינו כרבינו יונה כי הוא חשב שהכל מדברי רבינו יונה ולית מאן דמדברי הרא"ש הוא ע"כ. ולפענ"ד לק"מ דהראה בדור דאין כוונת הטור (במ"ש סס ופי' ר"י שיש לחתום מנחם ציון בבנין ירושלים). על רבינו יונה ז"ל רק על רבינו יצחק הזקן בעל התוס' וכבר מסר לנו הרב בעל יד מלאכי בח"ב (בכללי הריב"ה) כלל גדול דכשמזכיר הטור את רבינו יצחק בעל התוס' כותב פי' ר"י בלא ה"א. ובהזכירו רבינו יונה כותב בה"א הר"י. יע"ש ומנטי ליה מסמי' דהב"ח שכתב כן בסימן קפ"ח בעניבא דיקן. וכן ראיתי בב"ח סס דפסיטא לי' מלתא עוגא. וסס ראיתי ג"כ שתמה על רבינו יוחס בזה שכתב בבתיב י"ב חלק י"ט וז"ל והר"ר יונה כתב שאפילו מנחם עמו בבנין ירושלים הס ב' ענינים אלא אם ירלה יאמר מנחם ליון בבנין ירושלים דליון וירושלים אחד הוא עכ"ל. וראה אפוא מזה שהבין רבינו יוחס דהסיום שסיים בזה דהחותם מנחם ליון בבנין ירושלים לא הוי כחותם בשתים הס מדברי רבינו יונה וליתא אלא מדברי הרא"ש הוא שכך למד מדברי התוס' סס אבל רבינו יונה גופי' לא חזכיר כלל מחתימה זו ויע"ש. והדין עמו בזה ודברי רבינו יוחס ל"ע: (לה) אבינו מלכנו רוענו וכו'. לפנינו ביושלמי סס לא גרים אבינו מלכנו רק מהו אומר רעינו פרנסינו א"ל טופס ברכות כך הס. ולפני ר"י שילליאו"ן היה הגירסא סס מהו לנעינר אבינו רועינו זונינו בשבת ועי' בב"י וב"ח סס מ"ש בזה: (לו) [ואומר רלה והחליצנו פירש זרזנו] כמו ועצמותיך יחליץ כמ"ל. ובכתב יד אשר לפני נפל כאן ט"ס. והגהתי כן עפ"י דברי הטור בסימן קפ"ח ועי' בב"ח סס שכתב דהטור למד לפרש כן מדברי רש"י בתשבה (עירובין ל"ט ע"א) ויע"ש ותמהני על הב"ח שלא העיר דרש"י סס מייתי ראיה מן התורה שכתב והחליצנו פירושו זרזנו והחליצנו כמו נחלץ חומים (במדבר ל"ב). והטור מייתי ע"ז קרא ועצמותיך יחליץ שהוא בכתובים. וגם דברי רבינו ל"ע בזה: (לז) כל שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה בברכת הארץ לא יצא י"ח וכו'. ולפנינו בשס"ס סס (דף מ"ח ע"ב) הגירסא כאן ג"כ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא י"ח. ואולם רבינו העתיק בזה לסון הרי"ף דנקט סס דין זה לבסוף ועי' מזה בבבינו יונה ובהרא"ש סס: (לח) דמה לנו להודות על החיים שהנחיל לאבותינו וכו' עד סוף הענין. כל הלסון הזה הביא ג"כ המרדכי בפרקין סס בסימן קע"ו וכראה לי ברור שהמרדכי

ישראל מסיים בבונה ירושלים וכל היכי דתיקון חד מילתא הוא. כגון מקדש ישראל והזמנים (לט) דישראל מקדשי לזמנים וכיוצא בו על הארץ ועל המזון ארץ דמספקא מזון ולא הוי כאן חתימה בשתים. אלא באחת ומרכינן ממקדש השבת וישראל והזמנים ומשנינן לה חוץ מזו ומפרשינן ליה בדוחק והא דאין חותמים בשתים לפי שאין עושים מצות חבילות חבילות, א"ר יוחנן הטוב והמטיב צריבה מלכות ומסקנא אמר ר"פ לומר שצריכה שתי מלכיות לבר מדידיה ומיהו בהזן איכא מלכות בתחילת הברכה דלהכי לא תיקנו גם בנגדה ולהכי אמרי' בא"י אמ"ה האל אבינו מלכנו וכו' רועה ישראל וכו' (מ) ומפני שמשה ויהושע ודוד תיקנום ולא היה סמוכים לחברתה ולכך הוי בתחלה לכל א' וא' חתימה בתחלה ובסוף ולבסוף כשעשאום סמוכים עשו זכר לדבר וקבעו ג' מלכיות שהיו בהם תחלה:

קל"א מעה ולא הזכיר של שבת בברכת המזון ונזכר עד שלא גמר וחתם בבונה ירושלים חוזר ואומר רצה והחליצנו וכו' וחותם בבונה ירושלים ואם חותם ולא פתח בהטוב והמטיב אומר בא"י אמ"ה שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל לאות ולברית בא"י מקדש השבת ואם פתח בהטוב והמטיב ושוב נזכר חוזר לראש להתחיל בברכת הזן דם"ל דהטוב והמטיב לאו דאורייתא (מא) והו"ל כעקר רגליו בתפלה דחוזר לראש (ברכות כ"ט ע"ב) ולא מדמינן ליה לרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו שהרי בעל כרחינו עוקרים אותו בבית האבל וגם פועלים עוקרים אותה. וכן הדין נמי בימים טובים אלא שמשנה לומר בא"י אמ"ה אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה ולזכרון בא"י מקדש ישראל והזמנים. וכן הדין בראשי חדשים אלא שאומר (מב) בא"י אמ"ה אשר נתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון לא שנא ביום ולא שנא בלילה ולא מדמינן לה לתפלה. ולא חתמינן בה כלל ואע"ג דבירושלמי איכא חתימה כיון דמספקא לן בגמרא דידן לא חתמינן. ואם בראש חודש פתח בהטוב והמטיב מסיים ולא הדר לרישא להזכיר של ר"ח וגם אינו אומר ברוך שנתן ראשי חדשים וכו'

הגהות

אעתיק דברי רבינו מכאן אלא שנסמא שם בדפוס שם רבינו הראנ"ה. והנה המרדכי סיים שם ע"ז וכן פי' רי"י. וכוונתו על התוס' שלפנינו (ברכות מ"ח ע"ב בד"ה בריה ותורה) שכתבו שם דאין לריך להזכיר בריה ותורה ומיים דהי לזכיר על בריתך וכו' ויע"ש ובמהרש"א שם שכתב לפרש כוונתם עם לשון המרדכי שהעתיק שם שהם דברי רבינו כאן ועי' מזה בטור בסימן קפ"ז שכ"ה גם דעת הראש"ם ובס"ע שם בסעיף ג' הביא שהרמב"ם חולק ע"ז וסיים הרמ"א שם שדברי הראש"ם הם העיקר נזה: (לא) דישראל מקדשי לזמנים וכיוצא בו על הארץ ועל המזון. עי' בס"ם (דף מ"ט ע"א) דמקשה לוי לרבי בתחלה מעל הארץ ועל המזון ואח"כ מעל הארץ ועל הפירות. ואח"כ ממקדש ישראל והזמנים וממקדש ישראל ולאחר מכן ובאחרונה ממקדש השבת וישראל והזמנים חוץ מזו וכו'. ועי' מזה בשו"ת הרמ"ע מפאנו"ו בסימן ו' שנראה שהיה לפניו הגירסא בס"ם שם אי נמי מקדש ישראל ולאחר מכן מקדש ישראל והזמנים חוץ מזו ויע"ש. והיא כגוסחת הרי"ף שם. ועי"ש בדמ"ע מ"ש ג"כ לפרש הסוגיא דשמעתין שם: (מ) ומפני שמשה ויהושע ודוד תקנום ולא היו סמוכים לחברתה וכו'. עי' מזה בתוס' (ברכות מ"ט ע"א) בד"ה לומר. וגם במה שפירש דבריהם במהרש"א שם: (מא) והוי ליה כעקר רגליו בתפלה דחוזר לראש. כן הוא גם דעת רש"י (ברכות מ"ט ריש ע"ב) שפירש שחוזר לתחלת ברכת המזון דסיום הברכה כאן היא עקירת הרגלים ונאמת שזהו פלוגתא דרבוותא מובא בחידושי הרשב"א בסוגיין שם שדעת הרמב"ם ורבותיו הלרפתים כדברי רש"י ז"ל וכדעת רבינו כאן ואולם הראנ"ד חולק על זה ולדעתו אינו חוזר אלא לראש הברכה דהייבו בונה ירושלים דהא אפילו בתפלה אמרינן דאם רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו אפילו עקר רגליו אינו חוזר לראש ואמו מי גרע הטוב והמטיב מתחנונים שאחר תפלתו יע"ש והסכים עמו הרשב"א שם וגם רבינו יונה בסוגיין שם. אבל הרא"ש בפרקין סימן כ"ג דחה סברא זו וכתב דאפ"ה שאני ברכת המזון שכל הג' ברכות אינן אלא כברכה אחת ומה"ה חוזר לראש שהוא ברכת הזן יע"ש וכ"ה גם דעת המרדכי בפרקין סימן קע"ו והכי נקטינן ג"כ בטור ובס"ע סימן קפ"ח ובמגן אברהם שם סק"ח. ומה שהעיר בעל פרמ"ג באשל אברהם שם דיש ג"כ נפקא מיני' לדינא בין דעת רש"י לדעת הרא"ש כבר קדמו בזה הגאון בעל פני יושיע בחידושיו ע"ד רש"י שם בסוגיין: (מב) בא"י אמ"ה אשר נתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון וכו'. הנה כבר ידוע פלוגתא דרבוותא בזה שדעת הראנ"ד מובא בחידושי הרשב"א בסוגיין שם ובטור בסימן קפ"ח דאפילו בשבתות וימים טובים אין לומר בה לא שם ולא מלכות לפי שאינו ברכה קבוע ודומה לברכת הזימון שאעפ"י שהוא מן התורה אין בה לא שם ולא מלכות. אבל הרב רבינו יעקיה והר"י כתבו שלריכה שם ומלכות והסכימו עמהם הרשב"א והטור שם. וכ"ה גם דעת הרמב"ם בפ"ב מה' ברכות הל' י"ב ויע"ש ובלחם משנה שם. ואולם בר"פ לא הזכיר גם הטור שם שלריך שם ומלכות בפתיחה וכן בס"ע שם בסעיף ז' לא הזכיר מזה. וגם הרמב"ם שם בהלכה י"ג כתב סתם דאם שכח ברח"ח אומר ברוך אשר נתן ולא הזכיר בה שם ומלכות. והנה אלינא דהרמב"ם לא מינעיא לי דאע"ג שכתב בסתם מ"מ סתמא כפירושא דס"ל דבעי שם ומלכות גם ברח"ח כמו בשבת ויו"ט ומה שכתב בסתם אין ראיה דאולי לא הלה להאריך בדבריו. דהרי גם ביום טוב סתם ותני שם דאם שכח אומר ברוך אשר נתן ושם בע"כ כוונתו דבעי שם ומלכות אלא שקיצר בדבריו. ויש לומר דה"ה נמי גבי ר"ח. כי קא מינעיא לי אלינא דהטור והס"ע שהם ז"ל אין דרכם לקצר בדבריהם. ואעפ"י שכבר הזכירו שם ומלכות בנוסח הברכה דגבי שבת חזרו והזכירו שם ומלכות גם גבי יו"ט. ורק גבי ר"ח בלבד כתבו בסתם ולא הזכירו בנוסח הברכה שם ומלכות רק ברוך אשר נתן. בזה מספקנא מי נימא דס"ל דגם בר"ח בעי שם ומלכות משום דכל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה ואעפ"י שכתבו בסתם היינו מפני שלא רצו להאריך עוד פעם שליפית בנוסחת הברכה או דלמא דס"ל דבר"ח לא בעי שם ומלכות דלא דמי לשבת ויו"ט דיש סברא לחלק ביניהם דדוקא בשבת וי"ט כיון דלא אכיל פת ומה"ט מסיבי ברכות קבועות ומש"ה אף ברכה זו שתקנו חכמים לומר היכי שעטה בגד"ל שבינא ברכה קבועה לענין זה לריך שיהי' בה שם ומלכות משא"כ בר"ח דאי בעי לא אכיל פת כלל אמרינן שפיר דלא שבינא ברכה זו לקבועה ולא בעינן בה שם ומלכות וכ"ש לדינא. ומיהו דעת רבינו הא קמן דס"ל בהדיא שאין לחלק כלל אלא דגם בר"ח לריך שם ומלכות ובע"כ מן הטעם שכתבתי דכל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה. ועי' מזה בפרמ"ג באשל אברהם סי' קפ"ח ס"ק י"ד מ"ש בזה. ומ"ש רבינו לא שבא ביום ולא שבא בלילה ולא מדמינן לה לתפלה כו' כן הוא ג"כ שיטת רבינו יוסף הביאו בטור בסימן קפ"ח. וכ"כ גם המרדכי בפרקין סימן קע"ו והרשב"א בפי' תפלת השחר דף כ' ע"א והביאם בבי' שם וכן קבע להלכה ג"כ בס"ע שם בסעיף ז'. ומ"ש רבינו ואע"ג דבירושלמי איכא חתימה כיון דמספקא לן בגמרא דידן לא חתמינן. כן הוא גם דעת הרי"ף בסוגיין שם. והרמב"ם פ"ג מה' ברכות הל' י"ג הביאם הביא יוסף בשם דעת רבינו יהודה שירליאו"ן בתוספותיו לברכות מ"ט ע"ב והעתיק דבריו ג"כ תלמידו בטור זרוע בסימן ר' אלא דבשניהם יש חסרון ודילוג תיבה אחת שכתבו בשל ר"ח הוא"ל ולא איפשר לן ול"ל [ואינו] מותם בשל ר"ח הוא"ל ולא איפשר לן. והנה האור זרוע שם כתב ע"ז ואשתמיטתיה למורי רבינו יהודה ההיא דירושלמי דחתים בה בפירוש בדרשם חדש עכ"ל. ולפענד"ד דלא איסתמיט מיני' כלל ההיא דירושלמי אלא דס"ל לר"י שירליאו"ן כדעת רבינו כאן דלא סמכינן על פסיטותא דירושלמי היכי דמספקא לן בגמרא דידן. וחזו ג"כ שיטת התוס' ביבמות (דף ע' ע"א בד"ה הערל) לענין ערלות שלא בזמנה דפשיט בירושלמי שם דלא הוי ערלות וגם"ם שלנו שם היא מינעיא דלא איפשטא ויעש"ה. ודעת רבינו בל"ד כבר מובא בהגהות מיימוני בפ"ב מה' ברכות בשם ז' בזה"ל. וכן פירש רא"ה כיון דמספקא לן בגמרא דידן ודלא כבה"ג שפסקו לחתום בא"י מקדש ישראל ולאחר מכן בזמנים כתלמוד ירושלמי עכ"ל. ומשם הובא ג"כ בית יוסף בסימן קפ"ח והנה גם דעת ר"י והרא"ש (הביאם בטור בסי' קפ"ח שם) דלריך לחתום כדעת בה"ג ואחור זרוע. וכ"כ בשלטי גבורים בסוגיין שם וא"א נקטינן בזה כדעת הרי"ף והרמב"ם

וכו' דשבתות וימים טובים לא סגי ליה דלא אכיל מידי דעונג המחייבו בברכת המזון הילכך חוזר (מג) אבל בר"ח סגי ליה דאוכל פירות ובשר. ומיהו אסור בתענית כדאיתא בראש השנה (דף י"ט ע"ב) וההיא דפ' אלו דברים (פסחים ס"ח ע"ב) דמר בריה דרבינא דהוי יתיב כולה שתא בתעניתא וכו' ס"ל או כולו לה' או כולו לכם. ובר"ח טעה בתפלה ולא הזכיר של ר"ח מחזירים אותו כדפירש בפ' תפלת השחר. ובחנוכה ובפורים טעה ולא אמר על הנסים בתפלה אין מחזירין אותו דהוי ליה ימים שאין בהם קרבן מוסף כדאיתא בפ' במה מדליקין (שבת כ"ד ע"ב) וגם

הגהות

ורבינו ול"י שילליאו"ן כמ"ש הב"י שם. ועי' מזה בבעל המאור ובמלחמות בסוגיין שם מ"ש בזה. ומדי דברי זכור לזכור מה שנתקשיתי בדעת הרמב"ם בזה בימי חורפי בספרי תורת חן בתשובה שהשבתי בשנת תר"ג לידידי הגאון מופת הדור מוה' שלמה קלוגר ז"ל לאב"ד דק"ק גרלב. דהרמב"ם סותר א"ע בזה דכאן לענין תתיעה בר"ח פסק (כדעת רבינו) דלא אזיל בתר דפסיטותא דירושלמי היכי דנספקא לן בבבלי. ובפי"א מה' תרומות הל' ז' פסק דסכין הקטן בשמן של תרומה עשה שם דס"ל להרמב"ם דלא שבקינן פסיטותא דירושלמי ומשום איבעיא דבבלי ויע"ש. הרי דיש כאן סתירה. ואני אתרתי שם לייסב זה דיש לומר דהא דפסק הרמב"ם בה' תרומות דקטן ערל מותר לסוכו בשמן של תרומה אינו ומשום דסמך בזה על פסיטותא דירושלמי שם רק כיון דכל איסור שיהא אינו אלא מדרבנן כמ"ש בספרן של ראשונים עי' מזה בתוס' יומא ע"ז ב ד"ה דתנן ובתוס' כדם ל"ב ע"א ד"ה וכשמן ובתוס' יו"ט רפ"ו ממס' תרומות וכיון שכן אע"ג דהאיבעיא לא איפשטא בבבלי מ"מ הא הוי ספיקא דרבנן ולכך פסק הרמב"ם לקולא בזה. אלא שהיה נראה בעיני קלת לדומק דלשון הרמב"ם שם לא משמע כן ודו"ק. ושוב בא לידי ספר יד מלאכי שבדפס ומחדש ורא"תי לו שם בכללי הב"ח בשיטת ל"ד שהאריך הרבה בענין זה. ותורף דבריו שם בתחלה להמות על מרן הכסף משנה שכתב בפ"א מה' תרומות גבי סכין את הקטן בשמן של תרומה ברים פ' הערל בעיא דאיפשטא. ועי"ז הקשה דהרי האיבעיא לא איפשטא שם וזאת שנית הביא לנו שם דהכ"מ סותר את עלמו בזה בדעת הרמב"ם ומנקוס למקום. ולפענד"ב דעה שתמה על מרן הכ"מ דהרי האיבעיא לא איפשטא לק"מ דבודאי לא נעלם זה ממרן ז"ל. וכוונתו רק על הירושלמי ביבמות שם אלא שנשמע בדפוס ברשם הדבור תיבת בירושלמי וכל"ל בירושלמי ברים פ' הערל בעיא דאיפשטא וז"ב. ומה שהאריך שוב בתחילת דברי מרן בדעת הרמב"ם בכלל זה תמהני מאד על מרא דתלמודא בעל יד מלאכי אשר עיניו משוטטות בכל ולאין נעלם ממנו במחכת"ה שלא זכר להביא גם מסוגיא דיון לענין תתיעה בר"ח דבגמרא דידן ומספקא לן ובירושלמי איפשטא ואפ"ה ס"ל להרמב"ם דלא אזלינן בתר פסיטותא דירושלמי. וזה שלא כדברי מרן הכ"מ בפ"ה מהלכות תרומות הלכה ט"ו שהביא שם: (מג) אבל בר"ח סגי ליה דאוכל פירות ובשר ומיהו אסור בתענית וכו'. עי' מזה בתוס' (ברכות מ"ט ע"ב) בד"ה אי בעי. ובחידושי הרשב"א שם וגם ברבינו יונה בסוגיין שם ובהרא"ש שם בסיומן כ"ג ובמעמ"מ ובלחם משנה שם: (מד) דימי משתה ושמחה כתיב בהך דחנוכה ופורים והכי איתא בהדיא בירושלמי ובהלכות מגילה פירשתיו בסימן תקס"ג וכו'. הנה רבינו האריך קלת בזה שם בהלכות מגילה ושם העתיק ג"כ הירושלמי דפרקין השכר עתה לפניו ותורף דבריו משם העתיק ג"כ המרדכי בשבת פ' בתרא מדליקין בסימן רע"ב (וכן בהגהות מיימוני בפ"ב מה' ברכות אות ח') ורבינו בית יוסף הביאו בקלרה בסימן תרפ"ג. והב"ח שם העתיק כל דבריו באלרוכה כמו שהשם לפניו שם וכתב שכל דברי המרדכי בזה מגומגמים טובא עד שמהרש"ל ושור הרבה הדולים הגיהו בדבריו. והוא ז"ל טרח לייסב בלא הגה"ה. אבל לא עלתה בידו רק מחלק כדבעינן למימר לקמן. וגם הט"ז בסימן תרל"ג סק"ב האריך בזה והביא ג"כ מ"ש מהרש"ל בתשובה סימן מ"ח בשם הגדול בדורו מהר"י אלגזי שאלה שאלה ידו להגיה בדברי המרדכי והט"ז שם דחק הגהתו והגיה באופן אחר וגם הרב בעל גדולת מרדכי הגיה בזה. וכל זה נכון מפני שלא היה למראה עיני הגאונים הנ"ל המיבור הגדול הזה של רבינו והמה ראו רק מה שהעתיק המרדכי מדבריו. והוא ז"ל לא העתיק הדברים כהווייתן כי באמצע דבריו שיהא קלת כדי לקצר מעט ועי"ז נתקשו הרבה בכוונתו. וכדי לבדר הדבר היטב אמרתי להגיע לפניך בתחלה דבר' המרדכי בזה ולעומתם גם דברי רבינו ואתה תחזה כי יפיצו אור על ענין המסובך הזה וז"ל המרדכי בשבת שם: בד"ה ימים שאין בהם קרבן מוסף פסק בסמ"ג דאם שכח ולא אמר על הנסים בחנוכה ופורים דאין מחזירין אותו והכי איתא בתוספתא ובירושלמי פ' ג' שאכלו ושאין בהם קרבן מוסף פסק בסמ"ג דאם אין מחזירין אותו. ותו גרסינן התם עעה ולא הזכיר של ר"ח בברכת המזון אין מחזירין אותו מפני שאפשר לו בלא אכילה פ" בלא אכילה דתענוג דהיינו פת הרא דתיעבד בה"ש אבל לא שבת ויום טוב וחנוכה ופורים שאי אפשר לו בלא אכילה [פת] חוזר. ונראה לראב"ה אע"ג דמזכיר הכא דהזכרת חנוכה רשות בברכת המזון כיון דהוה. כ"ע לאזכיר וגם ביאיך ע"מ להזכיר שייה עליו כחובה וחוזר ומאיה מדפסק בה"ג דאפילו למ"ד תפלת ערבית רשות אם שכח ולא הזכיר של ר"ח חוזר משום דשויה עליה חובה ה"נ לא שבא עד כאן לשון ראב"ה עכ"ל המרדכי דפוס קראקא (וכן העתיקו ג"כ בעל פרגמ"ג בשבלות זהב בסימן תרל"ג סק"ב ובמרדכי שלפנינו נדפס קלת בנוסחא אחרת עפ"י מה שהגיה בעל הגדולת מרדכי ובמחב"ת חסר לתקן ולא תיקן. ועי' מזה בהגהות מיימוני פ"ב מהל' ברכות שם). ועי"ז הקשה הב"ח בסימן תרפ"ג וכן הט"ז בסימן תרל"ג סק"ב מדוע דיים כאן דברים שתוריים דבתחלה אמר דבחנוכה ופורים אין מחזירין ובסוף אמר דמחזירין. ועוד שהוא נגד התלמוד דמפורש דאין מחזירין וים מוחקים בסוף חנוכה ופורים ומהרש"ל בשם מהרי"ו שאלק מחק רק תיבת הנוכה. אבל פורים בתפלה אין מחזירין ובשעודה מחזירין. וכל זה לא ניחא ליה להט"ז דהא מלשון הראב"ה משמע דבירושלמי היה כתוב תיבת וחנוכה וע"כ הגיה הוא ז"ל דל"ל הדא דתימא בר"ח וחנוכה. אבל לא בשבת ויו"ט ופורים ויעיש. והב"ח שם כתב דיש לייסב מנהגי שנים הגה"ה דאין כאן שום שחיה דיש לומר דבוקא בתפלה קאמר בתחלה דאין מחזירין מחזירין אותו. ובתוספתא ובירושלמי דברכות דמייתו מעייהו ראיה מני בתפלה מייתי אבל בברכת המזון שאי אפשר בלא את כיון שבקרא יו"ט כדאיתא בתוספתא דחכוכה ומגילה לא בטלו עיקרן ולפיכך מחזירין אותו ולפי שקשה ז"ז הבא מעיקן תלמודא דעל סכסים בברכת המזון רשות היא לזה כי הראב"ה דאע"ג דרשות היא שוויה עליה כחובה אלא דלפי"ז קשה אמאי כי המרדכי בתחלת דבריו מכאן פסק בסמ"ג וכו' הא בשאר לא הבזה ראיה ומתוספתא זו על תפלה אלא לענין ברכת המזון. ונעול קשה דעה מידום הסמ"ג בזה. ומיהו בבר נודע דהרבה לשונות ונגומגנים מצאת בספר המרדכי בכמה פנים זה מאריך וזה מקצר ע"כ תורף דברי הב"ח שם בקלרה. וכתב עוד שם דזה שכתב במרדכי הדא דתימא וכו' הוא מבשבן המרדכי עצמו כי לא נמצא לשון זה לא בתוספתא ולא בירושלמי. ובא לחלק בין ר"ח ובין שבת ויו"ט וחנוכה ופורים שכל אלו נקראים יו"ט וחוזר וראב"ה כתן טעם ע"ז עכ"ל. ונראה שיש לדון בזה אם כל הדברים בזה אך מקודם נפיש לפניך לשון רבינו הראב"ה עצמו מ"ש בזה לקמן בהלכות מגילה ח"ל שם נראה בעיני שאם שכח ולא התפלל על הנסים בחנוכה ופורים אי מני עכיבו בתענית דאינו חוזר דתניא בפ' בתה מדליקין יומים שיש בהם קרבן מוסף כגון ר"ח וכו' ואומר מעין המאורע בעבודה ואם לא אמר מחזירין אותו יומים שאין בהם קרבן מוסף כגון תעניות וכו' ואומר מעין המאורע בשומע תפלה ואם לא אמר אין מחזירין

אותו

בירושלמי דפרקין (הלכה ה'). ובברכת המזון מחזירין אותו אם פתח ברחם ה' וכו' (מד) דימי משתה ושמחה כתיב בהך דחנוכה ופורים והכי איתא בהדיא בירושלמי ובהלכות מגילה פירשתיו בסימן תקס"ג ואינו חוזר לראש אם נזכר קודם בונה ירושלים אלא לנודה לך ה' דהו"ל כרגיל לומר תחנונים שהרי רחם ה' וכו' אין עוזקרים אותה ואם פתח בהטוב והמטיב חוזר לראש ואם בברכת הארץ קודם חתימה נזכר יאמר רק על הנסים וכו' וכן נמי בין חתימה דהתחלת רחם ה' דלא חזינן לקבוע מעצמינו ברכה מה שלא מצינו בהלמוד ובענין זה פירשתי בדין הלכות

הלכות תענית בספר זה בסימן תתמ"ו. ור"ח שחל להיות בשבת כיון דלא סגי דלא אכיל (מה) חוזר גם משום ר"ח וזכר לדבר יום הוא שנתחייב בד' תפלות (שבת כ"ד ע"א) ואם שבת וי"ט הוא ומעה בשניהם ולא פתח בהטוב והמטיב כולל ואומר בא"י אמ"ה אשר נתן שבתות לעמו ישראל לאות ולברית וי"ט לששון ולשמחה בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים. (מו) וכן בראש חדש ושבת כולם אבר חותם רק בשל שבת:

ער

הגהות

מותו. וכראה לי דתנוכה ופורים כיון דליתי בהם מוסף דדינם כתעניות ושוב מצאתי בתוספתא ובירושלמי פ' ג' שאכלו בהדיא כדברי דגרסינן התם זה הכלל יומים שיש בהם מוסף וכו' ושאין בהם מוסף כגון חנוכה ופורים לריך להזכיר מעין המאורע ואם לא אמר אין מחזירין אותו ותו גרסינן התם טעה ולא הזכיר על ר"ח בברכת המזון אין מחזירין אותו מפני שאפשר לו בלא אכילה הדא תימר בר"ח אבל בשבתות וימים טובים ותנוכה ופורים שאי אפשר לו בלא אכילה חוזר ומזכיר פי' דברים של עונג לריך לאכול כגון פת. אבל בר"ח אפשר בפירות ומיהו בתענית מיהא אסור כדאיתא בפ"א דר"ה ובפ"ג דבלית פ' שלשה שאכלו איתא נמי אלא שאינו מזכיר שם חנוכה ופורים וכו' ואע"ג דבפ' במה מדליקין איבעיא לן מהו להזכיר על חנוכה בברכת המזון ופשיטא דאין להזכיר ואם בא להזכיר מזכירין ומשמע דרשות הוא ומיהו כיון דכהוג כ"ע להזכיר שוויה עליה כחובה ומוזר וראיה מדפסיק בה"ג דאפילו למ"ד תפלת ערבית רשות כיון שהתחיל להתפלל ושכח להזכיר של ר"ח דחוזר משום דשוויה עליו כחובה ה"כ לא שנא עכ"ל הראבי"ה שם. והכא עין כל רואה יראה ויבחן שכל דברי המרדכי שם מתחלתם ועד סופם כלם מדברי רבינו הם אלא שקילר באמצע הדברים. ומעילא מובן שע"ש נפל במרדכי בתחלת דבריו שם והיינו דבמקום פסק הסמ"ג ג"ל פסק הראבי"ה. או שא"ל למחוק כלל רק להוסיף וכן הראבי"ה. וכוונת הדברים שם כפי מה שפירש הב"ח בזה מפורש יותר בדברי רבינו כאן והכל יסר בלי גמגום כלל. והיינו דבתחלה מדבר מתפלה דאם שכח לומר על הנסים בחנוכה ופורים כיון דליתי בהם מוסף דינם כתענית דאם לא אמר אין מחזירין אותו וע"ז מביא ראיה מן התוספתא ומירושלמי דפ' שלשה שאכלו דעיירי נמי מתפלה. ואח"כ מדבר מברכת המזון והעתיק לפניו לשון הירושלמי שם בפ' שלשה שאכלו דאם טעה ולא הזכיר של ראש חדש בברהמ"ז אין מחזירין אותו מפני שאפשר לו בלא אכילה הדא תימר בר"ח. אבל בשבתות וימים טובים וחנוכה ופורים. שאי אפשר לו בלא אכילה חוזר ומזכיר ע"כ לשון הירושלמי שהיה כתוב בספרי הירושלמי שלפני רבינו. ואמנם לפנינו בירושלמי דידן נמצא חסר כל הנוסח הזה שם. ושוב מביא רבינו דאע"ג דבתלמודא דידן בשבת פ' במה מדליקין משמע דשל חנוכה בברכת המזון רשות הוא מ"מ כיון דבהוג כולא עלמא להזכיר וגם ביריך על דעת להזכיר שוויה עליה כחובה ומעתה עפ"י הדברים האלה שוב נחה שקטה הכל ואין כאן לא קושיא ולא סתירה ולא שום גמגום בדברי רבינו ז"ל כי עיניו הרואות שבעיקר הדבר דבר ה' אמת בפי רבינו הב"ח ז"ל שכוון בפירושו בזה לדברי רבינו כאן. אכן מה דקשיא לי להב"ח על מחלת דברי המרדכי שם שהביא דברים בשם הסמ"ג. והסמ"ג לא כתב כן הנה כתבתי לנו עכשיו שגם מחלת דברי המרדכי הם מדברי הראבי"ה ושל"ל במרדכי שם בתחלת הדבור פסק הראבי"ה. ואף גם מה דפשיטא ליה דזה שכ' המרדכי הדא דתימא כו' הוא מלשון המרדכי עצמו כי לא נמצא לשון זה לא בתוספתא ולא בירושלמי. גם זה אינו דהא מתוך דברי רבינו ז"ל נתברר לנו שהוא באמת לשון הירושלמי ממה שהעתיק מן ספר הירושלמי שהיה לפניו וכל זה ברור וזהו מה שלבינו לבאר. ולענין הלכה אי קיימ"ל כזה כרבינו או לא נחלקו רבותינו בעלי התוס' דרבינו בית יוסף בסימן תרפ"ג ובסימן תרל"ג פסק דאין מחזירין אותו ודלא כראבי"ה. ורבינו הב"ח שם פסק דהעיקר כראבי"ה ומהרש"ל בתשובה פסק ג"כ כרבינו אלא דש"ל דאף רבינו לא קאמר רק בפורים דוקא ולא בחנוכה וזה עפ"י מה שסגיה בדבריו מהר"י פאלק שם וכ"ה גם דעת הט"ז בסימן תרל"ג סק"ד שכתב דדוקא בפורים בשעולם הראשונה שחרית י"ד מחזירין בברכת המזון וזולת זה לא יע"ש ובמשבלות שם ועי' ג"כ בפרי חדש בסי' תרפ"ג שם שחולק על הב"ח בזה. ואי"ה כאשר נגיע להלכות מגילה ורבינו ז"ל לקמן בסימן תקס"ג נדבר עוד מזה: (מה) חוזר גם משום ר"ח וזכר לדבר יום הוא שנתחייב בד' תפלות וכו'. פי' כמו ביו"כ שאל להיות בשבת שלריך להזכיר של שבת בכל ד' תפלות. ודע שעיקר דבר זה פלוגתא דרבותא היא כמבואר בטור או"ח סימן קפ"ח שדעת רבינו יוסף שאם שכח של ר"ח בשבת שאינו חוזר דאע"ג דהשתא לא שבי דלא אכיל מ"מ משום האי מיעוטא לא תקנו להחזיר וגם חיוב אכילה דהאי יומא משום שבת הוא ולדעת רבינו יחיאל בן הראש"ם יש חולקים בזה וסוברים כיון דסוף סוף לא שבי דלא אכיל מש"ה לריך לחזור ולברך וראיה משום יום שנתחייב בד' תפלות ע"כ. והוא כדעת רבינו כאן וכ"ה גם דעת הרשב"א בחידושיו בשוגיין שם והביאו בב"י בסימן קפ"ח. והכא רבינו דקדק כאן וכתב זכר לדבר ולא כתב ראיה לדבר כמ"ש הטור בשם אחיו רבינו יחיאל היינו משום דס"ל דראיה גמורה ליכא דיש לחלק את הענינים כמ"ש בזה מרן המגן אברהם בסי' קפ"ח ס"ק י"ב ויע"ש ובלבושי שרד שם. ולענין הלכה נקטינן בזה כדעת רבינו יוסף דספק ברכות להקל כמ"ש הב"י בבדק הבית שם וכן קבע בש"ע שם בסעיף ז': (מו) וכן בר"ח ושבת כוללם אבל אותם רק בכל שבת. דעת רבינו בזה מובא ג"כ בהגהות מיימוני פ"ג מה' ברכות באות ו' בשם רבינו בזה"ל ואם הוא שבת ויו"ט כוללן שניהם ואומר בא"י אמ"ה אשר נתן שבתות וכו' בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים ס"ה וראבי"ה וכן שבת וי"ח אך שאינו אותם בשל ראש חודש בע"ל. והם דברי רבינו כאן והביאם ג"כ בקצרה רבינו בית יוסף בסימן קפ"ח וכן קבע לדינא בש"ע שם בסעיף ז' דבשבת וי"ח אותם בשל שבת ואינו אותם בשל ר"ח. ומה עלוד בורחות נפלאתי על מרן המגן אברהם בזה שכתב שם בס"ק י"ד על דין זה שלא מצא סברא זו והניח שם הדבר בצ"ע דאיך נעלם מעינו הבדולא דברי הגהות מיימוני בפ"ג מה' ברכות שכתב להדיא דין זה בשם רבינו ובפרט שגם הב"י הביאו שם בתקונו. ואפשתי ומצאתי שכבר תמה עליו ג"כ הגאון בעל אבן העזר בש"ע שם בסעיף ז' וכתב דאשתמיט להמג"א דברי הב"י בשם הגהות מיימוני פ"ג מה' ברכות שכתב בזה בסימן קפ"ח דבר ברכות שכתב כן להדיא. וטעם הדבר מבואר בה"ה בסימן ל' הביאו הב"י בסימן ר"ח וכתב דאשתמיט להמג"א דברי הב"י בשם הגהות מיימוני פ"ג מה' ברכות שכתב שם בסעיף ז' דבשבת וי"ח אותם בשל שבת ואינו אותם בשל ר"ח. ומה עלוד בורחות נפלאתי על מרן המגן אברהם בזה שכתב שם בס"ק י"ד על דין זה שלא מצא סברא זו והניח שם הדבר בצ"ע דאיך נעלם מעינו הבדולא דברי הגהות מיימוני בפ"ג מה' ברכות שכתב להדיא דין זה בשם רבינו ובפרט שגם הב"י הביאו שם בתקונו. ואפשתי ומצאתי שכבר תמה עליו ג"כ הגאון בעל אבן העזר בש"ע שם בסעיף ז' וכתב דאשתמיט להמג"א דברי הב"י בשם הגהות מיימוני פ"ג מה' ברכות שכתב שם בסוף דבריו וכן שבת וי"ח אף שאינו אותם בשל ר"ח כדלקמן בסמוך. וא"כ אדרבה משמע קצת כמ"ש המג"א דכוונתו בהגהות מיימוני פ"ג מה' ברכות שכתב בסוף דבריו וכן שבת וי"ח אף שאינו אותם בשל ר"ח כדלקמן בסמוך. וא"כ אדרבה משמע קצת כמ"ש המג"א דכוונתו דאיך אפשר לומר שבת וי"ח משבת ויו"ט. דבשבת ויו"ט אותם בכל אחד לבדו הן בשבת לבד אם לא אל בו יו"ט וכן ביו"ט לבד אם אל בחול אם שכח לכן אפשר לכוללם יחד. משא"כ בר"ח אם אל בחול אינו אותם ואיך כשאל בשבת יכללו עם השבת ובשבת אותם. קמ"ל דאעפ"כ יכולל עמו ר"ח ומשמע דאותם גם בשל ר"ח וכמ"ש המג"א ודומיא דכולל יו"ט עם שבת דאותם בשניהם כך משמע פשטות דברי הגהות מיימוני ואפילו תדמק שאין ראיה להמג"א עכ"פ הפך דברי המג"א אינו משמע עכ"ל בעל מחלית השקל והעתקתי דבריו באריכות למענן יראה הקורא ויבחן כי מלבד שכל דבריו אלה עלמותן דחוקים ולחוליים אחד דאי אפשר כלל לומר שיה"י זה בהשמעות פשטות דברי הגהות מיימוני לכל כה"ג הוי ליה לפרושי ולא למנקט בלישנא קטיעא. אף גם לוכי שהשתי על בגוד גאונו כי לדיק ויסר היה הייתי אומר עם דבריו בזה (מה שאמר הוא ז"ל על בעל אבן העזר) דלאחר המחילה עינו הטעתו דבודאי נוסחא מסודשת נזדמנה לו בספר הגהות מיימוני שהיה לפניו. דהא בכל ספרי הלמדים הנדפסים עם ס' הגהות מיימוני שבידינו בכולם נדפס בסוף הענין אך שאינו אותם בר"ח וכמו שהעתיק בזה רבינו בית יוסף. ולא אף שאינו אותם בר"ח כמו שהעתיק בעל מחלית השקל. וטפי הו"ל להגיה בס' הגהות מיימוני שהיה

לפניו

קלב עד כמה מזמנים עד כזית ר' יהודה אומר עד כביצה (מז) והלכתא כסתמא דמתני' אע"ג דר"מ היא מדאמרי' אבל להוציא אחרים י"ח עד שיאכל כזית דגן ובפ' כיצד מברכין גרסינן כזית גדול בעינן אלמא דשיטת התלמוד כר"מ מיהו מברך המוציא אפי' בפחות מכזית דאסור ליהנות מעוה"ז בלא ברכה. כיצד מזמנים בשלשה אומר נברך בשלשה והוא אומר ברכו בעשרה אומר נברך לאלהינו בעשרה והוא אומר ברכו אחד עשרה ואחד עשרה רבוא אומר נברך אלהינו ואוקימנא למתני' כר' עקיבא דמה מצינו בבית הכנסת שלעולם אומר ברכו את ה' וכו' ור' יוסי הגלילי מליג ואמר לפי רוב הקהל הם מברכים ואמר רב הלכה כר"ע ומיהו במה דאמר ר' עקיבא דלא אמרינן המבורך לית הילכתא כוותיה דאמרי' הא נהוג עלמא כר' ישמעאל לומר בבית הכנסת ברכו את ה' המבורך לא שנא בתפלה ול"ש בקריאת התורה ומסקנא דמברך עדיף לומר מברכו דאמר שמואל לעולם אל יוציא אדם עצמו מן הכלל שהרי משה רבינו נענש שאמר תביאמו ותטעמו ולא נכנס לארץ (מח) אלא לאו ש"מ כי הדדי נינהו ומיהו לכל הגירסות אם אמר ברכו אין הוספין אותו על כך ומיהו בבית הכנסת לש"ץ נכון לומר ברכו וכן לקורא בתורה דגרסינן בירושלמי אמר שמואל אינו מוציא את עצמו מן הכלל היתיבון הרי הקורא בתורה אומר ברכו א"ר אבין מכיון דהוא אמר המבורך אף הוא אינו מוציא עצמו מן הכלל, ומברכותיו של אדם ניכר אם תלמיד חכם הוא (נרכות כ' ע"ח) כיצד אמר ומטובו חיינו או שאמר חיים או שאמר למי שאכלנו משלו או שאמר על המזון שאכלנו משלו הרי זה בור ולא דמי להא דאמרינן למי שעשה נסים וכו' דהתם מוכחא מילתא דהקב"ה דקעביד לן ניסים והני מילי בתלתא אבל בעשרה כיון דמזכיר שם שמים מוכחא מילתא כדתנן נברך לאלהינו אלהי ישראל וכו' (מט) על המזון שאכלנו משלו וה"ה בעשרה אם ירצה יאמר על המזון. ואמר רבה תוספאה הני בי תלתא דכרכי ריפתא בהדי הדדי וקדים חד מינייהו ובריך לדעתיה אינהו מזמנים עליו איהו לא מזמן עלייהו שאין זימון למפרע ואם עמד והלך לו ולא בירך קוראים לו ומזמנים עליו כדאיתא בריש פרקין:

קל"ג שלשה שאכלו ביחד אינן רשאים ליחלק וכן ר' וה' ששה נחלקים עד עשרה ועשרה אינן נחלקים עד שיהיו שם עשרים ופרכינן ל"ל למיתני תנינא

הגהות

לפניו פסיה כתוב בו תיבת אף למחקו ולכתוב במקומו תיבת אך כפי ההעתקה הכוונה על רגיבו בית יוסף בזה ודברי המג"א יה' כמאריס בתימה. והן עתה עפ"י דברי רגיבו כאן נתברר הדבר יותר אבל הוא אמת מהרי כל דברי הגהות מיימוני בפ"ב מה' ברכות אם מדברי רגיבו כאן. והכך רואה מדברי רגיבו מפורסים כאן בהדיא כן בכתב וכן בר"ח ובמה כולנס אבל מותם רק בבל מבת ע"כ. ובלבון זה לי אפסר למעבי בו כלל. ומעתה לפי זה נתברר לנו לעיניים דאפילו אם היה כתוב בכל ספרי הגהות מיימוני תיבת אף וכו'. הייבו מוכרחים למחקו ולהליג במקומו תיבת אך וכו'. כדי שיכוונו הדברים עם מה שכתב רגיבו כאן. ודלא כמ"ש בזה הרב בעל מחבית הבקל ח"ב: (מז) והלכתא כסתמא דמתניתין אע"ג דר"מ היא מדאמרינן אבל להוליא אחרים י"ח עד שיאכל כזית דגן וכו'. כן הוא גם דעת התוס' והרא"שים בסוגיין בס (דף מ"ט ע"ב בד"ה ר' מאיר) דאכן קיימ"ל בכזית דלפי מה שמחליף ר' יוחנן בסוגיין קאמר ר' יהודה בכזית ור' מאיר בכילה ור"מ ור"י הלכה כר"י. וגם לאחיי דלא מחליף ור' מאיר אית ליה עד כזית מ"מ קיימ"ל בהא כר"מ דהא קים ליה ר' יוחנן בשיטתו דאמר דאיבו מוליא רגיס ידי חובתן עד שיאכל כזית. וכן מליבו לו שאכל כזית מליא וגיכך עליו תחלה וסוף עכת"ד התוס' ויע"ש ובהרא"ש ובמע"מ פס. ועי' ג"כ מזה בטור ובב"י בסוף סימן קס"ז. ובדרך אגב דאיתי למהרש"א פס שהקשה דאיך הוכיחו התוס' דקיימ"ל עד כזית מהא דקאמר ר' יוחנן פס מוחלפת הסיעה וכ"י אית ליה עד כזית. דאכתי מיהכא פסיקא לאו דר' יוחנן קאי על הך דהכא לענין זימון דלמא קאי על הך דהתם וכן מי שיאא מירוסלים דהתם הוא דמחליף עכת"ד מהרש"א פס. ולדידי חזי לי דהדבר נכון בפסיעות דפסיעות לאו להתוס' כיון דר' יוחנן אית ליה הסוא כללא דר"מ ור"י הלכה כר"י כמבואר בעירובין (דף מ"ו ע"ב) ואיהו גופי' אמר נמי (נרכות מ"ח ע"א) דאיבו מוליא רגיס י"ח עד שיאכל כזית דגן. והסתא ממילא מוכח דע"כ הא דאמר בסוגיין פס מוחלפת הסיעה קאי רק על הך דהכא לענין זימון דר"י אמר עד כזית ור"מ אמר עד כביצה והלכה כר"י דאמר עד כזית. דאי לא תימא הכי אלא דר' יוחנן מחליף הך דהתם וכן מי שיאא מירוסלים. אבל הך דהכא כדקאי קאי דר"מ עד כזית ור"י עד כביצה וממילא דנקטינן בהא עד כביצה כר"י ולמה אי"כ אמר ר' יוחנן דאיבו מוליא עד שיאכל כזית ולמה לא אמר עד שיאכל כביצה כדפס"ל לר' יהודה דהלכה כמותו לגבי ר' מאיר אע"כ דמחליף הך דהכא וח"ב לפענ"ד. אלא דלפ"ז יקשה קצת על הוכחת התוס' הסניה שכתבו שם דגם לאחיי דלא מחליף ור"מ אית ליה עד כזית מ"מ קיימ"ל כר"מ בהא דהא קים ליה ר' יוחנן בשיטתו דאמר דאיבו מוליא רגיס י"ח עד שיאכל כזית. דמה ענין ר' יוחנן לכאן בשלמא ר' יוחנן בשיטתו דאיבו מחליף הך דהכא ולכך פ"ל שפיר עד כזית כדפ"ל לר' יהודה. משא"כ לאחיי דלא מחליף ור"מ הוא דאית ליה עד כזית אבתי אמאי קיימ"ל הכא כר"מ כיון דר"י פליג עליו ואמר עד כביצה ור"מ ור"י הלכה כר"י וע"ש כעת לפוס ריפתא. והנה עוד רגע אדבר במה שנוגע לדינא לענין אם אכל כזית והסה מתחלת אכילה עד סוף אכילה יותר מכדא"פ אי מצטרף לגרך אחריו או לא. הנה בזה כבר העלית בתשובה זה מכבר דדין זה פלוגתא דרבוותא היא והן אמת שדעת מרן המגן אברהם בסימן ר"י סק"א דאיבו מצטרף לגרך אחריו ברכה אחרונה ומייתי ראיה ע"ז מרש"י ברכות ל"ח דפירש דטעמא דבעי כזית בברכה אחרונה הייבו משום דכתיב אכילה ושתיה אכילה בכזית ומ"כ בחלב ודם ובכל איסורין נמי כתיב אכילה ואם שהה בכדא"פ לא מקרי אכילה וה"ה לענין ברכה אח"ד ז"ל. אבל דבו המולקים עליו בזה וסוברים דאף אם שהה יותר מכדא"פ נמי מקרי אכילה לענין ברכה אחרונה ומלבד דעת הכנה"ג ובעל עולת תמיד שמולקים בפירוש ע"ז וכדמייתי המג"א בעצמו שם עוד כתלקו עליו הרבה מגדולי חכמי הספרדיים הנאים אחריו ומכללם מהר"י אלפנדרי בספרו מוגל מאם סימן ט"ז ומהר"י עייא"ש בספרו שרית בית יהודה חתרת סימן זיי"ן. ועי' עוד מזה בס' תוס' יו"ד ע"ב ובמשנה למלך פ"ג מה' ברכות הל' י"ב ובשרת מים חיים לספר"ח סימן מ'. מ"ש בזה. וכבר האריכתי בזה ג"כ בקונטרס דברי חן שלי (אשר חברתי בימי חורפי לבדר כל עניני אכילות הסעודות שמליבו בש"ס הן באיסורין והן במלות עשה ושם בארתי במספר על כל נכלס בזה בפלפול במרחב רב בכל פרט ופרט בעזה"י, ושלחתי הקונטרס הזה אז לידידי רחימא דבסמי הגאון מאור הגולה מוה' שלמה קלוגר מבראד, זצ"ל ודפיסו בסוף ספרו עבודת עבודה על מס' ע"ז בשנת תרכ"ג) ושם בסימן ד' דברתי מענין זה הרבה והבאתי שמה ג"כ דברי הגאון בעל פנים מאירות בתשובה מ"ב סימן כ"ז שהרבה ג"כ לפסיב ע"ד המגיא בזה דאין שום ענין לדמות ברכת הנהנין לאכילה איסור דגבי איסור בהנאת גרונו תליא מלתא ואם אכל מלי זית והקיאו וחזר ואכלו חייב משא"כ בברכת הנהנין דאיבו מברך אלא על הנאת מעיו דבעינן אכילה המגיא לידי שביעה ונחזר והקיאו דלא יצא לעולם לידי שביעה אינו מברך לאחריו. אבל אם בא לתוך מעיו אף שהה יותר מכדא"פ חייב לברך ויע"ש שהאריך בזה ועי' ג"כ בתשובות בית אפרים סא"ח סימן י"ג שדחה גם הוא ז"ל דאיות המגיא מסימן ר"ח סעיף ט' בעוד טעם. ואכ"מ להאריך יותר: (מח) אלא לאו ש"מ כי הדדי נינהו. עי' מזה ברש"י בסוגיין פס (נרכות כ' ע"א) דגרס אלא לאו ש"מ אף ברכו, ומולם בתוס' שם קיימו הגירסא שבגמרא שם דגרים אלא לאו ש"מ כבר עדיף ופירשו דלאו דוקא עדיף אלא כי הדדי נינהו ועדיף הייבו משוב יע"ש ובמהרש"א שם שכתב פירוש לפירושם שם ועי' ג"כ בגלי"ח שם ויותר מפורש הדבר בתוס' רי' שילליאוין בסוגיין שם: (מט) על המזון שאכלנו משלו וכו'. בש"ם (נרכות כ' ע"א) וכן בהרי"ף שם לא גרים תיבת משלו, וכן במשנה שם ליב ליה וכמ"ש

רש"י

תנינא חדא זימנא ג' שאכלו כאחת חייבים לזמן ומשני א"ר אבא הכי קתני ג' שישבו לאכול כאחת (כ) ועדיין לא אכלו אינן רשאין ליחלק, פי' התחילו רק לאכול המוציא (נא) ור"ח גרים ג' שישבו לאכול אע"פ שכל א' אוכל מכברו אינן רשאין ליחלק א"נ כרב הונא שאמר ג' בני אדם שבאו מג' חבורות של ג' בני אדם אינן רשאין ליחלק ונראה שרק החליפו חבורתם בתחלה שלא בטלו מצות זימון בחילוקם לפי דעתם והשתא אם באו ג' האחרונים ליחלק וסבורים עתה שטעו בראשונה אשמעינן דיפה כוונו בראשונה והשתא לא מצי למחלק א"נ שלשה לאו דוקא אלא יותר היו. אמר רבא לא אמרן אלא דלא אקדימו הנך ואזמינו עלייהו בדוכתייהו, אבל אזמין עלייהו בדוכתייהו פרח זימון מינייהו ור"ת פי' שפירשו באמצע ברכה:

קל"ד שתי חבורות שהי' אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזימון ואם לאו אלו מזמנים לעצמן ואלו מזמנים לעצמן תנא אם היה שמש ביניהם השמש מצרפן (נב) ובהלכות גדולות כתוב לאו דוקא בבית אחד [אלא אפילו בב' בתים השמש מצרפן] והכי נמי איתא בירושלמי על הך משנה ר' זעירא אמר לשני בתים נצרכא א"ר יונה והוא שנכנסו משעה ראשונה ע"מ כן. אילין דבית נשיאי מה איתעביד לון בבית אחד או בשני בתים נאמר אם היה דעתן לעבור אלו על אלו מזמנין ואם לאו אין[] מזמנין ר' ברכיה מוקים לאמוריה על הרעא מצעיא דבי מדרשא והי מזמנים על אילין ועל אילין. וכמ' דשרי הכא לצירוף כך הדין נמי אם שליח ציבור עומד לבדו והצבור עומדין לבדן דבעינן שיעמדו יחדיו דאם רואים זה את זה הרי הם ככת אחת ולכך הורגלו שהש"ץ לבדו עומד על המגדל ואומר קדיש אחר קריאת התורה ואע"פ שמקצת מחיצות והפתחים שיש להם צורת הפתחים נידונים כמחיצה כדמוכח בפ"ק דעירובין ואע"פ שאין עשרה על המגדל אומר קדיש ועונים אחריו כיון שרואים זה את זה וכן היושבים חוץ לבית הכנסת עונים ובלבד שיהיו רואים זה את זה ואפי' אין להם מנין מבחוץ (נג) וגם יש תקנה כההוא דר' ברכיה ואפי' לריב"ל דאמר (סוטה ל"ח ע"ב) אפי' מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים מודה לענין צירוף ולענין ש"ץ דמפסקת ולהכי בפ' כל גגות (עירובין ל"ד ע"א) לא אמרינן וסלינא דריב"ל (נד) גבי חצר קטנה שנפרצה לגדולה דהה הקטנה כפתחה של גדולה שהרי נפרצה במילואה אבל לגדולה יש ניפוסי ומסיק התם דיורי גדולה בקטנה ואין דיורי קטנה בגדולה וכו' עד צבור בגדולה וש"ץ בקטנה יוצאים י"ח צבור בקטנה וש"ץ בגדולה אין יוצאים י"ח תשעה בגדולה

הגהות

רס"י סס. אבל בהרא"ם סס בסוגיין גרים ליה ספיר בגמרא וגם במסכת סס, וכבר העיר ע"ז הב"ח בגליון הס"ם סס והיא כגירסת רבינו כאן, ובמע"מ סס מחק גם בדברי הרא"ם תיבת מסלו ולא נהירא לי דהא עינינו הרואות שגם רבינו כאן גורס כן והוא תנא דמסייע ליה להרא"ם בזה וסוב מלאתי להגאון מהרש"ק בספר תפארת שמואל שכתב בהדיא דגירסת הרא"ם נראה עיקר וכמ"ש התוס' בסוגיין סס דהכל תלוי במה שמזכיר המזון ועי' ג"כ בחידושי הגאון הלכ"ה מ"ם בזה בסוגיין סס: (כ) ועדיין לא אכלו אינן רשאין ליחלק פי' התחילו רק לאכול המוציא וכו', רבינו קילר כאן והדבר בא מפורש יותר ברבינו יונה ובהרא"ם סס בסוגיין, וז"ל הרא"ם סס בסימן כ"ט פי' שיסבו לאכול וברכו ברכת המוציא ועדיין לא אכלו שיעור ברכה אינן רשאין ליחלק ומומרא היא שהחמירו חכמים בדבר ומתשנה יתירא שמעינן לה דקתני שלשה שאכלו כאחת ומפרש להו שהתחילו לאכול ובירושלמי גרים ברים פרקין אכא את אמרת חייבין בזימון והכא את אמרת אינן רשאין ליחלק כלומר מה קמ"ל הייבו ריש שמואל אמר כאן בתחלה וכאן בסוף ואיזהו בתחלה ואיזהו בסוף תרין אמוראין חד אמר כתבו דעתן לאכול זהו בתחלה אכלו כזית זהו בסוף, ואחרים אומרים אכלו כזית זהו בתחלה נטרו לאכול זהו בסוף. והא דפריסית הכא דברכו ברכת המוציא ועדיין לא אכלו שיעור ברכה היינו כמ"ד אכלו כזית זהו בתחלה וכזית דנקט לאו דוקא אלא לאפוקי ממ"ד כתבו דעתם לאכול זהו בתחלה דמשמע רק שנטרו בדעתם לעפ"י שלא ברכו ברכת המוציא וכו' ויע"ש, וזהו נ"כ דעת רבני לרפת שהביא רבינו יונה בסוגיין סס ועי"ש שמפרש דבריהם בדרך זה אלא שהוא ז"ל כתב לפרש סוגיא דשמעתין סס בענין אחר יע"ש ובבית יוסף בסימן קס"ג מ"ש בזה, ועי' עוד מזה בתוס' בריש פרקין שהעתיקו לשון הירושלמי בזה בסימן קמ"ח והרב בעל פני משה בירושלמי סס קרא ערער ע"ז ושלא ידו להגיה בדבריהם ויע"ש שהאריך בזה. ועי' נ"כ מזה באור זרוע סוף סימן ר"ג שהעתיק דברי הירושלמי בזה כמו שהיא לפנינו סס. וזו הלכה העלה סס דהני תרי אמוראי דירושלמי סס בפלוגתא דר' אמיר ור' יהודה קא מיפלגי דמ"ד אכלו כזית זהו בסוף ס"ל כר"מ דאמר דמזמן עד כזית, ומ"ד נטרו לאכול זהו בסוף ס"ל כר"י דאמר עד כביצה ואכן קיימ"ל כר"מ דמזמנין עד כזית והלכך קיימ"ל כמי כמ"ד נתנו דעתן לאכול זהו בתחלה ואינן רשאין ליחלק ואעפ"י שלא אכלו כזית ויעש"ה, ועי' גם כן בחידושי הרשב"א בסוגיין סס שהביא בזה שיטת רב האי גאון והרא"ש ז"ל יע"ש ובחידושי הגאון בעל פני יושיע בסוגיין סס מ"ש בזה: (נא) ור"ח גרים ג' שישבו לאכול אעפ"י שכל אחד אוכל מכברו אינן רשאין ליחלק, לפנינו בס"ם סס איתא כן בהדיא בלשון אחר וכן היה גירסא זו ג"כ לפני רבותינו בעלי התוס' סס בד"ה שלשה, ואולם כבר העיר במהרש"א סס שאינו מלשון הגמרא רק מפירוש ר"ח כמ"ש הרא"ש בסוגיין סס (וכ"ה גם כן גירסת הרי"ף סס) ועי' מזה נ"כ בתוס' ר"י שירליאו"ן סס, וסייס הרא"ם סס, אבל לשון הירושלמי לא משמע כפירושו, והטור בסימן קנ"ג הביא ג' הגירסות בזה כמו שהיא לפנינו בס"ם סס וכתב דלריך לאוס לשמיהן דאפילו שכל אחד אוכל מכברו ואפילו לא אכל עדיין כזית פת אינן רשאין ליחלק והביאו נ"כ בדברי המודות סס על הרא"ש בסוגיין. ועי' עוד מ"ש בזה בדריסס סס. ומ"ש רבינו אי נמי כרב הונא שאמר ג' בני אדם שבאו מג' חבורות וכו', עד סוף הענין עי' מזה בתוס' ר"י שירליאו"ן סס שהאריך לבאר סוגיא דשמעתין בזה בעוד טעם יע"ש ובס' אור זרוע בסימן ר"ג, ועי' גם כן מזה בחידושי הרשב"א ובבינו יונה ובהרא"ם מ"ש בזה בסוגיין סס: (נב) ובה"ג כתב לאו דוקא בבית אחד [אלא אפילו ב' בתים השמש מצרפן] כנ"ל, וכ"ה גם כן בתוס' ר"י שירליאו"ן ובבינו יונה ובהרא"ם בסוגיין סס בשם בה"ג, ומייתי ג"כ לסייע לזה מהתוא דירושלמי שהביא רבינו כאן (ובהרא"ם ובמרדכי סס כתבו שגם ר"ח פסק כן) ומה שהעתיק מן הירושלמי אמר ר' יונה והוא שנכנסו משעה ראשונה ע"מ כן. כן היה הגירסא בירושלמי נ"כ לפני הרשב"א והרא"ם סס. אבל לפנינו בירושלמי סס הגירסא אמר ר' יוחנן. וכן העתיק נ"כ בתוס' ר"י שירליאו"ן סס. ועי' מזה נ"כ בתוס' דידן בדף כ' ע"ב בד"ה השמש מצרפן ובפרקין סימן קפ"ד ובפני משה על הירושלמי בסוגיין סס. ובעיקר הדין עי' בב"י בסימן קל"ה ובס"ע סס סעיף א' בע"ז סק"א ובמג"א סק"ב מ"ש בזה: (נג) וגם יש תקנה כההוא דר' ברכיה וכו'. כן הוא גם דעת הרא"ש הביאו בעור בסימן כ"ה דאם מקלתן בפיס ומקלתן בחוץ ומ"ץ בתוך הפתח הוא מצרפן וכן קבע להלכה הב"י בס"ע סס סעיף ט"ו. וכתב ע"ז בלבושי שרד סס ואע"ג דבסעיף י"ג פסק דהעומד תוך הפתח אינו מצטרף יש לומר דמ"ץ עדיף עכיל ולא ביאר טעמו של דבר. ונאמת שכבר קדמו בזה הפריסה סס וכתב ג"כ טעם לזה דמדמינן ליה לברכת הזימון שכתב הטור בסימן קל"ה שאם המברך יושב על מפתן הבית מצרפן דכיון דכולן דעתייהו עילויה דהאי שהוא מוציא אותן ידי חובתן מצרפינן ליה להאי חבורה ולהאי חבורה והוא מחבר ומייחד להן נ"כ ובאלו יושבין יחד במקום אחד וכן הכא בס"ץ ודוקא בס"ץ מה"ט אבל אים אחר לא יע"ש. ובדברי רבינו כאן מפורש בהדיא כן דמדמינן ס"ץ למברך ברכת הזימון ומקור הדבר מהא דר' ברכיה בירושלמי שהביא רבינו כאן: (נד) גבי חצר קטנה שנפרצה לגדולה דהוי הקטנה כפתחה של גדולה וכו'. לפנינו במשנה סס (עירובין ל"ג ע"א) הגירסא חצר גדולה שנפרצה לקטנה וכ"ה בסדר המשנה שבמשניות ובהרי"ף סס. ואולם

בגדולה ואחד בקטנה מצטרפין תשעה בקטנה ואחד בגדולה אין מצטרפין וכל זה מיירי בשאינם רואים זה את אבל בפ' כיצד צולין בסופו (פסחים פ"ה ע"ב) דתנן מן האגף ולפנים כלפנים מן האגף ולחוץ כלחוץ וא"ר יהודה אמר רב וכן לתפלה התם הוא דמסיק ופליגא אדריב"ל וכו' דלא מיירי התם בצירוף ולא בש"ץ שראוי לו לעמוד בין הצבור אלא בשאינו בקי להתפלל כדאיתא בשילהי ר"ה והבקי מוציאו אי נמי בקריאת המגילה ובכה"ג פליג ריב"ל דשומע כעונה ואפי' אם מחיצה מפסקת ביניהם וכן לגבי ברכת כהנים בפ' ואלו נאמרים (סוטה כ"מ ע"ב) מייתי להך דריב"ל דמיירי בכה"ג (כה) וכן הוא שיטת רבינו יב"א ולא כפי' רבינו שלמה שפי' הך דר' יהודה אמר רב וכן לתפלה לענין צירוף וכן נראה דהלכתא כריב"ל (כו) דהא הלכתא כריב"ל אפי' לגבי ר' יוחנן ורב ור' יוחנן הלכה כר"י וכש"כ דהלכתא כריב"ל לגבי רב ובפרק י"ג דנגעים (מסכת י"ב) תנן גבי מצורע המטמא בביאה נכנס לבית הכנסת ועושים לו מחיצה גבוה י' טפחים ורוחב ד' אמות נכנס ראשון ויוצא אחרון. ובתוספתא דנגעים נמי איתא ויוצא עמהם י"ח אפי' אין רואים זה את זה לדברי ריב"ל ואם לצירוף מיירי צריכים לראות זה את זה לכ"ע שהרי א"צ שיגיע המחיצה עד לשמי קורה ועד הרצפה שזהו החילוק שבין אהל המת לאהל של מצורע, ואם יש להם עשרה מבחוץ ועוד יש עשרה וש"ץ בבית הכנסת נראה דאפי' אין רואים זה את זה יכולים לענות קדיש וברכו לכולי עלמא :

קל"ה קיימא לן כחכמים (מז) דבין יין חי ובין מזוג מברכים עליו בורא פרי הגפן ואין נוטלין ממנו לידים ותו אמרינן בפ' ערבי פסחים (פסחים קי"ח ע"ב) שתאן חי יצא אמר רבא ידי יין יצא וכו' ומודים חכמים לרבי אליעזר בכוס של ברכה שאין מברכים עליו עד שיתן לתוכו מים מ"ט א"ר אושעיא בעינן מצוה מן המובחר וה"מ בימיהם שהיו יייניהם חזקים כדאמר בפ' המוכר פירות (דף ל"ז ע"ב) אמזיגא עלוי עלויה אבל לדידן אפילו קוטרא דשרגא מהני ליה ואאוצר של יין קאי. ובזבחים בפרק קדשי קדשים (דף ס"ד ע"ב) דאמר נסכים שמא יתעשנו התם דלמזבח כמה דתקיף וחזק טפי מעלי וכן משמע במנחות (דף פ"ו ע"ב) ובפ' המוכר פירות דהעשן מחלישן וכשר לברכה ולקידוש והא דאמור רבנן נותן לתוכו מים היינו דוקא לאחר גמר ברכת הארץ כשמוזגו לשתות ולברך ב"פ הגפן וכדאמרי' בפ' ערבי פסחים שתאן חי יצא דמשמע דוקא בדיעבד ולקמן דאמרינן עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה וחד מיניהו חי והיינו לכתחלה (כח) וראיתי שגורס ר"ח חי אמר רב חנן ובברכת הארץ שזהו שבח הארץ שהיין חזק ויש גירסות אחרות אבל זה עיקר (כט) ויש אומרים שמזוג ולא מזוג חי איקרי כדאית' בפ' בן סורר ומורה א"נ חי אכום קאי ובבבא קמא (דף כ"ד ע"ב) אמרי' שבירתן זו היא מיתתן אבל ליין הוא מצוה למזוג במזיגא דרבא ורבותי פירשו חי פרישו"ק שמוציאים אותו מן החביות ויש מפרשים שנותנו חי בכוס ושוב מזגו ותפוס לשון ראשון :

ת"ר

הגהות

בהרא"ש בסוגיין שם בסיגן ג' הגירסא חלר קטנה שנפללה לגדולה והיא כגירסת רבינו כאן ותמהני על הקרבן נתנאל בביאורו על הרא"ש שם שלא הביא על שיטוי הגירסות בזה : (כה) וכן היא שיטת רבינו יב"א ולא כפי' רבינו שלמה שפי' הך דרב יהודה אמר רב וכן לתפלה לענין לירוף וכו'. הנה גם רבותינו בעלי התוס' בעירובין ל"ב ע"ב בד"ה תשעה ובפסחים דף פ"ה ע"ב בד"ה וכן לתפלה חולקים בהדיא על שיטת רש"י בזה בהא דקאמר רב יהודה אמר רב שם וכן לתפלה ופליגי דריב"ל ופי' רש"י שם דלענין לירוף לעשרה מיירי. ועי"ז הארכו בתוס' שם לדחות פירושו בזה. ועי' מזה ג"כ בתוס' דר"ה דף כ"ז ע"ב בד"ה ומשמע דשם לא הביאו פי' רש"י בזה רק הקשו בשתי גמלי קא מיירי אי לענין לירוף כגון לבור ושליח לבור או ט' ויחיד א"כ הוי סוגיא דעירובין דף ל"ב דלא כריב"ל וכוותיה קיי"ל. ואי לענין לגאת מיירי א"כ קשיא מתניתין לרב ויש לומר דמיירי לענין לענות עם הלבור קדושה וי"ל דאמרינן כל דבר שבקדושה לא יהיה פחות מעשרה. אבל בתקיעה ומגילה מודו עכ"ל. (וכ"ה במרדכי ובהגהות אשרי שם) ובחידושי מהרש"א שם תמה על דבריהם בזה עד שהביאם בל"ע ומיים עוד בתוס' ישנים כל זה אינו ויע"ש. ובעיני יפלא והלא הר"ן בשמעתין שם העתיק כל דבריהם בזה ככתבם וכלשונם ופלפל ג"כ בדבריהם. ובע"כ שהיה כתוב כן בתוס' ישנים. ובעיקר תמיהתו כבר נא הגאון בעל פני יושיע בחידושיו שם ותירוץ דבריהם לנכון ויע"ש שהביא קצת בדבריהם. וכמו כן לריך נמי להגיה גם בהעתקת דברי התוס' שבר"ן שם. והנה כשונגון שכתבו התוס' בר"ה כך כתבו נמי בעירובין ובפסחים. וקילורן של דברים כך הוא. לענין לירוף לעשרה אף לריב"ל אין מלטרפין וכסוגיא דעירובין ולענין תקיעה ומגילה גם רב מודה דילא דשא א"ל עשרה כי פליגי היכי דיש עשרה ביחד אם שמועעים מבחוץ מותרים לענות עם הלבור קדושה וי"ל לרב אסור ולריב"ל מותר זהו תורף דברי התוס', בכל מקומות המזכירים ועי' מזה ג"כ בתוס' סוטה ל"מ ע"ב בד"ה מתילה שכתבו ג"כ בדרך זה ואעפ"י שסיגו בדבריהם קצת מ"מ הכוונה אחת היא ודוק. (וכבר מבואר אצלינו בספרי **מאורות נתן** על בעלי תוס'. שהתוס' שעל מס' סוטה מסוגים המה מן התוס' שלנו כי אינם מתוס' טו"ך שבתקלנו מן התוס' דשאל"ץ כשתם תוס' דידן שעל רוב הש"ס רק נתחברו מרב אחר וכמ"ש בזה הגאון חיד"א בספר כסא רחמים על מס' סופרים פ"ד סוף הלכה ד' ועי' שם שכתב שלא היו לערלה עיני הריטב"א ז"ל ואכ"מ). ועכ"פ מכלל הדברים האמורים אתה מולא שדברי רבינו כאן תמוהים במ"ש אי נמי דרב וריב"ל פליגי לענין קריאת מגילה ובכה"ג דש"ל לריב"ל דשומע כעונה ואפילו מחילה מפסקת ביניהם ע"כ. ומשמע אבל לרב לא יצא בכה"ג. ולפי"ז קשיא מתניתין לרב דקתני התם מי שהיה עובר אחורי בית הכנסת ושמע קול שופר או קול מגילה אם כוון לבו יצא והיא קושיית התוס' במס' ר"ה שם ולעיב ואולי ט"ס נפל בדבריו ואין בידי לכוון. ובעיקר דיניה אלו עי' מזה ברמב"ם פ"ח מה' תפלה הלכה ז' ובכסף משנה שם וכן בטור ובשע"ב אוח"ח סימן ס"ה במנן אברהם ובאבן העזר שם מ"ש בזה : (כו) דהא הלכתא כריב"ל אפילו לגבי ר' יוחנן ורב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן וכש"כ דהלכתא כריב"ל לגבי רב. עי' מזה בחידושי הגאון בני יושיע על מס' ר"ה דף כ"ז ע"ב (ע"ל התוס' שם בד"ה ומשמע) שהאריך קצת בכלל זה ומייתי מדברי התוס' (ע"ז דף כ"ז ע"ב) שכתבו דרביו יוסף טוב עלם פסק בכל דוכתי דהלכה כריב"ל ויע"ש. ותמהני על הגאון ז"ל על שהניח ממרחק לחמו ולא שביא מן הקרוב לבו מן התוס' דסוטה דף ל"מ ע"ב בד"ה מתילה שכתבו בהדיא על נידון דידן דקיי"ל כריב"ל דר"ח פסק בכל דוכתי דקיי"ל כריב"ל ויע"ש וגם רבינו הרא"ש בפ"ק דברכות סימן מ' פסק כן בשם ר"ח ועיי"ש בהגהותי שם סק"ב שהארכתי קצת בזה : (כז) דבין יין חי ובין מזוג מברכין עליו בפה"ג וכו'. כן פסק הרי"ף בשמעתין שם (וכ"ה ברמב"ם פ"ז מהלכות ברכות הל"ט לענין שאין נוטלין ממנו לידים) וכ"פ הרא"ש בסוף סי' ל"ב וכ"כ גם כן בתוס' דידן ברכות כ' ע"ב בד"ה למאי חזי. ובתוס' ר"י פילליפו"ן שם ומייתי נמי מהא דאמרי' בפ' ערבי פסחים דשתאן חי יצא וכמ"ש רבינו כאן ועי' מזה ג"כ בטור ובש"ע אוח"ח סימן קפ"ג : (כח) ולאיתי שגורס ר"ח חי אמר רב חנן ובברכת הארץ וכו'. ולפיכו בש"ס (דף כ"ח פ"ח) הגירסא אמר רב חנן ונמי אמר רב ששת ובברכת הארץ (ועיי"ש במהרש"א ובגליון מ"ש שם) וכבר העיר הרב מהרי"ל בגליון הש"ס שם דבהרא"ש ליתא לכל זה גם בהרי"ף כדפס בפנים בין ג' חלקי עינולים וכן מוסק ד"ת שם על הגליון ועיקר הגירסא שהיה לפני הרי"ף כך איתא חי אמר רב ששת מד ברכת הארץ, וכ"כ ברבינו יונה שם יע"ש. וגם בחידושי הרשב"א בשוף פרקין שם שהביא ב"כ חילופי גרסאות בזה : (כט) ויש אומרים שמזוג ולא מזוג חי איקרי וכו'. כן היא שיטת רבינו שם שהביאו בתוס' שבת עז ע"ב בד"ה כדי. פסחים קי"ח ע"ב בד"ה אתאן. ב"ב ל"ז ע"ב בד"ה עד וכ"ה ברבינו יונה ובחידושי הרשב"א ובהרא"ש ובמרדכי בסוגיין שם. וכ"ה גם בהגהות מיימוני פ"ז מה' ברכות בשות ת' ושם רמז ג"כ על דברי רבינו כאן. ועי' מזה ג"כ בשלטי גבורים שביב הרי"ף שם. ומ"ש עוד

רבינו

קלו ת"ר ד' דברים נאמרו בפת אין מניחים בשר חי ע"ג הפת ואין מעבירין כוס מלא על הפת ואין סומכין הקערה בפת (ס) ואין זורקין את הפת וכן כל אוכל הנמאס אינו נזרק אבל אגוזים ורימונים והדומים להם נזרקים:

קלז ת"ר ממשיכים יין בצינורות לפני חתן וכלה וזורקים לפניהם קליות ואגוזים בימות החמה אבל לא חתיכות ולא גלוסקאות לא בימות החמה ולא בימות הגשמים והשתא נהוג עלמא שבין בברכת אירוסין ובין בברכת נישואין שופכים מקצת יין מן הזכוכית לפני החתן והכלה כעין ממשיכים היין וגם בהשלכת חטה עליהם נהוג כמו בקליות ואגוזים בימיהם וכדאמרי' נמי בכתובות פ"ב (דף י"ז ע"ב) ארמלתא לית לה כיסני. ואפשר דלוקטם אם ירצה דלא ממאיסי כולי האי וגם ביין ששופכים אין לחוש דאמר מר שותין מלוג בסלע ומזלפין בשתים. אבל בפר"ח משמע שלא אזיל לאיבוד וגם קליות אינם נמאסים (סח) ויש מפרשים מכי דמו שערי באסינתיה שהיו זורעים לשם חתן וכלה ומביאים אותם לפניהם בכניסתם לחופה:

קלח אמר רב יהודה שכח והכנים אוכלים לתוך פיו בלא ברכה מסלקם לצד אחד ומברך תני חדא בולען ותניא אידך פולטן ותניא אידך מסלקן לצד אחד ומברך לא קשיא הא דקתני בולען במשקים. והא דתני פולטן במידי דלא ממאים. והא דתני מסלקין לצד א' במידי דממאים. במידי דלא ממאים נמי לסלקינהו לצד אחד ומברך ומשני ר' יוחנן משום שנאמר ימלא פי תהלתך. ומי שאכל ושכח ולא ברך המוציא כשבצע ונזכר (סג) אפי' גמר סעודתו חוזר ומברך ולא אמרינן הואיל ואידחי אידחי ואע"ג דדחי תלמודא ראייתו של רבינא מ"מ רבינא קאי בשיטתיה ומ"הו מצוה מן המובחר לא קיים וכן הדין במשקים ופירות אבל רבים פסקו דלית הלכתא כרבינא ובתשובות של הלכות שבת גבי שכח ולא הדליק נר של חנוכה פירשתי לה בסימן תתקע"ב:

קלט ואמר ר' זירא ואמרי לה במתניתא תנא עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה טעון הדחה ושטיפה חיו מלא עיטור ועיטוף נטלו בשתי ידיו ואוחזו בימינו ומגביהו מן הקרקע טפח ונותן עיניו בו (סג) ומשגרו לבני ביתו במתנה א"ר יוחנן אנו אין לנו אלא ארבעה הדחה שטיפה חי ומלא הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ חי עד ברכת הארץ כדפורישית לעיל וכן גורס נמי רבי' אלפסי ושוב מוזג כדתנן ומודים חכמים לר"א וכו'. ומדין כוס פגום לא איירינן הכא ופירשתי בערבי פסחים בספר זה (סד) וגם פירשתי שם שיכול להוסיף על כוס פגום כמנהגינו ולברך וא"צ להריקו וכן איתא בהדיא בירושלמי הכא.

ואומר

הגהות

רבינו אי נמי אכוס קאי כן הוא שיטת גדולי גרבונא שהביאו התוס' במקומות הנזכרים שפירשו דהי קאי על הכוס שיהא שלם וכ"ה גם דעת רבינו אלחנן מובא בהגהות מיימוני פ"ז מה' ברכות באות ק'. ועי' מזה ג"כ בתוס' דידן ברכות כ' ע"ב בד"ה ומודים ובתוס' ר"י שירליאו"ן שם בד"ה חי ובדבינו יונה שם שהאריך בזה. ומ"ש עוד רבינו ורבותי פירשו חי פרים"ק שמוליאין אותו מן החביות. כן היא שיטת רש"י ז"ל שם בסוגיין (דף כ"א ע"א) וכ"ה בהרא"ש שם שיטן כ"ה ובטור או"ח סימן קפ"ג ועי' מזה ג"כ בש"ע שם בסעיף ג' ובמגן אברהם שם סק"ג ובמ"ש בזה בלבושי שרד שם: (ס) ואין זורקין את הפת וכן כל אוכל הנמאס אינו נזרק וכו'. עי' מזה בתוס' דידן ברכות כ' ע"ב בד"ה אין זורקין ובתוס' ר"י שירליאו"ן ובדבינו יונה ובהרא"ש ובמרדכי שם בסוף פרקין ובאור זרוע פי' ריש. ובהגה"מ בפ"ז מה' ברכות באות כ' ובמ"ש בזה הגאון מיר"א בס' כסא רחמים על מס' סופרים פי"ג הל' י"ד בתוספותיו שם בד"ה ואין זורקין. ודע דבעניין זה יש מחלוקת הפוסקים הובא ביתה יוסף בטור או"ח סימן קע"ח דלדעת התוס' והרא"ש יש חילוק דבפת אין זורקין אפילו לא ממאים משום דזריקה הוי ביזוי מובא. אבל בשאר אוכלין אסור לזרוק דוקא במידי דממאים. ואולם מדברי הרשב"א בשם רבינו האי גאון נראה שאין חילוק בין פת לשאר אוכלין ואפילו בפת כשלא ממאים זורקין אותו וכן נראה ג"כ מדברי רבינו יונה בסוגיין שם וכן נראה שהוא דעת רש"י דאמרא דתנו רבנן ממשיכין יין בצנורות לפני חתן ולפני כלה וזורקין לפניהם קליות אבל לא גלוסקאות לא בימות הגשמים כתב רש"י אבל לא גלוסקאות שהרי אף בימות החמה הן ממאיסים בזריקתן. נראה מדבריו שאם לא היו ממאיסים היו מותר לזרקן אעפ"י שגלוסקאות פת הן עכ"ל רבינו בית יוסף שם והעתיקו ג"כ בלחם חמודות ובמעט"מ על הרא"ש בפרקין סוף סימן ל"ג. ורא"ית להגאון הלל"מ שבחידושיו שם העיר ע"ד רש"י בזה וכתב דלא היה רש"י לריך לזה דפת אפילו לא ממאים אין זורקין כדמוכח מההוא דתניא אעפ"י שאין זורקין את האוכלין ומוקי לה במידי דלא ממאים ומ"מ פת אפילו לא ממאים אין זורקין אותו עכת"ד. ופליאה בשבבה היא על הגאון ז"ל אשר כל רז לא אניס ליה וכאן עשה את עצמו כאלו לא ידע את יוסף שלא זכר מאומה מדברי רבינו בית יוסף בזה שהוכיח מדברי רש"י הללו דקאי בזה בשיטת רבינו האי גאון ורבינו יונה ז"ל שאין מחלקין בין פת לשאר אוכלין. ובעיקר הענתו לריכין אנו לדחוק ולומר דרש"י ורבינו האי ורבינו יונה מפרשים דשיטת דשמ"ש היא דפת דרכו להיות ממאס בזריקה ודו"ק. ועי' מזה ג"כ בשיטת קע"ח בסימן קע"ח בעניין זה שם. ומדברי רבינו כאן אין הכרע כלל לאן דעתו נוטה כי יש פנים לכאן ולכאן: (סח) ויש מפרשים מכי דמו שערי באסינתיה שהיו זורעי' לשם חתן וכלה וכו'. עי' ברש"י (כתובות ח' פ"א ובנע"ז ח' ע"ב) שהביא בזה ב' פירושים. לפירוש הראשון היו שורין שעורים בערבית מים להטיל שכר לצורך חופה. ולפי' השני היו זורעין שעורים בעלין לשם חתן וכלה קודם החופה. ומביאין לפניהם כשהן לומחין ואומרים להם פרו ורבו כשעורים הללו ויע"ש ובתוס' בע"ז שם שהשכימו לפי' השני וכמ"ש רבינו כאן בשם יש מפרשים: (סג) אפילו גמר סעודתו חוזר ומברך ולא אמרינן הואיל ואידחי אידחי וכו'. דעת רבינו לפסוק בזה כרבינא וכמ"ש כאן בהביא דאע"ג דדחי תלמודא ראייתו מ"מ רבינא קאי בשיטתיה. וכן פסק הראב"ד כרבינא הביאו הרשב"א בחידושיו בסוגיין שם. ועי' בב"ח בסימן קע"ג שהתעורר בשתירת דברי הראב"ד בזה מ"מ בהשגות דבגמר לאכול אינו מברך ויע"ש מה שכתב בזה. ומ"ש רבינו עוד אבל רבים פסקו דלית הלכתא כרבינא. כ"ה דעת הגאונים שהביא הרשב"א שם. וכ"ה גם דעת הרי"ף והרא"ש שם בסוגיין. ועי' שם בלחם חמודות ובמעט"מ מ"ש בזה. ועי' מזה ג"כ בטור ובש"ע או"ח סימן קע"ג: (סג) ומשגרו לבני ביתו במתנה. בש"ס בסוגיין שם הגירסא וים אומרים אף משגרו במתנה לאנשי ביתו. והיינו משום דכבר יש עשרה דברים חוץ מזה. ואולם רבינו תפס עיקר כגירסת הרי"ף בסוגיין שם דלא גרים בש"ס וים אומרים. וגם בהרא"ש שם ובטור גרים סימן קפ"ג לא גרסי ליה וכבר העיר בפרישה שם דלפי"ז הא הוי ליה י"א דברים. ותירולו שם אינו מוכן כלל. ועי' מזה ג"כ בחידושי אנשי שם בביב הרי"ף שם ואולם העיקר בזה כמ"ש במע"מ על הרא"ש שם דהכך רבותא ס"ל דהך מקבלו בשתי ידיו ונותנו לימינו כחסד לאחר. ושוב מלאתי שגם הב"ח כתב כן גרים סימן קפ"ג שם: (סד) וגם פירשתי שם שיכול להוסיף על כוס פגום כמנהגינו ולברך ולא"ל להריקו וכו'. וז"ל רבינו לקמן בסימן תקי"ד וים שנוהגים שכלי שמתו ממנו מחזיקים אותו בפגום אם לא יעבה לחוץ כל מה שבכוס וימזגו יין אחר לקידוש וכן לברכת המזון. וכן נוהגים בארץ לרפת וכן ראיתי מורי הרב רבינו אליעזר ממץ וכו'. ובנית אבא מורי ראיתי שלא היה מעבירו לחוץ אך כשהיה שותה ממנו היה נותן עליו מעט יין או מים וכן נוהגים בארץ אשכנז והמנהג שלנו נראה לי עיקר ראיה לדבר מלאתי בירושלמי פ"ב שלשה שאכלו וכו' עכ"ד. וכל דבריו שם העתיק משמו ג"כ תלמידו בספר אור זרוע בסימן ר"ח וכן באו הדברים בקצרה ג"כ במרדכי בסוף פרקין בסימן קפ"ג. ובעיקר הדין עי' ג"כ בתוס' דידן ברכות כ"ג ע"א בד"ה בעמו שכתבו ג"כ תקנה זו שכ' רבינו דכתינת מים או יין כל שהוא מהני לשכשירו ומייתו נמי ראיה מההוא דירושלמי שם. והגם דבתוס' ר"י שירליאו"ן מפקפק שם בתקנה זו וגם הראיה מן

הירושלמי

(סה) ואומר אני דלית הלכתא כר' יוחנן דהא אמוראי בתראי קפדי נמי אשארא דאמרינן עיטור רב יהודה מעטר ליה בתלמידים רב חסדא מעטר ליה בנטלי (סו) פר"ש שמוסיף מכוסם על שלו ואינו נ"אה דהא מלא הוא כבר. עיטוף רב פפא הוי מעטף ויתיב ובריך רב אשי פרים סידרא ארישא ובירושלמי גרסינן בסוף פרקין אכל כשהוא עומד יושב ומברך וכו' כדלקמן עד אכל מיסב מתעטף ומברך ואם עשה כן הרי הוא כמלאכי השרת מ"ט בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף. א"ר יוחנן ראשונים שאלו שמאר מהו שתסייע לימין א"ר אשי השתא דראשונים לא איפשיטא להו אנא עבדינא לחומרא. ומגביה מן הקרקע טפח א"ר אחא בר' חנינא דכתיב כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא (סז) ומן השולחן לא ברירא לן אם צריך להגביה טפח. ונותן עיניו בו דלא ניסח דעתיה מיניה א"ר אסי אין מסיחין על כוס של ברכה משאוחזו עד שיברך וגם לכל המסובים ראוי לשתוק ולכוון לבם וא"ר אסי אין מברכין על כוס של פורענות מאי כוס של פורענות א"ר נחמן בר יצחק כוס שני משום זוגות ואע"ג דאמרינן בערבי פסחים כוס של ברכה מצטרף לטובה ולא לרעה ה"מ בדיעבד שאין לדאוג אבל לכתחלה בעינן להזהר כדמפרש משום שנאמר הכון לקראת אלהיך ישראל ותהא מצוה מן המובחר:

ק"מ א"ר אבהו ואמרי לה במתניתא תנא אכל כשהוא מהלך עומד ומברך ברכת המזון אכל כשהוא עומד יושב ומברך אכל כשהוא יושב מסיב על צד שמאל ומברך (סח) והלכתא בכולהו יושב ומברך ואפי' אמהלך קאי מדנקט בכולהו. ובירושלמי מסיים אכל מיסב מתעטף ומברך כדלעיל ולפ"ז עיטוף ששנינו בי' דברים של כוס של ברכה זהו מפני שדרכם בהסיבה אבל לדידן אין קפידא ובהלכות גדולות גרסינן אכל כשהוא יושב ע"ג מטה יורד למטה ומברך וגרסינן בפ' הרואה א"ר יהודה ג' דברים מקצרים ימיו של אדם מי שנותנים לו כוס של ברכה ואינו מברך ומי שנותנים לו ס"ת לקרות ואינו קורא והמנהיג עצמו ברבנות:

פרק חית

קיצרתי בפ' אלו דברים כי פסקיו כתבתי בהלכות קידוש והבדלה ופסקי נטילת ידים ומים אחרונים כתבתי בפ' כל הבשר בספר זה:

קמ"א קיימא לן כבית הלל דמברך על היין ואח"כ מברך על היום (ח) שהיין גורם לקדושה שתאמר ובמקום שאין יין הלחם חילופו ועוד שתדיר הוא. ירושלמי א"ר זעירא מדברי שניהם מבדילים בלא יין

הגהות

הירושלמי ע"ז סתר סס מ"מ הרא"ש בר"פ אלו דברים סימן ג' וכן בערבי פסחים סימן י"ד תפס עיקר כסיעת התוס' ורבינו בזה. ועי' ב"ח באו"ח סימן קפ"ג שהעיר ג"כ בסתירת דברי הרא"ש בזה דבפסחים משמע דס"ל דכתיבת יין עדיף ממים ובברכות משמע בהפך דכתיבת מים עדיף מיין מעוס דהוי מזיגה חדשה וי"ש ובספר הק"ן בפסחים סס מה שתירץ בזה. ועי' ג"כ מזה בעור ובשע"ב בסוף סימן קפ"ג ובמגן אברהם סס ס"ק י"ח. ודע דבספר התניא בסי' י"ד בדיני קידוש היום הביא דין זה ג"כ בשם רבינו מאיר דבכוס יין פגום מוסיף עליו מים כל שהוא ומכשירו דהכי איתא בירושלמי. ואולם בשם רבינו הראב"ה הביא דין אחר שכתב דאפילו בלא תוספת ים תקנה כגון גדול יערה אותו בכוס קטן אם יהיה בו שיעור של ברכה עכ"ל. והביאו ג"כ בס' ברכי יוסף באו"ח סימן קפ"ג סק"ג. ולאח זה אדם הוא כי לא נמצא תקנה זו בדברי רבינו לא כאן ולא לקמן בסי' תקי"ד ולע"ג. ועי' במגן אברהם בסימן קפ"ג סק"ז: (סה) ואומר אני דלית הלכתא כר' יוחנן דהא אמוראי בתראי קפדי נמי אשארא דברי רבינו בזה בסיוני לשון קלת וז"ל כתב בספר רבינו אב"ה אע"ג דאמר ר' יוחנן אנו אין לנו אלא אדבעה כיון דרב אסי בתראה הוא וקפיד לעטוף וגילוי הראש עבדינן כוותיה ובירושלמי פ"פ שלשה שאכלו גרסינן אם נתעטף המברך הרי הוא כמלאכי השרת עכ"ל. והם דברי רבינו כאן. ונראה דרבינו גרים בס"ס כגירסת הרי"ף והרא"ש דגרסי רב אסי פרים סודרא על ריסיה ולא רב אסי כמו שהוא לפנינו בס"ס שם. והעיקר הדין כבר הביא הטור בסימן קפ"ג שגם דעת הגאונים כן הוא דליתא לדר' יוחנן אלא כרב פפא ורב אסי דבתראי ניהו ועבדי עובדא ועי' בבית יוסף שם. ואולם הרמב"ם לא הזכיר אלא ד' של ר' יוחנן בלבד ודעת הרשב"א בחידושיו בסוף פרקין דר' יוחנן לעיכובא קאמר דדוקא אלו אדבעה מעפבין ולא האחרים ומ"מ לכתחלה ולמצוה מן המובחר בעינן כולהו. ועי' עוד מזה בתוס' דידן בסוף פרקין בד"ה אין לנו ובתוס' ר"י סירליאו"ן שם ובריבינו יונה ובהרא"ש בסוגיין שם וגם במ"ש רבינו לקמן בסימן קכ"ח: (סו) פר"ש שמוסיף מכוסם על שלו ואינו נראה דהא מלא הוא כבר. עי' מזה בעור בסימן קפ"ג שהביא בזה ב' פירושים בתחלה פי' רש"י דכשהגיע לברכת הארץ היה מוסיף עליו. ושוב הביא דיש מפרשים שהיה מביא כוסות יפים שביבו להדרו בהן. ורבינו כאן שדחה פי' רש"י ובע"כ דסובר כפי' היש מפרשים הנ"ל. ונראה אפוא דלשנא קטיעא יש כאן כי לא שייס למלתיה: (סז) ומן השלחן לא ברירא לן אם צריך להגביה טפח. עי' בירושלמי בסוף פרקין דמפורש בהדיא דצריך שתהא ידו גבוה מן השלחן טפח. ולריך לומר דס"ל לרבינו כיון דבגמרא דידן לא אמרו אלא מגביה מן הקרקע טפח יש לדייק דדוקא מן הקרקע יש קפידא להגביה טפח ולא מן השלחן. ואולם הטור בסימן קפ"ג מיפסט פסיעא ליה דאם הוא מיסב בשלחנו מגביה מעל השלחן טפח וכתב ע"ז רבינו ב"י שם דהטור מפרש דהא דנקטו בגמרא מגביה מן הקרקע היינו ביושב על גבי קרקע. וה"ה דאם מיסב בשלחנו צריך שיגביהנו ג"כ מעל השלחן טפח וכדאיתא בירושלמי: (סח) והלכתא בכולהו יושב ומברך ואפילו אמהלך קאי וכו'. ונעמא דמלתא כתבו התוס' בסוף פרקין לפי שברכת המזון דאורייתא שחייבו בה להיות יושב ומברך שהרי עשרה דברים נאמרו בו משא"כ בשאר ברכות וי"ש. וכ"כ גם כן בתוס' ר"י סירליאו"ן שם. ובתוס' דידן שיימו שם עוד שהוא כוטריקון ואכלת ושבעת שבעת וברכת המזון תפי רבי משה אלברט עכ"ל. ודבריהם אלו היה בהעלם עין מהגאון בעל ברכי יוסף דבסימן קפ"ג סק"ו הביא דבר זה בשם דורשי רשומות וליין ע"ז מהר"ר אליהו בפי' הירושלמי סוף פ' שלשה שאכלו משם הר"ר משה אלברט עכ"ל. וכאלו מליאה מלא בספר אחרון מה שמפורש לעין כל בתוס' שלפנינו בעקומו שם. ובאמת שהרב מהר"א בפירושו לירושלמי העתיק כל הדבור הזה מתחלתו ועד סופו מן התוס' שם מבלי הגד כי מעתיק הוא. וכיולא בזה המלא ג"כ ברוב מקומות בתוספותיו לירושלמי שלא הוסיף כלום מדעתו רק העתיק כמה דיבורים שלימים מן תוס' דידן בשתם ולא אם לליין עליהם שהוא העתקה מן התוס' והמעיין יבחן:

(ח) שהיין גורם לקדושה שתאמר וכו'. עי' בש"ם ובר"י שם ברים פרקין. ועי' ג"כ בלי"ח שם שהעיר דלשיטת רוב הפוסקים דקידוש על היין הוא מדרבנן. וא"כ מי שאין לו כוס ולא פת עכ"פ מחויב לקדם מן התורה אף בלא יין ופת ואיך קאמרו ב"ה שהיין גורם לקדושה שתאמר. וגם טענת דתדיר נסתר מחמתו דלפוס ריחטא מה שהוא מדאורייתא נקרא מקודם נגד מה שהוא מדרבנן. ומסיק דמיירי שכבר יצאו ידי חובת קידוש בתפלה של ערבית וספיר קאמרו ב"ה בתרי טעמי דידהו. ומכח זה העלה שם דבר חדש דבשים שאין דרכן להתפלל ערבית ובקידוש היום הן חייבות מן התורה אם האשה מקדשת לעצמה גם ב"ה מודו שתברך על היום ואח"כ תברך על היין כדברי ב"ש עכ"ד ויע"ש. ואני

בעניותי

יין ואין מקדשין אלא ביין היא דעתיה דר' זעירא דר' זעירא אמר מבדילין על השכר ואזלין מן אתר לאתר משום קדושה א"ר יוסי ברבי נהיגין תמן במקום שאין יין ש"ץ עובר לפני התיבה (ג) ואומר ויכולו השמים וכו' ואומר ברכה אחת מעין שבע מגן אבות בדברו וכו' וחותם במקדש ישראל ויום השבת, ובחתימה לא נהגו לחתום הכי. מוזגין את הכוס ואח"כ נוטלים לידים ומקנח ידיו ומניחה על הכסת ובימים שאין לחוש על טומאה וטהרה אין להקפיד וכשנוטל מים אחרונים אין נוטלים לידים תחלה אלא מכבדים את הבית תחלה (ג) ואח"כ נוטלים לידים כב"ש דמותר להשתמש בשמש ע"ה וחיישינן לפירורין שיש בהם כזית וא"ר יוסי בר חנינא בכולה פירקין הלכה כב"ה בר מהא דהלכה כב"ש וסוגיין כר' יוחנן דאמר פירורין שאין בהם כזית מותר לאכרם ביד (ד) ור' אושעיא מתני איפכא כי היכי דתיקום הלכה כב"ה. וא"ר יוחנן נהגו העם כבית הלל ואליבא דר' יהודה דאמר לא נחלקו ב"ש וב"ה על המזון שהיא בתחלה ועל הבדלה שהיא בסוף על מה נחלקו על המאור ועל הבשמים שב"ש אומרים מאור ואח"כ בשמים וב"ה אומרים בשמים ואח"כ מאור. וקיי"ל הלכה כב"ה דמברכין בורא מאורי האש שהרבה מאורות יש באור. אין מברכים לא על הנר ולא על הבשמים של גוים ובהסיבת גוים מירי דסתם הסיבתם לע"ז וכל שכן היכי דברי לן שנעשו לע"ז. וגוי שהדליק מנוי אין מברכים עליו (ה) גזירה משום גוי ראשון ועמוד ראשון דלית בה תוספת היתר אבל גוי שהדליק מישראל או ישראל שהדליק מגוי מברכים עליו. היה מהלך חוץ למדינה (ו) וראה אור או מריח ריח אם רוב גוים אינו מברך ואם רוב ישראל מברך ואפי' מחצה על מחצה מברך. ראה

תינוק

הגהות

בעניתי הארכתי זה מכבר בתשובה לדון על כל דבריו בזה והעליתי דגם הגאון ז"ל לא אמר דבר זה רק להלכה ולא למעשה דאם לדין יש תשובה דמי"ם דאיך קאמרו ב"ה שהיין גורם לקדושה שתאמר והא אפילו בדליכא יין נמי לריכה הקדושה שתאמר אינו קושיא כ"כ דמליכן למימר דהא דקאמרו ב"ה שהיין גורם לקדושה שתאמר הכוונה דכיון שראינו דאפילו מי שהתפלל כבר תפלת ערבית וילא ידי חובת קידוש מדאורייתא בתפלה ואפ"ה תקנו חכמים דאם יש לו יין או פת לריך לקדש שנית. ונע"כ שזהו מחמת תשיבתם. וזהו שאמרו שהיין (או הפת) גורם לקדושה שתאמר (ר"ל פעם שנית) ובעבור זה יש להם לעולם מעלת הקדימה שיהא מברך על היין תחלה ואח"כ על היום. ואפילו היכא שמקדש על היין בלא תפלת ערבית מקודם לכן נמי דיכא הכי כמובן. ומ"ש עוד לסתור טעמא דתדיר מעוס דמה שהוא מדאורייתא נקרא מקודם נגד מה שהוא מדרבנן. הנה עיקר דבר זה לריך עיונא רבא וראיות מן התלמוד והגאון ז"ל לא הביא בזה טוס ראיה לדבריו רק שנראה לו כן לפוס ריסעא. ובאמת שיש לנדד ולהוכיח ג"כ להפך דחמורים דברי סופרים מדברי תורה (עי' מזה בעירובין כ"א ע"ב ויותר מהמה בני הזהר. הזהר בדברי סופרים יותר מדברי תורה וכו' יע"ש ובפירש"י שם ועי' מזה ג"כ בברכות דף ד' ע"ב ובירושלמי בפ"ק שם הלכה ד'. ובר"ן בתוכות פ' נערה שנתפתתה שהביא שם שיטת הערוך בענין מכות מדדות דלפי דבריו יש חומר בדברי סופרים יותר מדברי תורה. ועי' עוד מזה בגמ' ע"ז דף ל"ה ע"א מה שדרשו שם על קרא כי טובים דודיך מיין. וגם בירושלמי שם פ' אין מעמידין הלכה ז' האריכו בזה ועי' ג"כ מזה במדרש רבה סדר נשא פרשה י"ד ובפסיקתא רבתי פסקא ביום השמיני סימן ג'). ואכ"מ להאריך בזה ועכ"פ אין דבריו מוכרחים ופוק חזי מה עמא דבר: (ב) ואומר ויכולו השמים וכו'. מנן אבות בדברו וכו'. כל זה ליתא בירושלמי שם ואולי היה כן בגוסחת הירושלמי שהיה לפני רבינו. אבל לפנינו שם הוסחא בקלרה ואומר ברכה אחת מעין שבע וחותם במקדש ישראל ואת יום השבת: (ג) ואח"כ נוטלין לידים כב"ש דמותר להשתמש בשמש ע"ה. עי' בשיטה שם דף כ"ב ע"ב ובמהרש"א שם שהקשה דגם לב"ה דשבתי דאסור להשתמש בשמש ע"ה אכתי אמאי לא מבדין ואח"כ נוטלין כב"ש ומאי איכפת ליה ליטול קודם כיבוד יע"ש. ובחידושי פני יושיע שם מה שתירץ ע"ז. ולפענ"ד יש לומר דמש"ה הקפידו ב"ה שיהי' נוטלין תחלה ואח"כ מבדין. מה"ט גופי' כדי שלא יבואו להשתמש בשמש ע"ה. וגם מלתא דמשתברא היא וכמ"ש רבינו יונה בריש פרקין. ועי' מזה ג"כ בתוס' יו"ט שם. ובחידושי הרשב"א בסוגיין שם: (ד) ור' אושעיא מתני איפכא כי היכי דתיקום הלכה כב"ה. עי' מזה בתוס' ר"י שירליאו"ן בסוגיין שם. שכתב ואח"ת ואמאי לא תני להו בגמ' עדיות גבי קולי ב"ש וחומרי ב"ה. יש לומר הואיל ואיכא דמספכי ב"ש לב"ה. אי נמי דאינו מונה שם אלא הנך שהלכה כב"ה ויע"ש. וכ"כ בתוספי הרא"ש שם. ועי' מזה בתוס' יו"ט בפרקין מסנה ד' שהעיר ג"כ בזה ודחק שם לתרץ באופן אחר ותמהני שלא הרגיש מעצמו בתירוצי ר"י שירליאו"ן ותוספי הרא"ש בזה ועי' מענין זה ג"כ בס' כר מנוה להגאון מהר"י ב"ר מנוח בסימן י"ב בפרקא דאמוראי אות ע' מה שכתב בזה: (ה) גזירה משום גוי ראשון ועמוד ראשון וכו'. וכתבו התוס' בברכות ל"ג ע"א דכולא חדא גזירה היא דגזרו חכמים כל אם כותי שביד כותי דאי לא הא לא קיימא הא. אבל כותי שהדליק מישראל וישראל מכותי מברכין עליו והכי קיי"ל עכ"ל. וכן הוא אות באות בתוס' ר"י שירליאו"ן שם (ומזה ג"כ ראיה למ"ש לעיל סימן ק' בהגהותי סק"י דרוב תוס' דידן ממש' בברכות נלקטו מתוס' ר"י שירליאו"ן) ועי' מזה ג"כ בהרא"ש בפרקין סימן ג' ובמע"מ שם. ובעור ובמ"ע הלכות שבת סימן רל"ח. ובמנגן אברהם שם ס"ק י"א בשיטה לי' דבדיעבד יצא בזה כיון דאינו אלא גזירה. ואני שותא דמרן לא ידענא דמנ"ל להקל בגזירת חכמים כיון דכולא חדא גזירה היא וכמ"ש התוס' יע"ש. ולאו הביא לנו רבינו בית יוסף בסימן רל"ז דברי האורחות חיים בשם הרשב"א שכתב דכל שביכיך על אחד מאותם שבינו במשכתינו אחין מברכין שאפילו בדיעבד לא יצא ולריך לחזור ולברך וגם הרמ"א קבע כן להלכה בהגהות ס"ע שם סוף סעיף ג' וגם מרן המנ"א בסק כן בסימן רל"ח סק"ו ועי' מזה ג"כ בלחם חמודות על הרא"ש בפרקין שם סק"י. ושוב מלאתי שכבר העיר עליו בקלרה הרב פרמ"ג באשל אברהם שם והביא בל"ע: (ו) וראה אור או מריח ריח אם רוב גוים אינו מברך ואם רוב ישראל מברך ואפילו מחצה על מחצה מברך וכו'. באמת בש"ס (בברכות מ"ג ע"א) לא נקטו הך דמחצה על מחצה מברך רק בברייתא דאשונה גבי היה מהלך חוץ לכרך וראה אור אם רוב כותים אינו מברך ואם רוב ישראל מברך ופריך הא גופא קשיא אמרת אם רוב כותים אינו מברך הא מחצה על מחצה מברך והדר תני אם רוב ישראל מברך הא מחצה על מחצה אינו מברך ומשני בדין הוא דאפילו מחצה על מחצה נמי מברך ואיידי דתני ריסא רוב כותים תני סיפא רוב ישראל ע"כ. ואולם בברייתא השניה שם דקתני היה מהלך חוץ לכרך והריח ריח אם רוב כותים אינו מברך ואם רוב ישראל מברך התם לא דייק הש"ס מידי ואעפ"כ סבר רבינו דכי היכא דדייקינן ריסא לסיפא בברייתא דאור ה"כ דייקינן בכה"ג גם בברייתא דריח ומש"ה נקט רבינו כאן הך דינא דמחצה על מחצה גבי אור וגבי ריח ותרווייהו בחדא מתא מתתיהו ועי' מזה בענין אברהם סימן רל"ח סי"ג ובביאור דבריו במחצית השקל שם. והנה הרי"ף והרא"ש בסוגיין שם העתיקו ב' ברייתות בזה כפשטן והשמיטו הך דמחצה על מחצה מברך וכמו כן הרמב"ם בסוף פ"ט דברכות בדין הריח ובפכ"ט מה' שבת הלכה כ"ו בדין האור לא הזכיר מזה מ"די ובכל כתב שם הרב המגיד דכיון דדבר שאינו מצוי הוא השמיטו הרי"ף והרמב"ם. וכמו כן לריכין אנו לומר ג"כ בדעת הרא"ש וכמ"ש בהדיא הרב מע"מ על הרא"ש שם בסוגיין בסימן ב'. וכל זה אישתמיטתי' לי' להרב בעל פני משה בתוספותיו לירושלמי בפרקין שם הלכה ו' בד"ה מבוא. שכתב שם דהכי דבוותא ס"ל דבתרווייהו רובא בעינן אבל מחצה על מחצה אין מברכין לא באור ולא בריח וזה ליתא וכמ"ש. ומה שכתב עוד שם לתמוה על הטור והב"י בזה דבסימן רי"ז בדין הריח פסקו כפשטא דברייתא דהולכין אחר הרוב ובסימן רל"ח בדין האור פסקו דאפילו במחצה על מחצה מברכין יבואר להלאה בעזה"י:

ודע שהמנגן אברהם בסימן רל"ח שם הקשה דאמאי ברוב מברכין בגי אור נימא כל קבוע כמחצה על מחצה דמי והו"ל ספק דהא קיי"ל דקבוע

תינוק ואבוקה בידו כודק אחריו אם ישראל הוא מברך ואם גוי הוא אינו מברך וכו' וכל אור שאינו עשוי לאורה אלא לכבוד או להחים התנור או להחים עצמו אינו מברך וכו' וכל אור שעשוי לכבוד או להחים וגם לאורה מברכים עליו וכן על האור היוצא מן האבנים ומן העצים מברכים עליו

הגהות

כמע"מ בין לקולא ובין לחומרא. וכס"ג קסה ג"כ בסימן רי"ז סעיף ז' גבי ריח יע"ש ובמחלית השקל שם מ"ש בביאור דבריו בזה. ובאמת שכבר קדמו בקושיא זו הרב הפריסה במקומו שם (ולא ראהו מרן המג"א כי עדיין לא הי' נדפס ספר דריסה ופריסה על טור או"ח בימיו) וז"ל אם רוב גויים אין מברכין עליו הכא לא שייך לומר להתיר אפילו ברוב גויים אם ישראל אחד קבוע ביניהם מעטם דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי לפי שלא אמרינן כן אלא בדבר שפירש מן הקביעות או שלקח גוי או ישראל אחד מן הקביעות כמו גבי מ' חביות. לאפוקי הכא דלא פירש כלל עכ"ל. והלכה זו העלה ג"כ הרב בעל לשון לימודים באו"ח סימן רמ"ג מדעתו' דנפסי' והביאו הרב שער המלך בפ"א מה' מגילה הי"א לתרץ עפ"ז גם כן סיעת הגאונים שהביא הר"ן בפ"ק דמגילה גבי עיירות המסופקות אם הן מוקפות חומה מימות יהושע בן נון או לא שהולכין בהן אחר רוב עיירות שרובן אינן מוקפות וגב"י בסימן תרפ"ח הביא בשם חד מרבוותא שלמד מזה דשתם עיר המוקפת חומה ולא באה לידי שפק כלל שאין קורין בה אלא ב"י בלבד שהיא זמן קריאה לכל העולם והקשו ע"ז דאכתי אמאי לא נימא בזה כל קבוע כמע"מ דמי ותיכף הרב הנ"ל דלא אמרינן קבוע כמע"מ דמי אלא דוקא היכא דשקיל או שפירש בפניהו מהקבוע אבל היכא דלא ילא מתוך הקבוע כגון עיירות דבאפי כפסייהו קיימו בזה אזלינן בתר רובא ודמי לגמלא דאמרינן בו כל דפרים מרובא פרים עכת"ד. וזהו ג"כ סברת הפריסה כאן גבי אור דג"כ לא פירש כלל מן הקבוע רק עומד ומתובר תמיד בתוך הקבוע ואין זה דומה לט' חביות ומש"ה לא שייך לומר בזה קבוע כמע"מ דמי. אלא שעדיין אין תירוץ זה מספיק אלינא דב"ע דהא איכא קמן רבינו שמשון מקיטון דלית לי' הך סברא וכתו שהוכיח בביאור הרב בעל שער המלך שם דבסוף ספר כריתות דחק לתרץ דהא דלא אמרינן גבי נחל איתן קבוע כמע"מ דמי ה"ט כיון דלא ידעינן היכן הוא. והרי התם נמי כל שדה ושדה באפי נפשי' קאי ולא ילא מתוך הקבוע לעולם ואפ"ה ס"ל דמקרי קבוע אי לאו טעמא דלא ידעינן היכן הוא יע"ש. וממילא דלפ"ז אזדא לה נמי תירולו של הפריסה ביסוד קושייתו בב"ד כמובן:

אמת הדבר דהרב בעל שער המלך האריך שם לסתור דעת הר"ש מקיטון בזה. ואייתי לי' מסוגיא דר"פ כל הכלמים (דף מ' ע"ב) דהא דקאמר בש"ס שם דר"מ דחיים למיעוטא גזר אאר מקומות אטו אותו מקום. ורבנן דלא חייסי למיעוטא לא גזרו. ופי' שם הרמב"ן דלר"מ דחיים למיעוטא כל המקומות שאין מנהג שלהם ידוע אסור מן הדין דר"מ דחיים למיעוטא אית לן למיחוש שמא נוהגין הם כמנהג מקומו וכיון דרובא דעלמא מיתסר מדינא לר"מ גזר אף במקום שידוע לנו שאין עובדין אותה. ולסיעת הר"ש קשה דכיון דמקומו של ר"מ ידוע וניכר מ"כ כל המקומות שאין מנהג שלהם ידוע יהי' אסור מדינא בין לר"מ ובין לרבנן מטעם דקבוע כמע"מ דמי וגם הר"ן בהלכות שם שדחה פי' הרמב"ן בזה מטעם דבהא אפילו ר"מ מודה מטום דהוי רובא דאיתא קמן. ולמה לא דחי מטעם קבוע. אע"כ דס"ל דלא אמרינן קבוע אלא היכא דשקל או שפירש בפניהו. אבל היכא דלא ילא מן הקבוע לא עכת"ד בעל שער"מ ויע"ש שהביא בל"ע. אכן לפענ"ד נראה דאין משם ראיה כלל דיש לדחות דלעולם אימא לך דגם בכה"ג שייך לומר קבוע. ומאלי הטוא דר"פ כל הכלמים דהתם לא שייך לאסור מטעם קבוע וכמו שיתבאר בהמשך דבריהו. והכא מתחלה רציתי לומר דיש לייסד קושית בעל שער המלך עפמ"ש הריטב"א בחידושיו בר"פ כל הכלמים. דלאחר שכתב שם לפרש פלוגתא דר"מ ורבנן על דרך שפי' הרמב"ן ז"ל היה מוסיף בה דברים וסיים בזה"ל והייבו דאמרינן דלא חייסי בעלמא למיעוטא לא גזרו בשאר מקומות אלא כל שתם מקומות הם בחזקת שאין נעבדין ואטו אין לנו לאסור שום דבר מטום ע"א אע"ג דאיסור תורה הוא עד דבדע ודאי שהוא ע"ז או שהרוב נעבד ובכלו קראי דמשתעי בעבין ע"ז. בע"ז ודאית הם ורובא כודאי כיון דמדאורייתא חייסינן לרובא עכ"ל. ולמדנו מזה דס"ל לרביבו הריטב"א דבע"ז אפילו בספק הסקול לא מחמירינן אע"ג דאיסור תורה היא עד שבדע ודאי שהוא ע"ז או שהרוב נעבד שכן בירר דבריו בפירוש שם. וכפי הנראה קרוב מאד לומר שדעתו ז"ל דאפילו באיתחזק איסורא הדין כן כמו הכא דאיתחזק שיש כאן מקום ידוע שעובדין וגם מקום ידוע שאין עובדין והו"ל איקבע איסורא ואפ"ה בשתם מקומות שאין ידוע לנו לא אסרינן מספק מטעם דלא אסרה התורה רק בודאי ע"ז ולא בספק. וממילא לפ"ז שוב נחה שקטה מה שהקשה הבעל שער המלך דזה דלמה לא נימא כאן קבוע כמע"מ. דזה אינו דהא אפילו תימא דאמרינן כאן קבוע מ"מ אכתי יהיה ספק ע"ז ולא ודאי ובכה"ג לא אסרינן ליה וכדאמרן. ואולם אחרי שובי נחמתי דזה לא ניתן להאמר כלל דעיקר דברי הריטב"א בזה כפשטן תמוהים מאד דאיך ס"ד להתיר כאן ספק איסור תורה דמה שנא ספק ע"ז מספק שפיקי דאורייתא דקיי"ל דאזלינן בהו לחומרא אי מדאורייתא או מדרבנן ומכש"כ היכא דאיקבע איסורא דלכ"ע מדאורייתא לחומרא כנודע. ואם תשיבני דזו אינו קושיא כ"כ דיש לומר דאכתי לא בריבא לן הך מלתא אם נדון דידן חשוב לי' להריטב"א לאיקבע איסורא דאולי מחשיב לי' רק לספק איסורא בעלמא ומש"ה אזלינן בי' לקולא. דכיונא בזה כתב ג"כ הע"ז ביו"ד סימן קמ"א סק"ב בישוב דעת הטור שם גבי לגמים של כרכים דמותרין. וכ' הע"ז שם דאעפ"י דספק עכו"ם לחומרא מ"מ כל שיש סברא להיתר ולאיסור ראוי להקל דהא קיי"ל בכל דוכתי' דלא מחזיקינן איסור מספק ולא מחמירינן מספק ולא באקוס אלא באיתחזק איסורא כבר עכת"ד ויע"ש. אבל עכ"ז לא נתקררה דעתי בזה דעין כל רואה יראה ויבחן שיש לחלק את הענינים ודברי הריטב"א אינם מותאמים עם דברי הע"ז בזה. והנה לכאורה היה נראה מדכתב הריטב"א בסוף דבריו דכלהו קראי דע"ז. בע"ז ודאית הם. שכוון בזה למה שכתב הגאון בעל חוות דעת בסימן ק"י בפתיחה לדיני ס"ם בישוב דעת הרמב"ם בהא דס"ל דספיקא דאורייתא לקולא מן התורה ורק מדרבנן לחומרא. דה"ט ומטום דכלהו קראי דמשתעו הן באיסורי ל"ת וסן בעלות עשה בכלהו מסתעותיה על הודאי ולא על הספק ומייתי ליה מהא דרב גידל בסוטה דף כ"ט ע"א דטמא ודאי הוא דלא יאכל הא ספק טמא יאכל ויע"ש. וזהו ג"כ סברת הריטב"א כאן דכלהו קראי בע"ז מסתעותיה על הודאי ולא על הספק וכדעת הרמב"ם ז"ל. אלא דלפ"ז יקשה שוב אחד דלמה פרט הריטב"א דוקא בקראי דע"ז דמסתעותיה על הודאי. והא כל איסורין שבתורה כן הוא. ועוד דאכתי מדרבנן הו"ל למיתסר וכדס"ל להרמב"ם בכל הספיקות ואיך שיתי' דברי הריטב"א לע"ג בזה:

אך אמנם עוד נקוס אתנו לייסד קושית הרב שער המלך בהוא דר"פ כל הכלמים באופן אחר והוא עפ"י מה דחדית לן הרב בעל ד"ת בהגהותיו להרי"ף ומייתי לי' הרב בעל אליה רבה בה' מגילה סי' תרפ"ח סק"ה דלא אמרי' קבוע כמע"מ דמי רק כגון ט' חביות שנתבדר לחנות שמוכרת שמונה וחנות שמוכרת נבלה ונפל הספק בהן עלמנן שלקח מאחד מהן ואינו יודע מאיזה מהן לקח. אבל אם היו ט' חביות בעולם מוכרין נבלה ודאית ואחת מוכרת שמונה ודאי' וחביות אחרות מוכרו' בשר ואין אנו יודעין אם מוכרו' נבל' או שמונה לא נדון אותן בתר קבוע אלא בתר רובא דעלמא עכ"ל יע"ש. ומנמנו נקח גם לנדון דידן דלפ"ז אזדא לה ג"כ הוכחת הרב שער המלך בזה דהא י"ל דר"ש מקיטון ס"ל דבהוא דר"פ כל הכלמים נמי לא שייך לומר קבוע מהך טעמא כמובן. וגם הר"ן נמי מ"ש דלא מלי לדחות פי' הרמב"ן מטעם קבוע וכדאמרן וכ"ז פשוט ואין להאריך. (ובאמצי ראיתי בדרך הענבה שגם ידידי הגאון מהר"ש קלוגר מנדאד בספרו עבודה עבודה על מס' ע"ז הקשה ג"כ קושית בעל שעה"מ בר"פ כל הכלמים מדעתי' דנפשי' והוא מוחיב לי' והוא מפרק לי' ג"כ בדרך פלפול יפה בט"ו ודעת ויעש"ה) ומחזור כשוב לקושית המגן אברהם דאכתי אמאי לא נימא כאן גבי אור דקבוע כמע"מ דמי. והנה המג"א בעצמו תירץ שם דאפשר דזה לא מקרי קבוע מטום דהאור כשוב נייד וכן גבי ריח הבשמים וביאר במחלית השקל שם דכוונתו דהאור והבל הם שני ענינים נפרדים וכיהו דהבל הוי קבוע אבל האור דעליה מנדך לא הוי

קבוע

עליו רק במוצאי שבת [אבל לא במוצאי יו"כ] כדאיתא בפ' מקום שנהגו (פסחים כ"ד ע"א). ואור ששבת ממלאכת עבירה מברכים עליו בין במוצאי

הגהות

קבוע וכה"ג כ' המרדכי בפ"ק דחולין ומובא בפרי חדש ביו"ד סימן ק"י דמה"ט אזלינן בסנהדרין בתר רוב דעות ולא מקרי קבוע מטוס דהדבור דנפיק מפומייהו הו"ל פירש ובע"כ כוונתו דהדבור הוא עכין נפרד ואינו נחשב לדבר אחד עם האדם שדברו ולכן אע"ג דסנהדרין גופייהו הם קבועים מ"מ דבורם לא מקרי קבוע וה"ה הכא באור וריח. וכן מורה לשון המג"א שכתב ואפשר דזה לא מקרי קבוע עכ"ד מתהס"ק. ואני אומר בהפך מדכתב המג"א בלשון ואפשר ש"מ דבע"כ תירוץ זה לא הוי בריר לי' כ"כ. ומה שכ' הרב ז"ל דדמי לסברת המרדכי בפ"ק דחולין גבי סנהדרין ליתא לפע"ד דים לחלק את הענינים דהרי התם כל זמן שהסנהדרין יושבים ושותקים אין כאן שפק כלל ואיתתי טולד לנו הספק רק לאחר שילא הדבור מפיהם ואז הדבור הו"ל פירש ונפרד ואינו מחובר כלל במקום הקביעות ומש"ה לא שייך לומר בזה קבוע כמע"מ דמי. משא"כ בנדון דידן דים ספק בשעה שהאור עדיין מחובר במקום הקביעות ואי"כ הרי טולד לנו הספק במקום הקביעות ולמה לא נימא בזה קבוע כמע"מ, ולאיתי להרב אליה רבה שם בסימן רל"ח ס"ק י"ז שכתב ג"כ לתרץ קושית זו דכיון דבמחלוקת גופי' משום שפק מותר וכשרואה האור שפק נמי שמא פירש ולא מקילין משום שני ספיקות עכ"ד. אבל גם תירוץ זה אינו טוב לי דעיקר היסוד שבנה עליו תירוצו דבמחלוקת גופי' משום שפק מותר ליתא דאכן לאו משום שפק מתירין במחלוקת גופי' רק טעם אחר יש בזה וכדבעינן למימר לקמן. אמנם לדידי חזי לי לייחס קושית המג"א בזה באופן אחר. אך בתחלה חל עליו לבאר טעמו של דבר דאמאי באמת במחלוקת על מחלה מנרך והא שפק ברכה הוא ולמה יברך וכבר נתקשה בזה באליה רבה שם ומה שתירץ ע"ז שם אין בו כדי שביעה ועמ"ש בזה בפרמ"ג שם בחשבל אברהם ס"ק י"ג. ואולם מלאתי ראיתי דשאילת הראשונים היא זו. דבשיטה מקובלת על מס' ברכות בסוגיין שם העיר בזה וכתב לייחס וז"ל במחלה על מחלה מנרך משום דאיכא תרי ספיקי שמא כותי שמא ישראל ואם תמלא לומר כותי שמא לא עשה בו מלאכה בשבת. אבל לשמא לא נעשית להאיר לא חיישינן דלא שכיח וכו' עש"ל. ומבואר מזה דבספק השקול לא שרינן לים לברך אך הכא היינו טעמא משום דהוי ספק ספיקא. ודאתינא להכי דבספק השקול אין מברכין דעת לבנון נקל דאפ"ה לא תקשה לן בקושית המגן אברהם גם לאידך גיסא דאמאי ברוך ישראל ומיעוט בכריס מברכין נימא נמי כל קבוע כמע"מ והו"ל כספק השקול ואין מברכין דזה אינו דהא אפילו תימא דהוי כמחלה על מחלה מ"מ לא הו"ל כספק השקול דהא ספק ספיקא הוא וכדאמרן ושפיר מברכין:

ולהסביר הדבר יותר נראה דים לדון בזה בדבר החדש ד"ל דדינא דקבוע כמע"מ דמי לא אתמר אלא היכא שים כאן איסור ברור אבל לא היכא דמספקא לן אם ים כאן איסור או לא. ובבר ידוע מה שכתבו התוס' והראשונים בנזיר (דף י"ב ע"א בד"ה אסור) דמדאורייתא לא מקרי קבוע אלא כשהאיסור ניכר לעצמו והיתר ניכר לעצמו דומיא דט' חניות. אבל כשאין האיסור ניכר לעצמו לא אמרינן קבוע אלא דמדרבנן קנסו להיות לו דין קבוע אף כשאין האיסור ניכר במקומו יעש"ה וכן כתבו התוס' עוד מזה בחולין דף ל"ה ע"א בד"ה ספיקו אסור ובזבחים דף ע"ג ע"ב בד"ה אלא אמר רבא. ועי' בפרי חדש ביו"ד סימן ק"י שהחזיק ג"כ במעוז סברא זו וקבע בה מסמרות והחליט דלכ"ע לן הוא דלא מקרי קבוע מן התורה אלא בשכל אחד ניכר לעצמו ומיהו איסורא דרבנן מיהא איכא וכו' ויע"ש שהאריך בזה. (ואולם בתשובה הארכתי גם אני עפ"י לסתור דבריו בזה דלאו לכ"ע הוא. ושם בחתי במשפט על כל נעלם מהרב פר"ח מה שכתב בזה הגאון מהרימ"ט בתשובה חלק אהע"ז סימן י"ח שנראה מדבריו שם שעיקר דבר זה במחלוקת היא שנויים שפרי בתוס' פ' התקבל (גיטין ס"ד ע"א בד"ה אסור בכל הנסים שבעולם) אומרים אותם בלשון אחר ממה שאמרו בזה בתוס' דבזיר דף י"ב ע"א ותורף דבריהם שם דמן הדין מותר בכל הנסים דאין זה חזקה גמורה דאין בידו להתקדם שמא לא תתרלה יע"ש ולפי טעם זה אם ידענו בודאי שקדם לו אשה אחת אסור מן התורה בכל הנסים שבעולם. והר"ן שם הביא ג"כ בשם הרמב"ן שטה אחרת בזה. ולפי התירוצים הללו לא למדנו כלל בדבר שאינו ניכר לא שייך לומר קבוע עכ"ד מהרימ"ט ויע"ש שהאריך בזה. ואני ליינתי בגליון שם לתמוה על מהרימ"ט בזה על שלא הביא ג"כ מן המפורש בהדיא בתוס' חולין י"א ע"ב בד"ה וליחוש שכתבו בסוף דבריהם שם לתרץ קושית הריב"ש דאמאי אמרינן נקלין בגסרפין ידונו בנקילה הקלה ולא אזלינן בתר רוב הנסרפין ותירצו בשם ר"ת דממיתה קלה למיתה חמורה לא אזלינן בתר רובא. וסוב תירצו דים לומר דהוי ליה קבוע וכמחלה על מחלה דמי וכו' ויע"ש. הרי שכתבו התוס' בפירוש דגם בדבר שאינו ניכר שייך לומר קבוע ועי"ש ובחידושי מהרש"א שם. ועכ"פ ראינו דסברת התוס' דנזיר לאו דברי הכל הוא. ובמחלוקת היא שנויה. ובתשובתי שם עיילתי בזה אחרוכות וקלרות. והעליתי דעיקר הא מלתא תליא בפלוגתא דרבוותא אי רוב חידוש הוא וקבוע ידעינן מסברא וקרא גילוי מלתא בעלמא היא. או דקבוע חידוש הוא ורוב אתיא ליה מסברא וקרא דאחרי רבים להטות גילוי מלתא היא. ים בפקא מיני' בדבר בין בענין קבוע ובין בענין רובא. בענין קבוע ים כ"מ אי אמרינן קבוע למפרע או לא והיינו כגון שלקח מן המקולין ואח"כ נודע שהיתה טריפה ביניהם ופליגי בזה קמאי לדעת קצת אסור גם בכה"ג מטעם קבוע כיון דלא הוי רק גילוי מלתא למפרע. והר"ן בחולין פג"ה בשמעתין דבשר שנתעלם מן העין חולק ע"ז וסובר דשרי מטעם דלא אמרינן קבוע למפרע כיון דדין קבוע חידוש הוא ואין לך בו אלא חידושו יע"ש ומייתי לי' ג"כ בחוות דעת בסימן ק"י בחידושים שם סק"י. ובע"כ דהאומרין ס"ל דקבוע לאו חידוש הוא אלא מסברא אתיא ליה. ומש"ה דיינינן גם בכה"ג דין קבוע. וכמו כן יש מ"מ גם כן בענין רובא. אם נקטינן כסברת המרדכי סוף מס' חולין שהביא שם תשובת רבינו ברוך עם שהסיב לרבינו משולם דלא אמרינן ביטול ברוב אלא בדבר שהיה ניכר בפ"ע תחלה אבל בדבר שתחלת ביאתו לעולם היה מעורב כגון בימה שרקקה דם לא שייך ביטול ברוב ויע"ש ועייתי ליה במשנה למלך בפ"א מה' מעשה המקדש ומושב הי"ד ועי"ש שתמה על גדולי חכמי אשכנז דלא שמיעא להו סברת המרדכי זה. ואולם לדידי חזי לי דסברת רבינו ברוך שבמרדכי שם ג"כ לא אתמר אלא דכ"ע ותליא אי רוב חידוש או קבוע חידוש. ורבינו ברוך מן הסוברים דרוב חידוש הוא וקבוע הוא מלד הסברא וכיון דרובא חידוש הוא אמרינן שפיר דאין לך בו אלא חידושו ובענין דוקא שיהי' ניכר בפ"ע תחלה דומיא דסנהדרין משא"כ אם בתחלת ביאתו לעולם היה מעורב לא אזלינן בתר רובא. אמנם לשיטת הסוברים דקבוע חידוש ורוב הוא מלד הסברא ים לומר דלא ס"ל כסברת המרדכי בשם רבינו ברוך אלא דלעולם אזלינן בתר רובא ועי' מזה ג"כ בבו"ב תניינא חלק יו"ד סימן כ"ד. ועפ"ז העליתי בתשובה שם דגם הך פלוגתא דלעיל בענין אי אמרינן קבוע מן התורה היכי דלא ניכר האיסור ג"כ מיהך שייך בפלוגתא זו אי רוב חידוש או קבוע חידוש והתוס' בנזיר ס"ל דקבוע חידוש הוא ומש"ה שיהי' בענין שיהי' ניכר האיסור דאין לך בו אלא חידושו. והחולקים ס"ל דקבוע לאו חידוש הוא אלא דמסברא ידעינן ליה וקרא דקבוע גילוי מלתא בעלמא הוא ומש"ה אית להו דגם בלא ניכר האיסור אמרינן קבוע וכנ"ל. ועוד זאת חדשתי שם בתשובתי דלר' מאיר דקיים בעלמא למיעוטא אלמא ס"ל דהמיעוט ים בו ממש ולא אמרינן דכמאן דליתא דמיא עי' מזה בר"ן ר"פ כל הכלמים ובמרדכי סוף מס' חולין ובמחנה אפרים פ"ג מה' יבום הל' ט"ז ובשער המלך שם. הנה לדידיה פשיטא דקבוע לאו חידוש הוא כיון דאתיא ג"כ מסברא. משא"כ לרבנן ים בזה כ"מ לכמה דברים ואכ"מ). וא"כ אף אכן כמי אמרינן דעד כאן לא אמרו דבריהם אלא היכא שים כאן בודאי איסור רק שאינו ניכר במקומו דאז עכ"פ מדרבנן הוי קבוע משא"כ היכא דים לנו ספק אם ים כאן איסור או לא. בזה ים מקום לומר דאפילו מדרבנן לא הוי קבוע. ולפ"ז הדבר נכון מאד דגבי אור היכא דאיכא רוב ישראל ומיעוט בכריס כיון דגם

בהוא

במוצאי שבת ובין במוצאי יו"כ. היו יושבים בבית המדרש והביאו לפניהם אור קיי"ל כב"ה דאחד מברך לכולם משום שנאמר ברוב עם הדרת מלך אמר

הגהות

בהסוא מיעוטא דנכרים יש ג"כ ספק אם יש כאן אור דאיסורא או לא דאולי לא עשה בו הנכרי מלאכה בשבת וכגון שהיה לו כר דלוק עוד מערב שבת או שהוליא אור מעצים ואבנים במולאי שבת ובא נכרי שני והדליק ממנו דנכה"ג שרי וכמ"ש במג"א בסי' רל"ח סק"י ומש"ה שפיר מברכין עליו דהא לא שייך לומר בזה קבוע כמע"מ דמי כיון דיש ספק בעיקר האיסור ומכש"כ היכא דאיכא מחלה על מחלה דמברכין דנכה"ג הו"ל ספק ספיקא וכמ"ש בשיטה מקובצת בסדיא מש"כ היכא דאיכא רוב נכרים ומיעוט ישראל דנכה"ג אמרינן דהסוא רובא דנכרים נחשב לן דמחזיקינן שיש כאן עכ"פ איסור ברור דהיינו אור שעשה בשבת ובאיסור ברור הא קיי"ל כל קבוע כמע"מ דמי ושוב הו"ל ספק השקול ומש"ה אין מברכין עליו כמובן :

ומידו כל זה לשיטת הבבלי. אבל הירושלמי חולק ע"ז בהדיא בפרקין בהלכה ו' דגרסינן שם ר' אבהו בשם ר' יוחנן מבוא שכולו גוים וישראל אחד דר בתוכו ולא עשה אור מברכין עליה יע"ש. ובאליה רבא בסימן רל"ח שם תמה ע"ז דאיך יסתור לגמרי ש"ס דילן שהוא מימרא מפורשת ברכות דף כ"ג יע"ש. ומה שתירץ ע"ז שם אינו מובן כלל כאשר ידאה המעיין. ובאמת שגם לשון הקושיא אינו מדוקדק כ"כ דמה בכך דר' יוחנן יסתור מימרא מפורשת בש"ס דילן. ובראה שיש שם ש"ס ול"ל ברייתא מפורשת בש"ס דילן. ואולם גם לזה יש תשובה דאולי ר' יוחנן נמי משמיה דברייתא אחרת אמרה ובירושלמי ליתא קבלא נקט כדרכו בכמה מקומות ומ"מ אין נקטיינן כהבבלי בזה. והנה אחר כותבי כל זה מצאתי דאתי לידי לעיין בס' פרע"ג ביו"ד סימן ק"י וראיתי לו שם בשפתי דעת ס"ק י"ד שעמד על החקירה בע' חכיות כולן מוכרות בשר שחיטה ואחת מוכרת שפק נבלה אי אמרינן בי' קבוע או לא ומייתי ליה מדברי הש"ך שם ס"ק כ"ו ויעש"ה. ואולם המעיין היטב בדבר יראה ויבחן דלא דמי כ"כ להדדי דיש לחלק את העניינים. ומיהו איך שיהיה אף לפי דבריו נמי איש בנדון דידן דהסוא דהכא לא דמיא נמי להסוא דע' חכיות ואחת מוכרת שפק נבלה דהתם עכ"פ כבר הוחזק לן שפק איסור מקודם לכן משא"כ בנ"ד דלא הוחזק לן שפק איסורא מקמי הכי כלל דהא ב' הספיקות נולדו בשת אחת ודו"ק ועי' בש"ך יו"ד בדיני ס"ש ס"ק ז"י"ן. ומ"ש בזה בחוות דעת שם :

ודע דמכלל הדברים האמורים למעלה הרווחנו ג"כ לישב שיטת הטור והב"י אשר תמה עליהם הרב בעל פני משה בירושלמי שם דמה שהא דבסימן רל"ח בדין האור פשקו דאפילו במחלה על מחלה מברכין רי"ז בדין הריח פשקו כפשטא דברייתא דהולכין אחר הרוב. ועפ"י האמור לק"מ דבשלמא בנ"י אור מקילין שפיר לברך אף במחלה על מחלה מטעם דהו"ל ספק ספיקא וכמ"ש לעיל בשם הש"מ. דבהך מחלה ישראל כולו היתר הוא. ובאידך מחלה דנכרים נמי יש ספק דלמא לא עשה בו מלאכה בשבת. משא"כ בנ"י ריח דפליגי בה ר' יוסי ורבנן בש"ס שם דר' יוסי סובר דאפילו ברוב ישראל נמי איכא מברך משום דיש מיעוטא לכספים וגם מיעוטא דלגמר את הכלים. וא"כ נ"ל דאמרן קיי"ל כרבנן דפליגי וס"ל דברוב ישראל מברך מ"מ במחלה על מחלה אף רבנן מודו דאינו מברך דספק ברכה הוא. והכא לא שייך לומר ס"ש הוא דאת"ל דנכרי דלמא בשמים של היתר הוא דזה אינו דהא הכא גם הך מחלה דישראל נמי לאו כולו היתר הוא דהא יש ג"כ ספק אי לריחא עבידא או לכספים ולגמר את הכלים. וא"כ יצא זה בזה ונשאר חד ספיקא ואין מברכין וכל זה ברור ובכן בעזה"י. וידעתי שיש עוד להעיר ולפלפל הרבה בכל פרט ופרט ולא בחתי פה רק להעיר אזן המעיין :

והנה עוד פש גבן לברורי במה שיש לעיין קלת בסוגיא דברכות שם בהא דקאמר ר' יוסי דאפי' ברוב ישראל נמי אינו מברך מפני שבנות ישראל מקטרות לכספים ופריך בגמ' אטו כלהו לכספים מקטרן ומשני הו"ל מיעוטא לכספים ומיעוטא נמי לגמר את הכלים וכו' ויע"ש בהרש"ש ובמע"מ שם סק"ז. וקשיא לי בגו' דלמה לן תרי מיעוטי והרי בחד מיעוטא נמי סגי לי' דהא שמעינן ליה לר' יוסי בי' בזמות פ' אלמנה לכ"ג (דף ס"ז ע"ב) דחיים למיעוטא דתנן הניח בכיס והניחה מעובדת עבדי לאן ברזל לא יאכלו מפני חלקו של עובר שהעובר פוסל ואינו מאכיל דברי ר' יוסי ור"ש בן יוחאי פליג עלי' ואמר דבהניח זכרים יאכלו ומבואר שם בש"ס דפליגי אי חוששין למיעוט או לא ושיטו משום דכל היולדות מחלה זכרים ומחלה נקבות ומיעוט מפילות ואמרינן סמוך מיעוטא דמפילות למחלה נקבות והו"ל זכרים מיעוטא וא"ש לא חיים למיעוטא אבל ר' יוסי חיים למיעוטא דזכרים ומש"ה סובר דלא יאכלו יע"ש. והכא בתוס' שם וכן בחידושי הרשב"א והריטב"א שם התעוררו דהרי מסוגיין דעלמא מוכח דר' יוסי לא חיים למיעוטא ומייתו מסוגיא דפ' מלות חליצה בזמות ק"ה ע"ב גבי קטנה שחלצה חליצתה פסולה ובגמרא שם זו דברי ר' מאיר אבל חכמים אומרים אינם כתיב בפרשה ואשה בין גדולה בין קטנה ואמרינן שם מאן חכמים ר' יוסי היא דס"ל דחולצת אלמנה לחזיל בתר רובא ולא חיים למיעוטא דשמא תמצא איילונית ואינה יכולה להתייבם וכל שאין עולה ליבום אין עולה לחלוצה ודהו שם דאין מזה דאיה דלעולם אמרינן דר' יוסי חיים למיעוטא ומ"מ קטנה לדידיה חולצת שפיר עולה ליבום כיון דאם יבא אליהו ויאמר דאינה איילונית היתה יכולה להתייבם יע"ש. וכן תירצו הרשב"א והריטב"א שם. ושוב התעוררו מסוגיא דפ"ק דכתובות דף י"ד ע"ב. גבי תינוקת שנאנסה דאמר ר' יוסי שם דאם רוב העיר מאיין לכהונה כשרה אלמנה דחזיל בתר רובא ולא חיים למיעוטא ודהו גם זה שם דהרי תירץ דשאני התם דהשוב רובא דאיתא קמן ובכה"ג כ"ע מודים דלא חיישינן למיעוטא. והרשב"א והריטב"א תירצו דשאני התם דאיכא תרי רובא כדאמרינן התם דבקדושות של נפורי היה מעשה. והריטב"א הוסיף דשאני התם דאיכא חזקה דכשרות בהדי רובא ויע"ש. ועכ"פ מדברי כולם נלמד דאליבא להו סוגיא דפ' אלמנה לכ"ג ותפסוה לעיקר דר' יוסי חיים למיעוטא. וקשה מדוע לא התעוררו כמי מסוגיא דידן בברכות שם דמוכח דבע"כ אית ליה לר' יוסי דל"ח למיעוטא דאי ס"ל דחיישינן למיעוטא למה לי תרי מיעוטי הא בחד מיעוטא נמי סגי וכנ"ל :

והנראה לי בזה דיש לומר דלהך רבותא מיפסא פסיעא להו דמסוגיא דהכא אין שום ראיה לסתור דמינן למימר דאע"ג דר' יוסי חיים למיעוטא מ"מ סבירא לי' דהכא תרתי מיעוטי דהכא דהיינו מיעוטא לכספים ומיעוטא דלגמר את הכלים כל אחד בפ"ע לא הוי רק מיעוטא דמיעוטא. ולא חיישינן ליה כלל וכמו דאמרינן בעלמא גם אליבא דר' מאיר דאע"ג דחיים למיעוטא מ"מ למיעוטא דמיעוטא לא חיים (עי' מזה בזמות ר"פ האשה בתרא ובע"ז דף ל"ד ע"ב ובתוס' ברפ"ק דגיטין בד"ה בתם ספרי דדייני). וה"כ סבירא ליה לר' יוסי כאן דאמרינן דכל חד בפ"ע הוי מיעוטא דמיעוטא. ורק בהלטרפות יחדיו הכי תרתי מיעוטי אז היא דהו"ל מיעוטא שלם וחיישינן ליה שפיר. וסברא זו למדתי מתורתו של רבינו הריטב"א שהעלה כיולא בזה ג"כ בחידושיו לזבחים בר"פ האשה בתרא דף קי"ט ע"א גבי רוב נסים מתעברות ויולדות ומיעוט מפילות. דקשה טובא והא איכא נמי מיעוטא שאינן מתעברות כלל וא"כ יש כאן תרי מיעוטי (והוא ג"כ קושית הרשב"א בחידושיו שם ויע"ש מה שתירץ ע"ז) וע"ז תירץ הריטב"א דמיעוט שאינן מתעברות גרוע הוא ובכלל מיעוטא דמפילות חשבינן ליה דליהוי תרווייהו מיעוט שלם יע"ש ומייתי לי' ג"כ בנימוקי יוסף על הרי"ף שם וס"כ דכוותיה. ובודאי דבתרי מיעוטי אשר כל הד בפ"ע שכיח ומטי חשבינן להו לתרווייהו כמו רוב או אולי יותר מרוב וכמ"ש הר"ן בחולין פא"ט בשמעתין דלוקחין בילים מן הנכרים בכל מקום יע"ש. ומייתי לי' ג"כ בחמ"מ על הרא"ש פא"ט שם בסימן ס"א סק"ט. ואולם הכך תרתי מיעוטי דידן דכל חד בפ"ע לא שכיח לא חשבינן לתרווייהו רק כמו מיעוט אחד שלם וכדאמרן

ועי' עוד במ"ש מזה לקמן בהגהותי בסימן קכ"א ס"ק י"ג :

ודע דבהיותי מעיין בסוגיא דזבחים פ' אלמנה לכ"ג שם חזות קשה ראיתי בחידושי הריטב"א שם שכתב ג"כ לתרץ קושית התוס' הנ"ל דבסוגיא שם מבואר דר' יוסי

יוסי חייס למיעוטא. ונסוגיא דפ׳ מלות חלילה קאמר בגמ׳ מאן חכמים ר׳ יוסי הוא דאמר קטנה חולצת ונע״כ דאזיל בתר רובא ולא חייס למיעוטא. וכתב הריטב״א לתרץ דמאן דסבר הכא דבחוסשין למיעוט קמפלגי ליה ליה הוא סברא דקאמר בפ׳ מלות חלוצה דחכמים הייבו ר׳ יוסי, ומאן דאמר בפ׳ מלות חלילה דחכמים סייבו ר׳ יוסי סבירא ליה דהכא בדרב נחמן קמפלגי כדאמרינן בסמוך עכ״ל. וזה דבר תימה לכאורה כאשר כבר קרא ערער ע״ז הרב בעל שער המלך בפ״ג מהל׳ יבום הט״ז וכתב שדברי תמוהים בא״ש דמאן דאמר בפ׳ מלות חלילה מאן חכמים ר׳ יוסי ס״ל דהכא בדרב נחמן פליגי דלא הרווחנו כלום בזה דכי נמי נימא דברב נחמן פליגי בע״כ דר׳ יוסי ס״ל דחייסינן למיעוטא דאי לא חייסינן כי נמי ליה תקנתא דרב נחמן אמאי אין אוכלין בתרומה כיון דזכרים מיעוטא הוא ולמיעוטא לא חייסינן, וכי מוקמינן לפלוגתייהו בתקנתא דרב נחמן הייבו לומר דכ״ע ס״ל דחוסשין למיעוטא כמנהגא סס אלו תורף דבריו ז״ל ויע״ש סהכיח בא״ע. ואני אומר דהן אמת שדברי הריטב״א כמו שהם לפנינו תמוהים בהסקפה הראשונה. אבל גם על הגאון בעל שער המלך יש לתמוה יותר דכל רז לא אניס ליה ומה נקל היה לו לתרץ דברי רבינו הריטב״א ע״י איזה תיקון וקלת הוספה בדבריו בכדי דלא נצטרך לבנין של ישראל טועה בפסק הסוגיא באידנא דעסיק בה. ואין ספק אצלי דע״ש וחסרון נפל סם בכתב יד הריטב״א וכן נדפס אח״כ. ובודאי דסערי תירוצים לא נעלו ולפענד״ד ברור דכוונת הריטב״א בזה לומר דסוגיות חלוקות יש כאן דע״ד בסוגיא דפ׳ אלמנה לכ״ג דר׳ יוסי חייס למיעוטא לא מוקי בסוגיא דפ׳ מלות חלילה דהכך חכמים דפליגי התם על ר׳ מאיר הייבו ר׳ יוסי דהא ר׳ יוסי ס״ל דחייסינן למיעוטא אלא חכמים דהתם הייבו חכמים דעלמא. וע״ד בסוגיא דפ׳ מלות חלילה דחכמים הייבו ר׳ יוסי דאזיל בתר רובא ולא חייס למיעוטא לא מוקי בסוגיא דפ׳ אלמנה לכ״ג פלוגתייהו דר׳ יוסי ור׳ שמעון בחוסשין למיעוט והייבו מכח דסמכינן מיעוט דמפילות למחלה בנקבות ולהוי זכרים מיעוטא דכל זה אינו לדידיה. אלא דס״ל דלכ״ע אין חוסשין למיעוט והכא אין כאן לא רוב ולא מיעוט רק דייבינן על העובר שהוא ספק הסקול מכח דכל היולדות מחלה זכרים ומחלה נקבות והמיעוט דמפילות ס״ל לההוא ע״ד דלא סמכינן ליה הכא כלל למחלה בנקבות דלמהוי זכרים מיעוטא מן הטעמים שיתבארו להלאה וכיון דהוי ספק הסקול היה בדין דלכ״ע לא יאכלו עבדים בתרומה עסוס ספיקא דעובר והכי ס״ל לר׳ יוסי דלא יאכלו ור״ש פליג עליו וס״ל דיאכלו ופלוגתייהו בתקנתא דרב נחמן דר׳ יוסי ליה ליה תקנתא דר״ג ור״ש אית ליה תקנתא דר״ג זהו עומק כוונת הריטב״א בזה. והא דס״ל לההוא ע״ד דלא מלטרפינן הכא מיעוטא דמפילות למחלה בנקבות דלמהוי זכרים מיעוטא מלינן למימר כמה דרכים בזה:

בראשון י״ל דס״ל לההוא ע״ד דהך מיעוטא דמפילות לא מלי לגרוע כאן למחלה דזכרים כלל מעוס דכי הוה נמי כפל נמי פסיל עד שתפיל האשה וכדמוכח בפ׳ מי שנתן (ב״ב קמ״ב ע״א) גבי גר שמת ובזבזו ישראל נכסיו החזיק בנסיה זכה בראשונה לא זכה. וכקושית רבינו שמואל בר׳ חיים דמייתו התוס׳ בסוגיין שם בפ׳ אלמנה לכ״ג בד״ה אין חוסשין. ומה שכתבו התוס׳ שם לתרץ בשם ר״י דהכא יש להסתפק שמא כבר הוא כפל. הך סברא לא שמיעא ליה כלומר לא ס״ל אלא דסבירא ליה טפי כסברת הרשב״א בינמות ר״פ האשה בתרא שהעלה שם דמסתברא מילתא דלשנא תפיל חייסינן ולשנא הפילה לא חייסי׳ וכדאסיקנא בפ׳ כל הגט שמא מת לא חייסינן שמא ימות תנאי הוא וי״ש ונמה שפלפל בדבריו הרב בשעה״מ בפ״ג מהל׳ יבום שם. ואפילו בהפילה ממש ידוע ג״כ סברת הנימוקי יוסף בר״פ המולץ גבי המולץ למעוברת והפילה דס״ל לר״ש בן לקיש דאלילה מעוברת לאו שמה חלילה ובגיאר שם הנימוק״י דלהכי לא אמרינן בזה אינלאי מילתא למפרע כמו בכל דוכתי משום דאיהו חייס דלמא באותה שעה ראויה היתה לילד ולד נמור אלא שאח״כ נרם לה איזה דבר להפיל וי״ש. ומכ״כ הכא דעדיין מעוברת היא פסיטא דלא אמרינן שכבר היא כפל הא מדא:

וזאת שנית יש לומר דס״ל לההוא ע״ד דהך מיעוטא דמפילות לבד לא שכיח כ״כ ולא חזי לאלטרופי אלא עד דאיכא בהדי׳ נס כן מיעוטא דאינן מתעברות כלל וכסברת הריטב״א בר״פ האשה בתרא שהאמו לעיל שהעלה דמיעוטא שאינן מתעברות ומיעוטא דמפילות מלטרפינן להו יחדיו דליהוי תרווייהו מיעוט שלם יע״ש. והכא בסוגיין בהניחה מעוברת דליכא מיעוטא דאינן מתעברות אלא מיעוטא דמפילות גרידא לא חשיב כ״כ כלל ולא חזי לאלטרופי לחלה בנקבות דליהוי זכרים מיעוטא וז״פ. ונהכי אתווח לן נמי לייסב סוגיא דר״פ האשה בתרא לשיטת רוב הראשונים דמייתו הרשב״א והריטב״א שם דרבא מוקים מתניתין דהתם לדברי הכל בין לר׳ מאיר ובין לרבנן ורישא דאיכא חזקה ליבום ורובא לשוק אמרינן סמוך מיעוטא לחזקה והוי כי׳ פלגא ופלגא אפילו לרבנן ומש״ה לא תנשא ולא תתיבם. וסיפא דמעותה שילמה ריקנית ולית ליה אחים ואיבעיא לעיבור מעותה דאיכא בזה חזקה לשוק ורובא לשוק והו״ל זכרים מיעוטא דמיעוטא ולא חייסינן ויע״ש. והאי פירוקא אליבא דכ״ע הוא והא דמסיים בש״ס הו״ל זכרים מיעוטא דמיעוטא אליבא דר׳ מאיר אלטריך דאלו לרבנן אפילו למיעוט גמור כמי לא חייסי׳ היכא דליכא חזקה בהדי׳ ועי׳ מזה ג״כ בריטב״א בקידושין דף פ׳ ע״א. ובישש יבמות ברים פרקין שם סי׳ ג׳. וקשה עדיין סיפא דמתניתין דהתם דקתני ילתה מלאה חוסשת ואמאי חוסשת לרבנן והא ליכא בזה חזקה לשוק דהא איתרע לה כיון שילתה מלאה וכמ״ש בתוס׳ שם ולא נשאר רק רובא לשוק ומיעוטא ליבום דרוב נשים מתעברות ויולדות ומיעוט מפילות וכל היולדות מחלה זכרים ומחלה נקבות וסמוך מיעוטא דמפילות למחלה בנקבות ומנלא דהו״ל זכרים מיעוטא. והרי למיעוטא גרידא היכא דליכא חזקה בהדי׳ לא חייסי לבנן. וכבר התעוררו בזה בחידושי הרשב״א והריטב״א שם ועי׳ מזה בישש בינמות ברים פרקין שם מ״ש בזה אליבא דהרי״ף והרמב״ם ועי׳ מזה ג״כ בפ׳ מחלה אפרים בפ״ג מהל׳ יבום ובשער המלך שם. ולפמ״ש יש לייסב בפסיטות דבילתה מלאה מיעוטא דאינן מתעברות רק מיעוטא דמפילות גרידא דלא שכיח כ״כ ומשום הכי לא חשבינן ליה ולא חזי לאלטרופי כלל למחלה בנקבות ובשאר עדיין הספק במקומו גם אליבא דרבנן דהא הו״ל פלגא ופלגא ולהכי ס״ל דחוששת ואין להאריך בזה:

ושלישית מלינן למימר עוד עדיפא מיניה דההוא ע״ד דפ׳ מלות חלילה סובר בזה כסברת הגאון בעל מחנה אפרים בפ״ג מהל׳ יבום הט״ז שהעלה שם דבר חדש בישוב דעת הרמב״ם דפסק דבילתה מלאה חוששת אע״ג דלא חייסינן למיעוטא וכתב לייסב ותורף דבריו שם דלדידן דקיי״ל כרבנן דלא חייסינן למיעוטא הייבו לומר דאזיל בתר רובא לגמרי דהרוב חשוב ככולו ולא חייסינן למיעוטא כלל זולת היכא דליכא חזקה בהדי מיעוטא כגון דמתניתין דהתם דבחזקת יבום קיימא. אבל כל היכא דליכא חזקה אזלינן בתר רובא דרוב חשוב כולהי ומש״ה בילתה מלאה אזלינן בתר רובא דרוב נשים מתעברות ויולדות והוי ליה כאלו ילדה בן קיימא ולא אמרינן סמוך מיעוטא דמפילות למחלה בנקבות דאכן לא חייסינן למיעוטא ולא חשבינן ליה כלל. וכי אמרו בגמרא סמוך מיעוטא דמפילות למחלה בנקבות הייבו לר׳ מאיר דחשיב ליה למיעוטא. וכי תימא א״כ בילתה ריקנית אמאי אינה חוששת הי״ט משום דאיכא חזקה לשוק עכ״ל וי״ש. והעתקתי דבריו באריכות מפני שילא לידון בדבר החדש והיא סברא נכונה ונרוחה ומעמו נקח גם לגדון דידן דהכי נמי סבירא ליה לההוא ע״ד דפ׳ מלות חלילה דלר׳ יוסי דאזיל בתר רובא ולא חייס למיעוטא לא אמרינן סמוך מיעוטא דמפילות למחלה בנקבות וא״ש. והן אמת דהרב שער המלך בה׳ יבום שם נוח מאד על מיקרא דהאי מילתא וכתב דודאי אישתמיט מהרב מחנה אפרים הסוגיא דפ׳ אלמנה לכ״ג דמפורש התם דר׳ יוסי ור׳ שמעון קמפלגי בחוסשין למיעוטא אלמא דלכ״ע אמרינן סמוך מיעוטא דמפילות למחלה בנקבות והו״ל זכרים מיעוטא יע״ש. (ובגליון שם הבאתי תנא דמסייע ליה להרב מחנה אפרים בזה שכן הוא ג״כ דעת הרי״ן ז״ל כפי מה שהביא משמו תלמידו הריב״ש בתשובה בס׳ שע״ב מה שאמר לו פה אל פה ובקיצור נמרץ דשם הביא להקשות על התוס׳ פ״ק דכתובות בסוגיא דפ״פ שם דאדרבה אית לן למימר סמוך מיעוטא דאונס למחלה דאין תחתיו והו״ל תחתיו ברלון מיעוטא. ותירץ שם

אמר רב יהודה כל (ז) שמוציאים לפניו ביום ובלילה אין מברכים עליו וכל בשם העשוי להעביר את הזוהמא אין מברכים עליו (ח) אלא דבר הבא לאכול וגם להריח מברכים עליו כדאמרי׳ לעיל פ׳ כיצד מברכין (ברכות מ״ג ע״ב) האי מאן דמורח באתרוגא או בחבושא מברך ברוך שנתן ריח טוב בפירות והנכנס בחנותו של בשם והריח ריח אפי׳ יושב שם כל היום כולו אינו מברך אלא פעם אחד נכנס ויצא מברך על כל פעם ופעם דלריחא נמי היא דעבידא כי היכי דנירחו אינשי וניתו וליזבנו (ט) פי׳ כשיצא ולא היה דעתו לחזור וליכנס מיד ושוב אירע שחזר ונכנס (י) ובכה״ג משמע בירושלמי דמברכים על של בשמים של גוי במוצאי שבת וכיון דמשום נשמה יתירה היא יכול לברך על כל מיני בשמים או עצי בשמים. וכל ריח העשוי לגמר את הכלים אין מברכים עליו. ואין מברכים על הגר עד שיאותו לאורו (יא) והלכתא כרבא דאמר יאותו לאורו ממש שיראה השלהבת וישתמש ולא בעששית ולא בקרן זויות. ירושלמי וידא אלהים את האור כי טוב והדר ויבדל אלהים בין האור וכו׳ וכמה

הגהות

מה שתירץ וגם בשיטה מקובצת בפ״ק דכתובות שם מייתי לי׳ לסקוסיא ומתרץ לה באופן אחר וסיום דברי הריב״ם שם שהרי״ן היה אומר דלית להו לרבנן סמוך בכה״ג ויע״ש. ובע״כ כמו שכתב המקנה אפרים ודו״ק). ואולם אכן בדידן לא איכפת לן בזה דהא אכן בשיטת המ״ד דפ׳ מלות חלילה קיימינן הסתא והרי הוא חולק על הסוגיא דפ׳ אלמנה לכ״ג ולית ליה כלל הך אוקימתא דבמוסטין למיעוט קמפלגי אלא דס״ל דלכ״ע אין חוסטין למיעוט ולפוס סברא דהסתא לא סמכינן כלל מיעוטא דמפילות למחנה דנקבות דלהוי זכרים מיעוטא אלא דהוי לי׳ כפק הסקול דכל היולדות מחנה זכרים ומחנה נקבות. וזהו דפריך הס״ם הסם והא איכא עובר והיינו מכח כפק הסקול. ולדידיה מוקמינן פלוגתייהו דפליגי בתקנתא דרב נחמן וכדמסיק התם. (ודאתינא להכי אלווח לן נמי לקיים סברת הרב מחנה אפרים בזה גם אליבא דהרמב״ם ולא ניחא לן למימר דאיסתניע ממרא דתלמודא סוגיא דפ׳ אלמנה לכ״ג כאסר חגב עליו הרב שעה״מ שם. דבודאי לא איסתניע מיני׳ אלא דס״ל דלהרמב״ם נמי סוגיות חלוקות יש כאן ותפס לעיקר הסוגיא דפ׳ מלות חלולה דר׳ יוסי אזיל לעולם בחר רובא ולא חייש כלל למיעוטא דהכי מוכחא נמי סוגיין דעלמא וממילא דאידחי לה סוגיא דפ׳ אלמנה לכ״ג בתמה דאוקמי פלוגתייהו דר׳ יוסי ור׳ שמעון בחוסטין למיעוט דאמרינן דלכ״ע לא חייסינן למיעוט ולא סמכינן כלל מיעוט דמפילות למחנה דנקבות אלא דמוקמינן פלוגתייהו בתקנתא דר״כ וכדאמרן ומיהו עדיין יש לפלפל הרבה בזה ואכ״מ). ועכ״פ זכינו לדין דבאחד מן הדרכים המזכרים יש לתלן רבינו הגדול הריטב״א ז״ל ולהפוך בזכותו בכל אופן האפשרי למען שלא יהי׳ דבריו מופרכים כ״כ כאסר חגב הרב שער המלך שם. ואף על פי שלפי דבריו לריכין להגיה הרבה ולהוסיף הגרים אל תתמה על זה כי כבר בדקתי כשלמדתי מסכת יבמות עם חידושי הריטב״א דף על דף ומצאתי ורחיתי כי לא לבד במקום ההוא נמצא ט״ם וחסרון אלא אף גם בכל שאר מקומות שם נמצאו הרבה ט״ם וחסרונות ולשונות מקוטעות מסגנת רוב המעתיקים כאשר ידאה כל המעיין בעין חודרת ודי בזה:

(ז) שמוציאים לפניו ביום ובלילה אין מברכין עליו. ולכאורה לריך ביאור דעם מהא דלעיל שכתב רבינו דכל אור שעשוי לכבוד וגם לאורה מברכין עליו. ול״ל דס״ל לרבינו לכאן מיירי בדאיכא סיבה דלא עבידא להאיר כלל וכן כתב ג״כ בשטה מקובצת שם. וזהו שלא כדברי רבינו יונה ז״ל שכתב בסוגיין שם דמכאן מוכח שאם נעשה להאיר וגם נעשה לכבוד אין מברכין עליו ויע״ש וכ״כ גם הרא״ש בפרקין שם בסי׳ ג׳ דהא דאמרינן בפ׳ כילד מברכין האי מאן דמורח אתרוגא או בחבושא מברך מיירי כגון שלקחו להריח בו או לאוכלו ולהריח בו אבל אם לקחו לאוכלו והריח בו כיון דלא נתכוון להריח אין לריך לברך עליו יע״ש. וכן בא הדבר מפורש ג״כ בתוס׳ ר״י שירליאו״ן בפרקין דף כ״ג ע״א בד״ה וכל. וזהו ג״כ כוונת תוס׳ דידן בפ׳ כילד מברכין דף מ״ג ע״ב בד״ה האי: (ט) פי׳ כשילא ולא היה דעתו לחזור וליכנס מיד ושוב אירע שחזר וכנס וכו׳. כן הוא גם דעת רבינו מאיר מרוטנבורק הביאו המרדכי בפרקין סימן קפ״ח ובטור או״ח בסי׳ רי״ז דדוקא בשלא הי׳ דעתו לחזור. אבל אם היה דעתו לחזור לא יברך דהא לא אמר דעתי׳ יע״ש. וכ״ה בש״ע שם. ועי׳ במגן אברהם שם סק״ב שהעלה דוקא שהיה דעתו לחזור לאלתר וכמ״ש גבי קוכה בסוף סי׳ תרל״ט. ועי׳ מזה בפרמ״ג במשבצות זהב שם סק״א. ובדברי רבינו כאן מפורש בהדיא כדבריו. והנה גבי עלית של ליליה יש בזה מחלוקת הפוסקים כמבואר בטור או״ח בסי׳ ח׳ וגם בש״ע שם סעיף י״ד שתם כן רבינו בית יוסף דאם פשט עליתו אע״פ שהיה דעתו לחזור ולהתעטף בו מיד מ״מ לריך לברך עליו כשלבשו בבית והרמ״א שם בהג״ה חלק עליו ופסק דא״ל לברך בבית ועי׳ מזה בדרכי משה שם וכן בש״ז ובעטרת זקנים שם שכתבו דלא דמי לתפילין שלריך לחזור ולברך דשאני תפילין דהליכה לבה״כ הוי הפסק משא״כ גבי ליליה. ועי׳ ג״כ במגן אברהם שם ס״ק י״ח שהקשה על הב״י בזה דמה שנא גבי קוכה שכתב בסי׳ תרל״ט בשם הרב המגיד דא״ל לברך בבית כשהיה דעתו לחזור מיד יע״ש. ובאמת שיש סברא לחלק את הענינים בזה עי׳ פרמ״ג באשל אברהם שם מ״ש בזה. ועי׳ ג״כ בב״ח ובפרישה שם ואכ״מ להאריך בזה. ודע דבגדול הייתי עד כה דבנדון דידן ליכא מאן דפליג על דעת רבינו בזה דבאם היה דעתו לחזור וליכנס מיד לחנותו של בושם דא״ל לברך בבית וכ״ה באמת דעת כל הפוסקים. ועתה ראה זה מצאתי דאתי לידי ס׳ שיטה מקובצת על מס׳ ברכות ורחיתי לו שם בסוגיא דשמעתין שלא לידון בדבר החדש ולחלק בין ברכת הנהנין לברכת המצות וז״ל שם ככנס ויולא מברך על כל פעם אין לומר מכאן למי שמניח עליתו ודעתו לחזור וליעלו שיחזור ויברך דהתם כיון דדעתו לחזור וליעלו לא הוי שילוק לגבי מצוה. אבל לגבי הנאה כל שילא הוי שילוק ולריך לחזור ולברך כל שרולה ליהנות עכ״ל הסט״מ שם. ולאה זה חדש הוא ויש להעיר ולפלפל הרבה בענין זה. אבל אין הזמן מסכים להאריך עוד:

(י) ובכה״ג משמע בירושלמי דמברכין על של בשמים של גוי במוצאי שבת וכו׳. הנה הלשון מגומגם קצת ואולם כוונת רבינו מבואר דקאי אישא דמלתא דה״כ איתא בירושלמי בפרקין הלכה ו׳ דברכין התם תני ר׳ יעקב קומי ר׳ ירמיה מברכין על בשמים של גויים מהו פליג (פי׳ וכי פליג הוא ברייתא על מתניתין דקתני אין מברכין על הבר ועל הבשמים של נכרים) קיימונה במעשיו לפני חבותו ע״כ. ופי׳ בפני משה שם קיימונה תרגמה שהעכו״ם עשה לעלמו לפני חבותו ישר״ם. ויותר נראה לי דל״ל בירושלמי שם במעשין לפני חבותו ופירושו דהבריתא מייתי שמעלה עשן של בושם לפני חבותו להודיע לכל עובר שהוא מוכר בושם ואין בזה משום משם ע״ז שהרי אנו רואין שמבשם כי היכי דיריחו איכסי וליתו וליזבנו וכסוגרון שאמרו בבבלי כאן: (יא) והלכתא כרבא דאמר יאותו לאורו ממש וכו׳. פלוגתא דרבנותא היא הובא ביתה יוסף בפי׳ לי״ח דרשב״ם פסק כרב יהודה דאמר לא יאותו מאורו ממש אלא כל שעומד בקרוב ומשתמש לאורו ואפילו בריחוק מקום (ובבית יוסף שם נפל ט״ם בשם הפוסק שכתוב דרשב״א פסק וכו׳. וזה טעות דמוכח דהא הרשב״א פסק בחידושיו לברכות בהפך וכמ״ש הב״י בעצמו שם. ול״ל דרשב״ם פסק וכמו שהגיה בפרישה שם. ובזה נחה שקטה תלונת הרב בעל ברכי יוסף בא״ח סי׳ כ״ו אשר קרא ערער על רבינו ב״י בזה). ובריב״ף והרא״ש כתבו המשנה כצורתה משמע דס״ל כרבא כדמשמע מפשטא דמתניתין דעד שיאותו ממש קאמר ולזה הסכימו ג״כ הרשב״א בחידושיו בסוף פרקין והרמב״ם בפכ״ט מה׳ שבת יע״ש. וכן הוא ג״כ דעת רבינו כאן ותמהני על רבינו ב״י על שלא הביא שם שדעת הרז״ה בספר המאור ג״כ כדעת הרשב״ם בזה דלית הלכתא כרבא. שכתב שם דכל הני עובדי דעייתי בש״ס שם דרב יהודה מברך אדני אדני אדני דיאלא רב׳ מברך אדני גוריא בר חמא אדני מברך אדני בר אבוה כולם פליגי אדרבא וקיי״ל מעשה רב ויע״ש. וכפי הנראה הי׳ גירסת בעל המאור בש״ס שם רבה מברך וכו׳ ולא רבא כגירסתינו שם וכגירסת רש״י

שם

(יב) וכמה כדי שיראה בצפורן ועל הכנס. אחד מבדיל לכולם בתפלה כל אחד ואחד מבדיל לעצמו והיינו כב"ה וכרבתיב ברוב עם הדרת מלך וגו' (יג) ולא דמי להך דפרק כיצד מברכין (דף מ"ב ע"ב) דאמרינן התם היו יושבים כל אחד ואחד מברך לעצמו דגבי פת בהסיבה תליא מילתא כדמסיים הסיבו אחד מברך לכולם. ובגמרא דידן גרסינן וכמה עד כדי שיכיר בין איסר לפונריון. וכל גחלים שהם לוחשות כל כך שאלו היה מכנים קיסם ביניהם היו דולק מאליו מברכים עליהם וכגון שמקצת שלהבת דבוקה בהם כדתניא בתוספתא דביצה פרק האוכל תאנים מברכים על השלהבת ואינם מברכים על הגחלת ואין נראה לפרש דלוחשות הם עצמם השלהבת אבל עוממות אין מברכים עליהם. רב יהודה מברך אדבי אבא דיילא וכו' א"ר יהודה אמר רב אין מחזירין על האור כדרך שמחזירין על המצות. ועששית שהיתה דולקות כל היום כולו למוצאי שבת מברכים עליה וא"ר מביאין ממנו אור להבדלה. גרסי' בפ' מקום שנהגו (פסחים נ"ד ע"ב) אין מברכים על האור אלא במוצאי שבת כו' וכשהוא רואה מברך מיד ר' יהודה אמר סורין על הכוס וא"ר יוחנן הלכה כר' יהודה ומוקמי לה התם באור היוצא מן העצים ומן האבנים ובפרק ערבי פסחים אמר אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר. תניא בפרקי דר' אליעזר בפרק י"ח כל המקדש על היין בלילי שבת (יד) מאריך ימים לעולם הזה ולעולם הבא ובפרק עשרים תניא בין השמשות של שבת היה אדם מהרהר בלבו ואמר שמא הנחש יבא וישופני עקב ונשתלה לו עמוד של אש להאיר לו ולשמרו מכל רע ראה אדם את עמוד האש ושמח בלבו [ואמר עכשיו אני יודע שהמקום עמי] ופשט ידיו לאורו של אש ואמר בורא מאורי האש וכשהחזיר את ידו מאור האש אמר עכשיו אני יודע שנבדיל יום הקודש מיום החול למה שאין להבעיר ליום השבת. (טו) ובאותה שעה אמר בא"י אמ"ה המבדיל בין קודש לחול ר' מנא אמר באיזה צד חייב אדם להבדיל על כוס של יין. (טז) [לאור האש ואומר בורא מאורי האש] וכיון שמרחיק ידיו מן האש אומר המבדיל בין קודש לחול ואם אין לו יין פושט ידיו לאור האש ומסתכל בצפורניו שהם לבנות יותר מן הגוף ואומר בא"י אמ"ה בורא מאורי האש ואם היה בדרך פושט ידיו לאור הכוכבים שהם של אש ואומר בא"י אמ"ה בורא מאורי האש. ר' צדוק אומר כל מי שאינו מבדיל על היין במוצאי שבת או אינו שומע מן המבדילים אינו רואה סימן ברכה לעולם וכל מי שהוא מבדיל במ"ש על היין או שומע מן המבדילים (יז) הקב"ה קורא לו קדוש וסגולתו ומצילו מצרות העמים שנאמר והתקדשתם והייתם קדשים וגו'. ובירושלמי גרסינן הכי זימן לו הקב"ה שני רעפים והקישן זה לזה ויצא האור מהם וביד עליה בורא מאורי האש אמר שמואל לפיכך מברכים עליה במוצאי שבתות שהיא תחלת ברייתה. (יח) ומעתה אין לתמוה הא דאין מברך בכל יום ויום על האור כמו שמברך על הבשמים כל שעה כשנהנה. ואע"ג דרבא בעי יאותו ממש הוא גופה לזכר הנאה דאדם הראשון הוי וכיון שאינו דומה ממש לשאר הנאות לא מברכינן וגרע מבשמים. וגרסינן בירושלמי על דעתהון דב"ש דאמרו ברא מאור האש (יט) כהדא אשר ברא פרי הגפן יין מתחדש בכל שנה ושנה. ותו גרסינן התם ולא על הבשמים של מתים הדא דאת אמר כשנתונים

הגהות

שם ספ' דרגא לטעמיה דאמר סמוך בעינן: (יב) וכמה כדי שיראה בצפורן ועל הכנס וכו'. כל הנוסח הזה שהעתיק רבינו מן הירושלמי עכאן ועד ברוב עם שם נשמט עתה בדפוס הירושלמי שם. ורק הכי גרסינן התם ויבדל אלקים בין האור ובין החושך אמר ר' ברכיה שני גדולי עולם ר"י ורשב"ל ויבדל אלקים אבדלה ודאי יע"ש. והשתא דר' ברכיה איתא נמי בגרסתיה דנה פרשה ג'. והנה מנוסחת הירושלמי שהעתיק רבינו כאן זכינו לדעת טעם למנהג שהביאו הראשונים שנוהגין להסתכל בצפרניים בשעה שמברכין על הנר והוא מפרקי דר' אליעזר פרק כ' כמו שהעתיק רבינו לקמן בסימן זה. וגם הטור בסימן רל"ח. וכן בא הדבר מפורש במדרש שוחר טוב ומובא בהגהות מיימוני פכ"ט מה' שבת בפסוק כל עלמותי תאמרנה אמר דוד וכו' עד לפרנייס לעשות בהם פריעה ולהסתכל בהם אור להבדלה ע"כ. ואולם הטעם לזה כי הטור שם מפני שהן פרות ורבות לעולם. ועוד טעם אחר לזה כתב הרא"ש בפרקין סי' ג' כדי להראות שיכול ליהנות ממנו ולהכיר בין מטבע למטבע כמו שמכיר בין לפורן לנסר. ומעתה לפי נוסחת הירושלמי אין אנו לריכין לכל זה דהא בהדיא מפורש בירושלמי כאן הסיעור כדי שיראה בצפורן ועל הכנס. ובגבלי כאן אמרו וכמה עד כדי שיכיר בין איסר לפונדיון וכדמייתי ליה רבינו בסמוך ואולי אידי ואידי חד שיעורא. ומ"מ לאו הא בהא תליא. ועי' מזה ג"כ בדרכי משה בס' רל"ח מ"ש בשם שהזהר. וגם בפריסה שם מ"ש בשם שבולי הלקט. ועוד כתב שם דבירושלמי יש לף כי זוכרים על לפרניו של אדם הראשון עכ"ל. ולא נמלא זה בירושלמי שם במקומו: (יג) ולא דמי להך דפרק כיצד מברכין כו' דגבי פת בהסיבה תליא מילתא. כן תירלו ג"כ הרא"ש בפרקין בסי' ג' ובתוס' ר"י שיליאו"ן שם בטוגיין בשם רבינו יוסף באריכות קלת יותר ושניהם לדבר אחד בתכוונו. ואולם לך נא וראה מ"ש על זה בחידושי הרשב"א שם בסוף פרקין וגם בחידושי הגאון פני יושיע שם: (יד) מאריך ימים לעולם הזה ולעולם הבא. לפנינו בפרקי דר"א שם פי"ח הגירסא מאריכין לו ימיו ושנותיו בעולם הזה ויוסיפו לו שנות חיים לעולם הבא: (טו) ובאותה שעה אמר וכו'. ולפנינו בפרקי דר"א שם חסר הכל תיבות: (טז) לאור האש ואומר בורא מאורי האש כמ"ל. וכן היא הגירסא בפרקי דר"א שם ובכתב יד אשר לפני נמלא חסר. ודע שם עוד כמה חסרים ויתירים בהעתקת רבינו כאן מפרקי דר"א ממה שהיא לפנינו בדפוס. וכן באור זרוע הלכות מולאי שבת סוף סי' ל"ג והטור בסי' רל"ו שניהם העתיקו כל ענין זה מפרקי דר"א אבל ג"כ בכמה שינויים ממה שהיא לפנינו בדפוס ויש לתקן מזה על זה: (יז) הקב"ה קורא לו קדוש וסגולתו ומצילו מצרות העמים שנאמר והתקדשתם והייתם קדושים וגו'. ול"ע דמקרא זה לא מוכח רק דנקרא קדוש ועדיין מנ"ל דנקרא ג"כ סגולתו ומצילו מצרות העמים. ובפרקי דר"א אשר בדפוס שם הגירסא הקב"ה קונה אותו לסגולתו שנאמר ואבדיל אתכם מן העמים והייתם לי סגולה ע"כ. ולא נזכר שם שנקרא ג"כ קדוש. ואולם הטור בסי' רל"ו העתיק שוב בנוסחא אחרת בזה"ל הקב"ה קורא קדוש ועושהו סגולה שנא' והייתם לי סגולה מכל העמים. ואומר ואתם תהי' לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ואומר ואבדיל אתכם מן העמים ע"כ והוא הנכון. אמנם נראה לפענ"ד שגם בהעתקת הטור יש קלת חסרון ודילוג. ול"ל שם הקב"ה קורא קדוש ועושהו סגולה ומצילו מצרות העמים (כמ"ש רבינו כאן) ונזה א"ש דנגד שלשה אלה מביא ג' פסוקים לכל אחד קרא מיוחד. סגולה מקרא והייתם לי סגולה. קדוש מקרא ואתם תהי' לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. ומצילו מצרות העמים מקרא ואבדיל אתכם מן העמים: (יח) ומעתה אין לתמוה הא דאין מברך בכל יום ויום על האור כמו שמברך על הבשמים וכו'. עי' במדרשי בפרקין סי' קפ"ט שמביא קושיא זו בשם רבינו יוסף דלמה אין מברכין על האור כל שעה שנהנין ממנו שהרי אסור ליהנות מן העולם בלא ברכה. ותירץ דדוקא בשגופו נהנה אבל בשאר הנאה לא ויע"ש. וכה"ג תירץ ג"כ הרמב"ן הביאו בשיטה מקובלת בשוגיין שם שלא תקנו חכמים ברכת הנהנין אלא בהנאות שבגשמות לגוף כמו אכילה ושתיה וריח. אבל שאר דברים אע"פ שיש בהם הנאה לא. והא דמברכין במולאי שבת זהו מפני שהיתה תחלת ברייתו בזו הלילה עכת"ד וזהו ג"כ כוונת רבינו במסקנת דבריו כאן אלא שקילר בלשונו: (יט) כהדא אשר ברא פרי הגפן יין מתחדש וכו'. רבינו קילר כאן בהעתקת דברי הירושלמי. והכי גרסינן התם בהלכה ה' על דעתהון דב"ש אשר ברא פרי הגפן על דעתהון דב"ה ברא פרי הגפן יין מתחדש בכל שנה ושנה האש אינו מתחדש בכל שעה ע"כ. ופירושו על דעתהון דב"ש דאמרי במתני' שברא מאור האש א"כ

יאמר

כשנתונים למעלה ממטתו של מת אבל אם היו נתונים לפני מטתו של מת אומר אני דלכבוד החיים היו עשוים. (כ) ר' יוסי בר הנינא אמר אין מברכים לא על הגר ולא על הבשמים של מצוה מאי מצוה א"ר יהודה כגון נר של חנוכה במוצאי שבת אין מבדילים פי' למ"ד אסור להשתמש לאורה. ומסיים בירושלמי בשמים כגון אסא דהושענא בסוכות דמוצאי שבת אין מברכים עליו דאמר רבה אסור להריח בו וטעמא דרבה דמריחא אקצייה כדאי' בסוכ' (דף ל"ז ע"ב) ואנן קיי"ל שאסור להשתמש לאורה:

קמב מי שאכל ושכח ולא ברך ב"ש אומרים יחזור למקומו ויברך וב"ה אומרים יברך במקום שנזכר ועד מתי הוא מברך עד כדי שיתעכל המזון בתוך מעיו א"ר זביד מחלוקת בשוכח אבל במזיד דברי הכל יחזור למקומו ויברך פר"ח עד מתי צריך לחזור למקום שאכל אם הוא במזיד עד כדי שיתעכל ואח"כ אפי' מזיד אינו חייב לחזור ולברך א לא במקום שנזכר ויש מפרשים שעל כל אדם האוכל קאי והוא עיקר ששוב לא יברך כלל. הגהו תרי תלמידי חד עביד בשונג כב"ש ואשכח ארנקא דדהבא וחד עביד במזיד כב"ה ואכליה ארי (כא) וצריך לומר שלא היה נהנהון לעשות כב"ש ולעבור על דברי ב"ה שאם לא כן כדאי היה לחוב בעצמו כדאי' בפ"ק דברכות (דף י' ע"ב) ומיהו בהא הלכה כב"ה כדפסקינן לעיל בפרקין. וכמה שיעור עיכול אמר ר' יוחנן כל זמן שאינו רעב אחר אותו אכילה וריש לקיש פירש בה שיעור אחר והלכה כר' יוחנן. (כב) ונראה דהוא הדין בכל הז' מינים הטעונים ברכה לאחריהם במקומן. ואם שתה יין כל זמן ששבע משתייתו ביין (כמו שהיה קודם שהתחיל עתה) ובשאר פירות נמי דינא הכי. בא להם יין בתוך המזון ואין שם אלא אותו כוס יין וכו' עד וב"ה אומרים מברך על המזון ואח"כ מברך על היין והכי הילכתא:

קמג עונין אמן אחר ישראל המברך ואין עונין אמן אחר כותי המברך עד שישמע כל הברכה ואוקמינא בשלא אכל ואני פירשתי זה בסי' קנ"ט בתשובות דברכות ופר"ח למימרא שעונין אמן אף ע"ג דלא שמע כל הברכה והיכי נפיק והיכי עונים אמן והא אין עונין אמן יתומה ואמרי' מתני' בשלא אכל תנן וזה מסייע למה שפי' בתשובות ולדברי רש"י צ"ל כיון ששמע מקצת הברכה לא הוי אמן יתומה ולא פריך אלא היכי נפיק (כג) ולהמדקדק נראין מפי דברי רבינו ניסים בהך מילתא:

קמד ופליגי תנאי (ואמוראי) הי מינייהו עדיף אי המברך או העונה אמן ופסקו רבוותא דהמברך עדיף מדאמרי' לעיל בפרק שלשה שאכלו (דף מ"ז ע"ב) גדול מברך והשאר עונים. וקי"ל שאחר הכל עונים אמן בין לעם הארץ ובין לכותי חוץ מתינוקות של בית רבן שאינו חובה הואיל ולהתלמד הם עשוים ולא לצאת י"ח וה"מ כשאומר קדיש בלא עידן מפטרייהו אבל כשאומר קדיש אחר פרק או דרשה עונים אמן בתרייהו (כד) ויש מפרשים אחר ההפטרה ויש מפרשים כשלומדים רק את ברכת ההפטרה ושאר ברכות אין עונים אחריו אמן ומ"מ אינו ברכה לבטלה מה שמלמדין אותם:

קמ"ה תנו רבנן שמן מעכב את הברכה יש מפרשים לענין ברכת המזון ויש מפרשים לענין דברים הבאים אחר הסעודה וכן פר"ח דאם לא סך ידיו בשמן הו"ל דברים הבאים בתוך הסעודה ולעיל פסקינן בפ' כיצד מברכין (דף ע"ב ע"ב) דרית הלכתא ככל הני שמעתתא וכו' דבנטילת מים אחרונים תרוי הדבר שאסור שוב לאכול ולא בשמן. תניא והתקדשתם והייתם קדושים וכו' והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים (כה) כי קדוש זו סיכה אני ה' אלהיכם זו ברכת המזון. אמר הקב"ה כשם שאני ומשרתי שברקיע טהורים ונקיים כך אתם תהיו נקיים כשתבואו לקלסני ובהלכות נטילת ידים

הגהות

יאמר ג"כ ברא פרי הגפן דלדידהו ברא הוא דוקא לשעבר ומשני הש"ס שאני יין שמתחדש בכל שנה ושנה ומש"ה שייך שפיר בו לשון ברא שהוא בורא תמיד אבל האש אינו מתחדש בכל שעה אלא כך היה בתחלת הבריאה: (כ) ר' יוסי בר' חנינא אמר אין מברכים וכו'. מכאן ועד סוף הענין שהעתיק רבינו כל זה בשם הירושלמי לא נמצא שם במקומו: (כא) ולריך לומר שלא היה מתכוון לעשות כב"ש ולעבור על דברי ב"ה וכו'. עי' מזה ברבינו יונה ובתוס' ר"י סירליאו"ן בסוגיין שם שמחלקים באופן אחר דמ"ד לא דמי להתוא דפ"ק דברכות דהתם אע"פ שהיו אומרים ב"ה עטין וקורין אפ"ה אין ב"ה מודים לב"ש שיש לעשות כן לכתחלה אלא שאם היה עומד מוטה שיכול לקרות ולפיכך כשאינו עומד מוטה ומטה בכוונה נמצא שעובר על דברי ב"ה ומתחייב בנפשו. אבל הכא מודים ב"ה שאפילו בשוכח שאם רצה להסתיר על עצמו ולחזור למקומו הרי זה משובח ונמצא שלא עבר כלל על דבריהם עכת"ד ויע"ש. ומבואר מזה דש"ל שאפילו היה מתכוון מתחלה לעשות כדברי ב"ש לא הוי זה כעובר על דברי ב"ה. ומה דמשייס רבינו ומיהו בהא הלכה כב"ה כו'. דבר זה פלוגתא דרבוותא היא שדעת הרא"ש בשם רב עמרם דבהא הלכה כב"ש וכן כתב רבינו יונה שם בסוגיין בשם מקצת הגאונים ור"ש בן חפני וכן הוא ג"כ דעת הטור בסי' קפ"ד וכ"פ בתוס' ר"י סירליאו"ן שם וקא חשוב ומני שם בשם סדר רב עמרם דבשמה דברים הלכה כב"ש לגבי ב"ה. ואולם הרמב"ם ברים פ"ד מה' ברכות פסק בזה כב"ה. וכן הוא גם דעת רבינו יונה בסוגיין שם דבהדיא אמרינן לעיל דבכולהו פרקין הלכה כב"ה. וכך שם ג"כ דברי רבינו כאן. ועי' מזה ג"כ בטור ובש"ע סי' קפ"ד ובב"ח ובט"ז שם שהאריכו בזה: (כב) ונראה דהוא הדין בכל הז' מינים הטעונים ברכה לאחריהן במקומן וכו'. דעת רבינו בזה כדעת רשב"ם בפ' ערבי פסחים (דף ק"ח ע"ב) דגם ברכה אחת מעין שלש טעונה ברכה במקומה כמו בברכת המזון. וכ"ה גם דעת הרמב"ם ברים פ"ד מה' ברכות ועי' מזה בכסף משנה שם. אבל דעת התוס' בפסחים שם ודעת הרא"ש ור"י סירליאו"ן בפרקין וכ"ה גם דעת הרי"ף ורב עמרם (מובא בהגהות מיימוני רפ"ד מה' ברכות) דדוקא בברכת המזון אמרינן כן אבל בזיי"ן המינים אינן טעונין ברכה לאחריהן במקומן אלא יברך במקום שנזכר. ועי' בבית יוסף ובדרישה בסי' קפ"ד מ"ש בביאור דברי הרא"ש בזה ועי' ג"כ בש"ע שם סעיף ג' וגם בסי' קע"ה סעיף ה' ובמגן אברהם שם ס"ק י"ב ובפרמ"ג שם: (כג) ולהמדקדק נראין מפי דברי רבינו נסים בהך מילתא עי' לקמן בסי' קמ"ט דשם מביא רבינו דברי רבינו נסים בזה באריכות וגם פירש"י ז"ל בזה תמצא שם יותר מבואר ועי"ש גם כן בהגהותי ס"ק כ"ז שהראיתי המקור לדברי רבינו נסים בזה והאריכותי קצת בזה כי שם מקומו ועי' עוד בהגהותי שם ס"ק כ"ט: (כד) ויש מפרשים אחר ההפטרה וכו'. ועי' מזה בשיטה מקובצת בסוף פרקין שם שהביא ג"כ פירוש מהש בשם הראב"ד ז"ל דהא דקאמר בש"ס דבעידן מפטרייהו עונין הכוונה דכשהם מברכין לפטור עצמן אע"פ שאין להם חיוב אלא שאניחם מחמיחם אמן. ורש"י ז"ל דברים אפטריהו ופירש שאומרים ההפטרה בלבוד וקמ"ל דכיון דתקון רבנן דקטן יכול להפטיר עונין אמן אחריו ועי' הקשה הראב"ד ז"ל דא"כ אפילו קורא בתורה נמי דהא תנן קטן קורא בתורה ומתרגם ומה שנא הפטרה דנקט ע"כ. ובפירוש רש"י שלפניהו הטעמא אבל בעידן מפטרייהו כשאומרים ההפטרה ומברכין בתורה ובנביא עונין אחריהם אמן עכ"ל. ומבואר דקטן הקורא בתורה ובנביא כל זה נקרא בשם הפטרה: (כה) כי קדוש זו סיכה אני ה' אלקיכם זו ברכת המזון כו'. ולפנינו בש"ס בסוף פרקין הגירסא כי קדוש זה שמן אני ה' אלקיכם זו ברכה. ובכש"י ובהרא"ש שם הגירסא זה שמן הטוב. ובמהרש"א בחידושי אגדות שם הגיר' זה שמן ערב. והנה הסיום שמסיים רבינו כאן ע"ז אמר הקב"ה כשם שאני ומשרתי שברקיע טהורים וכו'. עד לקלסני לא נמצא בש"ס שלפנינו שם. ואולי ליין רבינו כאן המראה

מקום

ידים כתבתי (כו) שבמדרש תנחומא בפרשת וישא משלו ויאמר אמרינן שמים אחרונים טעונים ברכה אע"פ שחובה היא זו ואמרינן נמי ידים מזוהמות פטולות לברכה ולכך נראה דהמברך ברכת הזימון ראוי לו ליטול יריו ולברך עליהם ותו דאסמכינהו אקרא :

פרק ט

קמ"ו הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה ומסקנא דאניסא דרבים כ"ע מחייבי לברוכי (ח) אניסא דיחיד איהו חייב לברך אבל כ"ע לא (ג) ירושלמי יחיד שנעשה לו נס א"צ לברך מהו שיברך אדם על נסי אביו ועל נסי רבו א"ר יוסי אם היה אדם מסויים כגון יואב בן צרויה וחביריו או שהיה אדם שנתקדש שם שמים על ידו כגון דניאל חנניה מישאל ועזריה צריך לברך. ת"ר הרואה מעברות הים ומעברות הירדן וכו' צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום ועל לוט מברך ברוך זוכר הצדיקים ועל אשתו של לוט מברך ברוך דיין האמת. (ג) וכל הני ברכות דפרקין צריכים ברכה בשם ומלכות אלא שקיצר התלמוד. א"ר יהורה אמר רב ד' צריכים להודות יורדי הים והולכי מדברות ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא (ד) וסדרם כפי הסכנה ובמקרא סדורים לפי מה ששכיחי טפי יורדי הים דכתיב יורדי הים באניות וגו' יודו לה' חסדו וגו' הולכי מדברות דכתיב תעו במדבר בישימון וגו' יודו לה' חסדו ומי שהיה חולה ונתרפא דכתיב אוילים מדרך פשעם וגו' יודו לה' חסדו ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא דכתיב יושבי חושך וצלמות וגו' יודו לה' חסדו. מאי מברך אמר רב יהודה אמר רב (ה) ברוך גומל חסדים טובים לחייבים שגמלני כל טוב ואמר אביי וצריך לאודויי באפיה עשרה שנאמר וירוממוהו בקהל עם אמר מר זוטרא ותרי

הגהות

מקום אשר מסס העתיק דבר זה. ונסמע אח"כ מתחת ידי המעתיק: (כו) שבמדרש תנחומא כו' אמרינן שמים אחרונים טעונים ברכה אע"פ שחובה היא וכו'. הכא במדרש תנחומא שלפנינו בדפוס שם בפ' בלק לא נמצא דבר זה. ומה דמסיים רבינו דהמברך ברכת הזימון ראוי לו ליטול ידיו ולברך עליהם. הכא לקמן בה' נטילת ידים סימן אלף וקי"ב הביא רבינו בתחלה דעת הר"י בן מלכי צדק בזה דסובר שמברכין עליהם מדאסמכינהו רבנן אקרא והתקדשתם. וע"ז חולק רבינו וכתב דלא נהירא דא"כ על שמן נמי יברך דהא אסמכינהו התם נמי אקרא. ושוב הביא בשם יש מפרשים דעל המברך ברכת המזון לדידיה מצוה לברך עליהם אבל לשאר שהוא רק מפני הסכנה לא ע"כ. וזהו ג"כ מסקנת רבינו כאן וכן הוא ג"כ דעת הגאון בשאלתות פ' יתרו סי' כ"ד והביאו הטור בסי' קפ"א ושם הביא ג"כ מחלוקת שאר הפוסקים בזה וגם הכרעת דעת הרא"ש לחלק בין תבשיל לפת תריבה. ועי' עוד מזה ברבינו יונה בסוגיין שם שכתב שהיה נראה לברך עליהם אלא שכבר נהגו העולם שלא לברך וע"ש הטעם בשם רבני לרפת והוא בתוס' דידן ובתוס' ר"י שירליאו"ן שם בסוף פרקין ועי' מזה ג"כ בהרא"ש שם ובמע"מ שם. ובמרדכי בפרקין סי' קל"א הביא בתחלה שדעת הר"א ממיץ בספר יראים כדעת הר"י בן מלכי צדק שיש לברך עליהם. ושוב הביא ג"כ דעת רבינו הראבי"ה דפליג עליו בזה וכמ"ש לקמן בה' נטילת ידים ובאגורה בסוף פרקין סי' קל"ג הביא בקצרה ובספר רבינו אבי"ה כתב דיש גאונים המחייבים ליטול ולברך ואינו נראה לי ע"כ :

(ח) **אניסא** דיחיד איהו חייב לברך אבל כ"ע לא וכו'. מדברי רבינו נראה דלא גרים בזה כגירסת הרי"ף ורב האי גאון שהביא הרא"ש גרים פרקין דגרסי בש"ס שם אניסא דיחיד הוא ובריה ובר בריה לריכי לברוכי וכ"ע לא לריכי. וכ"ה גם כן גירסת הרמב"ם והרשב"א הובאו בית יוסף בסי' רי"ח. ולפי גירסתם נראה דוקא בן בנו אבל הה"ד כמי כל יולאי ירכו כמ"ש הטור בסי' רי"ח שם וכן הוא בהדיא בחידושי הרשב"א גרים פרקין והכי נקטינן ג"כ בש"ע שם בסעיף ד'. ואולם לפני רבינו היה הגירסא שם כמו שהיא לפניו עתה בש"ס דידן אניסא דיחיד איהו חייב לברוכי ותו לא. ועי' מזה ג"כ בלחם המודות על הרא"ש גרים פרקין מ"ש בזה: (ג) ירושלמי יחיד שנעשה לו נס א"צ לברך מהו שיברך על נסי אביו וכו'. כן היא הגרסא בירושלמי גרים פרקין שם. ותמוה קצת דאם יחיד שנעשה לו נס א"צ לברך על נס עצמו מה מיבעיא ליה להש"ס אם מברך על נס אביו ונס רבו. ואולם הנכון כמו שמביא הרא"ש גרים פרקין בסתם הירושלמי בזה דגרים אבל בנס דיחיד א"צ לברך ול"ג שנעשו לו ופי' בנס דיחיד הייבו שנעשו ליחיד אחר א"צ לברך. וכמה בירושלמי שם אמרו בסתם דאם היה אדם מסויים כגון יואב בן לרויה וחביריו. ולא נזכר בו שם האומר ולפני רבינו היה הגירסא בזה אמר ר' יוסי. ועוד זאת דבירושלמי שם לא מסיים למילתיה אם מברך או לא ולפ"ז האיבעיא לא איפשטא ולפני רבינו היה הגירסא שם לריך לברך. וכן היה גירסא זו לפני הרא"ש גרים פרקין והטור בסי' רי"ח. ועי' מזה בבית יוסף שם ובפני משה בתוספותיו בירושלמי גרים פרקין שם. ודע דבש"ע שם בסעיף ז"י"ן נקטינן נמי דעל נס של אדם מסויים מברך. ובמגן אברהם סק"ט חולק על זה משום דבירושלמי משמע דבעינן תרווייהו רבו ואדם מסויים יע"ש. ותמה עליו בשאלה רבה שם שהוא נגד דברי התוס' גרים פרקין שכתבו דלא נבע חזקיה מאדם מסויים. וכ"ה גם כן במרדכי גרים פרקין שם הרי דבאדם מסויים בלחוד נמי מברך. ועי' במהרי"ל שקל שם שכתב להמליץ בעד המגן אברהם בזה דס"ל דכוונת התוס' שם דבבי חזקיה היה תרתי אדם מסויים וגם שנתקדש שם שמים על ידו עכמ"ד. ועי"ז שאלני אחי ותלמידי הרב המריץ מו"ה יואל ז"ל דאמתי לדיק מה פעל והרי עיקר חסר מן הספר כי לא פורש בתוס' שם מענין קידוש השם כלל. והשבתי לו דתוס' דידן שעל מס' ברכות נלקטו רובן מתוס' ר"י שירליאו"ן כאשר הראיתי ע"ז במקום אחר (עי' מזה לעיל בהגהותי בסי' ק' סק"י ובסי' קמ"א סק"ה) ובתוס' ר"י שירליאו"ן שנדפס מחדש בזמנינו מפורש כאן הדבר באר היטב דבהסוא כם דחזקיה היה ג"כ קידוש השם בדבר שסיו עמו ג"כ שאירית ישראל. ובתוס' דידן קיצרו בדבר: (ד) וכל הני ברכות דפרקין לריכים ברכה בשם ומלכות וכו'. כן הוא שיטת רבינו שמעיה מובא בתוס' דידן וכן במרדכי גרים פרקין וכ' שכן היה נוהג ר"י והשאר מקומי. ומבואר עוד בטור ובבית יוסף בסי' רי"ח שכן הוא גם דעת הרמב"ם והרשב"א והרא"ש ולאפוקי מדעת הראב"ד שכתב דא"ל שם ומלכות. ועי' בב"ח שם מ"ש בזה ובמרדכי שם הוסיף עוד בזה בשם השאר מקומי ורבינו יהודה דוקא משלשים יום לשלשים יום דומיא דרואה את הים הגדול לפרקים דמפורש בירושלמי בפרקין דהייבו לשלשים יום ויעש"ה. ובאגורה גרים פרקין מביא דין זה בשתם וכתב דהכי נמי איתא בגמרא הרואה את מבינו לאחר שלשים יום מבחייבו וכן יש בירושלמי בפרקין ע"כ וכ"ה גם דעת התוס' בפרקין (דף כ"ז ע"ב בד"ה הרואה) והרא"ש בסוגיין שם. והכי נקטינן ולאפוקי מדעת הראב"ד ז"ל. ועי' מזה בטור ובב"י בסי' רי"ח שם ובלחם המודות על הרא"ש שם: (ה) ומדרש כפי הסכנה ובמקרא סדורים לפי מה ששכיחי טפי. עי' מזה בתוס' ר"י שירליאו"ן גרים פרקין שהביא שרב האי גאון הביא כן על השאלה ששאלו מקומי דלמה לא מנה אותן הש"ס כסדר הכתובים בספר תהלים והביב דהפסוק מנה מה שהוא מסוכן יותר והתלמוד מנה מה שהוא מצוי יותר ע"כ. וכ"ה ברבינו יונה שם. ובתוס' דידן בסוגיין שם בא הדברים בקצרה: (ה) ברוך גומל חסדים טובים לחייבים שגמלני כל טוב. בש"ס שם (דף כ"ד ע"ב) הגירסא ברוך גומל חסדים טובים. וגירסת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ברוך גומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב וכ"ה בטור בסי' רי"ט וכתב שם רבינו בית יוסף שגירסת הכי רבותא עיקר יע"ש. ואולם בסתם רבינו כאן עדיפא שהיא מורכבת מב' הגירסאות ועי' בלבוש שם בסי' רי"ט בסעיף ג' שכוון ג"כ לבסתת רבינו בזה ובחכם חתם עליו

בעל

וחרי מינייהו רבנן שנאמר ובמושב זקנים יהללוהו. ,ונראה שא"צ לקרות הפסוקים אלא דמייתי מקרא שצריך להודות והקורא לא הפסיד כאדם הקורא בתורה. רב יהודה חלש ואתפח על לגביה רב חנן בגדתאה ורבנן אפרי ליה בריך רחמנא דיהבך ניהלן ולא יהבך לעפרא אמר להו פטרתון יתי מלאודויי והאמר אביי צריך לאודויי באפיה עשרה דהוי בי עשרה ועני בתרייהו אמן. וא"ר יהודה ג' צריכים שימיר היה חולה חתן וכלה וי"א אף אבל ות"ח בלילה. ואמר רב יהודה שלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם כתבתי לעיל בסוף פ' ג' שאכלו. אמר רב יצחק אין מעמידין פרנס על הציבור אא"כ נמלכין בצבור שנאמר ראו קרא ה' בשם בצלאל וגו' (ו) האי מאן דחזי חלמא ולא ידע מהו אי טב הוא או ביש הוא ליזול וליקום קמי כהני ויאמר רבש"ע אני שלך וחלומותי שלך וכו' וניכוון וניסק בהרי כהני ויימרון כולא עלמא אמן וכי מהדרי כהני אפייהו לימא השוכן בגבורת שלום ישים שלום עלינו. הרואה מקום שנעקרה ממנו ע"ז אומר ברוך שעקר ע"ז מארצינו ובירושלמי מסיים שיאמר יהי רצון מלפניך כשם שעקרת זאת כן תעקור אותה מכל המקומות כולם ותחזיר לב עובדיה לעובדך הוי אומר נמצא שזה מתפלל על עובדי ע"ז (ז) ותני רשב"ג אומר אף בחוצה לארץ צריך לומר כן פי' להתפלל על עובדיה. ת"ר הרואה את המרקולים אומר ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו הרואה בבל הרשעה מברך ה' ברכות וכו' הרואה אוכלסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים אוכלסי אומות העולם אומר בושה אמכם חפרה יולדתכם וכו' (ח) אמר עולא נקטינן אין אוכלסי פחותה מששים רבוא. ת"ר הרואה (ט) חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו חכמי אומות העולם אומר ברוך שנתן מחכמתו לבשר ודם. הרואה מלכי ישראל אומר ברוך שחלק מכבודו ליראיו מלכי אומות העולם אומר ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם. א"ר יוחנן לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל ואפי' לקראת מלכי אוה"ע. שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי אוה"ע. אמר ריב"ל הרואה את חבירו (פי' שחביב עליו) לאחר שלשים יום אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה לאחר י"ב חודש אומר ברוך מחיה המתים. הרואה בתי ישראל בישובן אומר ברוך מציב גבול אלמנה בתורבנן אומר ברוך דיין האמת בתי אומות העולם בישובן אומר בית גאים יסח ה' בחורבנן אומר אל נקמות ה' אל נקמות הופיע הרואה קברי ישראל אומר ברוך (י) אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין והמית אתכם בדין ועתיד להחיותכם בדין ולהקימכם בדין לחיי עולם הבא בא"י מחיה המתים. הרואה קברי אוה"ע אומר בושה אמכם וגו' הרואה את הכושי ואת הגיחור ואת הלווקין והגנם ופתויי הראש והדרניקום אומר ברוך משנה את הבריות. הרואה החיגר והסומא והקיטע ומוכה שחין ואת הבהקנים שנשתנו אחרי לידתן אומר ברוך דיין האמת ואם ממעי אמן משונים אומר ברוך משנה הבריות כך פר"ח ובירושלמי איתא להיפוך. הרואה פיל ואת הקוף והקיפוף אומר ברוך משנה את הבריות ראה בריות טובות ואילנות טובות אומר ברוך שככה לו בעולמו. ובירושלמי גרסינן נמי הרואה אילנות נאים ובני אדם נאים אומר ברוך שברא בריות נאות בעולמו (יא) ליהנות מהם בני אדם. מעשה ברבן גמליאל שראה גויה נאה ביותר וביקר עליה ופיקר מלא תתנם לא תתן עליהם חן ומשני לא אמר אלא ברוך שברא כך בריות נאות בעולמו. וכי דרכו של ר"ג להביט בנשים ומשני דרך עקומות היה ודכוותא איתא בסוף פ"ק דע"ז. ירושלמי העובר לפני ע"ז אומר בית גאים יסח ה' ר' יוסי בש"ר לוי ראה אותם מזבלין לע"ז אומר זובח לאלקים יחרם. על הזיקים ועל הזועות ועל הברקים ועל הרעמים ועל הרוחות אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם הרואה קשת בענן אומר ברוך זוכר הברית במתניתא תנא נאמן בבריתו וקיים במאמרו אמר רב פפא הלכך נימרינהו לתרוייהו (יב) ברוך זוכר הברית ונאמן בבריתו וקיים במאמרו וכן כתב רבינו אלפסי

הגהות

בעל ברכי יוסף בשם מר זקינו שם : (ו) האי מאן דחזי חלמא ולא ידע אי טב הוא או ביש הוא ליזיל וכו' עד סוף הענין. הוא לשון הרי"ף בפרקין וכן העתיקו הרא"ש בסוגיין שם בפ' ה' ועי' מע"מ שם שהעורר על מינוי הגירסא דברי"ף ובלא"ש הגירסא וכי מהדרי כהני אפייהו לימא וכו'. ובגמרא דידן הגירסא ואי לא לימא וכו'. וכ"ה בעור סימן ק"ל ויע"ש מה שכתב בזה : (ז) ותני רשב"ג אף בחוצה לארץ צריך לומר כן וכו'. ולפנינו בירושלמי שם הגירסא תני ר' שמעאל בן גמליאל אומר וכו', וגירסת רבינו ברוכה יותר דלא מצינו בשום מקום בש"ס תנא בשם ר' שמעאל בן גמליאל רק ר' שמעון בן גמליאל. וכן הוא ג"כ בתוספתא בפרקין ר' שמעון אומר וחסר שם [בן גמליאל] כי שתם ר"ש הוא ר"ש בן יוחאי כידוע. ובבבלי (דף כ"ז ע"ב) הגירסא ר"ש בן אלעזר אומר וכו'. (ובעל פני משה בירושלמי שם לא העיר מכל זה מאומה) ומ"מ יש לתמוה בזה על רבינו דלמה הביא דבר זה מן הירושלמי ולא מן הבבלי ואולי לא היה גירסא זו בש"ס שלפניו. ולענין הלכה עי' מזה בטור בפי' רכ"ד שהביא בשם הרמב"ם בפ"י מה' ברכות דפסק שם דגם בחוצה לארץ צריך לומר כן. ותמה עליו דלמה פסק כדברי יחיד דרשב"א הוא דאמר הכי. אבל לפ"ק א"ל לומר כן אלא בארץ ישראל שרוצה ישראל. ורבינו בית יוסף המליץ בעד הרמב"ם שם וגם בכסף משנה דה"ע דמשמע דרשב"א וגם ת"ק נמי לא אסר שיאמר כן אלא שא"ל אבל אם רצה לאמרו אין בכך כלום ויע"ש והסכים עמו הב"ח שם ולפענ"ד יש לומר עוד דהרמב"ם היה לו הגירסא בירושלמי שם רשב"ג אומר וכמ"ש רבינו. ואולי גם בבבלי היה הגירסא לפניו רשב"ג ולא רשב"א. ומש"ה פסק כוותיה דהא ס"ל להרמב"ם דהלכה כרשב"ג במשנתינו ואפילו בברייתא וכמ"ש הכסף משנה בפ"ט מה' טומאת מת הלכה ה' ועי' מזה ג"כ בש"ך חו"מ סי' קע"א סק"ט. ואולם עיקר דברי הכ"מ בזה נעלמו בפ"ז מה' פרה הי"א דכלל זה הוא דוקא במשנה ולא בברייתא. ועי' במשנה למלך שם שהעיר בזה. ויש לנו אריכות דברים בזה ואכ"מ : (מ) אמר עולא נקטינן אין אוכלוסי פחותה מס' ריבוא. כן היא הגירסא בהרי"ף שם. ואולם בש"ס שלפנינו (שם דף כ"ה ע"א) הגירסא אמר עולא אין אוכלוסי בבבל תנא אין אוכלוסי פחותה מששים ריבוא : (נ) חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו חכמי אומה"ע אומר ברוך שנתן מחכמתו לבשר ודם וכו'. כל"ל ועי' בכסף משנה פ"י מה' ברכות הי"א שהביא לו גירסא אחרת בש"ס שלפניו. ואולם עיקר הגירסא כמו שהיא בש"ס דידן ובכל ספרי הראשונים וכמ"ש רבינו ועי' בבית יוסף בפי' רכ"ד שכתב ב' טעמים להא שתקנו חז"ל לומר על חכמי ישראל שחלק ועל חכמי אומה"ע שנתן. א) בשם הר"ר דוד אבודרהם חלק כליגוד מהנהר ואפשר להרחיבו ולקנרו כן ישראל ולפי זכותם מתרבה ומתמעט משא"כ באומה"ע פסוקה ותלושה. והב"ח שם האריך ג"כ לתת טעם לשבח לזה ע"פ מדרש רבה כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה לאומה"ע נתן חכמה אנושית בשבע חכמות ולא תורה וסודותיה ולישראל חלק מהכל מהתורה והסודות וע"ש דבריו כי יקרים ונעימים הם ורחוים למי שאמרם ועי' עוד טעמים לזה בלבוש ובט"ז שם סק"א : (י) אשר יצר אתכם בדין וכו' עד סוף הענין. כן היא הטומאת ג"כ בריי"ף ובלא"ש בסוגיין שם וגם בעור בפי' רכ"ד. ואולם הסיום ולהקימכם בדין לחיי עולם הבא מזכר כאן לא נמצא שם רק ברמב"ם פ"י מה' ברכות ה"י ובש"ס בריי"ף שם הסיום בזה ויולע מספר כולכם. וכ"ה הגומאת ג"כ בתוספתא שם ועי' ג"כ בזה בגליון הש"ס שם ובגל"ח בחידושיו שם : (יא) ליהנות מהם בני אדם וכו'. הסיום הזה לא נמצא לפנינו בירושלמי שם : (יב) ברוך זוכר הברית ונאמן בבריתו וקיים במאמרו וכן כתב רבינו אלפס ע"כ. וכ"כ גם כן הרמב"ם פ"י מה' ברכות הט"ז. ומ"ש רבינו והעם נהגו לומר ליפכא דתתמי לבסוף וכו'. עי' מזה בתוס' בסוגיין שם (דף מ"ט ע"א בד"ה הלכך) שכתבו שיש לברך נאמן בבריתו וקיים

בשבועתו

אלפסי והעם נהגו לומר איסכא דחתמי לבסוף. מאי רוחות אמר אביי זעפא ועל הברקים ועל הרוחות אומר ברוך שכחו וגבורתו או ברוך עושה מעשה בראשית אבל על ההרים ועל הגבעות וכו' אינו מברך אלא ברוך עושה מעשה בראשית. ירושלמי רב חסדא אמר דיו פעם א' בכל יום ר' יוסי בעי מה אנן קיימין (יג) ומסקנא אם בטורדין דיו פעם א' בכל יום ואם במפסיקין מברך על כל פעם ופעם חייליה דר' יוסי מן הרא היה יושב בחנותו של בשם כל היום אינו מברך אלא פעם א' היה נכנס ויוצא נכנס ויוצא מברך על כל פעם ופעם. ת"ר הרואה חמה בתקופתה (יד) ולבנה בטהרתה כוכבים במשמרותם מזלות בעתם אומר ברוך עושה מעשה בראשית א"ר יהודה הרואה לבנה בחידושה אומר ברוך אשר במאמרו ברא שחקים וכו' ירושלמי שמואל אמר וצריך לומר והשיאנו ה' אלקינו את ברכת מועדיך רב אמר צריך בה זמן תניד' אושעיא והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים (טו) ר' יהודה אומ' הרואה את ים הגדול אומר ברוך שעשה את הים הגדול אימתי בזמן שרואהו לפרקים עד כמה עד שלשים יום. על הגשמים ועל בשורות טובות (טז) אומר ברוך הטוב והמטיב וכן בשינוי יין וה"מ דאיכא שותפא בהדיה ואי לא מברך שהחיינו וקיימנו, וכן בשינוי יין אי שתי אינש בהדיה או אם יש לו שותף בחביות מברך הטוב והמטיב ואי לא מברך שהחיינו וכן פר"ח בדשתי בהדיה דתניא קצרו של דבר על שלו מברך שהחיינו ועל שלו ועל של חבירו מברך הטוב והמטיב ואי ליה ארעא אומר

הגהות

בסבועתו וזוכר הברית. וכ"ה אות בלות בתוס' ר"י שילליאו"ן סס ועי' מזה בב"י בסי' רכ"ט ועי' ג"כ בב"ח סס מ"ם בזה בסס מהרס"ל ז"ל: (יג) ומסקנא אם בטורדין דיו פעם א' בכל יום וכו'. עי' בהרי"ף שהעתיק ג"כ דברי הירושלמי בזה ופירושו עי' ברבינו יונה סס מ"ם בסס הר"ח ועי' ג"כ בהרא"ם בפרקין סס סי' י"ג ובמע"מ סס וגם במרדכי ובאגודה בפרקין סס: (יד) ולבנה בטהרתה כוכבים במשמרותם מזלות בעתם וכו'. ולפנינו בסמ"ם סס (דף כ"ט ע"ב) סנירסא ולבנה בגבורתה וכוכבים במסילותם ומזלות כסדרן וכו'. ואולם רבינו העתיק כפי גירסת הרי"ף בסוגיין סס וכן העתיק הרא"ם בפרקין סי' י"ד ועי' ביאור הדברים ברבינו יונה סס ובמע"מ על הרא"ם סס: (טו) ר' יהודה אומר הרואה את הים הגדול אומר וכו'. עי' מזה בב"י בסי' רכ"ח שמביא תשובות הרא"ם בזה ועי' ג"כ בלחם תמודות על הרא"ם בפרקין סי' י"ב שהאריך לתמוה על רבינו ב"י בזה ומסיק סס לדיבא דאין הכוונה על הים של א"י רק על יס אוקיינוס ואייתי ליה ג"כ מדברי האגודרסס שפי' דהים הגדול הוא יס המקיף הנקרא יס אוקיינוס ומתוך הסיבתו קבעו לו ברכה בפני עצמו ויע"ש שהאריך בזה. ובאמת שכבר קדמו הפרישה סס לתמוה על הב"י בזה אלא שלא ראהו בעל לחם תמודות שעדיין לא היה נדפס בימיו: (טז) אומר הטוב והמטיב וכן בשינוי יין וכו'. הרבה הלכות וחידושי דינים נאמרו בברכה זו כמבואר בהרא"ם בסוגיין סס ובטור ובסמ"ע אח"ח סי' קע"ה ובמפרשי הסמ"ע סס ועי' ג"כ מזה בשו"ת רבינו חיים אור זרוע בס"ס ס"מ. וחידוש מלאתי בדעת רבינו בזה דהמרלבי בסוף פרקין הביא בסס רבינו אבי העזרי שאם הביאו לו יין רע ויין טוב כאחד שיש לו לברך מיד בורא פרי הגפן על היין הטוב ופוטר הרע ולא יברך על הרע תחלה בפה"ג כדי לברך אחריו הטוב והמטיב כדי להרבות בברכות כי לעולם יש לברך על העיקר ועל החביב תחלה עכ"ל. והובא ג"כ ביתה יוסף בסי' קע"ה. ואולם באגודה בפרקין סי' רי"ז הביא דעת רבינו בנוסחא אחרת וז"ל רבינו אביה"ם פסק שאם הביאו לו יין רע וטוב כאחד מברך תחלה בורא פרי הגפן כדי להרבות בברכות ולאחריו הטוב והמטיב ע"כ. והרי הדברים קוראים זא"ז. וקרוב בעיני מאד שיש באגודה שם ט"ס וגם קלת חסרון ודילוג כי גם בלא"ה הלשון שם מגומגם בזה והעיקר כמ"ש המרדכי בשם רבינו. וגם באגודה שם יש לתקן ע"פ נוסחת המרדכי. ובעיקר הדין נראה מדברי רבינו ב"י בסי' קע"ה שם שהטור ורבינו מנוח פליגי על רבינו בזה. ובדברי מעה ובדרישה שם כתבו דלא פליגי. והנה גם בס"ע שם הביא הב"י בתחלה בסעיף א' לשון הטור ואח"כ בסעיף ג' הביא שוב לשון המרדכי בשם רבינו. ובהגה"ה שם כ' הרמ"א להשוות דעת הטור עם דעת הראב"ה ומחלק דבסעיף ג' מיירי שהיו לפניו שתי יינות בשעת הברכה דאז שפיר מברך על החביב תחלה. אבל בסעיף א' מיירי שלא היו לפניו שתיהן בשעת ברכה וזן הן ג"כ דברי הט"ז שם סק"א. והב"ח שם מתרץ דבסעיף א' מיירי בעבר ובירך על הגרוע יע"ש (וכ"כ גם כן בתנן אברהם שם סק"ב) ובעטרת זקנים שם כפל ט"ש בהעתקת דברי הב"ח בזה. והט"ז שם סק"ד מתרץ ליה דבסעיף א' מיירי בנשתפק איזה מהם עדיף ומ"כ תיכף כשהביאו שניהם לפניו יש עליו ג' חיובים ולכך מקיים שניהם. אבל בסעיף ג' מיירי בידוע שהוא גרוע יותר ונמצא דלא חל עליו חיוב תחלה עשוה ריבוי יינות רק מחמת הברכה יע"ש. והוא דבר חכמה ועי' מזה בתשובות זהב שם מ"ש בזה ואין להאריך:

ודע דבברכת הטוב והמטיב לא קבעו בו חכמים שיעור דומיא דברכת שהחיינו ושאר ברכות דתקנו חז"ל לברך אף על כל שהוא והש"ד נמי ברכת הטוב והמטיב דכל שיש כאן אפילו הנאה מועטת אף דאין בו שוה פרוטה מברך. וכמו כן בשינוי יין כל שיש בו תוספות הנאה מועטת ואפילו אינו שותה רבינו נמי בעי לברוכי דלא פלוג דבנן בתקנתייהו. וכבר היה לי וויכוח בזה עם ידידי הרב הגאון החריף מו"ה אברהם תאומים ז"ל אב"ד דק"ק בוטשאטש בן בתו של הגאון בעל חוות דעת בעת אשר שלח אלי ספרו היקר שו"ת חסד לאברהם בשנת תרט"ז וביקש ממני לעיין בזה דבשתפק בספרו שם אות"ח סי' י"ז אי ברכת הטוב והמטיב לא בעי שיעור כדין ברכה ראשונה דמברכין אפילו בכל שהוא או דבעי שיעור כדין ברכה אחרונה דבפחות מכשיעור אין מברכין עליו והוא ז"ל האריך בזה שם ולידד לכאן ולכאן ולבסוף מסיק ג"כ דלא בעי שיעורא מנד הסברא הואיל ודין ברכה זו נשנה בתלמוד בגי דין דברכת שהחיינו דמי לה בכל פרטיה וכמו דבברכת שהחיינו לא שייך בה שיעור דהא על הרבים הוא מברך וממילא גם מה שנהגו לברך בשעת אכילה נמי לא בעי שיעור. וטוב מייתי עוד ראיה לזה מדברי הכסף משנה פ"ג מה' ברכות הי"ד שכתב שם דס"ט דראו חכמים להאמיר בברכה ראשונה יותר מברכה אחרונה ולישיב בברכה ראשונה בכל שהוא משום דשמא ימלך ויאכל כשיעור ונמצא שהיה לריך ברכה לפניו ואין בידו לתקן אבל לאחריו אוקמוה אדינא שאם אכל כשיעור יברך ואם לאו לא יברך. וא"כ הא"ד נמי בהטוב והמטיב שמברך תחלה קודם אכילה ואם נימא דבעי שיעור פעמים לא ירצה לשתות כשיעור וימלך אא"כ ויש"ה כשיעור ובע"כ דלא תקנו שיעור בברכה זו כמו בברכה ראשונה עכ"ד ידידי הגאון בעל חס"ל שם. וזהו תשובתי אליו הנה בזה המשיים אפשר דמה שהביא מר ראיה לזה מדברי הכ"מ בפ"ג מה' ברכות לפנינו"ד אין זו ראיה מוכרחת דהרי דברי מע"ר לא יתכנו בזה אלא לשיטת הכ"מ בעצמו דס"ל בב"י בטור אויה סי' קע"ה דברכת הטוב והמטיב דמי לשאר ברכת הנהנין לענין שאינו מברך עליהם אלא קודם שנהנה מהם ומש"ה שפיר שייך לומר בזה סברת הכ"מ משא"כ לשיטת רבינו קלונימוס הזקן שהביא שם דסובר דברכת הטוב והמטיב כיון דאינו אלא לשבח בעלמא א"ל לברך עובר לעשייתו ואפילו אחר שתייתו מברך הטוב והמטיב. ולפי"ז ממילא שוב אזדא לה ראיית רו"מ בזה ואף שהב"י כתב שם דאין דבריו מכוונים מ"מ נראה מדברי הרמ"א בדרכי משה שם שמסכים לדינו בזה ואם לא מטעמי' אלא הואיל ותקנו הטוב והמטיב בשביל הרוגי ביתר אין חילוק בין קודם לעשיה או לאחריה דזכרון אחד עולה לכאן ולכאן עכ"ד. ואולם יותר נראין בזה דברי הדרישה שם לאסברא לן טעמי' דרבינו קלונימוס הזקן בזה. דה"ק מאחר שאין ברכה זו דומה לשאר ברכת הנהנין שמברך על הנאת אכילתו ושתייתו. וכאן מברך ברכת השבח להש"ת ומזכיר בה חסדו בהרוגי ביתר לכן א"ל להקדימו ודלא תקשה הא כל ברכת המצות אינן ברכת הנהנין אלא ברכת השבח ואעפ"כ לריך לברך עובר לעשייתן שאני התם שאומר אשר קדשנו במצותיו ולנו דומה זה כופל לברך עובר לעשייתן. ומשא"כ בברכת השבח

אומר מודים אנחנו לך ה' אלהינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו ואלו סינו מלא שירה כים וכו' וחותם (יז) ברוך רוב ההודאות ואל ההודאות ובתענית (דף ו' סוף ע"ב) איתא נמי להא. ואם אמרו לו מת אביו והוא יורשו אי אית ליה אחי דירתי בהדיה מברך דיין האמת (יח) ושוב מברך הטוב והמטיב ואי לית ליה אחי מברך שהחיינו. בנה בית חדש (יט) וקנה כלים חדשים אומר ברוך שהחיינו וכו'. והלכתא כלישנא בתרא דר' יוחנן שאמר בין קנה כיוצא בהם בין לא קנה כיוצא בהם ובין שיש לו כיוצא בהן ובין שאין לו כיוצא בהם שצריך לברך. חייב לברך על הרעה מעין הטובה ועל הטובה מעין הרעה, ויהיו דבריו מעטים והצועק על מה שעבר הרי זו תפלת שוא. הנכנס לכרך מתפלל שתים אחת בכניסתו ואחת ביציאתו בן עזאי אומר שתים ביציאתו ושתים בכניסתו נותן הודאה על מה שעבר וצועק על העתיד לבא. תניא בפי המפקיד (ב"מ דף מ"ב ע"ב) ההולך למוד את גורנו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי (כ) שתשלח ברכה במעשה ידינו התחיל למוד אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה מדד ואח"כ

בירך

הגהות

דהטוב והמטיב שאינו אומר אקב"ו שא"ל להקדימו מעשה הנוסח ולא מעשה הגאה עכ"ל ויע"ש. ונאמת שיש לדון קצת על סוף דבריו זה ממ"ש בהגהות אשר"י בריש פ"ק דחולין דאם שכח ולא ביירך קודם שחיטה יברך אחר שחיטה ומייתי ליה בדרכי משה בשור יו"ד סי' י"ט והרי התם דהנוסח הוא אקב"ו ואפ"ה מברכין לאחריו. ולריך לומר דשאני התם דהוי בדיעבד ואין בריכה אחרת והש"ד ומי דלא דמי להא שכתב הרמ"א שם בהגהות הש"ע בסעיף א' דאם שחט דבר דאתיליד בו ריעותא ולריך בדיקה ישחטנו בלא ברכה וכשימלא כשר מברך על השחיטה הרי דגם לכתחלה מברך לאחריו דהתם ומי כיון דאי אפשר לברך בתחלה כדיעבד דמיא. ועי' בש"ך שם סק"ג שהסכיים לדעת הרמב"ם דחולק על דין זה וסובר דאם שחט בלא ברכה אינו חוזר ומברך לאחריו. והפר"ח שם והרב שאגת אריה בתשובה סי' כ"ו הסיגו על הש"ך בזה. ומהר"ן גלוגא בשו"ת תפלת לבי בסי' ג' עמד ליתן לדקו יע"ש ואכ"מ. ולפענ"ד יש מקום להכריע בזה לפמ"ש הט"ז ביו"ד סי' א' ס"ק י"ז דהרא"ש ס"ל דברכת השחיטה ומי ברכת הסנה הוא ולא דמי לשאר ברכת המצות יע"ש. וזהו שלא כדעת הגהות אשר"י ושלא כדעת הרמב"ם דתרוייהו מדמין ברכת השחיטה לברכת שאר המצות רק זה לקולא וזה לחומרא. ומעתה יצא לנו הרבה חילוקי דינים בזה דבודאי בכל ברכת הנהנין פשיטא דאליבא דכ"ע דאם לא ביירך בתחלה לא יברך אח"כ דאין לאחר הנאה כלום וכמ"ש הש"ך שם בשם הגהות אשר"י וגבי שאר ברכת המצות ומי כיון דפליגי בזה הגהות אשר"י והרמב"ם מ"מ נקטינן כהרמב"ם בזה ומן הטעם שכתב הריבשם דהנוסח אקב"ו שייך רק בעובר לעשייתן. ואולם ברכת השחיטה יצאה מן הכלל מפני שהיא ברכת הנהנה ולכן הגם דמתחלה לריך לברך בתחלה דהנוסח אקב"ו משמע בתחלה מ"מ בדיעבד אם לא ביירך בתחלה יברך אח"כ כיון דהוא ברכת הנהנה. וזהו רק לדעת הרא"ש וכמ"ש הט"ז שם אבל לדעת הרמב"ם אינה ברכת הנהנה כלל רק ברכת המצות ודמי לשאר ברכת המצות ובפרט דהרמב"ם לשיטתו דס"ל דוזבחת הו"ל מצות עשה עי' מזה בפרמ"ג בפתיחה לה' שחיטה ומש"ה ס"ל גם כאן דאם לא ביירך בתחלה לא יברך אח"כ. משא"כ בברכת הטוב והמטיב דאיכא תרתי דהיא ברכת הנהנה וגם אין בו טוסא אקב"ו ולכך אף לכתחלה א"ל לברך עובר לעשייתן וכדעת רביו קלוניומוס הזקן. ונאמת שראה מדברי הריטב"א שם שמסכים ג"כ לעיקר דינו זה. ולפ"ז שוב ממילא כדאו דברי מעכ"ת בזה דאין ראיה כלל מדברי הכ"מ בפ"ג מה' ברכות דשברתו לא ניתן להאמר כלל בכ"ד דכיון דברכת הטוב והמטיב מני לברוכי גם אח"כ אכתי מליכן למימר דבעי שיעורא דהו"ל כברכה אחרונה דאי אתי כשיעור יברך ואם לאו לא יברך :

ומיהו כל זה כתבתי רק לפלפולא בעלמא. אבל בעיקר הדבר נלפענ"ד דאין כאן ספק כלל דפשיטא עילתא טובא דבין אם ניעא דהטוב והמטיב הוא ברכה הנאה או דהוא ברכת הודאה מ"מ איך שיהי' לא בעי שיעורא כלל דבודאי אפילו בהנאה מועטת ג"כ לריך לברך אם מעשה הנאה או מעשה הודאה דלא תקנו חז"ל ברכה זו על איזה שיעור כלל. והנה בשור ובמ"ע או"ח בסי' רכ"ג סעיף ה' פסקו דאם נתנה לו כלים במתנה מברך הטוב והמטיב שהוא טובה לו ולבותן יע"ש. והוא מן הירושלמי בפרקין והתוס' בקוביין אם הקשו ע"ז דבגמרא שלנו לא אשכחן הטוב והמטיב אלא בדאיכא אחריבא בהדיה. והרא"ש אם מתרץ לי' דהכא כמי איכא הטבה אחריבא דאם המקבל עכי טובה לו וטובה לבותן שזיכה אותו ה' ליתן לדקה ואם המקבל עשיר שמח הבותן שמקבל ממנו והוי כמי טובה לבותן. ובמנגן אברהם שם סק"ח הקשה ע"ז דבאהע"ז סי' כ"ז מבואר דדוקא באדם חשוב יש הנאה להבותן שמקבל ממנו אבל בלא"ה לא מקרי הטבה לבותן והכיא בל"ע ונאמר ע"ז תירוצים שונים וגם בא"כ אם כתב ב' תירוצים לזה ואין בכולם כדי שביעה. ואולם המחוור בזה כמ"ש בקצות החושן בחו"מ סי' ק"ן סק"ד שמתרץ אם קושיא זו ע"פ סברת הר"ן בפ"ק דקידושין גבי הילך מנה ואקדש אני לך שהעלה דאפילו באדם שאינו חשוב כמי אית ליה הנאה בעצם דמקבל מיניה אלא דהאי הנאה ליתא בה שום פרוטה אלא באדם חשוב הוי הנאה שום פרוטה. ומש"ה בעי בקידושין אדם חשוב דקידושי אשה בש"פ. אבל בחליפין דקונין בגעל אפילו אין בו ש"פ. ומש"ה בחתם בני אדם כמי הו"ל הנאת פחות משיפ על כל פנים עכת"ד הר"ן. וא"כ הכי כמי גבי ברכה דלא בעינן כמי שום פרוטה אלא כל שנהנה אפילו בפחות משיפ בעי בדוכי ומש"ה לריך לברך הטוב והמטיב יע"ש. (ובנתיבות המקל שם בביאורו על המג"א דרך ג"כ בדרך זה אלא שלא זכר דברי הר"ן בזה) אלמא דברכת הטוב והמטיב לא בעי שיעורא כלל לא בחיות ולא בחיכות ורק בהנאה כל דהוא סגי ליה לברוכי. והש"ד כמי בשיטוי יין ג"כ דינא הכי דלא פלוג רבנן בתקנתם וכמ"ש לעיל. ועוד האריכתי בזה בתשובה להרש"ג הכ"ל ולא נשאר בידי שום הענתק מן התשובה וכעת כבר נם בפסי' דרב ז"ל : (יז) ברוך רוב ההודאות ואל ההודאות וכו'. עי' פירושו ברבינו יונה בסוגיין שם ובמ"ש עליו במעדני מלך על הרא"ש בסוגיין שם סימן ט"ו. ועי' ג"כ מה שהקשו בזה הבעל המאור והרמב"ן בסוגיין שם והביאם הרי"ן בהלכות בפ"ק דתענית. ועי' ג"כ מזה בכסף משנה פ"י מה' ברכות ה"ו ובפרישה בסימן רכ"א מ"ש בזה : (יח) ושוב מברך הטוב והמטיב עי' מזה בשור ובמ"ע בסימן רכ"ג וגם בס"ז שם סק"ב שהעלה דמברך ג"כ שהחיינו וכמ"ש הרשב"א. וכן דקדק שם מלשון השור מדלא כתב במקום שהחיינו מברך הטוב והמטיב וכמ"ש בש"ע שם בוכל לומר דס"ל כהרשב"א דהטוב והמטיב הוא נוסף על שהחיינו ויע"ש. ובמשנלות שם הביא שכ"כ השור בשם הסמ"ק בקנה כלים לו ולבני ביתו מברך ג"כ הטוב והמטיב ושהחיינו ע"כ. והרב בלחם תמודות על הרא"ש בפרקין בסי' ט"ז מייתי נמי ראיה לדינו של הסמ"ק בזה ויע"ש. ומ"מ עיקר דין זה תמוה ועי' באליה רבה שם סק"א מ"ש בזה. וגם מדברי הרי"ף ושאר הראשונים משמע בהדיא דלא כוותיה. וגם ממשמעות דברי רבינו כאן נראה דליתא לההוא דינא והעיקר בזה כדעת הש"ע : (יט) וקנה כלים חדשים אומר ברוך שהחיינו וכו' והלכתא כליסנא בתרא דר' יוחנן וכו'. יש מילופי גרסאות בזה בש"ס עי' מזה בהרי"ף ובנעל המאור ובמלחמות שם. ומ"ש רבינו דהלכתא כליסנא בתרא דר' יוחנן. כ"כ גם כן בתוס' דידן (דף מ"ט ע"ב) בד"ה ור' יוחנן ובביאור יותר בתוס' ר"י שירליאון שם. וכ"ה גם דעת הרי"ף והרא"ש בסוגיין שם דקיי"ל כליסני בתרא דר' יוחנן. ועי' מזה ג"כ בשור ובמ"ע בסי' רכ"ג סעיף ג'. אבל הרמב"ם בריש פ"י מה' ברכות לא הזכיר קנה וחזר וקנה ומוכח דס"ל כל"ק דר' יוחנן, והרמ"ך תמה עליו דלמה פסק כל"ק ומתרץ לי' בכ"מ שם מנוסח דבגמרא אותבי' לב"ג דר' יוחנן ואע"ג דסני לי' שיטת דמיקא היא. אבל ל"ק דלא אתותב כלל ומש"ה עדיפא לי' ויע"ש. ונאמת שדעת הרשב"א בחידושיו שם בסוף פרקין ג"כ כדעת הרמב"ם בזה והוא ז"ל כתב שם טעם אחר לזה ועי' מזה ג"כ בחידושי הלל"ח בסוגיין שם דף מ' ע"א : (כ) שתשלח ברכה במעשה ידינו וכו'. כן הוא הגירסא בש"ס ובהרי"ף ובהרמב"ם ובשאר

פוסקים

בירך ה"ז תפלת שוא לפי שאין הברכה מצויה וכו' אלא בדבר הסמוי מן העין שנאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמיך. ת"ר בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתכניסני לכרך זה לשלום נכנס בשלום אומר מודה אני לפניך ה' אלהי שהכנסתני לכרך זה לשלום בקש רצאת אומר יה' רצון מלפניך ה' אלהי שתוציאני מן הכרך הזה לשלום יצא בשלום אומר מודה אני לפניך ה' אלהי שהוצאתני מן הכרך הזה לשלום וכשם שהוצאתני לשלום כך תוליכני לשלום ותסמכני לשלום ותצעדני לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך. הנכנס לבית הכסא אומר התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון תנו כבוד לאלהי ישראל (כח) שמרוני שמרוני עזרוני עזרוני המתינו לי עד שאכנס ואצא שזהו דרכן של בני אדם. ובירושלמי מסיים ברוך הכבוד. כד נפיק אומר ברוך אשר יצר את האדם בחכמה עד רופא חולי כל בשר ומפליא לעשות. (כט) ומפליא דאמרינן משום דבבראשית רבה דרשו נפלאותיך ומחשבותיך אלינו הנוד הזה אם ניקב כחודה של מחט יוצא רוחו ובטל אבל אדם יצרתו נקבים נקבים וכו'. הנכנס להקיז דם אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שיהא לי עסק זה לרפואה כי רופא חנם אתה וכי נפיק מאי מברך אמר רבא (כג) ברוך רופא חנם. הנכנס לבית המרחץ אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתכניסני לשלום (כד) ותצילני משריפת האש ומהזקת מים החמין ומן המפולת ואל יארע דבר בנפשי בד"א במרחץ הניסוקת אבל במרחץ שאינו ניסוקת אינו אומר אלא מן הזקת מים החמין בלבד ר' יהושע בן לוי אמר תפלת המרחץ א"צ העמדה, וכי נפיק מאי אומר אמר רב אחא ברוך שהצלתני מן האור. הנכנס לישן על מטתו אומר שמע עד והיה אם שמוע ומברך ברוך המפיל הבלי שינה על עיני וכו'

עד ברוך אתה ה' המאיר לעולם כלו בכבודו וכי מתער לימא הכי אלהי נשמה שנתת בי טהורה היא אתה בראתה אתה יצרתה ואתה נפחתה בי עד בא"ו המחזיר נשמות לפגרים מתים. כי שמע קול תרנגולא לימא בא"י אמ"ה אשר נתן לשכוי בינה וכו' כי מכסי סדינא אומר להתעטף בציצית כי מנח ידו על עיניה אומר ברוך פוקח עורים וכי תריץ ויתיב אומר ברוך מתיר אסורים כי נחית לארעא אומר ברוך רוקע הארץ על המים כי קאים אומר ברוך זוקף כפופים כי משי ידיה אומר על נטילת ידים וכי משי אפי' אומר ברוך המעביר שינה מעיני ותנומה מעפעפי ואומר יהי רצון שתתן חלקינו בתורתך וכו' עד בא"י גומל חסדים טובים כי אסר איזורה אומר ברוך אוזר ישראל בגבורה כי סאים מסאני אומר ברוך שעשית לי כל צרכי כי מהלך אומר ברוך אשר הכין מצעדי גבר. פר"ח והשתא דלא אמרינהו רבנן כסדר אתי רבנן בתראי ותקנו מאה ברכות ותקנו למימרינהו על הסדר. בפ' התכלת (מנחות מ"ג ע"ב) תניא היה ר"מ אומר חייב אדם לברך מאה ב"כות בכל יום שנא' מה ה' אלקיך שואל מעמך אל תיקרי מה אלא מאה ומסקנא בשבתות וימים טובים דלא נפישי ברכות משלים ליה באיספרמקי ומגדי. תניא היה ר' יהודה אומר חייב אדם לברך ג' ברכות בכל יום שלא עשני גוי ובור ואשה ורב אחא בר יעקב שמע לבריה דקא מברך שלא עשני בור אמר ליה כולי האי נמי אלא היכי אברך שלא עשני עבד היינו אשה עבד זיל טפי. בירושלמי איתא נמי בפרקין ומפרש טעמא ברוך שלא עשני גוי שאין הגוים כלום דכתיב כל הגוים כאין נגדו, בור שאין בור ירא חטא אשה לפי שאינה מצווה בכל המצות, (כה) וכן מצאתי שהשיב רב נטרונאי גאון ריש מתיבתא דמתא מחסיא לבני אולוסיאו דוד תיקן מאה ברכות דכתיב

נאם

הגהות

פוסקים, ואולם ברבינו ירוחם בנתיב ג' ח"ב ובטור ובש"ע סימן ר"ל סעיף ג' הטוסחא שתשלא ברכה בברי הזה וכבר העיר ע"ז באליה רבה שם. ועי' ג"כ בברכי יוסף שם מ"ש על זה. ודע דאין המנהג עכשיו לברך ברכה זו דעיקר הברכה לא נתקן רק בעת שמדידה לפפרשת תרומות ומעשרות כמ"ש הרמב"ן והריטב"א בחידושיהם לב"מ דף מ"ב ע"א, וכ"כ בברכי יוסף שם בק"ד בשם פירוי כנה"ג דהעולם קומכין בזה על סברת הרמב"ן, ומ"מ ציים שם דנכון לברך בלא שם ומלכות, ובאמת מכבר קדמו בזה הרב באליה רבה שם סוף בק"ז, ומ"ש עוד בא"ר שם שבראה מדברי הלי"ח דהרמב"ן יחיד הוא במ"ש דברכה זו לא נתקן אלא במפרש מעשרות יע"ש. תמוה קלת דהא איכא קמן הריטב"א דקאי ג"כ בשיטת רבו הרמב"ן בזה: (כא) שמרוני שמרוני עזרוני עזרוני המתינו לי וכו'. ובש"ם (ברכות ס' ע"ב) הגירסא קודם תיבת המתינו שמרוני שמרוני וכ"ה הטוסחא בהרי"ף שם. ואולם בהרא"ש בסוגיין שם ובטור או"ח סי' ג' לא גרסי ליה. ועי' פירושו של הטוסחא ברש"י שם ובפרישה בטור או"ח שם. ועי' באבודרהם בשם חידושי רש"ש שאין לומר זה אלא ירא שמים וחסיד שהשכינה שורה עליו. אבל איכא אחרינא לא מצוה דמחזי כיוהרא וכ' הב"י שם שבראה לו שמפני זה נתבטל מלאכתו בדורות הללו וכ"כ בש"ע שם ועי' מזה בברכי יוסף שם בק"א: (כב) ומפליא דאמרינן משום דבבראשית רבה דרשו נפלאותיך ומחשבותיך אליבו הנוד הזה וכו'. כ"כ גם כן בתוס' דידן (דף ס' ע"ב) בד"ה מפליא בשיטי קלת. וכן הוא ג"כ בתוס' ר"י שירליאו"ן שם ובטור או"ח בסימן ו' ובולם בשם המדרש. ואולם רש"י ז"ל שם לא הביא זה בשם המדרש רק פי' כן מדעתי' דנפשי' ובביאור יותר דהברכה אשר יצר את האדם בחכמה הוי ליה פתיחה מעין החתימה. ועי' מזה בב"ח שם וגם בדרכי משה שם מ"ש בזה. ודע כי בטוסחת ברכה זו נחלקו בה רבותא. דבש"ם שלפנינו הגירסא וברא בו נקבים נקבים חללים חללים וכו'. ואולם גירסת הרי"ף והרא"ש שם חלולים חלולים. וזה לשון הטור בא"ח סימן ו' חלולים חלולים ולא יאמר חללים חללים רמז לדבר חלולים חלולים עולה רמ"ח כשעטון אברי האדם ע"כ. ורבינו בית יוסף שם לא העיר על המקור מאין הוליא הטור את דבריו בזה. ורק ביאר שם הטעם דמש"ה דהה הטור לומר חללים מפני דבחללים לא שייך בריאה שהרי אין בו ממש ויע"ש. ובהיפוך ראינו שדעת הר"ד אבודרהם בזה לומר חלים חלים וכתב דיש קורין חלולים חלולים וטעות הוא כי חלולים הוא שם הפועל וחלים הוא שם דבר בשקל וכו' עכ"ד. ואני בעניותי כבר הראיתי בעזה"י בגליון שם על המקור בזה וכתבתי כי דבר ה' אמת בפי רבינו בעל הטור בטוסחא זו שכן בא הדבר מפורש לפנינו במדרש תנחומא פי' שמיני בד"ה ילמדנו רבינו. דשם נאמר. ולכך אנו אומרים בכל יום וכו' עד חלולים חלולים בגימטריא רמ"ח הוי כמנין אברים שבאדם עכ"ל. הרי לך מקור נאמן לדברי הטור ושלא כדעת האבודרהם ז"ל: (כג) ברוך רופא חנם. כן היא הגירסא בש"ם ובהרי"ף ובהרא"ש שם. אבל ברמב"ם ובסמ"ג ובטור או"ח סימן ר"ל הגירסא זה ברוך רופא חולים: (כד) ותצילני משריפת האש וכו'. כל הטוסח הזה מכאן ועד א"ל העמדה לא נמצא בש"ם דידן וגם לא בהרי"ף ובהרא"ש בסוגיין שם וגם לא ברמב"ם פי' עה' ברכות ובטור או"ח סימן ר"ל. ואולם רבינו העתיק כאן מנוסחת הירושלמי בפרקין דשם נמצא כל הטוסח הזה. והמעתיק הסמיכו כאן בתחלתו תיבת ירושלמי. וכבר הובא ירושלמי זה ג"כ בית יוסף בסימן ר"ל שם. והפי' של מרחץ הניסוקת יהוא דהמרחצאות שבארצות הקדם הם לרוב חדרים על גבי תנורים הניסוקים בגחלת ואש. ובחדרים אלה רבה הסמיעות והחבל והנכנס שם מזיע הרבה ויש מרחצאות אחרות שרוחצים שם במים חיים. והיינו דמחלק הירושלמי בין מרחץ הניסוקת למרחץ שאינו ניסוקת. והנה עכשיו אין אנו נוהגין לומר תפלה זו. והטעם כמ"ש הב"ח בסי' ר"ל שם (ומייתי לי' במגן אבראהם שם בק"ה) וגם הרב בעל לחם חמודות על הרא"ש שם דבמרחצאות דידן ליכא שום סכנה: (כה) וכן מצאתי שהשיב רב נטרונאי גאון ר"ל. דוד תקן מאה ברכות דכתיב נאם הגבר הוקם ע"ל בגימטריא מאה הוי וכו' עד סוף הענין. הנה תחלת דברי רבינו בשם רב נטרונאי גאון ז"ל שדוד ע"ה תקן מאה ברכות מובא ג"כ בטור או"ח בסימן מ"ו. וכן מזכר דבר זה ג"כ בריש ספר כלבו אך מבלי הזכיר שם רב נטרונאי גאון עליו. ובאמת שר"ל גאון לא אמר דבר זה מפי עצמו וגם לא מפי הקבלה רק מדרש חז"ל הוא וכמ"ש בתשב"ץ ח"ב סימן קס"א דאמרו חז"ל דוד מלך ישראל תקנם. ואולם הוא ז"ל לא הראה שם על מקומו איה איפוא הוא. ובא אחרינ הב"ח ז"ל שם בטור או"ח בסימן מ"ו וליין על מקומו שמצא כן במדרש רבה

סדר

גאם הגבר הוקם ע"ל בגימטריא מאה הוי כי בכל יום היו מתים מאה נפשות מישראל ולא היו יודעים על מה עד שחקר והבין ברוח הקודש ותיקן להם מאה ברכות ואסמכינהו רבנן אקרא מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה אל תיקרי מה אלא מאה שהקב"ה שואל מנין ק' ברכות בכל יום וכך הם השבונם עד איזהו מקומן י"ח ברכות עם ברכת התורה וברוך שאמר וישתבח הרי כ' שתים לפניה ואחת לאחר"ה הרי כ"ג וג' פעמים י"ט דצלותא עם ב"כת המינים הרי פ' ובסעודה דיממא דצפרא שמונה נטילת ידים א' המוציא ב' ברכת הזימון ד' ואמיא חדא ואחמרא חדא הרי ח' ושתים לפניה דק"ש דערבית ושתים לאחריה הרי צ"ב וח' דסעודה דרמשא הרי ק' ברכות והמלך בכבודו אוסיפו רבנן ברכות בתר פסוקי דשבחי ודרחמי

הגהות

סדר קרא פרשה י"ח הוקם ע"ל כנגד מאה ברכות שבכל יום היו מתים מאה אנשים ובא דוד ותקן להם מאה ברכות וכיון שתקנם נתצלרה המגפה ע"כ. ובאין מפק שהיה נמצא כתוב כן גם בנדרשים אחרים שכן בספר התניא התחיל ספרו תניא היה ר' מאיר אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום. ואח"כ מביא דבאגרה איתא כאם הגבר הוקם ע"ל בגימטריא מאה הוי. ומה ראה דוד ליסדם לפי שהודיעוהו אנשי ירושלים שהיו מתים מישראל מאה אים בכל יום ולא היו יודעין למה עד שראה דוד ברוח הקודש ותקן מאה ברכות שהרא הוא דכתיב כאם הגבר הוקם ע"ל ע"כ. (ודע כי ספר התניא אינו שלא נודע שם מקבלו וגם בזמן רבינו מהרי"ק ז"ל כבר היה שמו פלאי כראה מדבריו מע"ש בתשובה בסדרם קמ"ד סי' מ' בענין מנהג הלועזים שאין הנשים טובלות תוך ג' לזכר ופ' לנקבה וזה ע"פ ספר התניא מ"מ נחשב הספר בין ספרי גדולי הפוסקים המלייניים. אלא שבזמן המהרי"ק עדיין לא היה ספר זה מלוי כ"כ בעולם ורק בארץ לועז היא מדינת איטליא שם היה מלוי והיו מהגים על פיו בכל דבר. וז"ל המהרי"ק בתשובתו להשואל בסדרם קמ"ד שם ומ"מ מאחר שכתבת שפסקני אחד אשר נקרא תניא כתב שאפשר שהאמירו בקצה מלאו ונדרו בה נדר. וגם כתבת דהלועזים עושים כל ענייניהם על פיו של אותו הפוסק אמינא אי תניא תניא. וגם שאותו למדן שכתבת שהוא מתאמץ לשתור המנהג לא ראה הפסקני ההוא מאחר שאינו מלוי עכ"ל. ומה שכתב דהלועזים עושים הכל ע"פ ספר התניא כוונתו על בני מדינת איטליא כי רבינו מהרי"ק היה יליד לרפת ושם נתגדל ג"כ. ורק אש"כ בא לגור בארץ איטליא והופיע באור תורתו לכל בני המדינה כמנהגו אלינו בתולדות גדולי ארץ איטליא) וסיים עוד שם וגם בתשב"ץ שם וכן כתיב הנה כי כן יברך גבר ירא ה' יברך כתיב כ"י כ"ן בגימטריא הכי הוה עכ"ל. וכל זה היא בתוספתא אחרת ממנ שכתוב לפנינו במדרש רבה שם. ולריכין אנו לומר דגם כוונת הטור שם כן הוא דר"ל גאון שהביב בתשובה דדוד תקן מאה ברכות ג"כ על מדרש חז"ל סמך. והיא ז"ל בא לסדר להם החשבון של המאה ברכות. וכן מפורש הדבר בהדיא בס' התניא שם דלאחר שהביא בתחלה בשם חז"ל בתחלת ק' ברכות כ' אמ"כ והא לך חשבונם בשם רב נטרונאי גאון ז"ל ויע"ש. וכך הם ג"כ דברי רבינו כאן:

ובעיקר התקנה כתב הפריסה שם בשינון מ"ו לפרש דלא שדוד ע"ה תקן שיברכו אלו הברכות אלא כשראה שבכל יום מתו מאה נפשות תקן שיברכו בכל יום מאה ברכות ובזה יעלור המגפה ובודאי כוון בזאת להיסוד הידוע למקובלים והוא מסר סוד זה להסנהדרין וחכמי דורו שהם יתקנו הברכות כנוב בעיניהם והם תקנו בחכמתם אלו הברכות על סדר העולם עכת"ד שם. ואין אנו לריכין לכל זה דכבר בא הדבר מפורש בספר התניא שם שדוד ע"ה בעצמו תקן מאה ברכות אמנם בעסך בזמן בשמכחו מעוני ומרוב עבודת הגלות עד שבאו התנאים והאמוראים ויסדו לנו אלו תפלותיהן. ומ"ש רבינו נטרונאי עוד בסוף דבריו דהמלך בכבודו אוסיפו רבנן ברכות בתר פסוקי דשבחי ודרחמי וכו'. הנה הטעם לתוספת ברכה זו מבואר בהרא"ש בפ"ק דברכות סימן ה' ובטור או"ח סימן רל"ו לפי שביאים הראשונים היו בתי כנסיות שלהם בשדות והיו ירחים להתאחר שם עד זמן תפלת ערבית ותקנו לומר פסוקים אלו שיש בהם י"ח ברכות כנגד י"ח ברכות שיש בתפלת ערבית עד כאן. ואולם בשו"ת הרשב"א המיוחסות להראב"ן בסימן קפ"ח מפורש בהדיא דהוספת ברכה זו לא נתקנה אלא בימי הסמוך שלא היו רשאין להתפלל ויש בה י"ח אזכרות. וע"כ אין אומרים אותה בשבת ויו"ט שלא להפסיק בין גאולה לתפלה ויע"ש. ודע דהכלבו בסוף סימן ס' בדין ברכת יוצר הביא תקנה אחרת מה שעשו חז"ל בעניין זה. והיינו דבימי פוליפוס הקיסר שגזר שמד לבטל דתם וע"כ היו הולכים קודם שקיעת החמה לבית הכנסת ומתפללין תפלת ערבית וכשהיה לילה היו אומרים קש"ע בביתם ויע"ש. ולריכין אנו לומר שזהו היתה תקנה על גזרה קדומה והתקנה שכתב הרשב"א בתשובה היתה על גזרה אחרת:

ובדרך אגב אזכיר פה ג"כ קלת ויכוח עם שהיה לי בזה בימי מורפי עם ידידי הרב הגאון המופלא מהר"ץ חיות ז"ל האב"ד דק"ק זאלקווא בעת אשר שלח אלי ספרו מבוא התלמוד בשנת תר"ה וראיתי לו שם בפ"י שמנה כל התקנות של הבנאים והחכמים ובתוכם ג"כ תקנות דוד המלך ותקנות שלמה בנו ע"ה וחשב בין תקנות דוד שתקן ג"כ שיבי' אומרים מאה ברכות בכל יום שכ"כ הטור בסימן מ"ו בשם רבינו נטרונאי גאון ע"כ ועל זה שאלתי לו ב' שאלות חדא דלמה הביא דבר זה בשם ר"ג גאון כאלו נפיק אנו חייב בתקנה זו ולמה לא הביא הדבר יותר בשם מדרש חז"ל שהוא המקור הראשון. והרי הכלבו והתשב"ץ הביאו ג"כ תקנה זו בשם חז"ל ולא זכרו שם ר"ג גאון עליה וכמו כן התניא גם הוא ז"ל לא זכר שם ר"ג גאון שם על התקנה רק על החשבון של המאה ברכות וכ"ה גם כן כוונת הטור בסימן מ"ו. וזאת שנית למה לא הביא בספרו שם בין תקנות שלמה ע"ה ג"כ התקנה שהביא הכלבו שה' חפלה סימן י"א בשם מדרש חז"ל כה תברכו את בני ישראל מלאך מלאך לבור לריך לומר ברכת כהנים על כל אמירה ואמירה שלמה תקן שיבי' אומרים ברכת כהנים בתפלה וכו' עד הנה מעתה שלמה שמים גבורים שביב לה ע"כ. ואם מפני שלא הובא תקנה זו בתלמוד והרי גם תקנת דוד ע"ה שהביא רו"מ בספרו שם בשם ר"ג גאון שתקן שיבי' אומרים מאה ברכות בכל יום ג"כ לא נזכר בתלמוד. והנה ע"ז לא השיב לי הרב הסיל בכתב רק בשנת תרי"ט שלח אלי ספרו בחדש סו"ת אמרי בינה ושם בסימן ע"ז מלאתי שהשיג עלי וכתב שלא ראיתי שתקנת דוד ע"ה מקובה במדרש רבה פ' קדם. אבל הך תקנה דשלמה ע"ה שזכר הכלבו אין לנו שום מקור במדרש חז"ל ולכן אין לקבוע יחד נאמן בענינים כאלו כל זמן שנעלם ממנו המקור מדברי חז"ל והרי נמצא בספרים כי יהושע תקן רפלת עליו וחזקיה תקן תפלת הטה אלקי אזכ ושמעון בן שטח תקן תפלת בשמת וכדומה שאר ענינים כאלו. וע"כ החליט שלא לחשוב בספרו בין התקנות רק אלו שמצאו בדברי חז"ל ביאים ולבשיאים עכת"ד שם: וזה אשר הסבתי לו אז הלבי ישראל כו'. ידידות מכתבו בגירוף ספרו היקר קבלתי לכבוד ונעמתי מנופת לוף דבריו היקרים. ואשר אמר עם הספר להשיג עלי הנה רואה אכבי כי מצאתי לא עיין יפה בחבתי אליו. כי מן המדרש דסדר קרא שהביא רו"מ ידעתי גם אני מיומה שכבר ליין על מקומו הרב הג"מ בסימן מ"ו שם. ובעבור זה הקשיתי על רו"מ בחבתי אליו דלמה לא הביא דבר זה בשם מדרש חז"ל. גלא עוד אבא שאפילו אם לא היה נמצא כתוב בפרש במדרש שם ג"כ היו נאמנים עליו עדותם של הני רבוותא הכלבו והתשב"ץ שהמה ראו בעיניהם שכן היה כתוב במדרש חז"ל ואך עתה נאבד מאתנו. ומעתה עדיין קשה על רו"מ דלמה לא הביא בין תקנות שלמה ע"ה ג"כ התקנה שהביא הכלבו בשם מדרש חז"ל שתקן שיבי' אומרים ברכת כהנים בתפלה. ומה שהשיב רו"מ על זה הרי נמצא בספרים כי יהושע תקן עליו וחזקיה תקן הטה אלקי אזכ ושמעון בן שטח תקן בשמת. הנה אין הכרון דומה לראיה דים הפרש גדול בינייהם דבכל אלו התקנות שזכר רו"מ הרי לא העידו כלל שכן היה נמצא בפיהם במדרש חז"ל רק שבאו להם בעיניים כאלו בקבלה וכמו כן נמצא ג"כ בם' כלבו בהלכות תפלה סימן ה' בדין יתחנם דשלמה המלך

ורחמי זה"מ בחול אבל בשבתות ובימים טובים ממלא ליה באספרמקי' ומגדי עד כאן יסודו. ורואה אני (כו) שהגאון לא מנה [ברכות דתפילין] לא לפניהן ולא לאחריהן דבני מערבא דמברכי בתר דסלקי תפילייהו, (ברכות מ"ד פ"ב) ותינח לאחריהן לא מנה (כז) שרק בני מערבא היו רגילים בכך ואנן בתר בני בבל גרירין וכן י"ל בציצית לאחריו אבל לפניו לא ידענן למה לא מנאם, (כח) ואי משום שלא החזיקו בהם מפני [הסכנה] כדאית' בירושלמי דמכילתין וגבי ציצית נמי נדרש באגדה על כנפי בגדיהם לדרתם לדרתם חסר כתיב וכו'. (כט) ושמעתי שרב עמרם גאון מנאם בחשבון ק' ברכות שתים של תפילין על של יד להניח תפילין ושל ראש עד מצות תפילין ואם סח חוזר ומברך שתים על של ראש וג"ל דלתרתי מינייהו דחמרא שמנה הגאון [אפיק] דלא שכיח חמרא לעניים ועייל (ל) תפילין וברכה דמקדש שמך ברבים לא [נמנה] כלל ואינו מן החשבון אך בירושלמי גרסינן בשעה שהקב"ה רואה בבתי הרטיאות שהן ישובות לבטח מבקש להחריב עולמו וכיון שישראל נכנסים שחרית וערבית לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומייחדים שמו ואומ"ים שמע ישראל ה' וגו' מתקבצים כל מלאכי השרת אצל הקב"ה ואומ"ים לפניו אתה הוא עד שלא נברא העולם ואתה הוא משנברא העולם אתה הוא בעוה"ז ואתה הוא לעוה"ב קדש את שמך על מקדישי שמך בא"י מקדש את שמך ברבים. מיד נוחה דעתו הה"ד ואתה קדוש יושב תהלות ישראל שמיישב דעתו בשביל תהלות ישראל. וגבי ברכות יש מן הברכות שאין בהם מלכות לא בתחלה ולא בסוף כגון בא"י מקדש את שמך ברבים בא"י גומל חסדים טובים וטעם ברור לא נודע לי:

קמ"ז לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח שהוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים ולא יכנס אדם להר הבית במקלו ובתרמילו ובמנעלו ובפונדתו ובאבק שעל רגליו ולא יעשנה קפנדריא ורקיקה מקל וחומר (לא) אמר רב נחמן הנכנס לבית הכנסת להתפלל מותר לעשותו קפנדריא כו' והנכנס לבהכ"נ ע"מ שלא לעשותו קפנדריא מותר לעשות קפנדריא. ומסקנא דרקיקה בבית הכנסת מותר אם אסטינוס הוא מידי דהוי אמנעל וכי ביתו מה ביתו אמנעל ורקיקה לא קפדי עלייהו אינשי אף בבית הכנסת שרי אבל קפנדריא דקפדי

הגהות

ע"ה תיקן ברכת ישתבח וסמו חתום ברא"שי תיבות ישתבח שמך לעד מלכנו האל וכו' יע"ש ולא היה קשה לי על רו"מ על שלא חשבו בין תקנות שלמה ע"ה מפני שלא הניח הכלבו תקנה זו בשם חז"ל. ומשא"כ בתקנת שלמה ע"ה שיה' אומרים ברכת כהנים בתפלה הא העד העיד לנו הכלבו שכן היה נמצא כתוב לפניו במדרש חז"ל ומדוע לא נקבל עדותו בזה ולומר כי אך עתה נשמט הדבר לפניו בדפוס. ובפרט כי סוף דברי המדרש שהניח הכלבו שם על קרא דסנה מעתו שלשלמה נמצא גם עתה אצלינו במדרש תנחומא וגם ברבה קדר בשא פרשה י"ח. וא"כ קרוב מאד לומר שגם תחלת הענין היה כתוב שם ונשמט אח"כ בדפוס. ע"כ תשובתי על מה שהשיג עלי כבוד רו"מ ידידי הרב כ"י בספרו שם. והן עתה חדשות אני מגיד לרו"מ את אשר לייתי מכבר בגליון ספרו מצוא התלמוד שם כי שכח לחשוב בספרו שם עוד ג' תקנות מחז"ל אשר בא זכרן בספרן של הראשונים. א' מה שמצינו בפרקי אליעזר דרבי אליעזר סוף פי"ז (וכ"ה ג"כ בשם' סופרים פי"ט הל' י"ב) דמשחרב בית המקדש התקינו חכמים שיה' חתנים ואבלים הולכין לבתי כנסיות ובתי מדרשות ואנשי המקום רואין את החתן ושמחים עמו ואת האבל ויושבים עמו לארץ כדי שיאמר כל ישראל י"ח בגמילות חסדים עכ"ל. והביאוהו ג"כ גדולי הראשונים ע"י מזה רמב"ן בס' תורת האדם סוף ענין התחלת האבל ובמהר"ם מרוטנבורק בהל' שמחות פי' ס' ובמרדכי מועד קטן הל' ט"ב פיימן תתנ"ו ובחידושי הריטב"א למועד קטן דף כ"ג ע"א ובטור יו"ד סימן שכ"ג ויעש"ה. ב' מ"ש בספר התניא בפי' מ"ש דמה שהגו לומר בקדושת מוספי שבת וימים טובים פעמים ולהיות לכם וכו' מצאתי בשם הגאונים ז"ל לפי שבימי רב נחמן גזר יוזגדר מלך פרס שלא יקראו קריאת שמע מה עשו חכמים שבאותו דור תקנו להצליעו בין כל קדושות בשחרית במוסף ובמנחה בין בחול ובין בשבת ובין ביו"ט ע"כ ויעש"ש שהאריך ולי אין בידי להאריך כי הזמן אץ עלי מאד והכני נותן לרו"מ בזה תודתי מקרב ולב ונפש חייס על אשר כבדני לשלוח אלי ספרו היקר שו"ת אמרי בינה לתשובה וגם על מכתבו הנחמד אשר תיכו לוף אהבה הכני נותן לו תורה ותשועות ח"ן: (כו) שהגאון לא מנה ברכות דתפילין לא לפניהן ולא לאחריהן וכו'. כנ"ל ובכתב יד אשר לפני נפל בזה קצת ט"ס. ודע כי עיקר הדבר נ"ע דבספר התניא בסימן ח' מובא תשובון של מאה ברכות בשם הגאון ז"ל בנוסחא אחרת ממ"ש רבינו כאן והמעיין ימצא כמה שינויים ביניהם. א' רבינו כאן המה על הגאון ז"ל על שלא מנה ברכות דתפילין לא לפניהן ולא לאחריהן ובתניא שם מנה בתוך תשובתו של הגאון ז"ל ג' ברכות שלפניהן אחת מתפילין של ראש ואחת מתפילין של זרוע. ב' רבינו כאן לא מנה רק ג' ברכות אחרי ק"ש של ערבית. וכתב דברכת המלך בכבודו היא הוספה ואינה מן המנין. ובתניא שם מנה ג' ברכות אחרי קיש של ערבית. ג' רבינו כאן לא מנה ברכת המפיל בתוך התשבון. ובתניא שם מנה ליה ויע"ש. ועוד יש איזה שינויים כאשר יראה המעיין. והנה בטור בסימן מ"ו קילר בזה. ולא תשבש לפניו. אך רבינו בית יוסף הוא המשביר שם והיה מונה אותן באופן אחר עד שהגיע למאה וחמשה ברכות ויעש"ה: (כז) שרק בני מערבא היו רגילים בכך ואנן בתר בני בבל גרירין. עי' מזה בתוס' דילן (ברכות מ"ד ע"ב) בד"ה ולבני מערבא. ובתוס' ר"י שירליאו"ן ובחידושי הרשב"א בסוגיין שם. ועוד בתוס' (בדה כ"א ע"ב) בד"ה ולבני מערבא מ"ש בזה. ובחידושי הרשב"א והר"ן שם. ועי' במ"ש רבינו לעיל סימן קכ"ב (ובהגהותי שם ס"ק פ"ד) ועוד לקמן בסימן קכ"ה (ובהגהותי שם ס"ק כ"ד) ובסימן קס"א (ובהגהותי שם ס"ק כ"ה) ועוד לקמן בסי' תרל"ג. ועי' גם כן מזה בטור אוח בסימן כ"ט ובב"י ובפרישה שם ובמפרשי הש"ע שם: (כח) ואי משום שלא החזיקו בהם מפני [הסכנה] וכו' כנ"ל. אך אכתי ליתא קטיעא יש כאן כי לא קיים רבינו למילתי'. ולפענ"ד יש להגיה דמקום ואי משום וכו'. כ"ל ואפשר משום וכו'. ועי"ז יובנו יותר דברי רבינו: (כט) ושמעתי שרב עמרם גאון מנאם בחשבון ק' ברכות וכו'. הנה החשבון של רבינו עמרם גאון ז"ל מבואר הכל באריכות בשמ"ג והעתיק לשונו ג"כ בפרישה בסימן מ"ו ועי"ש מה שכתב בזה: (ל) ובברכה דמקדש שמך ברבים לא נמנה כלל כנ"ל. ובכתב יד אשר לפני נמצא אשר תיבת [נמנה]. ומ"ש רבינו אך בירושלמי גרסינן וכו'. עי' מזה בטור בסוף סימן מ"ו שמביא ג"כ הנוסח דאתה הוא עד שלא נברא העולם. ואולם הוסיף בו קודם התחיעה ובישועתך תרוס ותגביה קרננו. וכתב שם ג"כ דנתקנה ע"פ הירושלמי. וע"ז כ' הב"ח שם דהיא הנוסחא האמתית בירושלמי ובכל החיבורים שהועתק לשון זה. ואע"פ שבסידורי הספרדיים היא נוסחא אחרת מ"מ אנו אין לנו אלא סידור קדמונינו הנלפתים והאשכנזים. ומ"ש רבינו בתחיעת הברכה בא"י מקדש שמך ברבים. כן הוא ג"כ בטור שם ועי' מזה בב"י ובב"ח שם שכתבו שכן נראה ג"כ מדברי התוס' (ברכות מ"ו ע"א פסחים ק"ד ע"ב) בד"ה כל הברכות. והיינו מדכתבו שם הטעם דמה שאינה פותחת בברוך לפי שאינה אלא ברכת הודאה מכלל דמסיימת בברוך דאי אינה מסיימת לא אצטריך לטעמא למה אינה פותחת בברוך כיון דלאו ברכה היא. והנה הרמב"ם לא הזכיר בה שם והמליץ בעדו הב"ח שם דהרמב"ם סובר דכיון שלא הוזכרה ברכה זו בתלמוד בבלי אין לה דין ברכה אלא יאמרוהו בלא שם ומלכות. ואעפ"כ מסיים שם הב"ח דמ"מ אל יורה כן לאחרים ולא יסמה מן הסידורים שלנו: (לא) אמר רב נחמן הנכנס לבית הכנסת להתפלל מותר לעשותו קפנדריא וכו'. ולפנינו נמ"ם שם (דף ק"ב ע"ב) הגירסא בזה אמר ר' אלעזר אמר רב הונא וכ"ה גירסת הרי"ף והרא"ש שם. ועוד זאת

דרבינו

דקפדי עלה אינשי בבית הלכך אף בבית הכנסת נמי אסור. (לג) רבא הוי מסדר להו ללבני מזרח וללבני מערב וכו' עד לית הלכתא כר"ע דאמר בכל מקום אסור פ' אפי' בח"ל וכן פר"ח. (לג) ואית דגרים הלכתא כר"ע. תניא א"ר עקיבא וכו' עד למדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל ולמדתי שאין נפנין בין מזרח למערב אלא בין צפון לדרום ולמדתי שאין נפנין מעומד אלא מיושב. וכל הצנוע בבית הכסא ניצול מג' דברים מן הנחשים ומן העקרבים ומן המזיקים ויש אומרים אף חלומותיו מיושבים עליו (לד) אמר עולא אחורי הגדר נפנה מיד וכו' ובבקעה קיימ"ל כרב אשי כל זמן שחבירו אינו רואה פירועו. ובשחרית ובערבית א"צ להתרחק ואפי' ברחוב העיר מצי להפנות ומכל מקום צריך להתנהג בצניעות כדרך שנפנה ביום שאינו נפנה מעומד. וחנכנס לבית הכסא [אל יספר] כעובדא דרב ספרא ובמסכת תמיד (דף כ' ע"ל) תנן בית הכסא של כבוד היה שם וזהו כבודו מצאו נעול בידוע שיש שם אדם וכו' וקבלה דבית הכסא צניעותא ושתיקותא וקבלה דיסורים שתיקותא ומיבעי רחמי. ומותר לשאול בשלום חבירו בשם שנאמר ה' עמכם. ואומר ה' עמך גבור החיל א"ר לוי בר חייא כל היוצא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש ועוסק בתורה זוכה לראות פני שכינה שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון:

סליקא לה מסכת ברכות שבח לאלהי אבי העזרי

הגהות

דרביגו גורס עותר לעשותו קפנדריא וכ"ה הגירסא בס"ק ובהרא"ש סס. אבל בהרי"ף הגירסא בזה עלוה לעשותו קפנדריא. וכתב בעע"מ סס דיש גירסא נכונה וכן הגיה בדברי הרא"ש סס ועי' בלחם חעודות סס: (לג) רבא הוי מסדר לבני מזרח וכו'. בס"ק ובהרי"ף סס הגירסא רבה. וכן נראה ג"כ מפי' רש"י סס. ואולם בהרא"ש סס הגירסא רבא. וכגירסת רביגו כאן. ומ"ש בעע"מ סס דגם בהרי"ף הגירסא בזה רבא. נראה דגירסא מסוכסת מדבעכה לו דהא בהרי"ף סלפכיגו הגירסא רבה: (לג) ואית דגרים הלכתא כר"ע וכו' כן היא גירסת הרי"ף והרא"ש והרמב"ם והסמ"ג. ועי' מזה ג"כ בבית יוסף בטור אח"ח סיפן ג' ובדרישה סס מ"ש בזה: (לד) אמר עולא אחורי הגדר נפנה מיד וכו'. ובבקעה קיי"ל כרב אשי וכו'. דעת רביגו בזה כדעת הרי"ף והרא"ש בבוגיין סס וכ"ה גם דעת הטור בסיפן ג' דבבקעה קיי"ל כאיסי בר יהודה וכדסני רב אשי סס. אבל באחורי הגדר קיי"ל כעולא. ורביגו ב"י סס יהיב טעמא למילתא מסוס דעולא הוא מאלי דתלמודא מפי מאיסי בר יהודה וכל זה אלא כדעת הרמב"ם בפ"ה מס' דעות דפסק כאיסי בר יהודה גם באחורי הגדר. ועי' ב"ח סס אלא זכר כלום מדברי רביגו ב"י בזה ומתרץ לי' באופן אחר ועי' סס טעמו כי טוב:

סיימנו מסכת ברכות בכי טוב. והשבח וההודיה להאל הטוב.

וממנו יתברך אשאל עזר וסעד כי יאיר עוד עיני בתורתו הקדושה ויזכני להגיה ולפרש בטוב.

גם יתר דברי רבינו אבי העזרי הבאים בשאלות ותשובות ברב טוב.

שאלות ותשובות

קמ"ח ברוב הספרים (ח) גרסינן בפ' כיצד מברכין (דף ל"ז ע"ב) והלכתא פת אורז ודוחן וכן מעשה קדירה דידהו לא מברך עלייהו בורא מ"מ דלא קיימ"ל כר"י בן נורי אלא מברך שהכל נהיה בדברו וגם בשערי הברכות פסק כן. ובפר"ח סתם דבריו בהא ובהלכות גדולות תחלה פסק כמו בשערי הברכות ושוב חזר בו ופסק בורא מיני מזונות מברך עלייהו וכן פסק רבינו אלפסי וגם רבינו שב"ט כתב נמי שמברך בורא מיני מזונות וראייתם משום דרב ושמואל איתותבו וא"כ רבנן נמי לא פליגי בהא אדר"י בן נורי. ואני אומר כד מעיינת בה שפיר לא איתותבו ושיבוש הוא תיובתא דרב ושמואל תיובתא ולא גרסינן תרי זימני תיובתא דהא דקאמר בתר הכי דאמר מר הכוסס את החטה וכו' היינו מפרש והולך תירוצא לתיובתא. אע"פ שהלשון מגומגם בכמה מקומות יש (בברכות) גירסות שאינם מלשון התלמוד. ודוגמתו במס' תמורה (דף כ"ה ע"ב) גבי עובר ירך אמו הוא כתוב בספרים תיובתא דר' יוחנן תיובתא ואינו דלבסוף מסיק ליה כתנאי ותדע דהא כי מסיק אמר מר הכוסס את החטה וכו' אלא פשיטא רבנן אי הכי קשיין דרבנן אדרבנן ומשני לעולם רבנן ולא תימא גבי אורז ולבסוף ברכה אחת מעין ג' אלא אימא ולבסוף אינו מברך עליו ולא כלום. וכיון דלבסוף ולא כלום מגיהים א"כ על כרחך נמי צריך להגיה גבי אורז לכתחלה מברך עליה שנ"ב דהא כשתדקדק בכולה גמרא דברכות תמצא דבר שטעון לפניו ברכת המוציא טעון לאחריו ג' ברכות ודבר שטעון לפניו בורא מיני מזונות טעון לאחריו ברכה א' מעין ג' ודבר שלפניו שנ"ב לאחריו בנ"ר ופי' ולא כלום שאינו טעון ברכה

הגהות

(ח) **גרסינן** בפ' כיצד מברכין דף ל"ז ע"ב והלכתא פת אורז ודוחן כו' לא מברך עלייהו בא"מ דלא קיי"ל כר"י בן נורי אלא מברך שה"כ וכו'. עי' מ"ש רבינו לעיל בפ' כיצד מברכין סימן ק"ד ובמ"ש אני בהגהותי שם ס"ק י"ח. והכני לבאר פה בקצרה שיעות הפוסקים בזה ומכללם גם דברי רבינו ז"ל. דהכה דעת רש"י בסוגיין שם דלא גרים והלכתא וכו' ועי' מזה ביב בתוס' ר"י שילליאו"ן ובהרא"ש בסוגיין שם ובאור זרוע בפי' קס"ה שכתבו ג"כ דים ספרים שכתוב בהם כן והוא מלשון הלכות גדולות אבל לאו מילתא היא דלר"י בן נורי אם לאו מברכין עליו המוציא דלחם גמור הסיב ליה אבל לרבנן לחם לא הסיב לחו אבל מזון הסיב לחו. ואפילו אינו בעין אלא הוי טמון או כעין דייסא לרבנן מברכין עליו בתחלה במ"מ ולבסוף בג"כ ע"כ. ומבואר דכל הני רבותא כלחו ס"ל כדעת הרי"ף בזה דגבי אורז מברך בתחלה במ"מ ולבסוף בג"ר. וכיה גם דעת הרשב"א בסוגיין שם והמתבאר מדבריו דהא דאותביה תיובתא דרב ושמואל אדיוקא בלבד הוא דאותביון. הא גופא דמילתא הלכתא היא דכל שהוא מחמשת המינים מברכין עליו במ"מ וכן כל שים בו מחמשת המינים נמי מברכין עליו במ"מ והיינו דרב כהנא ורב יוסף דאמר נקוט דרב כהנא ביידך מדרב ושמואל דאמרו תרווייהו כל שים בו מה' מינין והא דרב ושמואל כל שים בו לא איתותב כלל וכמ"ש הרי"ף בהלכות. ותמה עוד שם על רב הא' גאון ז"ל שאמר משמיה דרב יהודאי גאון דאע"ג דאיתותב רב ושמואל קיי"ל כוותייהו מהכא דרב כהנא ורב יוסף ודריסטא דמתוזא ומ"ע דהא לא פייכי אהדדי עכת"ד הרשב"א שם. ואולם דעת רבינו כאן לפסוק בזה כדעת בה"ג. וכבר מובא תוכף דבריו בקצרה בהגהות מיימוני בפ"ג מה' ברכות באות ח' וז"ל ולאבי"ה כתב דלא איתותבן רב ושמואל ולא גרם תרי זימנא תיובתא דסיבום הוא וכסתדקדק בכל המסכתא תמצא שכל הטעון לפניו בא"מ טעון לאחריו ברכה אחת מעין שלש. וכל שמברך לפניו שנ"ב מברך לבסוף בג"ר. ואורז מברכין לפניו שנ"ב ולאחריו בג"ר עכ"ל. והובא ג"כ ביתה יוסף בסימן ר"ח וסיים שם שגם בעל הגהות מיימוני מסכים לדעת רבינו בזה יע"ש. וזהו שלא כדעת רבו מהר"ם מרוטנבורק שהביא שם :

והנה בעל הגהות מיימוני לא העתיק שם רק מסקנת דברי רבינו שפסק בזה כבה"ג. אבל לא העתיק עיקר דבריו מה שכ' ג"כ לפרש הסוגיא לפי המסקנא דשמעתין נמצא דלא איתותבו רב ושמואל כלל. וכבר האריכו בזה גדולי המחברים הפני יהושע והלל"מ בחידושיהם שם להגדיק שיטת בה"ג בזה. אמנם בדברי רבינו כאן מפורש הדבר באר היטב דס"ל דלא גרסינן בש"ס תיובתא דרב ושמואל תיובתא תרי זימנא רק תיובתא דרב ושמואל בלבד. וכל המשך הסוגיא להלאה אזלא רק לתרץ התיובתא. ומצא דוגמתו גם כן בתמורה דף כ"ה ע"א דקאמר התם תיובתא דר' יוחנן תיובתא ואינו דבסוף מסיק ליה כתנאי (ועי' מזה בתוס' סנהדרין דף פ' ע"ב בד"ה עובר. שכתבו ג"כ בשם ר"ת דלא גרים בתמורה שם תרי זימנא תיובתא אלא הכי תיובתא דר' יוחנן לימא אם שייכו משוייר תנאי הוא יע"ש). והכא נמי כן היא והיינו מכח רומיא דב' בריתות אחדדי דתני חדא גבי אורז מברך בתחלה במ"מ ולבסוף ברכה אחת מעין שלש ותניא אידך ולבסוף ולא כלום דהיינו בג"כ. ומשני רב ששת לא קשיא הא ר"ג והא רבנן. ושוב דחי דעי מינת לאוקמי בריתא קמייתא כר"ג אימא סיפא דריסא דכוסס את החטה דקתני דאם אין הפרוסות קיימות בתחלה במ"מ ולבסוף ברכה אחת מעין ג'. ואי ר"ג ג' ברכות בעי לברוכי ומסיק לעולם רבנן הוא ותני גבי אורז ולבסוף אינו מברך עליו ולא כלום. ודעת רבינו בזה דלפי המסקנא דמגיה בש"ס בסוף הברכה של בריתא קמייתא ואמרינן תני ולא כלום דהיינו בג"כ. הה"ד נמי דמגיה הש"ס ג"כ תחלת הברכה ואמרינן תני סיב. משום דכללא הוא לרבנן דכל שלפניו בא"מ טעון לאחריו ברכה אחת מעין ג'. וכל שלפניו שנ"ב טעון לאחריו בנ"ר דהא בהא תליא. ולפ"ז א"ש שיטת הבה"ג דלפי המסקנא לא איתותבו רב ושמואל כלל. דהא הם קיימו בשיטת רבנן דפליגי וס"ל דעל אורז ודוחן מברך בתחלה שנ"ב ולבסוף בנ"ר וקיי"ל כוותייהו. זהו תוכף דברי רבינו כאן. והן אמת דלכאורה היה מקום עיון בזה מסוגיא דעירובין דף כ' ע"א דפריך התם על דיבי' דרב ושמואל מן המסכה דהמודר מן המזון וקאמר התם מי לא אותביהו חדא זימנא יע"ש וכוונת הש"ס על הך דהכא. והשתא אם איתא לשיטת רבינו קשה דהא לא בשאלו כאן רב ושמואל בתיובתא ופשיר פריך מהתם. אלא דלקושטא דמילתא אין זו קושיא כלל דיש לדחות ולומר דס"ל לרבינו דסוגיא דהתם אזלא רק לפי הש"ד דהכא דקיימו רב ושמואל בתיובתא מטא"כ לפי המסקנא. ולהמקשן דהתם לא שייכו למילתא דמסקינן הכא דרב ושמואל קיימו בשיטת רבנן ונמצא דלא איתותבו כלל וז"פ :

ומכלל הדברים האמורים תשובה מוכחת למ"ש בזה הגאון הלל"מ בחידושיו בסוגיין שם שמתחלה עלה על דעתו לייסב ג"כ שיטת בה"ג ע"ד שכתב רבינו כאן. אבל דמשום שמצא איזה שכסוכים בדבר נמה לו מן הדרך וחזר בו. ותוכף דבריו שם בתחלה לדקדק בהא דמסיק בש"ס שם תני ולבסוף ולא כלום דקשה דמאי חזית לשבש סיפא דבריתא בשבש סיפא דריסא ונימא תני ולבסוף שלש ברכות ונשאר בתירוץ הא מני ר"ג הוא. וע"ז תירץ דיותר ניחא להש"ס לאוקמי שתם בריתא כרבנן דהלכתא כוותייהו מלאוקמי כר"ג דלית הלכתא כוותי'. ושוב העיר דעדיין יש לדקדק דאם היינו מוקמינן לה כר"ג הרווחנו דלא תהוי תיובתא דרב ושמואל דאם הך בריתא ר"ג היא איכא למימר דר"ג לשיטתו דאיהו סובר דלבסוף מברך על המחיה ולכך סובר דתחלה בא"מ. אבל

א' מעין ג' אלא בנ"ר וכדתנן כל הטעון ברכה לפניו וכו' כדאיתא בסוף פרק כיצד מברכין ומהשתא ליכא תיובתא דקיימי רבנן בשיטתייהו ופליגי אדר"י בן נורי והלכתא כרבנן ובלשון הספרים שגגו רבותינו:

קמ"ט גרסינן בפרק ערבי פסחים (פסחים כ"ז ע"ב) אין אומרים הבא כוס של ברכה לברך עליו אלא על היין פי' ברכת המזון ולא אמרן אלא שלא קבע סעודתו עלויה אבל קבע סעודתו עלויה ליח לן בה (ג) וכתב רבינו שמואל דלא גרסינן ליה ורוב רבותינו גירסו אותו וכן נ"ל שהקביעות מחשיבו לברך עליו ואינו נקרא קביעות אלא שרגילים תמיד בכך כגון במקום שאינו מצוי יין. וכי האי גוונא גרסינן בפ' כיצד מברכין (ברכות ל"ח ע"ב) א"ל מי סברת נהמא הוא גובלא בעלמא הוא ומברכין עלויה בורא מיני מזונות ולא אמרן אלא שלא קבע סעודתי' עלויה אבל קבע סעודתי' עלויה מברך עלויה המוציא וג' ברכות. ובריש פרקין שם גרסינן גבי יין (ג) א"ל רב נחמן בר יצחק לרבא אמר קבענא מאי א"ל לכשיבא אליהו ויאמר אי הוי קביעותא אי לא הוי קביעותא השתא מיהא בטלה דעתו אצל כל אדם. ותו גרסינן התם (ברכות מ"ג ע"ב) הלכה היו לפניו מינים הרבה רב הונא אכל תליסר ריפתי בני תלתא תלתא לקבא ולא בריך פי' לחמניות היו אמר ליה רב נחמן עדיין כפין הוא ר"נ לטעמיה דאמר כל שאחרים קובעים עליו סעודה צריך לברך ומסיק נמי הכי התם גבי פת הבאה בכיסנין ולחמניות לא קשיא הא דקבע סעודתיה עלייהו והא דלא קבע סעודתיה עלייהו ומדקאמר רב נחמן כל שאחרים קובעים ש"מ דלא תלי בו הקביעות אלא ברגילות בני אדם אחרים. וכ"ז גבי שכר לברכת המזון אבל לא לקידוש מדלא כייל להו ותני אין מקדשין ואין מברכין אלא על היין ש"מ דלקידוש לא מהני אע"פ שהוא קבע וגם שהוא חמר מדינה. אבל להבדלה אי הוי חמר מדינה מהני כדמוכח בעובדא דאמימר (פסחים סט) ונמצינו למדין מכאן נמי באדם הקובע לעצמו לאכול ווירמזלי"ך או קלושנו"ש בלא לחם גמור כיון שרוב פעמים אין רגילות לא לו ולא לאחרים בכך דלא מברך אלא בורא מיני מזונות

הגהות

דבנן דסברי לבסוף ולא כלום ולכך תחלה סמ"ג וקיימו רב וסמואל כסיעת רבנן ואולי ה"ט דבה"ג ורבינו האי שפסקו כרב וסמואל מטוס דהם סברו דמה דמסקינן דרב וסמואל בתיובתא הייגו קודם שזכינו לברייתא סניה דלבסוף ולא כלום. אבל בסוף הסוגיא שהביא ברייתא סניה דלבסוף ולא כלום. ובע"כ דלריך לשנם הברייתא מנשנינן סיפא דריש ומוקמינן לה כר"ג וליכא תיובתא לרב וסמואל. ושוב מזר ומתר זה דלפ"ז קשיא סוגיא דפ' בכל מערבין דקאמל התם על סך דינ' דרב וסמואל מי לא אותביכו מדא זימנא. וא"כ מוכח דעדיין נשאלו רב וסמואל בתיובתא. אע"כ דאפילו אם נשנם סיפא דריש ומוקי הך ברייתא כר"ג לא פליגי רב וסמואל מתיובתא דעד כאן לא מניגו פלוגתא בין ר"ג לחכמים אלא בברכה שלאחריה אבל בברכה שלפניה לא פליגי וכיון דבע"כ נשאלו רב וסמואל בתיובתא שוב עדיף לן לשנם סיפא דברייתא דאוקים כרבנן עכת"ד הלל"ח סט והעתקתי תוכף דבריו באריכות מפני שיש לדון על כל דבריו בזה. והנם שבאמנע דבריו כוון דעתו לדעת הגדול של רבינו ז"ל בגמ"ש דהא דרב וסמואל קיימו בתיובתא הייגו דוקא קודם שידענו מן ברייתא הסניה דלבסוף ולא כלום אבל בסוף הסוגיא הכבר ידענו מן ברייתא הסניה והולרכנו לשנם הברייתא דהכוסם תני דלבסוף ולא כלום שוב ליכא תיובתא לרב וסמואל. מ"מ תחלת דבריו בזה דתלי עיקר סברתו דבאם מוקמית לה כר"ג אז כרוויח דלא תהוי תיובתא לרב וסמואל. וגם בסוף דבריו בזה דקשיא לי' מסוגיא דעירובין. וגם בזה דפשיטא ליה דר"ג וחכמים לא פליגי כלל בברכה שלפניה רק בברכה שלאחריה. הנה לכל דבריו אית להו פירכא מדברי רבינו כאן דמפרש ואמר דאף לפי המסקנא דמוקמי לה ברייתא דהכוסם כרבנן נמי לא איתותבו הא דרב וסמואל מטוס דכי היכא דמשנשינן סיפא דברייתא בענין סוף הברכה ואמרי' תני ולבסוף ולא כלום. הה"ד דמשנשינן ג"כ תחלת הברכה ואמרינן נמי תני סמ"ג ולא בזמ"מ. דכללא היא דלרבנן הא בהא תליא דכל שבסוף בא"ר מבדך בתחלה סמ"ג. ומלא דפליגי רבנן ור"ג הן בתחלה והן בסוף ומנילא דאתיא דיבי' דרב וסמואל כרבנן וכל זה דלא כמ"ש הלל"ח. ומה שהקשה מסוגיא דעירובין דמהתם מוכח דרב וסמואל איתותבו הכא. כבר כתבנו לעיל דלק"מ דיש לומר דסוגיא דהתם אזלא רק לפי הס"ד דהס"ם כאן דאית ליה דרב וסמואל קיימו בתיובתא. אבל לא לפי המסקנא ואל תתמה ע"ז שכן מליגו לפעמים דסוגיות הס"ם כן הוא ואין כאן מקום להאריך בזה:

אמנם אי קשיא לי' מסוגיא דעירובין הא קשיא לי' לסיעת הרי"ף דמחלק בין אורז לדוחן ופסק דבאורז מבדך במ"מ ובדוחן סמ"ג וכתב הרא"ש בסוגיין סט דמשמע לי' להרי"ף שאין דין האורז והדוחן שוה מדמקו בתלתייהו דרבנן הכוסם את האורז ולא נקט דוחן יע"ש. ומלא דלפ"ז לא איתותבו רב וסמואל הכא רק באורז ולא בדוחן וכ"כ התוס' בהדיא בסוגיין שם (דף כ"ז ע"א בד"ה תיובתא) דבדוחן לא הוי תיובתא ואפשר דקיי"ל כוותייהו דאינו מבדך עליו בא"מ יע"ש. ולפ"ז קשיא מסוגיא דעירובין דמותיב התם אדרב וסמואל מן המשנה דהכודר מן המזון וע"ז קאמר דמי לא אותביכו מדא זימנא. ומאי קאמר והא לסיעת הרי"ף והתוס' שפיר קא מותיב דמהכא לא אותבינן אלא באורז ומן המשנה דהכודר מן המזון אותבינן גם מדוחן ולע"נ. ומיהו גם זה יש לדחות ולומר דאה"כ דהוי מלי למימר כן אלא דעדיפא מיבי' קאמר דאפילו על האורז דכבר אותביכו מותיב להו זימנא אחריתא מטוס דיש כ"מ בדבר וכמ"ש רשב"ם בפסחים ק"ב ע"א בד"ה ניחא דמי תיובתא ההא והר"ן בנדרים ע"ט ע"א בד"ה מתיב רבא ויע"ש ודו"ק. ולענין הלכה כבר ידוע דהרא"ש חולק על הרי"ף בזה ופסק דגם בדוחן מבדך לפניו בא"מ דמיזן זיין וסועד את הלב כמו אורז וכ"כ רבינו יונה שם והטור בסימן ר"ח בשם גאון ז"ל ועי"ש שהסכימו עמו בזה. וכן הכריע הלל"ח בחידושיו שם. ומיהו בש"ע שם מחלק בזה בין אורז לדוחן וכדעת הרי"ף וכתב הב"ח שם שכן הוא דעת האחרונים. אלא דאיכא ספק דלא ידעינן מהו אורז ומהו דוחן. ולכך אין לאכלן אלא בתוך הסעודה יע"ש. והביאו ג"כ במגן אברהם שם סק"ט (וקלת ע"ש נפל בדבריו שם וכבר הרגיש בו במחלית הסקל שם) ומסיק דאם אכלן בלא סעודה יברך על שניהם שהכל מספק יע"ש. והכי נקטינן וזהו מה שרגילו לבאר: (ג) וכתב רבינו שמואל דלא גרסינן לי' ורוב רבותינו גירסו אותו וכן נראה לי וכו'. וכן הוא ג"כ גירסת הרי"ף ורבותינו בעלי התוס' בפסחים שם דף ק"ו ע"ב סד"ה מקדם וכ"כ בעל הגהות מיימוני בפ"ז מה' ברכות באות ס' בברוב הספרים גרסינן ליה וכן בה"ג ור"ח. אבל רשב"ם כתב דלא גרסי' ליה וכתב בעל ס"ה ולא נודע למה מחקו. וכ"כ התוס' דמברכין עליו ברכת המזון מכש"כ מהבדלה דלכ"ע טעון כוס ואפ"ה מבדילין בשכר שהוא חמר מדינה כדאמר מר כש"כ ברכת המזון דלא פשיטא כ"כ דטעון כוס ולכן אין למחקו כי אין ראיה בשום מקום לפסול שכר מברכת המזון עכ"ל וכן כ' ראב"ה וכו' עכ"ד. ועי"ש שהעתיק כל דברי רבינו כאן ככתבם וכלשונם מתחלתם ועד ברכת המזון ומשם הובא ג"כ בקלרה ביתה יוסף בסימן קפ"ב (ומלשון רבינו שבהגהות מיימוני שם תקנתי קלת ע"ש שפכל כאן בכתב יד אשר לפני) ועי' מזה ג"כ בהרא"ש בסוגיא דפסחים שם ובטור ובש"ע בסימן קפ"ב ובב"ח ובמגן אברהם שם. ומ"ש רבינו כאן בסוף דבריו דזהו רק לענין ברהמ"ז ולהבדלה אבל לקידוש לא מהני אע"פ שהוא קבע וגם חמר מדינה. כך כ' ג"כ הר"ן בהלכות הרי"ף בסוגיא דפסחים שם. אמנם בשלטי גבורים שם בשם ריא"ז אינו מחלק אלא דכל שהוא קבע מבדילין עליו ומקדשין עליו ומברכין עליו ברהמ"ז ועי' מזה ג"כ בטור הלכות שבת סימן רע"ב ובבית יוסף שם מ"ש בשם רבינו בענין חמר מדינה ובש"ע שם במגן אברהם סק"ו מ"ש בזה: (ג) אמר ליה רב נחמן בר יצחק לרבא אמר קבענא מאי וכו'.

ולפנינו

מזונות ואחריו ב"כה אחת מעין ג'. והא דתנן בפ' כיצד מברכין (ברכות מ"ד ע"א) ר"ע אומר אפי' אכל שלק והוא מזונו מברך עליו שלש ברכות לאו למימרא מזונו למעוטי אחרים אלא והוא מזונו של כל אדם תדע מדפריך בגמ' ומי איכא מידי דהוי שלק מזונו ודחק רב אשי בקלח של כרוב שנו שזהו מזון של כל אדם אבל אם בו היה תלוי לישני לי' בכל מילי וכגון שזה האיש קבע עצמו בדבר זה אלא ש"מ כדפרישית. אב"י העזר"י:

ק"נ בריש פרק כיצד מברכין ובפרק ערבי פסחים (דף ק"ז ע"ב) גרסינן חמרא טובא מיגרר גריר ופורתא משביע (ד) יש מפרשים אם שותה הרבה מגריר אבל אם שותה מעט יין משביע. ולא היא דלא שנא הרבה ול"ש מעט יותר גורר ממה שמשביע מדקאמר אם רצה לשתות ישתה מכלל שאם רצה לשתות מעט ישתה רק מלא לוגמא ולא משביע אלא ה"פ טובא גריר דיותר מרניש בגרירה מן השביעה וטובא קאי אגרירא ולא אחמרא. ושוב לאחר כמה ימים מצאתי נמי סעד לזה בדברי רבינו שב"ט. אב"י העזר"י:

קנ"א שאלה הא דא"ר יהושע בן לוי בפ' מי שמתו (ברכות כ"א ע"ב) מנין לבעל קרי שאסור בדברי תורה שנאמר והודעתם לבניך וגו' (ה) ולאו אסמכתא היא כדמוכח סוגיא דהתם ובפ' מרובה (נ"ק פ"ב ע"ב) אמר ר' יהושע בן לוי עשרה תיקונים תיקן עזרא וחד מינייהו טבילה לבעל קרי ופריך עלה ותיקון טבילה לבעל קרי דאורייתא הוא וכו' ומשני דאורייתא לתרומה וקדשים ואתי איהו אפי' לד"ת אלמא בעל קרי אינו אסור לד"ת אלא מתקנת עזרא ומדרבנן ואין לתרץ דבעל קרי אסור בדברי תורה מסמיכות דריב"ל היינו בריא המרגיל משום דהוי דומיא דסיני ואתא עזרא ותיקן אף לחולה המרגיל ופליגא אההיא סוגיא דבסמוך דאמרו דעזרא תיקן לבריא המרגיל מ' סאה וכו'. הא לא נהירא

הגהות

ולפכינו בס"ם סס (דף כ"ה ע"ב) הגירסא אמר לי' ר' נחמן בר יצחק לרבא אי קבע עלויים סעודתיה מאי וכו': (ד) יש מפרשים אם שותה הרבה מגריר אבל אם שותה מעט יין משביע וכו'. כן כתבו התוס' בברכות ל"ה ע"ב בד"ה טובא גריר. והמרדכי בסוגיא דפסחים ק"ח ע"א סס. והיינו שהם מפרשים דהא דקאמר טובא גריר כלומר כששותה הרבה גורר וכששותה מעט הוא קובע ומש"ה אסור לשתות יין בע"פ מן המנחה ולמעלה אא"כ שותה הרבה יע"ש. אבל רבינו כאן מולק ע"ז ומפרש פירוש אחר בגמ' שם דהכי קאמר היין אע"פ שהוא גורר הרבה מ"מ קובע היא מעט וזהו פירושו טובא גריר פי' הרבה היא גורר פורתא סעיד פי' מעט היא קובע. ולפ"ז אין חילוק בין רב למעט. וכן פסק ג"כ הטור בהלכות פסח בשיטת תע"א דמותר לשתות יין הן רב או מעט. ותמה עליו רבינו בית יוסף שם שהוא נגד סברת התוס' וכתב דאפשר שיש שום מפרש שחולק על סברת התוס' בזה והוא קובר דפורתא נמי שרי דאע"ג דסעיד קלת אינו קובע כ"כ שיאסר מחמת כן לשתותו ויע"ש. והן עתה הרקיב ה' לנו והראינו לדעת שיש בחמת מפרש אחד קדום מן הראשונים מבעלי התוס' האשכנזים והיא רבינו הראב"ה ז"ל שחולק בהדיא על סברת התוס' בזה. ושוב אין תמיה כלל על הטור על שלא שמש לסברת התוס'. דבאין ספק שדברי רבינו הראב"ה כאן היה לו להטור למעיין. ומנמנו לקח דין זה שחולק על סברת התוס' ופי' פירוש אחר בגמ'. וגם רבו רבינו שב"ע קאי כוותיה. והנה מצאתי להרב הב"ח שם בשם מהר"ל מפראג ולהפריסה שם שכוונו שניהם ג"כ לפירוש זה. ולהט"ז בשע"ב שם סק"ב לא ניחא לי' פירושם בזה כל עיקר. וגם לענין דינא פסק רבינו בית יוסף שם בש"ע דלא כהטור. וגם שבית חדש סיים שם דלענין הלכה יש להמייר כדעת התוס' והמרדכי ודלא כדעת הטור דמקיל בזה ויע"ש. ואני אומר דאולי אי הוה ידענו רבנן רבותינו בעלי הבתים (הב"י והב"ח) ועמהם גם אדונינו דוד (בעל טורי זהב) שהטור אינו יחיד בדבר זה. דשני גדולי הראשונים מאורי הגולה רשב"ע והראב"ה קיימי בשיטתי' לא היו כותבים כן. ועי' ג"כ בחידושי הגאון הלל"ח על מס' פסחים דף ק"ז ע"ב מה שהאריך ביאוב דעת הטור בזה:

(ה) **ולאו** אסמכתא היא כדמוכח סוגיא דהתם. ובפ' מרובה אמר ריב"ל עשרה תקונים תקן עזרא וחד מינייהו טבילה לבעל קרי וכו'. עי' מזה בתוס' ר"י סירליאו"ן בסוגיא דברכות שם שהרגיש ג"כ בקושיא זו וכתב דהוי מלי לאקשויי ליה וכי טבילת בעלי קריין דאורייתא היא והא עזרא הוא דתקן לדברי תורה כדאמרינן לקמן ובפ' מרובה אלא ע"כ דאסמכתא היא אלא ספיר קא משני לי' עכ"ל. וכן כתבו ג"כ בתוס' דידן (נ"ק דף פ"ב ע"ב בד"ה אחא) דהך דרשא דריב"ל בסוגיא דברכות דבעל קרי אסור בד"ת מקרא והודעתם לבניך אסמכתא היא דהא עזרא הוא דתקן. ועי' ג"כ מזה בחידושי הרשב"א בסוגיין ובחידושי הגאונים הפנ"י והלל"ח מ"ש בזה בסוגיין שם. והנה רבינו המאחר לקמן בתשובה שהשיב לרבינו השואל פלפל ג"כ בענין זה אבל לא סיים למילתיה ולא תירץ כלום על קושיא זו. ועוד זאת ראינו שרבינו השואל הביא כאן לפני רבינו המאחר י"ז שאלות בענינים שונים. ורבינו השיב לו רק על חמשה שאלות ולא יותר דוק ותשכח. והנה למלאות תשובת הקודא אשר לא אפשה כי נכספה וגם כלתה נפשו לדעת מי הוא זה רבינו השואל אשר הריץ שפיקותיו קמי' דרבינו הראב"ה אמרתי לברר קצת כי מתיתמתו בסוף שאלותיו שהתם את שמו אלעזר ב"ר יהודה מתוודע לנו למי מקדושים הוא. שהוא רבינו אלעזר מגרמיז"א בעל ספר הרוקח בנו של רבינו יהודה ונכדו של רבינו קלונימוס החזקן והוא תלמיד לרבינו יהודה חסיד ז"ל. ושלשלת יחוסו וקבלתו תמצא בספר מלכי לחכמה להרב יש"ר מקאנדיא"ה דף י"ד ע"ב לקוח מספר רוקח כתב יד (שם הגדולים ח"א באות א') ומעבד ספרו רוקח הגדול חבר ג"כ פירוש על התורה ובו רמזים וגימטריאות. וגם פירוש על כל התפלות וסודן (שם"ג שם) וגם ספר סודי רזיא כנזכר בהקדמת ס' מגלה עמוקות. ובשה"ד כתב שהוא מסודר לשערים סודות על פי הקבלה כתיבת יד (שה"ג אא"ש בגאות ס') וספר מורה חטאים כדפס בס' כלבו ודרכי תשובה נדפס בסוף ס' שו"ת מהר"ם בר ברוך. ותשובה אחרוכה בדיני חלילה נדפס בס' אור זרוע ח"א בה' חלילה סי' תרע"ב וס' הכולל חידושים ותוספות על מס' בבא קמא (והיה נמצא ביד רבינו בצלאל אשכנזי ובשיטה מקובצת כתובות ט"ו ע"א העתיק ממנו איזה דברים) וספר השערים על דיני טריפות הריאה עודנו בכתב יד (עי' מזה ברים ס' כפתור ופרח). ועוד הרבה ספרים בעניני תשובה. וגם הרבה פיוטים אשר נתן חתימתו עליהם לפעמים בשמו בלבד ולפעמים בשמו ובשם אביו כזה אלעזר בן הרב רבינו יהודה חזק ומתן. והיה חי בחמצע המאה האחרונה עד סוף אלף החמישי. וקצת מקורות ימי חייו נמצא בספר התקנות של ק"ק גרמיז"א עיר מגורתו ושם יספר הרב ז"ל בעצמו את אשר קרה לו. כי מקור פרנסתו הי' על ידי אשתו שהיתה אשת חיל ופרנסה אותו ואת בני ביתו בכבוד מכסף אחרים והוא היה יושב ושונה עם בנו ה"ר יעקב ועם תלמידו ומחבר חיבורים וגם החזיק מלמד בתוך ביתו אמנם לבסוף נהפך עליו הגלגל כי בב"ב כסליו בהיותו יושב על שלחנו לפרס פרשת ויש"ב יעקב בא לתוך ביתו ב' רוצחים והוציאו חרבם והרגו את אשתו ושתי בנותיו עמה. וגם אותו ואת בנו דימו להרוג ופצעו והלמו אותם ועמהם גם תלמידו ומלמד שלו. ומני אז נשאר בעצום ובחסר כל בעוני גדול וביסורין גדולים ע"כ. וכה כפשיה דרב ד"א תתקי"ח. ומקום קבורתו בגרמיז"א עיר מגורתו (ספר מהרי"ל בדיני תפלה דראש השנה):

וכבר נודע כי רבינו הרוקח היה חבירו של רבינו הראב"ה ז"ל כי שניהם קבלו מרבינו משה הכהן תלמיד רבינו תם (עי' מזה בדברי רבינו לקמן בשיטן זה ובהגהותי שם ס"ק ל"ד וגם בספר רוקח סימן קפ"ב) אשר נהג נשיאתו בעיר מגנצ"א (אור זרוע ח"ב סימן ל"ד) ושניהם היו גם כן רבותיו של רבינו יצחק מווינא בעל ס' אור זרוע (עי' מזה שם ס' אור זרוע בכמה מקומות ובמרדכי סוף מס' מגילה סימן תתל"ד) ולדעת בעל שס"ק קבל גם הרמב"ן

נהירא הדא מההיא דמרובה גופה דלא משכח טבילה לבעל ק"י מן התורה אלא לתרומה וקדשים וכי תימא ההיא דמרובה היא אליבא דר' יהודה דפליג אדריב"ל בברכות שם ואע"ג דההיא דמרובה אליבא דריב"ל מ"מ ניחא ליה לשנויי תקנת עזרא אליבא דכ"ע. מיהו כל זה הוי דוחק ועוד גרסינן בההיא שמעתין אמר ריב"ל מה טיבן של טובלי בעלי קרי הללו ופריך מה טיבן של טובלי בעלי קרי הללו והא ריב"ל הוא דאמר בעל קרי אסור בד"ת אלא מה טיבן במ' סאה בט' קבים סגי ואי בעל קרי אסור בד"ת אמאי סגי בט' קבין מ' סאה בעינן כשאר בעלי ק"י דהא מד"ת הוי פריך ליה דמילתא דריב"ל דפריך מיניה דאורייתא היא וקשיא מההיא דברכות ואין בידי ליישב. תו קשיא לי הא דאיתינן בריש כיצד מברכין (דף ל"ה ע"ב) ת"ר ואספת דגנך מה ת"ל לפי שנא' לא ימוש וגו' יכול דברים ככתבן ת"ל ואספת דברי ר' ישמעאל אלמא לדברי ר' ישמעאל לא ימוש לאו דוקא ובמנחות בשילהי שתי הלחם (דף ל"ט ע"ב) שאל בן דמא בן אחותו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל כגון אני וכו' עד קרא עליו המקרא הזה לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וגו' צא ובדוק שעה שאינו לא מן היום ולא מן הלילה (ג) אלמא לא ימוש לר' ישמעאל דוקא ושמא יש לדחות דלדבריו דבן דמא קאמר וליה לא ס"ל אי נמי בזמן אסיפת דגן צריך לומר להו כדאמר להו רבא לרבנן במטותא מינייכו

וכו'

הגהות

הרמב"ן מרבינו בעל הרוקח. אבל כבר הראיתי בספרי מאורות נתן שאין האמת כן כי הרמב"ן קבל רק מרבו רבינו עזרא המובא בתוס' דידן ועי' מזה ביומסין ובסס הגדולים. ודע עוד כי מלבד מורו רבינו מסה הכהן היו לו עוד מורים רבים אחרים גדולים ומלוויים וכולם מזכרו בס' הרוקח במקומות שונות והבילם ג"כ בעל סה"ג בח"ב בשות ר'. ואולם רוב תורתו קבל מאביו רבינו יהודה ב"ר קלונימוס ז"ל הנקרא בסס רבינו יב"ק כמו שכתב בעצמו בספר רוקח. ורבינו יב"ק זה קבל שוב מרבינו שמריה הידוע תלמיד רש"י ז"ל (רוקח סימן ר"ג) וכפי הנראה קבל רבינו הרוקח גם הוא מרבינו שמריה (רוקח סימן ר"ג) וקראו בסס מורי הישים והאריכתי בזה הרבה בספרי מאור"ן סס וגם בהגהותי לקמן בסימן קע"ב ס"ק כ"ז יע"ש. והנה מלבד הנזכרו רבינו הראבי"ה מצאתו שהיה לו ג"כ חליפות שו"ת עם עוד שני גדולי זמנו מרבותיו בעלי תוספות האשכנזים. האחד רבינו ברוך בר' שמואל ממגנצא שהיה גם הוא תלמיד לרבינו מסה הכהן כמ"ש במרדכי חולין פ' כל הבשר סימן תרפ"ד גבי מעשה שבא לפני רבותיו שבמגנצא (ועי' סס שכתב רבינו ברוך וכשבא מורי הכהן מלרפת וכו'. וכוונתו על רבינו מסה הכהן כמבואר אצלינו בספרי מאור"ן סס וגם לקמן בס' זה בהגהותי סס ס"ק כ"ד. וכן היה ג"כ תלמידו של רבינו אפרים הגדול אשר קרא אותו רבינו ברוך במרדכי בחולין סס בדין חתיכה כ"כ בשם מורי רבינו יקיר וכוונתו על רבינו אפרים הידוע כמו שהראיתי ע"ז בספרי סס וגם לקמן בהגהותי בסימן קפ"ד סק"א) והוא חבר ספר החכמה ומובא הרבה פעמים במרדכי (ועי' לדוגמא במרדכי סוף מס' תענית הל' ט"ב סימן תרל"ז) וכן נזכר הרבה פעמים בשו"ת מהר"ם ב"ר ברוך. ועוד חבר תוס' וחידושים על מס' נדרים. כמבואר אצלינו בספרי סס והובאו ג"כ בס' שיטה מקובצת על נדרים שנדפס מחדש בזמנינו (ועי' סס בדף ל"א ע"א בד"ה יורה כחץ שכ' בשמעתא הדיבור הרב ר' ברוך בר' שמואל ז"ל וכו'. ועוד סס בדף כ"א ע"ב בד"ה בעית כתבו כך לשון רב"ם וכו' יע"ש. והוא קילור ר"ת משמו רבינו ברוך בר' שמואל וז"ב. והמגיה בהקדמתו סס טרח בזה ולא ידע מי הוא) והשני הוא רבינו דוד ב"ר קלונימוס ממינצבור"ק המובא בתוס' דידן כתובות דף ד' ע"ב בד"ה עד (עי' מזה בשו"ת מהר"ם בר ברוך דפוס פראג סי' תתע"ב) וגם

תתוס עם הגאונים על התקנות שנתחדשו במגנצא בשנת תתק"פ. (שו"ת מהר"ם ב"ר ברוך סס ובשו"ת מהר"ם מינץ הראשון סימן ק"ב) :

ודע כי ספר הרוקח שבידינו מובא ג"כ בתוס' שלפנינו בשם' שבועות דף מ"ו ע"א בד"ה עביד. ועי' ג"כ בחידושי הגאון בעל פני יושיע מגילה מ"ז ע"א מ"ש לפרש דברי התוס' סס בד"ה ודחי עשרה אלפי ככרי כספא וכו'. על פי חשבון נכון ומצא אח"כ כדבריו בספר הרוקח וסיים ע"ז סס בזה"ל. ונתתי שמחה בלבי על שזכיתי לכוון לדעת הגדול בעל הרוקח ז"ל אשר זכה לרוח הקודש ואולי בר מזלא אנא להא מילתא ולדעתי בלי ספק שדברי התוס' כאן יצאו מפה קדוש של הרוקח בעצמו שהיה בימי חכמי התוספות כנודע עכ"ל. ועל פי הדברים האלה עלה על דעת חכם אחד בזמנינו לחדש ולומר שכל סתם תוס' שלפנינו שעל מס' מגילה הם מחוברים מרבינו אלעזר מגרמיז"א בעל הרוקח ז"ל. ואולם לא דבר נכונה בזה דפשיטא דאין כוונת הגאון בעל פני יושיע לומר כן על כל דיבורי תוס' של מס' מגילה רק על אותו דיבור בלבד וכוונתו לומר שמסדר התוס' שמע או לקט דבר זה מספר הרוקח דכבר נודע דתוס' דמגילה שבידינו הם כולם ליקוטים מחידושי שאר גאונים ולא מתוס' שאינן וכמ"ש בעל תרומת הדשן בתשובה סימן י"ט ועי' שם שהניח הדבר בספק. ועי' מזה ג"כ בס' יד מלאכי בכללי התוספות סימן כ"ב דמיפשט פשיטא ליה דתוס' דיבמות ושל שאר מסכתות גדולות הם עיקר נגד תוס' דמגילה ושאר מסכתות קטנות וכן הביא על זה שם מ"ש מהרש"ל בים"ש יבמות פ"ד סימן ל"ד שקבלה בידו שאותן התוספות של מסכתות גדולות הם תוספות של רבינו אליעזר מטוי"ך ז"ל יע"ש. וכן הוא ג"כ בס' שם הגדולים מ"ב בערך תוס' ושכיחם לא זכרו מדברי התה"ד בזה. ואני האריכתי בכל זה בספרי מאורות נתן על בעלי התוס'. ושם קראתי ערער גם על עיקר דברי הפני יושיע בזה במה דפשיטא ליה מבלי שפק שדברי התוס' דמגילה שם בד"ה ודחי. יצאו מפה קדוש של הרוקח בעצמו ואני הראיתי לדעת שמקור דברי התוס' שם הם מחידושי רבינו יהודה חסיד ז"ל רבו של הרוקח שכן הביא דבר זה משמו רבינו יהודה ברבי אליעזר בספרו מנחת יהודה על התורה (פ' בחקותי בפסוק מגן עשרים שנה ומעלה) המחובר עם ספר דעת זקנים על התורה מרבותיו בעלי התוספות ז"ל. ובזמן הגאון בעל פני יושיע עדיין לא היה ספר זה נדפס ולכן הביא מקורו מדברי ס' הרוקח שכבר היה נדפס בימיו ודי בזה כעת : (ג) אלמא לא ימוש לר' ישמעאל דוקא וכו'. ולכאורה יש לתמוה קשה על רבינו השואל בזה שהקשה מדברי ישמעאל אדרבי ישמעאל מסוגיא דברכות לסוגיא דמנחות ולמה לא הקשה נמי מר"ש בן יוחאי אדר"ש בן יוחאי דבסוגיא דכאן מפורש דס"ל דלא ימוש דוקא ובסוגיא דמנחות שם אמר ר' יוחנן משום ר"ש בן יוחאי אפילו לא קרא אדם אלא ק"ש שחרית וערבית קיים לא ימוש יע"ש. ואפשר שהיה לפניו הגירסא במנחות שם אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יהולדק וכן הביא גירסא זו נ"כ הש"ך ביו"ד סימן רמ"ו סק"א. וקרוב לומר שהיה כתוב בש"ס שם אמר ר' יוחנן משום רשב"י וחשבו המדפיסים שהוא ר"ש בן יוחאי ובאמת הוא ר"ש בן יהולדק שהיה רבו של ר' יוחנן ותנא היה וכמ"ש התוס' בסוכה י"א ע"ב בד"ה דברי. וע"ש שכתבו דתרי ר"ש בן יהולדק הוו. וכ"כ בתוס' כלה י"ב ע"ב בד"ה אמר בשם ר"ת. ושוב ראיתי דשאילת הראשונים היא זו בתוס' ר"י שילליאוין ובתוספי הרא"ש בסוגיא דברכות שם דלפניהם היה הגירסא במנחות שם ר"ש בן יוחאי ומכל מקום כתבו דלא קשיא דרשב"י אדרשב"י דהכא בסוגיא דברכות לא דסבירא ליה לרשב"י דהך לא ימוש הוא חובה. דהא במנחות קאמר דאפילו לא קרא אלא קריאת שמע שחרית וערבית נמי קיים לא ימוש אלא למצוה בעלמא הוא דקאמר מפני ביטול תורה יע"ש. ושוב ביארתי בספרים ומצאתי אריכות דברים בזה להגאון בעל ברכי יוסף ביו"ד ריש סימן רמ"ו ושם הביא בשם אחד קדוש בזמנו שמקשה לי' דר' ישמעאל ורשב"י מחלפי שיטתייהו מסוגיא דברכות לסוגיא דמנחות ושקל וטרי בזה הרבה והרב המחבר הסיב לו שם גם כן באריכה על כל פרט ופרט ויע"ש. והנך רואה שכוון דעתו של הקדוש שם בקושייתו לדעת הראשונים בזה. וגם מה שהיקר הקדוש שם על ר' ישמעאל דהתם במנחות לזרז את בן אחותו קאמר. כוון גם כן לדעת רבינו השואל כאן ועי' מ"ש עליו בזה הרב בברכי יוסף שם :

שומר

וכו' (בגמ' דברכות סס). ותו הא דאייתינן בכיצד מברכין (דף ל"ו ע"ב) אמר רבא (ג) שומר לא מצטרף לטומאת אוכלין דכי שקלת ליה לשומר לא מקיים פירא כך היא המסקנא ובפ' אלו טריפות (חולין כ"ח ע"ב) אמר אביי ר' יהודה ור' ישמעאל אמרו דבר א' וקאמר רבא דילמא לא היא עד כאן לא קאמר ר' ישמעאל אלא לענין טומאה משום דהו"ל שומר ומצטרף אבל לגבי טריפות כרבנן ס"ל אלמא אפי' בההיא שומר דכי שקלת ליה מקיים עוף קאמר דמצטרפים וקשיא דרבא אדרבא ודוחק לומר דר' ישמעאל פליג אההיא דכיצד מברכין. ואם באתי לומר דההיא דשומר דכיצד מברכין דנהי דלגבי ערלה חשבינן ליה שומר משום דכתיב את פריו כדאיתא בפ' כיצד מברכין אבל גבי טומאת אוכלין לא מצטרף משום דהוה שומר ע"ג שומר (ד) שכן פירש"י בהעור והרוטב (חולין ק"ח ע"ב) דגץ הוי שומר ע"ג שומר ואינו מצטרף אבל פיטמא הוי חד שומר ולהכי מצטרף, ובחד שומר אע"ג דכי שקלת ליה לשומר מקיים הפירי מצטרף שפיר לגבי טומאת אוכלין והלכך ההיא דרבא דאלו טריפות אתי שפיר דנוצה הוי חד שומר אבל לענין ערלה דאסור אפילו שומר ע"ג שומר מאת הטפל לפריו ודוקא בההיא שומר בעינן שלא תקיים פירי בלא דידיה אבל מ"מ קשה כיון דלא חשיב שומר ע"ג שומר אלא דוקא גבי ערלה ומשום דכתיב את ואמאי גבי שביעית חשבינן גץ פירי כדתנן במס' שביעית פ"ז (מסכת ג') קליפי רימון והגץ שלו כו' עד יש להם שביעית. דאי לא חשיב פירי אמאי נהוג בו שביעית הא עץ בעלמא הוא ואין שביעית נוהגת בו משום דכתיב והיתה שבת הארץ לכם לאכלה כדאיתא בפ' הגוזל קמא (דף ק"ל ע"ל). ושמא יש לדחות מידי דהוי אעצים דמשחן מיהו זה דוחק מדקתני גץ בהדי קליפה משמע דתרווייהו בני בקתא חדא נינהו. ועוד קשה דמשמע בכיצד מברכין שם דפיטמא מצטרף משום דהוי אוכל ובריש פ' העור והרוטב משמע שפיטמא מצטרף משום טעם שומר ושמא התם בפ' כיצד מברכין לאו דוקא הוא אוכל אלא ה"ק גץ לאו אוכלא הוא וכו' והה"ד לפיטמא אלא משום דבעי לאסוקי לפרוך לרבא שפיר. (ותו ההיא דקינוח דכיצד מברכין אמאי לא חשיב ליה בהדי מיליה דחשיב בפ' הרואה דהתם נמי חשיב דלאו מידי דהנאה הוא). ותו הא דאייתינן בשילהי תפלת השחר (ברכות ל' ע"ל) השכים רצאת לדרך מביאים לו שופר וכו' ובפ' לולב הגזול (סוכה ל"ה ע"ל) אסיקנא דיקא נמי דקתני מי שבא בדרך ואין בידו לולב והתם מוכח דמיירי ביום טוב שני דאי ביו"ט ראשון מי שרי והא הכא דקתני דרך (ה) ואין חילוק בשני ימים של ראש השנה בין ראשון לשני ויש לדחות דהתם לא דייק מדרך אלא מדקתני ואין בידו לולב דהא איבעי ליה. ותו הא דאסקינן בפ' מי שמתו (ברכות י"ט ע"ב) גבי כלאים בכגדו דפושטו אפילו בשוק ופריך מאבידה ומשני איסור ממונא לא גמרי' והדר פריך מאיסורא ומשני שב ואל תעשה כבוד עדיף ובשבועת העדות (דף כ"ט ע"ב) גבי עדות דאיסורא אמרי' דצריך צורבא מרבנן למיזל ולאסהודי (ו) אלמא אפי' בשב ואל תעשה לא עדיף כבוד תלמיד חכם. והא דאיפלגו רב הונא ורב חסדא באותו הפרק (ברכות כ"ה ע"ל) בצואה על בשרו וכו' ופר"ח דהלכה כרב חסדא ולא נהירא לי (ז) מדמקשה ליה מדרב הונא בפ' אמר להם הממונה (יומא ל' ע"ב) ומה אתון בי' תודיעוני. ותו פסק ר"ח בפ' כיצד מברכין (דף מ"ד ע"ל) דבברכת דעל הגפן ועל פרי הגפן (ח) מסיים בה על האדץ ועל הפירות בחוצה לארץ ובארץ על הארץ ועל פירותיה ואנן לא עבדינן הכי כי אנו חותמין על הגפן כפתיחתה וגם מן מס' סוכה אין לפר"ח ראיה דאיכא למימר דלא מיירי אלא בפירות כגון ענבים. ותו אני מסתפק (ט) אם מקבלים בעלי דינים עליהם לדונם בלילה אם מדמינן לה למקבל קרובים או לפסולים או דילמא התם נהי דפסולים להאי כשרים

הגהות

(ג) שומר לא מצטרף לטומאת אוכלין דכי שקלת ליה לשומר לא מקיים פירא וכו'. לפון זה קשה להולמו כי בגוגיין שם דף ל"ו ע"ב לא אמר רבא למילתי' לענין לירוף לטומאת אוכלין רק לענין ערלה דהיכי דאי שקלת לי' לשומר לא מיית פירא לא הוי שומר לפירא. וגם מלבד זה נפל הרבה טעיות בדיבור זה בחסר וביתיר והכל מסגנת המעתיק ואני תקנתי הרבה בעזה"י כפי עניות דעתי. אבל אכתי לא פלטינן מקושי ההגנה. ומה שהביא רבינו הטואל להעיר ע"ז מגוגיא דחולין דף כ"ח ע"ב דאמר רבא התם עד כאן לא קאמר ר' ישמעאל אלא לענין טומאה וכו'. כן הוא לפי גירסת ר"ת שהביאו התוס' בחולין שם בד"ה הטולה מלטרפת וכ"כ גם כן בחידושי הרשב"א בגוגיין שם: (ד) שכן פירש"י בהעור והרוטב דגץ הוי שומר ע"ג שומר ואינו מלטרף: וכן פירש"י גם כן בגוגיא דידן בברכות בגוגיין שם בד"ה אין מלטרף: (ה) ואין חילוק בשני ימים של ראש השנה בין ראשון לשני וכו'. עי' מזה בתוס' סוכה ל"ח ע"א בד"ה מדקתני שהתעוררו גיכ בקושיא זו על לולב גופי'. ותירלו ע"ז ג' תירוצים חדא דהיכא דליכא למיטעי לא חיים ומייתי בהולך בתוך התחום למקום שבא מכם. ועוד דבברכות קתני הסכים לגאת לדרך שמביתו הולך לקראת חכם ומוטל לולב קודם שיצא. אבל הכא קתני מי שבא בדרך וכשנכנס בביתו מוטל לולב משמע שממקום רחוק בא לביתו עכ"ד התוס' שם ועי' מזה ג"כ בהרא"ש ובהרי"ן שם, ובחידושי הריטב"א שם הרגיש ג"כ בקושיית רבינו הטואל כאן ותירץ לי' באופן אחר. ואולם מה שתירץ בזה רבינו הטואל כאן הנה אף שכוונתו מבואר מ"מ ליישב קושיא חזינא הכא כי לא חיים למילתי' שפיר כאשר ירא המעיין ובאין שפק שים כאן הטעות מת"י המעתיק: (ו) אלמא אפילו בשב ואל תעשה לא עדיף כבוד תי"ת וכו'. עי' מזה בתוס' ר"י טירליאו"ן ובתוספי הרא"ש בגוגיין דברכות שם דף כ' ע"א בד"ה שב ואל תעשה שהקשו ג"כ קושיא זו ותירלו ע"ז תירוצים טובים ודבריהם קרובים למה שהשיב ע"ז לקמן רבינו המחבר לרבינו הטואל ועי' גם כן בהגהותי שם סק"כ: (ז) מדמקשה ליה מדרב הונא בפ' אמר להם הממונה וכו'. עי' מזה בתוס' ברכות שם בגוגיין דמייתו בזה פלוגתא דר"מ והרי"ף בזה דר"מ פסק כרב חסדא דאסור לקרות ק"ש בטוחה על בשרו ואפילו מכוסה בבגדיו ואע"ג דרב חסדא תלמידו של רב הונא אזלינן לקומרא. והרי"ף פסק כרב הונא מדאקשה גמרא מיני' ביומא פ' המעמונה ומובא פלוגתתם ג"כ בטור בסימן מ"ו ודעת הרשב"א ורבינו יונה והרא"ש כדעת הרי"ף בזה. וכן הוא ג"כ דעת רבינו הטואל כאן. וכך השיב לו ג"כ רבינו המחבר לקמן שדעתו מסכמת עם הרי"ף בזה נגד דעת הר"מ. ורלאיתי להגאון בעל פני יושיע שם שתמה דמה יענה הר"ח לגוגיא דיומא דמקשה שתמא דתלמודא על ר"פ מדרב הונא ויע"ש שטרח ליישב זה ובתוך דבריו שם זכר ג"כ מפירש"י בגוגיא דיומא שם. ואני שותא דמרן לא ידענא דאם ראה הגאון ז"ל פירש"י ביומא שם. א"כ כל הטורח הזה למה דהא יש לומר בפשיטות דר"ח איתי לי' ג"כ כדעת רש"י שם שפי' הגוגיא בסמוך לזה דהשים מקשה שם לר"פ מתרווייהו אפילו אליבא דרב חסדא ויעש"ה וא"ש ודו"ק. ורלאה זה מלאתי ג"כ לר"י טירליאו"ן בתוספותיו בגוגיין שם שכראה מדבריו ג"כ שדעתו מסכמת לדעת ר"ח בזה: (ח) מסיים בה על הארץ ועל הפירות וכו'. עי' מזה בתוס' ברכות מ"ד ע"א בד"ה על העץ ובתוס' ר"י טירליאו"ן שם ובטור ובש"ע או"ח סימן ר"ח ובב"ח ובפרישה שם. ועי' לקמן מה שהשיב ע"ז רבינו המחבר ובהגהותי שם ס"ק כ"ג: (ט) אם מקבלים בעלי דינים עליהם לדונם בלילה אם מדמינן למקבל קרובים וכו'. מקור הדבר הוא בסנהדרין פ' ז"ב דף ל"ד ע"ב דרבא רמי כתיב ופפטו את העם בכל עת וכתיב והיה ביום הכאילו את בניו. הא כילד יום לתחלת דין לילה לגמר דין ועי' בפירש"י שם. ומה שהתפק רבינו הטואל כאן באם כתרלו הבעלי דינים לדונם בלילה אי מסכי כמו בקבלו עליהם קרוב או פסול. ורבינו המחבר השיב עי' מזה ג"כ בטו"ת הרמ"א סימן כ"ח הביאו הקמ"ע בחו"מ סימן ה' סק"ז דג"כ מיפסט פסיטא ליה דמסכי דלא נרע מקבלו עליהם קרוב או פסול. וכן כ' הרמ"א בחו"מ סימן כ"ח סעיף כ"ד

כשרים לאינש אחרינא אבל לילה לא חזי לדין לשום אדם. גם אין נ"ל לדמותה להך דראש השנה (דף כ"ה ע"ב) דמוקי לה כגון שראוהו בלילה ולהיא דגרסינן (סנהדרין ל"ד ע"ב) שלשה שנכנסו לבקר את החולה וכו' דמסיימין בה אבל בלילה כותבים ואין עושים דין. (י) וגם לא ידעתי אם מקבל לקרובים או לפסולים אמאי לא הוה כמתנה על מה שכתוב בתורה דמאי שנא משאר כסות ועונה דאע"ג דמדעת שניהם היא. והא דתנן בפ"ק דברכות וכל הנאכלים ליום ולילה וכו' ודייק בגמ' (שם דף ט' ע"ב) ואלו אכילת פסחים לא קתני ובפסחים פרק אלו דברים (דף ע' ע"ב) בברייתא קתני נבי חגיגת ארבעה עשר (יא) אע"פ שהיא כפסח לגמרי אפ"ה קתני יום ולילה. ותו קשיא לי דבכולה תלמודא אמרינן מאן דאית ליה דאין

הנהות

גם לענין קבלת עדות בלילה יע"ש והוא מדברי הרשב"א בתשובה כמ"ש הב"י שם ועי' מזה בסמ"ע ובש"ך ובכתיבות שם. וכן תמלא הדבר מפורש ג"כ בב"ח בסימן ה' בתו"מ שם שכוון בזה לדעת הרמ"א בתשובה דמהני קבלה בין לענין דין ובין לענין קבלת עדות בלילה (ולא ראה הב"ח תשובות הרמ"א בזה שעדיין לא היה בדפוס בימיו) אלא שהוסיף שם עוד דאפילו לא קבלו בפירוש אלא דאתו מנפשייהו הוי קבלה כדמוכח מן הירושלמי דסנהדרין יע"ש. ועי"ז הסיג הרב מגנה למלך פי"ג מה' סנהדרין הי"ג דאין מן הירושלמי שם ראיה כלל דשאני התם דלא היה כי אם מדות חסידות ומש"ה לא בעינן קבלה בפירוש ויע"ש. ועי' ג"כ אריכות דברים בזה בשו"ת חות יאיר סימן ב' וג' וסימן ה'. ועי' ג"כ בשו"ת שבות יעקב מ"א סימן קי"ז מה שהשיג כיולא בזה על הרב כנה"ג בעור מרים סימן ג' ס"ק ט"ו: (י) וגם לא ידעתי אם מקבל לקרובים או לפסולים אמאי לא הוי כמתנה על מה שכתוב בתורה דמאי שנא משאר וכסות וכו'. הנה יש כאן קיצור או חיסור לשון קצת וכוונתו להא דאמרינן בפרק אע"פ (כתובות כ"ו ע"א) האומר לאשה הרי את מקודשת לי ע"מ שאין לך עלי שאר כסות ועונה הרי זו מקודשת ותנאו בטל דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר בדבר שבממון תנאו קיים יע"ש. וביהו דאתן קיי"ל כר' יהודה בזה מ"מ אזלא קושייתו אליבא דר' מאיר דשמעינן ליה (סנהדרין כ"ד ע"א) דבמקבל עליו קרובים או פסולים ר"מ אומר יכול לחזור בו וחכמים אומרים אינו יכול לחזור בו ואיפליגו שם בגמרא דר"ש בן לקיש אמר מחלוקת לפני גמר דין אבל לאחר גמר דין דברי הכל אי' לחזור בו ור' יוחנן ס"ל בהפך (עי' מזה בריש"ף ובהרא"ש ובנימוקי יוסף שם) ועכ"פ אית ליה לר"מ דמהני התנאי כשאינם רוצים ואמאי והא ר"מ אית ליה גבי שאר וכסות דגם בדבר שבממון תנאו בטל אע"ג דהוי מדעת אלא דר' מאיר דשמעינן ליה (סנהדרין כ"ד ע"א) דבמקבל עליו קרובים או פסולים ר"מ אומר יכול לחזור בו וחכמים אומרים אינו יכול לחזור בו ואיפליגו שם בגמרא דר"ש בן לקיש אמר מחלוקת לפני גמר דין אבל לאחר גמר דין דברי הכל אי' לחזור בו ור' יוחנן ס"ל בהפך (עי' מזה בריש"ף ובהרא"ש ובנימוקי יוסף שם) ועכ"פ אית ליה לר"מ דמהני התנאי כשאינם רוצים ואמאי והא ר"מ אית ליה גבי שאר וכסות דגם בדבר שבממון תנאו בטל אע"ג דהוי מדעת שכיחם. והנה רבינו המאגר לא הביא ע"ז מאומה לקמן בתשובותיו (ועי' מזה בסמ"ע חו"מ סי' כ"ב ס"ק ט"ו שהידם דאם יש לאחד מבע"ד זכות בתפסו העכו"ם שכיחם. והנה רבינו המאגר לא הביא ע"ז מאומה לקמן בתשובותיו (ועי' מזה בסמ"ע חו"מ סי' כ"ב ס"ק ט"ו שהידם דאם יש לאחד מבע"ד זכות בתפסו העכו"ם דמהני הקנין ולא אמרינן אין אדם מתנה עמש"ב כי אם בתנאי בעלמא. אבל אין אמר קנין כלום ויע"ש. ודבריו תמוהים. ועי' מזה בש"ך סי' ס"ק ט"ו מ"ש בזה):

ומזה שכראה לפע"מ בזה הוא דבר ידוע מה דחדית לן רבינו הגדול מהר"י בן לב בתשובה סימן כ"ד ומייתי ליה ג"כ הרב מהר"י אלגזי בס' תוספות דרבנן סימן מ"ט דכמו דקיי"ל בשטועה דחייל בכולל משום דאמרינן דמנו דחייל אהתירא חייל נמי אאיסורא ה"כ אמרינן בתנה על מה שכתוב בתורה דאם כלל עמו גם דבר דלא הוי מדאורייתא אמרינן דמהני דמשום מנו דחייל אהתירא חייל נמי אאיסורא. והסכים עמו בזה רבינו מהר"ש בתשובה מיו"ד בי' מ"ז ויע"ש. ואם אמנם דמהר"א שסון בתשובה סימן ס"ד קרא ערער ע"ז ומייתי ליה לפסק מדברי מהר"י בן לב מהא דאמרינן בשם האומר לאשה ע"מ שאין לך עלי שאר כסות ועונה דאמרינן דחייל בכולל אמנם דאמרינן דמהני התנאי בטל אע"ג דחייל אהתירא חייל נמי אאיסורא. ואם אינם עמו לאשה דחייל בכולל א"כ גם בתנאי זה ניתנה נמי מיגו דחייל על שאר וכסות חייל נמי על העונה עכת"ד. ואולם מלבד שאין ראיה אליבא דכ"ע דהא בעונה גופי' נחלקו בו רבוותא אם תנאי מועיל בו או לא. וכדמייתי ליה הרב מגנה למלך בפ"ו מה' אישות הלכה יו"ד דלדעת רש"י ותוס' ורענ"ש ושאר פוסקים אין תנאי מועיל בעונה אליבא דר' יהודה אשום דהוי לערבא דגופא. אבל לדעת ר"ת (הביאו מהר"י קולן בתשובה שורש י') והמרדכי בב"מ פ' השוכר את הפועלים והריטב"א בתשובות פ' אע"פ. כלהו ס"ל דתנאי מועיל בעונה דומיא דשאר וכסות וחילייהו מן הירושלמי סוף פ' השוכר את הפועלים דהתם מפורש הפועלים והריטב"א בתשובות פ' אע"פ. כלהו ס"ל דתנאי מועיל בעונה דומיא דשאר וכסות וחילייהו מן הירושלמי סוף פ' השוכר את הפועלים דהתם מפורש בהדיא דגם תנאי בעונה הנאי של ממון יע"ש. ולשיטתייהו הרי שאין ראיה כלל לכתוב דעת מהר"י בן לב בזה. אלא אף גם זאת שכבר יש על מדוכה זו הרב מגנה למלך בסוף דבריו וסתר ג"כ ראיה זו של מהר"א שסון באמרו דשאני התם גבי שאר כסות. ועונה שהזכיר האיסור בפירוש ולא שייך לומר נגו דחייל אהתירא חייל נמי אאיסורא אלא דוקא בפתם. אבל בנפרש האיסור לא דבכה"ג חילקו ג"כ התוס' בשבועות (כ"ג ע"א ד"ה אלא) לענין שבועה נגו דחייל אהתירא חייל נמי אאיסורא אלא דוקא בפתם. וכדמייתי ליה הרב מגנה שם דתירוץ יתיב ליה דרמייתי מהר"א שסון בזה מעיקרא ליתא דמאן ייפר לן בכולל יעש"ה. ואולם יותר כראין בזה דברי מהר"י אלגזי בספרו תוס' דרבנן שם דתירוץ יתיב ליה דרמייתי מהר"א שסון בזה מעיקרא ליתא דמאן ייפר לן בכולל יעש"ה. ואולם יותר כראין בזה דברי מהר"י אלגזי בספרו תוס' דרבנן שם דתירוץ יתיב ליה דרמייתי מהר"א שסון בזה מעיקרא ליתא דמאן ייפר לן בכולל יעש"ה. דבהוא שאר כסות ועונה מיירי דקאמר לה הכי בחדא מתתא דלעא מילי מילי קתני וכוונת הש"ס לומר ע"מ שאין לך עלי שאר או כסות או עונה יע"ש. והרווחנו בדבריו אלו דמעתה אוב אין לנו הכרח לומר דמיירי דוקא בשלא הזכיר האיסור בפירוש וכחילוק המגנה למלך אלא דבכל גווא אמרינן כולל בתנה עמ"ש בתורה ואפילו בנפרש דמנו דחל על היתר חל נמי על האיסור. ומיהו איך שיהיה מ"ש בגדון דידן דלק"מ ג"כ קושית רבינו השואל כאן דאע"ג דשיל לי"מ גבי שאר וכסות דמתנה עמ"ש בתורה תנאו בטל אפילו בדבר שבממון מ"מ יש לומר דהכא בתקבל עליו קרובים או פסולים מדעת שכיחם מיירי שמקבל עליו בכולל אם בפתם או בנפרש הן לדין והן לפסדה. ובפסדה מיהא ליכא שום איסור בקרובים או בפסולים ולא הוי מתנה עמ"ש בתורה וממילא דשוב שייך לומר בזה מנו דחייל התנאי על הפסד חל נמי על הדין כמובן ודויק:

וכבר בילדותי אמרתי בענין זה דבר נאמר לי"ש עפ"ז קושית הש"ך בחו"מ סימן קפ"ד סק"ג בהא שכתבו שם הטור והמחבר בסעיף ג' עיבה הסליח וקנה ביוקר אפילו בכל שהוא המקח בטל בין בקרקע בין בטלטלין שיאמר לו לתקוני שדרתיך ולא לעוותי לפיכך אם התנה עמו שעושהו סליח בין לתקון ובין לעוות אפילו מכר לו שוה מנה בדינר או לקח לו שוה דינר בעינה אינו יכול לחזור בו וחייב המשלם ליתן כפי התנאי ועי"ז הקשה הש"ך שם דלמה חייב המשלם ליתן כפי התנאי למה יגרע מהוא עצמו דאפילו אמר ע"מ שאין בו אונאה אינו מועיל וכו' ויע"ש מ"ש בזה ובכתיבות שם בחידושים סק"ז. ואני אמרתי בחפזי דלפוס הך כללא דכייל לן מהר"י בן לב והחזיק על ידו מהרי"ט בתשובה לק"מ קושית הש"ך דיש חילוק גדול בין הוא לשלומו דבשלמא בהוא עצמו דאם מכר והתנה שלא יהא בו אונאה פשיטא דאינו מועיל משום דמתנה עמ"ש בתורה הוא וע"י כולל לא משכחת ליה משא"כ בשלומו דשייך לומר בו כולל דהא קיי"ל דאם הסליח טעה אפילו בכל שהוא המקח בטל. הרי דגם בנתאנה בפחות מכשיעור אונאה נמי הסליחות בטל. ודעת לבדון נקל דבאם רוצה המשלם לקיים הסליחות צריך להתנות עמו מעיקרא אף על פחות משיעור אונאה ותנאי זה על דבר רשות הוא ולא עמ"ש בתורה. והשתא אם התנה בשתם בין לתקון ובין לעוות ממילא בכלל בתנאי זה ב' דברים חדא על שיעור אונאה שהוא עמ"ש בתורה. וגם על פחות משיעור אונאה שהוא דבר רשות. ובכולל הא אמרינן שפיר אף במתנה עמ"ש בתורה נגו דחייל על התירא חייל נמי על איסורא וכמ"ל ודויק. וזהו פלפלת כל שהוא מן הדברים שאמרתי בילדותי וזכורני שהי' לי אז וויכוח בענין זה עם אחי הגדול רחימא דנפשאי הגאון המריף מופת הדור מו"ה משה יעקב ז"ל ראב"ד דפה ק"ק קראקא בעהמ"ח ס' מיני הדעת והוא ז"ל האריך בחריפתו ובקיאתו והדברים עתיקים ואכ"מ להאריך בזה: (יא) אע"פ שהוא בפסח לגמרי אפילו הכי קתני יום ולילה ע"כ. הנה גם כאן יש קיצור או חיסור לשון קצת. וכוונתו להקשות כיון דהתם בפסחים דף מ' ע"א קתני חגיגה הבאה עם הפסח הרי היא כפסח ואינה נאכלת אלא

ליום

דאין חוששין למיעוטא היכי דאיכא רובא מחד גיסא ומיעוטא וחזקה באידך גיסא רובא עדיף ובס' אלו דברים בברכות (דף כ"ג ע"ח) (יג) משמע דלמאן דאזיל בתר רובא תרי מיעוטי עדיף מרובא ואפי' לקולא לפטרו מברכות. ושמא היינו חומרא משום ברכה לבטלה. והא דפסק ר"ת בברכות (דף כ"ח ע"ב) דהלכה כב"ש בהחיא ששכח ולא בירך מטעמא דההוא דאשכח יונה דדהבא (סס כ"ג ע"ב) קשיא לן מהא דאמרינן בהאי

הגהות

ליום ולילה. אלמא דסייך למתני גבי חגיגה יום ולילה ומתילא דהסיד גבי פסח דהא דינם שוה. ואיכ מאי פריך הש"ס הכא ואלו אכילת פסחים לא קתני והא הוי"ל בכלל הנאכלין ליום ולילה דקתני הכא בנמשנה. וזהו כוונת רבינו השואל כאן בלי פקפוק. אלא דקשיא לי ע"ז דלמה העמיד קושייתו מכח חגיגת קרבן פסח ומשום דדמיא לפסח וגם זהו רק אליבא דבן תימא שהוא תנא דברייתא שם בפסחים ולא אליבא דמתניתין שם ולמה לא הקשה טפי מפסח גופא דמפורש בהדיא בפסחים פ' האשה (דף פ"ט ע"א) דפסח נאכל ליום ולילה. וכן הקשו באמת בתוס' שם בד"ה דאלו וגם בתוספי הרא"ש בברכות דף ט' ע"א הקשה קושיא זו מפסח גופא וכמ"ש בהג"ה שם יעי"ש ול"ע. והנה רבינו השואל כאן וגם רבינו המאיר לקמן לא תירלו כלום על קושיא זו. אך בתוס' בפסחים שם תירלו לי' שפיר דמ"מ הו"ל למיתני בהדיא בנמשנה הכא ולאפוקי ממשנה דאיזהו מקומן דקתני דאיזהו נאכל אלא עד חצות והיינו מדאורייתא דומיא דאחריני ויע"ש. ואולם בתוספי הרא"ש בברכות שם תירוץ יתיב ליה דלא דמי דהתם בפסחים נקט יום ולילה פי' שחיטתו ביום ואכילתו בלילה. אבל הכא שלא הזכיר לילה משמע שלא איירי כלל עכ"ל. ותירוץ זה לא ניחא להו לרבותינו בעלי התוס' בפסחים שם וגם לא לרבינו השואל כאן משום דבראה מתוך דבריהם שהיה לפניהם הגירסא בנמשנתינו ברים ברכות וכל הנאכלין ליום ולילה. אמנם לפני הרא"ש היה הגירסא הכא וכל הנאכלין ליום אחד כמו שהוא בכל הספרים שלפנינו עתה: (יג) משמע דלמאן דאזיל בתר רובא תרי מיעוטי עדיף מרובא ואפי' לקולא לפטרו מברכות וכו'. כוונתו להא דאמרינן ברכות כ"ג ע"א דאם היה מהלך חוץ לכרך והריח ריח אם רוב כברים אינו מברך אם רוב ישראל מברך ור' יוסי אומר אפילו ברוב ישראל נתי אינו מברך משום דהוי ליה תרי מיעוטי חד מיעוט לבשפים ועוד מיעוט דלגמר את הכלים ע"כ. וע"ז הקשה כיון דבעלמא אמרינן דרובא עדיף ממיעוט וחזקה ולמה לא יהי' עדיף מתרי מיעוטי. ומיהו דבריו נ"ב דבראה דפשיטא ליה דר' יוסי סובר דאזלינן בתר רובא ולא חיישינן למיעוטא וזה דבר תימה דהא בהדיא שמעינן ליה לר' יוסי ביבמות פ' אלמנה לכ"ג (דף ס"ז ע"ב) דסובר דלא אזלינן בתר רובא אלא חיישינן למיעוטא וכן היא האלטה התוס' הראשונים שם והבאתי דבריהם לעיל בסימן קמ"א סוף סק"ו ושם הקשיתי בהפך כיון דאזינן דר' יוסי כר"מ ס"ל דחיישינן למיעוטא למה לן הכא תרי מיעוטי והא בחד מיעוטא נתי סגי ויע"ש מש"ב בזה:

ואולם לישב דברי רבינו השואל כאן אין לנו שיור רק לומר דס"ל בזה כשיטת הריטב"א שהעלה בחידושיו בסוגיא דפ' אלמנה לכ"ג דסוגיות אלוקות יש כאן דביבמות פ' מצות חליצה דף ק"ה ע"ב עוכח מתוך הסוגיא דהתם דר' יוסי כרבנן ס"ל דאזלינן בתר רובא ולא חיישינן למיעוטא דהא מסיק התם בש"ס מאן מכמיס דפליגי על ר' מאיר וסברו דקטנה מולגת ר' יוסי היא והטוא מאן דאמר לא מוקים לפלוגתא דר' יוסי ור' שמעון בסוגיא דפ' אלמנה לכ"ג דפליגי בחוששין למיעוט אלא מוקים לפלוגתייהו בתקנתא דרב נחמן ויע"ש (וכבר ביארנו דבריו בטוב טעם לעיל בהגהותי בסימן קמ"א סוף סק"ו ושם טיילתי בזה אריכות וקלרות בעזה"י לפסיר מעליו תלונות הרב שער המלך אשר קרא ערער עליו בפ"ג מהלי יבום הט"ז) ורבינו השואל כאן אזיל ג"כ בשיטת הריטב"א בזה ותפס לעיקר כמ"ד דסוגיא דפ' מצות חליצה דר' יוסי אזיל בתר רובא ולא חיישינן למיעוטא משום דסוגיין דעלמא מוכחא הכי. וגם ענוף הסוגיא דברכות שם יש קצת הוכחה לזה מדאמריך ר' יוסי תרי מיעוטי ולא סגי לי' בחד מיעוטא ש"מ דלא חיישינן למיעוטא. ועי"ז סובב קושייתו כיון דבכל דוכתי אזינן דמאן דאית לי' דאין חוששין למיעוטא ס"ל דאפילו היכא דאיכא חזקה בהדי מיעוטא נתי רובא עדיף ופשיטא דעדיף נתי מתרי מיעוטי. והאיך ס"ל לר' יוסי כאן דתרי מיעוטי עדיף מרובא. ולריך לומר דאע"ג דמסוגיין דעלמא מוכח דגם לרבנן דפליגי על ר' מאיר נתי אמרינן סמוך מיעוטא לחזקה והו"ל פלגא ופלגא כמבואר בספרן של רשאונים בפירוש המשנה ביבמות בר"פ האשה בתרא יע"ש וכיס של שלמה שם ובספר הקין על הרא"ש ברים פרקין שם. וכן האריכו בזה בתוס' בכורות כ' ע"ב בד"ה אלב פוטר בשם ר"ת דפסק דהכי הלכתא ויע"ש. ולפ"ז עדיין מלינן למימר דהכי נתי ס"ל לר' יוסי ג"כ בתרי מיעוטי נגד רוב דהו"ל נתי כרוב או עדיף יותר מרוב. ואולם מלבד דאין דבר זה אליבא דכ"ע דהא מדברי התוס' ברים פרק האשה בתרא ממה שכתבו בפירוש המשנה שם מוכח מתוך דבריהם דרק לר' מאיר אמרינן סמוך מיעוט לחזקה ולא אליבא דרבנן. אלא אף גם לשיטת הסוברים דגם לרבנן אמרינן סמוך זה אינו אלא מדרבנן ולהמאיר אמרו ולא להקל. וכמבואר בתוס' דבכורות שם שכתבו בפירוש בתחלת דבריהם דאמרינן סמוך מיעוט לחזקה להמאיר יעי"ש. ובע"כ דכוונתם דהיא מדרבנן ודאי מדאורייתא אפילו להקל נתי וכ"כ מהרש"א בחידושיו לחולין דף י"א ע"א על התוס' שם בד"ה מנא הא מלתא. דסמוך אינו אלא מדרבנן ועי' מזה ג"כ במחנה אפרים בפ"ג מה' יבום ובשער המלך שם ובס' גינת ורדים לרב פרמ"ג כלל ל"ז (ועל רבינו מהרש"א יש לתמוה קלת שכתב כן מסברא דנפשיה ולא זכר שכן כתבו התוס' בבכורות שם. ויותר יש לתמוה על הרב הקין דבביאורו על הרא"ש בר"פ האשה בתרא כתב גם הוא ז"ל כן מסברא דנפשיה ועלבד שלא זכר שכבר קדמוהו בזה התוס' בבכורות והמהרש"א בחולין. כתב עוד דמלשון התוס' דבכורות משמע עוד להפך וזה ליתא וכמ"ש לעיל). ואלן בדידן הא חזינן בסוגיין דברכות שם דפוטר ר' יוסי לבדך גם ברוב ישראל משום דאיכא תרי מיעוטי והיינו להקל

וע"ז תירץ דשמא הכא נתי הוי לחומרא דאוסר לבדך משום ספק ברכה לבטלה. כן נראה לי לומר בכוונת רבינו השואל בזה במושכל הראשון:

אבל עם כל זה האמת לא אכחד כי עדיין עיקר קושייתו בזה תמוה בעיני דאיך מדמה רבינו השואל רובא ותרי מיעוטי לרובא ומיעוט וחזקה והם ב' עניינים אלוקים זה מזה דבשלמא גבי רובא ומיעוט וחזקה דקיי"ל דרובא עדיף ממחזקה דגופא התם ס"ט או שהוא מלא גזה"כ דילפינן לה מפרה אדומה או שהיא מלד הסברא דחזקה בעקום רובא לאו כלום היא עי' מזה בתוס' חולין י"א ע"א בד"ה מנא ובמהרש"א שם ובשו"ת הרא"ש כלל כ' סי' ט"ו ובס' גינת ורדים כלל ל"ח ועוד בספרן של רשאונים. אבל"כ ברובא ותרי מיעוטי שהעיקר תלוי באומדנא לשער בכמות הענינים ולשקול בפלס את הדברים לראות בעת כאן גדול להכריע נגד הרוב דאינו כלום מיעוטי בחדא מחתא מחתינהו והא ודאי יש תרי מיעוטי דסכיתי טובא והם שקולים כהרוב או יותר מן הרוב וכמ"ש הר"ן פ' אלו טריפות (חולין ס"ג ע"ב) גבי לוקחין בלים מן הנכרים בכל מקום ואין חוששין משום נבלות ופריך שם בגמ' ודלמא דעוף טמא הוא. ובקשה דמה פריך והרי עופות טמאין נתי מיעוטא ניהו. ותירץ הר"ן דאע"ג דמיעוטא ניהו מ"מ כיון דאיכא תרי מיעוטי מיעוט טמאות ומיעוט נבלות הו"ל רובא אי נתי מחלה על מחלה ואסור מספיקא עכ"ד. והביאו ג"כ בטור"י על הרא"ש פא"ט סימן ס"א סק"ט ובפרמ"ג יו"ד סימן פ"ו בשפתי דעת שם סק"ה. ויש ג"כ תרי מיעוטי דלא שכיחי דתרוייהו לא חשיבי אלא כחד מיעוטא וכמ"ש בחידושי הריטב"א ביבמות ר"פ האשה בתרא דף ק"ט ע"א גבי רוב כשים מתעברות ויולדות ומיעוט מפילות וקשה והא איכא נתי מיעוטא שאין מתעברות כלל ואיכ יש כאן תרי מיעוטי. וחזא ג"כ קושית הרשב"א בחידושיו שם. ותירץ הריטב"א ע"ז דמיעוט שאין מתעברות גרוע הוא ובכלל מיעוטא דמפילות חשבינן ליה דלהוי תרוייהו מיעוט שלם יע"ש והביאו ג"כ בנימוק"י בהלכות הר"ף שם ועי' מזה מ"ש בהגהותי לעיל סימן קמ"א סוף סק"ו (ולהרשב"א בחידושיו שם וגם בשטמרת הבית דף ה' ע"א שיטה אחרת בזה והמעיין ידרשנו עשם). והנה בכ"ד יש לומר

בהאי פירקא (יג) דהלכה כב"ה בכולה פרקין. והא דמקשינן הלכתא אהלכתא (יד) דהא קיי"ל הלכה כב"ה משום בת קול וקיי"ל כר' יהושע דלא משגח בבת קול ומתרצי' לי' דההיא בת קול דהזהב (ב"מ נ"ט ע"ב) דלא משגח ר' יהושע בבת קול היינו משום דלכבודו דר"א יצתה דאמר מן השמים יוכיחו ומיהו קשה דבפ' אלו דברים (ברכות כ"ב ע"א) קאמר סתמא דתלמודא על פלוגתא דבית שמאי וב"ה הא מני ר' יהושע הוא דאמר אין משגיחים בב"ק ופירש"י ור"ח דהיינו ר' יהושע דבפרק הזהב ולא נהירא דהא לא דמי ב"ק דר' יהושע לבת קול דבית הלל דדילמא ר' יהושע מודה לב"ה מטעם דרובא נינהו הלכך אני אומר דהו רבי יהושע שבפ' בתרא דחגיגה (דף כ"ב ע"ב) דמשמע שחזר ר' יהושע להיות שונה כב"ש דאמר נעניתי לכם עצמית ב"ש ומה סתומות שלכם כך מפורשות על אחת כמה וכמה אלמא ס"ל לגמרי כב"ש ומטעם משום דב"ש חריפי טפי. והא דאמרו שלש תביפות הם בכיצד מברכין (ברכות מ"ב ע"א) אמאי לא חשיב ליה נמי (טו) תיכף לנטילת ידים סעודה כדאיתא בפ' אלו דברים בברכות (דף כ"ב ע"ב) ושמא בכלל ברכה היא. והא דמייתי ראיה בפ' שלשה שאכלו (ברכות כ' ע"ב) מההוא דמס' כלים לגבי זימון קשה מה ענין זה לזה דהא דבר פשוט היא דאין טומאה ישינה אלא בכלי מתכות וכדמפרש טעמא בפ"ק דשבת (דף ט"ז ע"א) ומה הביא ראיה ממטה שהיא כלי עץ דלאחר שבירת עצים אם יתקנם מקבל טומאה מכאן ולהבא ולהכי נ"ל דהכא מיירי במטה של פרקים וקל להחזירם טפי מזוג ועינבל כדאיתא בפ' במה אשה (שבת כ"ח ע"ב) ודיקא נמי דקתני החזירוה ולא קתני תיקנוה ודוקא בחלוקת אחיו או שותפים שאין ביד האחד להחזיר חלק חבירו (טז) אבל אם היתה של אדם אחד לא נטהרה בפירוקה והשתא נמי לא נטהרה מטעם שבירת עצים אלא מפני שאין שמה עליה והשתא מייתי ראיה שפיר טפי מכלי עץ הנשבר והכי מייתי ראיה דכי היכי דגבי מטה דאע"ג דאינה שבירה כדפרישית אלא מפני ששם מטה אזיל מינה פרח לה טומאה מינה (יז) כמו כן גבי זימון [אמרינן נמי כיון דפקע שם זימון מינייהו פרח זימון מינייהו] וא"ת בלא

החזיר

הגהות

נמי דנהא פליגי ר' יוסי ורבנן. דרבנן סברו מיעוטא דכספים ומיעוטא דלגמר את הכלים תרווייהו למיעוטי דלא סכיתי ולא חסגיגן להו רק כחד מיעוט שלם נגד רובא דלריתא עבידי ומס"ס סברי דמברכין עליו. אבל ר' יוסי סגיב להו לתרווייהו למיעוטי דסכיתי והו"ל במקבל אחד כמו הרוב או יותר מן הרוב ומס"ס סבר דאין מברכין עליו. והא דלא חסו נמי להך מיעוטא דעכו"ם נגד רובא דישראל בין לרבנן ובין לר' יוסי ס"ט ומסוס דזה לא הוי מיעוט ברור דהא בהך מיעוטא גופי' נמי לא ברירא איסורא דאולי איכהו נמי עבידי לריתא ולא בסביל עכו"ם וכמו שכתבנו בזה בהגהותי לעיל בסימן קמ"א סק"ו. ולהרב בעל אליה רבה בס"ע או"ח סימן רי"ז סק"ט שטה אחרת בזה שהוא ז"ל לחלק ילא בזה דבתרי מיעוטי שהם מב' סמות אמרינן שפיר שכל אחד בטל לגבי הרוב מסא"כ בתרי מיעוטי שהם מסם אחד ויעש"ה. והרבה יש לי לרלות בכלל זה אלא שרלאיתי שכבר קדמני לפלפל בדבריו בזה הרב פרמ"ג בספרו שושנת העמקים כלל ט"ו והמעיין ידרשנו מסם : (יג) דהלכה כב"ה בכולה פרקין. עי' מ"ש בזה רבינו המחבר לעיל בסימן קמ"ב ובהגהותי שם ס"ק כ"א ושם הבאתי דהיא פלוגתא דרבוותא דדעת הרא"ש וסר"י שירליאו"ן בסוגיין שם בשם רב עמרם גאון דבהא הלכה כב"ש. וכ"כ רבינו יונה שם בשם מקלת הגאונים ור"ש בן חפני. אבל דעת הרמב"ם ברים פ"ד מה' ברכות ודעת רבינו יונה עלמו בסוגיין שם דהלכה כב"ה גם בהא דבהדיא אמרינן לעיל דהלכה כב"ה בכולה פרקין. וכ"ה גם כן דעת רבינו המחבר שם : (יד) דהא קיימ"ל הלכה כב"ה מסוס בת קול וקיי"ל כר' יהושע שלא מסגח בב"ק ומתרלי' ליה וכו'. הנה הקושיא וגם התירוץ מפורסים לפניהו ג"כ בתוס' חולין דף מ"ד ע"א בד"ה ור' יהושע היא. ואולם שם כתבו ב' תירולים חדא דשאני הסיא בת קול דבפ' הזהב שלא יצתה אלא לכבודו של ר' אליעזר. ועוד דבת קול דבית הלל מסייע קרא דכתיב אחרי רבים להטות דבית הלל רובא הוו אלא דמעיקרא מספקא לן מסוס דב"ש ומחודדים טפי. אבל ב"ק דר' אליעזר רבנן פליגי והוו רובא עכת"ד שם. ותירוץ בתרא כתבו ג"כ התוס' בברכות כ"ב ע"א בד"ה ור' יהושע היא יעש"ה. ומה שהקשה עוד רבינו הסואל בהא דקאמר סתמא דתלמודא בסוגיין בפ' אלו דברים הא מני ר' יהושע היא ופירשו רש"י ור"ח דהייבו ר' יהושע דבפ' הזהב. והרי לא דמיא זה לזה דהב"ק דבפ' הזהב היא כנגד הרוב והב"ק דב"ה מסייע להרוב. הנה גם קושיא זו הקשו בתוס' בברכות שם ותירלו לה דהאי תנא סבר טפי מר' יהושע דאמר אין מסגיחין בב"ק אע"פ שרוב מסייע להב"ק הואיל וב"ש מחדדי טפי ויע"ש. ואולם בחולין שם כתבו דר' יהושע גופי' כיון דקאמר לא בשמים הוא משמע דאית ליה בשום דוכתא אין מסגיחין בב"ק. ודע דבתוס' ר"י שירליאו"ן בברכות כ"ב ע"א כלל שם כל התירולים שנאמרו בזה בחדא מחתא שכ' דר' יהושע ודאי אמר האי ליתנא דאין מסגיחין בב"ק שנאמר לא בשמים הוא. משמע שבשום דבר אין לנו לשמוע להב"ק אלא אנו סוברים כב"ק דב"ש וב"ה שבאה להעמידנו על האמת שרוב של ב"ה עדיף מחורפא של ב"ש והעמידה לנו הפסוק דאחרי רבים להטות. אבל ב"ק דר' אליעזר לא היתה אלא לכבודו ומתרה לנו הפסוק דאחרי רבים להטות עכ"ל. וכ"כ בתוספי הרא"ש שם. ובזה נתיישבו כל הקושיות בזה. ומ"ש עוד רבינו הסואל דכוונת הש"ס בסוגיין כאן בהא דקאמר ור' יהושע היא דאמר אין מסגיחין קאי על ר' יהושע דבפ' בתרא דחגיגה דאמר התם נעניתי לכם עצמות ב"ש וכו'. עי' מזה בתוס' ר"י שירליאו"ן שם שהביא ג"כ דבר זה בשם ים מפרסים ודחי ליה מסוס דליתנא דקאמר ור' יהושע היא דאמר אין מסגיחין בב"ק לא משמע הכי ויעש"ה. ובעיקר הדבר כבר האריכתי בעניתי בספרי סדרי חכמה לתת טעם נכון ומתקבל לדבר מדוע הסכימו חז"ל להב"ק דב"ה יותר מן הב"ק דר' אליעזר. וגם בררתי שמה באיזה זמן יצתה הב"ק בזה דהלכה כב"ה. ועי"פ דברי הירושלמי פ"ק דברכות הלכה ד' ששאלו היכן יצתה הב"ק ואמר ר' ביבי אמר ר' יוחנן ביבנה יצתה ב"ק ויע"ש. וכתבתי בזה דברים של טעם בעזה"י. אבל אין פה המקום להאריך בזה : (טו) תיכף לנטילת ידים סעודה כדאיתא בפ' אלו דברים וכו'. זהו ג"כ קושית התוס' בפ' אלו דברים שם דף כ"ב ע"ב בד"ה תיכף. ותירלו בזה כיון דסגויה בסגנה לא חש לעתכייה. וכ"כ בתוס' ר"י שירליאו"ן ובתוספי הרא"ש בפ' כילד מברכין דף מ"ב ע"א והם ז"ל הוסיפו עוד שם לתרץ דבאלו ג' תכיפות יש פסוקים בירושלמי תיכף לסמיכה שחיטה דכתיב וסמך ושחט. תיכף לגאולה תפלה דכתיב ה' צורי וגואלי וסמיך ליה יענך ה' ביום צרה. ותיכף לנטילת ידים ברכה דכתיב שאו ידיכם קודש וברכו את ה' יע"ש. וכן תירץ ג"כ רבינו יונה בהלכות הרי"ף שם. ואולם בטע"מ על הרא"ש בסוגיין שם הקשה ע"ז דבירושלמי שם מוכח דהך דתיכף לנטילת ידים ברכה בנטילת ידים ראשונים קאמר. וכן פי' הטור בסימן קס"ו ויע"ש. והמחוור כמו שתירץ בזה רבינו הסואל כאן שכתב דהא דקאמר הש"ס תיכף לנטילת ידים ברכה קאי על תרווייהו על נטילת ידים ראשונים ואחרונים וכ"כ גם כן רבינו המחבר לקמן בסימן קכ"ד. ועי' מזה ג"כ בחידושי הגאון בעל פני יושיע בסוגיין שם. ובשלטי גבורים בביב הרי"ף בהלכות שם מייתי בזה פלוגתא דרבוותא דלדעת רב האי גאון והרמב"ם סוף פ"ו מה' ברכות תיכף לנט"י ברכה קאי על מים אחרונים וכ"ה גם דעת רבינו יואל דאין לחוש להפסק בין נט"י להמוציא (וכ"ה גם דעת רש"י ותוס' ברכות מ"ב ע"א) אבל לדעת הרא"ש ובנו הטור קאי על מים שלפני הסעודה ולכך אף במים הראשונים לריך ליזהר שלא להפסיק בין נט"י לברכת המוציא ויע"ש. ועי' מזה ג"כ בפני משה בירושלמי פ"ק ה"א בפקא ומכמים אומרים עד חלות בתוספותיו שם בד"ה שלש תכיפות הן ובחידושי הגאון פני יושיע ברכות מ"ב ע"א בסוגיין שם : (טז) אבל אם היתה של אדם אחד לא נטהרה בפירוקה וכו'. וכ"כ גם כן התוס' בסוכה מיו ע"ב בד"ה בארוכה. ועי' מזה ג"כ בתוס' יו"ט כלים פי"ח משנה ס' בד"ה ר' נחמיה מעמא : (יז) כמו כן גבי זימון אמרינן נמי כיון

דפקע

החזיר (יח) נמי תשמא דהא חזיא למסמכינהו אגודא וכו' כראיתא בפ"ק דסוכה (דף ט"ז ע"ב) גבי ארוכה ושתי כרעים והכא נמי חציה קתני יש לומר דההיא חציה לאו בארוכה ושתי כרעים מיירי ותדע דהא בסיפא דכלים דהך דמטה פלוגתא דר"א ורבנן דמייתי בפ"ק דסוכה מכלל דרישא דכולי עלמא היא אי נמי רישא בלא יחוד וסיפא ביחוד לכך דומיא דשלשה על שלשה. ומה שפירש"י בפ' כל כתבי הקדש (שבת ק"י ע"ב) בהא דאמר ר' יוסי התם יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריא וכו' ופירש"י משום דטבריא עמוקה ולא נהירא (יט) דלא מצינו דטבריא עמוקה יותר משאר עיירות הלכך נ"ל כמו שמפורש בפרק אלו דברים (ברכות כ"ג ע"ב) גבי ריח ומוגמר (הרב לא גמר) :

אלעזר בר' יהודה :

תשובה אשר שאל אדוני דבפ' מי שמתו קאמר ריב"ל מנין לבעל קרי שאסור בדברי תורה וכו' ודריש ליה מסמוכים אלמא דאורייתא היא ובפרק מרובה קאמר איהו דעזרא תיקן טבילה לבעלי קריין אלמא דרבנן היא ותירצת דדילמא דסוגיא דמרובה כר' יהודה אתיא דפליג אדריב"ל ואליבא דכ"ע בא לאוקמינ' תקנת עזרא אבל נראה למר לדוחק אמנם דוחק וגם שגגה היא למימר דר' יהודה פליג אדריב"ל דמסקנא בפ' מי שמתו אית ליה דר' יהושע בן לוי דמשני לא תימא מברך אלא אימא מהדהר וכו' עד שמשני עשאום כהלכות דרך ארץ דאע"ג בדברי תורה אסור בהלכות דרך ארץ שרי אלמא דאית ליה דר' יהושע בן לוי ומייתי ברייתא שני' דמתני בה ר' יהודה אומר שונה הוא בהלכות דרך ארץ מעשה בר' יהודה וכו' ולא גרסי' ר' יהודה בן בתירא כמו שיש ברוב הספרים. והא דקשיא לי' למר דבפ' מי שמתו מסיק שב ואל תעשה שאני וקשיא לך מפ' שבועות העדות מכמה טעמים לא קשיא כלל (כ) חדא דכבוד דמת מצוה עדיף מכבוד דנפשיה היכי דשב ואל תעשה הוא ואע"ג דפריך להו אדהכי היינו מעיקרא דהוי ס"ד דעוקר בידים הוא והתם לא שנא בין דנפשיה ובין דאחרינא ותו דהכי פי' בשבועות העדות שם אבל באיסורא כלומר לילך להעיד כדי להפריש ב"ד או איניש אחרינא אי עביד איסורא אין חכמה וכו' ודבר זה חמור משב ואל תעשה ותו דגבי מת מצוה איכא בזיון בדבר טפי מההיא דשבועות. ודכוותיה יש לנו לתרץ דבשילהי וארו נאמרין (סוטה מ"ח ע"ב) משנינן לכולי עלמא בין לרבנן בין לר' יהודה מצוה שאני ובפרק כהן גדול בסנהדרין (דף י"ט ע"ב) גבי מלך דלא חולץ ולא מייבם ור' יהודה אומר דאם רצה לחלוץ או לייבם זכור לטוב לא משנינן לכ"ע בין לרבנן בין לר' יהודה מצוה שאני אלא לר' יהודה דוקא ובע"כ משום דבחליצה איכא בזיון טפי. ובההיא דברכות תודיעני (כא) אמאי לא פריך ליה מכהן גדול ונזיר דלאו שב ואל תעשה הוא. והא דפסק בפר"ח צוואה על בשרו כו' כרב חסדא בפר"ח שלנו פסק כרב הונא ולחומרא ונראה דגרים איפכא ומיהו חדא טעמא הוא (כב) ובדקתי בספר האלפסי וראיתי דפליג וכתב הלכתא כרב הונא להקל חדא דהוא רביה דרב חסדא ותו מדאמרי' בפ' אמר להם הממונה וכו' כמו שכתבת וכנ"ל. ומה שכתב בפר"ח אע"ג דרב חסדא פליג על רב הונא הא אמרי' לית הלכתא כוותיה אלא אסור כרב הונא לא ידעתי היכא אמרינן הך פיסקא ושמא שיבוש הוא בפירושי ר"ח. ומה שכתב דפסק בפר"ח דבברכה דעל הגפן וכו' חותם על הארץ ועל הפירות בחוצה לארץ. אמנם בפר"ח שלנו לא משתמע הכי וז"ל על ה' מינים בתחלה בפה"ג ולבסוף על הגפן ועל פרי הגפן וכו' ועל הפירות חותם בח"ל על הארץ ועל הפירות אבל חתימה ביין דעל הגפן לא הזכיר ואיכא למימר דאפירות כתב. וחקרתי בשער הברכות של רבינו שמואל בן חפני הכהן זצ"ל שבענבים ושאר ז' המינים חותמים על הארץ ועל הפירות וכדמשמע בכיצד מברכין (כג) וגבי יין חתמינן על הארץ ועל פרי הגפן והכי נהגו ולא כמו שכתב מורי שחותמין על הגפן ועל פרי הגפן דהא לא בעינן ממש כפתיחה אלא מעין פתיחה. ומה ששאל מורי

אם

הגהות

דפקע סס זימון מיכייהו פרח זימון מכייהו כל"ל. ובכתב יד אסר לפני כמלא חסר ועי' מזה ג"כ ברש"י ובתוס' בסוגיין סס ברכות כ' ע"ב בד"ה חלקוס ובפירוס המפסס לרבינו שמסון כלים פי"ח מסנס ע' : (יח) נמי תטמא דסא חזיא למסמכינהו אגודה וכו' יש לומר דסיא חליס וכו'. סנס סקוסיא וגס סתירון תמלא הכל מפורס באר היטב ג"כ בתוס' ר"י סירליאו"ן בסוגיין בברכות דף כ' ע"ב בד"ה אלמא. וגס בתוספי הרא"ש סס בד"ה מטה. וע"ש שכתבו עוד תירוליס אחליס בזה. ועי' ג"כ מה שהאריך בזה בשיטה מקובלת בסוגיין סס בשם הראב"ד והרמב"ן : (יט) דלא מצינו דטבריא עמוקה יותר מאשר עיירות וכו'. ולפענד"ד דיש להגדיק שיטת רש"י ז"ל בזה דבודאי אין כוונתו לומר דטבריא עמוקה יותר מאשר עיירות אלא נגד ליפורי בלבד קאמר דמפני שהיא יושבת בראש ההר כמפורש בפ"ק דמגילה דף ו' ע"א (ועי' מזה ג"כ בכוזרי שני ויכוח ד' שימן קל"ד וקנת תיתה עליו שהביא דבר זה מכתובות ק"ג ע"ב וליתא סס רק בפ"ק דמגילה. ובכתובות סס לא נזכר רק דליפורי בסים אוירא ועי' רש"י סס) וטבריא מעוכה לה למטה ונחשבת נגד ליפורי כאלו היתה יושבת בעמק. וליפורי אחריה דר' יוסי היא כידוע. ומש"ה נקט טבריא וליפורי מפני שהם מעוכים זו לזו ושכיחי עוברים ושבים עובה. ומה שכתב עוד רבינו השואל הלכך כ"ל כמו שמפורס בפרק אלו דברים גבי ריח ומוגמר ע"כ. הנה הרב ז"ל לא גמר את דבריו בזה כמו שכרשם בפנים. אמנם הדבר מובן מעצמו דכוונת הרב ז"ל להא דאמרינן בברכות דף כ"ג סוף ע"א אמר ר' יוחנן המהלך בעבי שבתות בטבריא ובמולאי שבתות בליפורי והריח ריח אינו מבדך מפני שמזקתו אינו עשוי אלא לגמר את הכלים. וכתב סס בתוספי הרא"ש כי בטבריא היה מנהגם לגמר הכלים בע"ש מפני כבוד השבת שיריחו ריח טוב. ובליפורי היו נוהגין לגמר את הכלים במולאי שבת וגם הם לכבוד שבת היו עושין לבריח ריח טוב כדי להתאחס מן הלער שהיה. להם באבדת הכסף יתירה שהיה להם בשבת. וסיים ע"ז ויש מפרשים שע"ז אמרו יהא חלקי עם מכניסי שבת בטבריא ועם מולאי שבת בליפורי לפי ששניהם היו עושין לכבוד שבת עכת"ד. ובכור דזהו ג"כ כוונת רבינו השואל כאן בלי שום ספק אע"ג דלא שיים למילתיה : (כ) חדא דכבוד מת מלוה עדיף מכבוד דנפשיה וכו'. כוונת רבינו מבואר דיש בזה ג' תירוליס ומלבד התירון הראשון דכבוד מת עדיף טפי מכבוד דנפשיה. יש ג"כ לחלק דהשוא דשבועות כיון דלאפרושי מאיסורא הוא חמיר טפי. ועוד חילוק יש דבהשוא דברכות נגי מת מלוה איכא בזיון טפי מההוא דשבועות. ועי' מזה בתוס' ר"י סירליאו"ן ובתוספי הרא"ש סס שכתבו ג"כ לייסב קושיא זו בתירוליס שוניס ובכלל דבריהס תמלא ג"כ ב' תירוליס של רבינו כאן אבל בתוספת ביאור קנת שכתבו דשאני ההוא דשבועות דאם לא יבא להעיד תעשה הענירה על ידו שיתירו אשת איש הלכך יש לו לילך דאין חכמה וכו'. אבל הך דברכות אין שום ענירה נעשית על ידו אלא הוא בשב ואל תעשה. ועוד יש לומר דשאני הכא גבי מת מלוה דגבאי גדול הוא שהמת יהא מוטל בבזיון הלכך דאיכן אפילו איסורא עכת"ד שם. וזהו ג"כ כוונת רבינו כאן בב' תירוליס אלו אלא שקיצר בדבריו : (כא) אמאי לא פריך לי' מכהן גדול ונזיר דלאו בשב ואל תעשה היא וכו'. עי' מזה בתוס' דידן בברכות כ' ע"א בד"ה שב ואל תעשה שאני. וגם ע"ש בזה בתוס' ר"י סירליאו"ן ובתוספי הרא"ש סס בשמעתין סס. ובחידושי הרשב"א ובחידושי הפני יושע סס : (כב) ובדקתי בספר האלפסי וראיתי דפליג וכתב דהלכתא כרב הונא להקל וכו'. עי' בשם שכתבתי בזה לעיל בהגהותי סק"ז : (כג) וגבי יין חתמינן על האדץ ועל פרי הגפן וכבי נהגו וכו'. עי' מזה בתוס' דידן בברכות מ"ד ע"א בד"ה על הענ. ובתוס' ר"י סירליאו"ן סס בד"ה על האדץ שכתבו יש שחותמין על הגפן ועל שחותמין על האדץ ועל הפירות אפילו ביין כי לשם יבנה חתימת ברכתו משאר פירות שחותמין על האדץ ועל הפירות עכת"ד ויע"ש. ודעת הרשב"א ורבינו יונה והרא"ש סס בסוגיין לחתוס

על

אם יכולים בעלי דינים לקבל עליהם לדונם בלילה וכתבת דאע"ג דמקבל פסולים היינו משום דב"ד כשרים הם לשאר אינשי אבל הכא לא. נראה לפענ"ד דיכולים לקבל דכמו דגבי פסולים חדא לטיבותא הוא ה"ג איכא חדא לטיבותא דב"ד כשירים הם לכל אדם וחדא לריעותא איכא נמי בתרווייהו ואל תשיבני משרשה שנכנסים לבקר וכו' דאמאי אין עושים דין הלא הוא מקבלם דילמא כיון שמחלק נכסיו וחוב הוא לאותו אדם שמגרע בחלקו ההוא לא מקבל להו. אב"י העזר"י:

ברכות ירושלמי פ' כיצד מברכין (כד) רבי אבא בשם רב מסובין אסורים לטעום כלום עד שיטעום המברך ריב"ל אמר שותין אע"פ שלא שתה מה פליג מה דאמר רב כשהיו כולם זקוקים לכוס אחד מה דאמר ריב"ל כשהיה כל א' וא' כוסו בידו. עוד שם (ירושלמי ס"פ כילד מברכין) א"ר אבין השותה מי דקרים מהו אומר ברוך שברא מי רפואות. ירושלמי פ' שלשה שאכלו (הלכה ג') ר' אבא בר זמינא היה משמש קמיה ר' זעירא מזיג ליה כסא א"ל סב בריך א"ל והב דעתך דאת משתי חורגא דתנא השמש מברך על כוס וכוס ואינו מברך על כל פרוסה ופרוסה (כה) א"ל כמה דאנא יהיב דעתי מפקא יתך ידי חובתך בברכתה כך הב דעתך מפקא יתי ידי חובתי באמן א"ר תנחום בר' ירמיה מתני' אמרה כן המתעסק לא יצא והשומע מן המתעסק לא יצא:

ברכות ירושלמי פ' כיצד מברכין (הלכה ז') תני כל מה שאומר עליו ג' ברכות אומר לפניו המוציא לחם מן הארץ וכל שאינו אומר עליו שלש ברכות אין אומר לפניו המוציא לחם מן הארץ (כו) התיבין הרי פחות מכביצה דאין אומר עליו שלש ברכות מעתה לא יאמרו עליו המוציא לחם מן הארץ ר' יעקב בר אחי אמר לשאר המינים נצרכא. עוד שם ר' יעקב בר אידי בשם ר' חנינא כל שהוא כעין סולת וכעין חליטה ומחמשת המינים אומר עליו במ"מ ומברך לאחריו ברכה אחת מעין שלש מהו להזכיר בה מעין המאורע (כז) א"ר אבא בר ביזנא ר' זעירא היה מזכיר בה מעין המאורע א"ר ירמיה הואיל וחש ליה ר' זעירא צריכים אנו מיחוש: ברכות ירושלמי (פ' תפלת הסחר ה"ח) במעשה דר' יהושע ור"ג אמרו לר' חוצפית המתורגמן הסטר את העם (כח) אמרו לר' זינון החזן אמור התחילו ועמדו כל העם על רגליהם:

ברכות

הגהות

על הארץ ועל פרי הגפן ובטור או"ח בסימן ר"ח כתב בהדיא ועל היין מותמין על הארץ ועל פרי הגפן ולא כאותן שאומרים על הגפן ועל פרי הגפן ויע"ש. וכ"ה בשם"ע שם סעיף י"ח ועי' בט"ז שם ס"ק י"ד. והב"ח שם חולק בזה על הש"ע ופסק דאותם בה על הארץ ועל הפירות (וכן נראה מדברי הפריסה שם) אבל כבר העיר עליו במגן אברהם שם ס"ק ט"ז דאין המנהג כן אלא דאותם על הארץ ועל פרי הגפן ובדעת הרשב"א שם שכתב שכן עמא דבר ויע"ש והיא כדעת רבינו כאן: (כד) רבי אבא בשם רב מסובין אסורים לטעום כלום עד שיטעום המברך. כמ"ל וכן היא הגירסא לפנינו בירושלמי שם פ' כילד מברכין הלכה ז'. ובבבלי פ' שלשה שאכלו דף מ"ז ע"א הגירסא אמר ר' יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב וכו'. ועי' בתוס' שם בד"ה אין שהביאו הגירסא בירושלמי אמר ר' בון בשם רב אין המסובין רשאין לטעום וכו'. והרא"ש שם סימן ט"ו הביא הגירסא בירושלמי אמר רבה בשם רב המסובין אסורין לטעום וכו'. ובחידושי הרשב"א ובתוס' ר"י שירליאו"ן ובתוספי הרא"ש שם הביאו הגירסא כמו שהיא לפנינו בירושלמי שם. ובעיקר הדין הסכימו כלם לחילוקא דירושלמי בזה דמסיק דרב וריב"ל לא פליגי דרב מיירי שהי' כלם זקוקים לכוס אחד. וריב"ל מיירי כשהיה כל אחד כוסו בידו ועי' מזה ג"כ בטור ובבית יוסף בסוף סימן קס"ז ובש"ע שם סעיף ט"ו ובפני משה בירושלמי פ' כילד מברכין שם בד"ה מסובין: (כה) אמר ליה כמה דאמא יהיב דעתי מפקא יתיך ידי חובתך בברכתה כך הב דעתך מפקא ידי חובתי באמן וכו'. עי' שם בפי' מהר"א פולדא ובפני משה בפירושו תלוויהו דר' אבא בר זעירא אמר כן לר' זעירא כשם שאני נותן דעתי ג"כ לצאת אף ידי חובתך בברכה על הכוס שנתת לי רשות לברך כן תן דעתך גם אתה להוציא ידי חובתי באמן (למהר"א פולדא הטעם מפני שהיב אדם לעצות אמן אחר ברכותיו. ולבעל פני משה הטעם מפני שגדול השומה אמן יותר מן המברך אמר לו כן) ויעש"ה. ופירושם בזה דחוק מאד דהא ודאי ר' אבא בר זעירא שהיה השמש לא יהיב עוז בנפשו להורות הלכה בפני רבו ר' זעירא וכש"כ לומר לו כמה דאמא יהב דעתי מפקא יתיך כך הב דעתך מפקא יתי וכו' שכל זה הוא לשון ליווי ופקודה ולאו שפיר למימר הכי קמי' דגברא רבא. ובר מן דין לא מ"ש גם כן הא דמסיק בירושלמי שם מתניתא אמרה כן המתעסק לא יצא והשומע מן המתעסק לא יצא. ולפי פירושם אין הכרון דומה לראיה דבודאי השומע מן המתעסק לא יצא משום דגם המוקצה בעצמו כמי לא יצא הא אם תוקצה כדיבו יש לומר דיוצא השומע אע"פ שלא נתכוון לו התוקצה. ולכן נראה לפענ"ד לפרש דהך אמר ליה כמה דאמא יהב דעתי מפקא יתיך כן הב דעתיך מפקא יתי ר' זעירא הוא דקאמר ליה כן לר' אבא בר זעירא לאחר הסעודה כשבאו לברך ברכת המזון. וכל"ל כמה דאמא יהב דעתי מפקא יתיך כן הב דעתיך מפקא יתי ידי חובתך בברכתה (הייבו כמו שאני מכוון להוציא אותך ידי ברכת המזון) כך הב דעתיך מפקא ידי חובתך באמן (פי' כן תכוון עצמך ידי חובתך באמן שאתה עונה). ועל זה מסיק אמר ר' תנחום בר ירמיה מתניתא [לא] אמרה כן כנ"ל. דתנן המתעסק לא יצא והשומע מן המתעסק לא יצא. ומשמע דוקא בשומע מן המתעסק לא יצא. אבל אם התוקצה תוקצה כדיבו יוצא השומע אע"פ שלא נתכוון לו התוקצה ומדוע אמר לו ר' זעירא כמה דאמא מפקא יתיך בברכתה ונשאר בקושיא ולא משני כלום ע"ז שכן הוא דרך הירושלמי בכמה דוכתי: (כו) התיבין הרי פחות מכביצה. כמ"ל בירושלמי שם פ' כילד מברכין הלכה ז' הגירסא התיבין הרי פחות מכזית וכו'. וכן העתיק ג"כ הרא"ש בפ' כילד מברכין סימן ט"ז והוא סכון ועי' במע"מ שם סק"ט בד"ה הרי פחות מכזית שכתב דהוא כר' מאיר דהלכתא כוותיה בפרקין לקמן פי' כ"ד ויע"ש. והא דמשני ר' יעקב בר אחי בירושלמי שם לשאר המינים נצרכה עי' פירושו בהרא"ש שם ומייתי ליה מהרי"א פולדא בפירושו שם דר"ל דלא אתי לפלוגי בין אכל כשיעור לפחות מכשיעור. אלא לחלק בין המינים כגון בין פת אורז ודומן לפת דגן. דבאורז ודומן אפילו אכל כזית אינו מברך לאחריו ג' ברכות ולפיכך אינו מברך לפניו ברכת המוציא ויע"ש. ובעיקר הדבר כבר ידוע שנחלקו בזה אחרונים העולם שדעת הרא"ש ז"ל דעל פחות מכזית אין מברכין המוציא רק במ"מ. והרשב"א חולק עליו וכתב דכללא הוא שאין הברכה משתנית מכשיעור לפחות מכשיעור כי אם בשינוי המין דוקא וכ"ה גם כן דעת הרא"ש ז"ל ועי' מ"ש בזה הרב בעל פני משה בירושלמי שם בתוספותיו בד"ה התיבין: (כז) אמר ר' אבא בר ביזנא ר' זעירא הוא מזכיר בה מעין המאורע וכו'. ולפנינו בירושלמי שם הגירסא אמר ר' אבא בר זעירא ר' זעירא הוא הכון דכבר ידוע דר' אבא בר זעירא היה תלמידו ומשמשו דר' זעירא כמבואר בירושלמי פ' שלשה שאכלו היג וכדמייתי לי' נמי רבינו לעיל בסמוך ועי' בהגהותי שם ס"ק כ"ה: (כח) אמרו לרבי זינון החזן אמור התחיל ואמר וכו'. ובבבלי פ' תפלת השחר (דף כ"ז ע"ב) לא נזכר זה כלל רק ואמרו לר' חולפית התורגמן עמוד ועמד. אבל כאן בירושלמי משמע שלא רצה ר' חולפית לשמוע אל העם ע"כ אמרו שוב לרבי זינון החזן שיאמר להעם שיפטרו ואמר להם כן. ועי' מזה במהר"ם יפה שם. ודע דגם בסוף עובדא זו במה שעבר בין ר"ג לר' אלעזר בן עזריה יש קצת שינויים דבבבלי אמרו שהיה רא"ש בשותו זמן בן י"ח שנים ואמר על עצמו הרי אני כבן שבעים שנה על ענין הנס בדרי מורתא ובירושלמי כאן מפורש שהיה בן מ"ז שנים. ובסוף פ"ק דירושלמי דברכות שם אמרו שוב דאע"פ שנכנס לגדולה האריך ימים ומשמע שהיה בחמת זקן בן שבעים שנה ועי' מהר"א פולדא שם. ועוד זאת דבבבלי אמרו דלאחר שפיים ר"ג את ר' יהושע חלקו את הסמיכות ואמרו לדרוש ר"ג תלתא שבתא ורבא"ע חדא שבתא. ובירושלמי שם מפורש שמינו את רבא"ע להיות אב"ד ועי' מזה בפני משה שם.

ועוד יש לאיזה שיטויים וכבר התעורר עליהם הרב מהרי"מ ז"ל אב"ד דק"ק ברלין בהגהות יופי מכלל בירושלמי שם וע"ש מ"ש בזה. והנה עוד שיטוי א' תמצא בזה דבבלי שם מפורש גם מחלוקת ר"ג ורא"ש במה שנחלקו בענין לימוד התלמידים ואמרו דאותו יום שמינו את רא"ש לנשיא שלקוהו לשומר הפתח ונתנה רשות לתלמידים ליכנס לבית המדרש שהיה ר"ג מכריז ואומר כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבהמ"ד. והשוא יומא אתוספי כמה פסקי ופליגי בה חד אמר ד' מאה פסקי וחד אמר ז' מאה פסקי וכו'. ובירושלמי שם נשמע כל זה ורק באה השאלה בקלה וכמה פסקי היו שם ופליגי שם ר' יעקב בן שיבי ור' יוסי בר בון יע"ש. ואולם הדבר מובן מעצמו דהשאלה היתה על ענין המחלוקת של ר"ג ורא"ש בדבון לימוד התלמידים שהיה ידוע להם כמו שנזכר בבבלי

ועי' מזה בהרי"ש יפה ובהגהות יופי מכלל שם ובאגרת רבינו שריראל גאון ז"ל הנדפסת בסוף ס' יוחסין :

ואגב אורחין ראיתי להעתיק כאן דבר נחמד מה שאמרתי בענין זה בדרוש שדרשתי בעזה"י בבית הכנסת של רבינו הרמ"א זצ"ל פה ק"ק קראקא בשבוע זו א' פרשת פנחס י"ג תמוז תרמ"א לפ"ק (אשר קראתי יום לבבי ולמספר על עות ידידי הרה"ג מו"ה ישראל כהן ראפפורט ז"ל אב"ד ק מאלכי בעהמ"א סו"ת מהר"י הכהן שהיה בכד הש"ך ומגזע הרמ"א זצ"ל) ותוכן הדרוש היה לרומם קרן התורה פה"ק יל"ו ולחזק ברכים כושלות ולהיות ממלדיקי רבים לשמוד ולמגד בדיבוק חברים ובפלפול התלמידים וכאשר היתה מקדם קדמתה בעיריכו פה עיר גדולה לאלפים. ומעשתי בדברי אגדה מענין לענין עד שבאתי לבאר ג"כ מחלוקת ר"ג ורא"ש בסוגיא דברכות שם בענין הרבלת תורה לתלמידים. אשר מן הראוי לשית לב לדעת במה פליגי ר"ג ורא"ש. ואיזה קיבה הביא את לב ר"ג במה שלוה להכריז שכל תלמיד שאין תוכו כברו אל יכנס לבהמ"ד. וכבר העיר ע"ז בתוס' ר"י שירליאו"ן שם. וכתב דטעמא דר"ג הוא משום דאמרינן בעלמא כל הסוגה לתלמיד שאינו הגון כאלו זורק אבן למרקוליס. ורא"ש ס"ל דזהו היכא דקיים בן שאינו הגון עכ"ד (וכן מצאתי הוספה זו בענין יעקב שם. ונראה ברור שהוא מדעת עצמו ולא מן התלמוד). ואולם אין בכל זה כדי שביעה דלפ"ז עדיין יקשה דלמה דוקא ר"ג גזר כן ולא הנשיאים שלפניו. ועוד זאת יפלא בעיניכו מדוע שתקו חכמי הדור בגזרה זו ולא עמדו למנין להכריע בדבר גדול כזה. ע"כ נראה לפענ"ד לבאר הדבר בטוב טעם. ויתבאר ג"כ בהמשך דבריו מאמר תמוה בירושלמי דסוטה (פ' אלו נאמרין סוף הלכה ה') דגרסינן שם אמר ר"ש בן לקיש בירדן קבלו עליהן את הנשתרות אמר להן יהושע אם אין אתם מקבלים עליכם את הנשתרות המים באים ושופין אתכם וכו'. אמר ר' לוי ביבנה הותרה הרלועה יצתה בת קול ואמרה אין לכם עסק בנשתרות עכ"ל הירושלמי. (ועי' בבלי סנהדרין מ"ג ע"ב דהתם איכא פלוגתא דתנאי בזה אי נענשו ישראל על הנשתרות גם לאחר שעברו את הירדן ועי"ש ברש"י ובתוס' שם) והנה המאמר הקצר הזה שאמר ר' לוי דביבנה יצתה בת קול ואמרה אין לכם עסק בנשתרות סתום מאד ומפרשי הירושלמי שם לא פירשוהו ויש לשאול בזה ג' שאלות א' מכ"ל לר' לוי הא. דפשיטא שלא העיד שאילא כן ביימיו שהרי בזמנו ועוד קודם לו גם בתחלת ימי נשיאתו של רבינו הקדוש כבר חדלה העיר יבנה להיות עוד מקום ישיבת חכמים כאשר הראיתי ע"ז בספרי סדרי חכמה בשאמר תקנות אושא. ב' יש לשאול על הזמן. מתי יצתה בת קול זו ביבנה. דכבר ידוע דב' פעמים היתה שם ישיבת חכמי הסנהדרין אחד בימי בנו רשב"ג השני כמבואר ברש"י בעמ' ר"ה דף ל"א ע"ב יעו"ש ובסדר הדורות בערך ר"ג שהאריך בזה. ג' יש לשאול על מה ולמה יצתה ב"ק זו ומה נפקותא יש בדבר. ובכמה עניני בת קול שמצאנו בתלמוד אשר הופיעו בבהמ"ד אנו רואים שבאו על הרוב אם להכריע בין החכמים במחלוקתם כמו הך ב"ק דבית שמאי ובית הלל (בבלי עירובין י"ג ע"ב. וירושלמי פ"ק דברכות ופ"ק דיבמות) ודר' אליעזר בן הורקנוס ורבנן (ב"מ כ"ט ע"ב). או להגדיל כבוד החכמים בעיני אנשי דורם כמו הך ב"ק דירושלמי (סוף מס' סוטה) יש ביניכם אחד שראוי לשרות עליו שכינה כמשה רבינו אלא שאין דורו ראוי לכך ויע"ש. אבל בת קול זו איזה הכרעה ואיזה כבוד נמצא בזה. ולייסב כל זה נראה לפענ"ד דעל השאלה הראשונה יש לומר בפשיטות דלר' לוי היה לו דבר זה בקבלה ומסורת בידו מפי רבותיו דביבנה יצתה ב"ק זו. וכבר ראינו שזה היה דרכו של ר' לוי לסמוך תמיד על המסורת בקדמוניות ישראל ולדוגמא עי' בבלי (מגילה דף י' ע"ב) אמר ר' לוי ואיתימא ר"י דבר זה מסורת בידינו מאנשי כנס"ג כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער. עוד שם אמר ר' לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו אמון ואמליה אהים היו. עוד שם אמר ר' לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מקום ארון אינו מן המדה יע"ש. וכן בירושלמי (פ"ק דע"ז סוף הלכה ג') אמר ר' לוי יום שנתחתן שלמה לפרעה נכה מלך מצרים ירד מיכאל ונעץ קנה בים וכו'. עוד שם יום שהעמיד ירבעם שני עגלי זהב באו רומי ורומילוס ובנו שני לריפים ברומי. ועוד שם יום שנשתלק בן אליהו הועמד מלך ברומי ויע"ש. וכן עוד כיולא בזה. ועל ג' שאלות האחרות מתי ולמה יצתה בת קול זו קרוב בעיני לומר שזה היה מעשה בימי ר"ג דיבנה בזמן שהעבירוהו מן הנשיאות ומינו אז את רא"ש בעקומו ובאותו היום שלקוהו לשומר הפתח ונתנה רשות לתלמידים ליכנס לבית המדרש ע"פ פקודת רא"ש נגד דעת ר"ג והנה אז יצתה בת קול זו ג"כ להכריע ביניהם וכמו שנבאר :

דע כי זאת הקרבות וכן היא כי הדבר אשר העיר את לב ר"ג לגזור אומר שכל תלמיד שאין תוכו כברו אל יכנס לבהמ"ד היה עיקר כוונתו נגד כת הצדוקים שבאו אלה נפש הפירושים אשר רבו אז בסוף זמן משך בית שני כנודע ונפרצו אחרי מות המלך הורדוס שרבו המלחמות ותכפו הצרות ופקידי הרומיים הכבידו עולם על היהודים בגדה יתירה והתערבו ג"כ בעניני האומה פנימה ואשר על כן לא היתה יד הפירושים תקיפה למעות ביד הצדוקים. ובעבור זה נשאו ראש וקבעו ישיבתם גם בירושלים עיר הקודש למורת רוח הנשיאים ומעתיקי המסורה מן הפירושים. עי' במשנה (עירובין ס"א ע"ב) אמר ר"ג מעשה בצדוקי אחד שהיה דר עמנו בעבר בירושלים ואמר לנו אבא מהרו והוליאו את הכלים לעבור כי ר' ועי"ש ובתוס"ש בפירוש המשנה שם. (ועי' מזה ג"כ בכוזרי שני ויכוח ג' סימן ל"ג) וכל כך גברו ועתקו חיל עד אשר בנו לחם בתי ועד לחלוק על חכמי הפירושים בגלוי הן בעניני עבודת הפנים שבמקדש והן בעניני הלכות כנודע מן הוויכוחים שנתווכח עמהם ריב"ז נשיא ישראל עי' (ב"ב קט"ו ע"ב) שהיו הצדוקים אומרים תירס הבא עם בת הבן נעפל לחם ריב"ז ואמר להם שוטים מנין זה לכם יע"ש. ויהי הנקל לחם כי הקימו למו גם סנהדרין מתוכם לדון ג"כ דיני נפשות כפי היותם בעיניהם והזידו לעשות מעשה שלא כדעת הפירושים עי' במשנה (סנהדרין כ"ב ע"א) אמר רבי אלעזר ברבי צדוק מעשה בבת כהן אחד שזינתה והקיפוה חבילי זמורות וסרפוה אמרו לו מפני שלא היה ב"ד של אותה שעה בקי ומפרש בגמרא שם דב"ד של צדוקי הוה יע"ש. ואף גם לאחר שבטלה דיני נפשות בישראל ועוד דנו דיני ממונות לא פסקו הצדוקים גם הם מלדון דיני ממונות כנודע מעובדא דהחוא פילוסיפא (שבת קט"ז סוף ע"א) דהוי דיין לצדוקי והיה מוליא עליו קול שאינו מקבל שוחד ולולו רבן גמליאל ואחותו אימא שלום אשתו של רבי אליעזר בן הורקנוס להראות שקרו ברבים ולגלות נבלתו לעין כל שהוא מקבל שוחד בסתר. ע"כ באו לפניו דיון לחם בדיני חבוקה בירושה אביהם ולאחר שכתבה לו אימא שלום שוחד שרגא דהבא פסק להם דברא וברתא בחדא ירתון נגד אורייתא דמשה. ולמחר כתן לו ר"ג גם הוא שוחד חמרא לובא. ופסק להם שוב להפך דבמקום ברא ברתא לא תירות ואמר ליה ר"ג אתא חמרא ובטש לשרגא יע"ש. וזה היה מעשה שכתים יעיס קודם חורבן הבית שאז נהרג רבן שמעון בן גמליאל הראשון אביהם שהיה נשיא ישראל ובאו לדון בירושת אביהם כנודע. ולא נאו ולא שקטו הצדוקים מלעשות מעשיהם עד שנחרב הבית ע"י הרומיים וילא מירושלים כל הדרה ואז ע"י בקשת ריב"ז מן אספסיינוס מן לי יבנה וחכמיה ונתרצה לו (גיטין כ"ו ע"ב) אאז נתחזקה ישיבת הפירושים ביבנה שם בכל תוקף ועוז עד שלא נתנו את הצדוקים להריס ראש ולבנות לחם במה לעצמן וגם עכבו על ידם שלא יורו עוד בדיני התורה להחמון ושלא לעשות מעשה נגד דת הכתובה והמסורה כי נפל פחדם עליהם. וביותר לאחר מות ריב"ז שאז הוקם

ר"ג

ברכות ירושלמי בפ' אין עומדין (הלכה ג') אההיא והבדלה בחונן הדעת ר' יעקב בר אידי בשם ר' יצחק רובה (כט) אמרה בכוס אומרה בתפלה בשביל לזכות את התינוקות מילתיה אמרה שעיקרה בתפלה: ירושלמי פ' כיצד מברכין (הלכה ח') פת שעורין ופת כוסמין אומר על של שעורין והלא של כוסמין יפה הוא ממנו אלא שזו ממין שבעה וזו אינה ממין שבעה: יש חותמין בסדר ברכות בברכת התורה בא"י למדני חוקיך וליתא דגרסינן בירושלמי סוף פ"ק דברכות (הלכה ה') כל הברכות כולם אחר חיתומיהן (ל) אין אומר ברכה פסוק (בא"י למדני חוקיך) א"ר יוסי חבימי הדין טליא דהוא סבר מהו אחר חיתומיהן שאם היה עומד בשחרית ושכח והזכיר את של ערבית וחזר וחתם בשל שחרית יצא אמר ר' אחא כל הברכות כעין הותמותיהן ואילין דאמרין צהלי ורוני יושבת ציון וגומר אין בו משום ברכה פסוק: בירושלמי פ' כיצד מברכין (הלכה ח') תני ר' חייא אין מברכין על הפת אלא בשעה שהיא פורס הדא אמרה ההוא דנסיב עינולא והוא מברך עליויה והוא לא אתי לידיה צריך למיברכיה עליה זמן תניינות א"ר תנחום בר יודן וצ"ל ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שלא להזכיר שם שמים לבטלה. תניא בספרי לדבר בם מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו בלשון הקודש ומלמדו תורה ובלולב הגזול (סוכה ע"ג ע"ח) גרסינן אביו מלמדו תורה וק"ש תורה מה היא א"ר המנונא תורה צוה לנו משה וגומר. תניא בתוספתא דתרומות (סוף פרק ט') תרומה ניתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה לאכול דבר שדרכו לאכול ולשתות דבר שדרכו לשתות ולסוך דבר שדרכו לסוך. כיצד אין מחייבים אותו לאכול קניבתו של ירק ולא פת שעיפשה ולא תבשיל שעיברה צורתו וכי האי גוונא תניא בתוספתא דשביעית (ריש פרק שני) לגבי שביעית: בירושלמי פ' הניזקין (הלכה ט') על המשנה אלו דברים אמרו שמא תאמר כהן זה מגלה עריות ושופך דמים והוא מברכני אומר לו הקב"ה וכי הוא מברכך אני מברכך שנאמר ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם (לא) והא דאמר בפ' אין עומדין (ברכות ל"ג ע"ב) כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו נראה דוקא לכתחלה אבל אם עלה לא מחתינן ליה אי נמי התם ה"פ לאו אורח ארעא שישא את כפיו כיון דידיו מלאו דמים. ונואף נראה דלכתחלה עולה: **בפרקים** שואל מפני הכבוד וכו'. ובירושלמי (פ' היה קורא סוף הלכה ח') מפיק ליה מדכתיב ודברת בם מכאן שיש לך רשות

הגהות

ר"ג להיות נטיל ישראל בנקומו והוא היה מתקיפי קדמאי (סנהדרין י"ח ע"ב) ונהג נטילתו ברעה. והוא גם הוא היה לו הרבה ויכוחים עם פליטי שאירית הלדוקים אשר נשארו אז יחידים בודדים לאחר שנתפרדה חבילתם. ובנח ולענגה הסיב להם עי' לדוגמא (סנהדרין ל"ט ע"א) הרבה שאלות ששאל הכופר לר"ג והוא השיב לו תשובות נלחות בדברי חידודים. ועי' ג"כ בילקוט (פ' עקב סימן תתע"א) פסקא ולמדתם את בניכם שאלו הלדוקים את ר"ג וכו' ויע"ש. ועוד במקומות שונות. ואחרי שהיה ר"ג בקי בהם ובדעותיהם הכוזבות ראה כי טוב ללמוד אותם בין המלכים ולעשותם כלה ושלא יהי' להם עד ועונה בתלמידים ומפני המשם פן ואולי יעשו הלדוקים במשך מעשיהם ויתנהגו בגלוי ע"פ דת התורה למען יוכלו לשלוח את בניהם לישיבת חכמים להיות יודעים טעמי התורה. אבל בעסתרים יהיו לדוקים גמורים לכל דבריהם ול"כ מלבד האיסור שאסור לגלות להם טעמי התורה כמבואר בנמ' ב"ב קמ"ז ריש ע"א וברש"ש שם עוד מורא עלה על ראשו פן במשך הזמן יעשו ג"כ פרעות בישראל כמקדם ולכן נזר אומר שכל תלמיד שאין תוכו כברו אל יכנס לבהמ"ד כי אם לאחר חקירה ודריסה היטב למען דעת שאין בכוחו רמיה. וחכמי הדור שתקו ולא מיחו בגזרתו זאת מדעתם כי הוא בקי ויודע בענין זה יותר מהם ואע"פ שלאב"ע היה חולק בדבר לא השגיחו עליו ותלאו הדבר בנטיה הדור אשר עליו החוב מוטל ביותר להשתדל בטובת הכלל:

והנה עיקר כוונת ראב"ע היתה בספך אחרי כי ראה כי אזלת יד הלדוקים וכבר ספו תמו באפס תקוה ע"כ כל איש ואיש המתנהג ע"פ דת הפירושים לאו להמזיקו בחזקת כשרות ולקרבו לישיבת חכמים למען יהיה נכסף לחברת השלמים וזהו ג"כ מאזהרת אנשי כנה"ג מאז ומקדם על קיום והתמדת התורה בהאומה בשמרם והשמידו תלמידים הרבה (אבות פ"א משנה א') ופי' הרע"ב שם לאפוקי מדעת ר"ג שאמר דכל תלמיד שאין תוכו כברו אל יכנס לבהמ"ד קנ"ל שמלמדין תורה לכל אדם ואין לריך לבדוק אחריו ובלבד שלא יהי' ידוע שמעשיו מקולקלים עכ"ל. והנה יצא לנו מזה שר"ג משם תמיד על הנסתרות וכל תלמיד היה לריך בדיקה. וראב"ע לא היה מושם בזה על הנסתרות וכאשר מאת ה' היתה זאת שע"י מחלוקת ר"ג עם ר' יהושע בענין תפלת ערבית כמנו חכמי הדור והשגיחו את ראב"ע להיות נטיל את נקומו. ע"כ לחזק את נטילתו מהרו ג"כ להראות בזה אות לטובה ועשו מעשה עוד בו ביום וסלקוהו לשומר הפתח ונתנו רשות לתלמידים ליכנס לבהמ"ד כדי לקיים דעת ראב"ע שלא היה מושם על הנסתרות. וזה היה מעשה בעיר יבנה כמבואר בירושלמי ברכות פ' תפלת השחר גבי עובדא זו דר"ג וראב"ע ומייתי לה מהא דתמן תניא (כתובות פ"ה משנה ו') זה מדרש דרש ראב"ע לפני חכמים בכרם ביבנה וי"ש. ועל אותו הזמן הוא שקבל ר' לוי בשם רבותיו ואמר (בירושלמי דסוטה שם) דביבנה הותרה הרלועה שילתה בת קול ואמרה אין לכם עסק בנסתרות והייו כדעת ראב"ע ושלא כדעת ר"ג. ואפשר שכבר הופיע הבת קול גם בתחלת הגזרה אלא שר"ג לא חש ליה דהיה סובר דבכה"ג אין מקבלין בת קול ורק עתה בשבת ראב"ע על כם הנטיאות יצתה הבת קול מכח אל הפועל. כן נראה לפענ"ד נכון בעזה"י ודי בזה: (כט) אמרה בכוס אומרה בתפלה וכו'. פי' אמרה בכוס אע"פ שכבר אמרה בתפלה לזכות התינוקות היינו לבני ביתו שלא שמעו הבדלה בתפלה אבל עיקר הבדלה היא בתפלה כן מ"ל ופי' הפני משה שם אינו מוכרח: (ל) אין אומר ברכה פסוק (בא"י למדני חוקיך) נ"ל הוא כי לא נמצא כן בירושלמי שם רק הכי גרים התם אין אומרין ברכה פסוק התיב ר' יצחק בר' אלעזר קומי ר' יוסי מכיון דתימר אחר חיתומיהן אין אומרין ברכה פסוק אמרין חכימי הדין עליא וכו' ויע"ש בפי' מהר"א פולדא ובפני משה שם ועי' מזה בתוס' ברכות י"א ע"ב בד"ה ה"ג שכתבו דלא גרסינן בברכת התורה בא"י למדני חוקיך אלין זו ברכה אלא בקשה שאמרו דוד: (לא) והא דאמר בפ' אין עומדין כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו נראה דוקא לכתחלה אבל אם עלה לא מחתינן ליה וכו'. יש לתמוה קצת ע"ז דלקמן בסוף הספר בסימן אלף קכ"ד כתב רבינו שם דההוא דכהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו מיירי במפורסם לכך שהוא מועד להרוג ולאייתו מהא דגרסינן בירושלמי פ' הניזקין שלא יאמר אדם כהן זה מגלה עריות ושופך דמים וכו' אלא דכהן שהרג את הנפש עושא את כפיו עכ"ל והנראה דבריו במדרשי סוף פ"ג דמגילה סימן תתי"ח ובהגהות מיימוני ריש פט"ו מה' תפלה (ובאור זרוע ח"ב ה' נטילת כפים סימן תי"ב) ומשם הובא ג"כ בית יוסף בטור או"ח סימן קכ"ח ויע"ש שכתב דהרמב"ם מולך ע"ז ומוקי לה ההוא דירושלמי שם בכהן שאינו מדקדק במצות וכל העם מרננים עליו שהוא שופך דמים. אבל בידוע שהרג את הנפש לא ישא את כפיו ויע"ש. ועכ"פ מבואר שדעת רבינו לחלק בין שהוא מועד לכך או לא. וכאן ראינו שדעת רבינו לחלק בין לכתחלה לדיעבד ול"ע. ועי' באור זרוע ח"א בשו"ת סימן קי"ב שאריך בזה וכתב שם וקבלתי ממורי רבינו אבי העזרי דדוקא בשלא עשה תשובה אבל אם עשה תשובה הרי זה נושא את כפיו ומברך את ישראל כדאיתא בירושלמי בהניזקין ועי' בטור או"ח סימן קכ"ח שהביא ג"כ מחלוקת הפוסקים גם גבי מומר ושב בתשובה שלדעת הרמב"ם לא ישא את כפיו ולדעת רש"י ורבינו גרשום יכול לישא כפיו ודעת הר"מ מרוטנבורק לחלק בזה בין לכתחלה לדיעבד יע"ש. ורבינו כתב לקמן בסוף הספר סימן אלף קכ"ד שמלא בתשובות הגאונים שהשיבו בנשתמד וחזר בתשובה שלא ישא את כפיו מדתנן בסוף מס' מכות הכהנים ששימשו בבית חוניו וכו'.

וסיים

רשות לדבר בם: גרסינן בפ׳ אין עומדין (ברכות ל״א סוף ע״א) מכאן שאסור להגביה קולו בשעה שמתפלל והיינו דוקא בבית הכנסת דמטרידי עלמא ושעו דגרסי׳ בירושלמי בריש פ׳ תפלת השחר (לג) ר׳ יונה כד הוי מצלי בביתא הוי מצלי בקלא עד דילפין בני ביתא צלותא מיניה: בירושלמי דפסחים פרק אלו דברים פריך גבי הלל ובני בתירא וכי אפשר לשבע שנים שלא יחול ארבעה עשר בשבת ולמה נתעלמה מהם הלכה פירוש הרגיל האיך שכחוהו בני בתירא ומשני כדי ליתן גדולה להלל. ויש לתמוה דדכוותא פרכינן (ברכות כ״ב ע״ב) גבי טבילת בעלי קריין ונחזי עזרא היכי תקון. וכן בפ׳ אין עומדין (ברכות ל״ג ע״א) פריך מכדי אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות (לג) ר״א ור״ע בסאי פליגי נחזי היכי תקון. ובמס׳ ר״ה (דף ל״ב ע״א) גבי פלוגתא דר״ע ור׳ יוחנן בן נורי דפליגי נמי בתפלות דר״ה במלכיות זכרונות ושופרות למה לא פריך לה תלמודא נחזי היכי תקון וזהו דבר הנוהג בכל שנה ושנה ותימא האיך שכחוהו. ונ״ל דלא פריך לה אלא אמידי דאהני בכינופיא כגון פסח דהאיך יתכן שישכחו כולם: בירושלמי בדמאי פ״ב בתחלתו גרסי׳ ר׳ אלעזר חושש למיעוט כהדא סירקיא שמסתפקת יום אחד מן האיסור נעשה אותו היום הוכיח לכל הימים ר׳ יוסי בעי מעתה גר שבא להתגייר אין מקבלים אותו אומר אני מעמון ומואב הוא ונעשה אותו גר הוכיח לכל הגרים. ולא ידענא להבין התירץ ע״ז התם וכה״ג יש לתמוה לר״מ דחייש למיעוטא. (לד) ומורי הרב

הגהות

וסיים דאפסר דנמשומד מחמריכן עפי יע״ש. ולענין דינא נקטינן בכל זה לקולא דהיכי דעשה תשובה מהני בין בכהן שהרג את הנפש ובין בשומר כמבואר בש״ע אה״ע בסימן קכ״ח סעיף ל״ה בהגהות הרמ״א שם ובסעיף ל״ז שם. והנם שדעת הפרי״ם שם לחלק בזה דבכהן שהרג את הנפש לא מועיל תשובה דאין קטיגור נעשה סניגור מ״מ מסתימת רוב הפוסקים לא משמע כן: (לב) ר׳ יונה כד הוה מצלי בקלא בביתא הוי מצלי בכל שנה ושנה ותימא האיך שכחוהו. ונ״ל דלא פריך לה אלא אמידי דאהני בכינופיא כגון פסח דהאיך יתכן שישכחו כולם: בירושלמי בדמאי פ״ב בתחלתו גרסי׳ ר׳ אלעזר חושש למיעוט כהדא סירקיא שמסתפקת יום אחד מן האיסור נעשה אותו היום הוכיח לכל הימים ר׳ יוסי בעי מעתה גר שבא להתגייר אין מקבלים אותו אומר אני מעמון ומואב הוא ונעשה אותו גר הוכיח לכל הגרים. ולא ידענא להבין התירץ ע״ז התם וכה״ג יש לתמוה לר״מ דחייש למיעוטא. (לד) ומורי הרב

הגהות דמעשומד מחמריכן עפי יע״ש. ולענין דינא נקטינן בכל זה לקולא דהיכי דעשה תשובה מהני בין בכהן שהרג את הנפש ובין בשומר כמבואר בש״ע אה״ע בסימן קכ״ח סעיף ל״ה בהגהות הרמ״א שם ובסעיף ל״ז שם. והנם שדעת הפרי״ם שם לחלק בזה דבכהן שהרג את הנפש לא מועיל תשובה דאין קטיגור נעשה סניגור מ״מ מסתימת רוב הפוסקים לא משמע כן: (לב) ר׳ יונה כד הוה מצלי בקלא בביתא הוי מצלי בכל שנה ושנה ותימא האיך שכחוהו. ונ״ל דלא פריך לה אלא אמידי דאהני בכינופיא כגון פסח דהאיך יתכן שישכחו כולם: בירושלמי בדמאי פ״ב בתחלתו גרסי׳ ר׳ אלעזר חושש למיעוט כהדא סירקיא שמסתפקת יום אחד מן האיסור נעשה אותו היום הוכיח לכל הימים ר׳ יוסי בעי מעתה גר שבא להתגייר אין מקבלים אותו אומר אני מעמון ומואב הוא ונעשה אותו גר הוכיח לכל הגרים. ולא ידענא להבין התירץ ע״ז התם וכה״ג יש לתמוה לר״מ דחייש למיעוטא. (לד) ומורי הרב

מאורות נתן על בעלי התוס׳ וסס כתבנו שהוא רבינו משה בר׳ שלמה הכהן אחד מרבותיו בעלי התוס׳ האשכנזים ובכבר בהיותו בלרפת בשיבתו של רבינו ר״ת היה גדול ונכבד מאד בין גדולי ישראל עיני העדה העומדים על הפקודה וכמ״ש במרדכי סוף מס׳ גיטין כך המרים ר״ת והסכים עמו רבינו משה תלמידו וכל הגדולים ונזכו בשוק של טרוי״ס שלא להוציא לעז על סוס גט לאחר נתינתו. ואח״ז שב לארץ אשכנז והיה מגדולי ורבני עיר מגנצ״א (ראבי״ה סימן אלף ול״א ואור זרוע ח״ב סי׳ ל״ד) וחי בדור אחד עם רבינו אפרים הגדול בר׳ יצחק מרעגנשפורק. ועם רבינו יואל הלוי בר׳ יצחק מבון אבי רבינו המחבר. וסכיים כנוהו בתוספות הכבוד מרי שבחבורה (ראבי״ה ה׳ חלה סימן קס״ד) והלכה דבריו ג״כ לפני הראבי״ן עי׳ (ראב״ן דף קכ״ו ע״ב) סב׳ הקשה לי רבי משה בר׳ שלמה הכהן וכו׳. ונזכר ג״כ הרבה פעמים בתוס׳ שלפנינו בשם הריב״ר משה הכהן (עי׳ תוס׳ יבמות י״ז ע״ב בד״ה לפי. י״ג ע״א בד״ה לא. ל״ד ע״ב בד״ה כתן. כ״ו ע״ב בד״ה מן. ע״ז ע״א בד״ה ריש לקיש. חולין קט״ז ע״א בד״ה והיתה) וכן בספרן של ראשונים נזכר על הרוב בשם זה עי׳ בחידושי הריטב״א (ב״מ כ״ז ע״א וכן בדף ע״ד ע״א) והקשה הרב רבינו משה הכהן ז״ל. ובסמיק (בהגהות ר״פ בהלכות טבילת כלים) כ״כ הרב רבינו משה כהן אשכנזי. ובשרית מהרי״ק שורש כ״ט (בשם המרדכי פ׳ המדיר) וכן אמר ר״מ הכהן בשם ר״ת. ובפסקי ריקאנטי (סימן רכ״ג) ומעשה בא לפני רבינו משה כהן והתירו. ובאור זרוע (ח״ב סימן תכ״ה) רבינו משה הכהן התיר הלכה למעשה לכהן להיכנס עם המת לספינה אחת ויע״ש שהסכים עמו בזה. ולפעמים נזכר ג״כ בשם רבינו משה ממגנצ״א על שם עירו (עי׳ בספר התניא פ׳ כ״ז ובאגור בסוף דיני סעודה דף כ׳ ע״ב) ודע דבאגור שם הביא בתחלה בשם רבינו משה כהן דס״ל דביחיד אין מברכין על מיס אחרונים. אבל בברכת המזון מברכין עליהם. ומיד בסמוך שם הביא עוד דין אחד מרבינו שמואל בר׳ אהרן הכהן שקבל בשם רבינו משה ממגנצ״א דשאר המסובין א״ל לבדך רק המברך לריך ליטול ולברך ויע״ש. ונראה אפוא לכאורה שהשם

ב׳ שכמים ר״מ הכהן לאוד ור״מ ממגנצ״א לאוד. אבל באמת שניהם הם אחד כדאמרן אלא מר קרי ליה הכי ומר קרי ליה הכי וז״ב:

והנה רבינו משה הכהן העמיד ג״כ תלמידים רבים גדולי הדור ומהם רבינו הראבי״ה (כמ״ש רבינו כאן. ובאור זרוע ח״א סימן תקכ״ג הביא בשם מורי אבי העזרי שמעתי מרבו רבינו משה הכהן שאמר לו ר״ת דין בפדיון הבן. ובמרדכי יבמות פט״ו סימן ע״ט ומובא ג״כ בית״ש שם סימן כ״א כתב בספר א״א מעשה באחד שחלה ותקיף לי׳ עלמא והיתה אשתו במקום רחוק והיה יבא קטן והיה רולה להקנות ביטה לאחר ויזכה בשבילה כדי שלא חזקק ליבם ושאלו את פי אבא מורי כו׳ ואמר דלא שבא כיון שהתלמוד לא מילק ומורי רבינו משה ז״ל שלמה אמר לי דבראה לו דזכות היא לה ואמר שכמדומה לו שמפי רבינו תם שמע הדבר). ורבינו אלעזר מגרמיז״א בעל הרוקח (עי׳ ספר רוקח סימן קפ״ג). ורבינו ברוך בר׳ שמואל ממגנצ״א אשר חבר ספר החכמה (עי׳ מזה במרדכי כתובות פיד סימן קכ״ב וסוף סימן קפ״ג ביטין פ׳ האומר סימן ת״כ חולין פ׳ גיד הנשה סימן תרפ״ד וכבר דברנו אודותיו בספרי מאור״ן וגם לעיל בהגהותי סימן קנ״א בקי״א). ורבינו שמואל בר׳ אהרן הכהן (הנזכר בתניא ובאגור שהבאתי לעיל). וגם הניח אחריו בן כמותו והוא רבינו יהודה הכהן גדול הדור חבירו של רבינו בעל אור זרוע ותמלא אחיותו בין הגאונים החתומים על תקנות הקדמונים במגנצ״א בסוף שו״ת מהרי״ם בר ברוך מרוטנבורק דפוס פראג. וגם הסכים לתשובתו של בעל אור זרוע (בשו״ת שבסוף ס״א סימן תשד״מ) ושם בא על החתום יהודה בן רבינו משה הכהן. ועי׳ עוד שם בס׳ תשמ״ז. ואף הוא ז״ל ביטל הוראת רבי יעקב הלרפתי מעיר בירנבורק (מובא באור זרוע ס״א סימן תכ״ח ובהגהות אשרי חולין פג״ה) שהורה באותה שבתנבלה ונתערבה בין ג׳ כשרות ואיה לשליך אחד והשאר מותרין באכילה וכתב עליו בעל אור זרוע שם כי שגג שגגה גדולה ולריך כפרה. ורבינו יהודה הכהן נשא עליו מליצה וכתב הלרפתי שהורה לא כוון כשורה דקיימא לן אין בריה (הגהות שערי דורא סימן ל״ט. ודע כי בהגהות אשרי חולין שם נפל בזה ט״ס וקלת חסרון ויש לתקן עיפ הגהות שערי דורא. ודע עוד כי רבי יעקב הלרפתי זה אינו רבינו הגדול ר״ת כאשר חשב הגאון בעל דמשק אליעזר בחידושיו לחולין שם רק הוא חכם אחר שהיה מקום מגורתו בעיר בירנבורק ומי בזמן בעל אור זרוע ורבינו יהודה הכהן כמבואר בס׳ אור זרוע שם ועי׳ מזה ג״כ בשו״ת מהר״ם בר ברוך דפוס לבוב סימן קס״ח ע״ש בזה) ובזמנינו בדפס ג״כ תשובה אחת מרבינו יהודה הכהן בשו״ת רבינו מייס אור זרוע בסימן רכ״א וכן הביא עוד שם בסימן קי״ג מכדון המחלוקת שהיה לו למר אביו רבינו בעל אור זרוע עם רבינו יהודה בן רבינו משה הכהן במעשה שהיה יע״ש. ועוד

הרב רבינו משה הכהן תירץ לנו דאיכא למימר לולי שהירושלמי אינו מחרץ (לה) דגר עמוני ודאי הוא דלא יבא בקהל הא ספק יבא וראייתו מדנרסינן בפ׳ עשרה יוחסין (קידושין ע״ג ע״א) הלכה איזה שתוקי אמר רבא דבר תורה שתוקי כשר וכו׳ עד ממזר ודאי הוא דלא יבא הא ספק יבא ומפני מה אסרו שתוקי מסול גזירה שמא ישא אחותו מאביו והכא נבי גר דלא שייך האי גזירה הלכך שרי אע״ג דספק הוא דלא נאסר לבוא בקהל אלא גר עמוני ומואבי ודאי: בירושלמי פרק ראוהו ב״ד (ר״פ פ״ג הלכה ה׳) בגמרא דשוה היובל לראש השנה כו׳. תני כשם ר׳ נחמיה היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה (לו) דברי תורה עניים במקומן ועשירים הם במקום אחר: ברכות סוף פרק אלו דברים והתקדשתם והייתם קדושים והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים כי קדוש זה שמן אני ה׳ אלהיכם זה ברכה ונראה דאסמכתא בעלמא הוא דמים הראשונים דרבנן כדמוכח בחומר בקודש ובעירובין. ושמעתי מרבותי שצריך לברך על מים אחרונים דאפילו שלא במקום סכנה פרישה וקדושה הוא דמקרא נפיק, וכן שמעתי בשם הרב רבינו יצחק בן מרכי צדק אבל רבינו יהודה פסק שאין מברכים עליהם ובריתא זו תשובתו

(לז) ואין נ״ל הלוי דאי מגזירת הכתוב דאסמכתא א״כ אשמן נמי יברך אלא בין על שמן שאינו כי אם להעביר הזוהמא ובין על מים אחרונים שהם משום סכנה לא יברך וקרא אסמכתא בעלמא הוא: ירושלמי תרומות (סוף פרק חמישי) אמר ר׳ אלעזר כשם שאסור לטהר את הטמא (לח) כך אסור לטמא את הטהור. עוד שם ר׳ אחא בש״ר יונתן כשם שמצוה לומר על דבר שהוא נעשה כך מצוה שלא לומר על דבר שאינו נעשה: ירושלמי מועד קטן (פ״ק הלכה ז׳) אההיא דאין נושאים נשים במועד כו׳ בגמ׳ שמעון בר אבא בשם ר׳ יוחנן משום ביטול פריה ורביה בעי קמיה ר׳ יוסי העבד מהו שישא במועד א״ל נשמעיניה מן הדא מי שחציו עבד וחציו בן חורין וכו׳ א״ר שמעון בר אבא בש״ר יוחנן משום ביטול פריה ורביה הדא אמרה שהעבד מצווה על פריה ורביה וכל מי שמצווה על פו״ר אסור לישא אשה במועד ופי׳ מי שחציו עבד וחציו ב״ח היינו לאחר שחזרו ב״ה להורות כב״ש דלישא שפחה אינו יכול ובת חורין נמי אינו יכול לישא יבטל והלא לא נברא העולם אלא משום פו״ר (לט) אלמא דלגבי עבד שייך פריה ורביה הלכך אסור לישא במועד: בתוספתא דסס׳ מקוואות פרק כסה ידיו ורגליו (פ׳ שמיני)

הנכנס

הגהות

כדפס ממנו תשובה אחת בשו״ת מהרי״ס בר ברוך דפוס לבוב סימן קע״ג ועי׳ גיב במה שכתבתי לעיל בסימן זה בהגהותי שקיל. ודי בזה: (לה) דגר עמוני ודאי הוא דלא יבא בקהל הא ספק יבא ורא״ייתו מדנרסינן בפ׳ עשרה יוחסין כו׳ ממזר ודאי הוא דלא יבא הא ספק יבא ע״כ. והנה להבין טורם דבר זה יהי׳ לנו לעינים בזה דברי מרן הגאון בעל פני יוסיע מ״ש בזה בחידושיו לקידושין בשמעתין סס דף ע״ג ע״א שכתב דאמ״ג דבכמה דוכתי אסכחן שהמירו מכמים אף בעיעוע המלוי ואיכ כמ״ש דים להם להחמיר בספק הסקול דמחלה על מחלה אלא דאיכא למימר דכיון שהתירה התורה ספק זה בפירוש לא שייך להחמיר אף מדרבנן כמ״ש בברא זו בפ״ק דקידושין בשוגגין דבן בג בג. ואף לפיעת הרמב״ם וסייעתו דכל ספק הסקול דמותר מן התורה יבפיקן מספק ממזר דהכא ואפיה אסרו מכמים כל הספיקות. אפילו הכי יש לומר דבממזר גופא דכתיב להדיא לא שייך להחמיר אי לאו משום דמעלה עשו ביוחסין עכ״ד ויעש״ה. וגם במ״ש עוד סס בדבור הקודם לזה. ועי׳ מזה ג״כ בחידושי מהר״י מעראלי ובספר המקנה סס. וגם בפרי חדש ביו״ד סימן קי׳ בכללי ס״ם מה שכ׳ בזה. ועיקר כוונת רבינו עשה הכהן כאן לתרץ קושית הירושלמי בריש פ״ב דממאי בהא דקאמר התם דאפילו יסבור ר׳ אלעזר כר׳ יוחנן דרוב ארץ ישראל נתונה ביד ישראל מיום חייס ר׳ אלעזר לעיעוע כהדא פירקיא שהיא מסתפקת יום אחד מן האיסור דאמרינן דנעשה אותו היום הוכיח לכל הימים אלמא דחייסינן לעיעוע ועיז פריך ר׳ יוסי מגר שבא להתגייר דמקבלין אותו ולא חייסינן לעיעוע דילמא מעמון ומואב הוא. ולא מסני עיז מידי וכדרך הירושלמי בכמה דוכתי דנשאר בקושיא ולא אם לשנויי ובא רבינו עשה הכהן לתרץ זה דשאני גר שבא להתגייר דמקבלין אותו מפוס דספק עמוני נמי מותר לבא בקהל כמו בספק ממזר וכל זה הוא מלד גזיס״ כ וכמ״ש הרשב״א והריטב״א בשוגגין סס אלא דבספק ממזר אסרו מפוס גזירה שמא ישא אחותו מאביו וגבי גר דלא שייך בה גזירה שרי אע״ג דספק הוא זהו פשטות כוונת רבינו משה ז״ל:

אלא דבעיותי עדיין לא זכיתי להבין עיקר דבריו בזה דהרי הך גזירה גבי ספק ממזר מפוס דשמא ישא אחותו מאביו אידחי׳ לה בש״ס סס ומסיק דהוא מילתא דלא שכיחא ולא גזרו בה אלא דמעלה עשו ביוחסין ויע״ש. וכ״ה ברמב״ם בפט״ו מה׳ איסורי ביאה הלכה כ״א יע״ש. ולפיז הרי טעם זה דמעלה עשו ביוחסין שייך נמי בספק עמוני שיסי׳ אסור ליטא בת ישראל מיהא מדרבנן. ועוד תקשה לדבריו מעובדא דיהודה גר עמוני (ידיס פיד מסכה ד׳ ומייתי לי׳ בש״ס ברכות כ״מ ע״א) שבא לפניהם בבית המדרש ושאל מה אני לבא בקהל ונאלקו עליו בתחלה ר״ג ור׳ יהושע ולבסוף התירוהו לבא בקהל מטעם דכל דפרים מרובא פרים ויעבים בתוס׳ יו״ט ובתוס׳ מדרשים סס והשתא לפי דברי רבינו משה כהן למיל דובא תיפוק ליה דאפילו ספק עמוני נמי מותר לבא בקהל אפילו מדרבנן ול״ע כעת לפוס ריהטא. ובאתי ורחיתי שגם דברי רש״י ז״ל סס בשוגגין דקידושין תמוהים גיב בזה שכתב סס (דף ע״ג ע״א בדיה ודר למעבי שתוקי ביישראל) דהא דקתני בתתיתין שתוקי פסול הוא מדרבנן כדלקמן שמא ישא אחותו מאביו עכיל. והוא תמוה דהא טעם זה דמה הש״ס סס בשותו דף ומסיק דמעלה עשו ביוחסין ול״ע ואין הזמן מסכים לעיין בזה כעת ואי״ה במקום אחר בדבר מזה: (לו) דברי תורה עניים במקומן וכו׳. עי׳ מזה גיב לקמן בפ׳ ראם הבכה סימן תקל״ב ועי׳ מהרי״ם יפה בירושלמי סס שפי׳ עניים במקומן שלא נכתב כל הטורף במקומן. אבל הענין מפורש במקומות אחרים כהא דאיפליגו התם ר׳ יהודה ור׳ יסא בתם יובל תלוי סס בשילוח עבדים או בתקיעות שופר ומייתי ר׳ יסא דאים מקראי דדוכתי אחריתי וכו׳ ויעיש ואין פירושו מקור כלל דהמעיין סס יראה דר׳ יסא לאו מקרא ילף ליה רק מסברא ושוב מלאתי להרב קרבן עדה סס שדחה גיב פירושו בזה מהיע. ופי׳ סס פירוש אחר והוא הנכון ויע״ש: (לז) ואין נראה לי הלוי דאי מגזיס דאסמכתא א״כ אשמן נמי יברך אלא בין על שמן ובין על מים אחרונים כו׳ לא יברך ע״כ. עי׳ לקמן בה׳ נטילת ידים סימן אלף וקיט שהביא רבינו ג״כ בתחלה דעת הר״י בן מלכי צדק בזה שבאבר דמברכין עליהם מדאסעכינהו רבנן אקרא והתקדשתם ורבינו חולק עליו סס כמו כאן ושוב הביא סס בשם מפרשים דעל המברך ברכת המזון לדידיה מלוה לברך עליהם אבל לשאר המסובים שהוא רק מפני הסכנה לא יע״ש. (והיא דעת רבינו משה ממגנא״א כמ״ש בשמו הר״ר שמואל בי״ר אהרן הכהן ומובא בשלטי בגבורים בסוף דיני סעודה דף כ׳ ע״ב ועי״ש) וזהו גיב מסקנת רבינו לעיל בסימן קמ״ה ועי׳ סס שהביא בזה דברי מהרש״ם תמוהא ועי׳ ג״כ בשה שכתבתי סס בעניותי בהגהותי ס״ק כיז ועתה מלאתי שגם הרשב״א פסק כן בשו״ת העיוחסות לרמב״ן סימן קכ״א: (לח) כך אסור לטמא אתהטהור. ופי׳ מהר״א פולדא סס דמיירי במי שאינו רולה להבריח עלמו כדי להוליא הדין לאמתו ומטמא את הטהור ויע״ש ומטמא דמילתא מבואר בש״ך יו״ד בסוף סימן רמ״ד בקיצור הגהגת הרלאות איסור והיתר סס סק״ט ויע״ש עם שכתב בזה ועכ״פ יש לתמוה קצת עליו על שלא זכר מדברי הירושלמי בזה: (לט) אלמא דלגבי עבד שייך פו״ר הלכך אסור לישא בעובד ע״כ. ובראה שאין כוונת רבינו בזה לומר דהירושלמי סובר דהעבד מלוה על פו״ר. דזה פשיטא דלכ״ע עבד לא שייך בפו״ר אלא דבשבת בלבד מיהא מחייב ועי׳ מזה בתוס׳ גיטין מיא ע״א בדיה ליטא שפחה. ואולם כוונת רבינו בזה כמ״ש הגאון בעל קרבן עדה סס דעיקר ספיקו בירושלמי דמעיקרא ספוקי מספקא להו

אם

הנכנס חוץ ביריכו (מ) רבי אומר אינו חוצץ וחכמים אומרים הרי זה חוצץ [בד"א בשל מתכת אבל בשל עץ הרי זה חוצץ] ואם קרם עליו העור מלמעלה הכל מודים שאינו חוצץ שכל הבלועין באדם ובבהמה ובחיה ובעופות טהורים. נכנסו צרורות וקיסמים בסדקי רגליו מלמטה ר"ע אומר אינו חוצץ מפני שהיא בית הסתרים. איספלנית מלוגמה ורטייה שעל בית הסתרים רבי אומר חוצץ (מא) ר' יוסי בר' יהודה אומר אינו חוצץ. [העושה קילקלי בראשו רבי אומר חוצץ רבי יוסי ברבי יהודה אומר אינו חוצץ] היתה בו שערה אחת חוץ למכה וראשו מודבק למכה או שהיו שתי שערות וראשו מודבק בסוף או בצואה הרי אלו חוצצות: בתוספתא דטהרות (ר"פ שליסי) מעשה ומצאו דמים ע"ג כסר של תרומה ובא מעשה לפני חכמים וטהרוהו שאינו אלא דם שרצים החיים: בתוספתא דפ"ק אין מעמידין לא תחתוך נכרית את העובר במעיה של אשה בת ישראל ולא תשוקנה כוס עיקרין מפני שחשודים על הנפשות. עוד בתוספתא דע"ז שם לא יתייחד ישראל עם הגוי לא במרחץ ולא בבית המים (מב) מפני שחשודים על הנפשות. עוד בתוספתא דע"ז (פרק מעיסי) פת שאפאה גוי שלא במעמד ישראל (מג) וגבינה שהעמידה גוי שלא במעמד ישראל ה"ז אסורה. עוד בתוספתא דע"ז (פרק שביעי) כלים שנופה לבוש בהם פי' שנופה של ע"ז לבוש בהם גנבום כומרים ומכרום הרי אלו מותרים. תוספתא דסנהדרין פרק זה בורר זה פוסל דיינו של זה וכו' היה יודע לו עדות בשטר ונעשה חתנו הוא אינו יכול לקיים כתב ידו אבל אחרים מקיימין לו כתב ידו: ירושלמי (סנהדרין פ' זה בורר הלכה ו') משה מהו באשת פנחס להעיד (מד) ומכשיר ר' יוחנן לכתחלה להעיד. בפ"ק דתענית (דף י"ב ע"ב) אהא דתנן אוכלים ושותים מבעוד יום ואסורים במלאכה ברחיצה וסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה מסקינן בגמרא שם כשאמרו אסור וסיכה לא אמ"ו אלא ביום (מה) אבל בלילה מותר ומנין שהיום הולך אחר הלילה שנאמר לך כנוס את כל היהודים וגו' לילה ויום:

ירושלמי דע"ז (פ' בתרא ס"ד) אילין כותאי דקיסרין מותר להלוותם בריבית מפני שקילקלו מעשיהם (מו) וכן נ"ל בישראל מומר וראיתי בתשובת רבינו נתן בעל הערוך ואחיו ר' אברהם דמה שאמרו בישראל מומר אע"פ שחטא ישראל הוא לענין גט וחליצה הוא דאמרו ויש שמחמירים בגט ואומרים קידושי תורה שהירש בעודו ישראל אינו יכול להפקיע מהמרתו מידי דהוי אשפוי ונשתטה (מז) וגם אם קבל קידושי בתו קטנה [נמי אינו יכול לקבל הגירושין בעודו בדתו] ואין הגדון דומה לראיה דבממונא

הגהות

אם העבד מותר לישא אמה במועד מי אמרינן כיון דאינו מלוה על פו"ר מותר לישא במועד או דילמא כיון דמלוה עכ"פ על שבת אסור לישא במועד. וע"ז קאמר כשמעינה מן הדא מי שחליו עבד ומליו ב"ח וכו'. ומדקתני והלא לא נברא העולם אלא לפו"ר שמעינן דשבת הרי הוא כפו"ר. ואי"כ אף העבד אסור לישא במועד: (מ) רבי אומר אינו חוצץ וחכמים אומרים הרי זה חוצץ [בד"א בשל עץ הרי זה חוצץ] כל"ל וכ"ה בתוספתא אם ובכתב יד אשר לפני נמצא חסר: (מא) ר' יוסי ב"ר יהודה אומר אינו חוצץ [העושה קילקלי בראשו רבי אומר חוצץ רבי יוסי ברבי יהודה אומר אינו חוצץ] כל"ל ובכתב יד אשר לפני נמצא חסר: (מב) מפני שחשודים על הנפשות וכו'. סיום זה נמצא בתוספתא שלפנינו בפ"ג דע"ז אם: (מג) וגבינה שהעמידה גוי שלא במעמד ישראל הרי זו אסורה. בתוספתא שלפנינו אם בפ"ה דע"ז נמצא חסר בגא זו בריש ונקט רק פת שאפאה גוי שלא במעמד ישראל הרי זו אסורה. אמנם בסיפא אם לענין התירה נקט תרוייהו פת שאפאה ישראל אע"פ שגוי לשם וגבינה שהעמידה ישראל אע"פ שהגוי עבדה הרי זו מותרת: (מד) ומכשיר ר' יוחנן לכתחלה להעיד ע"כ. עי' מזה בתוס' סנהדרין כ"ח ע"א בד"ה רב. ובפסקי הרא"ש אם פ' זה בורר בשיטן י"ט שכתבו בשם ר"ת דשליחי בראשון פסול ורא"ש נמי מן הירושלמי הזה דמדמבעיא ליה משה מהו שיעיד באשת פנחס. משמע דלפנתם פסול ויע"ש וגם בשם שהאריך בזה הרב פני משה במראה פנים אם בד"ה משה: (מה) אבל בלילה מותר. וכן הוא בהרי"ף וברמב"ם ובטור וש"ע או"ח סימן תקע"ה סעיף ג'. ועי' מזה בתוס' תענית י"ב ע"ב בד"ה מה. שכתבו אם מעשה נכון לחלק בזה בין איסור אכילה ושתיה לאיסור מלאכה: (מו) וכן נראה לי בישראל מומר וכו' עיקר דין זה כתבו ג"כ התוס' בע"ז דף כו ע"ב בד"ה אני סונה. ובפסקי הרא"ש ב"מ פ' איזהו נשך סימן י"ב. ובתשובות הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סימן רכ"ד בשם הרמב"ן ז"ל. ומייתו נ"כ הרמיה מהך דירושלמי בפרק בתרא דע"ז דאילין כותאי דקסרין מותר להלוותן בריבית וכמ"ש רבינו כאן. וכן פסק הטור ביו"ד סימן קמ"ט דמומר שכפר בעיקר מותר להלוותו בריבית כיון שאין אנו מצוון להחיותו ומ"מ אסור ללוות ממנו בריבית דאע"פ שחטא ישראל הוא. (ועי' שם בבית יוסף דמייתי נמי הירושלמי הכ"ל אלא שנראשם שם המראה מקום בטעות שכתוב בפ' אין מעמידין וליתא שם ול"ל בפרק בתרא דע"ז. וכמו שליינתי כאן בדברי רבינו) ובאמת שיש מחלוקת הפוסקים בזה כמ"ש הב"י שם בשם בעל הגהות מיימוני בפ"ה מה' מלוה שיש אוסרים בזה וגם המרדכי כתב שרש"י ז"ל אוסר וכ"כ הסמ"ג בשם הר"ם. וכ"כ בפסקי ריקאנטי סימן שמ"ח בשם רבינו שמואל בר' שלמה. אבל לא חייסינן להו במקום דאיכא רוגא דרבנותא דמתירין ועי' מזה ג"כ בבעל התכומות בסוף ח"א בשער מ"ו. ובמראה פנים להרב בעל פני משה בירושלמי בפ"ג דע"ז שם בד"ה כותאי דקסרין מ"ש בשם ז"ל באיזה מומר אמרו שדעת רבינו בית יוסף שם דמ"ש הטור והרא"ש מומר שכפר בעיקר לאו דוקא אלא דהה"ד כמי דמומר שאוכל נבלות להכעיס מותר להלוותו בריבית וכמ"ש התוס'. ורבינו בית חדש שם חולק עליו בזה וס"ל דכל שלא יצא מן הכלל אלא שהוא מומר לדבר אחד כגון אוכל נבלות להכעיס אסור להלוות לו בריבית ויע"ש שהאריך בזה. ועי' ג"כ בש"ך יו"ד שם סק"ד ובחוות דעת שם ואכ"מ להאריך בזה. ומיהו בעיקר דעת רבינו בזה לענין ריבית נבי מומר חזינא בי' תיובתא דכאן מבואר שרבינו ז"ל הוא מן המתירין. ובדרכי משה בסימן קמ"ט שם הביא בשם מהרי"ל דפסק כרש"י ורא"י"ה וסמ"ג שאוסרין להלוות למומר בריבית ע"כ. הרי שרבינו ז"ל הוא מן כת האוסרין. ועי' בדרישה שם שהביא ג"כ דזהו מחלוקת רא"י"ה ור"ת דבתשובות רא"י"ה כתוב שאסור למכור למומר טריפות משום לפני עור. ויש אוסרים אף להלוות לו בריבית כי אע"פ שחטא ישראל הוא. אבל התוס' בשם ר"ת כתבו להתיר ויע"ש. ונמצא לפ"ז שדברי רבינו בזה סותרים זא"ז:

והנה לפוס ריבעא היה נראה לפענ"ד לומר דאין כאן סתירה כלל דיש לחלק את העניינים. דמקור דברי רבינו לאסור בזה הוא במרדכי יבמות סוף פ' החולץ סימן ל"ט שכתב שם בשם רבינו דאשה שנשתמדה וילדה מגוי הולך בשר וקידושיו קידושין ואסור להלוות לו בריבית יע"ש. ולפ"ז יש לומר דזהו רק בבן מומרת. אבל במומר עצמו ס"ל לרבינו דמותר להלוותו בריבית. וחילוק זה מבואר לפנינו בדרכי משה שם שכתב דאפילו להמתירין היינו דוקא למומר עצמו כיון שיודע רבונו ומכוון למרוד בו. אבל בן מומרת כיון שנתגדל בין העכו"ם הוי כשוגג ואסור להלוותו עכ"ד שם. ומלאתי לפנים שם שביאר בהדיא דעת רבינו כן שכתב דס"ל להרא"י"ה בני אשה שנשתמדה וילדה בן מגוי דאסור להלוותו בריבית דס"ש משום דדמי לתינוק שנטמע בין הגויים דישראל נמור הוא ויע"ש. ובאמת שדעת רבינו תס הביאו בנימוקי יוסף בפ' איזהו נשך בפ' מזה גם דגם שם לבן מומרת מותר להלוותו בריבית כמו למומר עצמו דאין לומר שוגג הוא דכי אמריגן הכי דוקא בתינוק שנשבה בין העכו"ם דלא הכיר תורת ישראל מעולם. אבל זה שעומד בין ישראל והולך ומתדבק בחוקותיהן של גויים מן המורידין הוא עכיל ומביאו בדרכי משה שם. אלא דאכתי יש לומר שדעת רבינו ז"ל הוא דעת המכרעת בין הפוסקים בזה. וס"ל דיש להתיר במומר עצמו ולאסור בבן מומרת ומטעם הנזכר ועדיין הדבר ל"ע ועי' מזה ג"כ בסגסות מרדכי ביבמות פ' החולץ סימן קי"ז: (מז) וגם אם קבל קידושי בתו קטנה [נמי אינו יכול

דבממונא ראוי לקונסו ודמי להא דאמרינן בפרק שור שנגח ד' וה' (ב"ק ל"ח ע"ב) שור של ישראל שנגח שור של כותי פטור דקנס הוא שקנס ר' מאיר בממונם אע"ג דלדידיה גרי אסת הם כדי שלא יטמעו בהם ולא דמי להבא על הכותית שיש לה קנס כדמפרש התם בגמרא והא דאמרי' בפס' ע"ז (דף כ"ו ע"ב) אני שונה לכל אבידת אחיך לרבות את המומר הא מסקינן התם דמיירי במומר אוכל נבילות לתיאבון ולא להכעיס שאדוק בע"ז:

קנ"ב בפרק כיצד מברכין מסקינן חמרא אית ביה תרתי סעיד ומשמח וכחמא סעיד גרידא (מח) ומהאי טעמא נמי י"ל דמברכין אחמרא הטוב והמטיב על שינוי יין אבל לא על שינוי לחם ואפי' הוא לחם סולת חטים וכן עמא דבר. ואית דאמרי להביא ראיה מפרוסה של חטים ושלימה של שעורים דמניח פרוסה בתוך השלימה ובוצע ואם איתא לברך אשל שעורים המוציא ואפרוסה של חטים הטוב והמטיב להרבות בברכות כדאמרינן בפ' כיצד מברכין (ברכות מ"ח ע"ב) הלכה היו לפניו מינים הרבה דכשאין ברכותיהן שוות מברך על זה וחוזר (מט) ומברך על זה [ולא נהירא דהא הכא] אתרווייהו שייך המוציא לחם [והוי ליה ברכותיהן שוות] דתרווייהו חד מינא נינהו אבל צנון וזית שני מינים הם ולעולם אין ברכותיהן שוות וכל היכי שברכותיהן שוות מוכח בכולי פירקא שמברך על העיקר והחביב כדאמרינן התם גבי פרגיות (ברכות ל"ט ע"ב) הלכך מברך על הפרוסה של חטין ופוטר את השלימה של שעורים. ומהכא שמעינן (כ) שאם הביאו לו יין רע ויין טוב כאחת שיש לו לברך מיד על היין טוב בפה"ג ופוטר את הרע ולא יברך על הרע בפה"ג ושוב על היין טוב ומובחר ממנו הטוב והמטיב כדי להרבות בברכות. והא דאמרינן הכא שינוי יין מברך הטוב והמטיב היינו כגון שלא הביאו לו ביחד ואע"פ שיש לדחות דהכא שאני כיון שאין שייך הטוב והמטיב משא"כ בשאר דברים מוטב להרבות בברכות וכן היה אומר אבא מורי ואין נ"ל אלא כדפרישת. אב"י העזר"י:

קנ"ג בפרק כיצד מברכין (ברכות מ' ע"ב) אמר רב כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה ור' יוחנן אמר כל ברכה שאין בה מלכות שמים אינה ברכה פי' דר' יוחנן אדרב מוסיף ובעי תרווייהו תדע דכי מדייק אביי ממתני' כוותיה דרב קתני מדלא קאמר מלהזכיר שמך ומלכותך עליו שזה היה כר' יוחנן אבל אי היה ר' יוחנן בעי מלכות גרידא הול"ל מדלא קתני מלהזכיר מלכותך עליו. (נח) ובפר"ח פסק כר' יוחנן וכן עמא דבר [וכן פסק רב האי] ומזה משמע כדפרישית והעם נהגו בשתיהם. ור' יוחנן הוה דחי ליה דחדא מינייהו נקט ותנא אטו כי רוכלא ליחשיב וליזיל. אבל אי ס"ל לר' יוחנן מלכות גרידא היה מקשה דלא הוי מעה תנא בין שמך ובין מלכותך כנ"ל. אב"י העזר"י:

קנ"ד בפרק כיצד מברכין (ברכות מ"ב ע"א) שלש תכיפות הם כו' עד תיכף לנטילת ידים ברכה פי' תיכף לנטילה ראשונה מברך המוציא כדאיתא בפ' אלו דברים (דף מ"ב ע"ב) וגם בנטילה אחרונה

דעלה

הגהות

יכול לקבל הגירושין בעודו בדמו] כל"ל. ובכתב יד אסר לפני ממלא בזה כמה טגיאות טילאו מת"י המעתיק ואני הגהתי כן ע"פ דברי רבינו בית יוסף בטור אבן העזר סימן קכ"ט שהביא שם דברי הגהות מיימוני בשם אביאסף (שטוא רבינו ראבי"ה ז"ל) שכתב שאם קבל קידושי בתו קטנה בעודו ישראל כתוב בתשובות בעל הערוך דלא בריר לן אם יכול לקבל הגירושין בעודו בדמו. ואח"כ כתב עוד בשם אביאסף ורליתי זה ודאי שמומר כתן גט לאשתו ולא רליתי שום אחד מפקפק וכן כתב רבינו תם דמומר נותן גט לאשתו עכ"ל. וכדברים האלה מצאתי ג"כ בתרדכי בשוף פ' המולן סימן ל"ט שכתב בשם רבינו אביאסף בזה"ל. ונראה לי שאפילו קידש בעודו ישראל ושוב בהמרתו יהיב גט הוי גט. ויש מרבוותא שנתפקפו בזה ונ"ל כיון דפסקינן בפ' המולן הלכתא דככרי ועבד הבא על בת ישראל הולך בשר כו' וכש"כ מומר וכו' אביאסף עכ"ל המרדכי. ורבינו ב"י שם בטור אהע"ז סימן קכ"ט מוסיף זו דברים שכתב שכן הוא גם דעת הרב המגיד שוף פ"ג מה' גירושין דאפילו אם קידש בעודו ישראל מגרש לאחר שהמיר וכ"כ כל הגאונים וכ"כ רבינו יונתן בח"ב דמומר דינו כישראל וכ"כ התוס' בפ"ק דקידושין עכ"ל הב"י שם ועי' מזה ג"כ בש"ע שם סעיף ה' ובמפרשים שם. ולחנת הקודש לעתיק כאן ג"כ מה שכתוב בזה בתשובות מייימוני הסייכים לה' איסות בסימן י"ב אסר שם באו דברי רבינו בזה בשלימות יותר ומפילים אור על דברי רבינו כאן המקוטעים קלת וז"ל שם. ורליתי בתשובות רבינו נתן שיסד הערוך ואחיו רבי אברהם בני רבי יחיאל. שטאלתם ישראל מומר שיש לו בת קטנה או נערה אם יכול אביה לקבל קידושיה או לאו. זה היה מעשה בימים קדמונים ואמרו מקודשת ואותו שקבל הקידושין יכול לקבל הגירושין. אבל אם קבל הקידושין כשהיה ישראל פשיטא לן שאינו יכול לקבל הגירושין בעודו מומר עכ"ל ואני רליתי מעשה שמומר נתן גט לאשתו שקדשה כשהיה ישראל ולא רליתי שום אחד מרבותי שהיה מפקפק בדבר וגם בתשובת רבינו תם כתב שמומר נותן גט ולא חילק בדבר עכ"ל ראבי"ה באביאסף עכ"ד תשובות מייימוני שם. ומעתה בין תבין את אסר לפניך פה ועי' עוד מענין קידושי מומר בשו"ת רבינו חיים אור זרוע סימן מ"ה. ובהגהות מרדכי ביבמות פ' המולן סימן ק"ז: (מח) ומה"ט נמי יש לומר דמברכין אחמרא הטוב והמטיב על שינוי יין. אבל לא על שינוי לחם וכו' ע"כ. וכן הוא בהדיא גם כן בתוס' דידן (ברכות כ"ט ע"ב בד"ה הטוב והמטיב) שכתבו דעל שינוי לחם ועל שינוי בשר אין מברכין הטוב והמטיב. דדוקא על יין דאית ביה תרתי דסעיד ומשמח ומברכין הטוב והמטיב אבל בשר ולחם לא ויע"ש. ובתוס' ר"י שילביאו"ן ובפסקי הרא"ש בסוגיין שם מבואר דשאלה זו שאלוהו מקמיה דרבינו יצחק הלוי רבו של רש"י ז"ל והשיב על זה כמה טעמים ובכללם גם טעם זה שכתבוהו התוס' שם ורבינו כאן. ויש לתמוה קלת על רבינו בית יוסף שבשוף סימן קע"ה העתיק טעם זה בשם הרא"ש בלבד ולא זכר שכן הוא ג"כ בתוס' שם. ובפרישה שם ברים הסימן זכר טעם זה בשם שניהם ויע"ש. ועי' מזה ג"כ באור זרוע ה"א סימן קי"ז: (מט) ומברך על זה [ולא נהירא דהא הכא] אתרווייהו שייך המוציא לחם [והוי ליה ברכותיהן שוות] וכו' כל"ל. ובכתב יד אסר לפני ממלא בזה ע"ש ועיבודי דברים ואני הגהתי לפענ"ד כפי המובן מתוך הענין: (כ) שאם הביאו לו יין רע ויין טוב כאחת שיש לו לברך מיד על היין הטוב בורא פרי הגפן וכו'. הנה דין זה העתיק ג"כ המרדכי שוף פ' הכותאי סימן רט"ז בשם רבינו. ומשם הובא ג"כ ביתה יוסף בסימן קע"ה. ואולם הטור שם חולק על דין זה וכתב דלאו דוקא הביאו לחם עתה מחדש אלא דהה"ד אם היה לו תחלה ג' מיני יינות מברך על הסני הטוב והמטיב. וכן הוא ג"כ דעת רבינו מנוח הביאו הבית יוסף שם וקבע ג"כ בש"ע שם סעיף א'. אבל הרמ"א בדרכי משה שם וגם בהגהותיו לש"ע שם נכנס בפשר דבר וכתב דהטור לא קאמר אלא כשלא היו ביחד בורא פרי הגפן. אבל כשהיו ביחד מודה לדברי הראב"ה יע"ש. ובטורי זהב שם סק"א מ"ש בזה: (נא) ובפר"ח פסק כר' יוחנן וכן עמא דבר [וכן פסק רב האי] וכו' כל"ל. ועי' מזה בתוס' ברכות מ' ע"ב בד"ה אמר אביי דמייתו פלוגתא בזה דיש מפרשים דמסתברא ברייתא כוותיה דרב. ומיהו רב אלפס פסק כר' יוחנן וכן פסק רבינו יהודה דכל ברכה שאין בה מלכות שמים אינה ברכה ולכך היה אומר שאם היה מדלג מלכות של ברכת המוציא שלריך לחזור ולברך עכ"ל התוס' שם. ובפסקי הרא"ש שם בשוף סימן כ"ג וכן בטור או"ח סימן רי"ד הביאו שניהם בשם רב האי גאון דפסק כר' יוחנן ור"י היה מסופק אם הלכה כרב או כר' יוחנן יע"ש. והרמב"ם בפ"א מה' ברכות הלכה ה' פסק ג"כ כר' יוחנן בזה ויע"ש בכסף משנה ובהגהות מייימוני שם בשם רבו מהר"ם מרוטנבורק. והכי נקטינן ג"כ בש"ע שם סימן רי"ד סעיף א' ויע"ש. ומיהו בעיקר הדבר תרי תמיהי קא מזינא הכא. דבתוס' כאן כתבו בשם רבינו יהודה

דפסק

דעלה קא מייתי לה (נג) ובחדא חשיב להו. וא"ת רב אשי שמוסיף תכיפות ליחשוב נמי תיכף לאכילה שריפה ובריש מס' פסחים (דף ג' ע"ב) נפקא לן מדרשא בברייתא שם. ויש לפרש דלא מיירי אלא בתכיפות דשייך עליהם ברכה משא"כ בשריפה ואע"פ שיש לתמוה למה לא יברך כיון שמצוה מן התורה לשורפו ולא דמי לשאר דברים שמעבירים מן העולם רק משום תקלה ומיהו לא מצינו ברכה עליו. והני ג' תכיפות מפיק לה בירושלמי פ"א דברכות (סוף הלכה ה') תיכף לסמיכה שחיטה וסמך ושחט. תיכף לגאולה תפלה יהיו לרצון אמרי פי וגו' ה' צורי וגואלי

יך ליה יענך ה' וכו'. תיכף לנטילת ידים ברכה שאו ידיכם קודש וברכו את ה'. (נג) ובפ' אלו דברים בירושלמי איתא נמי אחר מים אחרונים משאו ידיכם קודש וברכו :

קנ"ה בפרק כיצד מברכין (דף מ"ד ע"ב) איתא דלבני מערבא לבתר דמסלקי לתפילייהו מברכי אקב"ו לשמור חקיו וכו' (נד) ומקובלני ממורי אבי מדרא קאמר לאפוקי שאר מצות ש"מ דעל כל המצות מברכין לאחר שגמר המצוה כגון לשמור מצות ציצית או דומתה אבל לשמור חקיו לא יברך אלא אתפילין והכי איתא בירושלמי (ברכות פ' ה"ה קולא ה"ג) אתי' כמאן דאמר חוקה זו בתפילין נאמרה דכתיב ושמרת את החוקה הזאת וגו' :

קנ"ו בסוף כיצד מברכין (דף מ"ד ע"א) תנן אכל תאנים וענבים ורמונים מברך אחריהם ג' ברכות דברי ר"ג וחכ"א ברכה אחת מעין ג' ר"ע אומר אפי' אכל שלק והוא מזונו מברך עליו ג' ברכות וקשה דמשמע דר"ע ס"ל כר"ג מדקאמר אפילו ופליג על רבנן ובהלכה שניה דכיצד מברכין (דף ל"ז ע"ב) תניא זה הכלל כל שהוא מז' המינים ר"ג אומר ג' ברכות וחכמים אומרים ברכה אחת מעין שלש וכו' עד קפ"ץ ר"ע ובירך ברכה א' מעין ג' א"ל ר"ג עקיבא עד מתי אתה מכנים ראשך במחלוקת א"ל רבינו אע"פ שאתה אומר כן וחבירך אומרים כן למדתני רבינו יחיד ורבים הלכה כרבים. ונ"ל דעל כרחך ר"ע דמתני' מילתא באפי נפשיה קאמר ולא קאי אפלוגתא דרבן גמליאל ורבנן דס"ל כרבנן בז' מינים והך אפי' דקאמר אשאר מילה קאי וה"ק לא מיבעיא פת שמזון גמור הוא אלא אפי' שלק כגון כרוב דזיין מברך אחריו ג' ברכות.

אב"י העזר"י :

קנ"ז בפרק כיצד מברכין (דף ל"ט ע"ב) פסקינן והלכתא כרבא דאמר מברך ואח"כ בוצע. ונ"ל שאם אחרים מסובים עמו צריך להמתין אחר הברכה עד שיכלה אמן מפי רוב העונים (נה) והכי ס"ל לרבא גופי' בהדיא בפ' שלשה שאכלו (דף מ"ז ע"ב). ובמס' סוטה פ' אלו נאמרים (דף ל"ט ע"ב) גבי ברכת כהנים אמרו דאין הצבור רשאים לענות אמן עד שתכלה הברכה מפי הכהנים ש"מ דאמן הוא שיש לומר אחר גמר הברכה והה"ד לכל הברכות אלא דאגב שאר מילה נקטי לה התם. אב"י העזר"י :

קנ"ח בפרק שלשה שאכלו בסופו (דף כ"ל ע"ב) א"ר יוחנן אנו אין לנו אלא ארבעה הדחה שטיפה חי ומלא (נו) ונראה לי דעיטור ועיטוף נמי יש לנו ובהני תרי לית הלכתא כר' יוחנן דהא אמוראי בתראי קפדי עלייהו והלכתא כבתראי דרב יהודה מעטר בתלמידים ור' חסדא בנטלי ור' פפא מעטף ויתיב ובריך ותו שיש גורסין עיטור ר' יוחנן מעטריהו בתלמידים ש"מ דהדר ביה ר' יוחנן ודוחק לומר דלברייתא הוא דמפרש ומ"מ הלכתא כבתראי. אב"י העזר"י :

קנ"ט בשילהי פרק אלו דברים (דף כ"ג ע"ב) למימרא דישראל אע"ג דלא שמע כולה ברכה עונה וכי לא שמע היכי נפיק אר"ח בר רב בשלא אכל עמהם. וקשיא לי מ"מ הא הו"ל אמן יתומה ונ"ל דמהכא שמעינן (נז) דאיתא להא דפירש רבינו נסים בפ' החליל (סוכה כ"ל ע"ב) גבי הגיע לענות אמן הלה מניף בסודרין דלא שייך למימר אמן יתומה אלא בדבר שהיא מחוייב בדבר מצוה לצאת

הגהות

דפסק לחלוטין כר' יוחנן נזה. ונתוס' ר"י שיבליאו"ן שלפניו (שהוא שתם רבינו יהודה שנזכר בתוס' בכל מקום) הניח הדבר בלעיג אם הלכה כרב או כר' יוחנן. וזאת שנית דבתוס' כאן כתבו עוד דר"י היה אומר (והוא רבינו יצחק הזקן בעל התוספת) שאם היה מדלג מלכות של ברכת המזונות שלריך לחזור ולברך והרא"ש והטור כתבו דר"י היה נתפק בדבר יע"ש ול"ע. ומה שכתב רבינו עוד בסוף דבריו דר' יוחנן הוא דחי ליה דחדא מיניייהו נקט. ותנא אמו כי רוכלא דליסטוב וליזול וכו'. כן כתבו ג"כ התוס' שם בסוף דבריהם. וגם בס' אור זרוע מ"א סימן קע"ד. ונראה איפוא מדברי כולם שלא היה לפניהם הגירסא בש"ס כמו שהוא לפנינו שם וכן בפסקי הרא"ש דגרים ור' יוחנן תני ולא שכחתי מלהזכיר שמך ומלכותך עליו ע"כ. ועי' מזה בהגהות מהר"י ברלין בגליון הש"ס שם : (נב) ונחדא חשיב להו. עי' לעיל בסימן קנ"א שכן כתב ג"כ רבינו אלעזר ברבי יהודה (בעל הרוקח) בתוך השאלות דשדר לקמיה דרבינו המחבר ז"ל. ועי' ג"כ בשם שכתבתי בזה גם אני בעניותי בהגהותי שם ס"ק ט"ו : (נג) ובפ' אלו דברים בירושלמי איתא נמי אחר מים אחרונים משאו ידיכם קודש וברכו ע"כ. כל זה לא נמצא לפנינו בירושלמי שם במקומו : (נד) ומקובלני מאבי מורי מדלא קאמר לאפוקי שאר מצות וכו'. עי' מזה בתוס' דידן בברכות מ"ד ע"ב בד"ה ולבני מערבא מ"ש בזה בסוף דבריהם שם יע"ש ובהגהות מהר"י ברלין בגליון הש"ס שם. ועי' עוד בתוס' כדה כ"א ע"ב ובחידושי הרשב"א ובחידושי הר"ן שם ובטור ובב"י בא"ח סימן כ"ט ובחידושי בכרה בעל ברכי יוסף שם. ועי' ג"כ בשם שכתב רבינו לעיל בסימן קכ"ב ובשם שכתבתי אני בעניותי בהגהותי שם סי"ק פ"ד ובסי' קמ"ו ובהגהותי שם ס"ק כ"ז וגם לקמן בסימן קסי"ח ובהגהותי שם פ"ק ל"ה ובסימן תרל"ג : (נה) והכי ס"ל לרבא גופי' בהדיא בפ' ג' שאכלו וכו'. ולפנינו בש"ס שם לא גרים בזה רבא רק רב חסדא הוא דמסיק לי' התם עד שיכלה אמן מפי רוב העונים וכמו כן בני ברכת כהנים דמס' סוטה (דף ל"ט ע"ב) דמייתי רבינו כאן נמי רב חסדא קאמר לה למילתא התם דאין סבור רשאין לענות אמן עד שתכלה ברכה מפי הכהנים ועי' בתוס' בסוטה שם בד"ה עד. שמתלקים בשם ר"י בין הוא דג' שאכלו להוא דברכת כהנים והוא ג"כ ביתה יוסף בטור או"ח סימן קכ"ח : (נו) ונראה לי דעיטור ועיטוף נמי יש לנו ובהני תרי לית הלכתא כר' יוחנן וכו'. כבר כתב רבינו מזה לעיל בסימן קל"ט דלית הלכתא כר' יוחנן לענין עיטור ועיטוף דהלכה כבתראי ולא"ה שם גם כן בהגהותי ס"ק ס"ה דשם הנאתי שגם דעת הגאונים כן הוא. והביאם בטור או"ח סימן קפ"ג. ואולם הרמב"ם לא הזכיר אלא ד' שם ל' יוחנן בלבד. ודעת הרשב"א בחידושיו בסוף פרקין שם היא דעת המכרעת שכתב דר' יוחנן לעכובא קאמר דדוקא אלו מעכבין ולא האחרים. אבל לכתחלה ולמצוה מן המובחר בעינן כולהו עכת"ד. ועתה מצאתי ג"כ בשיטה מקובצת על מס' ברכות שכתב נמי כן בבוגיין שם. ועי' מזה ג"כ בפסקי הרא"ש בסוף פרקין שם ובטור בסימן קפ"ג שם דחשבו הרבה דברים דרגילין לעשות גם האידנא. וכתבו דאין חסר לנו אלא עיטור. ועי' עוד בתע"ע ובהגהות בעל תפארת שמואל על הרא"ש מ"ש בזה ועי' ג"כ בס' ברכי יוסף בש"ע שם סק"א : (נז) דאיתא להא דפירש רבינו נסים בפ' החליל כו'. דלא שייך למימר אמן יתומה אלא בדבר שהוא מחוייב בדבר התמיד בסוכה שם פ' החליל (דף כ"ל ע"ב בד"ה וכיון) דרבינו נסים מפרש בשם רבנן דבני מערבא שעל מי שחייב בברכה קאמר ובעניתו אמן רוצה לצאת ידי חובתו לריך שישמע ואח"כ יענה אמן ולא יענה אמן יתומה. והא דעונין אמן בהנפת הסודרין היינו בקריאת ס"ת ולא בתפלה ולא בדבר שם"ץ מוציא רבים ידי חובתן וכו'. ורב כהן לדק גאון אמר חייב לבור לשמוע ולשמוע כל ברכה וברכה מפי החזן ואח"כ יענה אמן לאחר שתכלה הברכה מפי המברך ע"ל

לצאת ידי חובתו בעניית אמן כדגרסינן בירושלמי סוף פרק אלו דברים איזה אמן יתומה דיתיב למיברכה והוא ענה שלא ידע על מה היא ענה (נמ) (וה"נ גרס' בתוספתא דברכות בריש פרק בתרא) הלכך כי לא אכל לא הוי אמן יתומה. ויש ליישב נמי (נט) תירוצא דרש"י שפי' בהחליל דאע"פ שלא שמע הקול הוא יודע מ"מ על מה הוא עונה ולא הוי אמן יתומה אבל כי אכל לא נפיק בעניית אמן בלא שמיעה אע"ג דמצי לענות אמן דהא תלמודא לא הוי פריך אלא היכי נפיק אבל משום אמן יתומה לא הוי קשיא ליה. וקצת תימה הוא לפ' רבינו נסים דבקריאת התורה הוי נמי לכולן חיובא אלא שקורין בשבת זיין ובתול ג' ומוציאים את הרבים י"ח. אב"י העזר"י :

ק"ס בפרק הרואה (דף ס"ל ע"ב) טחור שוחק (ס) ולא כפי' רבותינו שהוא לשון שחוק ושמחה אלא לשון שחיקת סממנים וקורקבן טוחן דק דק. וכן מוכיח במדרש אגדה דגרסינן כל מה שברא הקב"ה בעולמו כנגדו ברא באדם טחול שוחק וברא את הטוחנות וכנגדו קורקבן שהוא טוחן. אב"י העזר"י :

קס"א בפרק הרואה (דף ס"ג ע"ב) ויבא שאול להסך את רגליו אמר ר' אלעזר מלמד שסיכך עצמו כסוכה והגמרא מייתי לה התם אמעשה דבית הכסא וכתיב בתריה ויכרות את כנף המעיל אשר לשאול וכתיב ויך לב דוד אותו ומפרש באגדה אמר דוד כיון שכרתי כנף האחד א"כ הרי כלאים שלא במקום מצוה דטלית בת ג' כנפים פטור מן הציצית ואע"ג דמעיל היה אפשר דמין שש היה הרוב מעורב בו ותכלת שבציצית עמרא והוי כלאים והיינו דכתיב ויך לב דוד אותו. (סא) ושמעינה מיניה שמותר ריכנם בטליתו לבית הכסא לעשות צרכיו וכן בדין דתשמישי מצוה קיימ"ל (מגילה כ"ו ע"ב) דנזרקים ואין בהם משום

הגהות

הערוך שהעתיקוהו בתוס' שם. וגם בספר אור זרוע ח"ל בה' סעודה סימן קל"ג העתיק שם כל דברי ר"ב גאון בזה באריכות יותר אבל לא הביא בזה דברי רב כהן לדק ויע"ש. ועי' ברבינו יונה ובפסקי הרא"ש בסוגיין שם (בברכות מ"ז ע"א) שכתבו ג"כ לחלק בקלרה דההוא דפ' החליל מייירי שכבר התפללו ולא היו חייבים באותה ברכה. ובעטור אר"ח סימן קכ"ד לאחר שהביא דעת ר"י שיש חילוק בין אם כבר יצא י"ח או לא כתב אבל מדברי רב כהן לדק משמע דאפילו יצא כבר לא יענה אמן יתומה ועיין שם בבית יוסף שהעמיק והרחיב לבאר דברי הטור בזה והביא שם ג"כ מה שפירש בזה מהר"י אבוהב. אבל לא הסכים לפירושו. ושוב האיר לנו בתיב לפרש ג"כ כוונת התוס' בסוכה שם בהבנת דברי הערוך ותוך דבריו שהם ז"ל סוברים דרב כהן לדק לא לאפלוגי אתא אלא אדרבה רבינו נסים מייתי ראיה מדבריו דר"ב אוקי ההוא דהחליל דמייירי בברכות דקריאת התורה דוקא. אבל בברכות דהתפלה לא. והוה אפשר לאקשויי דאמאי אמר דבברכות דהתפלה לא והרי כשאחר שם"ץ התפלה כבר התפללו רוב הצבור וילאו י"ח. ואי"כ היו יכולין לענות אמן בהנפת הסודרין בלבד. ולזה הביא ראיה מדכתב רב כהן לדק שחייבים הצבור לשמוק ולשמוע וחייבו שאע"פ שכבר התפללו וילאו י"ח מ"מ מאחר שתקנת חכמים היא שיחזור הש"ץ התפלה כדי להוציא את שאינו בקי חייבים אף הבקיאים לשמוק ולשמוע כל ברכה וברכה מפי החזן ואא"כ יענו אמן והלכך אי אפשר לענות אמן בהנפת הסודרין בלבד. אבל בברכת התורה אין הצבור חייבים בהם שאע"פ שתקנת חז"ל היא לקרות בתורה בצבור. הברכות לא לצורך הצבור נתקנו אלא מפני שהקורא בצבור ראוי לו לברך. וכיון שאין הצבור חייבים באותן הברכות כלל יכולים הם לענות אמן ע"י הנפת הסודרין אע"פ שלא שמעו הברכות וגם אינם יודעים אם הוא ברכה ראשונה או אחרונה עכ"ד רבינו ז"ל בשיטו לשון קלת והעתקתי תוך דבריו באריכות מפני שהם נוגעים לענייננו פה דמתוך דבריו למדנו ג"כ יסוד נכון לענה שהקשה רבינו כאן בסוף דבריו ע"ד רבינו נסים בזה דהרי גם בקריאת התורה הוי מני לכולן חיובא. וכוונתו דמאי שנא חיובא דקריאת התורה מחיובא דתפלה. ולפמ"ש רבינו ז"ל בכוונת רבינו נסים לק"מ דודאי חילוק גדול יש ביניהם כנראה לכל מעיין ודו"ק. ושוב מצאתי שגם רבינו בעל אור זרוע שם בסי' קל"ג כתב ג"כ בהביא דההוא דפ' החליל לא מייירי בברכות של י"ח ולא בברכות של ק"ש אלא בברכות שהשומע אינו מחוייב באותה ברכה עכ"ל. והן הן כדברי הבית יוסף שם. ומיהו בעיקר דברי הב"י שם בתשובה דמה שכתב הטור פי' ר"י כוונתו על רבינו יונה שהוא ז"ל סובר כדעת רבינו נסים בזה יש לתמוה טובא דלפ"ז למה הביא הטור דעת רבינו יונה בזה מפי מדעת רבינו נסים שהוא גאון קדמון ופירושו מובא בבר בערוך ובתוס' דידן בסוכה שם. ומצאתי שכבר תמה עליו בזה בדרישה שם. וגם בב"ח שם קלא ערער על רבינו ז"ל בזה והחליט דההוא ר"י שהביא הטור שם איננו רבינו יונה רק רבינו יצחק הזקן בעל התוס' הידוע ואע"פ שלא נמצא כן בתוס' ידע הטור שכ"כ ר"י ויע"ש שהאריך הרבה בביאור הסיעות בזה ועי' ג"כ בט"ז בס"ע שם סימן קכ"ד סק"ד ובמשבצות זהב שם ותבוה למאוכ ואכ"מ להאריך עוד בזה : (נמ) וה"כ גרסינן בתוספתא דברכות בריש פרק בתרא וכו'. הנה בתוספתא שלפנינו שם לא נמצא מזה דבר. וגם כל גדולי הראשונים לא זכרו מאומה מן התוספתא רק מן הירושלמי דברכות סוף פ' אלו דברים אשר באו שם לפרש דברי התוספתא פ"ג דמגילה דמייתו בירושלמי שם וגם בבבלי ברכות מ"ז ע"א דאין עונין לא אמן יתומה ולא אמן קטופה וכו'. וע"ז באו בירושלמי שם לפרש איזהו אמן יתומה : (נט) תירוצא דרש"י שפירש בהחליל דאע"פ שלא שמע הקול הוא יודע מ"מ על מה הוא עונה ולא הוי אמן יתומה וכו'. כן הוא בפירש"י שלפנינו בסוגיין שם בברכות מ"ז ע"א וכ"כ גם כן התוס' שם בד"ה אמן יתומה. ובתוס' סוכה כ"א ע"ב סוף ד"ה וכיון ויע"ש. וקלת תימא בעיני על תוס' ר"י שרליאו"ן בברכות שם שמביא דבר זה בשם רשב"ם ולא בשם רש"י ז"ל. ועיין בעיקר הדבר ג"כ בבית יוסף בטור או"ח סימן קכ"ד שם. ובספר אור זרוע ח"ל ה' סעודה סימן ר"י. ובתוספת הרא"ש בברכות שם : (ס) ולא כפי' רבותינו שהוא לשון שחוק ושמחה אלא לשון שחיקת סממנים וכו'. הנה פי' רבותינו שהביא רבינו הוא פירש"י שם במקומו שפירש בהביא שוחק שחוק. ולרבינו המחבר לא ניחא ליה פי' זה ולכן פירש שהוא מלשון שחיקת סממנים. ודע שהגאון בעל באר שבע בתשובה סימן ע' העתיק ג"כ פי' רבינו בזה מספר זה אות באות. ויעיין גם כן על סימן הספר כמו שהוא לפנינו עתה וז"ל שם ולאחי"ה בסימן ק"ס פליג ופירש לשון שחיקת סממנים והביא ראיה ממדרש אגדה דכל מה שברא הקב"ה בעולמו כנגדו ברא באדם טחול שוחק ברא את הטוחנות וכו' ע"כ. וגם הגאון מהר"א שיין בביאוריו לסמ"ג מצות עשה א' הביא ג"כ דברי הראבי"ה הללו ויע"ש : (סא) ומשמעינן מיניה שמותר ליכנס בטליתו לבית הכסא לעשות צרכיו וכו'. וכן פסק הרמב"ם בפ"ג מה' לילית הלכה ט'. ורבינו ירוחם בה' לילית והטור באו"ח סימן כ"א. וכ"כ גם בביאורי יוסף בהלכות קטנות בשם גאון ז"ל (והביאו ג"כ בכסף משנה ובבית יוסף שם) שמותר ליכנס בטלית מצויצית לבית הכסא ועושה צרכיו. אלא אחרו אלא תפילין שיש בהם מעשה קדושה וצריכים גוף נקי. והביאור"ל שם מייתי ג"כ ראיה לדעת הגאון ז"ל מה דאמרינן במנחות מ"ב ע"א דרב יהודה היה מברך כל לפרא להתעטף בלילית מעשה דקסבר כל זמן שמציאה מברך עליו והא דלא הוה מברך אלא בלפרא מעשה דלא הוה שדי לגליים מיניה כולא יומא. ש"מ שמותר לעשות צרכיו בטלית מצויצית דאל"כ היה צריך לסלקו כשהיה עושה צרכיו ומצא שהיה מברך עליו כמה פעמים ביום ויע"ש. והנה הט"ז בס"ע שם סימן כ"א סק"ג העלה דבטלית של מצוה המיוחד לתפלה אין ליכנס בו לבה"כ יע"ש. ולכאורה דבריו ל"ע בזה דהא מדברי הביאורי יוסף משמע בהדיא שמותר ליכנס בטלית מצויצית אף שהוא מיוחד לתפלה. שהרי כתב דלא אחרו אלא בתפילין שהן מעשה קדושה וצריכין גוף נקי. ומשמע הא בטלית של מצוה שאין בו מעשה קדושה לא אחרו. ותדע שהרי מייתי ראיה מהא דרב יהודה בבמנחות דהיה מברך כל לפרא להתעטף בלילית מעשה דלא שדי לגליים מיניה כולא יומא

אלמא

משום קדושה ואפי' גבי תפילין אמרי' בפ' מי שמתו (דף כ"ג ע"א) גוללן ואוחזן בימינו כנגד לבו וכו' אמר הואיל ושרינהו רבנן ננטרן כך מקובלני שמותר. הר"ר יב"ק וכן נ"ל. אב"י העזר"י:

קס"ב (סג) **ירושלמי** ברכות (פ"א הלכה א') ובגמרא דידן בסוטה (דף ל"ט ע"ב) א"ר הונא זה שרואה את הכהנים פושטים כפיהם בבית הכנסת בברכה ראשונה צריך לומר ברכו ה' מלאכיו בשניה ברכו ה' כל צבאיו בשלישית ברכו ה' כל מעשיו במוסף בברכה ראשונה צ"ל שיר המעלות הנה ברכו את ה' וגו' בשניה שאו ידיכם קודש וברכו את ה' ובשלישית יברכך ה' מציון וגומר. ואם היו ארבע הוזר תליתיאתא בקדמיתא ורביעתא בתיניוותא:

קס"ג ירושלמי פרק אין עומדין (הלכה ה') ר' יהודה בן פזי בשם ר' אלעזר (סג) כל כהן שהוא עומד בבית הכנסת ואינו נושא את כפיו עובר בעשה ר' יהודה בן פזי כד הוה תשיש הוי חזיק רישיה וקאים ליה אחורי עמודא ר' אלעזר הוי נפיק לברא ר' תנחום בר' חייא בשם ר' חגי עיר שכולה כהנים כולם נושאים את כפיהם למי הם מברכים לאחיהם שבצפון ושבדרום שבמזרח ושבמערב ומי עונה אחריהן אמן הנשים והטף. תני אביי ברבי בנימין העומדים אחורי כהנים אינם בכלל ברכה העומדים לפני הכהנים אפי' חומה של ברזל אין הברכה מפסקת העומדים מן הצדדים שמיענה מן הדא נחכוון להזות לפניו והזה לצדדים הזייתו כשירה הדא אמרו אף העומדים מן הצדדים בכלל ברכה הם אמר רב חסדא וצריך שיהא חזן ישראל ותניא בספרי מנין שהחזן צריך לומר לכהנים אמרו תלמוד לומר אמור להם. אב"י העזר"י:

הלכות חלה

קס"ד כל ימי הייתי נסמך על פירוש רבותי ועל הגאונים שפירשו ההיא דבכורות בפרק עד כמה (דף כ"ז ע"א) אמר רבינא הלכך נדה קוצה לה חלה ואכיל לה כהן קטן ואי ליכא כהן קטן וכו' (א) כך סברתי וכך פירשו כל הקדמונים שבחלת האור מיירי דאי איכא כהן קטן יכול ליתן לו לאכול אפילו חלת האור וא"צ לתרום שתי חלות אלא היכי דליכא כהן קטן אבל היכי דאיכא כהן קטן אין צריך לפרוש אלא

הגהות

אלמא שמותר לעשות לרכיו בטלית מלויילת. והשתא אם נאמר שיש חילוק בין טלית של מלוה המיוחד לתפלה לטלית קטן. מה ראיה היא זו דלמא ההוא דרב יהודה מיירי בטלית קטן דוקא אבל בטלית המיוחד לתפלה אסור ליכנס לבה"כ. אלא ודאי דפשיטא ליה דהסוא דרב יהודה מיירי בטלית המיוחד לתפלה ואפ"ה מותר ליכנס לבה"כ:

ועוד נראה לפענ"ד דיש להביא ראיה לזה ג"כ מהא דאמרינן בשבת (דף ס"א ע"א) אהסוא דלא ילא אדם בתפילין לרשות הרבים בשבת ואמר שם רב ספרא לא תיעבד אליבא דמ"ד שבת לאו זמן תפילין הוא אלא אפילו למ"ד שבת זמן תפילין לא ילא דלמא אתי לאתויי ברשות הרבים. ופירש"י דלמא שקיל ליה מרישא אם בא לפנות ומנעני ליה ד' אמות יע"ש. והנה לפשיטת הט"ז דבטלית המיוחד לתפלה אסור ליכנס לבה"כ יקשה טובא דאמאי מותר לצאת בטלית לרשות הרבים בשבת ניחוש דלמא איצטריך לבה"כ ואתי לאתויי ד' אמות ברשות הרבים. ואפילו לדעת הקדום מקורבי"ל שהביאו בתוס' שם דגרס בש"ס שם דלמא מיפסקו ואתי לאתויינהו ד' אמות בר"ה ופי' דמיירי לתפילין של יד שאין צריך לחלון כשצריך לבה"כ יע"ש ובחידושי הגאון פני יושיע שם דחידש עוד יותר דבתפילין לא מסכחת לה דלמא מצטרך לבה"כ ואתי לאתויי ד' אמות בר"ה כיון שצריכין תמיד לגוף נקי ויעש"ה מילתא בטעמא וא"כ כל זה שייך רק בתפילין משא"כ בטלית המיוחד לתפלה דלא שייך למימר הכי. ואם איתא דאסור אכתי קשה דלמא יצטרך לבה"כ ואתי לאתויי ד' אמות בר"ה. אע"כ מוכח מזה דגם בטלית של מלוה מותר ליכנס לבה"כ. ולכן נראה לפענ"ד ברור שגם הט"ז לאו מדינא קאמר לה למילתא רק מנד דרך ארץ בלבד וכמ"ש ג"כ הרב בעל לבושי שרד בהגסותיו שם. ואני דקדקתי כן גם מלשון הט"ז שם שכתב אין נכון ליכנס בהם לבה"כ. ולא נקט בלשון איסורא יע"ש. ובעל פרמ"ג במשבצות זהב שם הביא בשמו בלשון איסור. ולפוש ריטבא לא דק כ"כ במילתא ועי' מזה בש' ברכי יוסף בש"ע שם סק"ד מ"ש בזה: (סג) ירושלמי ברכות ובגמרא דידן בסוטה אמר רב הונא זה שרואה את הכהנים פושטים כפיהם וכו' עד סוף הענין. הנה כל מה שהעתיק רביגו כאן היא מלשון הירושלמי בפ"ק דברכות הלכה א' (ועי' פירושו בפני משה שם). אבל בבבלי (סוטה ל"ט ע"ב) נמצא מאמר זה בשינויים רבים. ועוד זאת דהתם גרסינן בתוספי דשבתא מה הן אומריס כו' עד ברוך ה' מציון שוכן ירושלים הללויה. ועי"ז פריך ולימא נמי יברכך ה' מציון דכתיב בהסוא עניינא ומשני מתוך שהתחיל בברכותיו של הקב"ה מסיים בברכותיו של הקב"ה וכו' ע"כ (והעתיקו רביגו לקמן בסוף הספר סימן אלף וקנ"ד בש' נסיאת כפים). ואולם הירושלמי ס"ל דכיון דכתיב בהסוא עניינא מסקינן ליה בברכה שלישית ועי' מזה במרגלא פנים להרב פני משה בירושלמי שם בד"ה בברכה ראשונה. ועי' ג"כ בש' אור זרוע ח"ב בש' נסיאת כפיס סימן תי"ג מ"ש עוד בשם רביגו בזה. וסיוס דבריו שם דאין אנו אומרים כלל אותן הפסוקים המזכרים בבבלי בסוטה ובירושלמי בברכות כמסקנא דשמעתין דהתם דכל האומרין בבבלין אינו אלא טועה. וכן עשה רביגו ילקח אלפס זי"ל. ועי' ג"כ בשם שהאריך בזה רביגו לקמן בסוף הספר בש' נסיאת כפיס: (סג) כל כהן שהוא עומד בבית הכנסת ואינו נושא את כפיו עובר בעשה וכו'. דין זה נזכר כבר בירושלמי בברכות פ' מי שעתו הלכה א' וגם בבבלי סוטה ל"ח ע"ב בשיטו קמא. ושם הוא בשם ריב"ל דכל כהן שאינו עולה לדוכן עובר בשלשה עשה יע"ש. והא דהעתיק רביגו דין זה מן הירושלמי דפ' אין עומדין היינו מפני שהלה להעתיק ג"כ הכל עובדי דר"י בן פזי ור' אלעזר דנקט שם גבי'. וכמו כן העתיק רביגו כל המשך הירושלמי שם גם להלאה כגון ר' תנחום בר' חייא בשם ר' חגי. (ולפנינו בירושלמי שם הגירסא רבי אחא ר' תנחומא בר' חייא בשם רבי שמלאי) עיר שכולה כהנים כולם נושאים את כפיהם. למי מברכין וכו' עד סוף כל הענין. וכל זה איתא נמי בבבלי סוטה ל"ח ע"ב שם ובירושלמי גיטין פ"ה הלכה ט'. ואולם לרביגו ניחא ליה טפי להביא מן הירושלמי דפ' אין עומדין מפני דשם נקבנו ובאו יחדיו כל המאמרים הנ"ל המוכיחים זה לזה בהמשך אחד. ועי' מזה ג"כ באור זרוע ח"ב ה' נסיאת כפים סי' ת"ח:

(א) **כך** סברתי וכך פירשו כל הקדמונים וכו'. הנה בסימן זה ובסימן שאחר זה באו תשובות רביגו אפרים ברבי יצחק מרעגנספורק ותשובות רביגו יואל הלוי ברבי יצחק מבון אבי רביגו המחבר אשר החליפו מכתביהם זה לזה בדיני חלה. וכן תמצא עוד להלאה בספר זה כמה שו"ת וחליפות מכתבים שעברו ביניהם בעניניס שונים. והנה רביגו אפרים ברבי יצחק זה הוא הידוע לכל בי' רב כי הוא המזכר על הרוב בתוס' דידן בשם רביגו אפרים סתם. וכבר דברנו אודותיו בספרינו **מאורות נתן** ושם כתבנו כי אינו רביגו אפרים תלמיד הרי"ף ז"ל אשר עשה הסגות על דברי הרי"ף רבו כאשר טעה בזה הרב בעל קורא הדורות רק שניס היו. והראשון שהיה תלמיד הרי"ף היה ספרדי ולא נזכר בתוס' דידן בשום מקום רק בפוסקים ובמפורשים הראשונים ומצויין לפעמים בשם רביגו אפרים הספרדי (רביגו יונה ברכות פ' שלשה שאכלו סימן ק"פ) ולפעמים בשם רביגו אפרים תלמידו של רב אלפס ז"ל (הרא"ש ניטין פ' האומר סימן ח'. ובחידושי הריטב"א שבועות ל' ע"א) ואף הוא ז"ל העמיד תלמידים רבים וגדולים בארץ ספרד כמו רבו הרי"ף ז"ל והמה המכבדו עמו להקרא כולם בשם תלמידי רביגו אפרים. ועוד כבדו והוקירו ג"כ את הרמב"ם שהיה בן אלפס להריץ לפניו שאלותיהם ופסיקותיהם (שו"ת פאר הדור סימן ע' וכ"ז) ולפעמים

בקשו

אלא חלה אחת ולהאכילה לכהן קטן כדאיתא התם דאי ליכא כהן קטן שקלה לה בריש מסא ושדיה לה בתנורא פירוש לשורפה באש והיא חלת האור והדר מפריש לה חלה אחריתא ואכיל לה כהן גדול כי היכי שלא תשתכח תורת חלה וכן הנהיגו בני הגולה להפריש שתי חלות היכי דליכא כהן קטן אחת לאור ואחת לכהן נותנים ואוכלים ואפילו בטומאה היוצאה מגופו. וקשה הדבר בעיני מאד האיך קראו לה חכמים חלת האור הואיל ואפשר לה בתקנה להאכילה לכהן קטן אי נמי להאכילה לגדול אם טבל ועוד כל שכן בארץ ישראל היו להם לתקן חלת האור שהיא אסורה אפילו לכהן קטן שנטמא בשרץ והיה לו להפריש חלה אחרת להאכילה לטמא כי היכי דלא תשתכח תורת חלה ואנו בחוצה לארץ איירינן שיש ליתן שתי חלות אחת לאור וא' לכהן. ועוד תנן בהדיא במס' חלה בפ' בתרא (מסכה ה') ר"ג אומר שלש ארצות לחלה

מארץ

הגהות

נקטו ממנו ג"כ לפרס ולתרץ לסס קושיית רבינו אפריס רבס (סס בסימן א'). ואולס רבינו אפריס זה הסני היה לרפתי ומתגדל רוב ימיו בין חכמי ארץ לרפת ואח"כ קבע בית מדרסו בעיר רעגנספורק וכסמו הי' מועלת בין גדולי ארץ אסכנז. אסר על ג' האלות האלה יאמר גם בארץ ספרד. כי מלרפת תלא תורה ודבר ה' מאסכנז (עו"ת הריב"ש סימן שע"ו) וחביריו ותלמידיו היו כולס מגבעלי התוספות הלרפתים והאסכנזים. והמה לא הוקירו מעולס לא את הרמב"ם וגס לא סאר חכמי וגדולי ספרד לסאול מסס דבר ה' זו הלכה כי חכמי לרפת וגדולי אסכנז היו גדולים בחכמה ובמנין יותר מחכמי ספרד (ראה מזה בחידושי הרמב"ן סוף מס' ב"ב בפתיחה לדיני דגרמי. ובסו"ת הרא"ש כלל כ' סימן כ' וכלל כ"ה סימן מ'. וראה ג"כ בסו"ת חות יאיר בריש סימן קל"ב ובס' יד מלאכי בכללי הרמב"ם סימן כ"ח שהביאו שניהם בשס תשובות הרא"ש שכתב שקבלה בידיהם לרפת המה בעלי תוס' היו מופלגים וגדולים יותר מהרמב"ם ויע"ש ולא ליבו על מקומו איה איפוא הוא בתשובות הרא"ש. ורבינו מהרש"ל בהקדמתו לים"ש על מס' בבא קמא הביא נוסחא אחרת בשס תשובות הרא"ש שכתב דאמת הוא שהרמב"ם היה גדול מאד בכל החכמות ומ"מ כשהוא חולק עס ר"ת ור"י שלא לשמוע אליו אלא ליליך אחרי בעלי התוספות כי קבלה בידו שר"ת ור"י הלרפתים היו גדולים בחכמה ובמנין יותר מן הרמב"ם עכ"ל. ולא ליין גם הוא ז"ל על מקומו. ובאמת דב' הנוסחאות הכ"ל לא נמלאו כלל בכל תשובות הרא"ש שבידינו. ואולס ראה זה מלאתי כי בלשון אחר אמרה הרא"ש בתשובותיו. וסך מילתא לאו בפירוש אמר אלא מכללא אמר דבכלל ל"ד סימן ה' כתב דנקטינן כהרי"ף ור"י הזקן בעל התוספות והראב"ד כנגד הרמב"ם מפני שהיו מופלגים יותר ממנו בחכמה ובמנין ולא שיש ב' כח להכריע בין גדולותם אלא על פי השמועה שמעמו וקבלו עכ"ל. וגדולי אין כוונת הרא"ש לומר דהיכא דפליגי שלשתן על הרמב"ם דנקטינן כוותייהו דזה פשיטא דהא רבים ניהו. אלא ע"כ כוונתו לומר אפילו היכא דפליגי חד לגבי חד. ומנילא שמעינן דלא לומר דנקטינן כר"י בעל התוספות כנגד הרמב"ם מפני שהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין ואל"ל דנקטינן ג"כ כר"ת כנגד הרמב"ם דהוא היה רבו ודודו של ר"י הזקן והרא"ש והנעלה על כל חכמי וגדולי לרפת כדבר אים האלקים הריב"ש ז"ל בתשובה בריס סימן ס"ל):

והנה הרב בעל סס הגדולים הביא ג"כ לאיה דשני רבינו אפריס היו ממה שכתוב בסוף ספר היסר בשאלות שבשאל רבינו תס מן רבינו אפריס מרעגנספורק ור"ת משיב לו בכל תוקף ועוז ובדברים קשים ורבינו אפריס בהפך כותב לו בכבוד גדול. ומזה מוכח שאין זה רבינו אפריס תלמיד הרי"ף. וגס התוס' (בע"ז דף ל"ד סוף ע"א) כתבו דר"ת הקפיד על רבינו אפריס וכתב והמורה יורה (אולי ל"ל יירה) כבן סורר ומורה יע"ש. וכן מלאתי גם אני בספר התרומה סימן קכ"ו שכתב ע"ז וגער בו רבינו תס ואסר. וראה ג"כ בתוס' (פסחים ק"ד ע"א בד"ה בעי) מה ששאל רבינו אפריס מר"ת בענין מוסח הבדלה ביו"ט שאל להיות במולאי שבת ומה שהשיב לו ר"ת על זה שם ובסוף ספר היסר דף פ"א ע"ב. ובס' אור זרוע ח"ב סימן ל"ב מבואר שהשיב לו גם בזה בלשון אי כבוד ועל שבאת לשמות מנהגו רבותיו מי ישמע לך לסתור מנהג תורה יע"ש. ועוד בספר היסר שם בשם ששאל ממנו בענין סדר תקיעות סופר בר"ה והשיב לו ר"ת נפלאתי עליך אסר שמוסזקינן בך שאתה בקי בחדרי תורה ובאת לסתור מנהג קדמונים מאן דאתייך פרקא בתרא דר"ה לא אתייך פרקא קמא דר"ה יע"ש. ומכל זה ראיה שלא היה רבינו אפריס זה תלמיד הרי"ף שהיה זקן יותר מן ר"ת. והנה בשו"ת הראב"ן (דף קי"א ע"א בסוף מס' ב"ב) הביא שרבינו אפריס מרעגנספורק תמה על מתניתין דהמלוה את חבירו ע"י ערב וכו'. וכתב ששאל את פי רבינו יצחק והודה לו דלא גרים הכא בגבו פשוט כלל ותמה שם הראב"ן על פה קדוש אס אמר דבר זה ע"כ. ויש לשאול איפוא מעתה מי הוא רבינו יצחק זה שכוון עליו רבינו אפריס שם וכבר העיר ע"ז בשהיב שם וכתב דבודאי אין הכוונה על הרי"ף כדעת בעל קורא הדורות רק כוונתו על רבינו יצחק בעל התוספת בן אחותו של ר"ת יע"ש. ולדעתי לא לדק בזה כלל כי רחוק מאד לומר שרבינו אפריס אסר כפי הנודע היה מתקיפי קדמאי עוד בחיי ר"ת. ידלה דבריו קמיה דר"י בעל התוספת וישתבח בהודאת פיו והוא הלביר. וגם הראב"ן שהיה זקן הדור ובשיאו וכבר היה לו מו"מ של הלכה עם רשב"ם ור"ת אחיו בחיי רבינו מאיר אביהם כנודע מספר ראב"ן (דף קמ"ח ע"א) ומספר היסר (מסימן תרע"ו עד תרי"ז ונפטר עוד בחיי ר"ת כפי הנראה בספר היסר סוף סימן מ"ז) יכתוב כדברים האלה על הודאת ר"י בעל התוס' כאלו היה חביבו וכן גילו. ולכן נראה לי ברור דכוונתו על רבינו יצחק ברבי מרדכי הידוע והוא המזכר על הרוב בתוס' דידן בשם הריב"ש. וגם הוא שקל וטרי עם רבינו תס כמבואר בספר היסר והוא היה ג"כ הראשון לרבני רעגנספורק בעת ההיא כאשר תראה להלאה. ויתכן מאד לומר שממנו שאל רבינו אפריס להסכים על דבריו והודה לו רבינו יצחק. וזה נראה מדברי הראב"ן בעצמו שכתב שם (דף קמ"ח ע"ב) אותה נפשי לאכול אסכול בכורה ולשתות יין יסן מקנקן חדש ואבא היום אל עין המעפש המה הקדושים אשר בארץ אדירי כל חפצי בם הראשון שבראשון לעמורה הוא הרב רבי יצחק ברבי מרדכי ואחריו יאיר בתיב הרב רבי אפריס והחוט המשולש לא במהרה יתק הרב רבי משה. הכני דובר שלום אל עמו ואל חסידיו וכו' ע"כ. ותשובתם שם (דף קמ"ט ע"א) מה ידענו ולא תדע כי עמך מקור החכמה וכו' יע"ש. ועוד תראה בספר ראבי"ה (לקמן סימן תקכ"ב) בתשובה שהשיב רבינו יואל הלוי לרבינו אפריס שכתב בתוך דבריו וזכור אני שהייתי ברעגנספורק מליק מים ע"י רבותי ראיתי בראש השנה שביך רבי ברוך ברבי יצחק לפני תקיעות סופר מיוסב והתחיל לתקוע ולא היה יכול לסיים מפני עייפות ושלח השופר לאחיו רבי מתתיה וסיים כל הסדר בלא ברכה ולא ראיתי אותך ושאר רבותי הרב רבי יצחק והרב רבי משה זצ"ל שהיו מוחים בידו ולא זכיתי לדבר עמכם מאין הרגלים וכשחזרתי לביתי ודברתי עם קרובי רשב"ש והביא מכאן ראיה וכו' עכ"ל. הרי לך דשלשה רבנים האלה נהגו כשיאתם ביחד בעיר רעגנספורק והתפללו ג"כ בבית הכנסת אחד ונלוה עמהם גם רבינו ברוך ברבי יצחק מרעגנספורק (ואיננו רבינו ברוך ברבי יצחק בעל ספר התרומה שהוא מי בזמן מאוחר והיה תלמידו של ר"י הזקן ומנכו של ר"ש משאנ"ץ ומקום מגורתו היה בגרמיז"א כנודע). ואולס רבינו יצחק ברבי מרדכי עמד בראש כולס והוא הנקרא בספר ראב"ן בכל מקום בשם רבינו יצחק סתם (ראה לדוגמא בספר ראב"ן דף פ"ד ע"ב ומעשה היה ברעגנספורק שבאור מפרגא היה שם ומת לו מת בפרגא למחרת יו"כ ולא שמע עד ה' מרחשון וסורה רבי יצחק ופטרו לגמרי בין משבעה ובין משלשים). ועוד תראה בראב"ן שם (דף קי"ז ע"ב) בסוגיא דשניהן חסורין סוף מס' שבועות שכתב בתוך דבריו וכשהגיע פירוסי ליד חתני רבי יואל ברעגנספורק הורה הרב רבי יצחק והראה לו שכך היה פירושה כתובה בידו. אבל הרב רבי אפריס פירשה בענין אחר ע"כ. והודאת רבינו יצחק זה בע"כ הוא הריב"ש הכז' שהיה ברעגנספורק ביחד

עם

מארץ ישראל ועד כזיב חלה אחת מכזיב ועד הנהר ועד אמנום שתי חלות אחת לאור ואחת לכהן של אור יש לה שיעור ושל כהן אין לה שיעור ומן הנהר ומן אמנום ולפנים שתי חלות אחת לאור ואחת לכהן של אור אין לה שיעור ושל כהן יש לה שיעור וטבול יום אוכלה ר' יוסי אומר א"צ טבילה ואסורה לזבים ולזבות לנדה וליולדות ונאכלת עם הזר על השלחן ונותנה לכל כהן. כך היא הוצעה של המשנה ופירושה כך היא מארץ ישראל ועד כזיב חלה אחת משום שהיא ארץ ישראל וחלתה מן התורה והיא חלה טהורה ונאכלת בטהרה ולפיכך א"צ אלא חלה

הגהות

עם רבינו אפרים ורבינו משה הנזכר. ופלין ספק שעליו הוא שכוון ג"כ רבינו אפרים בתשובתו להראבין שרבינו יצחק סודה לו. ועוד תמלא שלשתן יחד בתוך תשובת רבינו ברוך ברבי יצחק שהשיב להראב"ן (ספר ראב"ן דף קכ"ב ע"ב) שכתב והליתי דברי לפני רבותינו הקליניים הרב רבי יצחק והרב רבי משה והשיבו כו'. אך רבינו אפרים שכנגדי מלוק עלי ע"כ:

ובמה שטוגע לתולדות שלשת אבות העולם האלה והם פריב"ם ורבינו אפרים ורבינו משה מכמי לעגנשפורק המזכרים אשר כולם היו מגעלי התום' האשכנזים כבר מבואר אליבו בספריהו על בעלי התום' הכל באחרוכה לכל אחד מדור בפני עצמו ופה אין המקום לדבר מכולם אף בקצרה זולת במה שטוגע לרבינו אפרים בלבד אשר אנו עוסקים בו כעת לא יכולתי לעצור במילין ואמרתי לרשום פה בקצרה קצת מתולדותיו ואפס קצהו תראה וכולו לא תראה כי קצר המצע. ואתה הסכת ושמע דע כי כאשר אמרנו למעלה כן ראינו שהוא ז"ל היה מתקיפי קדמאי עוד בחיי רבינו מס ז"ל שהיה מאור הגולה ומתקיפי דאורעא (מהרי"ק בתשובה שורש ק"כ) וכמוהו בפלפול לא נהיה מאחר זמן שהתלמוד נחתם. תלמוד ערוך בפיו ושגור. פיני ושוקר הריס ומחכן זו בזו. ומפלפולו ועומק שכלו ורוחב דעתו כל חכם לב הן גור יגור (לשון הריב"ם בתשובה ברים פימן ס"ל"ד). ורבינו אפרים זה היה דומה לו בכל דבר וגם בתכונת נפשו בשמה שילא גם הוא ז"ל לקנא קנאת ה' לנאות ולזרוק מרה בעוברי עבירה. ובכל מקום אשר דברו מצא לאפרוסי מאיסורא לא נשא פנים גם לאוהבו רבינו יואל הלוי ודבר אתו קשות. כן תראה בתשובתו שבפימן זה בדיני חלה שכתב אליו ואין לך להוסיף מדעתך ולעקור המשנה והגמרא. וכן לקמן בתשובתו בדיני נדה בבואו בתוכחה לנגדו על שאינו מוחה בעוברי עבירה כתב אליו ולך השתיקה ועשית מכשה ואין דובר דבר. ויותר מזה תראה במשלוקת שהיה להם בנדון חלב שעל הכרס שלדעת רבינו אפרים אסור ומנוס כרת ולדעת רבינו יואל מותר לאכלו כמבואר כל זה במרדכי ובאגודה בחולין פ' גיד הנשה וגם בספר האגור בדיני חלב. ובתשובתו אשר השיב לו רבינו אפרים בזה כתב אליו בכל תוקף ועוז ואיומים ואזהרתיך ילאו לקראתך ויאמרו לך שנחנו פשענו בשוגג ואתה מוחרה ועומד (אור זרוע ח"א פימן תי"ג). והיה תקיף בדעתו גם כנגד שאר חביריו גדולי דורו בכל דבר הוראה שילא מפיו אף שהוא היה המקיל והם המחמירים כנראה ממה שסיפר בעצמו לחבירו רבינו יואל מה שאירע לו שנשאל אודות חביות של שכר מזופפים שהשיבו מהן זיפתן ונתנו לתוכן יין נפקח והתיר את היין וחביריו רבו עליו ואסרוהו אעיפ שנשרו זיפתן והוא השיב להם בתוקף אם אתם מקניטים אותי אני מתיר אעיפ שלא נשרו זיפתן (רא"ה לקמן פימן קס"ט). וגם נגד קהל ועדה דבר רבינו אפרים רתח ונחרות אפו גם אמר להכותם חרם על שלא חשו לפקודתו בדיני התורה כן תראה מן המקרה אשר קרה לו בבית הכנסת בעיר ווירמיז"א שהתפלל שם בשבת שחל בו ר"ח אב ולוה להם להפטיר חזון ישעיהו והם לא שמעו לו מפני שלא רצו לבטל מנהגם בשבילו ושלא רבינו אפרים מבית הכנסת בכעס ואמר כל מי שעבר על דברי רב יהא נבדו לפי חרב אתרא בגמרא. והם כי יראו לנפשם שלמו הדברים לרבינו אליעזר ממץ והשיב להם דלא קיימ"ל כרב בזה. וגם לרבינו אפרים שלא כזאת (רא"ה לקמן פימן תקל"ה. אור זרוע ח"ב פימן של"ב מהר"ם מרוטנבורק הל' שמחות פימן ה'). ומגודל אהבתו אל האמת לא חשש ג"כ לכבודן של הראשונים במה שטוגע לדינא כאשר תראה זאת בעיניך מתוך תשובתו שבפימן זה בדיני חלה בביאור הסוגיא הבבלית דבכורות דף כ"ז ע"א שכתב בעצמו שהוא נוטה מפירוש כל הקדמונים וחידש בה פירוש אחר שיש בו נפקא מני' לדינא. וגדולה מזה תראה כי גם בחיי ר"ת הרשיב עוז בנפשו לחדש דבר נגד כל הקדמונים באמרו דלא אמרינן חב"כ בשאר איסורין כי אם בשאר בחלב על פי סברא מחודשת אשר המציא מדעתו הרחבה ונחלקו עליו רבינו תם ותלמידו רבינו אליעזר ממץ (תוס' חולין ל"ו ע"ב בד"ה אפילו. ודף ק' ע"א בד"ה בשקדם). וגם ר"י הזקן בעל התוס' ור"מ בעל הסמ"ג כתבו שלא רצו לסמוך על דבריו מפני שהוא נגד כל הקדמונים (סמ"ג לאוין ק"מ וקמ"א. ואור זרוע ח"א פימן תכ"ח). אמנם אשר גאונים הסכימו עמו בזה וגם כל גדולי וחכמי ספרד קיימו וקבלו לסברא זו וסמכו עליה להקל והביאם הבית יוסף בטור יו"ד פימן כ"ב. ועל סברתו זאת שאמר עליה רבינו אליעזר ממץ שהיא שיבוש (ספר יראים פימן קמ"ו) אמר בהפך הרמב"ן בתשובה שרבו ישרה וסברתו ברורה מכמה ראיות. וכן אנו נוהגים ועושים מעשה עכ"ל (ומובא בבית יוסף שם). וכן הסכים לסברתו זאת ג"כ הרשב"א בחידושיו לחולין דף ק' ע"א ובתורת הבית הארוך בית ד' שער הראשון בדיני התערובות. ואשר יפלא בעינינו עוד יותר הוא כי ראינו שגם רבינו חיים ז"ל הבודע לתלמיד מובסק של ר"ת הסכים ג"כ לסברא זו נגד דעת ר"ת רבו (תמים דעים להראב"ד פימן קמ"א). ודי בכל זה להראות על תקפו וגבורתו של רבינו אפרים ז"ל. והכם כבודע העמיד רבינו אפרים ג"כ תלמידים רבים גדולי הדור ואחד מתלמידיו היה רבינו ברוך ברבי שמואל ממגנצא"ה בעל ספר התכמה והוא קרא את רבינו אפרים רבו בשם רבינו יקיר ע"ש הפסוק הבן יקיר לי אפרים (מרדכי חולין פב"ה פימן תרפ"ד ופכ"ה פימן תשכ"ז). גם בן יקיר היה לו לרבינו אפרים והיה גם הוא אחד מן הגדולים בזמנו ונקרא על שם אביו רבינו משה בן רבינו אפרים והוא הורה להתענות בר"ה והשיב עליו רבינו ברוך ברבי יצחק מרעגנשפורק (אור זרוע ח"ב פימן רכ"ז). שנת פטירתו של רבינו אפרים לא נודע לנו בבירור. (וע"פ ההשערה נראה שנפטר קרוב לאמצע המאה האחרונה של אלף החמישי בערך ע"ו שנה לאחר פטירת רבינו תם שנפטר ד' אלפים תתקל"א בסוף השנה כמבואר אליבו בתולדות ר"ת). אמנם זאת ידענו בבירור שנפטר עוד קודם רבינו יואל הבילו וקודם רבינו אליעזר ממץ תלמיד ר"ת כי כמה פעמים כתבו עליו זכר צדיק לברכה. ומקום פטירתו הי' בראנגשפור"ק עיר מגורתו ושם חלקת מחוקק ספון (ספר מהרי"ל בהלכות יו"כ) ודי בזה. והנה הלבתי לפניך פה קורא יקר קצת מתולדות האדם הגדול הזה ואחשוב שים בזה די לרוות לנאוך כעת. ויותר מזה תחזיה עיניך חדשות ונלורות בעזה"י בספרי מאורות נתן על בעלי התוספות כי שם מקומו:

ודע כי לקמן (רא"ה פימן תתקל"ז) נאו איזה שאלות מרבינו אפרים ברבי יעקב אשר שאל מרבינו הראב"ה. ורבינו השיב לו פעם אחר פעם. ואחשוב שהוא רבינו אפרים מבונא"ה ברבי יעקב (המובא באור זרוע ח"ב פימן רעו) שהוא סיפר המעשה דרבי אמנון ממגנצא"ה שיסד הפייט ונתנה תוקף. וגם בבר ספר מיוחד על הגזירות ומאורעות שאירעו בזמנו (והעתיק ממנו רבי יוסף הכהן הרופא בספרו דברי שיחים למלכי לרפת ובספרו עמק הבכא). וזה לא נזכר בתוס' דידן בשום מקום רק בפוסקים בשם רבינו אפרים מבונא (רא"ה מזה בהגהות אשר"י בפ"ק דכתובות שביב הרא"ש פימן י"ב שהעתיק שם מחיבור רבינו אפרים מבונא. וכן הוא ג"כ במרדכי שם פימן קל"א אלא דשם נדפס בטעות הר"ר אפרים ממגנצא"ה ול"ל הריר אפרים מבונא"ה כמש"ב בהגהות אשר"י שם וכן מובא רבינו אפרים מבונא"ה זה ג"כ במרדכי בכתובות שם רים פ"ד פימן קיב) ורא"ה ג"כ בשו"ת מהר"ם מרוטנבורק דפוס לבוב (בס' ש"ח וס"ט) דשם כמלא ג"כ ב' שטובות מרבינו אפרים אשר השיב לבנו בענין יין נסך ובא על החתום אפרים ברבי יעקב נ"ע ויעש"ה. ובדבר אורותיו במקום אחר ברלות ה' דרכינו:

חלה אחת ונותנה לכהן טהור בין גדול ובין קטן מכזיב ועד הנהר ועד אמנום זהו לים אוקיינוס (ג) נחל מצרים מצד אחר ואמנום מצד השני והוא הר ההר כל זה א"י היא אלא משום שהיא קרובה לח"ל גזרו עליה שתי חלות אחת לאור וא' לכהן של אור יש לה שיעור שהיא דאורייתא ושל כהן היא מדרבנן ולפיכך אין לה שיעור כך הוא מפורשת בגמרא דירושלמי שם ומן הנהר ומן אמנום ולפנים היינו חוצה לארץ גמורה ושם צריך שתי חלות ושתיהם מדרבנן אחת לאור וא' לכהן של אור אין לה שיעור ושל כהן יש לה שיעור ומפרש בירושלמי שם הואיל ושתיהם מדרבנן מושב לרבות בנאכלת [ולא לרבות] בנשרפת. וטבול יום אוכלה לאוחה של כהן ואסורה לזבים ולזבות אותה של כהן אבל של אור כלל וכלל אין לאוכלה אלא לשרוף ואפי' לכהן קטן אין לאוכלה אלא לשרוף ומעמא מפרש בירושלמי שם למה תיקנו שתי חלות בחיל וה"ק ויפריש לאור ולא יפריש לכהן שלא יאמרו ראינו תרומה טהורה נשרפת כלומר יהא סבורים בני אדם שגם בח"ל יש תרומה טהורה הואיל ושם תרומה עליה וכשרואים ששורפים אותה יהי' אומרים שמותר לשרוף תרומה טהורה. והדר פריך ויפריש לכהן ולא יפריש לאור ומשני שלא יאמרו ראינו תרומה טמאה נאכלת פי' שיש בני אדם שיודעים שח"ל היא טמאה ותרומתה טמאה ואם היו רואים שאוכלין אותה יאמרו תרומה טמאה נאכלת והכי מסיים התם מתוך שהוא מפריש את שתיהם כשהוא בא לכהן הוא נשאל כלומר מזה יכול לידע שהם שתיהם מדרבנן ולא יתמה לא על הנשרפת ולא על הנאכלת וע"י שתיקנו שתי חלות יודע שהם מדרבנן. ומכאן אני למד שחלת האור אין להאכילה כלל לכהן אפי' לכהן קטן דאל"כ עדיין יאמרו ראינו חלה טמאה נאכלת לכהן קטן אלא שיש לשרוף אותה. וחלה של כהן היא נאכלת לכהן קטן או לכהן גדול שטבל מקריו ועל חלת כהן אמר רבינא הלכך נדה קוצה לה ומאכילה לכהן קטן דהכי תנן ואסורה לזבים אותה הנאכלת דעל חלת האור אי אפשר לומר כן ביון שנשרפת וע"כ נקראת חלת האור ובשל אור לא מירי כלל רבינא שהרי היא עומדת לשורפה ולא לאוכלה הלכך רבינא על חלה שניה של כהן אומר נדה קוצה לה חלה דבמגע לא מטמא כדאמר שמואל ומאכילה לכהן קטן וה"ה לגדול שטבל ואי ליכא כהן קטן שדי לה בריש מסא לתנורא ולא לשריפה דא"כ חולל ישרפנה באור מהו לתנורא אלא כלומר יבטלנה ברוב הלחם שבתנור דאם הפריש אותה על מנת ליתנה לכהן קטן ולא נמצא שדיא לה בתנורא לאפות ויבטלנה ברוב (ג) [והא דקאמר] והדר מפרשא לה חלה אחריתי זה לא נמצא בספר ישן וקדמונים הגיהו כן מפני שהיו סבורים ששתי חלות הם משום שלא תשתכח תורת חלה הוא. ולא היא אלא לכך תיקנו כדמפרש בירושלמי שלא יאמרו חלה טהורה נשרפת ושלא יאמרו חלה טמאה נאכלת ולא בשביל שלא תשתכח תורת חלה הלכך [לא גרסינן] והדר מפריש חלה אחריתי שהרי רבינא אירי בשתי חלות אחת של אור ואחת של כהן לאחר שהפרישה של אור ונשרפת כתקון חכמים ואמר רבינא על השניה נדה קוצה לה חלה וא"כ למה צריך עוד שלישית דקאמר והדר מפרשא לה חלה אחריתי. ואם תאמר שקשה הוא לשבש הספרים תאמר דהכי קאמר אם לאחר שהפריש חלת כהן ולא מצא לא כהן קטן ולא כהן גדול שטבל שדיא לה בתנורא לבטלה ונמצא שלא

הגהות

(ג) נחל מצרים מגד אחד וכו'. כן כתב גם כן הרמב"ם בפרק ח' מהלכות תרומות וכן הרב בעל כפתור ופרח פרק י"ח בספרו שם והביאם בתוס' יו"ט בריש פ"ו דמע' שביעית. ואולם הרא"ש בפירוש המשנה שם לאחר שפי' בתחלה דהנהר הנזכר במשנה שם הוא נהר מצרים. חזר וכתב ומיהו בפרשת אלה מסעי כשמנה גבולי א"י מנמע דנחל מצרים במקצוע דרומית מערבית ומחובר לים הגדול העומד במערב א"י וכו'. ועי"ש שמיים ומנמ נהר דתקן הכא לא נחל מצרים הוא אלא נהר אחר לגפון א"י כדפרישית עכת"ד. ושוב נמצא לידי ס' תבואות הארץ מתכס זמנינו ידידי הרב החכם מו"ה יוסף מאלץ ישראל. וראיתי לו שם בפ"א מגבולי ותחומי הארץ שתעה ג"כ על הרמב"ם ועל בעל כפתור ופרח בזה והלא נחל מצרים הוא מגד דרומית מערבית א"י עכ"ד. ונעלם ממנו שכבר התעורר ע"ז הר"ם בפירוש המשנה שם. ובעיקר הדבר הוכיח שם המכס הנז' דנהר דמתניתין הוא נהר פרפר וליין שם על מקומו איה איפוא הוא וכוונת המתניתין מכזיב עד אמנה הוא נקודת לפונית מערבית ומכזיב ועד הנהר הוא נקודת לפונית מזרחית והם נקודות תחומי עולי מצרים בגד הגפון ויעיש: (ג) [והא דקאמר] והדר מפרשא לה חלה אחריתי וכו' כנ"ל. וכן הוא בס' אור זרוע מ"א ה' חלה סימן רכ"ח. ודע כי תוך דברי רבינו אפרים בזה במה שהרבה להביא ע"ד הגאונים הקדמונים בפירוש המשנה דבכורות דף כ"ז ע"א בהא דאמר רבינא התם נדה קוצה לה חלה ומאכיל לה כהן קטן. וגם פירושו החדש אשר מידם בפירוש המשנה מובא ג"כ בספר אור זרוע שם והמעיין יראה כי מדבריו שם אף שבאו בקצרה מ"מ הם מבוארים יותר ומהם נוכל ללמוד על כוונת דבריו שבכאן אשר באו בארוכה ובלשון מגומגם. והנה ראיתי שהביא שם ג"כ תשובת הרילב"א אחיו של ר"ם מאמין מה שהביא בזה לדבריו יהונתן הכהן מלוני"ל. אבל מתשובת רבינו יואל הלוי אשר הביא לדבריו אפרים לדמות דבריו לא זכר מאומה שם:

ובאמת שם לנו בזה ג' שיטות שיטת רבינו אפרים ושיטת רבינו יואל הלוי ושיטת רבותינו בעלי התוס' ז"ל שהוא ג"כ שיטת הרילב"א שהביא באור זרוע שם וכמו שנבאר. והנה המעיין בסורם הדברים כאן יראה דרבינו אפר"ם ורבינו יואל תרוייהו ס"ל דהסוא דרבינא דאמר בבכורות נדה קוצה לה חלה ומאכיל לה כהן קטן מיסך מייכא בדינא דמתניתין בפ"ד דחלה בנבא דקתני שם מן הנהר ומן אמנום ולפנים שתי חלות אחת לאור ואחת לכהן כו' וטבול יום אוכלם ואסורה לזבים ולזבות וכו' יע"ש. אלא שעיקר מחלוקתם היא בפירוש המשנה דרבינו אפרים מוקים מתני' אף בדאיכא כהן קטן או גדול טבול יום. וסובר דלעולם מפרישין שתי חלות אחת של אור והיא לעולם נשרפת ואחת לכהן והיא נאכלת והא דקתני במתני' וטבול יום אוכלה על אותה של כהן קאי. וכן הא דקתני אסורה לזבים ולזבות קאי ג"כ על אותה של כהן. אבל אותה של אור איננה נאכילה כלל אלא לשריפה ואפילו לכהן קטן אין לאוכלה ומייתי ע"ז מה דסקלו ועכו בירושלמי שם לתת טעם למה שתקנו ג' חלות ואמרו כדי שלא יהיו אומרים ראינו חלה טהורה נשרפת או ראינו חלה טמאה נאכלת. ומשם יש ללמוד שחלת האור אין להאכילה כלל אפילו לכהן קטן מטעם שלא יהי' אומרים ראינו תרומה טמאה נאכלת לכהן קטן והא דרבינא דאמר בבכורות הכא קוצה לה חלה ומאכיל לה כהן קטן לא מיירי כלל בחלת האור דהיא לעולם נשרפת אפילו בדאיכא כהן קטן. רק על חלת כהן קאמר למתני' דהכא קוצה לה חלה ומאכיל לה כהן קטן דבמגע לא מטמא ואי ליכא כהן קטן או גדול שטבל לקריו מבטל לה ברובא. וזהו דקאמר רבינא התם דאי ליכא כהן קטן שקלה ליה בריש מסא ושדיא בתנורא ולא נשורפה. דא"כ הוי ליה למיער ישרפנו באור. אלא שדיא לי' בתנורא הייגו לבטל ברוב הלחם שבתנור זהו שיטת רבינו אפרים דס"ל דלעולם מפרישין ג' חלות בין בזמן חכמי המשנה ובין בזמן הזה. ורבינו יואל הלוי חולק עמו בזה דאיהו ז"ל מוקים דינא דמתניתין בנבא זו דוקא בדליכא כהן קטן או גדול שטבל לקריו דאז הוא דמפרישין ג' חלות אחת לאור ואחת לכהן דבדאיכא כהן קטן או גדול שטבל לקריו אין מפרישין אלא חלה אחת ונאכלת וזהו דינא דרבינא בבכורות שם דנדה קוצה לה חלה ומאכיל לה כהן קטן ואי ליכא כהן קטן שקלה לה בריש מסא ושדיא בתנורא והייגו לשורפה. ומתניתין דקתני וטבול יום אוכלה מיירי כמי בחלת האור והיכי דאיכא טבול יום או כהן קטן היא נאכלת והיכי דליכא היא נשרפת. והסקלא וטריא דירושלמי שם במה שנתנו טעם על הפרשת ג' חלות לא קאי על בנא זו רק על הדין הסמוי במשנה שם קודם לזה מכזיב עד הנהר ועד אמנום שתי חלות

אחת

שלא נתנה אלא חלת האור לפיכך יפריש עוד שלישית ויתן לכהן גדול לבעל קרי שהרי אינו אלא כדי שלא תשתכח תורת חלה ואין שם חלה עליה אבל אותה חלה שניה לכהן אסורה לזבים ולמי שטומאה יוצאת עליו מגופו ומשום הכי בא"י [אין צריך להפריש] אלא חלה אחת דהתם אין לגזור משום חלה טמאה וא"ת ואמאי בח"ל לא תיקנו שתי תרומות משום הך תקנה גופה נ"ל משום דחלה יותר שכיחי מתרומה וכיון שעשו היכירא בחלה להודיע שהם מדרבנן מזה ידעו גם לתרומה ואין כאן חשש. ועוד תנן התם (חלה פ"ד משנה ט') אנשי אלכסנדריא הביאו חלותיהן מאלכסנדריא ולא קיבלו מהם ואמר רבא בר זבדא (ירושלמי שם הלכה ה') אפשר לאוכלה אין אתה יכול שלא יאמרו ראינו תרומה טמאה נאכלת. לשורפה [אין אתה יכול] שלא יאמרו תרומה נשרפת. להחזירה אי אפשר שלא יאמרו תרומת א"י מותר בח"ל הרי לך בפירוש שבח"ל אסור לאכול כלל חלת האור אלא חלת כהן ואסורה לטמא ואינה נאכלת אלא לטהור בגופו:

תשובה

שהשיב אבי מורי על דברי רבינו אפרים.

אחרי הודיע אדוני את כל זאת (ד) סיבותיה דמר אשיבך את הנראה בעיני ומנזיהותיה ולא כלום. להעמיד לי מנהג רבותינו ועיינתי בירושלמי וראיתי הא דפריך ויפריש לאור ולא יפריש לכהן וכו' שקבועה אמתני' דקאמר של אור יש לה שיעור שהוא דבר תורה ושל כהן אין לה שיעור שהיא מדרבנן ויפריש לאור ולא יפריש לכהן וכו' עד לכשהוא בא לכהן היא נשאל זו וזו מדבריהם היא מוטב לרבות בנאכלת מלרבות בנשרפת עכ"ל הירושלמי. ופי' דעל א"י הקרובה לחוצה לארץ מקשה דהתם חלה דאורייתא היא ופריך דאמאי צריך שתי חלות ויפריש לאור לבדה. ופריק כדי שלא יאמרו אותם שנוטלים חלה אחת שהם מא"י ועד כזיב כמו אלו שבא"י ששורפים חלתן שהיא דאורייתא כן גם אנו נשרף ונקשה ויפריש לכהן ולא יפריש לאור ומשני כדי שלא יאמרו בני ארץ חלה אחת שאינה על התחום אותם שעל התחום חלתן טמאה היא שאינם יכולים להיזהר מארץ העמים הסמוך לגבולם ויתמהו האיך אוכלים חלתן טמאה ומתוך שמפרישים את שתיהם וכו' נשאל ולא יתמיה וזאת החלה היא קרויה בדין חלת האור דלגמרי אינה נאכלת משום שלא יאמרו תרומה טמאה היא דאורייתא ולשריפה קאי ופריך זו וזו מדבריהם היא פי' מאוחן שתי חלות דחוצה לארץ מתמה אמאי של אור אין לה שיעור ושל כהן צריך שיעור ומשני מוטב לרבות בנאכלת ולא לרבות בנשרפת ומה שתיקנו מאמנום ולפנים דהיינו בחוצה לארץ שתי חלות א' לאור וא' לכהן (ה) אינו כי אם כדי שלא תשתכח תורת חלה כדמפרש בבכורות ובדין הוא דחלת האור לא הוי להו לתקוני לגמרי

הגהות

אחת לאור ואחת לכהן של אור יש לה שיעור ושל כהן אין לה שיעור וע"ז קאמר בירושלמי שם שזהו מפני שהיא חלה דאורייתא וכתבו ג"כ טעם למה שתקנו בזה ג' חלות דסיינו כדי שלא יאמרו רואינו חלה טהורה נכרפת או רפינו חלה טמאה נאכלת. אבל על הדין הסמוי שם בתוספתין דמן הנכר ומן אמנוס ולפנים ג' חלות אחת של אור ואחת של כהן לא אור אין לה שיעור ושל כהן יש לה שיעור. ע"ז לא כתבו בירושלמי שם שום טעם למה שתקנו בזה ג' חלות ועיקר הטעם בזה מפורש בבכורות שם בגימרא דרבינא שתקנו ג' חלות כדי שלא תשתכח תורת חלה מישראל ולכן תקנו חלת האור מפני שהיא קרויה חלה מדרבנן ולריך להיזהר קלת בהסרתה כדי לאוסרה לזרים ולהאכילה לכהן קטן או לגדול טבול יום. ואם אינו מצוי כהן קטן או גדול טבול יום לתתה להם בזה אמרו דישרפנה באור ויפרים חלה אחרת ולתן לף לכהן גדול כדי שלא תשתכח תורת חלה זהו שיעור רבינו יואל הלוי. ומנלא דלדבריו האי וטבול יום אוכלה הסמוי בנשנה שם קאי על חלת האור שהיא נכרפת היכא דליכא כהן קטן או גדול טבול לקריו. ואז החלה הסניה מותרת גם לכהן שהוא גדול ולא טבל לקריו וכדאמר רבינא בבכורות כדי שלא תשתכח תורת חלה. וע"ז חזר והסיב לו רבינו אפרים בתוספתו שתים לעות תעשה להאכיל את של אור לכהן טהור ואת של כהן לאי שטומאה יוצאת עליו מגופו והאריך הרבה בהסגותיו. אבל רבינו יואל לא אם לדבריו והסיב לו שנית על הסגותיו. ובאמת שהרמב"ם וגם הרע"ב בפירוש המשנה שם מפרשים ג"כ המשנה כמו שפירוש רבינו יואל ולא כרבינו אפרים ובלשון הרמב"ם שם מפורש הדבר באר היטב יע"ש:

ושיטה הסלים היא שיטת התוס' בבכורות שם דף כ"ז ע"א בד"ה פסק ובתוליין ק"ד ע"א בד"ה וחלת ח"ל. וכן הוא ג"כ שיטת הרא"ש בסוגיין שם ושיטת הרי"ב בתשובה באור זרוע בפ' חלה שהם ז"ל מחלקים בין המקומות הסמוכים לארץ ישראל למקומות הרחוקים ומפרשים המשנה דמם' חלה כפי' רבינו אפרים ורבינו יואל. ותוך דבריהם בפירוש המשנה שם דמן הנכר ומן אמנוס ולפנים (שהוא ח"ל) שתי חלות ושתיהן מדברי סופרים אחת לאור מעוס דסמוכים לא"י ומתחזיא חלה דידהו כחלת א"י נזרו עליה שלא לאוכלה כלל אפילו כהן טהור גמור כמו בחלת האור דא"י. ואחת לכהן שלא תשתכח תורת חלה ויש לה שיעור לפי שהיא נאכלת וטבול יום אוכלה וא"ל הערב שמש. ואולם בהרחוקים מא"י כמו בבל וידין דלא מתחזיא חלה דידהו כחלת האור מעמה ע"ז קאמר רבינא בבכורות דותנה לכהן קטן ואכיל לה ומסתברא דהה"ד לגדול שמבל לקריו ואע"פ שלא העריב שמשו ואי ליכא כהן קטן או גדול שטבל לקריו מפרים חלה אחרת ונותנה לכהן והראשונה שורפה זהו שיטת התוס' ומאר גדולי הראשונים בזה. ועי' מזה גם כן בפירוש הר"ם בתמים חלה שם דבתחלה כתב לפרש המשנה כפי' רבינו יואל והרמב"ם וסוב פקפק בדבר וחזר לפרש המשנה כפי' התוס' והרא"ש ולחלק יצא גם הוא בין מקומות הסמוכים לא"י למקומות הרחוקים וכדלעיל. אבל לרבינו אפרים וכמו כן לרבינו יואל ולהרמב"ם לדידהו אין חילוק כלל בין מקומות הסמוכים לא"י למקומות הרחוקים דלרבינו אפרים בזה ובזה לחומרא ולרבינו יואל ולהרמב"ם בזה ובזה לקולא וכדאמרן. וזהו מה שרבינו לבאר. ועי' בטורי זהב יו"ד סימן שכ"ב שהוא ז"ל לא הביא רק ג' שיטות בזה דהיינו שיטת התוס' והרא"ש ושיטת הרמב"ם. ואחרונו דוד (בעל טורי זהב) לא ידע לא עדיין משיטת רבינו אפרים בזה מפני שהיא כתובה בספר אור זרוע (אשר עוד לא היה נתגלה בימיו וזה מקרוב אשר יצא לאור) ובספר ראבי"ה זה אשר עודנו בכתובים גם עתה ומתחכים אחתנו לראותו במהרה בדפוס בעזה"י. ולקמן בסימן קס"ז תמצא ג"כ דעת רבינו בזה. ועי' עוד מעיקר זה בספר התרומה בדיני ה' חלה וגם בטור וגם"ע יו"ד סימן שכ"ב ובב"ח ובפרישה שם ובים של שלמה חולין ר"פ כל הבשר סימן ד':

והנה עוד רגע אחבר בזה דפסיטא לנו להתוס' ולהרא"ש דעבול יום סני בזה בלי הערב שמש ובאמת שכן הוא ג"כ דעת הרמב"ם מוכח בלחם משנה על הרא"ש בפ' כל הבשר שם: וכ"ה דעת המרדכי מוכח בדרכי משה בטור יו"ד סימן שכ"ב שם. ואולם שניהם כתבו שהרין בפ' אלו עוברין נמנם בדבר זה וכתב דאפשר שאינו מותר בתרומת ח"ל בטבילה בלבד בלא הערב שמש יע"ש. ובעיני יפלא מאד שלא התעוררו הני אחלי דבדני מדעת שני גדולי הראשונים מבעלי התוס' ז"ל שכתבו בפירוש דבעינן דוקא הערב שמש והם רבינו אליעזר מגץ בספר יראים עמוד זרעים סוף סימן קפ"ב ורבינו ברוך מגרמיזא בספר התרומה בדיני ה' חלה סימן ע"ט ונ"ש. ואכ"מ להאריך עוד: (ד) מעיבותיה דמר אשיבך את הנראה בעיני ומנזיהותיה ולא כלום וכו'. מלילת חז"ל היא זו לקוח מש"ם (סנהדרין מ"א ע"ב) שכך הסיבו רב כהנא ורב אפרא לרמי בר חמא בפגעם בדרך ולקח דברים עמהם ועי' בפירש"י שם ובערוך בערך כזה: (ה) אינו כי אם כדי שלא תשתכח תורת חלה כדמפרש בבכורות וכו'. עי' בפי' הר"ם על המשנה דחלה שם שכתב והא דקאמר בבכורות

לגברי דהא ליכא למיס־ גזירה שמא יאמרו ראינו תרומה טמאה נאכלת דכולי עלמא ידעו שארץ העמים פטורה היא מן חחלה ואינה אלא כדי שלא תשתכח תורת הלה מדרבנן ואין לחוש במומאתה כלל אלא להכי תיקנו חלת האור מפני שהיא קרויה חלה מדרבנן וצריך להיזהר בטהרתה קצת כדי לאוסרה לזרים ואם אינו מצוי כהן קטן או גדול טבול יום לתתה להם אמרו לשורפה ולתת אחרת אף לכהן טמא כדי שלא תשתכח הורת חלה. והאי דקתני מתני' ואסורה לזבים וכו' קאי אחלת כהן בארץ שאינו אסורה נמי אלא למי שטומאה יוצאת עליו מגופו א"נ אחלת האור דחוצה לארץ קאי. אבל תימא לומר כן דא"כ שמואל מתני' אתי לאשמועינן אעפ"כ יש לומר דה"מ בנגיעה אתי לאשמועינן וקשה לשבש את הספרים כמו שכתב מורי אף כי (ו) בפר"ח במס' פסחים בפ' אלו עוברין כתוב כל הגירסא כגירסת הספרים שלנו בבכורות שם. והא דתנן התם אנשי אלכסנדריא הביאו חלות־הן ולא קיבלו מהם ומפרש בירושלמי אי אפשר לאובלה כדי שלא יאמרו תרומה טמאה נאכלת היינו משום שבאות לארץ ישראל אבל אם נשארו בח"ל לא שייך הך טעמא כדפרישית לעיל. ותימא לי דתנן בפסכת שביעית שלש ארצות לשביעית כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל ועד כזיב לא נאכל ולא נעבד וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד אמנום נאכל אבל לא נעבד ומאמנום ולפנים נאכל ונעבד דקדושה ראשונה בטילה (ז) ואנו פירשנו לעיל לענין חלה שמכזיב ועד הנהר חייב בחלה מדאורייתא :

תשובת רבינו אפרים.

רב טוב לבית ישראל ידידי הרב רבי יואל. נתתה שמחה בלבי על אשר באת להעמיד מנהג אבותיך ואשר אמרת על החלה להאכיל את של אור לכהן טהור ואת של כהן לפי שטומאה יוצאת עליו מגופו הנה שתים רעות תעשה שהרי אפילו מסדרש אגדה (סיר הסירים רנה) יש לך ללמוד כרמי שלי לא נטרתי אמרה כנסת ישראל כשהייתי בארץ ישראל לא הייתי מפרשת אלא חלה א' ועכשיו בח"ל שתי חלות הרי לך שאין פחות משתי חלות בזמן הזה כלל ואם כדבריך דיש להאכיל לקטן לא היה צריך אלא חלה אחת ויאכילנה לקטן או לגדול שטבל (ח) ואיכ מאי האי שאומרת כנסת ישראל בחוץ לארץ יש לי להפריש שתי חלות והלא רוב פעמים שאינה כ"א חלה אחת. ועוד אפי' בסוריא פליגי להפריש שתי חלות (חלה פ"ד מסנה זיי"ן) וכי בח"ל אין לנו מקוואות לטבול בטים כארץ ישראל ולמה הוצרך לתקן שתי חלות (ט) (הגה"ה כבר פירסתי הטעם לעיל למה מתקנו אחת לאור נמולה לאכן). ועוד הלא אסור לשרוף תרומה וחלה בחנם דאפי' בתלויה אמרו חכמים יניחנה עד שיבא אליהו וכש"כ אם אין כהן קטן שיניחנה עד שיטבול גדול או עד שימצא כהן קטן. ועוד האיך הוא שבחוץ לארץ לא שכיחי כהנים קטנים ולא גדולים טובלים ובא"י שכיחי וכל שכן שהיו להם להוש בא"י שהיא תרומה דאורייתא דשמא לא יצא כהן קטן ולא גדול ותשתכח תורת חלה דאורייתא (י) (הגה"ה יש להסיג דבאי היו נזהרים מטומאות ומכיתי). ועוד אמאי לא דייקת לישנא דמתני' אחת לאור ואחת לכהן משמע א' לאור תחלת הפרשתה לאור לשריפה ולא לאכילה שאם היו תקנה לכהן קטן לא היה אמר לאור מי פתי ולא יאמין בדבר זה שזהו לשון התנא מדקאמר אחת לאור היינו ממש לשריפה ולא לאכילה. ועוד החלה שהיא מכזיב ועד אמנום דקתני אחת לאור בעל כרחך תפרש אותה לאור ממש ולא לאכילה אפילו לקטן וא"כ כך יש לך לפרש נמי דהא דקתני מן אמנום ולפנים אחת לאור

היינו

הגהות

והדר מפרסה חלה אחריתי שלא תשתכח תורת חלת יש להשוות אותו טעם לטעם המפורש בירושלמי שלא יאמרו ראינו תרומה טהורה נשרפת עכ"ל. וכבר כתבנו לעיל סק"ג דהריש אחיל בשיטת התוס' והרא"ש שמחלקים בין הסיא דמתניתין דמיירי בנקומות הסמוכים לא"י ובין סוגיא דבכורות דמיירי בנקומות הרחוקים מא"י. ולרבינו יואל אין חילוק כלל בין סמוכים לרחוקים ולדידיה שוה הסיא דמתניתין לסוגיא דבכורות דחד דינא איתא להו וכמ"ש הרמב"ם בפירוש המשנה שם והבן : (ו) בפר"ח במס' פסחים בפ' אלו עוברין כתוב כל הגירסא כגירסת הספרים שלנו בבכורות שם וכו'. ובזמנינו נדפס בעיר פראג פירוש ר"ח על מס' פסחים ומפסתי ולא מצאתי שם בפ' אלו עוברין גירסא זו כלל : (ז) ואמנו פירשנו לעיל לענין חלה שמכזיב ועד הנהר חייב בחלה מדאורייתא. נראה דכוונת רבינו יואל בזה על הירושלמי שם דמפרש בהדיא דלכך של אור (מכזיב ועד הנהר) יש לה שיעור לפי שהוא דבר תורה. ומה שנראה לפענ"ד בזה. דהנה לכאורה יקשה קושיא זו ג"כ. על הר"ש בפירוש המשנה דריש פ"ו דשביעית בשא דקתני שם מכזיב ועד הנהר נאכל אבל לא נעבד. וכתב עי"ז הר"ש דהא דנאכל לאחר הביעור הי"ט משום דקבבר קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבא אך לענין עבודה החמירו יע"ש. ובפירוש המשנה דחלה שם הביא הר"ש שוב מן הירושלמי דלכך של אור יש לה שיעור (מכזיב ועד הנהר) לפי שהוא מדברי תורה ע"כ. וקשה והא קדושה ראשונה בטלה. ואולם המעיין בפירוש הרא"ש שם ירא שהרגיש בזה וכתב דלאו דוקא מדברי תורה אלא כלא כשל תורה הואיל והיתה קדושה מתחלה ויעש"ה. ודאתיא להכי דעיקרו מדרבנן הוא שוב יש לומר שפיר דהשם אמרו ולא אמרו מדותיהם להדדי דבחלה לאו חז"ל להחמיר ומ"מ בשביעית הקילו אולי מעטם דהוי הפסד מרובה וכדומה. וממילא שוב נחה שקטה גם תמיהת רבינו יואל בזה. אך אי קשיא הא קשיא על דבותיהו בעלי התוס' בשולין שם (דף ק"ד ע"א בד"ה חלת חו"ל) דמשמע מדבריהם דש"ל דמכזיב ועד הנהר הוא מדאורייתא ממש וכתבו שהוכיח מהרי"ש מנובלין בחידושיו שם ממה שכתבו דלכך תקנו בזה ג' חלות דהיינו דלא היו יכולין לנהוג כ"כ בקדושה משום שהיו קרובים לארץ העמים ולא היו יכולין לשמור עצמן ופירושיהן בטהרה יעיש. וכיון שכן קשיא לכאורה ממתניתין דשביעית שם. ושוב התבוננתי ולאיתי דגם זה לק"מ דאחרי המחילה הראויה מכבוד הגאון רבינו מהר"ש מנובלין ז"ל אומר שאין דבריו מוכרחים בזה. דפשיטא דגם התוס' ס"ל דאינו מדאורייתא ממש אלא כענין דאורייתא וכמ"ש הרא"ש בפירושו שם. דאלו לא יודו דבותיהו בעלי התוס' דקיימ"ל כמ"ד דקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבא אלא שהם זה"ל ואו לאת טעם למה שתקנו בזה ג' חלות אף שבא"י עצמה אין מפרישין רק חלה אחת דהיינו דאע"פ שישראל קדושים הם ובאין ספק שהחזיקו גם הכיבוש הראשון בקדושת א"י לכל דבריה מ"מ לפי שהיו קרובים לארץ העמים לא היו יכולין לשמור עצמן ופירותיהן כיב בטהרה ומש"ה תקנו להם ג' חלות וכל זה ברור לפענ"ד ועי' מה שכתב בזה רבינו לקמן בסימן קס"ז : (ח) ולא"כ מאי האי שאומרת כנסת ישראל בח"ל יש לי להפרים שתי חלות וכו'. עי' באור זרוע ה' חלה סוף סימן רמ"א שהביא ג"כ מן המדרש הזה על כרמי שלי לא נטרתי שאמרה כנסת ישראל דבא"ל יש לי להפרים ג' חלות. וכתב הזה קאי על מקומות הסמוכים לא"י דהיינו מן הנהר ומן אמנום ולפנים ויעש"ש. וזהו לשיטת התוס' והרלב"א שמחלקים בין מקומות הסמוכים לא"י למקומות הרחוקים וכמ"ש לעיל. ומשא"כ לשיטת רבינו יואל שאינו מחלק בכך שפיר קשה עליו מן המדרש וקיל. ודע דלפנינו במדרש (שיר השירים שם) הגירסא אמרה כנסת ישראל רבש"ע על שלא שמרתי חלה אחת כתקנה בארץ ישראל הריני משמרת שתי חלות בסוריא יע"ש. ועי' מזה גם כן ברמב"ם פ"ה מה' בכורים הלכה ח' : (ט) הגה"ה. כבר פירסתי הטעם לעיל וכו'. הנה הגהה זו וכן שאר הגהות שנמצא עוד להלאה בתוך הסוגה זו של רבינו אפרים נראה שהם דברי רבינו יואל חבירו מה שניין לענמו ביני שיטי להסיג על דבריו. ואולם המעתיק קלקל מאד שערבב את הדברים והעתיק הגה"ה זו שלא במקומה ואני בעזה"י תקנתי והגנתיה על מקומה הראוי לה : (י) הגה"ה. יש להסיג דבא"י היו נזהרים וכו'. גם הגה"ה זו ועוד שאר הגהות נכתבו שלא במקומן

מסגגת

M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

היינו ממש לשריפה ולא לאכילה שהרי אין חילוק ביניהם כי אם שזאת לאור שלה יש לה שיעור ושל כהן אין לה שיעור אבל לכל דבריהם שוים הם. ואם כדבריך היו להם לומר עוד חילוקים שזאת לאור ממש וזאת לכהן קטן וזאת של כהן נאכלת לזבים וזאת אינה נאכלת לזבים ולמה לא אמר אלו החילוקים מאי שייר דהאי שייר. ועוד שכתבת דהא דקתני ואסורה לזבים היינו בחלת א"י שרי ליה רחמנא למר (הגה"ה כגר פירסתי לעיל דאחלות כהן בארץ קאי שאינה אסורה אלא למי שטומאה יוצאת עליו מגופו). ועוד וכי לא שנית שחלת הארץ פוסל טבול יום ואפילו בנגיעה והיכא קתני וטבול יום אוכלה. וא"ת אחלת שמן כזיב ועד הנהר קתני האי נמי לאו מילתא היא דלעיל הו"ל למיתני כדקתני של אור יש לה שיעור ושל כהן אין לה שיעור וטבול יום אוכלה ש"מ דאחלת ח"ל קאי. ואשר כתבת א"נ אחלת אור דח"ל קאי מי פתי ויאמין לדבריו הללו דא"כ קשיא רישא לסיפא רישא קאמר א' לאור דמשמע לשריפה וסיפא קא שרי לאוכלה (הגה"ה לא קשה כלום דקמ"ל דאי איכא טבול יום אוכלה). ועוד הו"ל לאפלוגי נמי בהא בין חלת האור של מן אמנום ולפנים (יא) [ובין חלת האור שמן כזיב ועד הנהר] כדקמפליג בשיעורים א"ו שאין ביניהם חילוק אלא מה ששנה התנא ואין לך להוסיף מדעתך ולעקור המשנה והגמרא. ועוד שפירשת לשון הירושלמי זו וזו מדבריהם היינו פירכא תמה על עצמך האיך היה בעל הגמרא מקצר בזה שלא פירש מה מועיל בא ונשאל ומאי נ"מ משאילתו ועד שלא סיים פירושו חוזר ופריך זו וזו מדבריהם. (יב) ועוד עד שהוא מפרש למה תיקנו שתי חלות בארץ כש"כ דהו"ל לתמוה ולפרש למה בח"ל תיקנו שתי חלות דהשתא היכי דאיכא חלה דאורייתא די בחלה א' ובח"ל דאפי' א' אינה מן התורה תיקנו שתי חלות ולמה שכח בעל הגמרא בירושלמי לפרש דבר זה. וא"ת אגמרא דבכורות סמך הא לא תמצא בבכורות ירושלמי כלל מזה. ועוד אם בשביל שלא תשתכח תורת חלה תיקנו ב' חלות היה די בא' או באותה של אור או בשל כהן. ועוד הרי אלכסנדריא של מצרים היא חוצה לארץ וכשהביאו חלותיהן מפרש האי טעמא נמי אחלותיהן. ואם בשביל שבאו לארץ היו סבורים שהיא של א"י היו להם לאכול אלא משמע שהיו יודעים שבאו מח"ל ומשום דבח"ל נמי מה"ט אין אוכלים שתיהם ואין שורפים שתיהם הלכך אין לך לפרש כי אם בלשון המשנה והגמ' וגלוי לכל העמים כי בח"ל אין לפחות משתי חלות א' לאור וא' לכהן והפוחת אוכל טבלים וכיון שטומאה יוצאת עליו מגופו ואוכל חלה השניה חייב מיתה כעובר על דברי חכמים ואם קשה בעיניך לשבש גירסת התלמוד שבבכורות תפריש ג' חלות ותצא ידי חובתך ותקיים משנתך ואני ראיתי דעתך כי לא באת אלא להעמיד מנהג הראשונים וחפצת לראות היעמדו דבריהם לצאת ידי שמים ואם לאו ימוטו וידחו. (יג) והרב ר"א מביה"ם וחביריו ראו דברי וגם בשפירא ראו את אשר כתבתי לך ולא אמרו לי דבר כי הדברים ככתבם נכוחים למבינים:

ועוד זאת [הוסיף] וכתב להרב אבי מורי כיוצא בדבר אתה עומד בדעתך או כן דעתך ועתה דעתך בטל ברוב דעות ובמשניות ובגמרא ואין בדברי פיך לשנות הידוע. ואשר כתבת דלפירושי שאני מצריך ג' חלות ואמרו שלישית נאכלת בטומאה רואה אני שלא עיינת בפי' ירושלמי וכש"כ בפירושי שהרי בירושלמי מפרש שאפי' בשתי חלות אין לחוש כ"כ שהרי משום הכי תקנו שתי חלות כדי שישאלו ויאמרו להם שהיא מדרבנן וכש"כ כשהיו שלש שהיו [יודעין] שהם דרבנן ואם יראוה שיאכלוה בטומאה ידעו שהוא מדרבנן ומה הששא יש כאן ואני איני מצריך ג' חלות כי אם לטועים ומפרשים אחר הגירסא שבבכורות. ואשר כתבת למה צריך לבטלה בתנור כל זה לדבריך קשיא וכי אין לו מקום לשורפו אלא בתנור והלא בתנור אופים פת ולא שורפים בשלמא לדידי הואיל ובשעת אפייה יכול לבטלה מאי דוחקיה לבטלה חוץ מתנור פעם שניה מש"ה נקט בתנור שבשעת אפייה יכול לבטלה אבל לדידך קשיא. ואשר כתבת אם הייתי רואה ספרך לא הייתי צריך להקשות כ"כ והלא ארי שבחבורה הר"ר משה ב"ר שלמה הכהן ראה את כל דבריך והוא השיבך נכונה וגם הגיד לחכמי שפירא וגם אני הגדתי להם שהיית מפרש ההיא דנאכלת עם הזר על השלחן בחלת א"י והם השיבוך נכונה מהאי דמייתי בפ' כל הבשר (חולין דף ק"ד סוף ע"א) דהתם משמע בהדיא דבחלת ח"ל מיירי כדברי:

תשובת הרב אבי מורי.

אתה אמרת ארי שבחבורה השיבני נכונה וגם שהקשו חכמי שפירא על דברי מההיא דפ' כל הבשר גם אני כתבתי בתשובתי למורי א"נ בחלת אור דח"ל מיירי ולא כדבריך שאמרת דבחלת כהן השניה דבח"ל מיירי ההוא דטבול יום אוכלה וכו'. ותדע מדקמייתי רב יוסף ראיה מהתם (חולין ק"ד סס) דלא גזרינן גזירה לגזירה ואי בחלת כהן דח"ל

הגהות

מסגגת המעתיק. ותקנתי בעזה"י להליגן בעקומן כפי עניית דעתי: (יא) [ובין חלת האור שמן כזיב ועד הנהר] כל"ל ובכתב יד אשר לפני נמלא אסר: (יב) ועוד עד שהוא מפרש למה תקנו שתי חלות בארץ כש"כ דהו"ל לתמוה ולפרש למה בח"ל תקנו שתי חלות וכו'. הנה עיניך לנוכח יביטו שנחלקו כאן רבינו אפריים ורבינו יואל בפירוש הירושלמי דנמ' חלה בהא דקאמר התם שלא יהי' אומרים ראינו תרומה טהורה נשרפת או ראינו תרומה טמאה נאכלת. והנה לרווחא דמילתא אמרתי להעתיק כאן נ"כ מה שכתב בזה הרב בעל כפתור ופרח ריש פט"ו שם דלאחר שהביא שם בתחלה דברי הרמב"ם בה' בכורים כתב הוא ז"ל כדברים האלה. וביאור זה שכבוש עזרא ובזמנו חלה אחת לבד והיא טהורה ונאכלת הראשונה מחויבת שנים מן ארץ ישראל היא אבל מפני שאותו חלק מן הארץ טמא והרוחה שריפתה יודע שהיא חלת א"י אבל אינו יודע שאותו חלק מן הארץ יהי' טמא דקיימ"ל ארץ ישראל טהורה ומקוותיה טהורין ויאמר תרומה טהורה נשרפת ואין שורפין הטהורה לפיכך הולרכו חז"ל להפרים שם חלה שניה וליתנה לכהן לאכילה ועכשיו יאמר הרואה לא הוליאו השניה והאכילוה לכהן אלא מפני שהראשונה לא היו יכולים להאכילה אליו ומ"כ היתה טמאה ובדין שרפוה ומ"כ השניה תקנוה מפני החשש שלא יאמרו תרומה טהורה נשרפת. ונמ"ל מפרשין נמי שתים ושתיהם מדבריהם האחת לאכילה שלא תשתכח בח"ל דין חלה המחוייבת בארץ ואחת לשריפה שהרואה יודע שאותו חלה שהוא מוציא לכהן היא חלה טמאה שארץ העמים היא ויאמר חלה טמאה נאכלת ואינה אלא לשריפה ועכשיו שרואה שמפרשין השניה ושורפין אותה יאמר שהחלה הנאכלת אינה החלה החיובת ע"כ השניה אינה אלא לגלות שאין תרומה טמאה נאכלת. ומלא שבכבוש ראשון הנשרפת היא החיובת והנאכלת לגלות ונמ"ל ההפך. עיכ דבריו הנחמדים ושם כפתור ופרח. ודעתו היא דעת המכרעת בין רבינו אפרים לרבינו יואל בפירושם לירושלמי שם כמובן. ועי' מזה נ"כ בפני משה בפירושו בירושלמי שם שפי' בזה מה שפי' ולא ידע שפירושו שם תלוי באשלי רבדי: (יג) והרב ר"א מביה"ם וחביריו ראו דברי וכו'. דע כי הגאון הזה היה אחד מרבותיו בעלי התוספות ז"ל ונזכר בתוס' שלפנינו (ע"ז דף זיי"ן ע"ב בד"ה סום) גם כן בשם ר"א מביה"ם. וכבר דברנו אודותיו בספרי על בעלי התוס' ושם כתבנו שהוא רבינו אליעזר ברבי יצחק תלמיד רבינו תם ז"ל (ולא כמו שחשב הרב בעל קורא הדורות שהוא ראשי תיבות רבינו אברהם מביה"ם אשר לא ידענוהו). וחבר גם הוא תוספות על התלמוד אשר פירשם לפני ר"ת רבו (אור זרוע ה' שבת סימן ע"א בדיני בוהא אות ג'). וכן הביאו שם בסוף ח"א (בשו"ת סוף סימן תשע"ט) דהרב רבינו אליעזר מביה"ם פסק דל"ט לפנים בפסח שרי יע"ש. ועוד שם (בח"ב סוף סימן קמ"ח) וכן ראיתי מפורש בשם

דח"ל מיירי אדרבה הו"ל למידק לאידך גיסא דוקא חלת כהן דח"ל הוא דנאכלת עם הזר על השלחן הא חלת כהן דא"י אינה נאכלת עם הזר על השלחן אף על גב שהיא מדרבנן והכי הו"ל לאהדורי לרב יוסף דמשמע מהכא דגזרינן גזירה לגזירה. דבשלמא לפירושי דבחלת האור בח"ל מיירי ההיא דנאכלת עם הזר על השלחן הא בחלת האור דא"י אינה נאכלת דמדאורייתא היא אסורה וגזרינן העלאה אטו אכילה אבל לדידך קשיא. ועוד מה שפירשת ההיא דבכורות דאם אחר שהפריש ולא מצא לא כהן קטן ולא גדול שטבל יפריש שלישית ותימא לי ל"ל שלישית יניח השניה עד שימצא קטן או גדול טבול יום ועוד אם יאכל שלישית בעל קרי נמי אתי למיכל השניה בטומאה לדבריך. ומה שכתבת שאמר ארי שבחבורה דבבכורות משמע דחלת האור אסורה בטבילה לכהן גדול ובמשנת חלה משמע שמותרת (יד) ומתוך דוחק [צריכין אנו] לפרש דבחלת שניה דח"ל מיירי ההיא דטבול יום אוכלה כבר הוכחתי דבר זה מפרק כל הבשר דלאו בחלת שניה מיירי. ועוד דבבכורות לא משמע הכי אלא על טמא מת ושרץ איפליגי אמוראי ובתרומת ח"ל ולא בחלה דבחלה כ"ע מודו דמותרים בטבילה כשמואל ואת"ל דחד דינא איכא לתרוייהו הלכך מסקינן דלית הלכתא כוותיה דאפילו טבילה לא צריך ואין לדמות טמא מת ושרץ לזב ונדה שטומאה יוצאת עליו מגופו.

אבי מורי :

קס"ה ועוד שאלני הא דאמרינן (מנחות ס"ז ע"ל) דגילגול הגוי פטור מן החלה אם אפי' עיסת ישראל גילגול הגוי פטור הוא או דוקא בעיסת גוי מיירי דהא דאמרינן מירוח גוי פוטר מן המעשר דרשי' דינונך ולא דיגון גוי משמע בגיטין (דף מ"ז ע"ל) ובבכורות (דף י"ל ע"ב) דאפי' תבואה של ישראל אם מירחה הגוי פטורה מן המעשר דהא למ"ד (טו) אין קנין לגוי בארץ להפקיע מידי מעשר קאמר דינונך ולא דיגון גוי והואיל ומירוח הגוי בתבואת ישראל פוטר הכי נמי דגילגול הגוי פוטר אפי' בעיסת ישראל (טז) ואם כן הוא כל עיסות שלנו ושלכם פטורות מן החלה שהרי הגוים והגויות מגלגלים אותם ומאי האי דקא עבדינן. ובמנחות בפ' רבי ישמעאל (דף ס"ז ע"ל) אמרינן גזירה משום בעלי כיסין ופירש רבינו שלמה שהיו מקנין עיסתן לגוים ופוטרים אותן מן החלה ולפי פירושו משמע דוקא עיסת גוי ולא ידענא מנליה הא ומאי שנא ממירוח גוי. ותחוה דעתך ואחוה דעתי גם אני :

תשובתי נראה לי דגילגול הגוים בעיסות ישראל אינו פוטר דתנן במס' חלה (פ"ב מסכת ה') נכרי שנתן לישראל לעשות לו עיסה פטורה מן החלה נתנה לו מתנה משגלגלה פטור אלמא דגילגול ישראל אינו מועיל [בעיסת גוי ה"ה גילגול גוי] בעיסת ישראל אינו פוטר שסברא הוא דגילגול גמר מעשה הוא לחלה כדאמרי' התם (חלה פ"ב מסכת ח') אוכלין עראי מן העיסה עד שתתגלגל בחטים משמע כל זמן שהעיסה של גוי הוא אינו מועיל גילגול ישראל דשלוחו של גוי הוא וקרינא ביה עריסותיכם ולא עיסת גוי ולא אזרינן בתר המגלגל אלא בתר בעל העיסה דגזירת הכתוב הוא עריסותיכם דוקא הלכך אם העיסה של גוי אפי' אם גילגל ישראל פטורה מן החלה ואם עיסה של ישראל אפי' גילגל גוי חייב בחלה והאי דפטור מירוח הגוי ה"ט דנפקא מדינונך ולא דיגון גוי ולא דרשינן דגנך ולא דגן גוי אלא אפי' דגן דגוי אם מירחו ישראל ושוב לקחו ישראל חייב במעשר כדאמרינן ספ"ק דבכורות (דף י"ל סוף ע"ל) א"ר שמואל בר' נתן אמר ר' חנינא הלוקח טבלים ממורחים מן הגוי מעשרין והן שלו ומקשה בגמרא דמרחינהו מאן אי דמרחינהו גוי דינונך אמר רחמנא ולא דיגון גוי אלא שמרחינהו ישראל ברשות גוי וכו' והיינו טעמא (יז) דגבי מירוח לא קאי אלא בדיגון ולא במי שהדגן שלו דגזירת הכתוב הוא דינונך ולא דיגון גוי. אבי מורי :

קס"ו שמעתי בשם ר"ת שביטל מה שנהגו בפסח בשעת הפרשת חלה מן המצות שמניחים אותם בסל ורוצים לדונם להפטר מחלה ע"י אחת שנוטלים ומפרישים על כולם כאלו כולם עיסה אחת ונושכות זו בזו ומביאים ראיה מדר' אליעזר שאמר (פסחים מ"ח ע"ב) הסל מצדקן לחלה ופסק התם רב יהודה אמר שמואל כוותיה ולא נהירא לי' המנהג שאם אמר ר"א להחמיר ולחייב בחלה (יח) לא יאמר להקל כדי שיפטור בהכי. ותו דר"א גופיה קאמר (חלה פ"ב מסכת ח') ובפ' כשם

הגהות

בשם הרב רבינו אליעזר בר' יצחק מביה"ס ז"ל יע"ש. ונקלא ר"ת מביה"ס על שם ארץ מולדתו אשר כבר נמלאו בעת ההיא גם באלו בעהמין תופסי תורה ויסידות חכמים גדולים ומלוייניס כמו הריב"ס רבו של בעל אור זרוע וקרלו לפעמים ג"כ בשם הריב"ס מפרגיא (רלה מזה באור זרוע מ"ב סימן רכ"ז וסימן תל"ב). וכן תמלא ג"כ רבינו משה מביה"ס (תוס' שבת קל"ו ע"ב בד"ה ואם). וגם ר"י מביה"ס אשר היה לו מחלוקת עם רבינו שמריה בענין טבילת שלג (הגהות שערי דורא הל' מקוואות) וגם' אור זרוע הביא כמה פעמים רבותי שבביה"ס נוחם עדן (רלה לדוגמא בחיא הל' לדקה סימן ח' ובח"ב סימן תל"ב). וסנה נמלא מרבינו אליעזר מביה"ס זה ג"כ תשובה אחת אשר הריב"ב לרבינו יהודה חסיד בענין שכירות המזנים. בספר אור זרוע ח"ל בשו"ת סימן קי"ג ובמהרי"ם מרוטנבורק בשו"ת החדשות דפוס לבוב סימן קי"ב ושם בא על החתום אליעזר בר' יצחק כ"ע. והוא הראשון אשר הזכיר שם בתשובתו מעוטבות קטילות ישראל אשר כבר בימיו מלאו קן לחם במדינות פולין ורוסיא ואונגארין וכתב עליהם שאין שם לומדי תורה מתוך דחקם יעש"ה. ודברו אודות זה במקום אחר : (יד) ומתוך דוחק [צריכין אנו] לפרש וכו' כנ"ל. ובכתב יד אשר לפני נמלא אחר : (טו) אין קנין לגוי בארץ להפקיע מידי מעשר קאמר דינונך ולא דיגון גוי וכו'. עי' מזה בתוס' גיטין מ"ז ע"ל בד"ה בר. ובתוס' בכורות י"ל ע"ב בד"ה דגנך. ובמרדכי פ"ל ובכסף משנה שם : (טז) ואם כן הוא כל עיסות שלנו ושלכם פטורות מן החלה שהרי הגוים והגויות מגלגלים אותם וכו'. עי' מה שהאריך בזה רבינו בעל אור זרוע בח' חלה סימן רל"ה והביא שם שגם רבינו אליעזר מגיץ היה מסופק בדין זה כיון דמסיק בסוגיא דבכורות י"ל ע"ב דהיכי דמרחינהו ישראל ברשות העכו"ם חייב במעשר א"כ יש לומר דהה"ד כמי לספך דמי מרחינהו עכו"ם ברשות ישראל פטור. ומשאר הדבר אלו בספק עד שלא היה מניח לספקתו לגלגל שוס עיסה עמוס ספק בכרם. ואולם רבינו שמשה היה מעיד על ספיקתו בזה מהא דתנן בפ"ב דפאה שדה שקלרוה עכו"ם פטורה ואמרינן בירושלמי מתניתין בשקלרוה לעצמן. אבל אם קלרוה לישראל חייבת והא הכא קליר עכו"ם פוטר מן הפאה כגילגול עכו"ם מן החלה. ואפי' היכי דקלר לצורך ישראל חייבת בפאה. ה"כ כשגלגל לצורך ישראל חייבת בחלה עכ"ד רבינו שמשה והסכים עמו לדינא רבינו בעל אור זרוע שם. והוא כדעת רבינו יואל בתשובה שהביא כאן לרבינו אפריים. ועי' בס"ק שאחר זה : (יז) דגבי מירוח לא קאי אלא בדיגון ולא במי שהדגן שלו וכו'. הכא הלשון מגומגם קלת אבל כוונתו מובן לכל מעיין שיש לחלק את הענינים. ותמלא חילוק זה מפורש יותר בלשון רבינו יעקב מקורבי"ל הקדוש ז"ל שהביאו באור זרוע בה' חלה בסוף סימן רל"ה שכתב דגלגול עכו"ם אינו דומיא למירוח עכו"ם דאע"ג דגבי תרומה נקרא מירוח עכו"ם אע"פ שהתבואה של ישראל התם עשוה דכתיב דגנך בדיגון תלי רחמנא. אבל גבי חלה לא כתיב גילגול שיהא משמע דגלגול תלי רחמנא אלא כתיב עריסותיכם דמשמע שבמי שהעיסה שלו תלי רחמנא עכ"ד רבינו יעקב מקורבי"ל והן הן כדברי רבינו יואל כאן. וכבר הבאנו לעיל שכן הוא גם דעת רבינו שמשה והסכים עמו בזה ג"כ רבינו בעל אור זרוע ועי' שם שהעלה הלכה ולמעשה דגלגול עכו"ם אינו פוטר בעיסת ישראל ושלא כדעת רבינו אליעזר מגיץ שכתפק בזה. והכי נקטינן ג"כ בטור ובש"ע יו"ד סימן ש"ל ובש"ך שם סק"ב : (יח) לא יאמר

לקל

כשם (סוטה כ' ע"א) מייתי לה שתי עיסות אחת טמאה ואחת טהורה נוטל כדי חלה מעיסה שלא הורמה חלתה ונותן פחות מכביצה באמצע כדי שיטול מן המוקף ואמאי צריך לעשותם נושכים זה בזה אם הכלי מצרפם בשעת הפרשת חלה יתנם לתוך כלי אחד ולא צריך להיות נותן פחות מכביצה באמצע ותו דהכלי מצרף דוקא לקורש אבל לא לתרומה הלכך נ"ל לר"ת שהעושה כן הפסיד. ויש לדחות דמפרק כשם אין ראיה דהתם משכחת תקנתא אפי' בלא כלי ותו דאפילו בכלי לא אפשר אם לא יהיו נושכות דנהי שהכלי מצרפם לא חוי מוקף אא"כ נוגעות זו בזו ותו כמו דהתם בנוגעות זו בזו מפריש מזו על זו דהוי כאלו היא עיסה א' ה"נ כשמצרפם בכלי ונוגעות זו בזו מפריש מזו על זו דמה לי נוגעת בעיסה ומה לי כשנאפו כבר כיון שאינן לשין כאחת. ויש להשיב דהא בפסחים (דף מ"ח ע"ב) אית מאן דמפלינ בין נושכות לכעכין אף ע"פ שבכעכין נמי יכול להגיען זה בזה לא עדיף כנושכות ואפילו לא היו נוגעים נמי מצרפו לחייב ולפטור אלא טעם מוקף צריך להגיען ולאפוקי ממה שתולה רש"י טעם מוקף משום שמא נאבד וליתא כדמוכח הכא. ותו אפי' לפר"ת אמר ה"מ בתרומה וחלת הארץ אבל תרומה וחלת דח"ל האמר שמואל בפ"ק דביצה (דף ט' ע"ב) דאוכר והולך ואח"כ מפריש (יט) וכשמפריש לבסוף אין כאן לא צירוף ולא מוקף ואפי' היכא שלש הרבה כדי חלה ונתחייבו פוטרו בהכי וכש"כ הכא ויש לדחות כגון שבעוגה היה כדי חיוב חלה ונתן עיניו בצד אחד קודם להשאיר לחלה אבל לא קרא לה שם עד לבסוף שאכל אבל בב' עוגות לא מהני. ולא נהירא דמאי מהני נותן עיניו כיון שלא גמר אומר בלבו להפריש הלכך

ראיה

הגהות

להקל כדי שיפטור בהכי וכו'. עי' במרדכי פסחים פ' אלו עוברין סימן תקל"ט שהביא ג"כ פלוגתא דרבוותא בזה (ומייתי ליה בבי' בטור לו"ח סימן תכ"ז) ואולם לא הביא הדבר בשם ר"ת כמו שהביא רבינו כאן רק בשם רבינו אליעזר ממיץ שכתב כן בספר יראים סימן קפ"ג. ותוכף דבריו שם דכי קאמר רבי אליעזר דמהכי צירוף כל להמעיר דוקא ליחייב עיסה הכילוסה שלא כשיעור כדמייתי ליה בסוגיין דהתם (פסחים מ"ח ע"ב) על הני בשי דידן דנהוג למיפא קפיזא קפיזא. אבל אם היה שיעור עיסה אין צירוף כל פוטר זה את זה דלא אשכחן צירוף כל אלא גבי מעלות בקודש דתנן הכלי מלרף כל מה שבתוכו לקודש אבל לא לתרומה. ותנן נמי בפ"ב דמס' חלה ומייתינן לה בסוטה פרק כשם ר' אליעזר אומר ניטלת מן הטהור על הטמא כילד עיסה טהורה ועיסה טמאה טובל כדי חלה מעיסה שלא הורמה חלתה ונותן פחות מכביצה באמצע כדי ליטול מן המוקף ומדמלריך ר' אליעזר צירוף כל בלק אלמא דצירוף כל לא מהני היכא שכילוסה כשיעור עכ"ד רבינו אליעזר ממיץ במרדכי שם. וכן הוא ג"כ דעת רבינו שמשון בפי' המשניות חלה פ"ב משנה ד'. וכן הוא גם דעת הרב המנהיג מוהא ביתא יוסף בטור לו"ח סימן תכ"ז שם. ועפ"ז תבין ג"כ שיטת ר"ת כאן אעפ"ש שנכתב בלשון מגומגם קלת. והנה במרדכי שם מסיים בזה דספר התרומה ורבינו אבי העזרי מולקין ופוסקים דצירוף מהני וההוא דפ' כשם מתרץ בירושלמי מעשה דהוי דבר שהיא מקפיד על תערובתו ע"כ אין הכלי מלרפן עכ"ל. וכוונת המרדכי במה שהביא תירוץ הירושלמי בזה היינו על ספר התרומה שכן נמצא שם הדבר מפורש בה' חלה סימן פ"א. אבל בתוך דברי רבינו כאן לא נזכר כלל ההוא דהירושלמי. ועי' מזה ג"כ בפירוש הר"ש במשנה דחלה שם. ובפסקי הרא"ש בה' חלה רים סימן ד' ובתמ"ש ה' בכורים הע"ז ובכסף משנה שם. ועי' ג"כ בתשובות תרומת הדשן סימן קפ"ט שהאריך בזה. ורא"תי להביא פה לפניך ג"כ מה שכתוב בזה בתשובה אשכנזית הביאה רבינו בית יוסף בטור לו"ח סימן תכ"ז שם (והוא מהר"ם מרוטנבורק שנמצא בתוך תשובות הרשב"א כמ"ש בבדק הבית שם) וז"ל אשר תמהת על שהייתי מלרף כל המלות לכל אחד אחר אפייתן בפסח ונוטל מאחת חלה וכתבת דר' אליעזר לא אמר הכל מלרפן אלא לאומרה. אבל לא לקולא. דע לך שבכל לרפת נוהגין כן וגם בספר התרומה פסק כן ויודע אני שראית דבריך בראבי"ה. ולמה לא ראית מהקנא דעילתא כי בסוף דבריו כתב דולאי שרי לעשות כן עכ"ל. ועי' לקמן בהגהותי סק"כ: (יט) וכשמפרים לבסוף אין כאן לא צירוף ולא מוקף וכו'. כן הוא לפי פירש"י בסוגיא דבכורות דף כ"ז ע"א ובפ"ק דבילה דף ט' ע"א שפי' שם מימרא דשמואל דאוכל והולך הטבל ומפריש כדי תרומה ויפרישנה באחרונה. ואולם בתוס' בבכורות שם בד"ה אוכל כתבו דיש לפרש שבאחרונה לאחר שיפרים התרומה ישאר מכריו שיתקיים בו מוקף ויע"ש. וכן כתב הר"ן בפ"ק דבילה בהלכות שם בשם יש מי שאומר שריך להניח לבסוף יותר משיעור חלה כדי שיפרים מן המוקף והרא"ש בפ"ק דבילה שם סימן י"ג חולק ג"כ על פירש"י בזה דלפי פירושו הוי ליה לשמואל למימר ומשייר כדי חלה אלא משמע דצריך לשייר יותר מכדי חלה כדי להפרים עליו חלה משום דבעינן ראשית שארית שארית ניכרים (ועי' מזה ג"כ בטור יו"ד סימן שכ"ג ובב"ח שם) וכתב עוד הרא"ש שם וז"ל ומיהו מוקף ודאי לא בעינן מדקרינן אוכל והולך ואחר כך מפרים. ומה שנהגו בפסח להניח כל המלות בכלי אחד לאו משום דבעינן מוקף אלא משום דנהגו למיפא קפיזא קפיזא בפסח משום חימוץ וכו' עכ"ד ויע"ש. והראה לפענ"ד שדעת הרא"ש שוה בזה לדעת התוס' והרין שהבאתי לעיל אלא דשם ז"ל שבירא להו דהיכא דאיכא יותר משיעור חלה דהוי שיריה ניכרים משיב מן המוקף והרא"ש סובר כיון דאין כל העיסה ביחד בשעת הפרשת חלה לא חשיב מן המוקף וז"ב. ושוב מצאתי שהרב הק"ן על הרא"ש כתב נמי כן ועי' שם שדחה בזה דברי הע"ז בלו"ח סימן תכ"ז סוף סק"ט. ולדידי חזי לי שגם הרמ"א הבין כן שהרי ביו"ד סימן שכ"ג בהגה"ה שם השוה דעת הרא"ש ודעת הרין להדדי בזה ויע"ש. ועל שתירת דברי הרא"ש דכאן כתב דלא בעינן מן המוקף ובפסחים פ' אלו עוברין סימן ו' כתב דאם היה בו שיעור חלה אינו צריך צירוף כל אלא הקפה בעלמא כדי לתרום מן המוקף. הנה הרב הק"ן על הרא"ש בפסחים שם מייתי ב' תירוצים ע"ז בשם הע"ז. חדא יש לומר דבפ' אלו עוברין קאי לפרש דברי ר' אליעזר ותנא בארץ ישראל קאי דבעינן מוקף. אבל בפ"ק דבילה איירי בחלת חולה לארץ. ועוד יש לומר דבפ' אלו עוברין איירי בשתי עיסות שיש בכל אחד כשיעור ורולה להפרים מאחד על חבירו דבזה בעינן מוקף. ובפ"ק דבילה מייירי בשלם עיסה אחת שיש בו כשיעור ומחלקה למלות דאז לא בעינן הקפה עכ"ל. והנה התירוץ השני דמייתי בשם הע"ז כבר קדמו בזה הב"ח בטור לו"ח בסימן תכ"ז שם. והוסיף עוד דהכי משמע מלשון הרא"ש שם ולפ"ז בלשם הרבה עיסות ובכל אחת כשיעור ולא הפרים חלה מערב יו"ט לריך לשייר מכל מלה ומלה לו יחזור ויאפה עיסה אחת ביו"ט ויפרים ממנו על כולן וכמ"ש התוס' בפ"ק דבילה עכ"ל הב"ח. וכוונתו למ"ש התוס' בילה דף ט' ע"א סוף ד"ה גלגל עיסה ויעש"ה. ועי' מזה ג"כ בב"י בטור יו"ד סימן שכ"ג מ"ש שם בשם הסמ"ג ובדרכי משה שם בשם המרדכי בפ' אלו עוברין. ועי' ג"כ בפרמ"ג לו"ח

סימן תכ"ז בנשבלות זהב שם סק"ה:

ומידהו על עיקר תירוצו שלו רבינו הב"ח יש לפקפק טובא לפענ"ד דאיך כתב דהכי משמע מלשון הרא"ש. והרי אדרבה מלשון הרא"ש שם בפ"ק דבילה משמע להיפוך. כאשר עיניך לנוכח יביטו דאם אתה לשברת הב"ח דיש חילוק בין שלם עיסה אחת כשיעור ובין שלם שתי עיסות שיש בכל א' מהם כשיעור למה הולרך הרא"ש להאריך כל כך לתת טעם למה שנהגו בפסח להניח כל המלות בכלי אחד בשעת הפרשת חלה. והא היה די לו לומר בקלרה דה"ט משום דעושין הרבה עיסות ומש"ה בעינן מוקף. ומדהאריך הרא"ש וכתב דה"ט משום דנהגו למיפא קפיזא קפיזא בפסח משום חימוץ ואם היה מפרים חלה קודם שלרפם בכלי לא מיפטרי בהכי. ואם יבואו אחיב לידי צירוף נתקייב בחלה ואוכל בבל ע"ד. הנה כל הלשון הזה משמע דדוקא משום דנהגו למיפא קפיזא קפיזא ואין בכל אחד מהם שיעור חלה. הא אם היה בכל אחד מהם שיעור חלה לא הוי בעינן מוקף. ולפ"ז ליתא לחילוקו של הב"ח אליבא

דהרא"ש

ראיה גמורה מהתם. וקרוב הדבר בעיני (כ) שאפי' בלא צירוף כלי היה מותר להפריש אם לא שלא היה בתחלה שיעור חיוב חלה הלכך בעינן צירוף כדי להביאם לידי חיוב אבל לפוטרו לא חיישינן לא לצירוף ולא למוקף והך דשמואל כגון שהיה שם בתחלה שיעור חלה.

אב"י העזר"י :

קס"ז גרסינן במס' בכורות (דף כ"ז ע"ב) אמר שמואל תרומת חוצה לארץ בטילה ברוב בתרומה ביד כהן מיידי שהכהן מבטלה אחר שבאת לידו כדי שיאכלנה בטומאת קרי וזיבה (כא) או להאכילה לזר אבל משום טומאות מת ושרץ לא צריכי לבטלה כדאמר שמואל לקמן אבל בתרומה ביד ישראל אין יכול ישראל לבטלה דתקוני דרבנן ליתנו לכהן כדי שלא תשתכח תורת תרומה ורבא כהן הוי והיה מבטלה כדי לאוכלה בטומאת קרי ובלא ביטול ברוב הוי אוכלו בימי טומאתו של מת ושרץ דתרי קולא היה נוהג בה (כב) ורבא כהן הוי כדאמרינן [(ר"ה י"ח ע"ב) אביי ורבא מדבית עלי קאתו ואמרינן נמי בחולין פ' הזרוע (דף קל"ג ע"ב) אמר ליה רבא לשמעיה זכה לי במתנות כלומר לך אצל הטבח וזכה לצורך שלי במתנות קודם שיזכה בהם כהן אחר. ובפרק יש בכור לנחלה (בכורות כ' ע"ב) אמרינן רב אשי שדר ליה לרב אחא בריה דרבא שיבסר זוזי לפדיון הבן. ורב הונא בריה דרב יהושע היה מקיל בביטולה יותר דלאחר שביטל אחד בשנים הוי שקיל חדא ושתי הוי רמי חדא דתרומה לבטלה בשנים שנשארו אע"ג דמקצתן תרומה סמך אביטול שנתבטלו בראשונה וחשוב לשנים שנשארו חולין גמורין. ואמר שמואל תרומת חוצה לארץ אוכל והולך ואח"כ מפריש וזו היא קילותא יותר שאוכל בלא הפרשה ובלא מחשבה והפרשה שבאחרונה אינה אלא משום שלא תשתכח תורת תרומה. ואמר שמואל אין תרומת ח"ל אסורה כלומר מה שאמרתי לעיל מבטלה ברוב אבל בלא ביטול אסורה אינה אסורה אלא לזב ובעל קרי בלא טבילה אבל לטומאת מת ושרץ שלא טבלו מותר בלא טבילה ומה שאסורה לזב ובעל קרי ה"מ לאכילה אבל לנגיעה בתרומה אינם אסורים אע"ג שמטמא דלא הוי אלא כחולין טמאין שמותר באכילה אמר רבינא הלכך הואיל וזב ובעל קרי אינם אסורים ליגע בתרומת חוצה לארץ נדה דהיא כזבה קוצה חלה מעיסתה בח"ל אע"פ שמטמאה אם אין לה חברתה טהורה שתפריש לה ולא הוי כתרומה טמאה שאסורה באכילה אלא כחולין טמאין שמותרים ואכיל לה כהן קטן בלא טבילה אע"ג דשמא ראה קרי או זיבה (כג) דקטן בן יומו מטמא בקרי ובזיבה כדאמרי'

בפ'

הגהות

דסרל"ם בזה. ומקוורתא כדסניכן מעיקרא בסס סט"ז לחלק בין חלת א"י לחלת ח"ל. ולתירוץ זה הסכיים ג"כ בס' הק"ן על הרא"ם בפ"ק דביצה סס. ועי' עוד מענין זה בים של שלמה חולין פ' כל הבשר סימן מ' : (כ) שאפילו בלא לירוף כלי היה מותר להפרים וכו'. כן הוא גם דעת הטור באו"ח סימן תכ"ז ועי"ש בב"י ובב"ח ובט"ז מה שכתבו בזה. וגם במגן אברהם סס סק"ג. וכ"ה גם כן בטור יו"ד סימן שכ"ה ועי"ש בב"י ובדרכי משה סס. והנה בתרומת הדשן סוף סימן קפ"ט כתב בשם התוס' דלירוף של לא מהני אלא בשלש עיסה כמעשר ונחלק יע"ש. ודין זה לענ"ד. וכבר ממה עליו בזה בדרכי משה סס דהא בכה"ג אפילו לירוף של לא לריך דסרי לא בעינן מן המוקף דקיי"ל דחלת ח"ל אוכל ואח"כ מפרים. וכתב שם דאפשר דהתוס' חולקין בהא יע"ש ואכ"מ להאריך בזה. ועי' מעניניס אלו ג"כ באור זרוע ה' אלה ברים סימן רכ"ו ובפרי חדש באו"ח סימן תכ"ז. ודע דרביגו בית יוסף בטור או"ח סימן תכ"ז שם לאחר שהביא דברי המרדכי דפ' אלו עוברין דבסח"ת והראבי"ה חולקין על ר"א מעיין בזה כתב שגם הטור בה' אלה פסק כדבריהם ואדרבה הקיל בשים בכל עיסה שיעור חלה ורולה להפרים מזו על זו שאין לריך לירוף של ולא נגיעה רק בשסתיהן לפניו קני להפרים מזו על זו עכ"ל רביגו ז"י. ולפי מה דקמן במסקנת דברי רביגו כאן. הנה לא שייך לומר בזה אדרבה דהא עיניגו הרואות דרביגו מקיל ג"כ בזה כמו הטור דסיכא שהיה בתחלה שיעור חיוב חלה מותר להפרים ואח"ל לירוף של כלל. ורביגו ז"י לא כתב כן אלא לפי דברי המרדכי בפ' אלו עוברין שלא העתיק שם מסקנת דברי רביגו בזה : (כא) או להאכילה לזר וכו'. כן כתב ג"כ בספר התרומה ה' חלה סימן פ"ח. ואולם בעיקר הדבר יש בזה פלוגתא דרבותא כמבואר בספקי הרא"ש בה' חלה סי' י"ד ובטור יו"ד סימן שכ"ג ובש"ע שם. דלדעת הרמב"ם יכול הזר לערבה עם חולין שהם בשוה ולאכלה ולדעת ר"י אסור לבטלה כדי להאכילה לזר. אלא איכא בטילה בחולין אלא בקי"א יעש"ה. ומקור דברי ר"י הוא בתוס' בכורות כ"ז ע"א בד"ה תרומת ח"ל יע"ש. ומבואר מזה שחולק על הרמב"ם בתרתי וכמ"ש בפריסה שם. ועי' מזה בבית יוסף ובב"ח שם. והכרעת הרא"ש בזה כדעת הר"י וכן הוא דעת ספר התרומה. אמנם דעת רש"י ז"ל בחולין דבכורות שם היא דעת המכרעת שכתב דהא דאמר שמואל תרומת ח"ל בטילה ברוב היינו להאכילה לזר ולא בעינן ק"א ולאחר שעירבה ברוב חולין יכול לאכול זר או כהן בימי טומאתו לאחר שביטלה עכ"ד. וכן הוא דעת הרשב"א בפסקי חלה שלו (מובא ביתה יוסף שם) וכן בתשובותיו סימן שכ"ו (כמ"ש בדרכי משה שם) ועי' עוד באור זרוע ה' חלה סימן רי"ג שהאריך ג"כ להלריך דעת רש"י נגד דעת ר"י בזה. ולדינא עי' מזה בים של שלמה בחולין ר"פ כל הבשר סימן ג'. ובלחם המודות על הרא"ש ה' חלה סימן י"ד סק"ב. ובש"ך יו"ד סימן שכ"ג סק"י : (כב) ורבא כהן הוי כדאמרינן (ר"ה י"ח ע"ב) אביי ורבא מדבית עלי קאתו וכו'. נראה דעת רביגו בזה כדעת רש"י ז"ל בחולין פ' הזרוע (דף קל"ג ע"ב) דבהא דאמר ליה רבא לשמעיה זכי לן מתנתא פי' רש"י שם דאע"ג דרבא נמי כהן הוי דקיי"ל דמבני עלי קאתו ובבכורות נמי אמרינן דרבא הוה מבטל תרומת ח"ל ברוב ואכיל לה בימי טומאתו מיהו מנפסיה לא מלי שקיל ויע"ש. (ולריך לומר שחזר בו רש"י ז"ל בחולין שם ממ"ש בזה בר"ה דף י"ח ע"א דרבא לא היה כהן ויע"ש) ובע"כ שהיה לפניהם הגירסא בבכורות ובראש השנה שם רבא ולא רבה. ואולם התוס' בבכורות שם מולקין על זה וכתבו דרבה גרסינן התם דהוא היה כהן כדאמרינן בר"ה דרבה ואביי מדבית עלי קאתו. אבל רבא לא היה כהן כדמוכח בפ' הזרוע דאמר ליה רבא לשמעיה זכי לי במתנתא ויע"ש. וכ"ה בתוס' בר"ה ובחולין שם וגם ביבמות ק"ה ע"א בד"ה רבא. ועי' מזה ביוחסין ובמה שהאריך בזה הגאון בעל סדר הדורות בערך רבא :

ומזה שכתב רביגו כאן לראיה דרבא היה כהן מהא דאמרינן בבכורות (דף כ' ע"ב) דבר אחי ברים ליה לרב אחי ברים דרבא שיבסר זוזי לפדיון הבן. הנה לפניגו בש"ם שם הגירסא רב אחי ברים דרבינא ולא ברים דרבא. ובאין ספק שכך היה הגירסא גם לפני רבותיגו בעלי התוס' ז"ל. ומיהו אפילו אם נניח שהיה גם לפניהם הגירסא שם ברים דרבא עדיין אין מזה ראיה לשתוק דברים בזה דאכתי לא מוכחא מילתא שהיה רב אחי זה ברים דרבא דידן שכבר הוכחתי בספרי סדרי חכמה בראמר אחי שם שהיו תרי תתם רבא וכדברי הגאון בעל באר שבע בתשובה סימן י"א והחזיק על ידו גם הרב עשבה למלך בפ"ב מה' גזילה ואבדה הלכה ה'. והיינו מלבד רבא הידוע מבינו של אביי וברים דרב יוסף בר חמא היה אחריו עוד שתם רבא והוא רבא בר יצחק מבינו של רבינא בתרא. ואני הבאתי ג"כ שמוכיח לזה מש"ם יבמות ע"א ע"ב בסוגיא דערלות שלא בזמנה ויעש"ה. וא"כ יש לומר דרב אחי ברים דרבא בבכורות שם דשלא ליה רב אחי שיבסר זוזי לפדיון הבן היה בן רבא הבני שהיה כהן ולא רבא הראשון ואכ"מ להאריך בזה : (כג) דקטן בן יומו מטמא בקרי ובזיבה כדאמרינן בפ' בנות כותים וכו'. דברי רביגו לענ"ד בזה דהא בפ' בנות כותים (נדה ל"ב ע"ב) מבואר דדוקא בזיבה מטמא קטן בן יומו. אבל בקרי בעינן בן ע' שנים ויום אחד. וכן הוא דעת הרמב"ם בפ"ה מה' שאר אבות הטומאה הלכה ג' שכתב דאין שכבת זרע של קטן מטמא עד שיהי' בן ט' שנים ויום

אחד

בפ' בנות כותים (כדס ל"ב ע"ב) בתרומה ובחלת חוצה לארץ (כד) לא חיישינן שמא ראה קרי דמקילינן בה ורבותא נקיט כהן קטן דבלא טביל ספינן ליה אבל לכהן שהוא גדול וראוי לקרי לא ספינן ליה עד שיטבול אבל אם הוא טבול אכיל בין חלה בין תרומה ואי ליכא כהן קטן כלומר ואי ליכא אפי' כהן קטן למיספי' ליה החלה בלא טבילה ולא כהן גדול טבול שאין בית הטבילה באותו מקום שקלה לה עוגה קטנה בריש מסא דלא תגע בה (כה) דכל כמה דאפשר לאהדורי למיעבד בלא נגיעה שפיר דמי דהא מתחלה כל כמה דאית לה שתפריש חלה בטהרה שפיר טפי כדמפרש לקמן ואפילו קוצה לה טהורה שאינה נדה נמי תקנו רבנן לבטל איסור ע"י חלת האור לשורפה אם אין שם כהן קטן או גדול טבול כדתנן בפ' בתרא דמסכת חלה ר"ג אומר שלש ארצות לחלה מארץ ישראל ועד כזיב חלה אחת מכזיב ועד הנהר ועד אמנום שתי חלות אחת לאור ואחת לכהן ומן הנהר ומן אמנום ולפנים שתי חלות א' לאור וא' לכהן של אור אין לה שיעור ושל כהן יש לה שיעור וטבול יום אוכלה ר"י אומר א"צ טבילה ואסורה לזבים ולזבות ולנדה וליולדת. ופירושו הכי איתא דארץ ישראל היתה מרובעת מג' צדדים (כו) ים אוקיינוס במזרח נחל מצרים בדרום ים הגדול במערב אבל בצפון רצועה יוצאת מארץ ישראל מעכו ועד כזיב ותחומה של רצועה מצד מזרח של הדרך היה ארץ העמים וכל מערבה של הדרך מכזיב ועד פרת ועד אמנום היה א"י הלכך כל א"י וכל הרצועה עד כזיב דחייבת בחלה מדאורייתא אין בה אלא חלה אחת ומן הנהר ומן אמנום ולפנים לצד ארץ העמים תרומתה וחלתה מדרבנן ומשום שאין טהרה בחוצה לארץ תקנו רבנן ב' חלות א' לאור וא' לכהן חלת האור להסקיע איסור חלה והאחרונה שיאכלנה כהן בטומאה יוצאת עליו מגופו אבל חלת האור לא אכיל בטומאת הגוף דאתי לאחלופי בחלת הארץ דאורייתא למיכלה בטומאת הגוף אבל כיון שהפקיעו איסורו של שניה לא מיחלף. ובירושלמי דמסכת חלה מפורש הטעם שפיר וכבר כתבתיו בראש זה הקונטרס. ומכזיב ועד הנהר ועד אמנום אע"פ שהיא מא"י כיון דסמוכי לארץ העמים תקוני בה שתי חלות משום חוצה לארץ שינהגו גם הם כן וניחא להו לרבנן לבטל איסור החלה ע"י שריפה ומעט מן העיסה כדי שתהא נאכלת החלה לכל כהן שירצה אפי' גדול שטומאה יוצאת עליו מגופו מלבטלה ברוב (כז) דלא ליתי לבטל איסורא דאורייתא לכתחלה ברוב. ואם תאמר בתרומה נמי ליתקנו שיפריש חטה אחת לפטור את הכרי וישרפנה ואחר כך יפריש תרומה ויתנו לכהן כדי שלא תשתכח תורת תרומה כדאמרי' גבי חלה (כח) תריץ דלא אפשר דחיישינן דאתי לאפרושי מן הפטור על החיוב דאפי' בתרומה דאורייתא חטה א' פוטרת את הכרי וכש"כ בתרומה דרבנן דאם יאמר לו להפריש תרומה אחרת יטעה ויאמר תרומה זו עיקר ויפריש מכרי זה על כרי אחר והוי מן הפטור על החיוב ומוטב שיטעו ויבטלו איסור לכתחלה משיטעו ויפרישו מן הפטור על החיוב דהוי חיוב מיתה וא"ת בחלה נמי ליחוש דילמא אתי לאפרושי חלה מן עיסה זו על עיסה אחרת (כט) [הא לא קשיא דבחלה מותר להפריש בכה"ג] ואפי' מטהור על הטמא ואפי' ע"י מוקף ומשנה היא במס' חלה:

מרבינו זקיני הראב"ן זצ"ל וקצרתי דבריו:

קס"ח הוגד לי כי יש מרבותי בצרפת נוהגים לברך בליל הפסח ב' פעמים על קריאת הלל בהתחלתו (ל) ולאחר הסעודה כשמתחיל לא לנו וגו'

הגהות

אחד יע"ש. וכל זה הוא מלד גזירת הכתוב וכמ"ש בכסף משנה שם. ובאמת שכדברים האלה כתב ג"כ מרן המגן אברהם באו"ח סימן תכ"ז סק"ז ומייתי ליה בשם רי"ו דהא דכהן קטן שלא ראה קרי שרי למיספי ליה חלה היינו בקטן פחות מבן כ' שנים דאמרינן מסתמא לא ראה קרי. אבל אי ידעינן דראה קרי אפילו הוא בן יומו הוא טמא לקריו עכ"ל. וכבר הרעים עליו שם הרב בעל חק יעקב וכתב דשגגה גדולה היא זו ואשתמיטתי' ליה קוגיא דש"ס דר"פ בנות כותים. וכוונת רבינו ירוחם במ"ש שאין טומאה יוצאה מגופו ה"ק דאפילו יוצאה ממנו קרי אינו טמא ויע"ש. וחיזק דבריו עוד יותר בשרית שבות יעקב ח"א סימן כ"ב. וגם בדגול מרבבה שם בגליון הש"ע תמה בזה על המג"א יע"ש. ושוב מצאתי להרב בעל מחצית השקל שם שהביא בשם האליה רבה שמצא בהראב"ן להדיא כמ"ש המגן אברהם ולפ"ז לריך לומר דמולק על הרמב"ם בזה וא"כ יש לומר דרבינו ירוחם ס"ל כהראב"ן ולא כהרמב"ם ויע"ש. ולפ"ז מלינן למימר ג"כ דרבינו כאן בשיטת הראב"ן זקינו אמר למילתי'. אבל עדיין לא נוסענו דמה נענין לסוגיא דריש פ' בנות כותים ומ"ע. ועי' במה שהאריך בזה הגאון בספר ברכי יוסף בסימן תכ"ז שם סק"ה. ולענין הדין עי' מזה בישש"ש בחולין פכ"ה סימן ד' שכתב דאין נוהגין לתת חלה כלל לקטן מטוס דלא מחזקינן בזמן הזה בכהן ודאי. וכן כתב מהרי"ל בה' פסח ומהרי"ו ווייל בתשובה והסכימו עמהם בזה גם כן הט"ז ביו"ד סוף סימן שכ"ב ובש"ך שם סק"ט: (כד) לא חיישינן שמא ראה קרי דמקילינן בה וכו'. דעת רבינו בזה כדעת הרמב"ם בפ"ז מה' תרומות ה"ט שכתב דכהן קטן שעדיין לא ראה קרי וקטנה שלא ראתה דם נדה אוכלין אותה תמיד בלא בדיקה שחזקתן שלא יראה טומאה עדיין עליהם ויע"ש. ומייתי ליה ג"כ בלחם חמודות על הרא"ש חולין פ' כל הבשר ס"ק י"ג: (כה) דכל כמה דאפשר לאהדורי למיעבד בלא נגיעה שפיר דמי וכו'. כן הוא ג"כ דעת רש"י בסוגיין שם בכורות כ"ז ע"א. דכמה דאפשר לאזדהורי מיזדהר מליגע בה מאחר שקרא לה שם. ואולם בתוס' שם הקשו עליו דהא בנגיעה אמרו דלית לן בה ולגמרי שרי ליגע ויע"ש. ואפשר לומר דלרש"י ז"ל אין זו קושיא כ"כ דיש לומר דאע"ג דאמרו בש"ס שם דבנגיעה ליח לן בה אולי הכוונה רק בדיעבד אבל לכתחלה מודה גם שמואל דלריך ליזהר מליגע בה. ופכי נמי ס"ל לרבינו כאן. והא דאמר רבינא שם הלכך בדא קולא חלה ואוכל לה כהן קטן. ופירש"י שם הלכך דבנגיעה אינו מוחזר בדא קולא לה חלה וכו'. לריך לומר דמייירי נמי באופן שאין לה חברתה אחרת טהורה שתוכל להפרים בשבילה וכמ"ש רבינו כאן. ובכה"ג שוב חזיב ליה כדיעבד ותוכל גם אבדה להפרים: (כו) ים אוקיינוס במזרח נחל מצרים בדרום ים הגדול במערב וכו'. הנה כל דברי רבינו לריכים עיונא רבא. ועי' במה שהאריך בזה בחידושי הרמב"ן בפ"ק דגיטין דף ז"י ע"ב בד"ה אמר אביי לעולם נפקא. ושם הביא ג"כ מה שכתב בזה החכם הגדול רבינו משה בר חקדאי מפולניא בביאור דברי הש"ס שם וגם דברי הירושלמי בפ"ד דחלה. ועי' ג"כ מזה בספר כפתור ופרח סימן י"א ובתוס' יו"ט ריש פ"ו דשביעית ובש' תבואות הארץ בפ"א מגבולי הארץ: (כז) דלא ליתי לבטל איסורא דאורייתא לכתחלה ברוב. עי' בעור יו"ד סימן שכ"ג שהביא מחלוקת ר"י עם הרמב"ם בזה דלר"י אסור לבטלה לכתחלה ולהרמב"ם שרי ועי' מזה בפריסה שם. וכבר כתבתי מזה לעיל בהגהותי ס"ק כ"א. והנה הבית יוסף שם הביא דנחלקו בזה ג"כ הרמב"ן והרשב"א. דהר"ן בפסחים פ' אלו עוברין כתב בשם הרמב"ן דהא דאמרינן דמבטלה ברוב היינו לומר שאחר שנתערבה בכמותה או בפחות ממנה מרבה עליה חולין ומבטלה. אבל לבטל בעירוב לכתחלה לא דאין מבטלין איסור לכתחלה. ואולם הרשב"א בפסקי חלה שלו כתב דמשמע דאפילו לכתחלה בוטל ומבטל יע"ש. ועי' ג"כ במה שכתבו בזה הרב בלחם חמודות על הרא"ש ה' חלה סימן י"ד ס"ק ס"ג. והש"ך ביו"ד סימן שכ"ג סק"י ובדגול מרבבה שם: (כח) תריץ דלא אפשר דחיישינן דאתי לאפרושי מן הפטור על החיוב וכו'. עי' מזה בתוס' בכורות כ"ז ע"א בד"ה פסק ובתוס' חולין ק"ד ע"א בד"ה חלת ח"ל. שכתבו עוד טעם אחר בזה דבחלה יש יותר לחוש שלא תשתכח משום דשייכא בכל אדם המגלגל עיסתו. אבל תרומה אין רגילין בה אלא בעלי קרקעות וממרחי תבואות ויע"ש ובחידושי מהרש"א שם: (כט) [הא לא קשיא דבחלה מותר להפרים בכה"ג] כנ"ל. ובכתב יד אשר לפני נמצא אשר: (ל) ולאחר הסעודה כשמתחיל לא לנו וגומר

ולאייתס

וגו' וראייתם מירושלמי סוף פ"ק דברכות ועיינתי שמה ונראה בעיני ששגו בפתרון הירושלמי. והמשנה ממנהגינו הפסיד (לא) כי כתוב בתשובות הגאונים מה שאין מברכים על קריאת הלל בלילי פסחים משום שמפסיקים בסעודה ושני פעמים לא יתכן לברך ברכה אחת על מצוה א' והכי גרסינן בירושלמי שם כל הברכות פותחים בהם בברוך ואם היתה ברכה סמוכה להבריתה כגון ק"ש ותפלה אין פותחים בהם בברוך התיב ר' ירמיה הרי גאולה שנייא היא דאמר רבי יוחנן הלל אם שמעה בבית הכנסת יצא התיב ר' אלעזר בר' יוסי קומי ר' יוסי והא סופה אמר לה שתים הכא אחת להבא וא' לשעבר התיבון הרי הבדלה שנייא היא דאמר ר' אבא בר זבדא רבי היה מפזרן וחזר וכוללם על הכוס ר' חייא רבה היה מכנסן התיבון הרי נברך שאכלנו משלו שנייא היא שאם היו שנים יושבים ואוכלים שאינן אומרי' נברך הרי הזן את הכל קשיא והרי הטוב ומטיב שנייא היא דאמר רב הונא משניתנו הרוגי ביתר לקבורה נתקנה הטוב והמטיב הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה והא קדושה שנייא היא שאם היה יושב ושותה מבע"י וקידש עליו היום שאינו אומר בורא פרי הגפן והא סופה א"ר מנא טופס ברכות כך הוא אמר

הגהות

ורא"ייתם מירושלמי סוף פ"ק דברכות וכו'. הכא רבינו קילר כאן ולא חש להביא הראיה של רבותינו הלרפתים בעה שכתבו להוכיח מן הירושלמי בפ"ק דברכות דמברכין על ההלל ג' פעמים בלילי פסח. והדבר מפורש לפנינו בתוס' דידן ברכות דף י"ד ע"א בד"ה יעיס. וכן בספר אור זרוע ח"א סימן מ"ג ובתוספת הרא"ש ברכות מ"ו ע"ב ובריבים בשם הרי"ל. וז"ל התוס' שם בתמלא דבריהם. יש מברכין פעמים בתחלה לקרות ואחר הסעודה אחר שפוך מברכין לגמור ומייתי ראיה מירושלמי פ"ק דברכות. דכל הברכות פותחין ומותמין בברוך חוץ מן הברכות הסמוכות לחברתה וברכת הפירות והמלות (ולפנינו בירושלמי שם הגירסא כל הברכות פותחין בהן בברוך. ואם היתה ברכה סמוכה לחברתה כגון ק"ש ותפלה אין פותחין בהן בברוך ע"כ. וכן העתיקוהו ג"כ בלשון זה רבינו כאן בסמוך ובספר אור זרוע ח"א סימן מ"ג ובחידושי הרשב"א סוף פ"ק דברכות. ונראה לפענ"ד שגם לפני בעלי התוס' הי' כן הגירסא בירושלמי שם אלא שהם ז"ל הי' ניחא להם להעתיק בזה כפי גירסת הבבלי בזה ברכות מ"ו ע"א ופסחים ק"ד ע"ב דהכוונה אחת היא ואין כ"מ לדינא). ופריך בירושלמי עלה והא איכא גאולה פי' אשר גאלנו דסמוכה לחברתה ואמאי פותחת בברוך שנייא היא דאם הכנסת יצא. ופריך וסרי סופה פי' יהללוך דאיכא סמוכה שהסעודה מפסקת ואפילו הכי איכא פותחת בברוך ומשני שתים הכא אחת להבא ואחת לשעבר פי' אחת להבא זו היא אותה ברכה שמברכין אחר אכילה לגמור ולאותה ברכה היא סמוכה. אחת לשעבר דהייגו אותה שבירך קודם אכילה אלמא דמברכין ג' פעמים עכ"ל התוס' שם וכ"ה באור זרוע ובתוס' הרא"ש שם בשם הרי"ב". והיא היא כוונת רבינו כאן בזה שכתב דרבותיו בלרפת היו מביאים ראיה מן הירושלמי סוף פ"ק דברכות שיש לברך ג' פעמים על קריאת ההלל בלילי פסח והוא ז"ל דחק דבריהם בזה וכתב עליהם ששגו בפתרון הירושלמי ופירש הוא ז"ל דברי הירושלמי שם בשוגיין אחר. ובאמת שגם בתוס' שם וכמו כן הרשב"א בחידושיו סוף פ"ק דברכות כתבו ג"כ לפרש דברי הירושלמי שם שלא כדעת רבותינו הלרפתים ופירשו פירוש אחר כל אחד לפי דרכו. ויש קצת שינוי והבדל ביניהם וכמו שיבואר להלאה בהמשך דבריו. דהכא בתוס' שם לאחר שהביאו דעת הסוברים דמברכין ג' פעמים על קריאת ההלל בלילי פסח ורא"ייתם מן הירושלמי ע"פ פירושם שם. פיימו ע"ז אבל זה הפירוש אינו מיושב דהרי סופה משמע דקאי אברכה דאשר גאלנו דקאי בה בתחלה. אלא ודאי אברכה דאשר גאלנו קאי. וגם מה דמשמע בירושלמי שם שהיו מברכין ג' פעמים תחלה וסוף על זה תמה רבינו יהודה (היא ר"י שירליאו"ן רבו של בעל אור זרוע) דהאיך נברך מאחר שאנו מפסיקין בו בסעודה דהא בימים שאין היקיד גומר בהן את ההלל אסור להפסיק אם לא מפני הכבוד. אלא נראה דהא דפריך בירושלמי הרי גאולה דמשמע דמברכין עליה בתחלה אייבי באדם שעושה הסדר בבת אחת שאז אינו מפסיק שאינו צריך. אבל אנו שמפסיקין לאכול אין לנו לברך כלל לא בתחלה ולא בסוף. והא דקאמר בירושלמי והרי סופה זהו אשר גאלנו דמותמת בברוך ואמאי והא הודאה בעלמא היא כברכת הפירות ואמאי חותמת בברוך ומשני שתים הכא שני גאולות אחת להבא ואחת לשעבר פי' לעתיד כמו יגיענו. וגם היא אדו כה קצת וגם יש בה לשעבר כמו אשר גאלנו מגאולת מצרים ולפיכך חותמת בברוך. זהו תוכן דברי התוס' בברכות שם. ופירוש זה כתבו ג"כ בתוס' פסחים ק"ד ע"ב בד"ה חוץ בשם רבינו שמואל בן רבינו שמעיה דלכך חותם בברוך בברכת אשר גאלנו משום דאין כולה הודאה דיש בה הפסק ותפלה שיגאל אותנו. וכן פירש שם הא דפריך אח"כ בירושלמי שם מסבדלה וכו'. וכן הא דפריך עוד שם והרי נברך פי' ברוך הוא שאכלנו משלו דהוי ברכה בפ"ע ומתחיל ברכת הזן בברוך אף ע"פ שסמוכה לנברך ומשני שנייא היא שאם היו שנים אוכלין אין אומר נברך. ושוב פריך הרי הזן את הכל פי' שאומר אחריו נודה לך ואינו פותח בברוך אע"פ שפעמים אינה סמוכה לברכת הזן כשהלו השנים לזמן והשליחי מפסיק ולריך לשמוע עד הזן וכשגומר שעודתו לריך לחזור למקום שפסק ואז אינה סמוכה נודה לך לברכה שלפניה. קשיא וכו' ויע"ש שפיימו לפרש ג"כ יתר דברי הירושלמי שם עד סוף הענין:

והנה קרוב לפירוש זה פירשו ג"כ רבינו כאן והרשב"א בחידושיו בסוף פ"ק דברכות אלא שהם ז"ל האריכו מאד לפרש הדברים ביתר שאת ע"פ סברות ישרות ונכוחות. והשבדל שיש ביניהם הוא זה א' דבהא דפריך בירושלמי בתחלה והרי סופה דפירשו כולם דהקושיא קאי על ברכת אשר גאלנו דחותמת בברוך ואמאי והא הודאה בעלמא היא ולמה חותמת בברוך. וע"ז מפיק בירושלמי שם א"ל שתים הכא אחת להבא ואחת לשעבר ופירשו התוס' והרשב"א בברכות שם דהך א"ל שתים הכא וכו'. שינויא היא דהייגו שתי גאולות שלריך לברך אחת על שעבר והיא אשר גאלנו ואחת לבקשת רחמים על העתיד כמו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים. ואולם לפירוש רבינו כאן הך א"ל שתים לאו שינויא היא רק שיום הקושיא היא והסגנון היא כך הרי סופה אמר לה שתים פי' אמר אתמיהן לה בסופה וכי לריך לומר שתי אתיאות בברכת המלות וע"ז מפני הכא אחת להבא ואחת לשעבר פי' שיש בגאולה זו אריכות דברים אתמו כמי בסופה מקצת להבא. והתחלת אתמיהה על לשעבר זהו תוכן פירוש רבינו כאן. ונראה איפוא מזה שרבינו לא היה גורס בירושלמי שם אחר א"ל שתים תיבת הכא כמו שהיא לפנינו שם רק תיבת הכא וכו"ל. ולפני בעל אור זרוע שם בשמן מ"ג היה הגירסא בירושלמי שם הוי ויע"ש. ב' יש הבדל ג"כ בין פירוש התוס' ובעל אור זרוע לפירוש רבינו כאן והרשב"א בברכות שם בהא דפריך בירושלמי שם אא"כ והרי הזן את הכל וכו' שכבר הבאנו לעיל דהתוס' בברכות שם וכן בס' אור זרוע שימן מ"ג פירשו דהקושיא קאי על ברכת נודה לך שאינה פותחת בברוך אע"פ שפעמים אינה סמוכה לברכת הזן בשלמי ומסבדלה. ואולם לפירוש רבינו כאן והרשב"א בברכות שם הקושיא קאי על ברכת הזן דאמאי חותמת בברוך. והיינו כאלו פריך והרי סופה ויעש"ה. ופירוש זה מחוור יותר מפירוש התוס' ובעל אור זרוע. ומלבד זה הכא המעיין היטב בכל המשך דברי רבינו כאן מתחלתם ועד סופם ימלא עוד סברות חדשות ונכונות מה שהעלה בביאור דברי הירושלמי שם בחידושיו סוף פ"ק דברכות ועי' מזה ג"כ בפי' פני משה בירושלמי ברכות שם ובמראה פנים שם מ"ש בזה: (לא) כי כתוב בתשובות הגאונים מה שאין מברכין על קריאת ההלל בלילי פסחים משום דמפסיקים בסעודה וכו'. עי' מזה ג"כ בתוס' ר"י שירליאו"ן ברכות מ"ד ע"א בד"ה יעיס ובס' אור זרוע ח"א ריש סימן מ"ג שכתבו ועל קריאת ההלל שבלילי פסחים פירשו הגאונים שאין מברכין עליו בתחלתו לפי שמפסיקין בו בסעודה ואינו אלא כקורא בעלמא יע"ש. וכ"ה גם כן בתוס' דידן שם. ובאור זרוע שם הביא

אמר ר' יודן מטבע קצור פותח בהם בברוך ואינו חותם בהם בברוך (לג) [מטבע ארוך פותח בו בברוך וחותם בברוך] עכ"ל תלמוד ירושלמי וזהו פתרונו התיב ר' ירמיה הרי גאולה דליל פסח בא"י אמ"ה אשר גאלנו שאינה התחלת הדבר והוי סמוכה לחברתה כדמוכח בירושלמי לקמן דאע"פ שאין חתימות ברכה לפניה רק שאינו התחלת הדבר כגון שאמר שום דבר לפניה קורא אותה סמוכה לחברתה ומעתה פריך שפיר הרי גאולה שפותח בברוך ומשני שנייא הלל שאמר קודם ברכה דגאולה שאם שמע בבהכ"נ כל הקידוש והסדר ואגדתא והלל מש"ץ עד ברכה של גאולה והיה הולך לביתו ומתחיל בכוס שני בגאולה ובוצע על הסדר ואוכל יצא ובלבד שהיה שומע קידוש בבית הכנסת ע"מ שהיה בדעתו לילך לביתו לאכול דמחשב שפיר קידוש במקום סעודה כדמוכח בירושלמי וכדפריש רבינו נסים גאון מ"כ ומהשתא לא חשבינן ברכת גאולה סמוכה לחברתה דהא אפשר להפסיק בנתים דלא קרינן סמוכה אלא כגון ק"ש ותפלה דאין להפסיק אם לא מדוחק כדתנן (נדרים פרקין) ובפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' ותנן אלו הם בין הפרקים בין ברכה ראשונה לשניה בין שניה לשמע ודכוותה גרסינן בפ' ערבי פסחים (פסחים ק' ע"ב) אותם בני אדם שקידשו בבית הכנסת אמר רב ידי קידוש יצאו וכו' עד לאפוקי אורחים ידי חובתן וכו' ולאו דוקא אורחים אלא כל אדם שרוצה לסמוך על קידוש זה ודעתו לאכול בביתו. ואותן בני אדם שקידשו בבהכ"נ הוקבעו (בפ' ערבי פסחים) משום דבפסח נמי שייכי ובתשובות ראיתי שעוד בימים האלו המנהג בארץ ספרד ובבבל שהש"ץ עושה בפסח הסדר בבהכ"נ מפני עמי הארץ שאין בקיאים בהגדה לאומרה ואע"ג דהגדה שייכא על הכוס שני כדתנן (פסחים קט"ז ע"ב) מזגו לו כוס שני וכן הבן שואל מה נשתנה וכו' ומתחיל בגנות וכו' עד בא"י אמ"ה אשר גאלנו וכו'. ומיהו אם לא מזג כוס שני עד גמר ההגדה רק שיאמר עליו אשר גאלנו כו' ושוב אומר בורא פה"ג יצא. ובירושלמי נמי לא קאמר שיצא אלא בדיעבד מפני דוחק שאינם בקיאים. ופריך תו הרי סופה כלומר כיון דלא משוות הך גאולה סמוכה לחברתה א"כ הו"ל כברכת המצות שפותחים בהן בברוך ואין חותמים בברוך כדאמר בפ' ערבי פסחים (פסחים ק"ד ע"ב) כל הברכות כולן פותחים בהם בברוך וחותמים בהם בברוך חוץ מברכה הסמוכה לחברתה וברכת המצות וברכת הפירות שיש מהם שפותחין בהם בברוך ואין חותמין בהם בברוך פי' כגון ברכת המצות וברכת הפירות ויש מהם שאין פותחים בברוך וחותמין בברוך כגון ברכה הסמוכה לחברתה והשתא פריך שפיר אמאי פותחין בגאולה בברוך ומסיימים בברוך בסופה הרי סופה אמר לה שתים פי' אמר חתמינן לה בסופה וכי צריך לומר שתי חתימות בברכת המצות ודכוותא פריך לקמן אקידושא הרי סופה וכו' כדפרישית הכא ומשני הכא אחת להבא וא' לשעבר פי' כיון שיש בגאולה זו אריכות דברים חתמו נמי בסופה מקצת להבא כגון כן ה' אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים וכו' ונודה לך שיר חדש על גאולתינו ועל פדות נפשנו בא"י גאל ישראל הרי חתימה זאת על להבא והתחלת החתימה על לשעבר אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים ודכוותא משני לקמן כדפריך אקידושא והא סופה ומשני א"ר יודן מטבע קצור פותח בברוך ואינו חותם בברוך מטבע ארוך כגון קידוש שיש בו אריכות דברים פותח בברוך וחותם בברוך וכן מוכח בפ' ערבי פסחים (דף ק"ה ע"ב) כדפרישת דמשני ברכת המצות טעמא מאי משום דהודאה נינהו פי' כגון להתעטף בציצית ולהניח תפילין שאין בהם אריכות דברים. ושוב פריך והרי הבדלה דסמוכה לחברתה ופותחין בברוך אבשמים ואמאור ואחבדלה ומשני דאין זה סמיכות דאפשר לפזרן ולומר כל אחת בעת הנאתן ואמאור ואבשמים לא חתמינן לבסוף דהוי כברכת המצות שהיא מטבע קצור אבל הבדלה מטבע ארוך דהיינו בין קודש לחול ובין אור לחשך וכו' הלכך חתמינן בסופה והא דלא פריך הכא הרי סופה כדפריך לעיל לפי שפשט לו לפי מה דמשני לעיל. ואע"ג דאקידוש פריך לה משום דכל הקידוש נראה שמברך כולו מענין אחד משא"כ בהבדלה כדאמרינן הפוחת לא יפחות משלש הבדלות הלכך ליכא למיטעי התיבון הרי נברך שאכלנו משלו שהוא ההתחלה אע"ג דלית בה שם מלכות הוי במקום הזכרת השם ומהשתא הוי בא"י אמ"ה הזן את העולם וכו' ברכה הסמוכה לחברתה שכל דבר שאינו התחלת הדבר קורא אותה סמוכה לחברתה כדפרישית לעיל ומשני שאם היו שנים יושבים ואוכלים אינו אומר נברך כדאמר בשלשה אומר נברך וכיון דזימנין לא אמרי' נברך לא הוי סמוכה לחברתה והיינו כמו מפזרן דלעיל ופריך והרי הזן את הכל והיינו כאלו פריך הרי סופה דליכא לשנויי מטעם מטבע ארוך כיון דכולו מענין הודאה דבעינן שיודה מענין שני דברים כגון להבא ולשעבר או כמו שפירש בהבדלה ובההוא מטבע ארוך חותם תחלה וסוף דהתחלה הוה כברכת המצות והסוף הוה כברכה הסמוכה לחברתה ודיינינן ליה כאלו הם שתי ברכות ושוב פריך מהטוב ומטיב דפותח בבדוך והוי סמוך לבונה ירושלים ומשני דאינה סמוכה דעל הרוגי ביתר נתקנה לבסוף אבל בונה ירושלים בימי דוד הוקבע כדאמרי' בפ' שלשה שאכלו (ברכות מ"ח ע"ב) ושוב פריך והא קידושא שסמוכה לחברתה שאמר בתחלה בורא פרי הגפן ושוב מברך אשר קדשנו וכו' ומשני שנייא היא שאם התחיל לשתות מבע"י ובירך בפה"ג וקידש עליו היום א"צ לחזור ולברך בפה"ג אלא מתחיל לקדש כדאמרינן פורס מפה ומקדש הלכך לא הוי סמוכה כדפרישית לעיל ופריך הרי סופה שחתם מקדש ישראל והזמנים ואמאי

הא

הגהות

דרב נמא גאון פירש לפי שמפסיקין בו בסעודה ורב האי גאון פי' שאינו אלא כקורא בתורה. ולבסוף הביא שנחלקו בזה רבותא דרבינו יום טוב היה מברך עליו ורבינו תם לא היה מברך עליו. ורבינו חיים כהן לא היה חותם ביהללוך אלא היה מתחיל בנשמת עד ישתבח וחותם. והרילב"א כתב שיש לברך עליו פעמים קודם אכילה כשמתחיל את ההלל ואחר אכילה כשמתחיל לא לנו יע"ש. ובעור או"ח סימן מ"פ הביא שאביו הרא"ש ז"ל היה נוהג בזה כר"ח כהן יע"ש ובדרישה שם (ודע דבהגהות אשרי ברכות ר"פ היה קורא הערתיק ג"כ מאור זרוע הך פלוגתא דרבותא. אבל נעלא שם אסרון ודילוג שנשמע שם דעת ר"ת בזה וים לתקן האסרון ע"פ ספר אור זרוע שבידינו). וכן מבואר הדבר ג"כ בחידושי הרשב"א בסוף פ"ק דברכות בסוף הדיבור שם שכתב דהגאונים כמו רב נמא ורב יוסף ורב יצחק בן גיאות ז"ל. הסכימו כלם שאין מברכין עליו עכשיו בהלל בבית מפני שקורין אותו באמצע. וכן הסיב רב האי ז"ל בתשובה שהדברים הם כמו שאמר רב נמא שאין מברכין עליו בליל פסח לגמור ואין אנו קורין אותו בתורת קוראין אלא בתורת אומרים שירה ויע"ש. ושייס הרשב"א שם דר"ת לא היה מברך עליו וכן המנהג ואמרינן בירושלמי אם הלכה רופפת היא בידך ראה האיך הליבור נוהג ונהוג כן עכ"ד. ועי' מזה ג"כ בסדר פסח לרשב"א ז"ל (בשו"ת המיוחסות לרמב"ן בסימן ר"ג) שהביא שם ג"כ דעת הגאונים בזה שאין לברך. ובספר התניא בסדר הגדה ופירושה הביא ג"כ תשובות הגאונים שלא לברך. ואולם בסוף דבריו כתב שנלא בשם רבינו אביגדור שמברכין על ההלל בליל פסחים ויע"ש. ומ"מ אנן נקטינן כדעת ר"ת בזה דאין מברכין וכמ"ש הרשב"א וכ"ה גם כן בעור או"ח בסימן תפ"ו. ובמהרי"ל בהלכות הגדה הביא דמהר"ם לא היה מברך וכן נהג מהר"י סג"ל דלא ביך לא לפני סעודה ולא לאחר סעודה. ואמר דאית בי' פלוגתא דרבותא אי מברך או לא דבאגודה כ' דמברכין בין לפניה ובין לאחריה ובאו"ז פסק שאין לברך כלל עכ"ד. ושייס שם ואנו אין מברכין כלל ברכתא דהלילא. וכן רבותינו לא היו מברכין דהמנעו בברכות לא הפסיד: (לג) [מטבע ארוך פותח בו בברוך וחותם בברוך] כל"ל.

וכן

הא הוי כברכת המצות דס"ל למקשה דהוי הודאה אחת ולא דמי להבדלה כדפרישית לעיל ומשני א"ר מנא טופס הברכות כך הוא ובא ר' יודן ופירש דברי ר' מנא מטבע קצור פותח בברוך ואינו חותם בברוך מטבע ארוך פותח בברוך ומסיים בברוך דס"ל לר' יודן דקידושא נמי לא דמי לברכת המצות כיון שיש בו אריכות דברים כגון ואותנו קדשת דקאי על ישראל. ושבת קדשיך וכו' קאי אקדושת שבת ודכוותה במועד וכן צריך לחלק גבי ברכת התורה לפניה ולאחריה ובברכת ההפטרה שיש חתימה בתחלתה דמקצת קאי אתורה ומקצת קאי אישראל ומשאר מצות כגון וחיי עולם נטע בתוכנו דקאי אשאר מצות וגמילות חסדים שישראל עוסקים בהם תדיר ואנו מודים להקב"ה על שניהם וכן אשר בחר בנו דקאי אישראל ונתן לנו את תורתו אתורה ולהוציא מדברי האומר דהך וחיי עולם נטע בתוכנו משמע דקאי נמי אתורה שא"כ לא היה צריך שתי ברכות ואין דבר לנטות ימין ושמאל מפתרון זה. וכן אשר בחר בנביאים טובים דהיינו תורה שבעל פה שהוא דברי קבלה בא"י הבוחר בתורה היינו תורה שבכתב ולהכי צריך שתי חתימות במטבע ארוך זה וכיון דמפסיקינן בהפטרה חוזר ופותח בברוך צור כל העולמים דלא הוי סמוכה לחברתה אלא דבר חדש ופותח בברוך אתה ה' צור כל העולמים וחותם בא"י האל הנאמן בכל דבריו והוי מטבע ארוך. (לג) ומה שנהגו להפסיק בשל כל דבריו אמת וצדק שהוא באמצע הברכה היינו משום דבמס' סופרים (פי"ג הלכה י') אמרינן שהצבור היו עונים בימי חכמים עם המברך סוף הברכה נאמן אתה הוא ה' אלהינו וכו' מיהו אינו סוף הברכה כי אם האל הנאמן בכל דבריו. וברכת של נר חנוכה ושל מקרא מגילה בתחלתה לא הוי סמוכה דאפשר לפזרן כדמשמע בפרק במה מדליקין (שבת כ"ג ע"א) דהרואה מברך שתים ולא להדליק. וזמן אמרי' נמי בפ' בכל מערבין (עירובין מ"ט ע"ב) דאומרו אפילו בשוק. (לד) וברכה אחרונה דמגילה הוי מטבע ארוך הרב את ריבנו וכו'. (לה) ומקובלני מרבינו אבא מורי שכל המצות בין תפילין ובין ציצית ולולב ונר חנוכה וכל דכוותייהו צריכים ברכה אחרונה לאחר קיום המצות כשמסיר ממנו הטלית וכדומה דתנן כל שטעון ברכה לאחריו טעון ברכה לפניו ויש שטעון לפניו ולא לאחריו דאמרי' בגדה (דף כ"א ע"ב) ובפרק כיצד מברכין (ברכות מ"ד ע"ב) לאפוקי מצות ופריך ולבני מערבא דמברכים לבתר דמסלקי תפילייהו לשמור חוקיו מאי איכא למימר ומשני לאפוקי ריחני וש"מ מדלא קאמר לאפוקי שאר מצות אלא קאמר לאפוקי ריחני ש"מ דאכל המצות נמי מברכינן לאחריהם כגון בציצית בא"י אמ"ה לשמור מצות ציצית וכן בכל מצוה מזכיר לשמור מצות פלונית אבל לשמור חוקיו לא שייך לברך אלא אתפילין כדאמרינן בברכות בירושלמי אתי' כמ"ד ושמרת את החוקה וגו' חוקה זו בתפילין נאמרה ופלוגתא היא בהקומץ רבה (מנחות כ"ו ע"ב) דאיכא מ"ד דבפסח נאמרה. ועוד אני מוסיף לפרש הא דפתחינן בברוך אתה ה' אמ"ה האל אב הרחמן אע"ג דאיכא טובא ברוך קמיה התם משום שאפשר לפזרן וכן בסמוך גאולה לתפלה פתחינן בא"י אלהינו אלהי אברהם ואלהי יצחק ואלהי יעקב משום דאין בו סמיכות גאולה בתפלת המנחה דומיא דהזן שאינו אומר נברך ביחיד וכן יש לומר גבי י"ח ברכות. (לו) וגם שבעה הקוראים בתורה פותחים בברוך זה אחר זה משום תקנות הנכנסים והיוצאים והא דפותחין ברוך א"י אמ"ה אשר בחר בנביאים טובים משום דתורה לחוד ונביאים לחוד ולא שייך למימר סמוכה לחברתה אלא היכי ששני הדברים הם מענין א' קצת (לז) וכן במגילה שמברכין בסופה בא"י אמ"ה הרב את ריבינו אע"ג דסמוכה לקריאת המגילה היינו משום דהתם תנן (מגילה כ"א ע"א) מקום שנהגו לברך יברך וכו' ומוקמינן לה בגמרא (שם כ"א ע"ב) דקאי על ברכה אחרונה שאם רצה אינו מברך כלל וא"כ אין לך פיזור גדול מזה ולא חשיב לה סמוכה. ואין להשיב על דברי ולשאול דמאי פריך בירושלמי על ברכת המזון והרי סופה וסליקת בקשיא והרי אית בה נמי לשעבר דהיינו תמיד לא חסר לנו וגם להבא אל יחסר לנו מזון לעולם ועד והוי כברכת אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים וכו' וכהבדלה דהוה מטבע ארוך דכי מדייקת בה לא דמי דכל חתימה קיימא או אפתיחתה או הסמוך לחתימתה כדאיתא בפ' ערבי פסחים ופת'חחה היינו הזן את העולם כולו וכו' והיינו לשעבר וסמוך לחתימתה היינו ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא וגם זה לשעבר אבל חתימה לא קיימא מאל יחסר לנו מזון לעולם ועד שהיא באמצע הברכה שא"כ מה הועילו חכמים שהצריכו מעין חתימה או מעין פתיחה אבל גאולה כולו להבא עד סוף החתימה ותחלתה לשעבר. (לח) וברכת אלהי נשמה שנתת בי טהורה (ברכות ס' ע"ב) הוי כהודאה בעלמא והתחלת הברכה הוי בא"י המחזיר נשמות לפגרים מתים ואפשר לפזרן. וכן במודים דגשמים (ברכות כ"ט ע"ב) מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה כו' הוי הודאה בעלמא והתחלתה (לט) בא"י [רוב ההודאות ואל ההודאות] ואפשר לפזרן תדע שהרי במודים

הגהות

וכן היא סיום הירושלמי שם ובכתב יד אשר לפני נמצא חסר: (לג) ומה שנהגו להפסיק בשל כל דבריו אמת וצדק וכו'. עי' מזה ג"כ בתוס' דידן בברכות מ"ו ע"ב בד"ה והטוב. ובתוס' ר"י טירליאו"ן שם וכן בתוס' פסחים ק"ד ע"ב בד"ה מון שכתבו ג"כ כדברי רבינו כאן. ועי' מזה ג"כ בשיטה מקובצת בברכות מ"ו ע"ב שם: (לד) וברכה אחרונה דמגילה הוי מטבע ארוך וכו'. עי' מזה בתוס' דידן פסחים ק"ד ע"ב סוף ד"ה כל הברכות ובשיטה מקובצת בברכות מ"ו ע"ב: (לה) ומקובלני מרבינו אבא מורי שכל המצות כו' לריכים ברכה אחרונה וכו'. עי' מה שכתב בזה רבינו לעיל בסימן קכ"ב ובהגהותי שם ס"ק פ"ד ובסימן קמ"ו ובסימן קכ"ה ובהגהותי שם ושם ועוד לקמן בסימן תלג"ג. ועי' ג"כ מזה בתוס' דידן ברכות מ"ד ע"ב ובתוס' ר"י טירליאו"ן שם ובמידושי הרשב"א שם בד"ה ולבני מערבא. ועוד בתוס' כדה כ"א ע"ב ובחדושי הרשב"א והר"ן שם: (לו) וגם שבעה הקוראים בתורה פותחים בברוך זה אחר זה משום תקנות הנכנסים והיוצאים וכו'. הנה רבינו קילר קלת בדבריו וכוונתו בזה כמ"ש התוס' ברכות מ"ו ע"א סוף ד"ה כל הברכות דה"ט לפי שהיו רגילים שלא היו מברכים רק הראשון ברכה ראשונה והאחרון ברכה אחרונה והאחרון בפסק גדול בין ראשון לאחרון ובתר כן שתקנו שמברך לכל אחד ואחד משום הנכנסין ומשום היוצאין שוב לא זה ממקומה: (לז) וכן במגילה שמברכין בסופה כו' אע"ג דסמוכה לקריאת המגילה וכו'. עי' מזה בתוס' ר"י טירליאו"ן ובתוספת הרא"ש ברכות מ"ו ע"א ועי"ב שכתבו טעם אחר בזה. ועי' ג"כ בשיטה מקובצת שם דף מ"ו ע"ב בד"ה תדע שכתב ג"כ ג' טעמים בזה. ואולם המחבור כמו שכתב רבינו כאן דמסתבר טעמיה טפי. ועי' מזה ג"כ בס' לחם חמודות על הרא"ש ברכות פ' היה קורא סימן ה' בקיצור מ"ש בזה: (לח) וברכת אלקי נשמה שנתת בי טהורה וכו'. עי' מזה בתוס' ברכות י"ד ע"א סוף ד"ה ימים. ועוד בתוס' שם דף מ"ו ע"א ובתוס' פסחים ק"ד ע"ב בד"ה כל הברכות ובשו"ת הרא"ש כלל ד' סי' א' ובטור ובשע"ע או"ח סימן ו' ובמנהג אברהם שם בקו"א. ועי' ג"כ בלבוש שם. וגם במה שכתבו בזה הגר"א והריטב"א שם: (לט) בא"י [רוב ההודאות ואל ההודאות] כנ"ל. ובכתב יד אשר לפני שגם המעתיק וכתב בא"י מלך מהולל בתשבחות. וזה סיומם גדול דבהדיא איתא בש"ס ברכות כ"ט ע"ב ובתענית ו' ע"ב המברך ברוך רוב ההודאות. ופריך תלמודא רוב ההודאות ולא כל ההודאות אמר רבא איתא האל ההודאות אמר רב פפא הלכך ניתריכהו לתרווייהו רוב ההודאות ואל ההודאות ע"כ. ונתקבל זו איתא ג"כ בהרי"ף ובהרא"ש ובאגודה בסוגיין שם. ובטור או"ח בסימן רכ"א. ומה שהשיג הרז"ה בספר המאור על הרי"ף בזה כבר השיבו עליו הרמב"ן בס' המלחמות בברכות שם (והביאו הרי"ן בהלכות בפ"ק דתענית) והריטב"א בחידושיו בפ"ק

דתענית

במודים דרבנן אין בו חתימה לא בתחלה ולא בסיף ולא דמי להודאה נינהו דפ' ערבי פסחים. ונשמת כל חי בלילי פסח הוי סמוך לחתימה דהלל כיון שהצריכן חכמים לומר שניהם כדאמרינן ואומרים עליו ברכת השיר. ובשחרית בקריאת מזמורים בבית הכנסת הוי התחלת הדבר בא"י אמ"ה האל אב הרחמן. ואית ביה לשעבר המהולל בפי עמו ולהבא נהללך ה' אלהינו בשבחות ובזמירות וכו' מלך משובח ומפואר עדי

הגהות

דתענית סס. והלכות גאו"ת סי' רכ"ח סס הביא הטוסחא לתתוס בא"י אל הסודלות יע"ש. ומשמע בזה אחר שיטת הרז"ה ודבריו תמוהים דתפס דעת יחיד כנגד דעת כל הראשונים הכ"ל ולאיתי שכבר התעורר עליו בזה הרב באליה רבה סס והביא בתימה ועי' גם כן מזה בחידושי הרשב"א ובשיטה מקובצת בברכות בסוגיין סס מ"ש בזה. והנה הרמב"ן בספר המלחמות סס הביא שראה בעקלת טוסחאות ברוך אל רוב הסודלות והוא נכון עד כאן. ובאמת שגם הרמב"ם בפ"י מהלכות ברכות הלכה ה' הביא ג"כ טוסחא זו אלא שהוסיף בסוף תיבת והתשבחות וע"ז תמה הב"י בסי' רכ"א דתוספת זו מנין לו. ועל כן כשהעתיק לשון הרמב"ם בש"ע סס בסעיף ג' השמיט הך והתשבחות. ועיקר הדבר ראה זה מלאתי להריטב"א ז"ל שבחידושיו בפ"ק דתענית הביא שגם רבותיו בעלי התוס' סוברים שאין לריך לומר הסודלות שני פעמים אלא די לומר בא"י אל רוב הסודלות דכיון שהוא מזכיר אל תו לא משמע אלא שבוח גדול ואל בריבוי הסודלות. וכתב ע"ז הריטב"א סס דלשון הגון הוא וכן הוא בסדור הרמב"ם אלא שאין לנו בזה וכיולא בזה אלא שיטת הגאונים ז"ל כי מנהגם תורה היא. והם קבלו מדרי ברכות מיסיבתם של רבינא ורב אסי. ואעפ"כ קיים סס דכשהוא חותם יכול לחתום בא"י אל רוב הסודלות כדברי התוס' או בא"י רוב הסודלות ואל הסודלות כדברי הגאונים ז"ל ויע"ש. והרין בהלכות בפ"ק דתענית הערתיק ג"כ בשם הרמב"ן בפ' המלחמות שלריך לחתום ברוך אל רוב הסודלות או מלך רוב הסודלות ואל הסודלות והביאו רבינו בית יוסף בפי' רכ"א. ובדריסה סס האריך בביאור דברי הר"ן הללו והכריח בכוונתו וגם בכוונת הב"י סס דס"ל להר"ן דלא סני אם היה מסיים ברוך אל רוב הסודלות בלבד וכמ"ש הרמב"ם אלא שאין לריך שיחזור ויאמר גם אל הסודלות ויע"ש. ויבואר עוד להלאה בהמשך דבריו. והנה מעמא דמלתא שאולרכו לומר שתיהן מפורש ברבינו יונה בברכות בסוגיין סס שזהו מפני שאם היה אומר רוב הסודלות היה משמע רוב ולא כל. ואם היה אומר אל הסודלות בלבד היה נראה אל מקלת הסודלות ויש לזולתו מקלת אחרות ולפיכך הולרכו שתיהן עכת"ד רבינו יונה סס וכ"כ גם כן בתוספת הרא"ש סס. ואולם המעיין בפירש"י בפ"ק דתענית דף ו' סוף ע"ב ימלא שפירה לזה שכתב סס בהביא דרוב הסודלות כמי משמע כל הסודלות יע"ש ודבריו לע"נ. ובוב מלאתי להרב בעל מעדני מלך על הרא"ש בפרקין סס סי' ט"ו שהקשה ע"ד רבינו יונה בזה. וגם על פירש"י דתענית סס דאמאי לא תקנו באמת לומר כל הסודלות ותסני לן ויע"ש שחוכך בזה. ואכני הרואה דעיקר קושייתו שאילת הראשונים היא זו בחידושי הריטב"א בפ"ק דתענית סס התעורר בזה דלמה תקנו דוקא למתחס ברוב הסודלות ומה טעם לשון זה. ועי"ז כתב והתשובה על שאלה זו היא לפי שברכה זו כתקנה על כל הטובה הכללות שהיא בטובת כל העולם שמתברכין בנשמים בכל שפה ושפה לפיכך רלו להזכיר בחתימתה ג"כ לשון רבוי הסודלות כדברי הטובה ושנאמר רוב הסודלות מלשון רבוי הדבר. והתלמוד אשר שמא יטעה אדם לומר שהוא מלשון רוב ממש שפירושו רוב הסודלות ולא כל ומש"ה ראוי יותר שנאמר אל הסודלות שהוא לשון חוקף ויכולת ויהיה זה נמקום רבוי. ורב פפא ראה דברי שניהם שהזכיר רוב הסודלות ואל הסודלות אח"ד הריטב"א סס. וקרובים דבריו לדברי הרמב"ן במלחמות שהעתיק בתע"מ סס בסוף דבריו אלא שהרמב"ן קילר בדבריו והריטב"א הרחיב את הדברים יותר:

ודע דבהיותי מעיין בזה ראיתי ג"כ דבר פלא בדברי הש"י בתענית סס דבהא דאמר רבא התם אימא אל הסודלות כתב הש"י בזה"ל. אלא כך חותם בא"י אלקינו מלך העולם אל הסודלות דמשמע כל הסודלות עכ"ל. וזה חידוש גדול שלא מלינו דבר זה בשום פוסק מראשון ועד אחרון שיהי' לריך לומר בתחתיתה זו סס ומלכות. ובדש"י שעל הרי"ף סס לא כתבא מזה דבר. ואשר יפלא בעיני עוד יותר הוא על הרב בעל מע"מ שהוא ז"ל הביא דברי הש"י בזה ולא העיר ע"ז מאומה. והן לא ככהר מעכי את אשר מכעיס הגידו ומכללם גם הגאון יעב"ץ בספרו מעבה לחם דהפירוש המיוחס לרש"י שבל מס' תענית אינו מרש"י ז"ל רק מגדול אחר לא נודע למי מקדושים הוא אבל מלבד שעדיין הדבר מוטל בספק. כמבואר אלינו בספרי מאורות כתן על בעלי התוס'. ומס הראיתי על כמה גדולי מפרשים קמאי ובתראי שהביאוהו וקראוהו בשם רש"י. עוד זאת אף אם נניח דאינו מרש"י מ"מ הרי הוא לאחד מגדולי הראשונים ז"ל. ומלה לייחד דבריו ואתרתי למלוא עכ"פ קלת שיוע לדין זה בספרן של ראשונים והנה עלתה בידי תה"ל ומלאתי לאחד קדוש מרבותינו הספרדים והוא הרמב"ן ז"ל דסנירא ליה נמי הכי. ואולם לאו בפירוש אתמר אלא מכללא אתמר. וזה עפמ"ש בדריסה בטור אוא"ח בסי' רכ"ח לבאר דברי הרמב"ן בתלמות שהעתיקם הר"ן בהלכות בפ"ק דתענית סס בזה"ל. ובמקלת הטוסחאות כתוב ברוך [אל] רוב הסודלות והוא נכון. אבל לשון הספרים כולם שאמרו ברוך רוב הסודלות לדברי הכל לריך תיקון לומר כן ברוך אל רוב הסודלות או מלך רוב הסודלות ואל הסודלות. ושמא עשו רוב זה תואר כמו רב וכן ערוב אוכים ואמיץ כח וכו' עכ"ל. (והוא הערתקה נכונה. ובספר המלחמות שבידינו בסוגיא דברכות שם נדפס בטעות ובדילוג והעיקר חסר שם ויש לתקן ע"פ דברי הר"ן הללו) ותוקף דבריו הובא ג"כ בית יוסף בסימן רכ"ח. ובדריסה שם בא לבאר דברי הר"ן בזה ואם אינכם כי דברי הדריסה שם באו מעורבבים ובאין סדרים לנו (כי בתחלה הביא שם דברי הר"ן בזה בלי מראה מקום. ואח"כ הביא שוב מן הר"ן בבפ"ק דתענית מה שכתב בזה בשם הרמב"ן כאלו היה ענין אחר ומאים אחר לקחו ובאמת שדברי הר"ן שהביא בתחלה שם ג"כ דברי הרמב"ן שהעתיק הר"ן בפ"ק דתענית. והר"ן לא הוסיף עליהם מאומה. וגם בסוף דברי הדריסה שם נפל שיים וגם חיסור ויתור לשון ולריך תיקון כאשר יבואר להלאה. ובאין ספק שלא יצא כל זה מתי המחבר רבינו מהרו"ך ז"ל כי שפתי כהן ישמרו דעת. ורק בשגגת המעתיקים הוא) מ"מ דבר זה מפורש יולא בדבריו שם שלא להוכיח בדעת הר"ן (בשם הרמב"ן) וגם בכוונת הב"י אלינא דהר"ן דס"ל דאם היה מסיים ברוך אל רוב הסודלות (וכמ"ש הרמב"ם) לא היה סני בהכי דאכתי לא נפיק מהשם שיאמרו אל רוב הסודלות ולא כולן עד שיחזור ויאמר אל הסודלות בלא רוב. ושוב כתב שם וזה שכתב הר"ן ז"ל [אבל לשון הספרים שאמרו ברוך רוב הסודלות לדברי הכל לריך תיקון] נראה דהכי פירושו דכיון בין לרב דאמר אין ברכה בלא שם ובין לר' יוחנן דאמר דבעינן נמי מלכות לברכה. ומעתה איך יתחוס בלא שם ומלכות לכך מסיק דלריך תיקון לומר כן ברוך אל רוב הסודלות או מלך רוב הסודלות ר"ל לרב לריך לומר אל הוא שם ולר' יוחנן מלך. ועכ"פ יסיים ואל הסודלות. ואע"פ דגם ר' יוחנן ס"ל דבעינן שם [ואיך סני לומר] מלך רוב הסודלות אפשר כיון דמסיים אח"כ ואל הסודלות כאלו אמר בתחלה דמי. אבל מ"מ מלך או אל בתחלה עכ"פ לריך למיסתך לתיבת ברוך או רוב אם הוא תואר. אבל דוחק לומר דדעת הר"ן היא לומר בא"י אל רוב הסודלות כדעת המיימוני דא"כ לא הוה פסיקא ליה לכתוב דלריך תיקון אליבא דכ"ע עכ"ל הדריסה שם. והאלרכתי בהעתקת כל דבריו זה בשביל ג' טעמים הא' כי לבי אנכני לתקן רוב הסגיאות אשר נפלו כאן בדבריו שלו אותו לריך. חאת שנית כי מעטו נקח גם לבדון דיבן דמנכלל דבריו שמעינן דס"ל להרמב"ן דלר' יוחנן דבעי בכל ברכה שם ומלכות לריך לומר ג"כ בתחתיתה זו שם ומלכות דהייטו מלך רוב הסודלות ואל הסודלות. וכיון שכן הוא הרי מלאתו לו חבר לרש"י ז"ל בפ"ק דתענית דאיהו ז"ל נמי ס"ל הכי דבעינן בתחתיתה זו שם ומלכות. אלא שיש קלת חילוק ביניהם דהרמב"ן סובר דמלך לבד אף בלא תיבת העולם נמי אשוב מלכות. אבל רש"י ז"ל סובר

עדי עד שמו הגדול (וצריך לפרש להבא) וחתמינן בא"י מלך מהולל בתשבחות. (מ) וישתבח שסך לעד מלכנו הוי סמוכה וחתמינן בה מלך מהולל בתשבחות שקאי אמזמורים שקראו הקהל והיינו דאמרינן בשבת על כל דברי שירות ותשבחות דוד בן ישי עבדך משיחך ישתבח שסך לעד מלכנו. הלכך בנשמת כל חי לא פתחינן בברוך דישתבח קאי אכולהון. ובתשובות הגאונים כתוב דאסור לאישתעוי מעידן דהתחיל בא"י אמ"ה האל אב הרחמן עד דגמיר ש"ץ ישתבח וחתים מלך מהולל בתשבחות דכולהו חדא בריכתא אריכתא נינהו ולכך נהגו בהרבה מקומות שאין הקובלין משיבין שליח צבור עד גמר ישתבח וגמר קדיש שקאי על המזמורים ותו לא מידי. אב"י העזר"י :

קס"ט שאלה יודעני מורי. על קדירה של חרס גדולה מחזקת סאתים ונותנים בה שכר כל השנה אם מותרת בהגעלה (מא) כי אני מורה בה התירא מדאמרינן במאני דקוניא בפסחים (דף ל' ע"ב) ובע"ז (דף ל"ד ע"א) דמשוי תלמודא חילוק בין יין נסך לחמץ משום דזה תשמישו בחמין וזה תשמישו בצונן וחבירי חולקים עלי. אב"י מור"י :

תשובה מרבינו אפרים.

לא ידעתי להבין מה ענין רתיחה והגעלה לכלי חרס. והלא התורה מעידה עליו שאינו יוצא מידי דופיו לעולם אם לא ע"י היסק או ע"י החזרת בבשונות כדאיתא בפסחים (דף ל' ע"ב) ובזבחים (דף ל"ו ע"א). ואשר אמרת דלא גרע מיין נסך במאני דקוניא לא דמי דמאני הקוניא דיין נסך אין מכניסין לקיום ולהכי מותרים אבל היכי שמכניסים לקיום כמו קנקנים של חרס תניא בהדיא שאסורים. וזה ששאלתי הוי מכניסו לקיום ביין נסך ובחמץ לפי דבריך. ואני נשאלתי על החביות של שכר מזוספים ומשירין זיפתן על ידי אור ונתנו לתוכו יין בפסח והתרתיו ועתה חברו עלי חבירי ואמרו שאסור אע"פ שנשרו זיפתן ואמרתי להם אם אתם מקניטים אותי (מב) אני מתיר אע"פ שלא נשרו זיפתן אלא מיד כשהוציא את השכר שכשך במים ואח"כ נתן לתוכו יין מותר הוא בפסח. ולא דמי ליין נסך שהיו בחביות ובקנקנים דהתם כשיתן לתוכו יין כשר יפליט יין נסך טעמו והוא עיקר איסור אבל הכא חביות של שכר כשיתפלט טעם שכר ביין בפסח הוי נותן טעם בר נותן טעם משום דשכר ביין בפסח אינו עיקר איסור אלא ע"י תערובות חמץ כדאיתא בפ' אלו עוברין ואין בשכר אלא טעם המץ וכשיתן השכר טעם בחביות ומחביות טעם אחר לאו היינו ממש כדגים שעלו בקערה שמותר לאכלן בכותח. ולא דמי לטעם יין נסך בחביית דהתם עיקר איסור הוא ולא טעם איסור ומטעם הזה יש לך להתיר קנקנים של שכר להשתמש בהם בפסח. ואומר אני כל מה שאמרו הכמים להגעיל כלי חמץ לצורך הפסח היינו אותן כלים שנשתמשו בהם עיקר חמץ אבל אותן כלים שנשתמשו בהם טעם חמץ כגון שכר ואפי' רותח א"צ הגעלה דנ"ט בר נ"ט הוא. ואפי' יורה שמבשלים

הגהות

דדוקא מלך העולם חסוד מלכות וכמ"ש התום' ברכות מ' ע"ב בד"ה אמר אביי דאם דילג תיבת העולם נמי לריך לחזור ולברך המלך לבד אינו מלכות וכ"ה בטור ובשם"ע אוא"ח סימן רי"ד ובלבוש שם. ומש"ה כ' רש"י התם דהא דמסיק אביי ואמר אינגא ברוך אל ההודאות דר"ל שלריך לחתום בא"י אמ"ה אל ההודאות. דבבר איפסק דהלכתא כר' יוחנן בזה נגד רב דכל ברכה לריך שם ומלכות וכמ"ש התום' שם בשם רבינו יהודה וכן פסק הרי"ף והרמב"ם והרא"ש והגהות מיימוני בשם רב האי גאון והכי נקטינן. והגם שהר"י היה נתפקח אם הלכה בזה כר' יוחנן או כרב וכדמייתי ליה הרא"ש בפרקין שם סוף פ' כיצד מדקאמר אביי התם כוותיה דרב מתברא מ"מ כיון דלא אמר בהדיא הלכה כרב אלמא דלא פסיקא ליה מלתא וכיבדר לכללין דרב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן. והב"ח פ' שם דודאי אביי נופי' פסיקא ליה מלתא דהלכה כרב אלא דהר"י היה מסופק דשמא הך כללא דרב ור' יוחנן משמע בכל דוכתא ולף הכא הלכה כר' יוחנן ולא משגיחין בשמה דקאמר אביי או לא. ויעש"ה. מ"מ בין כך ובין כך אין להביא ראיה כלל מן אביי דגם רבא סובר כן שהרי הוא בר פלוגתיה דאביי בכל מקום כנודע :

ובעיקר הדבר עי' מזה בב"י בסימן רי"ד שם מ"ש בשם הרוקח לחלק דכל הברכות שהם הודאות להקב"ה יש בהם הזכרת שם ומלכות משא"כ בברכות דתפלה לא תיקנו בהם מלכות יעש"ש. וכ"כ גם כן בב"י שם מכתיבת יד הגאון מהר"י פולק וכ"ה בלבוש שם ועי' ג"כ מזה במג"א ובט"ז שם סק"א ואכ"מ להאריך בזה : (מ) וישתבח שמך לעד מלכנו הוי סמוכה כו'. ובתשובות הגאונים כתוב דאסור לאיתעוי. וכו'. הנה דברי רבינו בזה מובנאים בקלרה בשמו בהגהות מיימוני בפ"ו מה' תפלה באות ע'. ובעיקר הדבר עי' מזה בתוס' פסחים ק"ד ע"ב בד"ה מון שכתבו ג"כ דברכת ישתבח הוי סמוכה לברוך שאמר ולא הוו הפסוקים הפסק כמו ברכה אחרונה שבק"ש דלא הוי ק"ש הפסק ועל כן אין להפסיק בין ברוך שאמר ליתבח ע"כ. ואולם המעיין שם יראה שעדיין לא נתה דעתם בכלל זה דקשיא להו מברכת יהללוך דליכי פסח דאין מברכין לקרות את ההלל ובעבור זה העלו שם כלל אחר דכל ברכה שהיא אחר פסוקים אינה לריכה פתיחה דבלא פתיחה נמי ניכרת ההתחלה עכת"ד התוס' שם. וסלום ראיתי להרשב"א בסוף פ"ק דברכות שילא לחלק את הענינים דשאני ברכת ישתבח של אחר פסוקי דזמרה. וכן ברכת יהללוך של אחר קריאת ההלל. דבהנך שפיר אין קריאת הפסוקים מסיג הפסק לפי שהברכות והקריאה ענין אחד הוא כלומר שברכות פסוקי דזמרה ופסוקי דזמרה הכל ענין שבח וזמרה. וכן ברכת הלל ויהללוך הכל שבח וזמר וכענין אחד ממש הן ולפיכך אין הקריאה מפסקת. משא"כ בשאר ברכת המצות כברכת המגילה וקריאתה שהקריאה ספור המאורע והברכה לשבח והודאה על המאורע וכן כולן ולפיכך מפסיקין עכ"ל הרשב"א בחידושיו שם. ועוד לו שיטה אחרת בסדר הגדה שלו הנדפס בשו"ת המיוחסות להרמב"ן בסימן רי"ג : (מא) כי אני מורה בה התירא מדאמרינן במאני דקוניא בפסחים וכו'. הנה שיטת רבינו יואל בזה מובא בתרוכי פסחים פ' כל שעה סימן תקס"ו וגם בהגהות אסרי ע"ז פ' אין מעמידין סימן כ"ה. (ולולם ש"ם נפל שם בשם הפוסק שכתב דקדירה של חרס שנותנין בה שכר כל השנה אם הגעילה מתיר ר"מ ליתן בה יין בפסח יומם דתשמישו ע"י לוקן מכ"ל. ולריך לחקוק שם תיבת ר"מ ולהליג בתקונו רבינו יואל כמ"ש כאן ובתרוכי בפסחים שם) והעתיקם ג"כ רבינו בית יוסף בשור או"ח הלכות פסח סימן תנ"ל. ובשור שם הביא ג"כ שיטת רבינו יואל בזה אלא שבעיקר הדבר נחלק עליו שם משום דקשיא ליה בגויים והבית יוסף שם מייחס קושייתו שפיר וינואל להלאה : (מב) אני מתיר אע"פ שלא נשרו זיפתן אלא מיד כשהוציא את השכר שכשך במים וכו'. כל דברי רבינו אפרים בזה עומדים ג"כ בהגהות אסרי בע"ז פ' אין מעמידין סי' כ"ה. וז"ל שם ורבינו אפרים מתיר אפילו בלא הגעלה משום דהוי כ"ט בר ס"ט דשכר גופי' לאו חמץ גמור הוא אלא על ידי תערובות ולא דמי לטעם יין נסך בחביות דשיין עיקר איסור הוא. וחביות מזופפת שנתנו בה שכר התיר רבינו אפרים עא"ש שכשוך ליתן בה יין בפסח עכיל. ובפיוס הלבון הוא מגומגם קלת דבראה לכאורה דהא דמסיים דהתיר רבינו אפרים ליתן יין בפסח בחביות מזופפת של שכר ע"י שכשוך הוא ענין בפ"ע ובאמת שהמעיין כאן יראה שכל דברי רבינו אפרים גם בחבלה סובבים עיקר על חביות מזופפת שיש להתיר ליתן בהוכו יין בפסח בלא הגעלה מטעם כ"ט בר ג"ט. ועוד יותר מפורש כאן דלאו דוקא שנשתמש בו חמץ בלון אלא אפי' אם נשתמש בו שכר רותח נמי אין לריך הגעלה ובהגהות אסרי שם לא נזכר מזה

מלומה

שמבשלים בה שכר כל השנה א"צ הגעלה ולא כמו שאמרת דוקא חמץ בצונן אלא אפי' שכר רותח אם נשתמש בכלי א"צ הגעלה:

אפרים ב"ר יצחק:

תשובתי מה שאנו אומרין שאינו יוצא מידי דופיו לעולם (מג) זהו אם קיבל טעם ע"י בישול כדכתיב אשר תבושל בו ישבר אבל כשקיבל טעם ע"י צונן יוצא מידי דופיו בדהזינן נבי יין נסך שיוצא מדופיו ע"י עירוי וכאשר הוכחתי ממאני דקוניא. ומה שכתבת דלא דמי למאני דקונוא דאין מכניסו לקיום אבל זה ששאלתי הוי מכניסו לקיום ואסור בצונן ביין נסך. תשובתי אפילו הכי די לו בהתיחה דהא אי עביד להו עירוי סני להו בהכי כדאמרינן בפ' כל שעה בירושלמי הני גרביא דכותח ממלאים ג' ימים מעת לעת ומערן והאי חמץ בצונן הוא וכל היכי דמועיל עירוי ה"ה רתיחה כדאמרינן בסוף מס' ע"ז (דף נ"ח ע"ב) הרוצה לטהרן מיד מגעילן ברותחין. ואע"ג דההיא בשל עץ מיירי (מד) מ"מ הואיל דעירוי מועיל לעץ כמו לחרס ה"ה לענין הגעלה הם שוים. אבל מורי שרוצה להתיר בלא רתיחה משום נותן טעם בר נ"ט וכו' אומר אני דשכר הוי חמץ נמור ע"י תערובות כדמוכח באלו עוברין (פסחים מ"ג ע"ב) והעירוב הוא גוף האיסור ולא נותן טעם ואפ' ממש איכא והוא נותן טעם איסור עצמו בחביות ולא דמי לנ"ט בר נ"מ. וגם ראיתי וחקרתי ענין מתקני השכר וידעתי כי כן הוא שיש בו ממש ותדע דהא בפ' אלו עוברין השיב שכר המדי בכלל הרי אלו באזהרה שהיא מלקות ואי לית ביה ממש הא אמר ר' יוחנן טעמו ולא ממשו אין לוקין עליו וא"ת הא רבנן פליגי עליה דר' אליעזר ואמרו אין לוקין

ש"מ

הגהות

מלומה ועי' מענין זה ג"כ בשו"ת מהר"ם ז"ר בדוק דפוס לבוב סימן קס"ה ובשו"ת הרא"ש כלל כ"ט סימן ז' וסי' ח': (מג) זהו אם קבל טעם ע"י בישול כדכתיב אשר תבושל בו ישבר וכו'. ובזיסורי דרבנן בכלי חרס יש ג"כ מחלוקת הפוסקים אי מהני בהו הגעלה כמבואר בטור יו"ד סימן קכ"א שהביא שם בשם בעל העיטור שכתב דלולי דמסתפינא היה מתיר כל כלי חרס אינו בן יומא ע"י הגעלה ג' פעמים והביא ראיה מן הירושלמי. וכ"כ הרשב"א אלא שכתב שראוי לחוש שלא להקל בהם ויעש"ה. ושם בע"כ מיירי שנשתמש בהם בחמץ ולכן אע"פ שהתורה העידה בכ"ח שאינו יוצא מידי דופיו לעולם מ"מ בזיסורי דרבנן הקלו וכמו שהאריך בזה הב"י שם בשם הרשב"א ועי' מזה ג"כ בש"ך יו"ד בסימן קל"ה סוף ס"ק ל"ג. ואולם היכי שנשתמש בהם בלוקן לא מיירי הכי רבוותא. והוא ענין בפ"ע שנחלקו בזה רבינו יואל ורבינו אפרים כאן ומחלוקתם ג"כ בזיסורי דאורייתא כמובן: (מד) מיהו הואיל דעירוי מועיל לעץ כמו לחרס ה"ה לענין הגעלה הם שוים וכו'. כוונת רבינו יואל בזה מבואר דלא לומר דיש לחלק מן הירושלמי דפסחים דקאמר התם בתחם הכי גרבא דכותחא ממלאן ג' ימים מעת לעת ומערן. דבודאי מיירי בין בשל עץ ובין בשל חרס ואפילו במכניסו לקיום אלמא דמהני עירוי לכלי חרס. ובגבלי בסוף מס' ע"ז מבואר שוב דהגעלה מהני לכלי עץ. ואיכ מעילא מובן דמהני נמי הגעלה לכלי חרס דכי היכי דמהני עירוי לחרס כמו לעץ ה"ה דגם לענין הגעלה הם שוים ואפילו במכניסו לקיום כיון שנשתמשו בצונן וזה פשוט. ועי' מזה בעור או"ח סימן תנ"א שדרך ג"כ בדרך זה. והנה כבר הראיתי לעיל שדעת רבינו יואל בזה מובא ג"כ בערוכי פ' כל שעה סימן תקס"ו ובעור או"ח סימן תנ"א ואולם לא זכרו מלומה מדעת רבינו אפרים דפליג על רבינו יואל בזה. אך בהגהות אסרי פ' אין מעמידין סימן כ"ה מייתי שם ג"כ שיטת רבינו אפרים שחולק על רבינו יואל ר"ה ושם נדפס ר"מ ול"ל ר"י כמ"ש לעיל. והנה בירורן של דברים כך הוא. דהכך רבוותא פליגי בתרתי ולכל חד מנייהו איכא קולא וחומרא בין בחמץ ובין בין נסך בכלי חרס. לרבינו יואל עיקר החילוק בין בליעה בחמץ לבליעה בצונן דבבליעה בחמץ לא מהני הגעלה דהתורה העידה על כלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו לעולם. אבל בבליעה בצונן מהני הגעלה לא שא מזופף ול"ש אינו מזופף. ולרבינו אפרים אין חילוק כלל בין בליעה בחמץ לבליעה בצונן אלא דבכל מקום העידה התורה שאינו יוצא מידי דופיו לעולם ולא מהני בהו הגעלה במכניסו לקיום בין בחמץ ובין בין נסך. ומ"מ בחביות של חרס שהיה בו שכר בין בבליעה בחמץ ובין בבליעה בצונן ונתן לתוכו יין בפסח מותר אף בלי הגעלה מטעם דהוי מ"מ בר מ"מ. ולרבינו יואל לא הוי שכר מ"מ בר מ"מ אלא ממשו של איסור. והכרעת האחרונים בהך תרתי דיניה כרבינו יואל ולא כרבינו אפרים הן בחמץ שהקל דמהני הגעלה לכלי חרס של שכר משום דהוי הבליעה בצונן עי' מזה בש"ע או"ח סימן תכ"א סעיף כ"א ובט"ז שם סי' כ"ג (ועי' ג"כ בש"ך יו"ד סימן קל"ה סוף ס"ק ל"ג שכתב דאפשר דלא הקילו בזה אלא בשאינו בן יומא דתו ליכא איסורא דאורייתא דהוי נ"מ לפגם וכמ"ש בעל העיטור שהביאו הטור ביו"ד סימן קכ"א ואף להחולקים עליו אפשר דמודו בחביות שנשתמשו בצונן. גם יש לומר דבחמץ יש להקל טפי בהגעלה מטעם דהיתרא בלע ויעש"ה). והן בחמץ דשכר לא הוי נ"מ בר מ"מ רק עיקר ממשו של איסור ומש"ה לא סני ליה בלא הגעלה. עי' מזה בב"ח בסימן תכ"א שם שכתב בהדיא דאינו אין לנו אלא דברי רבינו יואל וסייעתו בזה שבארינו הגעלה יע"ש. ובמגן אברהם שם סי' ל"ו ובפרמ"ג ובמחלת השקל שם. ובדרך אגב ראיתי בר תמוה בפרמ"ג בשאל אברהם שם ס"ק ל"ט שרצה לעיין בש"ך יו"ד סימן קל"ה סוף ס"ק ל"ג שהאריך ומסיק דבחמץ יש ג' טעמים בנ"ט בר נ"מ וכ"ט לפגם ולכן הקילו בחביות של חרס אף שעמד מעל"ע וכן מילוי ועירוי. אבל בשאר איסורין אין להקל עכ"ל. ושגגה פלטה קלמוסו לפוס ריהטא אלא נזכר כלל בש"ך בשם דלכן הקילו בחביות של חרס שהיה בו שכר מטעם דהוי נ"מ בר נ"מ. אלא מטעם דהוי נ"מ לפגם או מטעם דהתירא בלע ותו לא וכנ"ל:

והנה בעור או"ח בסימן תנ"א שם הסיג על דעת רבינו יואל בזה וכתב דבפרק בתרא דע"ז מוכח דעירוי לא עדיף כהגעלה ויע"ש. ובאמת שאין זו הסגה כלל וכמ"ש רבינו בית יוסף שם דהא לא ילף רבינו יואל עירוי מהגעלה אדרבה להגעלה ילף מעירוי ועירוי פשיטא ליה דמהני כמפורש בירושלמי עכ"ל. ובב"י שם מתר לייחס דעת הטור בדרך פלפול ואם אמנם שדברי הרי חכמה הם מ"מ דחוק מאד לומר שכך היה כוונת הטור כראיה להמעיין שם דכל כה"ג הוי ליה להטור לפרושי בהדיא ולא לכתוב בדרמיזה. וגם הב"ח בעצמו מסיק שם דאין זו הסגה רבבר פיהם שאר המפרשים בדרך אחר. ודין עירוי והגעלה אחת היא בכלים שנשתמשו בהן בצונן בין בכלי עץ ואבן ובין בכלי חרס וזהו כדעת רבינו יואל כאן. ויעיין שם עוד בב"ח שהקשה ג"כ דברי הטור אהדדי דכאן כתב דעירוי בכלי חרס לא עדיף כהגעלה. וביו"ד סוף סימן קל"ה כתב בשם הרמב"ן דבאינו מרכיבו לקיום מהני הגעלה לחרס. אבל במכניסו לקיום אינו ניחא בהגעלה אלא בעירוי אלמא לכאורה דעירוי עדיף מהגעלה ויע"ש שמתרץ בדוחק. וגם הע"ז באו"ח סימן תנ"א ס"ק כ"ג וביו"ד סימן קל"ה סק"ז התעורר על הסתירה ומתרץ ליה יע"ש. וכל דבריו שם מעוהין בזה כאשר כבר העיר עליו הפרמ"ג בפתיחות זאב באו"ח שם. וגם הגאון בע' מקור חיים שם ס"ק י"א תמה עליו בזה ויע"ש שכתב עוד דיש לייחס בפשיטות דשאני גבי יין דשם אין העירוי עושה פעולה פליטה רק שמקבל פעם היין והוי כאלו שורפו בתקומו ומש"ה עירוי עדיפא הגעלה עושה רק פעולת פליטה ומכלי חרס אינו יכול להפליט. אבל בכאן דהטעם הוא מחמת שנשתמש בצונן מפליט אפילו מכלי חרס ולענין פעולת פליטה ודאי הגעלה עדיפא עכ"ל. ולפום ריסטא גם דבריו בזה המורים מאד דאכתי מאי שנא יין נסך מחמץ. וכמו דפשיטא ליה דגבי חמץ הגעלה עדיפא כיון שנשתמש בצונן מפליט אפילו מכלי חרס. ה"נ ניחא כן גם ביין נסך דג"כ נשתמש בצונן. ומה זה שכתב דגבי יין נסך עירוי עדיפא דהגעלה עושה רק פעולת פליטה ומכלי חרס אינו יכול להפליט ול"ע. ואולי יש לומר ט"ס ודילוג בדבריו שם. ואין בידי לכוון

וכנר

ש"ט דאין בו טעמו וממשו ואפי' הכי ר"א מחייב ליה מריבויא דכי כל בחמץ ולא בשאר איסורים תריץ דהא דלא לקי לרבנן ה"ט משום דליכא כזית בכדי אכילת פרס דבכה"ג אמר ר' יוחנן נמי. ור"א סבר דלקי מכל מחמצת ואע"פ ששותים הרבה שכר ביחד. ואינו דומיא דכותח דלא שרפו ליה בחדא כיון דאין הממש בעין וליכא כזית בכדי אכילת פ"פ וכן בשכר של גרים אין בו משום בישולי גוים ואע"ג דקימחא עיקר אין הממש ניכר בו אע"פ שטעמו וממשו הוא. ותו אמאי מצריך ליה בירושלמי עירוי אלא ש"מ דממשו איכא כמו ביי"נ. ומה שהתיר מורי על דבר הביות שהשירו הזפת ע"י האור ונתנו לתוכו יין שאוסרים בזה אע"פ שנישר הזפת. גם אני יוצא בעקבותיהם כי אומר אני שבשכר יש ממשות האיסור כמו ביין נסך ואינו נותן טעם בר נ"ט. אב"י מור"י :

מסכת ביצה

שאלני מורינו רבינו אפרים.

ק"ע אותן בני אדם שקונים בשר מעיו"ט (מה) ומולחים ביו"ט נ"ל דאיסורא עושים כיון דאפשר לעשותן מעיו"ט וכן אשה שעושה שאור לעיסה ביו"ט נראה שהוא אסור. (מו) ועל הפשט אני שואל

הגהות

וכבר הארכתי בענין זה הרבה בדרוש לפנת הגדול שדרשתי בעזה"י בשנה זו תרע"ח בביאמ"ד דתוך העיר שהוקם פה ק"ק קראקא וגם אח"כ ביום ג' דפסח (אסר בו ביום דרשתי ג"כ לזכרון בשמת אדוני אבי עט"ר החכם השלם הנגיד מוה' יקותיאל זלמן במוה' לבי הירש ז"ל שנפטר ביום ג' דפסח תקל"ג) ונלאיתי להעתיקן פה : (מה) ומולחים ביו"ט נראה לי דאיסורא עושים וכו'. כל דברי רבינו כאן בשם רבינו אפרים עד נראה שהוא אסור מובאים ג"כ בשמו במרדכי פ"ק דביצה סימן תרכ"ז בלי שום שינוי. והנה בהשקפה הראשונה היה נראה דעיקר דין זה תליא במחלוקת גדולי הראשונים בשוגיא דר"פ אין לדין (ביצה כ"ג ע"ב) שדעת רש"י שם דגם בתיקון אוכל כפת עצמו כל שאינו מתקלקל כלל אסור לעשותו ביו"ט הואיל ואפשר לעשותו מערב יו"ט. ואולם דעת התוס' והרא"ש והר"ן שם דדוקא במכשירי אוכל כפת הוא דיש חילוק בין אפשר לעשותו מערב יו"ט או לא. אבל באוכל כפת עצמו אין חילוק כלל. ועי' מזה ג"כ בחידושי הגאון הגל"ח בשוגיא דפ"ק דביצה דף י"א ע"ב דמייתי נמי פלוגתא דרבותא בזה וביאר לשון רש"י בשוגיין שם גבי עור לפני הדורסן שכתב בד"ה ואפילו מערב יו"ט נמי. שהופשט מבעוד יום. דכוונתו בזה דאם נשחטה מערב יו"ט בע"כ לא מסכחת לה שיהי' הפשט העור ביו"ט דרש"י לשיטתי' בזה דש"ל דגם באוכל כפת עצמו כל שאפשר לעשותו מערב יו"ט אסור לעשותו ביו"ט ויע"ש שהאריך בזה. והיה נראה לכאורה שדעת רבינו אפרים כאן הוא כדעת רש"י ולכן אוסר כאן במליחה לעשותו ביו"ט אע"פ שהוא תיקון אוכל כפת עצמו הואיל דאפשר לעשותו מערב יו"ט. ושוב אחרי שובי נחמתי דאפשר לומר שאין כאן מחלוקת כלל ודע"ע מוריס להך דינא דרבינו אפרים מסוס דשאני הוא דמליחה ושאור שנעשה דבדברים כמו אלה יש סברא לומר דמפי עדיף כשהוא עשוי מאתמול משהוא עשוי היום. ובכה"ג הא פשיטא דאפילו אוכל כפת עצמו אסור לעשותו ביו"ט כיון דאפשר לעשותו מערב יו"ט וכמ"ש התוס' בהדיא בגמילה דף ז"י"ן ע"ב בד"ה כאן. ותוכף דבריהם שם לחלק בין אוכל כפת עצמו למכשירין. וכתבו דכל אוכל כפת דעדיף מפי כשהוא עשוי מאתמול אסור לעשותו ביו"ט. אבל מכשירין דלא אינתקלקל כשב עשו מאתמול בהא ודאי יש לחלק בין היכי דאפשר ללא אפשר ויעש"ה. איברא דדברי התוס' שם מגומגמים טובא דבראה כסותרים זא"ז תוך כדי דיבור דבתחלה כתבו דבאוכל כפת המתקלקל אם עושהו מאתמול מותר לעשות ביו"ט ומשמע דאם אינו מתקלקל אסור. ושוב כתבו אבל אוכל כפת דעדיף מפי כשהוא עשוי מאתמול אסור לעשות ביו"ט. דמשמע דאם לא עדיף וגם אינו מתקלקל מותר. ולריך לומר דחדא מנייהו דוקא וחדא מנייהו לאו דוקא ולא דייקי בלשונם כל כך. ושוב מצאתי שכבר נסתפק בזה הפרי"ח בריש הל' יו"ט אם הא דנקטו התוס' בסוף דבריהם אבל אוכל כפת דעדיף מפי כו'. הוא דוקא או לא יע"ש. ולדבריו מהרש"א בחידושיו שם בשוגיא דמגילה דמשמע פשיטא ליה להתוס' לאו דוקא נקטו דעדיף מפי ויע"ש וגם בס' מחלית השקל בריש הל' יו"ט דשקל וטרי בדבריהם. ופליאה בשנה בעיני על כל הני רבותא דמה יענו לדברי התוס' והרא"ש בשוגיא דריש פרק אין לדין שהתירו בפירוש לידת בנים ביו"ט אע"פ דאפשר לגורן מערב יו"ט ויניחנו בנים בגורתו ויע"ש אלמא היכי דלא עדיף וגם אינו מתקלקל מותר ולע"נ. ואכ"מ להאריך בזה :

והנה כל זה כתבתי במושכל הראשון לפלפולא בעלמא. אבל בעיקר הדבר לא נעלם ממני שכבר נתבטו בדין זה גדולי קמאי ומהרא"י בתרומת הדשן סימן פ"ג לאחר שהעתיק דברי המרדכי בשם רבינו אפרים לאסור המליחה ביו"ט כל שאפשר לעשותו מערב יו"ט כתב שאחר מן הגדולים קבל מרבותיו דלא נהגינן בזה כהמרדכי בשם רבינו אפרים משום דהדבר ידוע שהבשר השוחה במלח מפיג טעמו יע"ש. והביאו הב"י בטור לר"מ סימן ת"ק. וכמו כן התעסקו בדין זה ג"כ גדולי בתראי הרמ"א ומהרש"ל עמודי ההוראה הרמ"א בדרכי משה בסימן ת"ק שם הסכים בזה לדעת מהרי"ל להתיר מליחת בשר ביו"ט אע"פ שקצתו מערב יו"ט וקצתו ג"כ להלכה בש"ע שם בסעיף ה' ויע"ש ובמגן אברהם שם ס"ק י"א מ"ש בזה. ואולם מהרש"ל בי"ש בפ"ק דביצה סי' ל"ג (הביאו המ"ז בסוף סימן ת"ק שם) הסכים לדעת המרדכי בשם רבינו אפרים לאסור מליחת בשר ביו"ט היכי שקצתו מערב יו"ט וסיים ע"ז וכן המנהג. וכתב עוד שם ב' טעמים לזה הלא שיש בשר גם בעין בשר שור שמוטעם יותר כשהוא במלח לפני יום או יומים שכח המלח מרכבו ומעטעמו מנשותו על כן לא שלקו בדבר ונהגו לאסור. ועוד מאחר שאינו אלא הכשר דבר מאיסור של דם ע"כ אינו קרוי אוכל כפת ממש עכ"ל. והנה בטעם הראשון כוון הגאון ז"ל למ"ש התוס' בפ"ק דמגילה דף ז"י"ן ע"ב שהבאתי לעיל דכל אוכל כפת דעדיף מפי כשהוא עשוי מאתמול אסור לעשותו ביו"ט ואי"כ הכא נמי כיון דיש בשר קשה כמו בשרא דתורא דע"י המלח מתרכך הבשר. וזה פשיטא דעדיף מפי למלחו מערב יו"ט מבינ"ש. ומשום לא פלוג החמיר שלא למלוח ביו"ט אף בשר הכך. ואולם על הטעם השני שכתב הגאון ז"ל דמליחת בשר מאחר שאינו אלא הכשר דבר מאיסור דם אינו קרוי אוכל כפת ממש יקשה קצת דמה בכך ולו יהי' דאינו אלא מכשירי אוכל כפת אם ע"מ כיון שיש למוש שיתקלקל הבשר מי' שהייתו במלח וכמ"ש התה"ד. למה יהי' אסור שוב למלחו ביו"ט הא קיימ"ל דגם במכשירי אוכל כפת אם אי אפשר לעשותו מערב יו"ט מותר לעשותו ביו"ט. וכמ"ש התוס' בפ"ק דמגילה שם וכ"מ ואין להאריך : (מו) ועל הפשט אני שואל למה מפשיטין ביו"ט דאפשר דשקיל בבבזי כו'. וכיון התירו סופו משום תחלתו הא ליתא דעולא ג' דברים קאמר ולא ד' וכו'. הנה עיקר שאלת רבינו אפרים היא בנשחטה ביו"ט עצמו דבנשחטה מערב יו"ט היא מחלוקת אחרת בין הפוסקים אי שריין הפשט ביו"ט או לא ותליא במחלוקת רש"י והראשונים בר"פ אין לדין וכמו שהאריך בזה הגאון הגל"ח בחידושיו לבילה דף י"א ע"ב דלרש"י דשל דגם באוכל כפת עצמו כל שאפשר לעשותו מערב יו"ט אסור לעשותו ביו"ט לא שריין הפשט עור ביו"ט כשנשחט מערב יו"ט (ועי' מזה בים"ש פ"א דבילה בסימן ל"א אלא הבין כן בדעת רש"י שם וכמדומה שלא ראה אותו הגאון הגל"ח מדלא הזכירו) ולדעת התוס' והרא"ש ומאר פוסקים דש"ל דבאוכל כפת עצמו אין חילוק כלל בין אפשר לעשותו מערב יו"ט ללא אפשר פשיטא דשריין הפשט ביו"ט אף כשנשחט מערב יו"ט. אמנם כשנשחט ביו"ט בהא ליכא מאן דפליג דמותר להפשיטו ביו"ט. ועל זה שאל רבינו אפרים למה בשעת התירו הפשט ביו"ט שהיא מלאכה דאוריתא ואינו לצורך אוכל כפת כיון דאפשר דשקיל בבבזי. והוסיף עוד דאין לומר דהתירו כאן סופו משום תחלתו

שואל למה מפשיטין ביו"ט דהא אפשר דשקיל בברזי כראיתא בפ' כל כתבי (מגת קי"ז ע"ב) והואיל ואפשר לאכול בלא הפשט למה התירו הפשט וכ"ת התירו סופו משום תחלתו הא ליתא דעולא שלשה דברים קאמר (בילה י"ח ע"ב) ולא ארבעה (מז) ועוד דאותן שלשה דברים אינם מלאכה דאורייתא כמו הפשט חדא דהא גבי תריסין בשיש ציר לא התירו:

תשובתי הא דלא שרינן אלא בברזי היינו מפני שאותו הפשט אינו

הגהות

דאם אינו דעולא ג' דברים קאמר ולא ד' וכוונתו להא דאמרינן בסוגיין מס (בילה י"ח ע"ב) אמר עולא שלשה דברים התירו סופן משום תחלתן ואלו הן נור לפני הדורסן ותריסי חניות וחזרת רביה במקדש. ופירש"י הותרו סופן שאינו אורך יו"ט משום תחלתן שהוא אורך יו"ט ואי לא שרית ליה סופן לא עביד תחלתן עור לפני הדורסן הותרה שביתתן משום שמיתתן יע"ש. והכוונה דאי לא שרית ליה לשטות ממנע ולא שחיט מעיקרא ויעבר משמתא יו"ט. וכן הוא המעם בתריסי חניות ובש"ס שם שקל ומרי דאמי קמ"ל עולא והא כולהו תניהו ומשנינן להו שפיר ויעש"ה. וזהו כוונת רבינו אפרים כאן בש"ס דעולא רק ג' דברים קאמר ולא ד'. אלא דלפענ"ד נראה דעדיין יש לדון ולעורר קלת על עיקר הוכחתו בזה מהא דעולא כמו שתראה בהמשך דברינו. ומן הקודם ראוי לשים לב ולחקור גם אחרי שאר מקומות שמצאנו שמשכו חכמים להתיר במקלת דברים סופן משום תחלתן אם לא תיקשי עלייהו מאי מהא דעולא:

והנה הלום ראיתי להרב בעל פרי חדש בח' יו"ט סימן תי"ק שהביא שם בשם תשובות פני משה שמשאל בשבר שנשחט בערב פסח ויום א' של פסח של להיות ביום חמישי ונשאר מן הבשר הרבה למחרת ביום ראשון שהוא יום ב' דחול"מ ומדינא לריך לשרות הבשר קודם שיעברו ג' ימים מעל"ע כמבואר ביו"ד סימן ס"ט ונסתפק בעל פני משה אי שריגן לשרות הבשר ביו"ט או לא. ולהרב פר"ח מיפשט פשיטא לי' דשרי דכי היכי דשריגן ליתן העור לפני הדורסן והתירו סופו משום תחלתו ה"כ בזה דאם אמו אוסרין לו לשרות הבשר ביו"ט ממנע ולא שחיט ויע"ש שהאריך בזה. והנה אתם ודאי לא שייך לאקשויי והא עולא רק ג' דברים קאמר ולא ד'. דזה אינו דהא אך דינא דבשר שבהה ג' ימים בלא מליחה דאסור לבשלו לאו מדינא דגמרא הוא אלא מתוקנת הגאונים כידוע. ואולם מלאנו ג"כ סברא זו שהתירו סופו משום תחלתו גם בירושלמי בפ"ק דמועד קטן סוף הלכה ד' לענין מלאכת חול"מ דקאמר התם דאם היה כותלו גוהה (פי' נוטה ליפול) סותרו ובונהו ופריך ויסתור ולא יבנהו אמר רבי חגיה בשם רבי יוחנן התירו סופו משום תחלתו שאם אתה אומר לו שלא יבנה אף הוא אינו סותרו ונמצא בא לידי סכנה יע"ש. ושם ודאי קשיא והא עולא בבבלי רק ג' דברים אמר ולא ד'. וכבר העיר ע"ז הרב בעל קרבן עדה בתוספותיו בירושלמי שם. והוסיף עוד דאין לומר דעולא פליג על רב חגיה בזה דא"כ למה פסקו הפוסקים כרב חגיה ויחא לי' דיון דמסיק בבבלי אמר רב אשי מתניתין נמי דייקא פסקו הפוסקים כותיה דבתרא הוא ויע"ש. ואנן לא ניחא לן בהוא שיטוייא כי שיטייא דחיקא לא מסיקן. ובאמת שבבר קדמו בקושיא זו ג"כ בהגהות מיימוני בפ"ח מהל' יו"ט הלכה ו' על פסק הרמב"ם שם שהביא דינא דירושלמי דאם היה כותלו גוהה סותרו ובונהו כדרכו וכתב על זה בהגה"מיי שם בירושלמי מפרש דהתירו סופו משום תחלתו והא דלא אקשי ליה בתמי' בילה בהדי הך ג' דהתירו סופו משום תחלתן משום דלא אקשי אלא הך דאייתי ביו"ט עצמו ולא בחול"מ דאי"ה עכ"ל. ובעניותי לא זכיתי להבין גם תירוץ זה דמה לי מועד ומה לי חולו של מועד. ואי כוונתו דלא אייתי עולא רק מתמתא יו"ט יקשה טפי והא עולא אקשי שם בהדי הך ג' דברים ג"כ חזרת רביה במקדש וזה אינו מתמתא יו"ט רק ממילי דעבודה ולאו דוקא ביו"ט אלא דהיה גם בשבת יעויין מזה ברש"י במשנה דעירובין דף ק"ג ע"ב. ומה שנראה לפענ"ד בזה הוא ע"פ מה שכתבתי זה מכבר בגליון ס' קרבן נתנאל על הרא"ש פ"ק דביצה סימן י"ז אשר שם עמדתי ליתן לדקו של רבינו בעל הבי"ח במה שפסק בסימן תכ"ט דמותר לשטות העור על גבי קלונסאות ובמנן אברהם שם בק"ג חולק עליו בזה והעלה דדוקא הסטתה במקום הדריסה הוא דמותר מטום דלא מוכחא מילתא דאמרינן דחזי למיזגא עלייהו אבל גבי קלונסאות מוכחא מלתא דלצורך העור עביד ואסור. והגבהה דמתניתין מיירי לטלטלה ויע"ש שהאריך בזה. והסכים עמו בק"ן שם ריש סימן ט"ז. והוסיף עוד להקשות עליו שם בסימן י"ז בד"ה שלשה דברים התירו. וז"ל מכאן קשה נמי על הבי"ח דפסק דמותר להגביה העור על גבי קלונסאות וזה אינו דא"כ הוי ליה לעולא למיתנא דברים התירו סופן משום תחלתן ומילתא דא לא דמי לעור לפני הדורסן דהתם חזי למיזגא ע"פ הדחק וגם שמתא יו"ט אבל להגביה ע"ג קלונסאות לא חזי למזגא והוי אסמעינן רבותא דאפ"ה שרי עכ"ל בעל הק"ן. וכתבתי בגליון שם דלי נראה להגדיק דינו של הבי"ח בזה דבעיקר מה שהניח עליו בגגן אברהם שם כבר דחה הגאון מו"ה יהונתן ז"ל בעל הפליתי בחידושיו על הרמב"ם פ"ג מה' יו"ט הל' ד' ותורף דבריו שם דכיון דהטלטול מותר בו מה לי לטלטל במקום אחר ומה לי לטלטלן במקום גבוה וכי קבבה יש בטלטול וכמו דמותר מחמה לצל ה"ה דמותר להניחן ע"ג יתידות ויע"ש שדחה כל דברי המגא"ש בזה. ואף גם הקושיא שהקשה עליו בעל הקין מהא דעולא נראה לי דלק"מ עפמ"ש הט"ז ביו"ד הלכות מילה בסימן רס"ו בק"א בביאור שיטת רבינו יהוחס בשם הרמב"ן שהביא הבי' שם דבונר שמותר בשבת לטלטל הכלי ולהחזירו לאחר המילה דמאחר שטלטל בהיתר מחזירו לאיזה מקום שירצה וכתב הט"ז שם דה"ט משום דאם היה לריך להסליק האיזמל מידו אח"כ ויהי' אבוד ודאי ממנע ולא מהיל וזה עדיף טפי מהכך ג' דברים שאמר עולא בפ' אין לדין שהתירו סופן משום תחלתן. ומה"ט לא חשבו עולא שם כי פשוט הוא הכך ג' דברים שחשב שם יש בהו חידוש כדאיתא שם עכה"ד ויע"ש. וכוונתו מבואר דר"ל דעולא לא חשב שם רק דוקא הכך דברים שאין הסברא פשוטה כ"כ ויש מקום לבעל דין לטעות בהם כמבואר בשים שם בהדיא דפריך עור לפני הדורסן תניא ומשני מהו דתימא טעמייהו דב"ה משום דחזי למיזגא עלייהו ואפילו מעבר יו"ט נמי קמ"ל. ושוב פריך תריסי חניות נמי תניא ומשני מהו דתימא טעמייהו דב"ש משום דאין בכין ופתיחה בכלים ואפילו דבתים נמי קמ"ל. ושוב פריך חזרת רביה במקדש נמי תניא ומשני טעמא מאי משום דאין שבות במקדש אפילו כהן דלאו בר עבודה הוא קמ"ל עולא דהתירו סופן משום תחלתן ויעש"ה. ומבואר דמשום דבהך ג' דברים הוא דאיכא למטעי בהו ולכך הולרך עולא לאסמעינן דעיקר הטעם הוא דהתירו סופן משום תחלתן. ולפי"ז מתילא אזדא לה קושית בעל הק"ן על הב"ח במה דפסק דהתירו להגביה העור ע"ג קלונסאות ביו"ט. ולא תקשה ע"ז דה"ל לעולא למחשב אבבעה דברים דזה אינו דעולא לא חשב שם רק אותן שיש בהו. מאא"כ בהך דינא דהב"ח דהיא סברא פשוטה וליכא למטעי בי' כלל ולכך לא חשיב לי' בהדי הך ג"ב:

ומעתה דעת לנגון נקל דעפי"ז לק"מ גם מה שהקשו בעל הגהות מיימוני ובעל קרבן עדה דאמאי לא חשב עולא בבבלי בפ"ק דביצה שם גיב הך דינא דירושלמי דפ"ק דמועד דמותר כותלו ובונהו כדרכו בחול"מ מן הטעם שאמר ר"ח בשם רבי יוחנן שם דהתירו סופו משום תחלתו דגם זה הסברא פשוטה וליכא מקום לטעות מידי. ומכלל הדברים האמורים תשוב ותראה שיש לדון שפיר גם כן ע"ד הוכחת רבינו אפרים כאן במה שראה לדחות דליכא למימר דלכך הותר הפשט העור ביו"ט מן הטעם דהתירו סופו משום תחלתו מפני דעולא רק ג' דברים קאמר ולא ד'. ועפ"פ סברת הט"ז אין כאן הוכחה כלל כמובן ויש עוד לפלפל בזה ואכ"מ: (מז) ועוד דאותן ג' דברים אינם מלאכה דאורייתא כמו הפשט תדע דהא גבי תריסין בשיש ציר לא התירו. הנה מדברי רבינו אפרים כאן נראה דמיפשט פשיטא ליה דמתירת העור לפני הדורסן דחשיב עולא שם בהדי ג' דברים אינו אלא עינוד מדרבנן ולא מדאורייתא ולכך הותרה ביו"ט מטעם דהתירו סופו משום תחלתו דשם אמרו ואם אמרו ואלו היה מדאורייתא בודאי לא היה כח ביד חכמים להקל ולהתיר. וכן כתב הבית

נפסיטות

שאלות ספר ראבי"ה ותשובות

אינו צורך השבת כי אם צורך הלילה שהיא יום טוב והילכך אין לדחות השבת מפני יו"ט אבל אם היה ממתין עד הערב (מק) היה מותר אפי' להפשיט שהיא מלאכה דאורייתא ואע"ג דמצי שקיל בברזי. ותדע דהא אביבא דר' ישמעאל בנו של ר"י בן ברוקה קאמר (סנת קטו ע"ב) י"ד שחל להיות בשבת מפשיטין את הפסח עד החזה הואיל והקטרת איטורין דוחה את השבת ואע"ג דמצי שקיל בברזי

הגהות

בפסיטות נטור או"ח סוף סימן תכ"ז גבי בהמה שנפשטה ונמלאת עריפה לאסור להפשיטה ביו"ט דה"ט מטוס דלא התירו סופן מטוס תחלתן אלא במלאכה דרבנן אבל הפשט הוא מדאורייתא והביאו במגן אברהם סס ס"ק י"ח. והביא ג"כ ראיה לזה מסוגיין סס נס מליחת אלבים ויע"ש ובמחליט הנקל סס מ"ש בביאור דבריו. וכביאו אפלים כאן הביא ראיה לזה מסוגיא דתריסין בילה י"א ע"ב דעסקינן בילה י"א אסור לכ"ע אסור יע"ש הרי דלא התירו בזה סופו מטוס תחלתו (וע"ש מזה ברין בשמעתין סס ובטור וס"ע או"ח סימן תקי"ט ובמג"א סס ובחידושי הגאון פני יושיב בסוגיא סס). וכן יש עוד להביא ראיה לזה מסוגיא דאפר כירה בילה ז"ל ע"ב דעוקמיכן התם והוא שיש לו דקר כעוץ מבעוד יום ויעש"ה. ועכ"פ שמעינן מכל זה דבע"כ הא דמותר ליתן העור לפני הדורסן ביו"ט מעטם דהתירו סופו מטוס תחלתו דה"ט מטוס דלא הוי אלא עיבור מדרבנן וכדאמרן. ומיהו כד דייקת תסוג ותראה שעיקר דבר זה אי דריסת העור הוי עיבור מדאורייתא או מדרבנן נחלקו בו אבות העולם שהרמב"ם פי"א מהל' שבת הלכה ו' כתב בהדיא הדורס על העור ברגלו עד שיתקשה או המרכבו בידו וכו' הרי זה תולדות מעבד וחייב יע"ש. הרי דס"ל דדריסת העור הוי תולדה דאורייתא וחייב עליה חטאת. ואולם הסמ"ג בהל' שבת במנין אבות מלאכות בדין מעבד כתב בהיפך שהוא רק תולדה מדרבנן כדתנא בפ"ק דבילה אין נותנין העור לפני הדורסן וב"ה מתירין ומפרש התם שאפילו ב"ה אין מתירין אלא כדי שלא יבא להמנע מטמאת ידי"ט מלטמוט בהמות ואם לא היה כן היה אסור מפני שדומה דריסת העור לעיבוד עכ"ל. ובסוף דבריו שם הביא בעצמו דעת הרמב"ם שחולק בזה וסובר דהיא תולדה דאורייתא ויע"ש ובמהרש"ל בביאור הסמ"ג שם מ"ש בביאור דעת הרמב"ם בזה ויבואר להלאה:

והנה ראיתי להגאון בעל פני יושיב בחידושיו שם שהקשה דמסוגיא דידן משמע דגם בעור לחה שייך איסור עיבוד ובסוגיא דשבת דף ע"ט ע"א מבואר דעור לחה לא חזיא לעיבוד וכמו שפירש"י שם. וע"ז תירץ ב' תירוצים חדא דאע"פ דמשמעא לא קיימא לעיבוד אבל אם עיבדה אה"כ דשייך עיבוד אף בלחה. ועוד דכהי דלא חזיא לעיבוד עכ"פ אסור מדרבנן דהו"ל כמעבד לאחר יד עכת"ד. וכראה מסתמיות דבריו דמספקא ליה אם הוא איסור דאורייתא או דרבנן ולכן כתב ב' תירוצים לזה ומתהני שלא זכר הגאון ז"ל דהוא פלוגתא דרבוותא הרמב"ם והסמ"ג שהבאנו בזה. איברא כשאני לעצמי נראה לפענ"ד שאין כאן מחלוקת כלל ואליבא דכ"ע לא הוי בזה אלא איסור דרבנן כמו שבארנו. דהנה באמת שיטת הרמב"ם בזה כפי מה שהבין מדבריו הסמ"ג תמוה מאד ולריכה עיונא רבה דאם כיונא דדריסת העור הוי תולדה מדאורייתא יקשה טובא דאמאי אריבן ליה ביו"ט דהא פשיטא דלא הותרה מעולם מלאכה דאורייתא בשביל מניעת שמחת יו"ט. וכבר התעורר ע"ז מהרש"ל ז"ל בביאוריו על הסמ"ג שם וכתב וז"ל ואין להקשות מאחר דמלאכה דאורייתא היא א"כ למה התירו ביו"ט והלא איכא אוכל נפש ונראה דלא קשה דהא אמרינן שהתירו סופן מטוס תחלתן וזהו חדא מהן א"כ מאחר שהתירו מטוס תחלתו א"כ הוי אוכל נפש ממש עכ"ל. ובעניותי לא זכיתי להבין דברות קדשו בזה דאכתי מה בכך דהוי אוכל נפש ממש והרי אפילו באוכל נפש ממש לא התירו ביו"ט סופו מטוס תחלתו רק במלאכה דרבנן דוקא ולא במלאכה דאורייתא וכדמוכחא לה סוגיא דאפר כירה וכן מסוגיא דשמעתין שהביאו בזה רבינו אפרים ומרן המגן אברהם שהעתקנו מדבריהם לעיל:

ולכן נראה לפענ"ד ברור דלדעת הרמב"ם יש חילוק בזה בין עור לחה לעור יבשה והייבו דבעור לחה ליכא איסור דאורייתא כלל כיון דלא חזיא לעיבוד כמבואר בסוגיא דשבת דף ע"ט ע"א ובהרש"י שם ולא הוי בזה רק איסור דרבנן נרידה דגזרו בזה לחה אטו יבשה. וגם עכ"פ מהני קלת. והוי עיבוד מדרבנן. ולכן בסוגיין שם בפ"ק דבילה גבי נותנין עור לפני הדורסן ביו"ט דמיירי שנפשטה הבהמה ביו"ט והיא עדיין לחה. וליכא בזה אלא איסורא דרבנן ומע"ה התירו בו שפיר סופו מטוס תחלתו. משא"כ בעור יבשה דבכר חזיא לעיבוד. ובזה פשיטא דהדריסה בה אסור מדאורייתא והיא תולדה דמעבד. ובזה מיירי הרמב"ם בפי"א מהל' שבת דפסק שם דהדורס על העור ברגלו הרי זה תולדה דמעבד וחייב כן נראה לפענ"ד נכון בדעת הרמב"ם ודו"ק. ושוב ראיתי להרב המגיד שם במקומו שכתב דמקור דברי הרמב"ם שם היא מסוגיא דפ"ק דיו"ט גבי נותנין העור לפני הדורסן דמשמע שהיא תולדה עכ"ל. וכוונתו שהיא תולדה מדאורייתא. ומה מאד הרבר תמוה דהרי המעיין בסוגיא שם יראה דאינו אלא מדרבנן. וכבר בארנו דדיבה דהרמב"ם והסוגיא דפ"ק דבילה הם אלוקים זה מזה וכל א' ענין בפ"ע הוא ולא דמו להדדי והדברים מוכרחים כמ"ש ודברי הרב המגיד לע"ג בזה. ועי' מזה ג"כ בהגהות מרדכי פרק י"א דמס' שבת שנראה מדבריו-ג"כ דהסוא דאין נותנין העור לפני הדורסן שאסרוה ביו"ט בפ"ק דבילה אינו אלא מדרבנן וכדאמרן: (מק) היה מותר אפי' להפשיט שהיא מלאכה דאורייתא ואע"ג דמצי שקיל בברזי וכו'. הכה מתשובת רבינו יואל בזה נראה בעליל דגם הוא ז"ל לא בא להתיר הפשט ביו"ט מטעם דהתירו סופו מטוס תחלתו דפשיטא דבהא מודה לרבינו אפרים דטעם זה לא מהני להתיר שום מלאכה דאורייתא רק מלאכה דרבנן תדע שלא הזכיר כלל בתשובתו לדחות הראיה שהביא רבינו אפרים בזה מסוגיא דתריסין. אלא דלרבינו יואל מיפשט פשיטא ליה דמלאכת הפשט הותרה ג"כ בתחלתו ביו"ט כמו מלאכת הטחיטה וכמו שנבאר. דהנה כבר נודע מה שהחליטו גדולי הפוסקים לדינא בחולה שיש בו סכנה ולריך לבשר בשבת דשוחטין עצורו ואין מאכילין אותו נבלה. ובטעמא דמלתא נחלקו בו קצתי דלדעת מהר"ם מרוטנבורג בתשובה הביאו הרא"ש בזעמא פ' יום"כ סימן י"ד (ובתשובותיו כלל כ"ז) ובשלטי גבורים פנ"ג הרי"ף שם ה"ע דמותר לשחוט עצורו בשבת משום דדמי לאוכל נפש ביו"ט דשוחטין ביו"ט אע"ג דאיכא עשה ול"ת באיסור מלאכה ומאכל נבלה אין בה אלא לאו. או לומר לנכרי לנחור עופות דליכא אלא איסור דרבנן דאין שחיטה לעוף מן התורה. אלא כיון דשחורה התירה לנו אוכל נפש ביו"ט הוה לדידן כל אוכל נפש ביו"ט כמו בחול. והכי נמי בחולה בשבת עכת"ד והובא ג"כ בהגהות מרדכי פרק כ"א דשבת ובתשובות הרשב"א מובא בב"י בטור או"ח

סימן שכ"ח ואולם לא ליין שם על מקומו והיא בא"ח סימן תרפ"ט. וכן היא ג"כ דעת הריבב"א מובא בספקי מהרי"ל ריקאנטי סימן ק"ח ויעש"ה:

ואולם הר"ן בשמעתין דיומא שם יש לו שיטה אחרת בענין זה ולדעתו הא דמותר לשחוט עצור החולה בשבת ואין מאכילין אותו נבלה. ה"ט מטוס דבנבילה עוכר על כל כזית וכזית ומש"ה עדיף לן שפי הסשיטה בשבת דאינו אלא לאו אחד אע"ג דמתיר איסוריה דאית ביה שקילה עכת"ד ויע"ש. ובהגהות מיימוני פכ"א דמס' שבת מייתי נמי לשיטה זו מפי הסמועה ודחאה כלאחר יד מטוס דעדיין קשה דמ"מ נאמר לנכרי ויכתוב למ"ד אין שחיטה לעוף מן התורה ויע"ש. ובגליון שם כתבתי דאחר בקשת הסליחה איכני רואה בזה שוס קושיא דשא קיי"ל דבדברים כמו אלה אין עושין בשבת לא ע"י עכרים ולא ע"י קטנים. ופי' הרין ביומא פ' יום"כ הטעם דשמא יאמרו הרואים בקושי התירו פקוח נפש. ואין מתירין אותו לכתחלה אלא ע"י שמחויבים במלות שמא יבא הדבר דכשלא יעלה עכרים או קטנים לא ירנו לחלל שבת ע"י גדולי ישראל אלו דבריו ז"ל. והובאו דבריו ג"כ ביתה יוסף בטור או"ח בסימן שכ"ח שם. וגם מה שהקשה הרב בעל שער שמלך פי"ד מה' מאכלות אסורות על סברת הרין בזה מש"ש הרמב"ם בפ"ו מה' זכירות הי"ג דכהן וכזיר שפגעו במת מלוה יטמא כזיר.

והרי

בברזי אפ"ה דוחה הפשיטו את השבת שהיא מלאכה גמורה ה"נ התירו הפשט אע"נ דמצי שקיל בברזי דצורך אוכל נפש דוחה יום טוב :

מסכת ראש השנה

קע"א זהו לשון חמי הראב"ן ז"ל בקיצור כי הוא הארוך. אירע במגנצא ביום ר"ה בשנת תתק"ה שתקע התוקע ב' פעמים קש"ק כשורה ובשלישית תקע שני שברים והתחיל להריע והחזירוהו מקצת הקהל לראש. ומקצת הקהל אמרו תקע שבר אחר וסיים והוא התחיל לראש להתקע נ"פ קש"ק כאשר בתחלה. ובסדר קש"ק תקע כסדר שני קש"ק ובשלישית תקע ד' שברים ותקיעה וסיים והחזירוהו לראש אותם שהחזירוהו בתחלה ותקע עוד ג' פעמים קש"ק. ויחר אף מורי חמי רבינו אליקום ואמר אם חכמה אין כאן זקנה יש כאן מעולם לא ראינו לחזור לראש מפני אלו הדברים ושלא כדין עשו המחזירים אותו. והם אמרו כדין עשינו. ונתתי אני אליעזר לב לחקור ולתור בדבריהם (מס) ונ"ל כי שלא כדין החזירוהו לראש. וגם התוקע עבר על איסור שבות דרבנן כי תקיעת שופר אינה מלאכה אלא שבות. מיהו אותו תוקע שחיסר מן השברים והתחיל בתרועה לא הפסיד סדרו בכך דכיון דתרועה ושברים שניהם

הגהות

והרי בגזיר שטימא עצמו לוקה ד' מלקיות כמבואר ברמב"ם שם פ"ה הלכה כ"א ויע"ש שהביא גל"ע. לפעמיד ג"כ איכו קושיא כלל דכל מעיין יראה ויבחן שיש לחלק את העניכים בזה דגבי בזיר שאני דהלאוין המסתעפים בו איכם בפיים מפאת הטומאה רק מפאת הקרבן. וכיון דלגבי מת מצוה הותרה הטומאה בבזיר ממילא גם הלאוין המסתעפים בו לא חיילי בו ולכיכא בזה ריבוי לאוין כלל. ומאא"כ גבי בבילה דיש ריבוי לאוין מפאת איסור דבבלה עצמה ודו"ק. והארכתי בזה בתשובה ואכ"מ. והבה בש"ע או"ח סימן שכ"ח סעיף י"ד הביא דין זה בשתים דשותטין עצורו בשבת ואין מאכילין אותו בבלה. ובמגן אברהם שם סק"ט הביא

על זה בתחלה בשבת הר"מ מרוטנבורק ואח"כ בשבת הר"ן והוסיף דאפילו בשמות מבזיה איכא איסור דאורייתא אע"פ שאין בו מלקות ויע"ש.

ועיקר מחלוקת הר"מ מרוטנבורק והר"ן היא אם אמרינן שבת הותרה אצל פיקוח נפש או דחויה. דהר"מ סובר דשבת הותרה ולהכי אפי' איסורא דרבנן אין לדחות מקמי איסור שבת והר"ן ס"ל כדעת הרמב"ם והרשב"א דשבת דחויה היא ומ"מ מתירין לשחוט בשבת מלהאכילו בבילה. מטום דבבילה איכא ריבוי איסורין דעובר על כל בזית וכזית. ואפילו בבזית אחד איכא כמי ריבוי איסורין דבכל מעשה עובר על איסור דמ"ש בבי' מזה בבי"ח שם. ובפרמ"ג באבל אברהם ובמחצית השקל שם. ומכש"כ אם כחליט דבבבילה איכא כמי עשה וחצבת וכמ"ש התוס' בילה כ"ד ע"א. ובשבועות כ"ה ע"א. וכבר ידוע מה שמידש בזה הפרמ"ג בפמיתה לה' שמיטה דלא בעיבן בזה בזית רק דגם על כל שהוא עובר בעשה וחצבת כיון דלא כתיב בי' אכילה יע"ש ומצא דלפי"ז יש כמה איסורין אף בפחות מבזית מכח העשה ופשיטא דעדיף טפי לשחוט בשבת אע"ג דאמיר איסוריה מלהאכילו בבלה וכנ"ל. (אלא דבספרי שו"ת תורת ח"ן אשר חברתי ביאי מורפי שדיתי כרגא בעיקר שבת הפרמ"ג בזה והראיתי שם בראיות ברורות דאין דבריו בכונים כלל אלא שגם לענין העשה וחצבת בעיבן אמי בזית. וכן הארכתי בזה ג"כ בתשובה שהשבתי לאחי הרב החריף עו"ה יצחק קלוניומוס ז"ל. והדברים עתיקים ואכ"מ). ודע שיש מ"מ לדיבא בין שיטת הר"מ לשיטת הר"ן בבון דיבא דלריכין לשחוט עצור המולה הרבה עופות ולא די לו בעוף אחד דלדעת הר"מ שוחטין ולדעת הר"ן אין שוחטין אלא דמאכילין אותו בבלה. ועוד יש מ"מ בזה אי דחיבן איסורא דרבנן מקמי איסור שבת או לא דלהר"מ דסובר דשבת הותרה לא דחיבן ולהר"ן דסובר דחויה דחיבן וכל זה פשוט. ועי' בב"י בסימן שכ"ח שם שהביא דברי הגהות מרדכי בשם הראבי"ה דאם לריכים להחם יין לחולה בשבת יעבא יבראל ויחם עכו"ם. ומוטב שיתבטל שבת ע"כ. ומרים הוי אמינא דזהו דוקא לשיטת הר"ן דאמרינן שבת דחויה היא אבל לשיטת הר"מ דאמרינן דשבת הותרה ליתא לדין זה. אלא שראיתי אח"כ למרן המגן אברהם שם סק"ט דמייתי בשם הרמ"א בדרכי משה דמאי יין נסך דקיל הוא אפי' מאאר איסורי דרבנן וע"ש. ולפי זה אתיא דין זה אליבא דכ"ע ועי' מזה במחצית השקל שם וכל זה כתבתי לפוס ריבטא בדרך אגב ואין פה המקום לפלפל בזה. והבבי מחר ושב לבהון דידן דמעתה הבה כל פסול עיבים יחזה דרבינו יואל כאן אזיל ג"כ בשיטת הר"מ מרוטנבורק בזה ומש"ה בבירא ליה מי אבא לענין מלאכת הפשט ביו"ט דכיון שהוא לצורך אוכל נפש והיינו נקיון הבשר לאכילה דבלא הפשט אי אפשר לאכול הבשר אלא דהפשט יוכל להיות בדרכים שונים דהיינו או הפשט כדרכו ע"י עצמו כדרך שהוא עושה בחול ובדרך זה הוי אב מלאכה. ועוד אפשר לעשותו ג"כ על ידי נכרי דאינו אלא שבות. או אפילו ע"י עצמו ובשיטי כמו בנכרי דג"כ אינו אלא שבות כיון דאין דרך הפשט בכך ולדעת התוס' אפילו שבות ליכא בכה"ג ואעפ"כ אנו אומרים בזה דודאי מותר לו לעשות הפשט כדרכו על ידי עצמו כמו בימות החול מבלי שום משם כלל. ולא מהדרינן לעשות על ידי נכרי או אפילו בעצמו ועל ידי שיטי כמו בנכרי שהוא נעשה בתחיכות קטנות. מן הטעם הכ"ל דאמרינן דכיון דהתירה התורה לנו לוכל נפש ביו"ט הוי לדידן כל אוכל נפש ביו"ט כמו בחול וא"כ בזה שום שיטי וז"ב. ומעין זה יהוא ג"כ דעת הר"ן בשמעתין דמבליך ומלא (בילה י"ד ע"א) דס"ל בהדיא דכל מלאכה שהוא לצורך אוכל נפש מותר לעשותו ביו"ט מבלי שום שיטי ורק דיבא מלא אסור לעשות ביו"ט בלא שיטי משום דדרך הוא לפעמים לדוך לפרבה יביס ומתחזי כעביד לצורך חול יע"ש. ואפילו לדעת הסמ"ג שהביא הב"י בסימן תל"ה דמתיר ומשוה כל מלאכת אוכל נפש לדיבא מלא וס"ל דבכלהו בעי שיטי. ומייתי ליה הרמ"א בהגהות ש"ע שם בסעיף א' לפסק הלכה כל זה אינו אלא מדרבנן ולא מדאורייתא דאלו הייה מדאורייתא היה אסור לעשותו אפילו ע"י שיטי וכמ"ש מהרש"ל בים"ש ר"פ אין לדין ומייתי ליה במחצית השקל בדים סימן תל"ה סק"ג יע"ש (ודע כי מזות קשה ראיתי בהגהות הרמ"א שם שבראש שם בסוף הדין שאם לא עשאו מערב יו"ט דמותר לעשותו ביו"ט ע"י שיטי סמ"ג ורי"ן ע"כ. וזה תמוה. דזהו רק לדעת הסמ"ג אבל הר"ן הא כבר הבאנו לעיל מסוגיא דתבלין ומלא שחולק ע"א בהדיא וס"ל דכל מלאכת אוכל נפש מותר לעשות ביו"ט בלא שום שיטי).

אך אמנם בשוחט בהמה ומצאת טריפה בזה פשיטא דאסור לעשות הפשט כדרכו כמבואר בשור וש"ע או"ח סוף סימן תל"ז כיון דאינו לצורך נקיון הבשר לאכילה וג"כ לא שייך בזה להתיר מטעם דהתירו מופו מעשו מחללו דהא עצם זה לא מהני להתיר מלאכה דאורייתא וכמ"ש הב"ח שם והבאתיו לעיל ס"ק מ"ז ומ"מ אלינא דכ"ע מותר להפשיטו עכ"פ בנכרי וכמ"ש במגן אברהם שם ס"ק י"ח דהא לשיטת הר"י שהביאו התוס' בשבת קי"ז ע"א ליכא בכה"ג איסור כלל. ואפילו לשיטת רש"י שם דס"ל דמדרבנן מיהא אסור מעשו שבות. מ"מ הא באיסור דרבנן התירו שפיר מופו מעשו מחללו וכנ"ל ועי' מזה ג"כ במחצית השקל שם : (מע) ונראה לי כי שלא כדין החזירוהו לראש וכו'. הבה כל הענין הזה כתבתי בספר ראבי"ן הנקרא בשם אבן העזר סימן ס"א (דף כ"ה ע"ב) באריכות וכן מובא כל זה ג"כ בפסקי הרא"ש בסוף מס' ר"ה סימן י"א ובטור או"ח סימן תקי"ז ושם מפורש שהרא"ש חולק על הראבי"ן בזה. ואולם מדעת רבינו יואל כאן שחולק גם כן על הראב"ן בזה לא זכרו מאומה. וגם במרדכי בשילהי ר"ה שם מובא עובדא זו בקצרה וז"ל שם: מעשה הירע במגנצא שבת תתק"ה שתקע התוקע ג' פעמים קש"ק ובשלישית תקע תקיעה וב' שברים והתחיל להריע והחזירוהו מקצת הקהל לראש לתקוע ג' פעמים קש"ק ורבינו אליקים והראב"ן נחלקו עליהם ולא נפיתי להאריך עכ"ל. וגם הוא ז"ל לא זכר מדעת רבינו יואל בזה ובהגה"ה שם ליין לעיין בספר רוקח הגדול שהאריך בזה ואני לא מצאתי שם (בדיני שופר סימן ר"ב) שום אריכות דברים בזה אלא שבתחלה הביא שם דעת אביו רבינו יב"ק שאם תקע ג' שברים יצא מאחר שלא

שניהם משום תרועה דקרא הוא דקא עבדינן דמספקא לן אי ילילי יליל אי גנוחי גנח לא פסיל סדרו בכך והוי כאלו התחיל בשברים ונתקל בו שחוזר עליו ח"נ יחזור ויתקע שבר אחר ויחזור ויריע ויתקע דכיון שלא נגמרה התרועה לא קרי הפסק וכאלו נעשה בזה אחר זה דמי. אבל ודאי אם נגמרה התרועה הוי הפסק דכיון דשלשתם אחד הוא והופסקו בתרועה הוי הפסק דהוי כתרועה שנחלקה לשנים שאינה כלום וצריך לחזור ולתקוע קשר"ק אבל שני קשרקי"ם הראשונים לא הפסיד שהרי לא שהה בין הראשונים לזה שאחריהם שיעור שהייה דהיינו כדי לתקוע קשר"ק כולה ואפי' לר' אבהו דאית ליה שהיות מפסיקות במצות כאשר אפרש לפנים ה"מ כששהה שיעור שהייה כדי לגמור את כולו וכ"ש לר' יוחנן דלית ליה שהיות מפסיקות במצות כלל דלא הוי הפסק. ומנא תימרא דלר' אבהו שהיות מפסיקות ולר' יוחנן לא מפסיקות מהא דאמר ר' יוחנן (ר"ה כ"ל ע"ב) שמע תשע תקיעות בט' שעות ביום יצא ופריך ומי אמר ר' הכי דשהיות לא מפסיקות והאר"י משום ר"ש בן יהוצדק בהלל ובמגילה אם שהה כדי לגמור את כולו חוזר לראש אלמא שהיות מפסיקות ומתרץ הא דידיה דתקיעות שהיות לא מפסיקות וה"ה להלל ולמגילה. והא דרבי ר"ש בן יהוצדק דאיהו סבר שהיות מפסיקות במצות. ושוב פריך והא ר' אבהו הוי אזיל בתרי' דר' יוחנן וכו' עד א"ל אם שהית כדי לגמור את כולה חוזר לראש אלמא סבר שהיות מפסיקות ומתרץ הכי קאמר לי' לדידי לא ס"ל שהיות מפסיקות לדידך דסבירא לך שהיות מפסיקות אם שהית כדי לגמור את כולה חוזר לראש ע"כ יסודו. ואני יואל הלוי אינו יכול לעמוד על דברי מורי חמי במה שכתב ונתן חילוק בין היכי שלא גמר התרועה להיכא דגמר התרועה דכל אדם המתחיל בתרועה במהירות יכול לעשות שלשה יבבות וזהו שיעור תרועה ולדבריו בעל כרחו ס"ל כגון שלא עשה רק שתי יבבות. ותימא בעיני מי היה יכול לעמוד בזה. ואפילו בשתי יבבות לא ידענא מנ"ל שאין קרויה זו הפסק דמה לי שנים ומה לי שלשה. וגם מה שכתב ששנים הקשרקי"ם הראשונים לא הפסיד היכי שטעה וגמר התרועה גם בזה אינו יכול לעמוד על דבריו דיותר נראה לי דהפסיד דהא כיון ששהה אליבא דר' אבהו באותן התשע תקיעות כגון שתקע בט' שעות לא יצא דהא הוא פליג עליה דר"י כמ"ש מורי חמי ומדמהו למגילה ולהלל ולק"ש וכשם שבמגילה והלל וק"ש אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש ולא למקום שפסק ה"נ כשתקע בט' שעות ט' תקיעות חוזר לראש לגמרי ויתקע ט' תקיעות דט' תקיעות השיבי אחת כמו הלל ומגילה וק"ש (כ) והילכך כיון שיש לו לעשות ג' קשרקי"ם בזה אחר זה דשמא גנח ויליל היא ויש לו לצאת י"ח באלו קשרקי"ם. וכמו שאם היה שוהה באותן

ט'

הגהות

נמצא נספרים יסנים סלסה סנרים אלא סנרים סתם ולא נזכר כלל ענין הסנרים. ואח"ז הניא סוב דעת הראב"ן דאם תקע קסריק ועשה ג' סנרים והתחיל בתרועה לא הפסיד כדכו בכך דסנרים ותרועה נעשה תרועה הם עד כאן ותו לא מידי. וגם נאגודה נסוף מס' ר"ה הניאו ג"כ עובדא זו דנגלא ונפקקו רבינו אליקים ואתנו ראב"ן כיון דתרועה וסנרים סניהם נעשה תרועה הם לא הוי הפסק (ודע דנאגור שם נפל ט"ס בשם הפוסק שכתוב ורבינו יואל ואתנו ראב"ן נחלקו עליהם והוא טעות ול"ל ורבינו אליקים ואתנו ראב"ן וכו') ונאגור שם הוסיף עוד להניא בזה מחלוקת הראב"ן עם הראב"ם דלדעת הראב"ן לריך שיתחיל בתקיעה שלישית אבל ג' קשרקי"ם הראשונים לא הפסיד. ולדעת הראב"ם אפילו התקיעה הראשונה שבקשר"ק השלישית לא הפסיד אלא קוזר ותוקע סנרים ותרועה וי"ש. ומ"מ על כולם יש לתמוה על שלא הניאו גם דעת רבינו יואל בזה שהוא ז"ל הניא על הראב"ן באופן אחר ממה שהניא עליו הראב"ם בשוגיין שם:

והנה החילוק מה שיש בין הסנת הראב"ם לסנת רבינו יואל בדין זה מבואר לענין כל דהראב"ם הניא על הראב"ן במה שמחלק בין היכי שהתחיל התרועה אחר ג' סנרים ובין שגמר אז כל התרועה. דבהתחיל לא הוי הפסק כיון דסנרים ותרועה שניהם נעשה תרועה אחת הם ולכן די לו לתקוע עוד שבר אחד ולסריע. אבל בשגמר כל התרועה אז הוי הפסק ולריך לחזור ולתקוע קשר"ק כי הפסיד בזה התקיעה הראשונה. אבל ג' קשרקי"ם הראשונים לא הפסיד וע"ז הניא הראב"ם וכתב דלעולם אין חילוק בין התחיל לגומר דכל זמן שלא גמר הקשר"ק לא הוי התרועה הפסק כלל כיון דהכל תרועה אחת וקול אחד הוא. אלא דנעשם אחר איזו מועיל כאן שיתקע רק שבר אחד. כיון דקיי"ל דג' סנרים לריך לעשותן בבת אחת וכדעת ר"ת ז"ל ולכן בין בשגמר התרועה ובין לא גמר לעולם לריך לחזור ולתקוע ג' סנרים בכדי שיהי' שלשתן בבת אחת ואח"כ יריע. אבל התקיעה הראשונה לא הפסיד זהו תוכן דברי הראב"ם בזה. ומשמע מתוך דבריו דהיכא דלא גמר כל התרועה ועשה הכל בבת אחת מודה להראב"ן דסגי ליה לתקוע רק שבר אחד ודיו ואח"כ יריע. ואולם רבינו יואל כאן הניא על הראב"ן בזה מעשה אחר והוא מנם בהפך והיינו דס"ל מי דאין חילוק בין התחיל התרועה ובין בשגמר התרועה. אלא דלעולם הוי הפסק. וה"ט מפום דכל אדם המתחיל בתרועה הנה הוא עושה מיד כל הג' יבבות במהירות באין מעצור לבבר והוא שיעור התרועה (ולריך לומר דס"ל לרבינו יואל כדעת רש"י ור"ח שהניאו בתוס' ר"ה ל"ג ע"ב בד"ה שיעור. שפירשו דג' יבבות היינו ג' קולות בעלמא כל שהוא והוא זמן קלר מאד. ולא כדעת הריב"א והר"י בר מאיר שבתוס' שם דס"ל דיבבא הוא ג' כוחות אל כל שהוא וג' יבבות היינו ט' כוחות והוא שיעור התרועה אשר לזה לריך המשך זמן קלת יותר. ועי' מזה באור זרוע הלכות ר"ה סימן רס"ט. וב' דעות הללו מובאים ג"כ בש"ע סימן תק"ן סעיף ג' ועי' מזה במגן אברהם שם סק"ג ובמחלית השקל שם) ואפילו אם עושה רק ג' יבבות ג"כ הוי הפסק דמה לי ב' ומה לי ג' זהו תוכן דברי רבינו יואל כאן. ומעלינו למידין מדבריו דס"ל דאפילו בלא גמר התרועה מני לא סגי ליה שיהא עושה עוד רק שבר אחד. ואפילו אם היה עושה הב' שברים להתחלת התרועה ותשלום שבר אחד הכל בבת אחת ג"כ לא מהני ולריך לחזור ולתקוע הג' שברים ותרועה כדבעי. והטעם משום דהיה הפסק באמלע השברים וזה שלא כדעת הראב"ם בשוגיין שם וכ"ז פשוט וברור לפענ"ד:

ושוב לאחר כותבי זה מלאתי לסדר הב"ח בעור או"ח בסימן תק"ן שהעתיק ג"כ דברי רבינו יואל בזה מה שהניא כאן על הראב"ן מן המרדכי שהיה לפניו (ומרדכי שלפנינו נמצא חסר) ובילר גם כן הדברים בדרך שביארנו והנאני שכוונתי לדעתו הרקבה. והנה לדינא ראינו שמחלקו בזה רבותינו בעלי הנתים דהב"י בש"ע שם סימן תק"ן סעיף ז"ין פסק בזה כהראב"ן דאם טעה בקשר"ק ואחר שתקע ג' שברים התחיל להריע אם נזכר מיד יתקע שבר אחד. ועי' במגן אברהם שם סק"ז שביאר דאע"ג דס"ל להב"י בסעיף ד' שם דג' שברים לריך לעשותן בבת אחת מ"מ בדיעבד מעכינן אמאן דאמר שאין לריך בבת אחת יע"ש ובפרמ"ג בחסל אברהם שם ובס' יד אפרים שם מ"ש בזה. והב"ח שם קולק על הב"י ופסק כדעת רבינו יואל בזה דגם בהתחיל להריע ונזכר מיד כמי הוי הפסק ולריך לחזור ולתקוע ג' שברים ביחד ואינו מועיל ש"תקע עוד שבר אחד אף אם עושה הכל בבת אחת וכדאמרן: (כ) והלכך כיון שיש לו לעשות ג' קשרקי"ם כו' וכמו שאם היה שוהה באותן ט' תקיעות וכו'. הנה כל דברי רבינו יואל כאן מראשם ועד סופם מגומגמים מאד ואין לאם שום קישור ובאין ספק שנפל כאן איזה ט"ם וגם יתור ואריכות לשון שיש מת"י המעתיק. ועכ"ז תוכן כוונתו קל להבין. ובשגם שיש לתקן ג"כ מקלת הדברים כאן מ"פ מה שהעתיק הב"ח בסוף סימן תק"ן תוכן דברי רבינו יואל בזה מן המרדכי שהיה לפניו שכתוב שם בלשון קלרה ומבורר יותר וז"ל. כראה לי דהפסיד

גם

ט' תקיעות בין תקיעה שביעית לשמינית או בין שמינית לתשיעית וכן כולם דקיימ"ל דאם היה שוהה כדי לגמור את כולה חוזר לגמרי לראש ויתקע כל התשע תקיעות הכי נמי כשצריך לעשות קשר"ק שני או שלישי ויטעה ויעשה קר"ק או קש"ק או שיעשה שני שברים וירע של גמרי סתר הכל אפי' שני קשרקי"ם הראשונים. ועוד ממנהג אבותינו שלא תיקנו בעמידה על הברכות דמלכיות זכרונות ושופרות לחקוע כי אם קשר"ק בראשונה ולא קש"ק וקר"ק היינו טעמא משום דסבירא להו שזה הוי הפסק דשמא בכולם יש מן הדין לעשות קשר"ק ואם היה עושה קש"ק וקר"ק בנתיים הוי הפסק. וגם כשאנו תוקעים בישיבה אנו תוקעים ג' קשר"ק ביחד וג' קש"ק ביחד וג' קר"ק ביחד. ולדברי מורי חמי למה אין אנו תוקעים קשר"ק קש"ק קר"ק בזה הסדר ג' פעמים דאפי' אם הוי מן התורה קשר"ק הלא לא היה מזיק כלום אם היה תוקע בנתיים קש"ק וקר"ק ולא היה צריך לחזור לראש: **גם** זה לשון מורי חמי. וגם על הסדר השני שבשלישית שתקע ד' שברים אין בכך כלום דבשביל שהוסיף לא פסל שהרי גבי ציצית (נא) עיקר מנינו ד' ציצית ואם הוסיף חמשה לא פסל את הראשונות בכך דאמר רבא אמר רב סחורה אמר

הגהות

גם קסר"ק הראשונים שהרי שלש פעמים קשר"ק הם ט' תקיעות ונאותן ט' תקיעות קיי"ל דאם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש ואם יסהה בין תקיעה שביעית לשמינית או בין שמינית לתשיעית חוזר לראש ויתקע כל הט' תקיעות הכי נמי אם נקשר"ק הב' או הג' יטעה ויעשה תר"ת או תש"ת [או] יעשה שני שברים [ויריע] ויתקע שיסתור הכל עד כאן ויע"ש. ועפי"ז דעת לנגון נקל דפשטות כוונת רבינו יואל בזה שבא לחלוק על הראב"ן במה שראה מלשונו דמיפשט פשיטא ליה דאף בשגגה כל התרועה לא הפסיד ג' קשרקי"ם הראשונים משום דקיי"ל כרבי יוחנן דאמר בשלהי ר"ה באם שמע ט' תקיעות בט' שעות ביום ילא. אלמא דאין השהיות מפסיקות. וע"ז פליג רבינו יואל וסובר דלא קיי"ל כר' יוחנן בזה אלא כרבי אבהו דאית ליה דכל ששהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש ומש"ה ס"ל הכא דבשגגה כל התרועה נמי הפסיד ג' קשרקי"ם הראשונים* משום דנכה"ג הוי הפסק. ובאמת שבעיקר דבר זה אי קיי"ל בזה כר' יוחנן או כר' אבהו נחלקו בזה ג"כ רבותיכו בעלי התוס'. דבמגילה דף י"ח ע"ב בתוס' בד"ה נקע כתבו דהלכה כר' יוחנן דאם שהה כדי לגמור את כולה אינו חוזר לראש מדקאמר שמע ט' תקיעות בט' שעות ביום ילא. וכן הוא גם דעת הראב"ש בברכות פ' מי שמתו סימן כ"ג שכתב דקיי"ל כר' יוחנן בזה דבשהה אינו חוזר לראש דהלכה כר' יוחנן בכל מקום ועוד שר' אבהו תלמידו הוה ואין הלכה כתלמיד במקום הרב ויע"ש. ואולם בסוף מש' ר"ה דף ל"ד ע"ב בתוס' בד"ה שיעור כתבו להפך דאע"ג דקיי"ל בכל מקום כר' יוחנן לגבי רב ושמואל מיהא כיון דר' אבהו פליג היה קלת בראה לפסוק כמותו דבתראה הוא וגם רב אשי בברכות כ"ב ע"ב קאי כוותיה וינ"ש ובחידושי הגאון פני יוסיע שם. ועי' ג"כ מזה בתוס' בברכות כ"ב ע"ב בד"ה אלא שכתבו ג"כ בתחלת דבריהם דהלכה בזה כר' אבהו אלא דשוב כתבו בשם הסר מקולי לחלק את הענינים דשאני ההוא דרבי אבהו דהתם כ"ע מודו דחוזר לראש משום דגברא לא חזי אבל היכא דגברא חזי כמו במגילה וסופר כ"ע מודו דאינו חוזר לראש אלא למקום שפסק יע"ש וכ"כ במרדכי שם פ' מי שמתו סימן ע"ד. ואולם הראב"ן ורבינו יואל לית להו כחילוק הסר מקולי בזה אלא דר' יוחנן ור' אבהו פליגי בכל מקום. ועי' מזה ג"כ בחי' הרשב"א ובפני יושיע בברכות שם מ"ש בזה:

ובדרך אגב ראיתי למהר"ש בן חביב שבספרו יוסף תרועה בשילהי ר"ה תמה ע"ד התוס' שם במ"ש דיש לפסוק בזה כרבי אבהו משום דבתראה הוא וע"ז הקשה דהא הך כללא דהלכה כבתראי לא אתמר אלא מאביי ורבא ואילך. אבל באמוראי קדמאי ליתא לכך כללא. וכן הקשה ע"ז בס' קרבן ראשית שם וינ"ש שהביא דברי התוס' בל"ע. ובעניותי אינני רואה בזה שום קושיא דאטו בגדא קא רמית דהא זהו רק לפיטת ר"ת שהביאו בתוס' בברכות ל"ט ע"ב בד"ה מנרך דאיהו ז"ל סובר דדוקא באמוראי בתראי אמריכן דהלכה כבתראי וכ"ה גם דעת הרא"ש בכמה דוכתי. אבל לדעת התוס' הא כבר הוכיח הרב יד מלאכי (ח"א סימן קכ"ז) דס"ל בזה כדעת הרי"ף והרמב"ם והרשב"א ושאר הראשונים דכולהו ס"ל דאמריכן דהלכה כבתראי אף באמוראי קדמאי קודם לאביי ורבא וינ"ש שהאריך בזה. וגם אני בעניותי האריכתי בזה לעיל בהגהותי סימן קי"ב ס"ק מ"א ושם בתאר דגם דעת רבינו הראב"ש כוונה בזה לדעת הרי"ף והרמב"ם והתוס' והרשב"א ושלא כדעת ר"ת והרא"ש ואכ"מ להאריך בזה. ובעיקר הדין בל"ד כבר העלה הרב הב"ח בסוף סימן תקפ"ז שם דנקטינן בזה כהראב"ן דלא הפסיד ג' קשרקי"ם הראשונים ואע"פ שרבינו יואל נחלק עליו מהא דרבי אבהו מ"מ אנן קיי"ל כרבי יוחנן בהא דלית ליה שהיות מפסיקות במלות כלל וכמ"ש הראב"ן וכן פסק ר"ת ולכך הנהיג בתקיעות דמעומד לתקוע קשר"ק שלש פעמים וכמ"ש בשמ"ג משום דרב קאי כוותיה בפ' הקורא למפרע וינ"ש. והארכתי בביאור דין זה ג"כ בדרוש שדרשתי בעזה"י בשבת שלפני ראש השנה בעיר מלוכה ווינא בבית הכנסת הגדולה של ק"ק פולין יל"ר פרשת נצבים תרמ"א לפ"ק. והדברים ארוכים ואכ"מ להעתיקן: (נא) עיקר מנינו ד' ציצית ואם הוסיף חמשה לא פסל את הראשונים בכך וכו'. הנה עיקר דבר זה הוא מחלוקת הרמב"ם והראב"ד בפ"א מהל' ציצית הל' ט"ו ואתו עמו הרא"ש בפסקיו בהל' ציצית סימן י"ט (ומייתי ליה בטור או"ח סימן י"ד) ודעת הראב"ן כאן כדעת הראב"ד והרא"ש. וכדי לבאר מחלוקתם נביא בקיצור קוצא דמנחות שם (דף מ' ע"ב) עם פירש"י שם וכפי מה שהעתיקו ג"כ הדרישה בטור או"ח סימן יו"ד והרב מ"ז בש"ע שם סק"ט. דגרסינן התם אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא הטיל לבעלת ג' והסליחה לד' פסולה משום תעשה ולא מן העשוי ופרכינן ומי אמריכן תעשה ולא מן העשוי והא אמר ר' זירא הטיל למוטלת בסרה פירש"י שהיה בה ד' ציצית והטיל לה ד' אחרים בסרה בהני בתראי ואע"ג דהדר פסקינהו לקמאי והא הכא דשלא לצורך עבדינהו בשעת עשיה ומכשרה בהו אמר רבא השתא בבל תוסיף קאי מעשה לא הוי ופירש"י לעולם שלא לצורך מן העשוי קיימן בי' והכא להכי מכשרה בבתראי דקאי בבל תוסיף כי עבדינהו ולא הוי מעשה דכיון דעובר על דברי תורה לא מיקרי מעשה הלכך כי פסיק לקמאי היא הויא עשייתן דבתראי עשיה. אבל שלא לצורך דבעלת ג' שאינו עובר עליהן הוי מעשה לאקרויי ציצית העשויה בפסול ואיכא כשגומרה תעשה ולא מן העשוי. מתקיף לה רב פפא ממאי דגברא לאוסופי קא מכוון דלמא לבטולי קא מכוון ובל תוסיף ליכא מעשה איכא פירש"י מעשה איכא והדרא קושיא לדוכתא ע"כ. כלומר ממאי דמותיב מהטיל למוטלת על הטיל לבעלת שלש. ובפסקי הרא"ש בהל' ציצית סימן י"ט הביא ג' לשונות בזה בשם רש"י ליתא קמא כדאמרן וליתא אחרינא הטיל למוטלת בסרה בהך בתראי ואע"פ דכי עבדיה בתראי אכתי לא בטיל קמאי ואשתכח דהכך ג' לאו ציצית נינהו דהא לא לריך להו וכי הדור ועביד לרביעי ובטיל הך קמאי לא קריכן בהו בהך ג' ראשונות שבאחרונות תעשה ולא מן העשוי דמפרש טעמא כיון דקאי בבל תוסיף לא הוי מעשה עכ"ל. ומסיק הב"י בטור או"ח בסימן יו"ד שם דאין מילוק ביניהם לענין הדין אלא בפירוש השמועה דלשון א' כל הד' ציצית כי עבדינהו בעוד הראשונים קיימים לא לצורך נינהו ואפ"ה כי פסקינהו לקמאי כשרים משום דכיון דקאי בבל תוסיף לא הוי מעשה ופסיקת קמאי זו היא עשייתן. ולשון אחרון אפילו לא היה עושה בעוד הראשונים קיימים אלא ג' ציצית והד' לא היה עושהו עד שאחך ד' הראשונים הוה פסלינן אי לאו טעמא דכיון דקאי בבל תוסיף לא הוי מעשה יע"ש וגם במה שהאריכו בזה בעל מעדני מלך על הרא"ש שם והב"ח והדרישה בטור או"ח שם והרב מ"ז בש"ע שם סק"ט. ומיהו אנן בדינן אין אנו לריכין לכל זה כי הך דואה בדברי הראב"ן כאן כי נייד לגמרי מפירש"י בזה ופי' פירוש אחר בסוגיין דמנחות שם דהטיל למוטלת פירושו דהטיל ציצית חמישי לטלית שכבר יש לו ד' ציצית וכגון שהוא טלית בת חמש כנפות ע"כ. והייבו משום דגם בכה"ג עובר בבל תוסיף וכמ"ש

רש"י

אמר רב הונא (מנחות מ' ע"ב) הטיל רבעלת שלש והשרימה לארבעה פסולה משום תעשה ולא מן העשוי מיתיבי חסידים הראשונים כיון שארגו בה שרש היו מטילין לה תכלת ולא אמרינן העשה ולא מן העשוי ומשני אימא כיון שפצעו בה שרש היו מטילין לה תכלת כלומר כשהשלימו כל הבגד עד ג' אצבעות היו מטילין ביחד הלכך ליכא למימר תעשה ולא מן העשוי ומקשינן והא אמר ר' זירא הטיל למוטלת כשירה כלומר הטיל ציצית|חמישי לטלית שיש לו ד' ציצית כשירה וכגון טלית בת ה' כנפות ולא אמרינן תעשה ולא מן העשוי ומשני אמר רבא בבל תוסיף קאי מעשה לא הוי כלומר כיון שעבר בבל תוסיף בהאי חמישי שמטיל בה אינו מעשה לפסול הראשונים. ה"ג האי שבר רביעי אינו מעשה לפסול את הראשונים. ועוד ילפינן מברכת כהנים דאמר רחמנא שלש ברכות ואם הוסיף רביעית לא פסל את הראשונות דתניא (ר"ה כ"ח ע"ב) מנין לכהן שעולה לדוכן שלא יאמר הואיל וניתן לי רשות לברך את ישראל אוסיף ברכה משלי כגון ה' אלהי אבותיכם יוסיף עליכם ת"ל לא תוסיפו ומקשינן מינה למ"ד מצות אינו עובר עליהם אלא בזמנן והא הכא כיון דבריך עברה ליה זמניה וקתני דעבר ומתרץ כיון

הגהות

רס"י בפ' ואתחנן ועי' מזה בענין אברהם בפיטן יו"ד סק"ב ובמחלית הסקל שם דמס תתך אמ"כ אחד מן המנם לילית ונשאלו רק ד' תליא במחלוקת הרב"י והרמ"א בסעיף ו' בהטיל לילית על לילית ועי' מזה ג"כ בפרמ"ג באשל אברהם שם ואין להאריך בזה. ומה שקשה על הראב"ן כאן על שהביא בזה מימרא דרבא ושמעיה אתקפתא דרב פפא עליו יבואר להלאה :

והנה דעת הרמב"ם בפ"א מהל' לילית הל' ט"ו דאם הטיל לילית על לילית אם נתכוון לבטל את הראשונות מתיר הראשונות או מותרה וכשרה. ואם נתכוון להוסיף אע"פ שמתיהן הרי זו פסולה שהרי כשהוסיף פסל את הכל וכשהתיר או מתך התוספת נמצא השאר נעשה ולא מן העשוי עכ"ד יע"ש ובכסף משנה שם. ומבואר דס"ל להרמב"ם דבמתכוון להוסיף עבר על בל תוסיף ופסל גם גוף המצוה. וזה הוא הפך מפירש"י בסוגיין שם. ואולם הראב"ד בהשגות שם השיג על הרמב"ם בזה וכתב עייתי בדבריו ולא מצאתי בגמרא כן שהרי אמרו הטיל למוטלת כשרה ופי' רבא הטעם בבל תוסיף קאי מעשה לא הוי הלכך אפילו מתך את הראשונות והניח השניה תעשה קיימן ביה. ורב פפא שהקשה עליו ממאי דהאי גברא לאוסופי אתי דלמא לבטולי אתיא ובל תוסיף ליכא מעשה ליכא ולא למימרא דאי לאוסופי אתי הוי מיפסל הדא מנייהו אלא למיפטר גברא מבל תוסיף היכא דאתי לבטולי. והטיל למוטלת כשרה שתמא הוא דאתמר. והא דמסיק בסנהדרין דף פ"ח ע"ב בענין זקן ממרא דאי ליכא אדבע חוטין ואייתי הוא חמשה אי קשר העליון דאורייתא גרוע ועומד הוא אלמא מעשה תוספת מיפסלא מלוה אתם מעשה מצוה היתר שאולך דיינו החוטין והקשר שהרי למאן דאמר קשר העליון לא דאורייתא אמריגן האי לחודא קאי והאי לחודא קאי ולא גרוע וה"כ אם היה שם קשורה כתקנה והטיל בה אחרת וקשרה כמו כן האי לחודא קיימא והאי לחודא קיימא וכשרה בין שנתכוון להוסיף ובין שנתכוון לבטל וכן עיקר עכ"ל הראב"ד ז"ל. והעתקתי דבריו באריכות מפני כי נמנו מלמוד להבין גם דעת הראב"ן כאן דסובר נמי כדעת הראב"ד בזה. וכן הוא ג"כ גם דעת הרא"ש בהל' לילית סימן י"ט דבין שנתכוון להוסיף ובין שנתכוון לבטולי לעולם לא פסל גוף המצוה בכך אלא שמחולק על סוף דברי הראב"ד שם במה שחידש בהחיא דפ' הנחנקין גבי זקן ממרא והרא"ש לא סבירא לי' כוותיה בזה כנראה ממשמעות דבריו בהל' לילית סימן ו' וכמ"ש במע"מ שם ועי' מזה ג"כ בתוס' שם (סנהדרין פ"ח ע"ב בד"ה אי סבירא לן) ודבר זה אינו נוגע לענינו פה. והנה הראב"ן והרא"ש סניהם לא זכרו מאומה מאתקפתא דרב פפא עליה דבגוגיין שם וכבר תמהו הב"י והדריסה בפי' יו"ד שם על הרא"ש בזה דהאיך פסק כרבא והא אתקיף ליה רב פפא ולא אסדר לי' מידי ותירלו בזה מה שתירלו ויע"ש. ואולם עם דברי הראב"ד בהשגות הרווחנו לייסב זה דלכך לא הביאו הא דרב פפא מפני שאין דבריו נוגעים כלל לענין הלילית אם הן כשרות או לאו. דלעולם הן כשרות דהא הטיל למוטלת כשרה שתמא אתמר אלא למיפטר גברא מבל תוסיף דאתי לבטולי קא אתקיף ליה. ושוב מצאתי בתע"מ על הרא"ש שם שגם הוא ז"ל דרך בדרך הזה דהרא"ש סובר דמילתא דר"פ לא אתיא אלא לענין חיוב ופטור דבל תוסיף אבל לענין הכשר מצוה עודה לרבא וז"פ. ודעת הרמב"ם בהא דס"ל דבעובר על בל תוסיף דהייבו בתתכוון להוסיף פסל ג"כ גוף המצוה כבר ביאר הב"י שם דאי אפשר לומר שמפרש הסוגיא כפירש"י דהא לפירושו כשנתכוון להוסיף כשרה וכשנתכוון לבטל פסולה ולהרמב"ם הוה איפכא אלא דהרמב"ם מפרש הסוגיא דהא דאמר רבא שתמא בבל תוסיף קאי מעשה לא הוי בגלשנא בתמיהא קאמר לה השתמא בבל תוסיף עבר בהטלת לילות בתראי והיכי אפשר לומר דלא הוי מעשה אלא פשיטא דהוי מעשה ממש ולא קיימן ביה מן העשוי כיון דהוי מעשה לענין בל תוסיף. ורב פפא פליג עליו ואמר ממאי דהא דמכשיריגן בהטיל למוטלת בתתכוון לאוסופי הוא דלמא איפכא הוא דכי מכוון לאוסופי כיון דעבר בבל תוסיף ליכא מעשה בכשרות ופסול. אבל בתתכוון לבטל כשר כיון דהוה מעשה העשוי בכשרות ויע"ש שהאריך בזה. וסוף דבריו דלפי"ז רב פפא ג"כ בא לחלק בין הטיל לבטלת שלא להטיל למוטלת ונקטינן כוותיה עכת"ד רב"י שם וכ"ה בכסף משנה בפ"א מהל' לילית שם. (והרב טורי זהב בש"ע חו"מ סימן יו"ד סק"ט יש לו טעה אחרת אליבא דהרמב"ם בפירוש הסוגיא שם ויע"ש). והנה המדקדק בדברי רש"י ותוס' בסוגיא דמנחות שם ירלה ויפשוט שלא היה בגירסתם שם במימרא דרבא תיבת השתמא וכו' כמו שהיה לפני הרמב"ם. אלא דהוה גרסי שתמא אמר רבא בבל תוסיף קאי וכו'. כיון דלפי פירושם לא אמר רבא למילתיה בלישנא בתמיהא רק בניחותא וכנ"ל.

וכל זה פשוט וברור :

ועכ"פ ממולא הדברים ראינו דשלשה אבות העולם הראב"ן והראב"ד והרא"ש כולהו בחדא טעה קיימו נגד דעת הרמב"ם בזה. ומ"ש אפוא פליאה כשגבה היא בעיני על דבינו ב"י שכתב שם דלענין הלכה נראה דאע"ג דהרא"ש מפרש כפירש"י. כיון דרש"י מפרש הוא ולא פקקן הו"ל הרמב"ם והרא"ש חד לגבי חד והלכה כהרמב"ם דמסתבר טעמיה דבתתכוון לאוסופי פסול ובתתכוון לבטולי כשר. וקבע כן להלכה ג"כ בש"ע שם סעיף ו'. וזה דבר תימה דהא קמן הרחב"ן והראב"ד דס"ל גם כן כדעת הרא"ש ושלא כדעת הרמב"ם וא"כ הו"ל תלתא לגבי חד. ואפילו תימא דדעת הראב"ן לא שמיעא ליה מפני דעדיין לא נדפס בזמנו ספר הראב"ן מ"מ הרי עכ"פ דעת הראב"ד גלוי וידוע לכל והו"ל כמי תרי לגבי חד. וגם על הרמ"א יש לתמוה דבדרכי משה ובהגהותיו לש"ע שם מולק על הב"י בזה ונטעם כיון דבבינו יחוסם והרא"ש שוין להכשיר ובגירוף דעת הטור נגד דעת הרמב"ם הוי ליה ג' לגבי חד ולהכי נקטינן כוותייהו דבכל ענין כשר יע"ש. ומדוע לא מנה גם דעת הראב"ד בכללם. ושוב לאחר החיפוש מצאתי שגם הרב בעל לחם חמודות על הרא"ש שם העיר לתמוה על הב"י בזה וכתב דלשתמיטתיה לרב"י להא דהראב"ד ז"ל. ואולם על הרמ"א לא העיר מאומה וצ"ע. ודע כי עוד דעה שלישית מצאנו בענין זה והוא דעת הר"י בתוספה הביאו במגדול עוז בפ"א מהל' לילית שם שהוא ז"ל יצא להלק את הענינים בזה ויסוד דבריו דאם נעשית המצוה כהלכתה ואח"כ הוסיף עליה בכוונה. המוסיף עובר אבל המצוה לא מיפסלא. אבל אם נכתחלה כוון ועשאה בתוספת. איהו מיעבר עבר ומצוה גופא מיפסלא עכ"ד. והרי זו דעת המכרעת בין דעת הרמב"ם לדעת הראב"ד והרא"ש בזה וסיים ע"ז במגדול עוז שם דיש לו על מה שיסמוך כמו שרשום בפ' הנחנקין בשיטת התוס' ויע"ש. ועיין ג"כ מזה בתוס' ובחידושי הר"ן בסנהדרין פ' הנחנקין שם דף פ"ח ע"ב בד"ה אי סבירא לן ובתוס' ובחידושי הריטב"א בסוכה ל"א ע"ב בד"ה הואיל ובמסורות

הרשב"א

כיון דאלו מיתרמי ליה ציבורא אחרינא הדר מברך להו כוליה יומא זמניה הוא. (נג) ומדמתרץ הכי ולא תירץ שאני הכא דהפסיד הברכות וצריך לחזור ולברך ש"מ דלא הפסיד הברכות ואינו חוזר עליהם לעשותם ה"נ לא הפסיד הג' שברים בתוספת שבר רביעי וכשם שאין הברכה רביעית מפסקת בין ג' ברכות של ברכה הכהנים לשים שלום שצריך הש"ץ לומר אחר וישם לך שלום משום שנא' ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם כך השבר הרביעי אינו מפסיק בין ג' השברים ולתקיעה שאחר השברים. ועוד דשבר רביעי ממין דשברים הוא והיינו דומיא דאמרינן (סוכה כ"ו ע"ב) לא ליחוץ איניש לולבא בהושענא דדלמא נתרו עליו והוי חציצה. ומסקנא ור בא אמר מין במינו הוא ואינו חוצץ. ואם תאמר למה לא תיקנו סדר מלכיות זכרונות ושופרות ביוצר ויתקעו בתפלת יוצר היינו משום דתנן (ר"ה ל"ב ע"ב) העובר לפני התיבה ביום

הגהות

הכסב"ל סימן תס"ח ויעש"ה. וזו הלכה העלה ג"כ הגאון בעל הפלאה ז"ל בחידושי תורה פרשת ואתחנן ביאור דעת רש"י שם שכתב דהלאו דלא תוסיפו הייגו כגון חוט פרשיות בתפילין חוטת מיכין בלולב וחוט ציציות. וכ' ע"ז הרמב"ן שם דלא אלא בלבד אלא אף היסן בשמיני בסוכה לוקה וכן המוסיף מגיס עובר בל"ת. ובאור הגאון הנ"ל דכוונת רש"י במה דנקט רק אלו עושה דיש הפרש גדול בזה דבתפילין וציצית ולולב יש בהו שתי עבירות שהעושה ה' פרשיות בטל ג"כ מ"ע שהתפילין פסולין הרי יש כאן עשה ול"ת. וכן ה' ציצות דנקט רש"י היינו שהטיל בכנף אחד שני ציצית שעובר על בל תוסיף וגם הציצית פסולין כדאיתא במנחות דף מ' ובש"ע או"ח סימן י"ד ואפילו לדעת הרא"ש לינם כשרים אלא כשפסק אחד מהם וכמו כן בלולב מצא"כ ביטן בשמיני בסוכה אף שעובר על בל תוסיף מ"מ לא עבר מצות סוכה של זי"ן ימים. וכן כשמוסיף על המגיס המצווים ואין כאן אלא ל"ת בלבד עכ"ל הגאון. ופייס שם דבזה ניחא מאי הא דלא נקט רש"י ג"כ הוא דכהן שעלה לדוכן ואחר הברכה הוסיף ברכה אחת משלו דעובר בבל תוסיף. דמשום דגם בזה לא בטל עשה של הברכה שביך כבר ויע"ש. והנה הרבה יש לי לדלות ולהעיר בענין זה אבל אין פה המקום להאריך. ולא באתי רק להעיר את המעיין כזה רחה וחדש. ולהלאה בס"ק שאחר זה כדבר עוד קלת מזה: (נג) ומדמתרץ הכי ולא תירץ שאני הכא דהפסיל הברכות ולריך לחזור ולברך ש"מ דלא הפסיל הברכות וכו'. ולכאורה יש לפקפק קלת על דאיה זו עפמ"ש הגאון בעל פני יושיע בחידושיו לר"ה דף כ"ח ע"ב שהעלה שם דהא דמתרץ הש"ס התם דאלו מיתרמי ליה ליבורא אחרינא כולהו יומא זמניה הוא סברא מוכרחת היא מגופא דברייתא דכהן שעולה לחזן דלקושטא דמילתא יש להמוה טובא מאי בל תוסיף שייך כאן דבשלמא אם הכהן היה אומר שלום הקב"ה לברך את ישראל ד' ברכות לעופות שפיר הוי בל תוסיף כיון דכתיב כה תברכו דמשמע ג' ברכות ולא יותר מצא"כ הסתא שהכהן מודה שמצות התורה הן ג' ברכות רק שהוא רולה להוסיף ברכה אחת משלו א"כ מה בל תוסיף שייך בזה. ובע"כ דעיקר טעמיה דברייתא הוא משום דאלו מיתרמי ליה ליבורא אחרינא הוי זמניה מש"ה הוי שפיר בל תוסיף כיון שמברך ד' ברכות לעופות עכת"ד בקיצור ויע"ש. ולפי"ז שוב אין ראיה לשיטת הראב"ן כאן דהא הש"ס שם היה מוכרח לתרץ דוקא הך תירולא דאלו היה מיתרמי ליה ליבורא אחרינא כולהו יומא זמניה הוא דאלו היה שותק מתירוץ זה והיה מתרץ שאני הכא דהפסיל הברכות. היה עדיין קשה מה בל תוסיף שייך בזה שיהי' מפסיל ע"ז הברכות. ומיהו שבתי ורחיתי דמ"מ אין מזה תפיסה על הראב"ן דיש לדחות דעיקר דברי הפני יושיע אינם מוכרחים בזה במה שכתב דמגופא דברייתא מוכח דסברא מוכרחת היא דאל"כ יקשה דמה בל תוסיף שייך בזה כיון שהכהן אינו אומר שאותו תוספת הוא דבר תורה אלא הוספה מדעתו וכל זה ליתא דמלינן למימר דהברייתא הא גופא קמ"ל דגם בכה"ג שאינו אומר שהוא מן התורה אלא שאומר בפירוש שמוסיף מדעתו מ"מ כיון שהוא דבר שאין בו מצוה אינו שייך שפיר שייך בו איסור בל תוסיף. וזו הלכה העלה הגאון מהר"ש בן חביב בספרו יוסף תרועה בחידושיו לר"ה שם ביאור דעת הרמב"ם סוף פ"ב מהל' ממרים שכתב שם דבל תוסיף הוה כשמוסיף דבר ואומר שהוא אסור מן התורה. אבל כשאומר שאותו תוספת הוא מותר מן התורה ואוסר אותו לשייג אינו עובר בבל תוסיף. וקשה דמה יענה הרמב"ם לפ"ז דל"ה שם דמפורש בהדיא דבהוסיף מדעתו ואינו אומר שהוא מן התורה ג"כ עובר בבל תוסיף. וכתב לישב בבל תוסיף. וקשה דמה ענה הרמב"ם לפ"ז דל"ה שם דמפורש בהדיא דבהוסיף מדעתו ואינו אומר שהוא מן התורה ג"כ עובר בבל תוסיף. וכתב לישב דלא אתי הרמב"ם אלא להורות דבשייגים ליה בהו עשוה בל תוסיף. אבל לעולם בדבר שאין בו עשוה שייג והוא עושה מדעתו כגון שרולה להוסיף ברכה אחת משלו עודה הרמב"ם שעבר על בל תוסיף עכת"ד מהר"ש בן חביב ויע"ש. והכי מאי סברא ליה להראב"ן בזה ואיש ודו"ק:

אך עדיין על עיקר שיטת הראב"ן במה שחידש דבעובר על בל תוסיף לא פסל גוף המצוה יש לדון קלת דלכאורה היה נראה להביא ראיה להיפוך מהא דפליגי ר' אליעזר ור' יהושע במסכת דזבחים דף פ' ע"א ומייתי לי' בשוגיין בר"ה שם ובעירובין דף ק' ע"א במתן ד' שכתבנו במתן אחת כגון דם בכור שהוא במתן אחת שכתבנו בדם עולה ושלמים שהן שתי מתנות שהן אחנו ר' אליעזר אומר יתנו במתן ד' דבמתן אחת יעבור על בל תגרע. ור' יהושע אומר יתנו במתן אחת דבמתן ד' יעבור על בל תוסיף ועוד דעל בל תגרע הוא עובר בשב ואל תעשה ועל בל תוסיף הוא עובר בקום ועשה. ובגרס"י בעירובין שם מפרש דהא דאמר ר' אליעזר יתנו במתן ד' ה"ט משום דעשה דמתן ד' רוחה ל"ת דבל תוסיף. ובתוס' שם הקשו דאמאי לא אמרינן גם לר' יהושע דליתי עשה וידחה לאו דבל תוסיף ותירלו דשאני הכא דכיון שבא ע"י פשיעה לא אמרינן עשה דוחה ל"ת. ובחידושי הריטב"א שם הביא תירוץ זה בשם הראב"ד ועוד תירוץ אחר בשם התוס' דבקרבנות לא אמרינן עשה דוחה ל"ת וכדאמרינן בזבחים פ' דם חטאת יע"ש (ובשו"ת מהרי"ק בשורש קל"ט הביא גם תירוץ זה בשם התוס' ובביאור יותר ועי' במה שהאריך בזה הרב שער המלך פ"ג מהל' כלים). והשתא אם איתא לשיטת הראב"ן ושייעתו דבעובר על בל תוסיף לא פסל גוף המצוה יקשה טובא דאפילו בלא דחיית הלאו מי ניתא שיתנו במתן ד' דהכי טפי עדיף דהרי באופן זה יקיים ג' מצות דהיינו עשה דדם בכור שהוא במתן אחת שכתבנו בדם עולה. ויעבור רק על חד איסורא דבל תוסיף. משא"כ אם יתנו במתן אחת דאז יהיה לחיפוך שיקיים רק מצוה אחת דדם בכור ויעבור על ג' איסורים דהיינו על עשה דדם עולה ועל ל"ת דבל תגרע וגם על ל"ת דבל תוסיף. ומשא"כ אם יתנו במתן ד' דבמתן אחת יעבור על בל תגרע. ובע"כ עוכח מזה דלא כדעת הראב"ן אלא דאמרינן שפיר דבעובר על בל תוסיף פסל ג"כ גוף המצוה ומצינלא גם כשיתנו במתן ד' יקיים רק מצוה אחת דדם עולה ויעבור על ג' איסורים דהיינו על עשה דדם בכור ועל ל"ת דבל תוסיף ולא ירויח יותר מאלו יתנו במתן א' דאז ג"כ יקיים רק מצוה אחת דדם בכור ויעבור על ג' איסורים דהיינו על עשה דדם עולה ועל ל"ת דבל תגרע וכיון דשקולים הם הא ודאי אמרינן דעובר בשב ואל תעשה מעיעבור בקום ועשה. ואולם אחרי שובי נחמתי דאין כאן אוכחא כלל ושיטת הראב"ן נדקא מאד דבודאי בעובר על בל תוסיף לא פסל גוף המצוה ומ"מ לא קשה דנימא שיתנו במתן ד' כדי לקיים ג' מצות ויעבור רק על עבירה אחת משא"כ במתן א' דאז יקיים רק מצוה אחת ויעבור על ג' איסורים. דזה אינו דהא אכן אליבא דר' יהושע קיימינן השתא ור' יהושע הא ס"ל דלעולם טפי עדיף לעבור על ג' איסורים בשב ואל תעשה מעיעבור על איסור א' בקום ועשה כמבואר בגמרא דכילד הפרשין אלא בטומאה ביו"ט (פסחים מ"ח ע"ב) ובגרס"י שם דלר' יהושע מוטב לעבור על בל ילראה (ובל ימצא כן הוא בש"ס שם) מאליו ואינו עושה מעשה בידים מלעבור על לא תעשה מלאכה ועושה מעשה בידים ויע"ש. ומהתם יש ללמוד גם לנדון דידן. ושוב האיר ה' את עיני ומצאתי שהדבר הפורש בהדיא בירושלמי פסחים במקומו שם ע' אלו עובדין הכי' ג' דגרסינן התם אמר לו ר' אליעזר לא מצלאת עובר על בל ילראה ובל ימצא אמר לו (ר' יהושע) מוטב לעבור מצוה אלא תעשה שלא

בתת

ביום טוב של ראש השנה השני מתקיע (נג) ומפרש בגמרא דשני היינו המתפלל תפלת מוסף ומשום שעת השמד תיקנו כך. ומפורש בירושלמי (ר"ה פ"ד הלכה מ') דפעם אחת תקעו בתפלת יוצר והיו השונאים סבורים שמא עליהם הם באים ועמדו עליהם והרגום (נד) באותה שעה תיקנו שלא להשכים ולתקוע אלא עד מוספין מן גו דאינון חמן לון דקרו שמע ומצלו וקרו באורייתא ומצלו ותוקעים אינון אמרין בנימוסיהם הן עסקין. ואית דמפקי מהאי קרא שמעה ה' צדק זה ק"ש. הקשיבה רינתי זה רנון תורה. האזינה תפלתי זו תפלה. בלא שפתי מרמה זה מוסף. מה כתיב בתריה מלפניך משפטי יצא דהיינו בתקיעת שופר. עד כאן יסוד חמי: **ולי** יואל הלוי נראה להביא ראיה מהא דאמרי' (ר"ה ל' ע"ב) תמיד של ר"ה שחרית קרב כהלכתו פי' דלא היו אומרים עליו אלא שיר של חול ואפי' בזמן שבאו עדים לפני תמיד השחר. וטעמא הואיל דרוב השנים לא היו באים אלא לאחר תמיד של שחר וגם כל השנים היו מסתפקים בתמיד שמא לא יבואו ולהכי לא היו אומרים עליו שיר דראש השנה שהיו אומרים הרגינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב אלא דבתמיד של שחר לא היו מזכירים כלל מעין היום. הלכך גם אנו אין אנו מזכירים מלכיות זכרונות ושופרות ביוצר אבל במוסף שהיו אומרים הריעו והיו מזכירים תרועה גם אנו מזכירים תרועה במלכיות זכרונות ושופרות. דתפלות כנגד תמידים נתקנו כדאמרינן בגמרא דברכות בפ' תפלת השחר (דף כ"ו ע"ב) ואע"פ שקודם השמד היו תוקעים בתפלת יוצר משום דזריזין מקדימין למצות (שם) מיהו מאחר שביטלוה מפני השמד [לא] העמידוהו כבראשונה כמו שהיו עושים בבנין הבית: גרסינן בירושלמי (ר"ה פ"ד הלכה ו') ר' אבהו בשם ר"א (נו) בכל מקום עבר והתיר אדיר המלוכה לא יצא לחוץ מן האל הקדוש ובלבד במוסף ואתיא כר' יוחנן בן נורי. ואינו יודע פירושו. אבי מורי:

קע"ב באתי לשאול לפניך מורי וקרובי אב"ן העז"ר (נז) שופר שלם שנסדק מעט לצד הפה כאצבע אם אין מעכב את התקיעה אם הוא כשר או לאו. ותבינני משנת ראש השנה (דף כ"ז ע"א)

שופר

הגהות

בחת לפניו (פי' בק"ע סם דהיינו סלא עסיתי מעשה בידים) ממלות לא תעשה סבחת לפניו (פי' דהיינו סריפת החלה סע"י כתיתו לתוך התנור כעשה) אמר רבי פנחס אתיין אילין פלוגתא כאילין פלוגתא דתנינן תמן הניתכין במתכה אחת וכו' אמר לו ר' אליעזר ולא ממלאת עובר על כל תגרע אמר לו ר' יהושע ולא ממלאת עובר על כל תוסיף. ועול אמר לו ר' יהושע מוטב לעבור על מלוה בלא תעשה סלא בחת לפניו ממלות לא תעשה סבחת לפניו עכ"ל הירושלמי.

וכן ממלא סוגיא זו ג"כ בירושלמי סוף מס' עירובין ויע"ס. וסמתי מאד בראותי כי תס"ל הדברים מכוונים כמו שאמרנו בזה:

ודע שמלאתי להגאון בעל הפלאה ז"ל בחידושי תורה פרשת ואתחנן שהביא ג"כ ראיה דבעובר על כל תוסיף לא פסל גוף המלוה מהא דאמר לו ר' יהושע לר' אליעזר כשנתת מתן ד' עברת על כל תוסיף ועשית מעשה בידך אבל בכל תגרע לא עשית מעשה בידך ולמה לא קאמר עדיפא מיניה דכשהוא מוסיף בטל מלות מתן אחד שהרי הוסיף. אבל כשהוא גורע קיי"ל מתכה אחת כיפר. אלא ע"כ שאינו מבטל המלוה בהוספה עכ"ל. ובעניותי לא זכיתי להבין ראיה זו כלל דמה בכך דבמתכה אחת כיפר הא מ"מ ידי מלות עשה דמתן ד' לא יצא. אדע שהרי רש"י בעירובין דף ק' ע"א כתב ג"כ דטעמי' דר' יהושע דאמר יתנו במתן מ' הוא משום דקיי"ל דכל הניתכין על מזבח החילון שנתנו במתכה אחת כיפר והכא דלא אפשר שמכיון עלה אפילו לכתחלה וכ"כ התוס' שם ובסוגיא דר"ה כ"מ ע"ב. ועכ"ז כתב רש"י בעירובין שם דטעמי' דר"א הוא משום דעשה דמתן ד' דקי לאו דבל תוסיף. וכן בתוס' שם שהקשו דלר' יהושע נמי ליתי עשה ולידחי לאו דבל תוסיף. ונדחקו לתרץ דשאני הכא שבא ע"י פסיעה. ומאי קושיא והא כיון דקיי"ל דגם במתכה אחת כיפר א"כ הרי אפשר לקיים שניהם ובכה"ג הא לא אמרינן עשה דוחה ל"ת כנודע. אלא ודאי דפסיעה מילתא טובא דאע"ג דבמתכה אחת כיפר מ"מ ידי מלות עשה דמתן ד' לא יצא ועדיין העשה במקומה עומדת ושוב שייך לומר בזה עשה דוחה ל"ת. וממילא דלפי"ז שוב מליכן למימר שפיר כמו דכשהוא מוסיף ביטל מלות מתן אחד שהרי הוסיף ה"כ כשהוא מגרע ביטל שוב מלות דמתן ד' שהרי גורע ולא איכפת לן כלל במה שכיפר או לא כיפר. אלא במה שעובר על מלות התורה וז"ב ודו"ק:

(נג) ומפרש בגמרא דשני היינו המתפלל תפלת מוסף ומשום שעת השמד תיקנו כך וכו'. הנה הלשון בזה תמוה דהא בגמרא שם (ר"ה ל"ב ע"ב) לא מפרש מידי דהא דתכן במשנה שם השני מתקיע הכוונה על המתפלל תפלת מוסף. שזה מובן מעצמו דכוונת המשנה דקתני השני מתקיע היינו המתפלל תפלת מוסף (וכמו שפירש"י במשנה שם). וגלאה לי ברור שנשמט כאן מת"י המעתיק תיבה אחת או שתים וכ"ל ומפרש בגמרא [דהא] דשני המתפלל תפלת מוסף [מתקיע] דמשום שעת השמד תיקנו כך. עד כאן. דזה מפורש בגמרא שם דפריך תקיעה נמי נעביד בראשון משום דזריזין מקדימין למצות. ומשני אמר ר' יוחנן בשעת גזירת המלכות שנו ופירש"י אויבים גזרו שלא לתקוע והיו אורבים לשם כל שם שעות לקץ תפלת שחרית לכך העבירוהו לתקוע במוספין עכ"ל. ובתוס' שם הוסיפו דאע"פ שבטלה גזירת המלכות לא עבדינן כדמעיקרא אע"ג דזריזין מקדימין למצות דחיישינן שמא יחזור דבר לקלקולו ויע"ש שהביאו ג"כ הירושלמי שהעתיק הראב"ן כאן: (נד) בתוספות שעה תיקנו שלא להשכים ולתקוע אלא עד מוספין וכו'. הנה כך היה הגירסא בירושלמי שהיה לפני הראב"ן וכמדומה שגם לפני רבותינו בעלי התוס' היה גירסא זו שם כנראה מדבריהם שם בד"ה בשעת גזירת המלכות שנו. ואולם בירושלמי שלפנינו עתה נמצא כל זה מקר באמצע הדברים שם: (נה) מיהו מאחר שביטלוה מפני השמד [לא] העמידוהו כבראשונה כמו שהיו עושין בבנין הבית ע"כ. הנה ליתנא קטיעא חזינא וגם מסולל ההבנה. וכדי לעמוד על כוונתו בזה ראיתי לתקן קצת ולהוסיף באמצע הדברים תיבת לא משום דכפי הנראה כוונת רבינו יואל בזה לומר כמ"ש התוס' בסוגיא דר"ה שם והבאתי דבריהם לעיל בהגהותי ס"ק כ"ג דאע"פ שבטלה גזירת המלכות לא עבדינן כדמעיקרא אע"פ דזריזין מקדימין למצות דחיישינן שמא יחזור דבר לקלקולו. וזהו שכתב רבינו יואל מיהו מאחר שביטלוה מפני השמד לא העמידוהו כבראשונה כמו שהיו עושין בבנין הבית ע"כ. ועתה נמי משום דחיישינן שמא יחזור דבר לקלקולו אלא דלא שייס למילתיה: (נו) בכל מקום עבר והתיר אדיר המלוכה לא יצא לחוץ מן האל הקדוש ובלבד במוסף וכו'. וקיים על זה ואינו יודע פירושו וכו'. הנה הא ודאי שנוסחא זו שהעתיק רבינו יואל מן הירושלמי שהיה לפניו קטיעא ומשובשת היא ואין לזה שום פירוש כלל. האמנם בירושלמי שלפנינו עתה נמצא מאמר זה בנוסחא מבוררת ומתוקנת וז"ל. ר' אבהו בשם ר' לעזר בכל מקום עבר והזכיר אדיר המלוכה לא יצא חוץ מן האל הקדוש של רשם הסנה ובלבד במוסף ואתיא כרבי יוחנן בן נורי עכ"ל. והכוונה מובן לכל קורא דרבי אבהו הכי קאמר דמי שעבר והזכיר בכל מקום בתפלתו אדיר המלוכה במקום מלכיות שצריך לומר בתפלה או שאמר בכל ימות השנה במקום האל הקדוש ברוך אדיר המלוכה שיצא ובלבד במוסף הוא דילא אם אמר הכי. אבל לא בשאר תפלות של ר"ה כגון ערבית שחרית ומנחה ואתיא כר"י בן נורי דאמר שכולל מלכיות עם קדושת השם והלכך אם אתם במקום קדושת השם מלכיות יצא. וכל זה פשוט ומבואר ע"פ פירושו של בעל קרבן עדה שם: (נז) שופר שלם שנסדק מעט לצד הפה כאצבע וכו'. הנה גם שאלות ותשובות אלו נמצאים כולם בספר ראב"ן הנקרא בשם אבן העזר (דף קמ"ז ע"ב) בלי שום שינוי. ואולם שם נמצא עוד בסוף השאלות עוד שאלה אחת מה ששאל השואל ג"כ בזכוקי שכנים והראב"ן השיב לו גם ע"ז שם. ונשמט פה מפני שאינו נוגע לדיני שופר דאיירי בהו כאן. (ועי' עוד בספר ראב"ן שם בסוף הלכות ר"ה דף פ' ע"ב שהראה מקום לשו"ת אלו). והנה השואל הזה היה רבינו שמריה ברבי מרדכי כאשר עיניך לנוכח יביטו שתתם את

שמו

שופר שנסדק. מה קורא נסדק אי דוקא רובו אבל מקצתו קרוי נקב או אף מקצתו קורא נסדק. וגם נסדק עצמו ודבקו פסול. אי מה שדבקו דוקא הוא שפסול משום שנעשה ע"י דבק כמו שפירש רבינו שלמה ז"ל אבל ע"י עצמו כגון שחיממו ודיבקו כשר או לא. ועוד תביני הא דתנן נקב וסתמו אם מעכב

הגהות

סמו כן בסוף שאלותיו בספר ראב"ן סס וגם כאן. והיה לו ג"כ חליפות מכתבי שו"ת עם רבינו יואל הלוי מתן הראב"ן ואבי רבינו ז"ל (ראבי"ה לקמן סימן אלף וכ') וסס בא ג"כ על המתום שמריה ברבי מרדכי. וכן נמצא אמנו ג"כ תשובה אחת בשו"ת מהר"ם מרוטנבורק החדשות (דפוס לבוב סימן רכ"א) וגם סס אתם עצמו שמריה ב"ר מרדכי (ועוד נמצא סס בסימן ת"ץ תשובה ארוכה וערוכה לרבינו שמריה. ואולם סוף התשובה סס נמצא חסר על כן לא נודע מאן חתום עליה. ובמפתחות שבסוף הספר כרסס על זה שהשיב מהר"ם להרב רבינו שמריה ז"ל ע"ש. ועדיין מסופקני אם יש לסמוך על המפתחות בדברים כמו אלה כי לא נודע מי חברם. ואפשר שהרב המשיב היה הראב"ן שכן בסימן ל"ב נמצא ג"כ תשובתו וחתם בסוף אב"ן יע"ש). והיה שאר וקרובו של הראב"ן כמו שתראה כאן בתחלת השאלה שכתב רבינו שמריה על הראב"ן באתי לשאול לפניך מורי וקרובי אב"ן העז"ר. וכן יקראהו שוב גם הראב"ן בסוף הלכות ר"ה (דף פ' ע"ב) בשם קרובי רבי שמריה יע"ש. והוא חתם רבינו שמריה הנזכר בכל מקום בספרן של ראשונים ובפרט בספר המרדכי. וגם בתוס' דידן (בדה ס"ו ע"ב בד"ה אם) הביאו ג"כ מעשה של רבינו שמריה בחתם מה שהביא סס בשם רש"י ז"ל בדין חפיפה. ולפעמים נקרא ג"כ בשם רבינו שמריה מספירא על שם עיר מגורתו. כי היה אחד מחכמי ורבני שפירא (רוקח סימן רכ"ז ומרדכי שבת סוף פ' בתרא טוענין סימן של"א ובבא קמא פרק שני סימן כ') :

וכבר נודע דרבינו שמריה זה היה תלמיד רש"י ז"ל וחבירו של רבינו שמחה (קורא הדורות בערך בעלי התוס'). ואולם רוב תורתו קבל מרבינו יצחק ב"ר אשר הלוי בעל התוספות הידוע (שו"ת רש"ל סימן כ"ט). והוא הנזכר על הרוב בתוס' דידן ובספרי הפוסקים בשם הריב"א. וכבר דברנו אודותיו הרבה בספרינו מאורות נתן על בעלי התוס' ופה אבא בקצרה ואגע רק בראשי דבריה. דע כי הריב"א ז"ל היה הראשון לכל בעלי התוס' האשכנזים. ומקום מגורתו היה בשפירא ושם נסד בשיתתו (אור זרוע הלכות גיטין סימן תרל"ח. ושו"ת מהר"ם מרוטנבורק דפוס פראג סימן תקס"ה ומרדכי יבמות פ' מצות חליצה סימן כ"ח) והיה גם הוא ז"ל אחד מגדולי תלמידי רש"י ז"ל (ראה מזה בשם הגדולים ח"א בחות יו"ד שהביא ראיה לזה מדברי התוס' בדה ל"ט ע"ב בד"ה אלמא. ויש להוסיף עוד מדברי התוס' שם דף מ"ג ע"א בד"ה זבה יע"ש. וכל זה שלא כדעת היוחסין שכתב דריב"א היה רבו של רש"י ז"ל ויבואר עוד להלאה). ורבינו יעקב הלוי הנקרא בשם רבינו יעב"ץ (בנו של רבינו יצחק סגן כוהנים מווירמיז"א רבו של רש"י ז"ל. שו"ת רש"ל סימן כ"ט) היה תבירו של הריב"א. והחליפו מכתבו זה לזה (ראבי"ה סימן אלף וז"יין). והראב"ן שהיה גדול הדור ונשיאו וקבל רוב תורתו מרבינו יעב"ץ וגם מרבינו אליקים ברבי יוסף אותנו (שו"ת רש"ל שם) הריץ ג"כ שפיקותיו לפני הריב"א וקראו בשם אלופי ומיודעי הר"ר יצחק ב"ר אשר הלוי (ספר ראב"ן סימן ק"א). ורבינו שם היה בר פלוגתיה בגדון שטר שנמצא בו טעות (מרדכי ריש נזק' סימן ת"ס). וכבר ידוע שחבר גם כן תוספות על התלמוד והעתיקו מהם בספר תמים דעים בסימן קכ"ד ומסימן ר"ז עד סוף סימן ר"ט. ובספר ראבי"ה סימן אלף ופ"ט. ובספר אור זרוע מ"ב סימן כ"ח וסימן ל"ד וסימן כ' וסימן ע"ח ועוד במקומות שונות. וגם רבינו יצחק ברבי מרדכי הידוע פירש לפניו תוספותיו ונזכרים לברכה בספרן של ראשונים (ראבי"ה סימן תכ"ה וסימן תתקי"ז. ובשו"ת רבינו מיימון אור זרוע סימן קכ"א. ובמהר"ם מרוטנבורק בהלכות שמחות סימן כ"ה וסימן ע"ב. ובמרדכי מועד קטן הל' אבילות סוף פי' תתע"ו). וגם רבינו משה מרעגנשפורק שנזכר בתוס' דידן יבמות ס"ח ע"ב בד"ה כמאן. וגם בספר ראב"ן (דף קמ"ג ע"א) וסס נזכר בשם רבינו משה ברבי יואל גם הוא ז"ל פירש תוספותיו לפני הריב"א (ראבי"ה סימן תתקכ"ו ומרדכי כתובות פ' בתרא סימן רע"א). ורוב פירושיו וחידושיו על התלמוד נזכרים ג"כ בשו"ת מהר"ם מרוטנבורק דפוס פראג ובספר המרדכי במקומות שונות. גם חיבר פסקים להלכה ולמעשה (ראבי"ה סימן אלף וע"ב. תמים דעים סימן קכ"ח. ומהר"ם ריקאנט"י במקומות שונות. ומהר"ם מרוטנבורק בשו"ת החדשות דפוס לבוב סימן תמ"ה). ופסקי רבית (מרדכי פ' איזהו נשך סימן שכ"ז). ופסקי כלה (רוקח סימן ס"ט). ותשובות אשר השיב לשואליו דבר ונזכרים הרבה מהם במרדכי שלפנינו. ומלבד זה חבר ג"כ פירוש על התורה בדרך הפשט ונזכרים בספר מנחת יהודה על התורה לרבינו יהודה ברבי אליעזר הנקפח לכ' דעת זקנים מרבותינו בעלי התוס' ז"ל על התורה. וברכו והליכותיו בקודש כבר נודע מאשר העידו עליו שלא רצה ליהנות מעשל אחרים כלום. וכשהיה אבל היה נס כל היום הראשון עד הלילה יען שלא רצה ליהנות מעשל אחרים (מרדכי מועד קטן בה' אבילות סימן תת"פ) :

והנה מדברי התוס' על התורה בקדר ואדא נודע לנו שהיו שני ריב"א. שכתבו שם דביום שנפטר רבינו יצחק בר אשר הראשון נולד רבינו יצחק ב"ר אשר השני ובקראוהו על שם הראשון וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש ע"כ. וכתב על זה בשם הגדולים דעל פי זה יש להגדיק שוב דעת היוחסין במה שכתב דהריב"א היה רבו של רש"י ז"ל דיש לומר דהוא היה הריב"א הראשון אבל הריב"א השני היה תלמיד רש"י והוא בעל התוספות הידוע. ואני בספרי מאורין על בעלי התוס' קראתי ערער על זה וכתבתי דהן אמת שהיו שני ריב"א וכדברי התוס' על התורה שם. ואולם לא היה ריב"א רבו של רש"י ז"ל כלל לא הראשון ולא השני רק ריב"א הראשון הוא הי' תלמיד רש"י ז"ל והוא ג"כ בעל התוס' הידוע. ובאותו יום שנפטר הוא ז"ל נולד ריב"א הלוי השני. וזה השני לא נזכר בתוס' דידן בשום מקום רק בתוס' על התורה שם. והוא נודעתי אותו שנזכר ג"כ בהלכות שמחות למהר"ם מרוטנבורק בסימן ע"ח ובמרדכי מועד קטן בהלכות אונן סימן תתק"ד ושם נאמר שנהרג על קידוש השם ונקרא ריב"א הלוי הנאמר. אבל ריב"א הראשון ידענו שמת על מטתו על פי מעשה שהיה שהוא ז"ל חלה את חליו אשר מת בו וחל יום כפור באותן הימים ואמרו לו הרופאים אם לא תאכל ודאי תמות ואם תאכל שמא לא תחיה. והוא ז"ל אמר בני ושמא בני עדיף ולא רצה לאכול ומת (מהר"ם ריקאנט"י בפסקיו סימן קפ"ו) :

ודע כי לפעמים נזכר גם הריבב"א הידוע (שהוא רבינו יצחק בן אברהם אחיו של ר"ם משאנץ ונזכר בתוס' דידן על סרוג בשם הריבב"א. ובספרי הפוסקים לפעמים ג"כ בשם ר"י הבחור להבדילו מר"י הזקן כנודע ועי' מזה לדוגמא במרדכי כתובות פ' אלמנה ניזונית סימן רכ"א) גם כן בשם הריב"א עי' לדוגמא בתוס' ב"ק דף ד' סוף ע"ב בד"ה ועדים זוממין. פי' ריב"א דאפילו שלש ע"פ עדים זוממין חייבין כו' יע"ש. וריב"א זה אינו רבינו יצחק בר אשר הלוי כמו בכל מקום רק רבינו יצחק בר אברהם הידוע כמפורש להדיא בחידושי הרשב"א שם ב"ק דף ה' ע"א. וכמו כן תמצא בית של שלמה ב"ק פ' הפרה סימן י"ד שהביא שם בשם האור זרוע דליתא לכללא דהלכה כרשב"ג במשנתיו וכן נמצא בתשובות הריב"א שהשיב להרב רבינו יהונתן הכהן וכו' יע"ש. וגם ריב"א זה אינו ר"י בר אשר רק הריבב"א הידוע שהוא היה לו חליפות מכתבים עם רבינו יהונתן הכהן מלוני"ל כמפורש באור זרוע ח"א הל' חלה סימן רמ"א והל' שביעית סימן של"ב וז"ג. והמעיין בעין חודרת ימצא עוד דוגמאות לזה. ודע עוד כי חידוש גדול מצאתי בזה להרב פרי מגדים בהקדמתו ליו"ד שהביא בשם הכנסת"ג ביו"ד סימן כ"ג שכתב וז"ל מאורת בידינו שר"י הלבן הוא ר"י הבחור ור"י הבחור הוא הריב"א עכ"ל ויע"ש. וזה דבר שאי אפשר כלל להולמו דאיך נעשה מבלבל אבות העולם האלה אב אחד. והכל יודעין שהם שלשה מגדולי רבותינו בעלי התוס' ז"ל המלוייניים אשר חופינו באור תורתם במקומות שונות. הר"י הלבן היה בית מדרשו קבוע בערענשפורק (ראבי"ה סימן תתקכ"ז). ור"י הבחור שהוא הריבב"א היה משכנו בלרפת בעיר דנפיר"א (רבינו יונה ברכות פ'

מעכב את התקיעה פסול ואם לאו כשר. אי דוקא סתמו דאם מעכב את התקיעה פסול אבל אם לא נסתם אפילו מעכב את התקיעה כשר או דינו

הגהות

כילד מנרכין בדין דאין זימון לפירות שאלו מענו מכעי לוני"ל. ושם היה ג"כ מקום מגורתו של רבו ר"י הזקן כמנומר בתו"ז ח"ח סוף סימן תמ"ב וח"ב סוף סימן ג'). והריב"ח נהג כסיפתו בספירה כמורע. ומוב ראיתי להרב בשם הגדולים שם שהביא גם כן החידוש הזה מהרב פרמ"ג. וכתב לתקן הדבר דמה שכתב דר"י הבחור הוא הריב"ח כוונתו על הרילב"ח. ומגב שיטפא במקום הרילב"ח כתב הריב"ח עכת"ד ויע"ש. והנה רואה אני את דבריו בזה על פי מה שכבר הראיתי לעיל בשמוך דהרילב"ח נזכר לפעמים ג"כ בשם הריב"ח. אבל עדיין נשאר מקום לבעל דין לחלוק ולומר בזה. תקנתם את הריב"ח ואת הר"י הלבן לא תקנתם.

ודי בזה כעת במה שנוגע להריב"ח :

ועתה מוב נסוב אל רבינו שמריה אשר אנו עוסקים בו כעת. והנה כאשר אמרנו למעלה כן הוא דרבינו שמריה תלמיד רש"י ז"ל היה ג"כ תלמיד להריב"ח הראשון בעל התוספות שהיה ג"כ תלמיד רש"י. ויש לשער דבעת שנפטר רש"י ז"ל היה רבינו שמריה עדיין לעיר לימים על כן נכנס אח"כ לבית מדרשו של הריב"ח ללמוד לפניו וקבל ממנו הרבה (רוקח סימן ר"כ ועוד במקומות שונות שם וגם במרדכי פסחים פ' כל שעה סימן תקס"ה). ואיבר ג"כ פסקים על פיו (רוקח סוף סימן רס"ח וסימן ש"ע) וכפי הנראה עלה למעלה ע"י גודל שקידתו עד שנעשה במשך הזמן תלמיד אבר להריב"ח. וזה יש לראות מן המעשה שהיה שקרה מקרה שנא דין אחד שהבל בהגיורו ותפס הנחבל כוס של כסף משל החובל. והיה לב הרב מתפס בדבר. ויבא לפניו רבינו שמריה ואמר לו לנוכך שאפטרנו ואמר לו כן אמר לו אם כן אמור שיאונו החבלה וכל דבר שלריך שומא אין דנין אותו בבבל (מרדכי בבא קמא סוף פ' המניח). והעמיד רבינו שמריה גם הוא תלמידים רבים גדולים ומלוייניים אשר לפעמים חלקו ג"כ על הוראתו במה שנוגע לאפרוסי מאיסורא והוא ז"ל חזר להוראות כדבריהם (מרדכי שבת פ' במה מדליקין סימן ר"ץ). ואחד מתלמידיו היה ג"כ רבינו יהודה בר קלונימוס המודע בשם רבינו יב"ק מבינו של הרוקח (ספר רוקח סימן ר"ג). ורבינו הרוקח קבל מאביו (בספר רוקח שם) וגם מרבינו שמריה עלמו (רוקח סימן רכ"ז) והוא קרא אותו שם בשם **רבינו שמריה מורה צדק**. וגם בשם **מורי הישיש** (רוקח סימן ר"כ) וכן נקרא ג"כ בפי כל רבינו שמריה הישיש (מרדכי פסחים פ' כל שעה סימן תקס"ה) ונראה לפוא מזה שהפליג בזקנה ובינאר עוד להלאה. והנה מלבד הפסקים שחיבר על פי שיטת הריב"ח הראשון בר קלונימוס המודע בשם רבינו יב"ק מבינו של הרוקח (ספר רוקח סימן ר"ג). ורבינו הרוקח קבל מאביו (בספר רוקח שם) וגם מרבינו שמריה עלמו (רוקח סימן רכ"ז) והוא קרא אותו שם בשם **רבינו שמריה מורה צדק**. וגם בשם **מורי הישיש** (רוקח סימן ר"כ) וכן נקרא ג"כ בפי כל רבינו שמריה הישיש (מרדכי פסחים פ' כל שעה סימן תקס"ה) ונראה לפוא מזה שהפליג בזקנה וינאר עוד להלאה. והנה מלבד הפסקים שחיבר על פי שיטת הריב"ח הראשון בעל התוספות שהיה ג"כ תלמיד רש"י. ויש לשער דבעת שנפטר רש"י ז"ל היה רבינו שמריה עדיין לעיר לימים על כן נכנס אח"כ לבית מדרשו של הריב"ח ללמוד לפניו וקבל ממנו הרבה (רוקח סימן ר"כ ועוד במקומות שונות שם וגם במרדכי פסחים פ' כל שעה סימן תקס"ה). ואיבר ג"כ פסקים על פיו (רוקח סוף סימן רס"ח וסימן ש"ע) וכפי הנראה עלה למעלה ע"י גודל שקידתו עד שנעשה במשך הזמן תלמיד אבר להריב"ח. וזה יש לראות מן המעשה שהיה שקרה מקרה שנא דין אחד שהבל בהגיורו ותפס הנחבל כוס של כסף משל החובל. והיה לב הרב מתפס בדבר. ויבא לפניו רבינו שמריה ואמר לו לנוכך שאפטרנו ואמר לו כן אמר לו אם כן אמור שיאונו החבלה וכל דבר שלריך שומא אין דנין אותו בבבל (מרדכי בבא קמא סוף פ' המניח). והעמיד רבינו שמריה גם הוא תלמידים רבים גדולים ומלוייניים אשר לפעמים חלקו ג"כ על הוראתו במה שנוגע לאפרוסי מאיסורא והוא ז"ל חזר להוראות כדבריהם (מרדכי שבת פ' במה מדליקין סימן ר"ץ). ואחד מתלמידיו היה ג"כ רבינו יהודה

דינו כנסתם. וגם בפלוגתא דת"ק ור' נתן בברייתא הלכה כמאן דתניא נקב וסתמו (נמ) [בין במינו בין שלא במינו פסול רבי נתן אומר במינו כשר שלא במינו פסול. במאי פליגי במעכב את התקיעה או בשאין מעכב]. והך אם מעכב דמתני' איכא לאוקמי בין במינו בין שלא במינו כת"ק ואיכא לאוקמי בשלא במינו כר' נתן. וגם תפרש להא דר' יוחנן [דקאמר התם] והוא שנשתייר רובו מכלל דשלא במינו אע"פ שנשתייר רובו פסול איכא דמתני לה אסיפא שלא במינו פסול א"ר יוחנן והוא שנפחת רובו מכלל דבמינו אפי' נפחת רובו כשר. (נט) ומה קורא [נפחת] רובו במקום הנקב [אי ר"ל] אע"ג שנפחת רוב הקיסו או קורא שניקב במקום רוב השופר. בירושלמי שופר שנסדק רובו פסול למי נצרכא לר' נתן דיבק שיברי שופרות פסול עוד היא לר' נתן ניקב וסתמו ר' חייא בשם ר' יוחנן ר"נ היא דתניא ניקב וסתמו בין במינו בין שלא במינו אם מעכב את התקיעה פסול ואם לאו כשר ר' נתן אומר במינו כשר שלא במינו פסול ר' חייא בשם ר' יוחנן כיני מתני' אם מעכב את התקיעה פסול ואם לאו כשר ר' זעירא בשם ר' מונא והוא שסתמו הא לא סתמו כשר שכל הקולות כשירים בשופר. והכל תודיעני על יד המוקדם.

שמריה ב"ר מרדכי :

תשובה לא שאני כדאי ששלחת אלי אלופי ומיודעי כי קטנך עבה ממתני אלא שבאת להתות על קנקני ריקן ולא אסור משמעתך ואחזה דעי אף אני. סדר הוא בלא חסרון ובין נסדק כולו ובין נסדק מקצתו קרוי סדק. נקב יש בו חסרון. (ס) ונסדק ודבקו פסול דוקא דבקו בדבק שקורין גלו"ד בלע"ז אבל בלא דבק כשר. והא דתנן נקב וסתמו אם מעכב את התקיעה פסול וכו' ותניא נמי בברייתא נקב וסתמו בין במינו ובין

הגהות

שלא יתכן לומר דרבינו שמשה שהיה תלמיד רש"י ז"ל יהיה רבו של רבינו אביגדור שחי בזמן אחרון (עי' מזה בקורא הדורות ובשם הגדולים ובהערות שם). והנה הדבר הזה עלמו יכריח גם אותנו לומר כזאת גם בנ"ד שהיו בע"כ ג' רבינו שמריה אחד קדמון תלמיד רש"י ז"ל והשני בזמן מאוחר רבו של רבינו אביגדור הכהן. ויש ג"כ סיוע לזה ממה שכתב רבינו מייס אור זרוע בתשובה סוף סימן ר"י וכמדומה שכך השיב לי מורי הרב רבי שמריה ז"ל ע"כ. וכבר ידוע שרבינו מייס אור זרוע היה תלמיד מבר לרבינו אביגדור הכהן כמבואר אללינו במקום אחר. וכן ילדה לפי זה גם כן מה שנכתב בהפתחות שבסוף ספר שו"ת מהר"ם מרוטנבורק דפוס לבוב סימן ת"ץ תשובה שהשיב מהר"ם להרב רבינו שמריה ז"ל יע"ש. אשר היינו מסופקים בו בראש דבריו לעיל. ומיהו עדיין הדבר לריך עיון וחיפוש ולא אוכל להאריך עוד בזה כעת :

ודע דמה שהחליט הגאון בעל הגדולים בראש ספרו שהיו שני רבינו אביגדור הכהן אחד תלמיד רבינו שמשה תלמידו של רש"י ז"ל. והשני בימי מהר"ם בר ברוך. ליתא וכבר דחיתי דבריו בספרי **מאורות נתן** על בעלי תוס' ובשם העליתי שלא היה רק אחד והוא הידוע אשר היה לו תורה וגדולה במקום אחד ונשג בשיאתו בדמה בעיר ווינא ובכל מדינות אוסטרייך והיה בזמן אחד עם הר"י מווינא בעל אור זרוע וגם עם תלמידו מהר"ם בר ברוך. והוא הנזכר ג"כ בתוס' יבמות שיתוספו בגליון הש"ס עירובין י"ד ע"א על התוס' בד"ה אתנייה. ובכתובות ס"ג ע"ב על התוס' בד"ה אבל. שהם מרבינו מייס אור זרוע תלמידו כאשר בררתי כל זה בספרי שם ואכ"מ להאריך בזה : (נח) [בין במינו בין שלא במינו פסול וכו' עד בשאין מעכב]. הנה כל מה שהגהתי פה בשני חלקי מרובע מלבון רבינו השואל הכל נמצא בספר ראב"ן שם. ובכתב יד אשר לפני כשמע כל זה משגגת המעתיק : (נט) ומה קורא נפחת רובו במקום הנקב [אי ר"ל] אע"ג שנפחת רוב הקיסו או קורא שניקב במקום רוב השופר כלל. והנראה כן קלת ע"פ ספר ראב"ן שם וקלת ע"פ הסברא כי בכתב יד אשר לפני ולף גם בספר ראב"ן הנדפס נמצא בזה ע"ש ותקרון. ואשר אמנם כי גם עתה אין הלבון מבורר כל כך ע"מ הרווחנו עכ"פ דיש לפרש הכוונה בזה ע"פ מ"ש הגאון בעל פני יושע בחידושיו בבוגרים דר"ה שם (דף כ"ז ע"ב) שהעיר שם ע"ד התוס' בבוגרים במה שנראה מדבריהם דהא דאמרינן בש"ס שם והוא שנשתייר רובו והוא שנפחת רובו דהיינו רוב של כל אורך ורוחב השופר. וה"כ מטמע מלבון הפוסקים. ואיך החליטו לפרש כן דהא שפיר מצינן לאיתר דאירי שנפחת רוב היקיפו ואין חילוק בין זה לנסדק לראבו אלא דסדק אין בו חסרון ונקב יש בו חסרון ויע"ש. ועוד לו שם בשמוך בהא דקאמר ר' יוחנן בש"ס שם והוא שנשתייר רובו והוא שנפחת רובו וכו'. וע"ז כתב הגאון ז"ל וכבר כתבאר דיותר אפשר לומר דהאי רובו לאו היינו רוב השופר אלא ברוב היקיפו אייר עכ"ל ויע"ש. וע"פ הדברים האלה הנקל מאד לומר דזהו היה ג"כ קפיקו של רבינו השואל כאן ודבר זה ניתן להאמר מבלי דוחק כלל ודו"ק. ועי' מזה ג"כ בב"ח בטור אח"ח סימן תקפ"ו מ"ש בענין זה : (ס) ונסדק ודבקו פסול דוקא דבקו בדבק שקורין גלו"ד אבל בלא דבק כשר. הנה זהו תשובה על מה ששאל ממנו רבינו שמריה בהא דקתני בהמשנה שם נסדק ודבקו פסול אם הפסול הוא מפני שנעשה ע"י דבק כמו שפירש"י שם. אבל ע"י עלמו כגון שסיממו באור ודבקו כשר או לא. ועל זה השיב הראב"ן דעיקר הפסול הוא מפני הדבק אבל בלא דבק כשר. וכן מסיק לקמן דשופר שנסדק ודבקו דפסול וכן דיבק שברי שופרות דפסול הכל הוא מפני הדבק שהוא אינו עינו ולפ"ד אם אינמנו באור כשר. ואולם רבינו שמריה כפי הנראה לא קבל ממנו התשובה זו ולא הסכים עמו לדינא וזה כמבואר בהדיא בספר רוקח (בדיני שופר סימן ר"ג) שכתב שם שקבל מאביו רבינו יב"ק שקבל מרבינו שמריה דשופר שנסדק פסול אפילו דבקו בחמימות האש או שסתמו בחמימות המים בלא דבק פסול עכ"ל הרוקח והובא ג"כ בבית יוסף בסימן תקפ"ו וחזו שלא כדעת הראב"ן בזה. ולהבין אופן מחלוקתם במאי פליגי נליע פה בקלרה ג' פרטי דינים בענין שופר שנסדק ודבקו מאשר באו במחלוקת בשפרן של ראשונים וממילא יתברר הדבר גם בנ"ד. א) דהנה בדין שופר שנסדק לאחרו אי פסול בכל שהוא או לא. זהו מחלוקת הרשב"א ורבינו יהונתן הביאם הר"ן בשמעתין שם דלהרשב"א כשר אפילו בלא נשתייר בו שיעור תקיעה וכ"ה גם דעת התוס' בבוגרין שם בד"ה נסדק לאחרו. ולרבינו יהונתן פסול אפילו בכל שהוא וכ"ה גם דעת הרא"ש שם בסימן ו' ועיי"ש מילתא בטעמא. ב) ואף גם לשיטת הסוברים דבנסדק כל שהוא פסול אם הוא דוקא בלא דבקו או אפילו בדבקו. זהו שוב מחלוקת הטור והר"ן כמבואר בבית יוסף בסימן תקפ"ו בלדעת הטור אם דבקו כשר. והוא שדבקו בעינו. ולדעת הר"ן פסלי אפילו אם דבקו. ג) ואם בחמימות הדבק השיב מינו או לא. זהו מחלוקת הרמב"ן והרא"ש הביאם בטור בסימן תקפ"ו שם דהרמב"ן ס"ל דבחמימות דבק לא השיב בעינו אא"כ חיממו באור עד שנפסר וחברם יקריו. והרא"ש ס"ל שדבק השיב בעינו ולא השיב בלא בעינו אלא כשסותם הנקב בחתיכה אחרת. אבל כשמחברו בדבק חזר לכמות שהיה ואין הדבק ניכר בין הסדקים ויע"ש. וסיים הטור שם דאם נסדק כולו ודבקו אפילו חיממו באור וחבר סדקיו זה עם זה פסול וכתב על זה בב"י שם דזה פשיטא דכיון דטעמא דמיפסל הוי משום דכשנסדק על פני כולו אין שם שופר עליו כי חיממו באור וחיבר סדקיו זה עם זה הוי ויע"ש. ואחר כל המזון הזה הדבר ממילא מוכן דגם במחלוקת רבינו שמריה עם הראב"ן בכהון דיקן דלרבינו שמריה נסדק פסול אפילו דבקו בחמימות האור ולהראב"ן כשר בכה"ג אא"כ דבקו בדבק שהוא אינו מינו מייירי נמי בלא נסדק כולו דאלו בנסדק כולו פשיטא דלכ"ע אפילו בחיממו באור נמי פסול כיון דאין שם שופר עליו כמ"ש בב"י שם. ושוב מצאתי שהדבר מבואר בלשון הרוקח עצמו מה שלא הובא בבית יוסף שם. דלאחר שהעתיק הרוקח דברי רבינו שמריה בזה כתב בזה"ל. אבל לי נראה דכשר ובברייתא דנסדק פסול זהו כל האורך עכ"ל. (וזהו כדעת הראב"ן כאן). הרי לך מפורש דעיקר מחלוקתם הוא בלא נסדק כל האורך. אבל בנסדק כל אורכו לכ"ע פסול אפילו

בחיממו

ובין שלא במינו פסול (סמ) במעכב את התקיעה מיירי כאשר שנויה בירושלמי ואם אינו מעכב כשר ר' נתן אומר במינו כשר פ' אם אינו מעכב את התקיעה ושלא במינו פסול אפי' אינו מעכב. ומתני' בסתמו במינו ואם מעכב פסול ור"נ היא. ומדקדק תלמודא בדר"נ במינו כשר א"ר יוחנן והוא שנשתייר רובו של שופר קיים והמיעוט נפחת וניקב ואם סתמו במינו בקרן איל בלא דבק כשר. והאי לישנא מחמיר דבע' תרתי רובו ומינו. איכא דאמרי אסיפא שלא במינו פסול א"ר יוחנן והוא שנפחת רובו דכל השופר ונשתייר המיעוט שכיון שנפחת הרוב אין כאן שופר כלל דבתר שאינו מינו שאינו שופר אזלינן דהוא רובא מכלל דנסתם במינו אע"פ שרובו נפחת כשר. ולשון זה מיקל דלא בעי רובו ומינו

הגהות

בחיימו בחור וכדאמרן: (סמ) במעכב את התקיעה מיירי כאשר שניה בירושלמי ואם אינו מעכב כשר ר"נ אומר כו' פי' אם אינו מעכב את התקיעה ובלא במינו פסול אפילו אינו מעכב וכו'. הנה שיטת הראב"ן זה כשיטת הגדולים שהביא הרא"ש בסוגיין שם (ר"ה פ"ג סוף סימן ה') שפירשו דרבי נתן על ואם לאו כשר קאי ולאומרא ופוסל שלא במינו אפילו אינו מעכב את התקיעה ויע"ש ויבואר עוד להלאה:

והנה בפירוש הפלוגתא דרבנן ורבי נתן בברייתא שם (ר"ה כ"ז ע"ב) וכתו כן בפירוש המשנה שם בהא דקתני ניקב וסתמו אם מעכב את התקיעה פסול ואם לאו כשר יש לכו ג' שיטות כמבואר בספרן של ראשונים וכבר האריכו בזה הרא"ש והרי"ן בסוגיין שם וכן הטור והב"י באו"ח סימן תקפ"ו. ותורף דבריהם דלכ"ע הך מעכב את התקיעה דמתניתין התם פירשו דוקא לאחר הסתימה דעל עיכוב דקודם הסתימה לא חיישינן כלל אלא דהרמב"ם והרי"ן פירשו דפלוגתא דרבנן ור"נ קיימא אהיכא דאינו מעכב את התקיעה דאלו במעכב בין במינו ובין שלא במינו פסול לדברי הכל ורבנן פסלי בסתמו בין במינו ובין שלא במינו אפילו באינו מעכב. ור"נ סלגי לקולא וס"ל דבמינו כשר באינו מעכב אבל שלא במינו פסול אפילו באינו מעכב ומתניתין דמפלגא בין מעכב לשאינו מעכב בסתמו במינו מיירי ור"נ היא דאלו לרבנן אפילו סתמו במינו ואינו מעכב פסול. והלכך לדידן דקיי"ל כר"נ היכא דסתמו במינו ואינו מעכב כשר והוא שנשתייר רובו כדאמר רבי יוחנן התם ואי בגיר מר מהני תלתא פסול. וזהו הפי' כתב ג"כ הטור שם בשם הגאונים. והרב המגיד כתב ג"כ בשם הרשב"א שכן עיקר. והיא ג"כ שיטת רש"י בסוגיין שם כמו שהאריך בזה הגאון בעל פני יושיע בחידושיו שם. (והא דקאמר בירושלמי בסוגיין שם דפלוגתא דרבנן ור"נ מיירי במעכב את התקיעה היא פלוגתא אחרת כדבעינן למימר לקמן בשם הרמב"ן). ואולם לשיטת התוס' (ובמרדכי בסוגיין שם ובטור או"ח סימן תקפ"ו מייתו ליה בשם ר"י והוא ר"י בעל התוספת) וכ"ה שיטת הרא"ש בסוגיין שם דפלוגתא דרבנן ור"נ קיימא אהיכא דמעכב את התקיעה דאלו בשאינו מעכב אפילו סתמו שלא במינו כשר לדברי הכל ורבנן דפסלי בין במינו ובין שלא במינו דוקא במעכב ורבי נתן פליג וסובר דבסתמו במינו אין חילוק כלל וכשר אפילו במעכב אלא בסתמו שלא במינו הוא דיש חילוק דמעכב פסול ובשאינו מעכב כשר וזהו ע"פ הירושלמי בסוגיין שם דמפורש בהדיא דר"נ אמעכב את התקיעה קאי ולקולא ומתניתין דמפלגא בין מעכב לשאינו מעכב אי מוקמית לה כרבנן מתוקמא בין במינו ואי מוקמית לה כר"נ מתוקמא דוקא בסתמו בשאינו מינו דאלו במינו אפילו בשאינו מעכב את התקיעה כשר ורבי יוחנן דאמר התם והוא שנשתייר רובו ודאי קאי אמאי דקתני בברייתא ר"נ אומר במינו כשר. והלכך במינו אפילו אם מעכב את התקיעה כשר והוא שנשתייר רובו. ואי בגיר מהני תלת פסול. זהו שיטת התוס' והרא"ש בשמעתין שם (ועי' מזה במהרש"א שם) וכ"ה גם דעת הרוקח בדיני שופר סימן ר"נ. ולמאי דמוקמינן מתניתין דהתם כר"נ דמיירי בסתמו שלא במינו דמעכב פסול ובשאינו מעכב כשר אי בעינן באינו מעכב דוקא בשנשתייר רובו פליגי בזה הטור ורבינו ירוחם. דלדעת הטור הא דרבי יוחנן אמתניתין מני קאי דאין לך לד כשרות אא"כ נשתייר רובו. אבל לדעת רבינו ירוחם לא בעינן בזה בשנשתייר רובו. וכל זה בא מפורש לפנינו באר היטב בבית יוסף בסימן תקפ"ו שם בביאור הך ג' שיטות שהביא הטור שם בקצרם. ועי' מזה ג"כ בב"ח ובדרישה שם. ובשע"ת שם בסעיף זיי"ן מובא ג' דעות הללו ועי' ג"כ בטורי זהב שם סק"ו ובמשנלות שם מ"ש בזה:

ודע שעיקר דבר זה הוא ג"כ מחלוקת הרז"ה בשאר המאור והרמב"ן במלחמות בסוגיין שם ודעת הרז"ה כדעת התוס' והרא"ש דמוקמי למתניתין דהתם אף כר"נ ובשתמו שלא במינו ודעת הרמב"ן כדעת הרמב"ם והר"ן דמוקמי למתניתין דהתם רק כר"נ ובשתמו במינו דוקא ותרווייהו מייתו להו להא דירושלמי בסוגיין שזכרנו לעיל וכל אחד מפרש לי' לפי דרכו. ותורף דברי הרז"ה שם דבתחלה היה רגיל לפרש מחלוקת רבנן ור"נ בשאין מעכב את התקיעה כמו שפירש"י ז"ל אלא שאח"כ מצא בירושלמי שכראה ממנו כי מחלוקת רבנן ור"נ במעכב את התקיעה מיירי וכך הוא הירושלמי שופר שנסדק ודבקו פסול למאן דאמרה לר"נ וכו'. ניקב וסתמו בין במינו בין שלא במינו אם מעכב את התקיעה פסול ואם לאו כשר רבי נתן אומר אם שלא במינו פסול ר' חייא בשם ר' יוחנן כך היא מתניתא אם מעכב את התקיעה פסול ואם לאו כשר פי' כן היא המתניתא אשלא במינו דר"נ עכמ"ד הרז"ה ז"ל. והרמב"ן שם חולק עליו בזה ותורף דבריו שאי אפשר כלל להעמיד מחלוקת רבנן ור"נ דמעכב את התקיעה פליגי מכמה קושיות שיש להקשות על זה אלא דהעיקר היא כמו שפירשו הראשונים דפליגי בשאינו מעכב את התקיעה ומוקי מתניתין כר"נ ובמינו ובשאינו מעכב את התקיעה ופי' הברייתא ניקב וסתמו בכל ענין אפילו סתמו יפה יפה בין במינו ובין שלא במינו פסול והטעם שמאחר שם נקב נמור וקול היה יוצא דרך דופן ובכשיו נסתם כקול שני שופרות ושופר אחד אמר רחמנא ולא ג' וג' שופרות ור"נ סבר במינו כשר שאין במינו אינו חוצץ ומאחר שנסתם יפה שופר אחד קיימא ג' אבל אלו לא נסתם יפה פסול מאחר שעדיין מעכב את התקיעה ואינו בטל לגבי שופר. אמור מעתה דמשנתינו ר"נ היא מדקתני אם אינו מעכב את התקיעה כשר. ומיירי בסתמו במינו דסתמא במינו היא ומאי דלא פרים בהדיא בתתניתין פרים בברייתא. ופי' הירושלמי כך הוא שופר שנסדק ודבקו פסול למאן דאמרה לר"נ וכו' ניקב וסתמו ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן דר"נ היא דתניא ניקב וסתמו בין במינו ובין שלא במינו אם היה מעכב את התקיעה פסול ואם לאו כשר. ופירושה שר"א בר אבא לא לפרש הברייתא ולקיים דבריו שהעמיד משנתינו כר"נ ואמר דהכי קתני אם היה מעכב את התקיעה מתחלה קודם סתימה ובהא פליגי ת"ק ור"נ דלת"ק לעולם פסול אפי' שעכשיו אינו מעכב ולדברי ר"נ במינו כשר ובשלא במינו שעכשיו אם אין מעכב את התקיעה לאחר סתימה מיירי ותפתר בשסתמו במינו אבל במעכב עכשיו את התקיעה אפילו ר"נ מודה דפסול לעולם והיינו דלא קתני בגמרא דילן בברייתא אם היה מעכב את התקיעה משום דפשיטא ליה שאם מתחלה אין הנקב מעכב את הסתקיעה כלל אינו נקב ואין סתימה פוסלת עכמ"ד הרמב"ן במלחמות שם. והעתקתי תורף דברי הרז"ה והרמב"ן זה באריכות מפני שלא מצאתי זכר מדבריהם ז"ל בספרי הפוסקים הראשונים והאחרונים (מלבד בס' לחם משנה על הרמב"ם פ"א מה' שופר ובס' קרבן נתנאל על הרא"ש בסוגיין שם). ופליאה כפנגה בעיני על רביני בית יוסף על שלא העתיק מדבריהם בתוך ביתו בסימן תקפ"ו שם כמו שהעתיק מדברי שאר הפוסקים בזה. וביותר מוראות נפלאתי על הגאון רבינו בעל פני יושיע בחידושיו בסוגיין שם שכראה מתוך דבריו שם דבמתכתא אשתמיטתי' דברי הרמב"ן הללו בעידנא דעסיק בסוגיא זו שהאריך והרחיב הדיבור שם לפרש כוונת הירושלמי בסוגיין באופן דלא תקשה מיניה על שיטת רש"י והרמב"ם דמוקמי פלוגתא דרבנן ור"נ באינו מעכב את התקיעה. ובעבור זה כתב לפרש דהוא דירושלמי דקתני בה אם היה מעכב את התקיעה מיירי שהיה מעכב קודם הסתימה ואע"פ שלאחר הסתימה אינו מעכב אפ"ה פסול ור"נ פליג ע"ז ויע"ש שהידש כן מסברא דנפשי'. והנה עיניך לנוכח יביטו שכל דבריו בזה הן הן דברי הרמב"ן במלחמות שם

והגאון

ומינו אלא מינו אע"ג דליכא רבא קיים ובשל תורה הלך אחר המחמיר ובדמהדר ר' יוחנן לפרושי מילתא דר"נ ש"מ דעיקר הוא. ודיבק שברי שופרות פסול אפי' לר"נ משום הדבק שאינו מינו. וכן שופר שנסדק ודבקו פסול אפי' לר"נ משום הדבק אע"ג דרובו של שופר קיים כלישנא קמא דר' יוחנן. ומסתמא אם הנקב והסדק בכדי שאינו מעכב את התקיעה (סג) ולא סתם את הנקב ולא דיבק בדבק את הסדק שהוא כשר אבל אם מעכב פסול דלא עדיף מסתמו ומעכב. ופתניתין זו ואצ"ל זו קתני נסדק וסתמו פסול משום סתימת הדבק שאינו מינו. ואצ"ל דיבק שברי שופרות דאיכא תרתי סתימת דבק והוקע בשני שופרות והוי כעין שופר בתוך השופר דרחמנא אמר והעברת שופר תרועה אחד ולא שנים יכיון

דמשני

הגהות

והגאון ז"ל לא ראה אותם. וכניית מזה ומחזור ונסוב לענינו דמכלל הדברים המאורים עינינו הרואות דהנך ג' שיטות אע"ג דפליגי מ"מ בהא מילתא ס"ל כחדא דר"ב פליג לקולא אלא דלהרמב"ם והר"ן דמוקמי באינו מעכב ורבנן פסלי בין במינו ובין באינו מינו וע"ז פליג ר"ב לקולא וסובר דבמינו כשר באינו מעכב. ורק באינו מינו פסול. ולהתוס' והרא"ש דמוקמי במעכב דאז פסלי רבנן בין במינו ובין באינו מינו ואתא ר"ב לפלוגי עלייהו ג"כ לקולא וסובר דבמינו כשר אפילו במעכב ורק באינו מינו פסול:

ואולם עוד לנו שיטה שלישית בזה והיא שיטת הגדולים שהביא הרא"ש בסוגיין שם שכתב וז"ל. ורא"ל גדולים שפירשו דרבי נתן על ואם לאו כשר קאי ולמאמרא ופוסל אלא במינו אפילו אינו מעכב את התקיעה ואינו עיקר עכ"ל הרא"ש והעתיקו ג"כ בב"י בסימן תקפ"ו שם. והנה לא פירש לנו הרא"ש ז"ל אל מי מהגדולים כוון בזה. ומה שכתב בעל הק"ן שם כי אלו הגדולים המה רש"י והרמב"ן במלחמות. במה"ת לא דק בזה דהא כבר נתבאר דרש"י ז"ל ס"ל לגמרי כשיטת הרמב"ם והר"ן בזה וכמ"ש בפני יושיע בחידושיו שם דפלוגתא דרבנן ור"ב מיירי באינו מעכב את התקיעה ולשיטתם הרי ר"ב פליג לקולא ולא קאי על ואם לאו כשר אלא על מה דפסלי רבנן בין במינו ובין באינו מעכב ומכשיר במינו באינו מעכב ומתניתין בע"כ ר"ב היא ולא רבנן ומיירי בסתמו במינו. וגם הרמב"ן במלחמות ס"ל כוותייהו בזה כנראה בהדיא מתוך דבריו שם. ובאמת מזות קשה ראיתי כיולא בזה גם בס' יוסף תרועה להגאון מהר"ם ן' מביג שבחידושיו לר"ה בסוגיין שם גבי ביקב וסתמו ר"ב אומר במינו כשר ופירש"י במינו כשר אם אינו מעכב את התקיעה וע"ז כתב הגאון ז"ל מבואר מזה דכוונתו לפרש דפלוגתא דרבנן ור"ב קאי אסיפא וזהו שיטת הרמב"ם והר"ן אבל התוס' והרא"ש וחולתם פירשו דקאי אריפא עכ"ל. והם דברים תמוהים דממה נפשך אם כוונתו על הברייתא שם קשה הא בגבלי בברייתא שם לא נמצא כלל ריפא וסיפא בזה ורק בגא אחת שנינו. (והיא ג"כ קושייתם הפני יושיע בסוגיין שם על ענין כיולא בזה). ואם כוונתו על המשנה שם דקתני בה ריפא וסיפא ולה הגאון ז"ל לומר דר"ב דברייתא על סיפא דמתניתין קאי דקתני בה ואם לאו כשר. גם זה לא ניתן להאמר כלל. דהא כבר נתבאר דלשיטת הרמב"ם והר"ן ריפא וסיפא דמתניתין כולו כר"ב אתיא דפליג לקולא ומכשיר במינו באינו מעכב ולא כרבנן דפסלי לעולם אפילו באינו מעכב. אמנם לפענ"ד נראה בכוונת הרא"ש במה שכתב שראה לגדולים שפירשו היינו על תשובת הראב"ן בזה שכתב בהדיא בספרו אבן העזר שם והעתיקה ג"כ בן בתו רבינו הראבי"ה כאן דפלוגתא דרבנן ור"ב מיירי במעכב את התקיעה כאשר שנויה בירושלמי דרבנן פסלי בין במינו ובין באינו במעכב את התקיעה ואם לאו כשר רבי נתן אומר במינו כשר פי' אם אינו מעכב את התקיעה ושלא במינו פסול אפילו אינו מעכב ומתניתין בסתמו במינו ואם מעכב פסול ור"ב היא ע"כ הראב"ן. הרי שכתב בפירוש דרבנן פסלי דוקא במעכב את התקיעה אבל באינו מעכב מכשרי בין במינו ובין שלא במינו ואתיא ר"ב לאפלוגי אסיפא וקאי על ואם לאו כשר ופליג לאומרא דאפילו באינו מעכב לא מכשיר רק במינו דוקא אבל שלא במינו פוסל ומתניתין אתיא אפילו כר"ב ומיירי בסתמו במינו. ומי זו מתוך דברי הראב"ן אלו למדנו דאע"ג דמחולק עם הרמב"ם והר"ן בפירושא דברייתא דהם ז"ל מוקמי לפלוגתא דרבנן ור"ב באינו מעכב. ואיהו ז"ל מוקמי לפלוגתייהו במעכב מ"מ לדינא אינם מחולקים כלל דהא אליבא דתרוייהו מוקמינן למתניתין דהתם כר"ב (דנקטינן כוותיה) ובסתמו במינו מיירי דבמעכב פסול ובאינו מעכב כשר לדידיה. והא דלא ניחא ליה להראב"ן לפרש פלוגתא דרבנן ור"ב לגמרי כהרמב"ם והר"ן דמיירי באינו מעכב. ה"ט משום דבירושלמי מפורש בהדיא דפליגי במעכב ולא סגיאה ליה לפרש דבירושלמי מיירי במעכב קודם הסתימה ופליגי בפלוגתא אחרת וכדפרים לה הרמב"ן במלחמות. דזה אחשב לו לדוחק דמסתמא הבבלי והירושלמי בהך פלוגתא חדא היא. ומלבד זה לא הוה מלינן ג"כ לאוקמי מתניתין דהתם כרבנן אלא כר"ב גרידא וכמ"ל. וגם לא ניחא ליה ג"כ לפרש הפלוגתא כהתוס' והרא"ש דמיירי במעכב ור"ב קאי אמאי דפסלי רבנן ופליג לקולא דבמינו כשר אף במעכב. דלפי"ז לא הוי מלינן לאוקמי מתניתין כר"ב דקיי"ל כוותיה רק באופן דמיירי בסתמו שלא במינו וזהו דוחק גדול כמ"ש הרמב"ן דסתמא במינו מיירי. ומה"ה נחר לו הראב"ן בזה דרך אמצעי לפרש פירוש חדש בברייתא דרבנן ור"ב פליגי באמת במעכב וכדברי הירושלמי ומ"מ ר"ב לא קאי אמאי דפסלי רבנן אלא אמאי דמכשרי רבנן והיינו על ואם לאו כשר דמכשרי באינו מעכב בין במינו ובין שלא במינו ור"ב סובר דוקא במינו כשר באינו מעכב. אבל שלא במינו פסול. ומתניתין אתיא אליבא דר"ע לרבנן בין במינו ובין שלא במינו ולר"ב במינו דוקא. והיא היא שיטת הגדולים שהביא הרא"ש בסוגיין שם וכבר כתבנו דכוונתו על הראב"ן ז"ל וז"ל:

והנה בעיקר הדבר ראינו דלהרא"ש ז"ל לא ניחא ליה בשיטה זו. שהרי כתב עליה ואינו עיקר אבל לא כתב שום טעם לדבר. אך הגאון בעל פני יושיע בחידושיו לסוגיין שם נוח על זה וכתב דמלבד שהרא"ש דחה דבריהם עוד יש תימה גדולה בזה דהא בברייתא דילן בשמעתין לא מייתי הך בגא דואם לאו כשר אלא פסול קתני ופליג עליה ר"ב ואמר במינו כשר אלמא דר"ב לקולא. והא ודאי דתלמודא דידן עיקר לגבי הירושלמי עכ"ל. (וע"ש בפל בתחלת דבריו שם שבדפס בטעות תיבת בתמא ולריך לעמוק תיבת וכתב ולהליג אמ"ב ובאמת). והנה מ"ש הגאון ז"ל דהרא"ש דחה דבריהם. הנה לא מלינו שדחה את דבריהם בזה בטעמא ובסברא. אלא שכראה דנוף הדין לא ניחא ליה לומר דר"ב יהי' מסתיר במינו במעכב. ובזה הרי כבר מבואר לעיל שבעיקר דין זה הסכימו ג"כ הרמב"ם והרי"ן ושאר פוסקים. ואע"ג דלא ניחא לי' להרא"ש ז"ל וכתב ע"ז שאינו עיקר. הא בהפך כתב שוב הרב המגיד בשם הרשב"א שהוא העיקר. ומ"ש עוד הגאון ז"ל לתמוה בזה דהא בברייתא דילן בשמעתין לא מייתי הך בגא דואם לאו כשר. הנה המעיין בדברי הראב"ן כאן יראה ויבחן דאין בזה תמיה כלל דהא דקדק וכתב דמעכב את התקיעה מיירי כאשר שנויה בירושלמי ואם אינו מעכב כשר ר' נתן אומר במינו כשר וכו'. ונראין הדברים שהראב"ן ז"ל בעצמו הרגיש בזה ובא ליישבו בנעימה לשונו ותוכן כוונתו לומר דהבבלי קיצר כאן בהעתקת לשון הברייתא וסמך עצמו על מה שנשנה בירושלמי דקדים להבבלי כידוע ושם קתני הבגא ואם לאו כשר ועלה קאי ר"ב ופליג לאומרא דא"ב בבלי. ואע"פ שחסר כאן הבגא ואם לאו כשר אדבר ממילא מובן ע"פ נוסחת הירושלמי וכל זה פשוט וברור לפענ"ד. וזהו מה שרגילו לבאר: (סג) ולא סתם את הנקב ולא דיבק בדבק את הסדק שהוא כשר אבל אם מעכב פסול וכו'. הנה דברי הראב"ן ל"ע בזה דהא בירושלמי מפורש בהדיא דאם לא סתם את הנקב כשר וקאי אפילו במעכב את התקיעה כנראה להמעיין שם וכבר העתיק רבינו שמריה את הירושלמי הזה לפני הראב"ן בתוך שאלותיו לעיל. ורוב הפוסקים תפסו כן להלכה. וכן פסק בטור או"ח סימן תקפ"ו שכתב דכל זמן שלא סתמו כשר אעפ"י שנשתנה קולו שכל הקולות כשרים בשופר ולזה הסכים מ"א הרא"ש ז"ל עכ"ל. וכתב ע"ז הב"י שם שדין זה

מקורו

דמשני שופרות בא הקול הוי כאלו הם שני שופרות וכ"ש נקב וסתמו ומעכב את התקיעה שפסול כיון שאינו ראוי לתקיע בו לא הוי שופר. והנה תלמוד שלנו והירושלמי אחד היא אלא שהירושלמי מפרש יותר ומינה נשמע לפרש תלמוד שלנו. ובריתא דקתני נסדק לארכו פסול מפרש לה למתני' דתנן שופר שנסדק ודבקו פסול היינו כי נסדק רובו לארכו (סג) דכיון שנסדק רוב ארכו ודאי לא נשתייר בו שיעור תקיעה אבל נסדק לרחבו אפילו רוב רחבו אם הסדק לצד אחר שנשתייר שיעור תקיעה מן הצד ועד סופו כשר. ונ"ל אפי' דבקו בדבק ולר' נתן אצטריך דכיון דאיכא שיעור שופר כשר הוי אידך כמאן דליתא. ופי' הירושלמי הכי הוא שופר שנסדק ודבקו פסול למי נצרכא למיתני לר' נתן דפסל בניקב בסתימה שלא במינו אבל לרבנן דמכשרי בניקב בסתימה שלא במינו אם אינו מעכב את התקיעה ה"ה דמכשרי בסדק דמאי שנא. אבל לר' נתן דפסול בניקב פסול נמי בסדק. ומטיבות' דמר אמרתי ומנזיזותיה ולא כלום :

הגהות

מקורו בירושלמי כתבוהו התוס' והרא"ש שם בסוגיין ומשמע מדברי התוס' דלא פליג תלמודא דידן אירושלמי בהא. וגם הר"ן ורביו ירוחם כתבוהו וכתב הרב המגיד בפ"א מה' שופר שגם הרמב"ן והרשב"א כתבוהו אבל הרי"ף והרמב"ם לא כתבוהו ויע"ש. אלא דאמ"כ הביא הב"י שוב לשון הרא"ש בתשובה שכתב דבשופר נקוב אין תוקעין בו עד שיסתם הנקב ואינו מעכב את התקיעה כי רבו הפירושים בשופר נקוב ע"פ הירושלמי והבבלי והכי עבדינן עובדא עכ"ל. ומבואר בהדיא דס"ל להרא"ש דאין תוקעין בשופר נקוב עד שיסתם ואינו מעכב את התקיעה והדבר תמוה שהרי הוא הפך מדברי הירושלמי דמכשיר בלא סתם את הנקב. ולריך לומר דס"ל דכיון דלא נזכר דין זה בתלמודא דידן דבפליג על הירושלמי בהא ודלא כדמשמע מדברי התוס'. ושוב מצאתי ראיתי שגם רביו הגדול הרמב"ם ז"ל בפירוש המשנה בר"ה שם כתב נ"כ הפך מדברי הירושלמי בזה וז"ל שם ואם ניקב יש בו דיניס והם כי לריך לסתום הנקב. ואם סתמו במינו ונשאר ממנו רובו שלא בלי נקב ולא עכבו הנקבים את התקיעה כמו שנזכר כשר וכו' עכ"ל. והנה הדין השני שכתב דבעינן בסתימה תלתא למעליותא נשתייר רובו וסתמו במינו ואינו מעכב את התקיעה. כתוב נ"כ בספרו הי"ד בפ"א מה' שופר. אך הדין הראשון שכתב דבעינן לריך לסתום את הנקב הוא דין חדש שלא נזכר מזה כלל בספר הי"ד רק כאן בפירוש המשנה. ועכ"פ ראינו שגם הרמב"ם לא חש ליה להא דירושלמי במה שמכשיר בלא נסתם. ובע"כ מן הטעם הנ"ל כיון שלא נזכר מזה בתלמודא דידן. והנה הב"י שם לאחר שהעתיק בזה דברי הרא"ש בתשובה שהם שלא כדברי הירושלמי כתב ואפשר לדחוק ולומר דהרא"ש ה"ק אין תוקעין בו עד שיסתם ואינו מעכב כלומר אבל אם נסתם ומעכב לא. ובלא נסתם כלל לא איירי עכ"ל. ומ"מ יענה רבינו ב"י לדברי הרמב"ם בפירוש המשנה דלא זכר כלל ואינו מעכב את התקיעה רק תני סתם דלריך לסתום את הנקב. והך ליסנא אי אפשר כלל כיון שבו אפילו בדוחק ולע"נ. ולדינא עי' מזה בס"ע בסימן תקפ"ו ריש סעיף זיי"ן ובט"ז ובמגן אברהם שם סק"ח: (סג) דכיון שנסדק רוב ארכו ודאי לא נשתייר בו שיעור תקיעה וכו'. הנה מדברי הרא"ש נראה בהדיא דגם בנסדק בעינן שנשתייר בו שיעור תקיעה כמו בנסדק לרחבו והא דלא תני הכא ג"כ אם נשתייר כדקתני גבי נסדק לרחבו. ה"ט דכיון שנסדק רוב ארכו ודאי לא נשתייר בו שיעור תקיעה. וכל זה שלא כדברי התוס' בשוגיין שם בד"ה נסדק לארכו. שהעלו דלארכו לא מיפסל אא"כ נסדק על פני ארכו מראשו ועד סופו. ויע"ש. וכבר הבאתי לעיל בהגהותי ס"ק ס' דאיכא פלוגתא דרבוותא בזה והביאם הרא"ש והר"ן בשוגיין שם שדעת הרשב"א כדעת התוס' דלא בעינן בנסדק לארכו שישתייר בו שיעור תקיעה. וכ"ה גם דעת הרוקח בסימן ר"ג ויע"ש. ולדעת רבינו יהונתן והרא"ש פסול בזה אפילו בכל שהוא וכ' דעות הללו מובא נ"כ בס"ע בסימן תקפ"ו סעיף ח' ועי' מזה במגן אברהם שם. ואולם דעת הרא"ן כאן היא דעה שלישית המכרעת ביניהם דס"ל דבנסדק לארכו בעינן נ"כ שנשתייר בו שיעור תקיעה כמו בנסדק לרחבו ובלא"ה פסול לתקוע בו :

השמטות

שנשמטו מן ההגהות מתחת ידי המעתיק בכמה מקומות מגודל נחיצת הדפוס והנני להציגם פה :

בהקדמה בעמוד ג׳ בסוף שורה כ״ג קודם תיבות וכל זה וכו׳. נשמטו שם איזה שורות וכל״ל. וגם מלבד זה כבר הער העיר לנו רבינו עהרש״ל ז״ל בתשובה (סימן ס״ה) כי עוד בספר הראבי״ה אשר היה מלוי לפניו כבר נפלו בו כמה טעיות וטיבושים עד למרבה אשר באו על ידי סופרים ומעתיקים שונים בזה אחר זה. וכמה יגיעות יגע אדם גדול זה (עהרש״ל ז״ל) בעת אשר היה נתון לפעמים להעתיק מתוכו איזה ענין להלכה ולמעשה. כן תראה ממה שכתב בתשובה שם דאחרי שהאריך בדין אשה שכתבתיה דאין תקנה להבעל לגרשה בגט ולישא אחרת. העתיק שם גם כן ג׳ תשובות בדבר הזה מספר הראבי״ה אשר היה לפניו. והם תשובת רבינו שמחה אשר הליב דבריו קמיה דרבינו הראבי״ה בנדון זה. וגם תשובת הראבי״ה אשר השיב אליו בזה באריכות (ומעלת הכל לפנינו אות באות בספר הזה בסימן תתקכ״א). ואחרי כלות ההעתקה סיים עהרש״ל שם בזה״ל. תשובות אלו העתקתי מספר הראבי״ה והתשובות היו בלתי מתוקנים לרובי הטעיות לפי שבאו מסופר אל סופר. ובעזרת האל יגעתי ומלאתי לתקנם על מכונם עכ״ל. ודעת לבנון נקל כי הסופרים המאוחרים מלבד שלא היה בידם לתקן את אשר עוותו הראשונים עוד הוסיפו עליהם שגיאות חדשות מחסרון ידיעתם. וכל זה השיב לבי וכו׳ :

דף א׳ ע״א בסימן א׳ סוף שק״ב בענין תרי רבי יהושע בן לוי. נשמט שם מראה מקום המדרש וכל״ל. ובמדרש (בראשית רבה פרשה ל״ב) אמרו כל דמיך ריב״ל וכו׳ :

שם עמוד ב׳ באמצע שק״ו שורה ט׳ בתוך מאמר המוסגר שכתבתי בענין רבינו שמואל בר נטרונאי המלויין בשם רשב״ם שהיה אחת הראב״ן וגיסו של רבינו יואל הלוי אבי המחבר שהיה ג״כ אחנו של הראב״ן כידוע. נשמטה שם שורה אחת וכל״ל. ומלבד זה היו גם כן קרובים זה לזה שני בשני מלד אמותיהם כי אמו של רשב״ם ואמו של רבינו יואל היו שתי אחיות כמבואר בספר הראבי״ה סימן אלף וס״ט ויע״ש :

עוד שם בסוף הדיבור נשמטו גם כן איזה שורות וכל״ל. וכן חיבר רשב״ם גם כן הרבה פסקים להלכה ולמעשה. וגם תשובות אשר השיב לשואליו מרחוק ומקרוב ונזכרים למרבה בספר הראבי״ה ובספר המרדכי במקומות שונות. וכן חיבר ג״כ פסקים בהלכות עירובין אשר נזכה במחברה לאורם בעזה״י. כי העתיקם רבינו הראבי״ה כולם לקמן אחר הלכות שבת. ובסופם נרשם שם דאלו הפסקים דעירובין הם מרבינו שב״ם ועי״ש בסוף סימן תי״א :

דף ב׳ ע״ב בסימן כ״ד באמצע ס״ק ט״ז שורה ח׳ אחר תיבות והוא הנקרא ג״כ בשם ר״י טירליאו״ן נשמט שם מאמר מוסגר וכל״ל. (וגדולי תלמידיו כמוהו ג״כ בשם רבינו האריה או רבינו גור אריה ע״ש הפסוק גור אריה יהודה. ראה מזה בשו״ת מהר״ם מרוטנבורק יען דפוס פראג בסימן ט׳ ובשו״ת החדשות דפוס לבוב בסימן קי״ט. ועוד בתוס׳ יבמות יומא ח׳ ע״א בד״ה ותסברא. ובדף י״ג ע״א בד״ה הלכה כרבי יוסי. [וכבר מבואר אצלינו בספרינו מאורות נתן דהתוס׳ יבמות שעל מס׳ יומא שבידינו נתחברו מרבינו בעל הסמ״ג שהיה תלמיד לר״י טירליאו״ן כנודע. והבאתי ראיה לזה ממה שכתבו התוס׳ בדף י״ג ע״א בד״ה הלכה ורבינו אריה שמע בשם רבינו חייא אבי אמי כ״ע. יע״ש. וידוע לכל בי רב דבעל הסמ״ג היה בן בתו של רבינו חיים כהן כמ״ש בעצמו כמה פעמים בסמ״ג. ועוד תשוב ותראה כי בדף ח׳ ע״א בתוס׳ בד״ה ותיסברא. אתם בעצמו את שמו בסוף הדיבור שם נראה לי משה יע״ש. וזה שלא כדעת בעל שם הגדולים שהליב שהם מתוס׳ דשאנץ. ובספרי שם הראיתי עוד דמלבד התוס׳ יבמות שלפנינו היום היו עוד תוספות יבמות אחרים בדפוס ישן מושן והיו נמצאים ביד הגאון בעל שער המלך כמ״ש בעצמו בפ״ד מה׳ גיאת מקדש סוף הי״ד יע״ש. ובמשך הזמן נאבדו מאתנו] וראה ג״כ מרבינו גור אריה בשו״ת מהרש״ל סימן כ״ט ושם מפורש שנפטר בפאריז בשנת תתקפ״ד בהיותו בן כ״ח שנה) :

עוד שם בגאותו דיבור בשורה י״א קודם תיבות ודע עוד. נשמטו שם איזה שורות וכל״ל. ודע כי מלבד תוספותיו לברכות שבדפס בזמנינו בטעות על שם רבינו יהודה מקיד ז״ל. חיבר ג״כ תוספות על כל התלמוד כאשר כבר הראיתי על זה בספרי מאורות נתן ושם הבאתי כל המקומות שרמז עליהם הוא ז״ל בעצמו. וגם מאשר הובא מהם ג״כ בספרן של ראשונים. וגם חיבר פסקים להלכה ולמעשה ונזכרים למרבה בסמ״ג ובספר אור זרוע ובמרדכי במקומות שונות. גם קונץ שאלות ותשובות. והזכירם בס׳ אור זרוע ח״ב ה׳ מילה סוף סימן ל״ו יע״ש. ודע עוד וכו׳ :

דף ה׳ ע״ב בסוף סימן כ״ב באמצע ס״ק י״ז בהעתקה דברי הירושלמי בברכות פ׳ הרואה הלכה א׳ נשמט שם תיבה אחת וכל״ל. עובדא בחד אריכין דהוה שמיה אלכסנדרום והוה קיים דיין חד לסעיס :

דף ו׳ ע״א בסימן ס״ב אחר כלות ס״ק כ״ו נשמט שם ענין שלם וכל״ל. ובדרך אגב אמרתי לעורר כאן דלפי מה שמוודע לנו עתה דלפני רבינו הראבי״ה ז״ל היה הירושלמי שהיה לפניו היה נמצא לפעמים ג״כ נוסחאות יתירות בהלכות ודינים אשר לא היה בנמצא גם בספרי הירושלמי שהיו מצויים אז לפני שאר גדולי הראשונים ז״ל. וכמו שהעירותי על זה לקמן בהגהותי שם סק״י. הנה עפי״ז נדחו מעיקרא דברי הרב בעל קרבן נתנאל בביאורו על הרא״ש בפ״ד דר״ה סוף סימן י״ד בשיטת שם הרא״ש דהראב״י כתב דבירושלמי איתא תוקע בשופר לריך לדרך אקב״ו לשמוע בקול שופר ושהחייני ואח״כ תוקעין. ועי״ז כתב שם הק״ן דהוא לא מצא הירושלמי הזה בשוגיין שם. וגם מעות דמוכח הוא דהא הרמב״ן ובעל המאור מחולקים בשוגיין בפ״ד דר״ה שם אם ברכת השופר הוא מתקנות הגאונים יע״ש. ומכלל הדברים האמורים למעלה הנך רואה שאין מקום לדבריו כלל. דממה שהוא לא מצא הירושלמי

הזה

השמטות

הזה בדפוס אין עוד ראיה שלא היה כתבה מוסחא זו בספר הירושלמי שהיה לפני רבינו הראב"ד ז"ל. ואעפ"ש שלא היה כתוב כן בנוסחאות הירושלמי שהיה לפני הרמב"ן ובעל המאור מה בכך. והא לאו כל אפין שוין. ובא וראה את אשר העד העיד לנו בזה רבינו בעל אור זרוע ח"א בסימן ק"ץ והבאתיו לקמן בהגהותי סימן קכ"ד סק"י דבדיה הוה עובדא שהוא ז"ל העתיק מכבר בילקוטו מוסחת הירושלמי שהיה לפניו בברכות ס"פ אין עומדין הא דאמר רב דבתלת מילי אדם עוסק אמן אחר ברכותיו (והיא הנוסחא שהעתיק ג"כ הראב"ד לקמן מן הירושלמי שהיה לפניו). ושוב לאחר זמן כשבא לראות עוד הפעם דין זה בירושלמי שהיה מצוי אח"כ לפניו. אפס ולא מצא אותו ויע"ש. ובעכ"ל שלא היו הנוסחאות בספרי הירושלמי שווים זו לזו. וממילא דלא תקשה שוב על שאר גדולי הראשונים ז"ל על שלא הביאו הירושלמי ההוא כי לא היה כתוב נוסחא זו בספרתם. ואולם בספר הירושלמי שהיה לפני רבינו הראב"ד היה כמצא בו גם המאמר ההוא כמבואר לקמן בסימן הנ"ל. ושוב מצאתי למהרש"ל ז"ל בתשובה סימן ס"ה דמיפשט פשיטא ליה ג"כ דבירושלמי אשר היה לפני רבינו הראב"ד ז"ל היו בו נוסחאות אחרות ומשונות מכפי שמצא עתה לפנינו. וגם לפני רבותינו בעלי התוס' ז"ל ויע"ש. ומעתה הרווחנו דלא תקשה לן נמי על כמה מאמרים שנתפרסמו בעולם משמיה דירושלמי ולא נמצאו עתה לפנינו. שאני אומר כתובים הם רק בנוסחתם ולא בכולם. ובעבור זה לא היו הדברים נודעים גם לכמה מן גדולי הראשונים ז"ל. וגם אח"כ לא הובאו הדברים ג"כ בדפוס. ומבלי להאריך אריכות פה בקצרה רק שיש ושלשה דברים לדוגמא. ומהם תקים על כולם. א) מ"ש בפסקי תוס' שבת סימן ק"ל דבעיר שיש בה חזיריים פטורים מן המזוזה. ע"כ. והוא דין תמוה. ואולם בפסקי תוס' בפ"ק דערכין סימן זיי"ן בד"ה תפילין הביאו ג"כ דין זה וסיימו שם דמייתי כשמגורין האותיות ויע"ש. ובכ"פ לא נודע מקורו. ואני בגליון שם הראיתי על מקורו דהסמ"ג בהלכות מזוזה דף ק"ו ע"ד הביא דבר זה בשם הירושלמי. ואולם כתב שם דהרילב"א היה אומר שבדק בכל ספרי הירושלמי ולא מצא דין זה יע"ש. ב) מ"ש בספר הרוקח סוף סימן ר"פ דאסור לאכול מצה בערב פסח מדכתיב בערב תאכלו מצות ע"כ. ובראה מפשטיות דבריו שהוא מיסור דאורייתא ומקור הדבר בירושלמי בריש פ' ערבי פסחים. ואולם הפרי חדש כתב ע"ז בהלכות פסח סימן תע"א דבודאי אין כוונתו לומר שהוא מדאורייתא ממש שהרי בירושלמי בריש פ' ערבי פסחים שם לא הוזכרה כלל דרשא זו. ולריך לומר דהרוקח מדנפשיה אסמכיה אקרא ויע"ש. ג) מ"ש בדרכי משה בעור או"ח הל' ר"ה סימן תקפ"ג ובע"ז בש"ע שם סק"ג בשם הירושלמי דמאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה יע"ש. ולא נמצא דבר זה בכל ספרי הירושלמי שלפנינו. וכבר התעורר ע"ז ידידי הרה"ג מהר"ץ חיות ז"ל אבד"ק זאלקווא במכתבו אלי בשנת תר"ו. וגם בספרו שו"ת אמרי בינה סימן ג' ויע"ש מה שכתב בזה. וכן תמצא עוד כהנה וכהנה שמגיאים בשם הירושלמי ולא נמצאו הדברים לפנינו. ואולם ע"פ האמור לק"מ דמלינן למימר על כל הדברים הנזכרים ועל כל כיוצא בהם דבודאי כתובים היו בספרי הירושלמי שהיו לפני הראשונים ז"ל. ואולם רק בנקלתם ולא ברובם ובדפוס הראשון שנדפס הירושלמי נדפס מתוך כתב יד חסר. ולכן גם עתה נמצא חסר לפנינו וז"ב ואכ"מ להאריך יותר :

דף ח' ע"ב בסימן ס"ז באמצע ס"ק מ"ג בשורה י"ח בענין תולדות רבינו חיים הכהן בעל התוס' ושם כתבתי בשם מהרי"ק כי בנו או בן בנו היה רבינו נחמן הכהן אשר יסד ספר הנחמני על הלכות ודיניים. והנה נשמע שם ענין שלם אחר מאמר המוסגר (מובא בשו"ת מהרי"ק שורש קמ"ה וקמ"ו) וכל"ל שם. ועדיין לא מצאתי מילתא כי בעקום אחד כתב שהיה בנו של רבינו חיים כהן ובעקום אחר כתב שהיה בן בנו. ואולם בספר כלבו בדיני איסור והיתר בהל' עריפות הריאה הביא ואר"ר נחמן בן הר"ר חיים הכהן ז"ל אבד"ק זאלקווא באמכתבו אלי בשנת תר"ו. וגם בספרו שו"ת אמרי בינה סימן ג' ויע"ש מה שכתב בזה. וכן תמצא עוד כהנה וכהנה שמגיאים בשם הירושלמי ולא נמצאו הדברים לפנינו. ואולם ע"פ האמור לק"מ דמלינן למימר על כל הדברים הנזכרים ועל כל כיוצא בהם דבודאי כתובים היו בספרי הירושלמי שהיו לפני הראשונים ז"ל. ואולם רק בנקלתם ולא ברובם ובדפוס הראשון שנדפס הירושלמי נדפס מתוך כתב יד חסר. ולכן גם עתה נמצא חסר לפנינו וז"ב ואכ"מ להאריך יותר :

עוד שם באותו דיבור בענין ר"מ מקולי שיסד הסמ"ג בשבת ד' אלפים תתקל"ו נדפס שם מאמר מוסגר ברשימת חלי עגולה הראשון וחסר שם רשימת חלי עגולה האחרון אחר כלות המאמר וכל"ל. (כנזכר בסמ"ג שם. והוא היה תלמיד רבינו יהודה בר יצחק מפאריז הנקרא ר"י שירליאו"ן שהיה תלמיד ר"י הזקן בן אחותו ותלמידו של ר"ת כנודע) :

דף יא ע"א בסימן ע"ז באמצע ס"ק ע"ד בשורה ל"ה אחר שכתבתי בענין פסקי תוס' דכמה חידושי דינים חידשו מדעתם או ממה שהוציאו מבבלי וירושלמי כאשר הראיתי ע"ז במקום אחר. נשמע שם מאמר מוסגר וכל"ל. (ולדוגמא אביא פה רק ב' מקומות. עי' בפסקי תוס' שבת סימן ק"ל ובפ"ק דערכין סימן זיי"ן שכתבו דבעיר שיש בה חזיריים פטורים מן המזוזה כשמגולין האותיות יע"ש. ולא נודע המקור. ואני ליינתי שם שדין זה נובע מן הירושלמי כמ"ש בסמ"ג בהל' מזוזה דף קי"ו ע"ד. ואע"פ שכתב שם בשם הרילב"א דבדק בכל ספרי הירושלמי ולא מצא דין זה. מ"מ קרוב מאד לומר שהיה נמצא כן במקצת ספרי הירושלמי ולא ברובם וכמו שהעירותי בזה לעיל בסימן ס"ג ס"ק כ"ט יע"ש. הא חדא. ועוד ראה בפסקי תוס' דמס' סוטה סימן כ"א שכתבו שם דין חדש דהיולא מעוש יאוש בניו עבדים ולהכי אף כי מלך הורדוס בניו עבדים ואע"פ שאביהם בן חורין עכ"ל. ונדשם שם בגדו. דבר זה הוא ביאמות דף מ"ה ע"ב בד"ה כיון יע"ש. והנה המעיין שם לא יעלה מזה דבר. ואולם כוונת המרשים בזה לומר שדין זה בפסקי תוס' הוא תירוץ על קושיית התוס' ביבמות שם שסקשו על שמואל דס"ל דכל האומר מבית חשמונאי קא אתינא עבדא הוא. והרי מתחת כשמלך הורדוס נתייאשו בעליו ממנו ושמואל הא אית ליה דהמפקיר עבדו יצא לחירות ואין לריך בו שחרור. וע"ז תירצו שם שלא היה יאוש גמור דשמא היו מצפים שתהא גאותו מוספלת. ומה שכתוב בזה בפסקי תוס' הוא תירוץ אחר ושיינו דאף שהיה יאוש גמור מ"מ בניו עבדים. ועי' מזה בס' נאמי שבע בתוספותיו לתוס' סוטה שם שהביא ג' התירוצים הנ"ל בשם התוס'. ושוב ראיתי להרב בעל שם הגדולים בח"ב שכתב דבפסקי תוס' דעל מס' סוטה לא נתחברו על יסודי התוס' דסוטה שבידינו בדפוס. רק על יסודי תוספות אחרים אשר המה בכתובים והיו גם כן בידו ויע"ש. ועי' ג"כ מזה בחידושי הריטב"א לסמ' קידושין דף ע' ע"ב שם לו שיטה אחרת בזה. והנה בימי חורפי היה לי פלפול עלום בזה עם ידיד נפשי הגאון מאור הגולה מהר"ש קלונר מבראד. והוא ז"ל האריך בזה בחריפתו ובקיאתו בתשובתו אלי. ושוב לאחר זמן הודעתיו שמצאתי מקור דין זה בירושלמי פ"ד דגיטין הלכה ד' דשם מפורש דאיכא מאן דאמר שיש אילוק דיולא בשן

ועין

השמטות

ועין הואיל ונסתרתו התורה בניו בני מורין. אבל היולא מסוס יאוס הואיל ולא שתרתו התורה בניו ענדים עכ"ל הירושלמי. ולריך ביאור. וע"ז הסיב לי הגאון הכ"ל תשובתו שכיח לבאר דברי הירושלמי בזה בטוב טעם. וכבר באו הדברים בדפוס בקונטרס התשובות אשר הדפיס למעני. והוא בסוף ספרו הגדול שנות חיים שנדפס בשנת תרע"ז. ויע"ש מה שכתב בזה. ובעיקר מה שהקלטנו כאן דהפסקי תוס' הן הם מרבותינו בעלי התוס' בעלמם. שהם ז"ל חיברו אותם. מלאתי עתה ג"כ תנא דמסייע לי בזה והוא תנא דאורייתא הגאון בעל מסנה למלך ז"ל בפ"ח מהל' בית הבחירה הלכה ד' דמתוך דבריו שם למדנו דמיפשט פשיטא ליה דפסקי תוס' הם מבעלי התוס' ז"ל בעלמם. ובעבור זה דבר קשות נגד כבוד הגאון בעל באר שבע ז"ל על אשר מלאו לבו לכתוב עליהם בשנים ובשלשה מקומות שטעו ולא חשש לכבודן של הראשונים ז"ל ויעש"ה ודי בזה) :

דף טז ע"א בסימן ל"א אחרי כלות ס"ק יו"ד בשורה ט' בשמע שם ענין שלם וכל"ל. ודע כי מה שהעתיק רבינו לקמן בשמוך מאמר רבי ישמעאל מן ספר היכלות. הנה כל ענין זה הובא ג"כ בס' אור זרוע בפתיחת הספר באלפא ביתא סימן ג' אבל בסיוויים רבים. וגם לא נזכר שם מקורו שבעתק מן ספר היכלות רק בשתם בזה"ל. כדאמרינן אמר רבי ישמעאל שמעתי שעיתא קול מפי הגבורה שאומרת משביע אני עליכם יורדי מרכבה שתאמרו לבני שיאו עיניהם למרום בשעה שאומרים קדוש קדוש קדוש אין לי הנאה בעולמי אלא אותו שעה. בשעה שעיניהם נשואות לעיני והבל יולא מפיהם ועולה לפני כריא ניחוח. ותגידו לבני החיבה שאני מראה ליעקב אביהם דבשעה שאומרים לפני קק"ק שלשה פעמים אני נופל שלשה פעמים על דמות פני יעקב אביהם היושב בחיקי ומנשקו שלשה פעמים כנגד שלשה פעמים שאומרים קדוש קדוש קדוש. עכ"ל :

דף יח ע"ג בסימן ק' בשמלע ס"ק יו"ד שורה כ"ט בענין תולדות רבינו משה מאיבר"א בעל התוספת אחר מאמר המוסגר שנדפס שם כזה (ומי היה אחיו מפורש בתוס' בילה כ"א ע"ב וכו' עד רבו של רבינו פרץ הידוע בעל התוספת) נשמטו שם איזה שורות וכל"ל. ויש לנו ג"כ תשובה אחת מרבינו משה מאיבר"א זה לקוח מתוספותיו בפ"ק דגיטין. והיא נדפסה בשו"ת רבינו אליהו מזרחי בספר ריש סימן ל"ז (אחרי תשובות רבינו ילחק מווינא בעל אור זרוע. ורבינו יעביה הראשון בעל תוספת רי"ד). ומשם נתוודע לנו ג"כ מה שם אביו כי בא על התוס' בסוף תשובתו שם. משה בן הר"ר יום טוב ז"ל. ויעוין שם וכו' :

דף כב ע"א בסימן ק"ז בשמלע ס"ק מ"ב בשורה ג' בענין תולדות רבינו יוסף פורת אחר שכתבתי דר"י פורת המובא על הרוב בתוס' שבת מס' שבת אינו בנו של רשב"ם רק תלמידו. הנה נשמט שם מאמר מוסגר וכל"ל. (ובנו של רשב"ם היה שמו רבינו ילחק והוא נזכר ע"ש אביו רבינו ילחק בן רשב"ם. ומקום מגורתו היה ג"כ בדרערוג עיר מגורי אביו הרשב"ם. ואבי אביו רבינו מאיר ז"ל כמודע. ובספרן של ראשונים נזכר הרשב"ם לפעמים בשם רבינו שמואל מרומרוג ע"ש עיר מגורתו. וכן נקרא אביו ג"כ בשם רבינו מאיר מרומרוג. והנה רבינו ילחק זה שאל שאלותיו לדודו רבינו תם והשיב לו. ראה מזה בספר ראבי"ם לקמן בסוף סימן אל"ף ופ' לאחר סיום מסכת ע"ז בדין חמאה. וגם בשלטי גבורים סביב המרדכי כתובות סוף פ' הכותב. וזה לא נזכר בתוס' דידן בשום מקום). וכו' :

דף כג ע"א בסימן קי"א סוף ס"ק מ"ו בשמלע שורה י"ז אחר מאמר המוסגר שם וקודם תיבת ולאחריהם. נשמט שם שורה אחת וכל"ל. וכן היה נמלא ספר הראבי"ה גם כן ביד רבינו מהרש"ל ז"ל כמו שכתב בעלמו בשו"ת שלו בסימן ס"ה ושם העתיק איזה תשובות ממנו. וגם בספריו יש של שלמה מלאתו שהעתיק כמה דברים ממנו במקומות שונות. וכו' :

שם בריש ע"ב בסימן קי"ב בשמלע ס"ק מ"ח בשורה ב' לאחר שהבאתי שם דברי מהרש"ל ביש של שלמה פ"ד דבילה סימן כ' שכתב דהתוס' שבת מס' בילה אינם מתוס' עוי"ד כשאר תוס' דידן רק המה ליקוטים מן האחרונים. ומבואר אצלינו עוד מזה בספרי מאורות נתן על בעלי התוס'. נשמט שם איזה שורות קודם תיבות וגם מן התוס' דע"ז וכל"ל. וכן מלאתי גם כן להגאון מהר"י בעל מגיני שלמה בחידושיו למס' בילה (דף ל"ג ע"א על התוס' שם בד"ה ומכמיס אומרים) שכתב שם בסוף דבריו שקבלה בידו דהתוס' שלנו שבת מס' בילה הם בחיים בערבוב מפירושים אחרים. והרבה דברים לא ילאו מפי רבותינו בעלי התוס' ז"ל. והעד הנאמן שהר"י ז"ל שהוא בעל התוספות פירוש בסוף פ' המוליא כפי' רש"י ולא הקשה על זה כלום ויע"ש :

דף כט ע"ב בסימן קכ"ד סוף ס"ק יו"ד בשמלע שורה ל"ב אחר תיבת וז"ב. וקודם תיבות ובגוף הדין. נשמט שם ג' שורות וכל"ל. ולאה עוד מזה בשו"ת רש"ל סימן ס"ה דלאחר שהעתיק שם תשובת רבינו הראבי"ה מספר הזה הע"ד גם כן דנוסחת הירושלמי שהיה לפני הראבי"ה היה מנוסח הרבה מנוסחת הירושלמי שבידינו וגם מנוסחת הירושלמי שהיה ג"כ לפני רבותינו בעלי התוס' וכל האחרונים יע"ש. ואין להאריך. וכו' :

דף מד ע"א בסימן קמ"ו סוף ס"ק כ"ה בשמלע שורה י"ב בסוף תשובתי למהר"ץ חיות ז"ל. אחר שהבאתי מה שכתוב בספר התניא בסימן מ"ט בענין מה שנהגו לומר בקדושת שבת ויו"ט פעמים בשהבא ולהיות לכם לאלקים שהוא מפני שנגזרה גזירה על ישראל שלא לקרות ק"ש ולכך תיקנו חכמים שבאותו דור להבליעו בין כל קדושות וכו'. והנה אחר תיבות ויע"ש שהאריך. נשמט שם מאמר מוסגר וכל"ל. (וביאור ענין זה תמלא מפורש יותר בספר אור זרוע ח"ב הל' שבת בשמלע סימן כ' ויעש"ה) :

דף מו ע"ב בסימן קכ"א סק"א בשורה כ"ה לאחר שהבאתי דברי היד מלאכי מה שכתב בשם מהרש"ל ביש"ש יבמות פ"ד סימן ל"ד שכתב שקבלה בידו שאותן התוספות של מסכתות גדולות הם תוספות של רבינו אליעזר מעו"ך וכן הוא ג"כ בס' הגדולים בערך תוס' ושניהם לא זכרו מדברי התש"ד בזה. הנה נשמט שם ענין שלם וכל"ל. ובגליון היד מלאכי שם כתבתי דל"ע ממה שכתב בזה בשו"ת מהר"י מינץ סימן ה' דעל הסיוויים מן התוספות דיבמות לתוספות דכתובות אין לתמוה כל כך דאפשר דהתוספות שעל שתי מסכתות הללו לאו גאון אחד תיקנום יע"ש. וכן מלאתי גם כן להגאון בעל תוס' יו"ט בספרו פלפלא חריפתא על הרא"ש בבא מציעא פ' אלו מציאות סימן כ"ד דלאחר שהביא שם דהתוס' בב"מ פ' איזהו נשך קותרים למה שכתבו בתוס' בפ"ד דבכורות כתב ע"ז ואולי מי שחיבר תוס' דהכא ומי שחבר תוס' דהתם שני מחברים היו עכת"ד. ועי' ג"כ מזה בשם הגדולים ח"ב בערך תוספות. ובדולה מזו מלאתי להגאון המבי"ט בתשובה (ח"א סימן קפ"ז והובאה ג"כ בשו"ת בית יוסף בדין מים שאין להם סוף) שבראה מדבריו שיש מקום לומר שגם התוס' שעל מס' בבא בתרא אינם מתוס' דר"א מעו"ך רק מרבינו אליעזר בדבי שמואל מווירזנא הבירו של רבינו אליעזר מגרמיז"א בעל הרוקח והוא חבר התוס' על מס' זו כפי אשר קבלם מרבו ר"י הזקן. והביא סמוכים לזה מש"ש הר"א מווירזנא בעלמו בתשובה כי בא בספר הרוקח פי' שע"ז בחל' מקואות בד"ה על גלגל המגלגל במים וכו'. ובסוף תשובתו שם כתב וקבלתי ממורי רבינו ילחק וכן פירשתי מפיו בפ' המוכר את הבית בני ליבור יע"ש. והנה כל מה שהביא שם בדין זה

בתשובתו

השמטות

בתשובתו כתב הכל מפורש לפניהם בתוס׳ בפ׳ המוכר את הבית (ב״ב דף ס״ו ע״א בד״ה מכלל דשאינה דאורייתא) וגראה איפוא מזה שהיה תלמידו של ר״י הזקן בעל התוספות וגם הוא ז״ל היה מבעלי התוס׳. ותשובה זו הכתובה בס׳ הרוקח מובא ג״כ בקצרה במרדכי בתב׳ שבועות בסי׳ תש״ם אלא דשם נזכר בשם רבינו אליעזר מווירדיג״א. וכן נזכר ג״כ בשם זה במרדכי סוף מס׳ יבמות בסימן ל״ב בדין מים שאין להם סוף דשם הביא תורף תשובת רבינו אליעזר מווירדון להתיר בענין זה להלכה ולמעשה ותשובת רבינו אברהם בר״י מפה להתיר להלכה ולא למעשה ותשובת הראב״ה לאסור לגמרי יע״ש. ור״א מווירדון הוא עצמו רבינו אלעזר (ברבי שמואל) מווירונא אלא דבס׳ הרוקח נפל שם טעות בדפוס בשם הכינוי שבשמע אות דל״ת בתיבת וויכונ״א ול״ל ווריד״ג כמו שהוא במרדכי עכת״ד המב״ט ויע״ש. (ולהרב בעל שם הגדולים לא ניחא ליה בהגה״ה זו מעוס דבספר שבלי הלקט כתוב כמה פעמים מווירונא בלא אות ד׳ ורחוק לומר שיהי׳ ט״ם בכל מקום. ובענבור זה חסב אותם לשנים רבינו אלעזר ברבי שמואל מווירונ״א לחוד. ורבינו אליעזר מווירדו״ן לחוד ויע״ש בח״א בערך א׳. ובמקה״ת לא נדפס כלל. והעיקר כדעת הגאון המב״ט דאינו רק אחד. אבל במה שתלה המב״ט הע״ש בספר הרוקח שנה אחר המחילה לא כוון יפה בזה דיותר יש לתלות ולומר דבפל הע״ש בס׳ המרדכי ולא בספר הרוקח דהטעות בשמות הכינויים שכיח ומצוי בס׳ המרדכי מאוד כמו שהראיתי ע״ז במקום אחר. ובכור דיש להגיה במרדכי בהל׳ מקואות דל״ל מווירונ״א כמו שהוא בספר הרוקח שם. ומה שהביא המב״ט דגם במרדכי בסוף יבמות בדין מים שאין להם סוף נזכר ג״כ רבינו אליעזר בשם הכינוי מווירדו״ן. הנה עתה נודע הדבר דגם שם יש ט״ם בזה. דהרי המרדכי העתיק כל הדברים שם מספר הראב״ה. והנה לפנינו ספר הראב״ה ורואינו דבסימן תתקכ״א מובא שם באריכה תשובת רבינו אלעזר בזה וכתוב שם בפירוש רבינו אלעזר ברבי שמואל מווירונ״א [ולא מווירדו״ן] ובע״כ דלריכין להגיה גם במרדכי שם מווירונא וז״ב) :

ודע דבספר הראב״ה לקמן בסימן תתקכ״א הכ״ל בא״ו שם תשובת רבינו אלעזר ברבי שמואל מווירונא ותשובת רבינו אברהם בר״י מפה ותשובת רבינו הראב״ה אשר התעסקו כולם בדין מים שאין להם סוף הכל באריכה ובכתבם וכלבושם. ואשר במרדכי בסוף יבמות העתיק רק מקלת מתורף דבריהם. ואילו היה רואה רבינו המב״ט מקור הדברים הללו בספר הראב״ה היה שמח למצוא שם גודל יקר תפארת גדולתם של רבינו אלעזר מווירונא ורבינו אברהם ברבי מפה בעלי התשובות שם. כי אחריהם בא תשובת רבינו הראב״ה שכתב שם להכריע ביניהם וכתב עליהם בראשית דבריו לא שאני כראי להכניס ראשי בין שני הרים האלופים פן ירוצו גולגלתי אך מצות הכותב אשמורה וכו׳. אני העזרי. ויע״ש. ובהיותי בזה תמהתי קלת על הגאון המב״ט שהתר בתשובתו שם להראות על גודל מעלת רבינו אלעזר מווירונא שהיה בר סמכא במה שהתיר אשה עגונה במים שאין להם סוף וחפש ומצא דבר גובריה מפני שהיה אחד מרבותיו בעלי התוס׳. ואולם על רבינו אברהם ברבי מפה חפש גיכ ולא מצא להראות על גדלותו רק אוקמי אחזקה דראה ג״כ שהיה בר סמכא ויע״ש. ואיך לא זכר הגאון ז״ל שגם רבינו אברהם זה ברבי מפה היה ג״כ אחד מרבותיו בעלי התוס׳ ונזכר בתוס׳ דידן (חולין ק״ו ע״ב בד״ה וכל) על שם אביו רבינו מפה אשר גם הוא ז״ל היה אחד מגדולי רבותיו בעלי התוס׳ ונזכר בתוס׳ דידן (יבמות ס״ח ע״ב בד״ה כמאן) בשם רבינו מפה מרעגנשפורק והיה בחבורה אחת עם הריב״ם ורבינו אפרים הגדול ורבינו ברוך ברבי יצחק חכמי רעגנשפורק (כמבואר בס׳ ראבי״ה סימן תקכ״ג). ורבינו אברהם בנו היה ג״כ ממנה בין גדולי רעגנשפורק בזמן הריב״ם ורבינו ברוך (עי׳ מזה בראבי״ה סימן אלף ולא״ח) ונזכר בפוסקים לפעמים על שם עירו רבינו אברהם מרעגנשפורק (עי׳ מזה בא״ז בסוף מ״א בסו״ת סימן תשמ״ד) ולפעמים נזכר בשם רבינו אברהם הגדול. (ראה מזה בסו״ת מהר״ם מרוטנבורק דפוס פראג סימן תתכ״ב. ובשלטי גבורים פרק ב׳ המרדכי ביבמות פ׳ החולץ סוף סימן ד׳. ובסו״ת מהרי״ק בשורש קע״ה).

והיה ג״כ רבו של רבינו יצחק מווינא בעל אור זרוע (או״ז הל׳ ק״ש סוף סימן י״א) ודי בזה. וכו׳ :

מפתחות

להערות הנוגעים לתולדות גדולי הראשונים, ומהם הרבה מרבותינו בעלי התוספות האשכנזים והצרפתים המובאים בתוך ההגהות לרית ח״ן במקומות שונות :

רבינו אביגדור (ברבי אליה) הכהן תלמיד רבינו שמחה משפיר״א. בסימן קע״ב סוף ס״ק נ״ז :

רבינו אברהם (בן רבינו יוסף בעל התוספות) מאורליינ״ש חותנו של רבינו יהודה שירליאו״ן מפאריז. בסימן כ״ב ס״ק ט״ז :

רבינו אברהם (בן רבינו משה) מרעגנשפור״ק רבו של רבינו בעל אור זרוע. בסימן קנ״א סק״א. וחסר שם והוא בהשמטות בסוף הספר :

רבינו אברהם (בן רבינו חיים) חותנו של רבינו שמואל מפלייז״א. בסימן ס״ז ס״ק מ״ג. וחסר שם והוא בהשמטות בסוף הספר :

רבינו אליעזר (ברבי יצחק) מב״ה״ם תלמיד ר״ת. בסימן קס״ד ס״ק י״ג ובסימן קע״ב ס״ק נ״ז :

רבינו אליעזר מטו״ך בעל גליון התוספות שחבר התוספות שבידינו. בסימן ע״ז ס״ק ע״ד ובסימן קנ״א סק״א :

רבינו אליעזר (ב״ר נתן) ממגנצ״א והוא הראב״ן. בסימן קס״ד סק״א ובסימן קע״ב ס״ק נ״ז :

רבינו אליעזר (ב״ר שמואל) ממ״ץ בעל ספר יראים ותלמיד ר״ת. בסימן ס״ז ס״ק מ״ג ובסימן קס״ד סק״א :

רבינו אלעזר (בן רבינו יהודה) מגרמיז״א בעל ספר הרוקח ותלמיד ר״י הזקן. בסימן קנ״א סק״א :

רבינו

רבינו אלעזר (ברבי שמואל) מווירונ"א תלמי' ר"י הזקן. בסימן קנ"א סק"א. וחסר שם והוא בהשמטות בסוף הספר:

רבינו אפרים הגדול (ברבי יצחק) מרעגנשפור"ק ונקרא לפעמים ג"כ בשם רבינו יקיר. בסימן קנ"א סק"א ובסימן קס"ד סק"א:

רבינו אפרים (הספרדי) תלמיד הרי"ף ז"ל. ורבינו **אפרים** (ברבי יעקב) מבונ"א. בסימן קס"ד סק"א:

רבינו ברוך (ברבי יצחק) מרעגנשפור"ק. ואחיו רבינו מתתיהו. בסימן קס"ד סק"א:

רבינו ברוך (ברבי יצחק) מגרמיז"א בעל ספר התרומה ותלמיד ר"י הזקן. בסימן קס"ד סק"א:

רבינו ברוך (ברבי שמואל) ממגנצ"א בעל ספר ההכמה ותלמיד רבינו אפרים הגדול. בסימן קנ"א סק"א ובסימן קס"ד סק"א:

רבינו גור אריה והוא רבינו יהודה (ברבי יצחק) מפארי"ז הנקרא ר"י שירליאו"ן. בסימן כ"ב ס"ק ט"ז:

רבינו דוד (ב"ר קלונימוס) ממינצבור"ק חבירו של רבינו אלעזר מגרמיז"א בעל ספר הרוקח. בסימן קנ"א סק"א:

רבינו חיים (ב"ר חננאל) הכהן מפארי"ז תלמיד ר"ת. בסימן ס"ז ס"ק מ"ג:

רבינו יהודה החסיד (בן רבינו שמואל הקדוש) מרעגנשפור"ק. בסימן כ"ב ס"ק ט"ז ובסימן קנ"א סק"א:

רבינו יהודה (בן רבינו משה) הכהן ממגנצ"א. בסימן קנ"א ס"ק ל"ד:

רבינו יהונתן (ב"ר דוד) הכהן מלוני"ל בזמן הרמב"ם והריצב"א. בסימן קע"ב ס"ק נ"ז:

רבינו יואל (ברבי יצחק) הלוי מבו"ן שהיה חתן הראב"ן וגיסו של רשב"ט. בסימן א' סק"ו ובהשמטות שבסוף הספר. ועי' ג"כ ממנו בסימן קס"ד סק"א:

רבינו יום טוב בן רבינו יהודה (בר נתן והוא הריב"ן חתנו של רש"י ז"ל). בסימן ק"ח ס"ק ס"ז:

רבינו יוסף (ברבי יצחק) מאורליינ"ש תלמיד רבינו תם. בסימן ק"ז ס"ק מ"ב:

רבינו יוסף (ברבי נ[illegible]ה) מטרוי"ש הנקרא ג"כ בשם רבינו פורת תלמיד רשב"ם בסימן ק"ז ס"ק מ"ב:

רבינו יצחק (בר אברהם) מרנפיר"א והוא הריצב"א הידוע אחיו של ר"ש משאנ"ץ. בסימן קע"ב ס"ק נ"ז:

רבינו יצחק (בר אשר) הלוי משפיר"א והוא הריב"א הראשון תלמיד רש"י ז"ל. והראש והנעלה לכל בעלי התוספות האשכנזים. בסימן קע"ב ס"ק נ"ז:

רבינו יצחק (בר אשר) הלוי והוא הריב"א השני שנהרג על קידוש השם ונקרא ג"כ בשם ריב"א הלוי הבחור. בסימן קע"ב ס"ק נ"ז:

רבינו יצחק (בר יהודה) הלוי נכד רבינו שמואל מפרייז"א. בסימן ס"ז ס"ק מ"ג. וחסר שם והוא בהשמטות בסוף הספר:

רבינו יצחק (ב"ר יוסף) מקורבי"ל בעל הסמ"ק והוא הנקרא ג"כ בשם רבינו יצחק החסיד. (ונפטר ביום כ' ס' במדבר ב"ח אייר מ' לפ"ק). בסימן פ"ח ס"ק ל"א:

רבינו יצחק (ברבי מרדכי) מרעגנשפור"ק. והוא הריב"ם תלמיד ר"ת. בסימן קס"ד סק"א. ובסימן קע"ב ס"ק נ"ז:

רבינו יצחק (ברבי שמואל) מרנפיר"א והוא ר"י הזקן בעל התוספות הידוע תלמידו ובן אחותו של ר"ת (עי' ממנו בשו"ת רש"ל סימן כ"ט) ונקרא לפעמים ג"כ בשם רבינו הקדוש ובספרי הפוסקים נזכר על הרוב בשם רבינו יצחק ברבי שמואל ע"ש אביו (ובדרך אגב ראיתי לרשום פה כי מ"ש בש"ע אהע"ז סימן א' סעיף ג' בהגה"ה שם דלא נהגו לכוף לגרש בנשא אשה ושהה עמה עשרה שנים ולא ילדה ונרשם שם ריב"ש סי' ט"ו. וע"ז תמה בחלקת מחוקק שם סק"ה דלא נמצא כן בתשובות הריב"ש שם ויע"ש. ואני כתבתי בגליון שם דנראה ברור דהרמ"א לא כוון כזה על תשובות הריב"ש שהביא בדרכי משה שם רק כוונתו על רבינו יצחק ברבי שמואל זה שלנו שהוא כתב דין זה בהדיא כפי אשר הביא בשמו במרדכי ביבמות פ' הבע"י סי' ג' והעתיקו ג"כ בשו"ת מהר"י מינץ סימן יו"ד. ובראשי תיבות נזכר בשם ריב"ש. [ובמרדכי שלפנינו נמצא חסר ברבי שמואל וזהו בשגגת הדפוס] והמרשים בהגהות ש"ע שם לא ידע מזה וע"כ ציין אצלו הסימן ט"ו וזה טעות. ושוב מצאתי בשו"ת פרי תבואה למהרי"ל מרגליות בסימן כ"ז שכוון ג"כ לזה). בסימן ק"ח ס"ק ס"ז וסי' קכ"ט ס"ק ל"ד ובסימן קס"ד סק"א:

רבינו יצחק (בן הרשב"ם) מרומרו"נ. בסימן ק"ז ס"ק מ"ב. וחסר שם והוא בהשמטות בסוף הספר:

רבינו מאיר (ב"ר ברוך) מרוטנבור"ק רבן של הרא"ש והמרדכי ובעל הגהות מיימוני. בסימן ע"ז ס"ק ע"ד ובסימן ס"ג סוף סק"ה:

רבינו מאיר (ב"ר שמואל) מרומרו"נ חתנו של רש"י ז"ל. בסימן ק' סק"י:

רבינו משה (בן רבינו אפרים). בסימן קס"ד סק"א:

רבינו משה (ברבי יואל) מרעגנשפור"ק בזמן הריב"ם ורבינו אפרים. בסימן קע"ב ס"ק נ"ז:

רבינו משה (ברבי יום טוב) מאיבר"א בעל התוס'. בסימן ק' סק"י ובהשמטות שבסוף הספר:

רבינו משה (ב"ר יעקב) מקוצי' בעל הסמ"ג. בסימן ס"ז ס"ק מ"ג:

רבינו משה (ב"ר מיימון) והוא הרמב"ם. ומובא ג"כ בתוס' דידן ברכות מ"ה ע"א בד"ה דתנקתיה. ובמנחות מ"ב ע"ב בד"ה תפילין. ועי' מזה בשו"ת שער אפרים סימן קל"ג. ומלבד ה בור הי"ד ופירוש המשנה וספר המצות חבר ג"כ תוספות על התלמוד. בסימן ק' סק"י ועי' ג"כ ממנו בסימן קס"ד ריש סק"א:

רבינו משה (ברבי שלמה) הכהן ממגנצ"א תלמיד רבינו תם. בסימן קנ"א ס"ק ל"ד:

רבינו נחמן (בן רבינו חיים) הכהן בעל ספר הנחמני. בסימן ס"ו ס"ק מ"ג ובהשמטות שבסוף הספר:

רבינו פרץ בעל התוספות. בסימן ע"ז ס"ק ע"ד ובסימן ק' סק"י:

רבינו שלמה (ברבי יצחק) תלמיד רבינו תם. בסימן ק"ז ס"ק מ"ב. ובסימן קכ"ח ס"ק כ"ו:

רבינו שמואל (ברבי אהרן) הכהן תלמיד רבינו משה הכהן ממגנצ"א. בסימן קנ"א ס"ק ל"ד:

רבינו שמואל (ברבי יום טוב) מאיבר"א אחיו של רבינו משה מאיבר"א ורבו של רבינו פרץ. בסימן ק' סק"י:

רבינו שמואל (בן רבינו מאיר) מרומרו"נ. והוא הרשב"ם. בסימן ק"ז ס"ק מ"ב:

רבינו שמואל (בר נטרונאי) מבו"ן המצויין בשם רשב"ט. שהיה חתן הראב"ן וגיסו של רבינו יואל הלוי אבי הראב"ה. בסימן א' סק"ו ובהשמטות שבסוף הספר:

רבינו שמואל (מפלייז"א) תלמיד להקדוש רבינו שלמה מדרוי"ש. בסימן ס"ז ס"ק מ"ג וחסר שם והוא בהשמטות בסוף הספר:

רבינו שמחה (בר שמואל) מוויטר"י תלמיד רש"י ז"ל. רבינו **שמחה** (בר שמואל) משפיר"א חבירו של הראב"ה.

מפתחות

רבינו שמעון (ברבי שמואל) והוא סתם רבינו שמעון שנזכר בתוס׳ דידן בכל מקום. רבינו **שמריה** ברבי מרדכי. רבינו **שמריה** ברבי מיכאל. בסימן קע״ב ס״ק נ״ז :

רבינו שמשון (בר אברהם) משאנ״ץ הנזכר בתוס׳ על הרוב בשם רשב״א ולפעמים נזכר בשם השר משאנ״ץ והוא אחיו של הריצב״א. וחיבר התוספות על התלמוד כפי מה שקבלם מרבו ר״י הזקן. בסימן ע״ז ס״ק ע״ד ובסימן קע״ב ס״ק נ״ז :

רבינו תם (והוא רבינו יעקב בן רבינו מאיר) בן בתו של רש״י ז״ל. והראש והנעלה לכל בעלי התוספות הצרפתים. והופיע באור תורתו בתחלה ברומרו״ג (היא ראמער״י הסמוכה ג׳ פרסאות לטרוי״ש בגליל אוב״ע) בעיר מגורי אביו רבינו מאיר ז״ל. ואח״כ קבע ישיבתו ובית מדרשו בעיר טרוי״ש הגדולה שהיתה עיר מגורת זקינו רש״י ז״ל. (והיה לו תורה וגדולה במקום אחד. וגם נכבד גדול בעיני מלך צרפת בימים ההם כנודע). בסימן ס״ז ס״ק מ״ג. ובסימן קס״ד סק״א :

בנדון ספר התניא שלא נודע שם מחברו. בסימן קמ״ו ס״ק כ״ה :

בנדון מדרש תנא דבי אליהו. אם היה למראה עיני רבותינו בעל התוס׳. בסימן ו׳ ס״ק י״ב :

בנדון סתם תוספות שבידינו על מסכתות הש״ס. דכלל גדול אצלינו שהם מיסוד ר״ש משאנ״ץ כפי אשר קבלם מרבו רבינו יצחק הזקן בעל התוספת. ונתקצרו אח״כ על ידי רבינו אליעזר מטו״ך בעל גליון התוספת. ואולם קצתם יצאו מן הכלל כאשר יבואר להלאה. בסימן קל״ד ס״ק נ״ה. ובסימן קנ״א סק״א :

סתם תוס׳ דידן שעל מס׳ ברכות אינם מתוס׳ שאנץ ולא מתוס׳ דר״א מטו״ך שקצרם. רק מן המאוחרים ונלקטו רובן מתוס׳ ר״י שידליאו״ן על מס׳ ברכות שנדפסו בזמנינו בטעות על שם רבינו יהודה החס״ד. בסימן ק׳ סק״י. ובסימן קמ״א סק״ה. ובסימן קמ״ו סק״ב :

סתם תוס׳ דידן שעל מס׳ ביצה. ג״כ אינם מתוס׳ שאנץ ולא מתוס׳ טו״ך רק ליקוטים מן האחרונים. בסימן קי״ב ס״ק מ״ח. ובהשמטות שבסוף הספר :

סתם תוס׳ דידן שעל מס׳ יומא. אינם מתוס׳ הראשונים רק מרבינו מאיר מרוטנבור״ק תלמיד רבינו יצחק מווינא בעל אור זרוע (כן כתב הרב שה״ג ח״א באות מ׳ ובספרו שער יוסף על מס׳ הוריות. וכ״כ גם כן הרב יעב״ץ והרב יד מלאכי. ומקור הדבר הוא בשו״ת מהרימ״ט בשניות חיו״ד סימן ל״ה ובחידושי מהרש״א ביומא דף נ״ד ע״א בתוס׳ בד״ה כרובים. ועי׳ מזה ג״כ בשו״ת שבסוף ס׳ בית אפרים על ה׳ טריפות להגאון מהרא״ז מרגליות ושם בסימן כ״ז בתשובתו למהר״י ברלין הביא סמוכים לזה מדברי המהרש״א הנ״ל. אבל מדברי מהרימ״ט לא זכר כלל ויע״ש. ודע דבשלטי גבורים סביב הרי״ף בע״ז ס׳ כל הצלמים נפל שם ט״ס שהעת״ק כל לשון התוס׳ דיומא דף נ״ד ע״א בד״ה כרובים. ומיד בראש דבריו התחיל בטעות שכתב. כתב ר״י נשאלתי על אותן שמציירין וכו׳. עד סוף הדיבור ויע״ש. ובע״כ דצריכין למחוק שם תיבת ר״י ולהציג במקומו תיבת ר״מ. כי הן הן דברי מהר״ם מרוטנבור״ק בתשובה סימן כ״ד כאשר כבר הראה על מקורם המהרש״א במקומו שם. וכן חיבר מה״ם מרוטנבור״ק ג״כ תוס׳ על מס׳ מועד קטן. והביאם המרדכי בשם תוספת הרב. וכבר העיר מזה המהרש״ל בתשובה סימן ה׳. אך במשך הזמן נאבדו מאתנו. ובמקום אחר נדבר מזה ברצות ה׳ דרכינו). בסימן פ״ג סוף סק״ה. ובסימן ע״ז ס״ק ע״ד :

סתם תוס׳ ישנים דידן שעל מס׳ יומא. אינם מתוס׳ שאנ״ץ כדעת בעל שם הגדולים. רק מרבינו משה מקוצי בעל הסמ״ג. בסימן כ״ב ס״ק ט ז. וחסר שם והוא בהשמטות בסוף הספר :

סתם תוס׳ דידן שעל מס׳ מגילה ג״כ אינם מתוס׳ שאנ״ץ. רק ליקוטים מחידושי שאר גאונים. (וכמו כן תוס׳ דידן שעל מס׳ תענית ג״כ אינם מתוס׳ הראשונים רק מן המאוחרים וכדבר איש האלקים מהרש״ל ז״ל בתשובה סימן ס״ד). בסימן קנ״א סק״א :

סתם תוס׳ דידן שעל מס׳ סוטה. ג״כ אינם מתוס׳ שאנץ ולא מתוס׳ טו״ך רק מרב אחר. בסימן קל״ד סק״ה. ועי׳ בהשמטות מנדון פסקי תוס׳ דמס׳ סוטה :

סתם תוס׳ דידן שעל מס׳ בבא בתרא. העלה הגאון המב״ט בתשובה דספק קרוב לו והדעת נוטה שהם מרבינו אלעזר ברבי שמואל מווירונ״א (חבירו של רבינו הרוקח) כפי אשר קבלם מרבו ר״י הזקן. בסימן קנ״א סק״א וחסר שם והוא בהשמטות שבסוף הספר :

סתם תוס׳ דידן שעל מס׳ ע״ז אינם מתוס׳ שאנץ ולא מתוס׳ טו״ך רק מתוס׳ רבינו פרץ תלמיד רבינו שמואל מאיבר״א. (כן כתב בשה״ג ח״ב בערך תוס׳ בשם רבינו בצלאל שכתב כן בשיטה מקובצת חולין כתב יד. ואני הבאתי ג״כ סמוכים לזה מדברי מהרי״ק בתשובה בשורש ל״ב שהעת״ק שם לשון התוס׳ דרבינו פרץ בע״ז פרק רבי ישמעאל. ונמצא הכל לפנינו אות באות בתוס׳ דידן שם בדף נ״ה ע״ב בד״ה אמר רב הונא ויע״ש. ואולם התוספות מרבותינו הצרפתים הקדמונים אשר חידשו על מס׳ ע״ז היו נמצאים ביד רבינו בעל הסמ״ג וביד בעל האגור וכמ״ש מהר״ם מפדוואה״ה בתשובה סימן ע״ג ויעש״ה. ודע שכל זה היה נעלם מהגאון בעל תוס׳ יו״ט. שבספרו מעדני מלך על הרא״ש. בע״ז פ׳ אין מעמידין בסוף סימן י״ד בד״ה ביד כותי. כתב ונראה לי דגרסינן היה אומר ר״י. שכן דברים הללו בתוס׳ כתובים וסתמן דהתוס׳ דברי ר״י הם ע״כ. ובמחכת״ה סתם זה יתכן לומר רק על התוס׳ דשאר מסכתות ולא על התוס׳ דע״ז שהם מרבינו פרץ וכנ״ל. ובספרי מאורות נתן על בעלי התוספות הוכחתי שגם התוס׳ שעל מס׳ גזיר ושעל מס׳ מעילה שבידינו ג״כ אינם מתוס׳ הראשונים רק מתלמידי דבינו פרץ. ואכ״מ להאריך בזה). בסימן ע״ז ס״ק ע״ד. ובסימן קי״ב ס״ק מ״ה :

מנדון פסקי תוספת דידן שעל מסכתות הש״ס שבידינו. בסימן ע״ז ס״ק ע״ד ובהשמטות שבסוף הספר :

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

775 B

SEFER RAWIA

(erste Auflage aus dem Manuscript)

von

dem hochberühmten

Rabbi Eliezer Sohn des R. Joel Ha-lewy,

Oberrabiner und Vorgesetzten der talmudischen Schulen in der Rheinprovinz und Lehrer des Rabbi Jizchak „Or Zerya" Oberrabiner zu Wien.

(im zwölften Jahrhundert).

HERAUSGEGEBEN

und

VERSEHEN MIT ZUSÄTZEN

nebst

kritischen Anmerkungen

Namens

LIWJAS CHEIN

von

Chaim Nathan Dembitzer

RABINATSASSESSOR DER CULTUSGEMEINDE ZU KRAKAU.

KRAKAU

Verlag des Herausgebers.

Druck von Fischer & Deutscher

1882

מיוסדים ד) וגם סרגם סערות יקרות חדשו[illegible]

לסעיר לב [illegible]

קראקא

שנת תרמ"ב לפ"ק

בדפוס המשונה של ה"ה יוסף פישער וסותפו ה"ה שאול דייטשער.

SEFER RAWJA

Druck und Verlag von Fischer & Deutscher Krakau 1882.